

5708
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Γ. ΣΑΡΗ

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΙ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗΜΑΤΩΝ

ΩΔΑΙ
ΤΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ ΚΑΛΒΟΥ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ



ΑΘΗΝΑΙ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΣΙΔΕΡΗ
ΟΔΟΣ ΤΣΟΡΤΣΙΑ, ΑΡ. 44
1946

141

**ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΙ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗΜΑΤΩΝ**

**ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΛΕΞΗ ΔΗΜΑΡΑ**

**ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ**

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Γ. ΣΑΡΗ

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΙ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗΜΑΤΩΝ

ΩΔΑΙ
ΤΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ ΚΑΛΒΟΥ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ



ΑΘΗΝΑΙ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΣΙΔΕΡΗ
ΟΔΟΣ ΤΣΩΡΤΣΙΛ, ΑΡ. 44
1946

Κάθε αντίτυπον φέρει τὴν ὑπογραφήν τοῦ συγγραφέως.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελίς
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	1
Α'. ΩΔΗ ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΕΡΟΝ ΛΟΧΟΝ.	
1. <i>Εἰσαγωγή :</i>	
Ἡ ἱστορία τοῦ Ἱεροῦ Λόχου.....	5
2. <i>Ἡ ὥδη</i>	22
3. <i>Γλωσσική, πραγματική καὶ λογική ἀνάλυσις αὐτῆς..</i>	25
4. <i>Καλολογική ἀνάλυσις</i>	30
5. <i>Ἀνάγνωσις τῆς ὥδης</i>	43
6. <i>Συγκρίσεις μὲ ὁμοία ποιήματα :</i>	
Εἰσαγωγή :	47
α) Σιμωνίδου	Ἐγκώμιον τῶν ἐν Θερμοπύλαις πεσόντων Σπαρτιατῶν ἀρχαῖον κείμενον καὶ μετάφρασις .. 49
β) Σιμωνίδου	Ἐπίγραμμα τῶν ἐν Πλαταιαῖς πεσόντων Σπαρτιατῶν ἀρχαῖον κείμενον καὶ μετάφρασις .. 50
γ) Σιμωνίδου	Ἐπίγραμμα τῶν ἐν Πλαταιαῖς πεσόντων Ἀθηναίων ἀρχαῖον κείμενον καὶ μετάφρασις .. 50
δ) Ἀγνώστου	Ἐπίγραμμα τῶν ἐν Χαιρωνείᾳ πεσόντων Ἀθηναίων ἀρχαῖον κείμενον καὶ μετάφρασις .. 51
ε) Γουλ. Μύλλερ	Ὁ Ἱερὸς Λόχος γερμανικὸν κείμενον καὶ μετάφρασις 52
ς) Ἀλεξ. Σούτσου	Τὸ ὄνειρόν μου 53

Β'. Ο ΦΙΛΟΠΑΤΡΙΣ.

1. <i>Ἡ ῥῆθ</i>	54
2. <i>Γλωσσική, πραγματική καὶ λογική ἀνάλυσις αὐτῆς</i>	58
3. <i>Καλλολογική ἀνάλυσις τῆς ῥῆθς :</i>	
α) Ἡ εὐρεσις καὶ ἡ κατάταξις τῶν νοημάτων	70
β) Ἡ ἐνάργεια τῶν ἰδεῶν	72
4. <i>Ἡ ἀκουστική ἐντύπωσις :</i>	
α) Τὸ μέτρον τῆς ῥῆθς	84
β) Ἡ ἄλλειψις ὁμοιοκαταληξίας	90
γ) Ἀπομίμησις ἤχων καὶ κινήσεων	91
δ) Χασμωδία, διαδοχὴ ὁμοήχων φωνηέντων	93
ε) Ἡ τεχνικὴ κατάρτισις τῶν στροφῶν	93
5. <i>Ἡ ἀνάγνωσις τῆς ῥῆθς</i>	94
6. <i>Γενικὴ κρίσις</i>	97
7. <i>Συγκρίσεις μὲ ὅμοια ποιήματα :</i>	
Εἰσαγωγή	101
α) Ἀ. Προβελεγγίου Ἡ ἐπιστροφή (στὴ Σίφνῳ)	102
β) Κ. Μάνου Ζάκυνθος	103
γ) Σ. Σκίπη Ζάκυνθος	105
δ) Μ. Μαλακᾶση Μεσολόγγι	105
8. <i>Ἡ ἀκουστικὴ ἐντύπωσις ἀπὸ τὴν ῥῆθν εἰς τὸν Ἰε- ρὸν Δόχον</i>	106
9. <i>Σύγκρισις τῶν δύο ῥῥῶν</i>	107

Γ'. ΤΑ ΗΦΑΙΣΤΕΙΑ.

1. <i>Προετοιμασία τῆς διδασκαλίας</i>	110
2. <i>Εἰσαγωγή εἰς τὴν ῥῆθν</i>	112
3. <i>Ἡ ῥῆθ</i>	115
4. <i>Γλωσσική, πραγματικὴ καὶ λογικὴ ἀνάλυσις αὐτῆς</i>	122
5. <i>Καλλολογικὴ ἀνάλυσις :</i>	
α) Αἱ ἰδέαι τοῦ ποιητοῦ καὶ ἡ σύνδεσις αὐτῶν	137
β) Ἡ ἐνάργεια αὐτῶν	140
γ) Ἡ ἀκουστικὴ ἐντύπωσις	143
6. <i>Ἡ ἀνάγνωσις τῆς ῥῆθς</i>	147
7. <i>Τελικὴ κρίσις περὶ αὐτῆς</i>	152

8. Συγκρίσεις με ὁμοία ποιήματα :

- α) Γουλ. Μύλλερ Οἱ Διακόσιοι καὶ ὁ Ἕνας
γερμανικὸν κείμενον καὶ μετάφρασις 154
- β) Βίκτ. Οὐγκώ Ὁ Κανάρης
γαλλικὸν κείμενον καὶ μετάφρασις 157
- γ) Ἀλεξ. Σούτσου Ἡ καταστροφή τῆς Χίου καὶ ἡ πυρ-
πόλῃσις τῆς ναυαρχίδος 163
- δ) Ἀχ. Παράσχου Κανάρης 168

Δ'. ΕΙΣ ΔΟΞΑΝ.

1. Ἡ ᾠδή 172
2. Ἑρμηνεία λέξεων καὶ φράσεων αὐτῆς 176
3. Δογικὴ διάρθρωσις 178
4. Καλλολογικὴ ἀνάλυσις τῆς ᾠδῆς 179
5. Ἡ ἀκουστικὴ ἐντύπωσις 186
6. Ἡ ἀνάγνωσις τῆς ᾠδῆς 187
7. Γενικὴ κρίσις περὶ αὐτῆς 188
8. Συγκρίσεις με τὰ ἐξῆς ποιήματα :
- α) Κ. Κοκκινάκη Ὁ τουρκομάχος Ἕλλην 192
- β) Κ. Κοκκινάκη Ὁ ὑπὲρ πατρίδος μαχόμενος στρα-
τιώτης 193
- γ) Ἰω. Ζαμπελίου Μία σκηνὴ ἀπὸ τὴν β' πράξιν τῆς
τραγωδίας Ρήγας Θεσσαλὸς 193
- δ) Ἀλεξ. Ραγκαβῆ Χορὸς πολεμιστῶν 197
- ε) Ἰω. Ζαμπελίου Ἐν χορικὸν ἀπὸ τὴν τραγωδίαν
Ἰωάννης Καποδίστριας.. 198

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ :

- Α' Εἰς τὴν ᾠδὴν Εἰς τὸν Ἱερὸν Δόχον 201
- Β' Εἰς τὴν ᾠδὴν Ὁ φιλόπατρις 223
- Γ' Εἰς τὴν ᾠδὴν Τὰ Ἡφαίστεια 233
- Δ' Εἰς τὴν ᾠδὴν Εἰς Δόξαν 248

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη πολλαὶ μελέται ἐδημοσιεύθησαν σχετικῶς μὲ τὸν Ἀνδρέαν Κάλβον. Καὶ ἄλλοι μὲν ἀνευρίσκουν εἰς τὰ ποιήματά του ὄχι σπανίως πινδαρικὰς καλλονὰς (πρῶτος, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, διετύπωσε τοῦτο ὁ **Π. Ματαγάγκας** εἰς τὸν **Παρνασσόν**, ἀπάνθισμα τῶν ἐκλεκτοτέρων ποιημάτων τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, Ἀθῆναι, 1880, σελ. 66), ἄλλοι ἐθεώρησαν αὐτὸν ὡς ἓνα καλὸν ἀπλῶς ποιητὴν, καὶ μερικοὶ ἠρνήθησαν εἰς αὐτὸν κάθε ἀξίαν.

Διὰ νὰ παραλίπω τοὺς ἄλλους, ἀπὸ ἐκείνους, οἱ ὅποιοι συνέγραψαν **Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας**, ὁ μὲν Ὀλλανδὸς καθηγητὴς τῆς Νεοελληνικῆς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Λέυδεν **D. C. Hesseling** λέγει περὶ αὐτοῦ ὅτι «*πρέπει νὰ τεθῇ εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν μὲ τὸν Σολωμὸν καὶ ὥσως ὑπερέχει αὐτοῦ ὡς ποιητῆς*» (σελ. 69 τῆς ὑπὸ τοῦ **N. Pernot** γαλλικῆς μεταφράσεως τοῦ ἔργου του, Παρίσιοι, 1924). Ὁ **Ἀριστος Καμπάνης** εἰς τὴν πρώτην ἔκδοσιν τῆς **Ἱστορίας** του τῆς Νέας Ἑλλην. Λογοτεχνίας (Καίρον, 1925), γράφει εἰς τὸ τέλος τοῦ περὶ Κάλβου κεφαλαίου (σελ. 110—111) τὰ ἑξῆς : «*Στὴ γλῶσσα του ὁ Κάλβος φαίνεται κάποτε σὰ μεγάλος ποιητῆς κακομεταφρασμένος. Ἄλλοτε ἡ ἰδιότυπη γλῶσσα καὶ σιχυρογρία του αὐξάνει τὸ θέλητρό του, καὶ τοῦ δίνει τὴν ἐντύπωση πὺν δίνουν τ' ἀθάνατα συντοίμια τῶν μεγάλων ἀρχαίων Ἑλλήνων λυρικών. Εἶναι ὁ πῶς Ἕλληνας ἀπὸ ὅλους τοὺς Νεοέλληνες ποιητές. Στὸ ξενύλιγμα τῶν εἰκόνων, στὴν ἀκρίβεια τοῦ ἐπιθέτου, στὴ θεία γαλήνη μερικῶν στροφῶν του—βλέπε ᾠδὴν στὴ **Ζάκυνθο** καὶ τὸν **Ὠκεανὸ**—δὲν ἔχει ἀντίπαλο στὴ νέα μας ποίηση. Ἀδίκᾳ δὲν τὸν εἶπανε πινδαρικό. . .*». Τοὺς ἐπαίνους τούτους ἐθεώρησεν ὁ συγγραφεὺς ὑπερβολικούς, καὶ εἰς τὴν νέαν ἔκδοσιν τῆς **Ἱστορίας** του, (ἡ ὁποία ἐδημοσιεύθη τὸ 1933 ὡς παράρτημα τοῦ περιοδικοῦ **Νέα Ἑστία** καὶ εἰς ἰδιαιτέρον κατόπιν βιβλίον), κλείει

τὸ περὶ τοῦ Κάλβου κεφάλαιον μὲ τὰ ἐπόμενα (σελὶς 161) : « Ἡ προσωπικὴ γλῶσσα καὶ σιχουργία τοῦ Κάλβου αὐξάνουν κάποτε τὸ θέλημα τῶν φθῶν του· ἄλλοτε τὸ φρυαδεύουν. Στὴν ἀνάπτυξιν τῶν εἰκόνων του, στὴν ἀκρίβεια τοῦ ἐπιθέτου, στὴ μεγαλοπρεπῆ καὶ ἡσυχὴ κίνησιν κάποιων στροφῶν του εἶναι ἀπαράμιλλος ὁ Κάλβος. Συχνὰ μᾶς δίνει τὴν ἐντύπωσιν—ἢ τὴν ψευδαίσθησιν— τοῦ κλασσικοῦ ».

Ὁ δὲ **Ἰ. Μ. Παναγιωτόπουλος** εἰς τὸ ἄρθρον του Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία τῆς Μ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαιδείας, τὸ δ-ποιῶν, συμπληρωθὲν μὲ εἰσαγωγὴν, ἐξεδόθη κατόπιν καὶ εἰς ἰδιαίτερον βιβλίον (Στοιχεῖα Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, Ἀθῆναι, 1936), θεωρεῖ (εἰς τὴν σελ. 75—6), τὸν Κάλβον δεύτερον κατ' ἀξίαν μετὰ τὸν Σολωμόν καὶ τελειώνει τὰ περὶ αὐτοῦ λεγόμενα μὲ τὴν φράσιν : « μολονότι πολλοὶ ἴστανται πρὸ αὐτοῦ διστάζοντες, οἱ πλείστοι ἀναγνωρίζουσιν ἀνεπιφυλάκτως τὴν μεγάλην ἀξίαν τοῦ ποιητοῦ ».

Ἐν ἀντιθέσει, ὁ **Ἡλίας Π. Βουτιερίδης** εἰς τὴν Σύντομην Ἱστορίαν τῆς Νεοελλην. Λογοτεχνίας του, (Ἀθῆναι, 1934), εἶναι πολὺ αὐστηρός. « Εἶναι », γράφει, (σελ. 345—7) « ὁ Κάλβος ποιητὴς παράδοξος, ἄνιστος μπορεῖ νὰ εἰπῇ κανεὶς. Σὲ μερὶς ξεφεύγουν ἀπὸ τοὺς στίχους του ἰδέες ἀψηλές καὶ ὁμορφες, συχνὰ ὅμως λείπει παραδοξολογίαις καὶ εἶναι καὶ ἀσυνάρτητος. Οἱ εἰκόνες του ὄχι σπάνια εἶναι ἀφύσικες. . . Ἡ γλῶσσα του εἶναι καὶ αὐτὴ παράξενη. . . Ὑπάρχει βέβαια ἀρκετὲς φορὲς ποίησις μέσα σὲ πολλοὺς στίχους του· μὰ πρέπει νὰ ψάξῃ κανεὶς πολὺ γιὰ νὰ τὴ βρῇ. Μὲ μεγάλη εὐκολίαν τὸν εἶπαν νεότερο Πίνδαρον. . . . Τὸ πρόωρον καὶ ἀπότομον σιαμάτημά του νὰ γράψῃ καὶ ἄλλα ποιήματα καὶ τὰ τόσα γλωσσικὰ καὶ αἰσθητικὰ λάθη του δὲ δικαιολογοῦν καθόλου τὸ μεγάλο θαυμασμόν σ' αὐτόν. Καὶ δὲν εἶναι καθόλου σωστὸ νὰ συγκρίνεται μὲ τὸ Σολωμὸν γιὰ νὰ νομίζεται ἀπὸ μερικόνους καὶ ἀνώτερός του ».

Τέλος, ὁ καθηγητὴς τῆς Νεοελλην. Λογοτεχνίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Θεσσαλονίκης **Γιάννης Μ. Ἀποστολάκης** εἰς τὸ βιβλίον του Ἡ ποίησις στὴ ζωὴ μας (Ἀθῆναι, 1923), συγκρίνων τὸν Κάλβον μὲ τὸν Σολωμόν, ἀποφαίνεται περὶ αὐτοῦ (σελ. 105—7) ὅτι « δὲν εἶναι ἄξιος οὔτε τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων τοῦ Σολωμοῦ νὰ λύσῃ. Εἶναι φτιαχτός, τεχνητὸς ποιητὴς, ὁ Σολωμὸς εἶναι ἀληθινός. Τὸ ἔργον τοῦ Κάλβου εἶναι ἄψυχον κα-

τασκευή, τὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ καθαρὴ δημιουργία. Ἄν βγάλῃς τὴν ᾠδὴν Εἰς θάνατον καὶ μιὰ δυὸ εἰκόνες, πού ὕστερ' ἀπὸ πολλὴν κόπο καὶ συγκατάβαση μπορεῖς νὰ ξεχωρίσῃς, τὸ ἄλλο ποιητικὸ ἔργο τοῦ Κάλβου εἶναι μοναχὰ παχιὰ λόγια, μὲ τὴ διαφορὰ πὺς τὰ πιστεύει ὁ ἴδιος. Εἶχε τὴν ἀτυχίαν νὰ ζήσῃ σὲ μεγάλη ἐποχὴ καὶ πῆραν ἀέρα τὰ μυαλά του. Θέλει νὰ τραγουδήσῃ τὴν ἑλληνικὴ ἐπανάσταση καὶ ἀγαπᾷ τὸ ὑψηλὸ στὴν ποίησιν· ὅμως τὰ μεγάλα λόγια, πού λέει, δείχνουν τὶς περισσότερες φορὲς ὅχι τὴ μεγάλη ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, παρὰ τὸ διάπλατο στόμα του. Δύσκολα καταφέρνει νὰ πῇ δυὸ λόγια θερμά, βγαλμένα ἀπ' τὴν καρδιά του, κ' αὐτὸ γιατί σπάνια κατορθώνει νὰ πλησιάσῃ τὸ ἀντικείμενό του. Σπάνια τὰ λόγια του καὶ τὸ φέροισμό του δείχνουν τὸν ἀνθρώπο, πού γυρίζει ἀπὸ μεγάλη ἀκρόαση τῆς ψυχῆς του κοντὰ στὸν Κύριο τοῦ κόσμου. Σχεδὸν πάντοτε βλέπεις πλῆθος μαζεμένο κ' ἔναν ἀνθρώπο παραφουσκωμένο καὶ μὲ διάφορα παράσημα στολισμένο (ὅλη ἡ κλασσικὴ του μόρφωση) ἔτοιμο νὰ μπῇ στ' ἄρμα του ἢ νὰ καβαλλικέψῃ τὸν Πήγασο, γιὰ νὰ παρουσιάσῃ τὸν Ἄρχοντα καὶ Βασιλεῖα. Παρουσιάστηκε ὅμως ποτέ; Φοβᾶμαι ὅχι· γιατί ποτέ δὲν εἶδαμε τὴ σωστὴ ταπείνωση τῆς ψυχῆς, πού εἶναι τὸ καλὺτερο συστατικὸ γιὰ νὰ γίνῃ κανεὶς δεχτός. Τὸ ὑψηλὸ στὴν ποίησιν δὲν τὸ κάνει τὸ φούσκωμα στὰ μάγουλα καὶ τὸ τέντωμα στὸ κορμί».

Ἀργότερα δὲ ὁ ἴδιος εἰς ἄλλο βιβλίον του : Τὰ τραγούδια μας (Ἀθήναι, 1934) ἔγραψε 75 πυκνὰς σελίδας, μὲ τὰς ὁποίας προσεπάθησε νὰ πείσῃ ὅτι πράγματι τὸ τραγούδι τοῦ Κάλβου εἶναι ἀπλῇ μόνον ρητορικὴ κατασκευὴ (σελ. 365) καὶ αἱ ᾠδαί του ἐν γένει κατασκευάσματα μετρίου στιχοπλόκου (σελ. 332 καὶ 358).

Ἐπειδὴ εἶναι πιθανόν, παρασυρόμενοι ἀπὸ τὰς δυσμενεῖς αὐτὰς κρίσεις, οἱ νεώτεροι ἰδίᾳ ἀπὸ τοὺς φιλολόγους καθηγητάς, νὰ παραλείπωσι νὰ διδάσκωσι εἰς τοὺς μαθητάς των τὸν ποιητὴν, ὁ ὁποῖος εἶναι, νομίζω, καταλληλότερος μὲν διὰ νὰ προαγάγῃ καὶ νὰ μορφώσῃ ἐν γένει τοὺς ἀναγνώστας του εἰς τὸ συναίσθημα τοῦ καλοῦ, ἱκανώτερος δὲ εἰς τὸ ν' ἀναπτέρωνῃ τὸ πατριωτικὸν φρόνημα τῆς νεολαίας, ἐνόμισα ὅτι χρήσιμον θὰ ἦτο νὰ δημοσιεύσω τὸ παρὸν βιβλίον. Τοῦτο ἦτο ἔτοιμον ἀπὸ πολλῶν ἡδὴ ἐτῶν, ἀλλὰ λόγῳ τῶν περιστάσεων σήμερον μόλις βλέπει τὸ φῶς. Εἰς αὐτὸ περιέλαβα τὰς διδασκαλίας τῶν ᾠδῶν, αἱ ὁποῖαι μέχρι

πρό τινος¹⁾ περιλαμβάνοντο εἰς τὰ σχολικὰ γυμνασιακὰ βιβλία, καὶ τὰς ὁποίας πολλὰς φορὰς ἐδίδαξα εἰς τὰ πρότυπα σχολεῖα, τὰ προσηρημένα εἰς τὸ Διδασκαλεῖον τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως. Καὶ τῶν μὲν τριῶν πρώτων ᾠδῶν παραθέτω ἐν λεπτομερείᾳ τὴν πορείαν, τὴν ὁποίαν ἠκολούθουν συνήθως κατὰ τὴν διδασκαλίαν, τῶν δὲ ἄλλων μόνον τὴν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἀνάλυσιν καὶ ἐν συντομίᾳ τὰς συζητήσεις, τὰς ὁποίας ἐκάστη ἐκάστοτε προεκάλει. Τὰς διδασκαλίας ταύτας παρουσιάζω ὅχι βέβαια ὡς ὑποδείγματα πρὸς δουλικὴν ἀντιγραφὴν ἢ μίμησιν, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς ἓνα σύστημα μεθοδικῆς ἐρμηνείας καὶ ἐπεξεργασίας τῶν ποιημάτων αὐτῶν τοῦ Κάλβου, μὲ τὸ ὅποῖον οἱ μαθηταί, οἱ ὁποῖοι κατ' ἀρχὰς δυσπίστως καὶ σχεδὸν περιφρονητικῶς ἦσαν διατεθειμένοι πρὸς τὸν ποιητὴν, εὐθὺς μετὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς πρώτης ἢ δευτέρας ᾠδῆς ἠγαριστοῦντο καὶ εὐκόλως κατενόουν καὶ συνεκινούντο καὶ ἐνεθουσιάζοντο καὶ ἠγάπων καὶ ἐζήτουν ν' ἀναγνώσῃ καὶ ἄλλας, καὶ ἡσθάνοντο τέλος τὴν ἀνάγκην νὰ ἐκμάθωσιν ἐκ στήθους στροφὰς ἢ καὶ ᾠδὰς ὁλοκλήρους τοῦ ποιητοῦ.

¹⁾ Ἡ 4η Αὐγούστου εἰς τὰ ὑπ' αὐτῆς ἐγκριθέντα νέα Νεοελληνικά Ἀναγνώσματα τῶν Γυμνασίων ἀφῆκε δύο μόνον ᾠδὰς τοῦ ποιητοῦ, εἰς τὸ βιβλίον τῆς Ε' τάξεως παλαιοῦ τύπου, καὶ αὐτὰς κολοβωμένας: τὴν ᾠδὴν Εἰς τὸν Ἱερὸν Λόχον, (ἀπὸ τὴν ὁποίαν παρελείφθησαν αἱ στροφαὶ 6-8), καὶ τὴν ᾠδὴν Ὀφιλόπατρις, (ἀπὸ τὴν ὁποίαν παρελείφθησαν 12 ὅλαι στροφαὶ, αἱ ὑπ' ἀρ. 6-17). Δὲν γνωρίζω εἰς ποῖον πρέπει ν' ἀποδώσῃ κανεὶς τὸ κακόν· εἰς τοὺς συλλογεῖς, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔκριναν ἄξιον νὰ περιλάβουν ἄλλας ᾠδὰς τοῦ Κάλβου εἰς τὰ βιβλία των, ἢ εἰς τὸν καταρτίσαντα ἀπὸ τὰς βραβευθείσας συλλογὰς τὰ τελικὰ βιβλία ἐκπαιδευτικὸν σύμβουλον, ὁ ὁποῖος, μολοντί αἱ ᾠδαὶ περιείχοντο εἰς τὰς ὑποβληθείσας συλλογὰς, τὰς ἐξωβέλισε.

Α'

Ω. Δ Η

ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΕΡΟΝ ΛΟΧΟΝ

1. Εἰσαγωγή

Ἡ ἱστορία τοῦ Ἱεροῦ Λόχου.

Ἡ πρώτη γνωριμία τῶν μαθητῶν μετὸν Κάλβον τοὺς παραξενεύει καὶ μερικοὺς τοὺς διαθέτει δυσμενῶς. Συνηθισμένοι εἰς τὴν στρωτὴν δημοτικὴν γλῶσσαν τῶν ποιημάτων τῶν κατωτέρων τάξεων, εἰς τοὺς συνήθεις ρυθμοὺς καὶ τὴν ὁμοιοκαταληξίαν, ἀλλὰ κυρίως εἰς τὸ εὐνόητον τῶν νοημάτων, μένουں ἀσυγκίνητοι καὶ ψυχροὶ ἔμπρὸς εἰς τὴν παραξενὴν, ἀρχαΐζουσαν πολλάκις, γλῶσσαν τοῦ Κάλβου, τὸ ἰδιόρρυθμον μέτρον του, καὶ ἰδίως τὰ δύσκολα εἰς τὴν πρώτην ἐνατένισιν νοήματά του. Δι' αὐτὸ καλὸν εἶναι μία ἢ δύο ᾠδαί, αἱ πρῶται διδασκόμεναι, νὰ ἐρμηνεύωνται καὶ ν' ἀναπτύσσωνται εἰς τὸ σχολεῖον, ὡς ἐργασία δὲ στὸ σπῖτι νὰ ἀνατίθεται ἡ περαιτέρω καλολογικὴ ἀνάλυσις αὐτῶν ἢ ἄλλαι σχετικαὶ ἐργασίαι.

Τὸ σύστημα αὐτὸ ἠκολούθησα ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν μετὰ πολὺ καλὰ ἀποτελέσματα.

Ἡ πρώτη ᾠδή, τὴν ὁποῖαν πρέπει νὰ διδαχθοῦν οἱ μαθηταί, εἶναι ἡ δ' κατὰ σειρὰν τοῦ α' τεύχους ⁽¹⁾, ἡ ᾠδὴ εἰς τὸν Ἱερὸν Λόχον, διότι αὕτῃ εἶναι ἡ μᾶλλον εὐνόητος καὶ προσιτὴ εἰς μικροὺς μαθητάς. Αὕτη ἀπὸ τὸ 1913 ὑπῆρχε εἰς τὰ Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα τῆς Γ' τοῦ καταργηθέντος τὸ 1930 Ἑλλην. Σχολείου καὶ ἐδιδάσκετο, ὡς ἦτο λογικόν, ἔπειτα ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τοῦ σχετικοῦ κεφαλαίου τῆς ἱστορίας, τῆς ὁποίας ὁ κύκλος, ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων ἕως σήμερον, συνεπληρώνετο, ὡς γνωστόν, εἰς τὰς τρεῖς τάξεις τοῦ σχολείου. Ἐγὼ τὴν ἐδίδαξα πολλάκις εἰς τὴν Α' τοῦ παλαιοῦ τετρατάξιου Γυμνασίου (Γ' τοῦ σημερινοῦ ἑξατάξιου), δηλ. εἰς παιδιὰ 13 — 14 ἐτῶν, παρέχων αὐτὴν εἰς ἰδιαιτέρα

(1) Βλέπε τὰς ἐν τέλει σημειώσεις.

φύλλα. Ἀπαραίτητον βεβαίως ἦτο νὰ ἀναγνώσουν προηγουμένως οἱ μαθηταί, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν βιογραφίαν τοῦ ποιητοῦ, τὰ σχετικὰ πρὸς τὸν παλαιὸν θηβαϊκὸν λόχον, ὡς καὶ τὰ συμβάντα τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν κατὰ τὸ 1821. Τὴν γνώσιν τῶν δύο τούτων κεφαλαίων τῆς ἱστορίας ἐπέβαλλον ὡς προπαρασκευαστικὴν διὰ τὴν μετέτην τῆς ᾧδης ἐργασίαν στὸ σπίτι καὶ ἐξήλεγχον κατόπιν αὐτὴν εἰς τὸ σχολεῖον.

Καὶ περὶ μὲν τοῦ παλαιοῦ Ἱεροῦ Λόχου, τῆς συγκροτήσεως αὐτοῦ ὑπὸ τὸν Πελοπίδαν, τῆς λαμπρᾶς του νίκης εἰς τὰ Λεῦκτρα, τῆς ἐν γένει δράσεως αὐτοῦ καὶ τῆς ἐνδόξου αὐτοθυσίας του εἰς τὴν Χαιρώνειαν (*), οἱ μαθηταὶ μανθάνουν ἀρκετὰ ἀπὸ τὰς ἱστορίας, αἱ ὁποῖαι διδάσκονται εἰς τὰ σχολεῖα. Ἀλλὰ περὶ τοῦ Ἱεροῦ Λόχου τοῦ 1821 (**) αἱ σχολικαὶ ἱστορίαι καὶ ἀπὸ τὰς ἐκτενεστέρας ὁ Παπαρρηγόπουλος, τοῦ ὁποῦ τοῦ ἔργου εἶναι τὸ μᾶλλον διαδεδομένον, ὀλίγας πληροφορίας παρέχουν. Διὰ νὰ μὴ φανῇ, ὅπως καὶ δὲν εἶναι πράγματι, ὁ ποιητὴς ὑπερβολικὸς εἰς τοὺς ἐπαίνους του (*), πρέπει οἱ μαθηταὶ νὰ γνωρίσουν κάπως λεπτομερέστερον ὑπὸ ποίας συνθήκας κατηρτίσθη ὁ Ἱερὸς Λόχος τοῦ 1821, πῶς ἐπέρασε τοὺς ὀλίγους μῆνας τῆς στρατιωτικῆς του ὑπηρεσίας, καὶ ἰδίᾳ πῶς ἐπολέμησε κατὰ τὴν πρώτην καὶ μοναδικὴν του μάχην.

Διὰ τοῦτο παραθέτω ἐδῶ ἐν λεπτομερείᾳ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἱεροῦ Λόχου τοῦ 1821, τὴν ὁποίαν συνηρομολόγησα ἀπὸ τὰς μᾶλλον ἐγκύρους καὶ συγχρόνους πηγὰς, τὰς ἐπομένας: 1) *Ἡλία Φωτεινοῦ*, Οἱ ἄθλοι τῆς ἐν Βλαχία ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως τὸ 1821 ἔτος, βιβλίον λιθογραφηθὲν εἰς τὴν Λειψίαν (πιθανώτερον. εἰς τὸ Βουκουρέστιον) τὸ 1846. Ὁ συγγραφεὺς κατήγετο ἀπὸ τὰς Πάτρας, ἦτο δὲ ἀνεψιὸς τοῦ *Διονυσίου Φωτεινοῦ*. Ὁ τελευταῖος (γεννηθεὶς καὶ αὐτὸς εἰς τὰς Πάτρας τὸ 1769) ἦτο λόγιος ἄνθρωπος, ἔζησεν ἐπὶ εἰκοσαετίαν εἰς τὴν Βλαχίαν, ὅπου κατέλαβε ἀνώτερα ἀξιώματα, συνέγραψε δὲ ἐκτὸς ἄλλων, καὶ τρίτομον *Ἱστορίαν τῆς Δακίας*, ἡ ὁποία ἐξεδόθη εἰς τὴν Βιέννην τὸ 1818—19. Καθὼς λέγει ὁ ἀνεψιὸς του εἰς τὸν πρόλογον τοῦ βιβλίου του, ἦτο μεμνημένος εἰς τὴν Φιλικὴν Ἑταιρείαν, παρηκολούθει ἐκ τοῦ πλησίον τὰ γινόμενα, πολλῶν ἐκ τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν αὐτόπτης μάρτυς, καὶ συνέλεγε, βοηθούμενος καὶ ἀπὸ τὸν ἀνεψιὸν του, ὕλικὸν πανταχόθεν διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἱστορίας του. Ἀλλὰ κατὰ τὸν Ὀκτώβριον

τοῦ 1821 ἀπέθανε. Ἀπὸ τὰς σημειώσεις αὐτὰς τοῦ θείου του συνέγραψε τὸ βιβλίον του ὁ Ἡλίας Φωτεινός, «προσθέμενος σκοπὸν νὰ ἐκθέσῃ γυνὴν τὴν ἀλήθειαν ὡς ἱερὰν, χωρὶς ν' ἀποβλέψῃ εἰς πρόσωπα ἢ πράγματα, χαριζόμενος ἢ παρατρέχων τὸ παραμικρόν». 2) Ἀπομνημονεύματα διὰ νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὴν νέαν ἱστορίαν τῶν Ἑλλήνων τοῦ Φιλικοῦ **Νικολάου Σπηλιάδη**, τόμος Α' Ἀθῆναι, 1851. 3) **Σπυριδωνος Τρικούπη**, Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, Α' ἔκδοσις ἐν Λονδίῳ 1853—57. 4) **Ἰωάννου Φιλήμονος**, Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, τόμος Β', Ἀθῆναι, 1859.

Ἐχρησιμοποίησα ἐπίσης διὰ μερικὰς λεπτομερείας καὶ τὸν λόγον, τὸν ὁποῖον ἐξεφώνησε τὴν 24ην Μαρτίου 1919 πρὸς τοὺς φοιτητὰς ὁ **Κωνστ. Ν. Ράδος**, καὶ ὁ ὁποῖος ἐξεδόθη τὸ ἴδιον ἔτος εἰς φυλλάδιον μὲ τὸν τίτλον: Ὁ Ἴερός Λόγος καὶ ἡ ἐν Δραγατσανίῳ μάχη. (Ὁ Ράδος δὲν ἀναφέρει τὰς πηγὰς του).

Τὸ κεφάλαιον τοῦτο τῆς πατρίου ἱστορίας ἀνεγίνωσκα εἰς ἰδιαιτέραν ὥραν εἰς τοὺς μαθητὰς ὡς προπαρασκευὴν διὰ τὸ ποίημα, νομίζω δὲ ὅτι καλὸν εἶναι νὰ γνωρίζουν τὰς λεπτομερείας αὐτὰς ὅλοι οἱ μαθηταί, εἰς τοὺς ὁποίους πρόκειται νὰ ἐρμηνευθῇ ἡ ᾠδή.

Ἀκμαιότατον ἦτο τὸ φρόνημα τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν καὶ τὴν μεσημβρινὴν Ρωσίαν, κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 21.

Αἱ ἡγεμονίαι τῆς Μολδαβίας καὶ τῆς Βλαχίας διοικοῦντο ἀπὸ ἑκατὸν καὶ πλέον ἑτῶν ἀπὸ Ἑλλήνας ἡγεμόνας (τοὺς Φαναριώτας)· οὗτοι περιεστοιχίζοντο ἀπὸ Ἑλλήνας ὑπουργοὺς καὶ ὑπαλλήλους, οἱ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοὶ τῆς φρουρᾶς τῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἐν γένει δυνάμεων ἦσαν κατὰ μέγα μέρος Ἑλλήνες, ἡ ἐπίσημος γλῶσσα ἦτο ἡ ἑλληνικὴ, ἡ ὅλη διοίκησις ἦτο ἑλληνικὴ. Ἀπὸ δεκαδῶν ἑτῶν αἱ ἑλληνικαὶ παροικίαι καὶ τῶν μικρῶν ρουμανικῶν πόλεων διετήρουν ἑλληνικὰ σχολεῖα, ἀνώτερα δὲ τοιαῦτα ἤχμαζον εἰς τὸ Βουκουρέστιον, τὸ Ἰάσιον, τὴν πλησίον Ὀδησσόν, καὶ εἰς ταῦτα ἐδίδασκον σοφοὶ διδάσκαλοι τοῦ Γένους, ὡς ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης, ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, ὁ Λάμπρος Φωτιάδης, ὁ Νεόφυτος Δούκας, ὁ Κωνστ. Βαρδαλάχος, ὁ Γ. Κλεόβουλος, καὶ ἄλλοι.

Οἱ Φιλικοὶ εἶχον κατηχήσει ὅλους τοὺς σημαίνοντας εἰς τὰς ἡγεμονίας πολιτικούς, στρατιωτικούς καὶ ιδιώτας Ἑλλήνας, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ τὸν ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας Μιχαὴλ Σοῦτσον. Ὡς ἀποτελεσματικὸν δὲ μέσον διὰ τὴν τόνωσιν καὶ ἀναπτέρωσιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος εἶχον χρησιμοποίησει καὶ τὸ θέατρον. Δραματικοὶ θίασοι, συγκροτούμενοι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους μαθητὰς τῶν σχολείων, ἔδωσαν κατὰ τὰ προηγούμενα τοῦ 21 ἔτη παραστάσεις εἰς τὸ Βουκουρέστιον, τὸ Ἰάσιον καὶ τὴν Ὀδησσόν. Κατὰ τὰς παραστάσεις ταύτας εἶχον διδαχθῇ ἔργα κατὰ τὸ πλεῖστον πατριωτικά, μεταφρασθέντα ἀπὸ τὴν γερμανικὴν καὶ ἰταλικὴν γλῶσσαν, ὅπως π.χ. ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ Μετασασίου, ὁ Φίλιππος Β' τῆς Ἰσπανίας καὶ ὁ Ὁρέστης τοῦ Ἀλφίερη, ἀλλὰ καὶ μερικὰ πρωτότυπα, ὅπως ὁ Φωκίων τοῦ Θεοδ. Μυτιληναίου ἢ Ἀλκαίου (*), Ἡ Ἑλλάς καὶ ὁ ἕξενος, Ὁ Ἀρμόδιος καὶ ὁ Ἀριστογείτων τοῦ Γ. Λασσάνη (*), κ.ἄ., τὰ ὅποια μὲ πολὺν ἐνθουσιασμόν ὑπεδέχοντο οἱ θεαταί.

Κύριοι ὅμως ἀπόστολοι τῆς Ἑταιρείας ἦσαν οἱ διδάσκαλοι, οἱ ὅποιοι ἐχρησιμοποιοῦν κάθε εὐκαιρίαν εἰς τὰ μαθήματά των, διὰ νὰ ἐξάπτουν τὸ πατριωτικὸν φρόνημα τῶν ἀκροατῶν των. Ὁ Ἀλέξ. Ρ. Ραγκαβῆς διηγεῖται ἐνδιαφέρουσαν σκηνὴν περὶ τοῦ διδάσκοντος εἰς τὸ Βουκουρέστιον τὸ 1820 Μεγάλου Διδασκάλου τοῦ Γένους Γ. Γενναδίου. Οὗτος εἶχε προσκληθῇ ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας Ἀλέξανδρον Σοῦτσον μὲ ἄλλους ἐπιλέκτους διδασκάλους διὰ νὰ ὀργανώσουν ἐπὶ τὸ τελειότερον τὴν ἑλληνικὴν σχολὴν τοῦ Βουκουρεστίου, εἰς τὴν ὁποίαν ἐφοῖτα καὶ ὁ μικρὸς Ραγκαβῆς. Λέγει λοιπὸν οὗτος τὰ ἐξῆς εἰς τὸν λόγον, τὸν ὁποῖον ἀπήγγειλε κατ' ἐντολὴν τοῦ Πανεπιστημίου κατὰ τὸ μνημόσυνον, τὸ ὁποῖον ἐτελέσθη τὸ 1855 ὑπὲρ τοῦ Γενναδίου. «Τὸν ἐνθυμοῦμαι, ὅταν ἐν τῷ δημοσίῳ σχολείῳ τοῦ Βουκουρεστίου, ἐν πλήθοντι ἀκροατηρίῳ, ἐν ᾧ παρεκάθηντο καὶ οἱ τοῦ ἡγεμόνος υἱοί, διδάσκων τὸν Ἰσοκράτην πανηγυρίζοντα τῶν ἀρχαίων Ἀθηῶν τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν εὐκλειαν, ἡσθάνθη ἑαυτὸν ὅλον ὑπὸ τῶν μεγάλων ἐκείνων εἰκόνων ἐκβακχευόμενον· καὶ διατάξας νὰ κλεισθῇ ἡ θύρα, ἤρξατο ἐν λέξεσι διαπύροις ἐκθέτων οἷα ἦτο ἡ Ἑλλάς, διδάσκαλος καὶ κορωνὶς τῶν ἐθνῶν, ὅταν ἔλαμπεν ἐπ' αὐτῆς ὁ ἥλιος τῆς ἐλευθερίας, καὶ πῶς κατέστη τῶν λαῶν χλεύη καὶ ἐξουθένωμα, ἀφ' οὗτο ὑπέκλυεν εἰς δουλείας ζυγόν· καὶ τοσοῦτον συνεκινήθη περιγράφων τὴν ἐνδοξον ἐλπίδα (τῆς

ἀναστάσεως τῆς πατρίδος), ἥτις ἦτο τότε ἐγκλημα, καὶ ἦν πολλάκις ἐπιμώρησε θάνατος, ὥστε τὴν φωνήν του διέκοψαν δάκρυα, τῶν δὲ νέων ἀκροατῶν του κορυφωθεὶς ὁ ἐνθουσιασμός ἐξερράγη εἰς κεραυνώδεις ἐπευφημίας (*). Οὕτω προητοίμαζε τὴν ὑποδοχὴν τῆς ἐλευθερίας, οὕτως ἡρωϊκὰ τὸ ἔδαφος, εἰς ὃ ἐμελλε νὰ κατετεθῇ ὁ φλογερὸς αὐτῆς σπόρος, γνωρίζων δι' ἄγονος ἀποβαίνει ἡ πικρὸς παράγει καρπούς, διὰν ῥίπτεται εἰς γῆν ἀκατέργαστον ἢ διεφθαρμένην. Διὰ τοῦτο, διὰν ἦλθεν ἡ προωρισμένη ἡμέρα καὶ ἤχησε πρῶτον ἐν Δυκίᾳ ἡ σάλπιγξ τῆς ἀναστάσεως, τῶν σχολείων ἡ νεολαία ὥρμησεν εὐθὺς ἐνθουσιώδης εἰς τὰ ὅπλα».

Ποῖος εἶχε τὴν ἰδέαν νὰ ἀποτελέσουν οἱ νεαροὶ σπουδασταὶ τῶν ἡγεμονιῶν καὶ τῆς μεσημβρινῆς Ρωσίας ἰδιαίτερον τάγμα καὶ νὰ ὀνομασθῇ τοῦτο Ἰερὸς Λόχος, δὲν εἶναι γνωστόν. Πάντως καὶ ὁ χωρισμὸς αὐτῶν ἀπὸ τοὺς ἄλλους στρατιώτας καὶ ἡ ὀνομασία τοῦ σώματος ὑπῆρξεν εὐστοχωτάτη, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι συνέδεεν ὥραϊα τὴν ἐτοιμαζομένην νέαν ἱστορίαν μὲ τὴν παλαιάν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι τὸ ἱστορικὸν καὶ ὥραϊον ὄνομα ὑπενθύμιζε διαρκῶς εἰς τοὺς φέροντας αὐτὸ μὲ ποίαν ἀγάπην καὶ ἀλληλεγγύην πρὸς ἀλλήλους καὶ μὲ ποίαν ἀφοσίωσιν εἰς τὴν ἰδέαν τῆς πατρίδος εἶχεν ἀγωνισθῇ ἐπὶ μακρὰ ἔτη ὁ θηβαϊκὸς ἐκεῖνος λόχος, καὶ ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων προέβαλλε κάθε στιγμήν εἰς αὐτοὺς μεγαλειῶδες τὸ παράδειγμα τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας θανάτου τῶν παλαιῶν Ἱερολοχιτῶν εἰς τὴν Χαιρώνειαν.

Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης διέβη τὸν Προῦθον καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ Ἰάσιον τὴν 22αν Φεβρουαρίου 1821. Πρὸς αὐτὸν προσῆλθον πολλοὶ ὀπλοφόροι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ φρουρὰ τοῦ ἡγεμόνος.

Μετά τινας ἡμέρας ὁ Ὑψηλάντης ἐξεκίνησεν ἀπὸ τὸ Ἰάσιον πρὸς τὸ Βουκουρέστιον, καὶ τὴν 8ην Μαρτίου ἔφθασεν εἰς τὴν πόλιν Φωξάνην, εἰς τὰ σύνορα τῆς Μολδαβίας καὶ τῆς Βλαχίας. Ἐκεῖ διωργάνωσε τὸ τάγμα αὐτὸ τῶν νεαρῶν θηελοντῶν, εἰς τὸ ὁποῖον ἐξηκολούθουν νὰ προσέρχωνται καθημερινῶς νέοι ἀπὸ τὰ γύρω μέρη καὶ εἶχον ἐγγραφῇ ἤδη 500 περίπου ἐν συνόλῳ, κατὰ τὸ πλεῖστον σπουδασταί, ἀλλὰ καὶ μερικοὶ ὑπάλληλοι ἐμπορικῶν οἰκῶν καὶ ἄλλοι νέοι ἄλλων ἐπαγγελμάτων.

Τὴν διοίκησιν καὶ ἐκγύμνασιν τοῦ σώματος ἐνεπιστεύθη ὁ Ὑψηλάντης εἰς τὸν Γεώργιον Καντακουζηνόν, Φαναριώτην,

ὁ ὁποῖος, ὑπηρετῶν ἕως τότε εἰς τὸν ρωσικὸν στρατὸν μὲ τὸν βα-
θμὸν τοῦ συνταγματάρχου τοῦ ἱππικοῦ, εἶχε παρακολουθήσει αὐ-
τὸν εἰς τὸ κίνημά του. Διηρέθη δὲ τὸ τάγμα εἰς ἑξ λόχους, τῶν ὁ-
ποίων διοικηταὶ (ἐκατόνταρχοι, ὅπως ἐλέγοντο) ὠρίσθησαν οἱ ἑξῆς:

α) ὁ Σπυρίδων Δρακούλης ἀπὸ τὴν Ἰθάκην, νεαρὸς σπουδα-
στὴς εἰς τὴν Ὀδησσόν, ὁ ὁποῖος εἶχε διακριθῇ μεγάλως ὡς ἡθο-
ποιὸς εἰς τὸ ἐκεῖ θέατρον τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ὑποδυσόμενος
ρόλους πρωταγωνιστοῦ, καὶ εἶχε παρακολουθήσει τὸν Ὑψηλάν-
την μὲ ὅλους τοὺς ἐν τῷ θιάσῳ συναδέλφους του.

β) ὁ Δημήτριος Σοῦτσος Κεμπάπης, ἀπὸ τὴν Κων(σταντι)νοῦ.

γ) ὁ Λουκάς Βαλσαμάκης, ἀπὸ τὴν Κεφαλληνίαν.

δ) ὁ Γεώργιος Ἀνδρονίκου Μακρῆς, ἀπὸ τὴν Δημητσάναν.

ε) ὁ Ἰωάννης Ρίζος, ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα, καὶ

ς) ὁ Ἰωάννης Κρόκας, ἀπὸ τὴν Χίον.

Ἡ ἐνδυμασία τῶν Ἱερολοχιτῶν ὠρίσθη μαύρη, διὰ νὰ τοὺς
ἐξοικειώνῃ, φαίνεται, μὲ τὴν ιδέαν τοῦ θανάτου· (δι' αὐτὸ καὶ
Μαυροφόροι ὠνομάζοντο ἀπὸ τὸ πλῆθος): μαῦρον παντελόνι,
μαῦρον ἀμπέχονον μακρὸν ὥσάν ρεδιγκότα, τὸ ὁποῖον ἔφερε μαῦ-
ρα ἐπίσης πλεκτὰ σειρήτια ἐμπρὸς εἰς τὸ στήθος, μαῦρον κά-
λυμμα ὑψηλὸν χωρὶς γῆσον (ὥσάν τουρκικὸν φέσι), εἰς τὸ ἐμπρό-
σθιον μέρος τοῦ ὁποῖου ὑπῆρχε ραμμένον, ἀπὸ ἄργυρον ἢ λευ-
κοσίδηρον, τὸ σύμβολον τοῦ θανάτου, δηλαδὴ κρανίον ἐν τῷ μέσῳ
δύο ὀστέων χιαστί τεθειμένων, μὲ κάτωθεν αὐτῶν τὴν φράσιν
Ἑλευθερία ἢ Θάνατος, γραμμένην μὲ χρυσᾷ γράμματα. Ἀνω-
θεν δὲ ἦτο ραμμένον ἐθνόσημον (κονκάρδα) σφαιροειδὲς μὲ τρία
χρώματα, κόκκινον, κυανοῦν καὶ λευκόν. Τὸ κάλυμμα εἰς τὴν κο-
ρυφὴν ἔφερε λοφίον ἀπὸ ἄσπρα πτερά. Ἄς προστεθῇ ὅτι οἱ Ἱε-
ρολοχίται ἔτρεφον κόμην μακρὰν κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Σπαρ-
τιατῶν.

Τοῦ ἐθνοσήμου τὰ χρώματα εἶχε καὶ ἡ σημαία τοῦ τάγμα-
τος, ἦτο δηλαδὴ ἡ τρίχρωμος σημαία τῶν Γάλλων (*), ἵσως διότι
ἤθελαν νὰ φανερώνῃ ὅτι, ὅπως ὑπὸ τὴν σκέπην αὐτῆς εἶχον δια-
δοθῇ αἱ ιδέαι τῆς ἑλευθερίας εἰς τὸν κόσμον, ἔτσι ὑπὸ τὴν σκέ-
πην τῶν ἰδίων χρωμάτων καὶ πάλιν ἠλπίζετο ὅτι θ' ἀνατείλῃ καὶ
εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ ἑλευθερία.

Ὅπλα ἐδόθησαν εἰς τοὺς Ἱερολοχίτας καραμπίνες μὲ ξιφο-
λόγχην (μπαγιονέτιαν), καθὼς καὶ παλάσκες, τὰς ὁποίας ἔφερον
χιαστί, καὶ γυλιός (*).

Κατὰ ταῦτα οἱ Ἱερολοχίται ἀπετέλεσαν τάγμα τακτικοῦ πεζικοῦ στρατοῦ, τὸ μόνον, σημειωτέον, διότι ὅλοι οἱ ἄλλοι στρατιῶται τοῦ Ὑψηλάντου ἦσαν ἄτακτοι, καὶ οἱ πεζοί, καὶ οἱ ἱππεῖς.

Εἰς τὸ τάγμα ὑπῆρχον φυσικὰ καὶ σάλπιγκται καὶ τυμπανισταί, ἀλλὰ καὶ μουσικὴ χαλκίνων ὀργάνων, ἡ ὁποία ἔπαιζε καὶ ἑλληνικὰ θούρια, τὰ ὁποῖα εἶχον συντεθῇ ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ρήγα μέχρι τοῦ 21 ἀπὸ Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ μουσουργῶν, καὶ τὰ ὁποῖα ἐδόνουν μέχρι μυχιατάτων τῶν σκλάβων τὴν ψυχὴν.

Ὁ Ὑψηλάντης ἐστήριζε μεγάλας ἐλπίδας εἰς τὴν ἐπίλεκτον ταύτην στρατιωτικὴν μονάδα, τὸ πρῶτον ἐν τῇ νέᾳ ἱστορίᾳ ἰδρυόμενον σῶμα τακτικοῦ ἑλλήν. στρατοῦ. Ἀπόδειξις ὅτι ἐφόρεσε καὶ αὐτὸς τὴν στολὴν αὐτοῦ (καὶ μὲ αὐτὴν τὴν στολὴν τὸν ἀπεικονίζει, ἐναντίον ὅμως πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀκρίβειαν⁽¹⁰⁾), ὁ Βασιλεὺς ζωγράφος Πέτρος φὸν Ἐς⁽¹¹⁾ διαβαίνοντα τὸν Προῦθον, εἰς τὴν τοιχογραφίαν τοῦ τῶν Στοῶν τοῦ ἐν Μονάχῳ ἀνακτορικοῦ κήπου). Ὁ ἀριθμὸς δὲ τῶν ἀποτελούντων αὐτὸ ἔμεινεν ἀπροσδιόριστος (ἐν ᾧ ὁ παλαιὸς θηβαῖκός Ἱερὸς Λόχος ὑπὸ τὸν Πελοπίδαν περιελάμβανε 300 μόνον), διὰ τὰ δύνανται νὰ συμμετάσχουν εἰς αὐτὸν καὶ ἄλλοι, ὅσοι, μολονότι διαπνεόμενοι ἀπὸ τὸν ὑπὲρ ἑλευθερίας ἔρωτα, εἶχον βραδύνει ἀκόμη νὰ προσέλθουν λόγῳ δυσχερείας εἰς τὰς συγκοινωνίας ἢ ἄλλων αἰτίων. Ἀπὸ τοὺς θέλοντας νὰ ἐγγραφοῦν εἰς τὰ στελέχη τοῦ τοῦτο μόνον ἐζητεῖτο: νεότης, σεμνότης, ἀγάπη πρὸς τοὺς συναδέλφους (οἱ Ἱερολοχίται ἐθεωροῦντο καὶ ἀπεκαλοῦντο ἀναμεταξύ των ἀδελφοί) καὶ ἀφοσίωσις μέχρι θανάτου εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἑλευθερίας.

Εὐθὺς μετὰ τὴν ὀργάνωσιν ἐδόθη ὑπὸ τῶν νεαρῶν στρατιωτῶν ὁ ὅρκος πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν πατρίδα⁽¹²⁾ εἰς ἐπίσημον ἐκκλησιαστικὴν τελετὴν, ἔπειτα ἀπὸ τὴν ὁποίαν οὗτοι συντεταγμένοι μετέβησαν εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ Ὑψηλάντου, ὅπου εὐρίσκοντο ἤδη παρατεταγμένα καὶ τμήματα τοῦ ἄλλου στρατοῦ. Ὁ ἀρχηγὸς ὠμίλησεν ἐνθουσιωδῶς πρὸς αὐτοὺς καὶ ὅλοι ἐξητρώκαυγασαν, καὶ ἠδχήθησαν ταχεῖαν τὴν ἀνάστασιν τῆς πατρίδος.

Εὐθὺς ἀπὸ τὴν ἐπομένην ἤρχισαν σύντονα τὰ γυμνάσια τῶν νεοσυλλέκτων. Αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Ἀρχηγὸς ἐπέβλεπε ταῦτα, καὶ ὁ ἴδιος ἐγύμναζε κατ' ἀρχάς⁽¹³⁾. Οἱ πλείστοι ἀπὸ τοὺς ἄνδρας, οἱ ὁποῖοι εἶχον ὀρισθῇ ἡγήτορες τῶν λόχων, ἦσαν ἔμπειροι τῶν στρατιωτ. πραγμάτων, εὐγενεῖς κατὰ τοὺς τρόπους, καὶ ἐφάνησαν ἄξιοι

τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν. Μεγάλας δὲ ὑπηρεσίας προσέφερε τότε εἰς τὴν ἐκγύμνασιν τῶν λόχων ἓνας καλὸς φίλος τῆς Ἑλλάδος, ὁ Ἑλβετὸς ἀξιωματικὸς Henri Bordier.

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ φαντασθῶμεν ὅτι ὁ βίος τῶν νεαρῶν στρατιωτῶν ἦτο ρόδινος. Τὰ γυμνάσια ἦσαν ἐξαντλητικά, διότι ἔπρεπε νὰ γυμνασθοῦν τὸ ταχύτερον, ἢ τροφὴ πολλάκις δὲν ἦτο ἐπαρκὴς καὶ καλῶς παρεσκευασμένη, διότι ἐπιμελητεία, ὅπως ἐννοοῦμεν αὐτὴν σήμερον, δὲν ὑπῆρχε, εἰς τὴν προμήθειαν δὲ τῶν τροφίμων διὰ τὸν στρατὸν ἐπεκράτει μεγίστη ἀπρονοησία καὶ ἀταξία καὶ παραλυσία καὶ σφετερισμός. Ἦλθαν ἡμέραι, κατὰ τὰς ὁποίας μόνη τροφὴ ἦτο ἀραβόσιτος, τὸν ὅποιον ἔψηναν. Τὸ βράδυ κατέλυν ὅπου ἡδύνατο ἕκαστος. Μετ' ὀλίγον δὲ (ἀπὸ τὴν 16ην Μαρτίου) ἤρχισαν αἱ κοπιώδεις πορεῖαι, (κατὰ τὰς ὁποίας σημειωτέον ἐσυνεχίζοντο καὶ τὰ γυμνάσια), διότι τὸ στρατόπεδον μετεκινεῖτο διαρκῶς, καὶ ἔπρεπε νὰ παρακολουθοῦν τὸν Ἀρχηγὸν κατὰ τὴν διαδρομὴν του εἰς τὰς Ἑγεμονίας. Ὡς ἐκ τούτου τὰ ἐνδύματα καὶ τὰ ὑποδήματα ἐφθάρησαν, ἢ κόπωσις ἦτο μεγάλη. Ἱατρικὴ φροντίς καὶ περίθαλψις σχεδὸν δὲν ὑπῆρχε, διότι ὅλον τὸ στρατόπεδον εἶχε δύο μόνον ἰατρούς, καὶ αὐτοὺς χειρουργούς. Ἀλλ' ὁ ἐνθουσιασμός, ἀπὸ τὸν ὅποιον ἐνεφοροῦντο ὅλοι, τοὺς ἔκαμνε νὰ παραβλέπουν κάθε ἑλλειψιν καὶ κάθε κακουχίαν. Ἡ ὑπερηφάνεια, ὅτι εἶχον ἀναστήσει τὸ παλαιὸν ἐκεῖνο θρυλικὸν τῆς ἀρχαίας ἱστορίας τάγμα, καὶ ὅτι δι' αὐτῶν ἠλπίζετο καὶ τῆς πατρίδος ἡ ἀνάστασις, ἦτο μεγίστη⁽¹⁴⁾.

Ὑπὸ ποίων αἰσθημάτων ἐν γένει κατεῖχοντο, παρ' ὅλας τὰς κακουχίας καὶ τὰς στερήσεις, ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται, δεικνύει μία ἐπιστολὴ τοῦ ἑκατοντάρχου Δημητρίου Σούτσου πρὸς τὴν οἰκογένειάν του, ἢ ὁποία ἐστάλη ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς ἐν Δραγατσάνῳ καταστροφῆς⁽¹⁵⁾: «Δὲν ἔχω πλέον ὑποδήματα, τὰ πόδια μου κατεξεσχίσθησαν. Κοιμοῦμαι μέσα εἰς θανατηφόρα τέλματα. Ζῶ μὲ καρπούς, σπανίως εὐρίσκω ἓνα ξερὸ κομματί ψωμί. Ἀλλ' αἱ στερήσεις αὐταὶ μοῦ εἶναι γλυκεῖαι· ὁ βίος αὐτὸς μοῦ ἀρέσει. Ἀπὸ παιδὶ δὲν ὠνευρενόμεν ἄλλο, ἀπὸ τὴν ἡμέραν τῆς ἀνεξαρτησίας μας. Εὐχρίσκομαι πρῶτην φορὰν ἐπὶ κεφαλῆς ἐλευθέρων ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι δὲν μὲ φορτίζουν μὲ ματαίους τίλους, οἱ ὅποιοι μοῦ δίδουν τὸ γλυκὺ τοῦ ἀδελφοῦ ὄνομα... Χαίρετε... Θὰ ἰδωθῶμεν;... Ποῦ;... Ὁ Θεὸς τὸ ἡξεύρει...»

*

Καθὼς εἶναι γνωστόν, ὁ Ὑψηλάντης ἔφθασε πρὸ τοῦ Βουκουρεστίου τὴν 28ην Μαρτίου, πέντε ὅλας ἑβδομάδας ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἑναρξιν τοῦ κινήματος, χωρὶς νὰ ἐπιτύχη τίποτε σπουδαῖον ἐν τῷ μεταξύ. Ὁ στρατός του, ὁ ὁποῖος, ἐκτὸς τῶν Ἑλλήνων, ἀπετελεῖτο ἀπὸ παλικάρια τῆς Βλαχίας (Πανδούρους), Βουλγάρους καὶ Σέρβους, ἦτο ἀπειθάρχητος. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὀπλαρχηγούς, πρὸ τὸν διοικοῦσαν, δὲν ἐνέπνεον πολλὴν ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτόν, ἐξετρέποντο δὲ συγχρόνως εἰς βιαιοπραγίας ἐναντίον τοῦ ἐγχωρίου πληθυσμοῦ καὶ προεκάλουν ὥς ἐκ τούτου ἰσχυράν τὴν ἀντίδρασιν αὐτοῦ, χωρὶς ὁ Ἀρχηγὸς νὰ δύναται νὰ ἐπιβληθῇ εἰς αὐτούς. Ἄς σημειωθῇ δὲ ὅτι καὶ οὗτος εἶχε κατέλθει εἰς τὸν ἀγῶνα χωρὶς οὔτε τὸν τόπον, οὔτε τὰ πρόσωπα νὰ γνωρίζῃ, χωρὶς ὠρισμένον σχέδιον, καὶ διαρκῶς ἀμφοταλαντεύετο περὶ τοῦ πρακτέου.

Μετ' ὀλίγον ἐγνώσθη ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσίας, (τῆς ὁποίας τὴν ἐπέμβασιν ὥς βεβαίαν εἶχεν ἀναγγεῖλει ὁ Ὑψηλάντης εἰς τὴν προκήρυξίν του πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος τῆς 24ης Φεβρουαρίου) «*κινήθητε, ὦ φίλοι*», ἔλεγε, «*καὶ θέλετε ἰδῇ μίαν κραταίαν δύναμιν νὰ ὑπερασπισθῇ τὰ δίκαιά μας*»), δεσμευμένος μὲ τοὺς συμμάχους του τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, ἀπεδοκίμασεν ἐπισήμως τὸ κίνημα τοῦ Ὑψηλάντου καὶ διέγραψεν αὐτὸν ἀπὸ τὰς τάξεις τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ. Συγχρόνως καὶ ὁ Πατριάρχης, ἐξαναγκασθεὶς, εἶχεν ἐξαπολύσει ἀφορισμὸν ἐναντίον του. Ὁ δὲ Σουλτᾶνος, ἐξασφαλισθεὶς ἀπὸ τὴν Ρωσίαν, εἶχε διατάξει τοὺς τρεῖς πασάδες, τοῦ Βιδινίου, τῆς Σιλιστρίας καὶ τῆς Βραΐλας, νὰ εἰσβάλουν εἰς τὰς Ἡγεμονίας καὶ νὰ καταπνίξουν τὸ κίνημα. Ἀπὸ αὐτοὺς δὲ ὁ πασᾶς τῆς Σιλιστρίας μὲ 8.000 ἄνδρας ἐπρωχῶρει ἤδη πρὸς τὸ Βουκουρέστιον, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ εἰσῆλθε μετὰ τινα χρόνον ἀμαχητί.

Αἱ εἰδήσεις αὗται ἐνέβαλον δειλίαν εἰς τὰ στρατεύματα τοῦ Ὑψηλάντου, τὸ δὲ σπουδαιότερον, κατεπάραξαν καὶ ἀπῆλπισαν μεγάλως ἐν σχέσει μὲ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ αὐτὸν τὸν Ἀρχηγόν, ὅστις τὴν 30ὴν Μαρτίου ἐτράπη πρὸς τὰ Β.Δ. πρὸς τὴν πόλιν Τυργοβίστι, πλησίον εἰς τὰ Καρπάθια ὄρη, διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ οὕτω τὴν πρὸς τὰ αὐστριακὰ σύνορα ὑποχώρησιν. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας δὲ (τὴν 5ην Ἀπριλίου) ἔφθασεν εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν πόλιν καὶ ὠχυρώθη ἐκεῖ. Ἡ τοιαύτη πολιτεία τοῦ Ἀρχηγοῦ ἀπεγοήτευσεν πολλοὺς ἀπὸ τοὺς στρατιώτας, οἱ ὁποῖοι ἤρχισαν νὰ διαρρέουν. Ἀκόμη καὶ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς Ἱερολοχίτας,

ἐπειδὴ ἐβαρυνθύμῃσαν, διότι, ἀντὶ τὰ προχωρήσουν πρὸς τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν, ὅπως ἐπερίμεναν, ὠπισθοχώρουν, ἐβλεπον δὲ συγχρόνως ὅτι ἔμμενον ἀτιμώρητοι οἱ ὀπλαρχηγοί, οἱ ὅποιοι διήρπαζον καὶ ἐλήστευον τοὺς κατοίκους, καὶ ὅτι ἐν γένει ἐπεκράτει μεγίστη ἀταξία, ἤρχισαν καὶ αὐτοὶ νὰ ἐγκαταλείπουν τὰς τάξεις των.

Κατὰ τὰ μέσα Ἀπριλίου ὁ Ὑψηλάντης, ἐπειδὴ καὶ αἱ ἀπὸ τὴν Μολδαβίαν εἰδήσεις δὲν ἦσαν καλαί, ἀπέστειλεν ἐκεῖ ὡς γενικὸν ἀντιπρόσωπόν του τὸν Γεώργιον Καντακουζηνόν, ἀνέθεσε δὲ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἱεροῦ Λόχου εἰς τὸν Βασίλειον Καραβιᾶν, ὁ ὅποιος παρ' ἁξίαν εἶχεν ἀπὸ τινος ἀποκτήσει τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ ἐκτίμησιν αὐτοῦ⁽¹⁰⁾. Ἀλλὰ ἔπειτα ἀπὸ μερικᾶς ἐβδομάδας, ἀντιληφθεὶς ἐν τῷ μεταξὺ τὴν ἀπειθειαν καὶ τὴν ἀπρεπῆ διαγωγὴν αὐτοῦ, ἀφῆρσεν ἀπὸ αὐτὸν τὴν διοίκησιν τοῦ Ἱεροῦ Λόχου καὶ διώρισεν ἀρχηγὸν αὐτοῦ τὸν ἀδελφόν του Νικόλαον Ὑψηλάντην.

Ὁ Ἱερὸς Λόχος συνέκειτο τώρα ἀπὸ 375 στρατιώτας. Ὁ Ὑψηλάντης εἶχε λυπηθῇ πολὺ διὰ τὴν λιποταξίαν ἐκείνων ποὺ εἶχαν φύγει. Διὰ νὰ γνωρίσῃ δὲ τὴν διάθεσιν καὶ αὐτῶν ποὺ εἶχαν μείνει, συνεκάλεσεν αὐτοὺς καὶ ὁμιλήσας ἔδωκεν εἰς ὅλους ἄδειαν νὰ ἀναχωρήσουν, ἐὰν ἤθελον. Δύο μόνον ἐξεδήλωσαν διάθεσιν πρὸς τοῦτο, μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι ἡ ὑγεία των εἶχε κλονισθῇ. Ἐζητήθη τότε ἀπὸ τοὺς ἄλλους νὰ βγάλουν τὴν στολὴν τοῦ Ἱερολοχίτου. Κατόπιν τούτου οὔτε αὐτοὶ ἠθέλησαν νὰ ἀποχωρήσουν.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Τοῦρκοι, οἱ ὅποιοι εἰσέβαλον εἰς τὴν Βλαχίαν ἀπὸ τὸ Βιδίνιον, εἶχον εἰσέλθει εἰς τὴν Κραϊόβαν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἀπέστειλαν πρὸς Β. ἀποσπάσματα ἀπὸ ἱππεῖς, τὰ ὅποια, ἀφοῦ ἐπροχώρησαν ὀλίγον, κατέλαβον τέσσαρα πλησίον ἀλλήλων κείμενα μοναστήρια, εἰς τὰ ὅποια καὶ ὠχυρώθησαν.

Ὁ Ὑψηλάντης, ὑποχωρὼν πάντοτε πρὸς Β., ἔφθασε τὴν 4ην Ἰουνίου εἰς τὴν ΒΔ. τῆς Κραϊόβας πόλιν Ρίμνικον, εἰς τοὺς νοτίους πρόποδας τῶν Καραθίων. Τοῦ εἶχον ἀπομείνει 4000 στρατιῶται. Λαβὼν δὲ ἀπὸ κατασκόπους πληροφορίας περὶ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῶν θέσεων τοῦ ἐχθροῦ, τοῦ ὠχυρωμένου εἰς τὰ μοναστήρια, καὶ θεωρήσας κατάλληλον τὴν τοποθεσίαν, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῇ κατ' αὐτῶν καὶ νὰ παρεμποδίσῃ τὴν περαιτέρω προέλασίν των. Ἐξέδωκε λοιπὸν ἀμέσως τὰς ἀναγκαίας διαταγὰς διὰ νὰ

καταλάβουν τὰ διάφορα τμήματα τοῦ στρατοῦ του καταλλήλως θέσεις πλησίον τοῦ χωρίου Δραγατσάνι, τὸ ὁποῖον ἀπείχε μίαν περίπου ὥραν ἀπὸ τὰ μοναστήρια, καὶ κατείχετο ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ὡρισε δὲ λεπτομερῶς τὰς θέσεις, τὰς ὁποίας ἔπρεπε νὰ καταλάβῃ ἕκαστον σῶμα, καὶ προσέθεσεν ὅτι ὁ ἴδιος μὲ τὸ ὑπόλοιπον στράτευμα θὰ ἐστέκετο κατὰ μέρος, καί, παρακολουθῶν τὴν μάχην, θὰ ἐδίδεν ὁδηγίας καὶ θὰ ἀπέστελλεν ἐπικουρίας ὅπου παρουσιάζετο ἀνάγκη. Ἐδωσε δὲ συγχρόνως αὐστηρὰν ἐντολήν ὅτι ὅλοι, ἀφοῦ κατελάμβανον τὰς ὁρισθείσας τοποθεσίας, θὰ ἔμενον ἀκίνητοι, χωρὶς νὰ κάμουν οὐδὲ τὴν παραμικρὰν ἀπόπειραν ἐπιθέσεως ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, ἕως ὅτου δοθῇ παρ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τὸ σημεῖον τῆς ἐνάρξεως τῆς μάχης.

Ἐξεκίνησαν λοιπὸν οἱ ὀπλαρχηγοὶ μὲ τὰ τμήματά των διὰ νὰ καταλάβουν τὰς θέσεις των. Ἦτο ἡ 6ῃ Ἰουνίου. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἔβρεχε ραγδαίως, οἱ δρόμοι εἶχον καταντήσῃ σχεδὸν ἀδιάβατοι, ἡ πορεία ἐδυσχεραίνετο μεγάλως. Ἐν τούτοις κατὰ τὴν ἐσπέραν μερικὰ ἀπὸ τὰ σώματα εἶχον καταφθάσει εἰς τὰ καθωρισμένα μέρη, ὅπως τὸ σῶμα τῶν ἱππέων τοῦ Καραβιά, καὶ οἱ Ἱερολοχίται ὑπὸ τὸν Νικ. Ὑψηλάντην. Οὗτοι ὅμως, ὡς περὶ, ἦσαν εἰς κακὴν κατάστασιν, φοβερὰ ταλαιπωρημένοι ἀπὸ τὴν βροχὴν καὶ τὴν λάσπην, συγχρόνως δὲ καὶ νηστικοί, διότι δὲν τοὺς εἶχαν παρακολουθήσῃ τὰ τρόφιμα. Ἐτι τοὺς εὗρηκε ἡ νύκτα. Ὁ Ἀλέξ. Ὑψηλάντης μὲ τοὺς στρατιώτας του ἀπείχε τρεῖς ὥρας ἀπὸ τοῦ Δραγατσάνι, καὶ τὸ σῶμα τοῦ Γεωργάκη Ὀλυμπίου εὐρίσκετο ἀκόμη μακρότερα.

Τὴν πρωίαν τῆς ἐπομένης, 7ης Ἰουνίου, ἐκίνησεν ὁ Γ. Ὀλύμπιος ἔφιππος, πρὶν ἀπὸ τὸ στράτευμά του, διὰ νὰ ἴδῃ ποῦ εὐρίσκοντο τὰ ἄλλα σώματα, συγχρόνως δὲ διὰ νὰ ἐξετάσῃ τὴν φύσιν τοῦ ἐδάφους, ὅπου ἔπρεπε νὰ τοποθετήσῃ τοὺς στρατιώτας του. Ὄταν δὲ ἔφθασεν εἰς τὸν καταυλισμὸν τοῦ Καραβιά, ἐπειδὴ ἐγνώριζε τὴν ματαιοδοξίαν καὶ τὸ ἀσυλλόγιστον αὐτοῦ, εἶπε εἰς αὐτὸν νὰ προσέξῃ νὰ μὴ παρακούσῃ εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ Ἀρχηγοῦ καὶ προκαλέσῃ μάχην, ἀλλὰ νὰ περιμείνῃ τὴν ἐπαύριον, ὥστε νὰ ἀναλάβουν ἐν τῷ μεταξὺ οἱ παθόντες ἀπὸ τὴν βροχὴν καὶ τὴν πείναν στρατιῶται, νὰ μὴ πολεμήσουν ἡμέραν Τρίτην, ἣτις ἐθεωρεῖτο ἀποφράς, καὶ νὰ φθάσῃ καὶ ὁ ἴδιος μὲ τὸ σῶμά του, καθὼς καὶ ὁ Ἀρχηγὸς μὲ τὸ ἰδικόν του. Πειπεισμένος δὲ ὅτι ὁ Καραβιάς εἶχε δώσει προσοχὴν εἰς τὰς ὁρμὰς παρατηρήσεις του,

διηυθύνθη πρὸς συνάντησιν τοῦ Ἀλεξ. Ὑψηλάντου διὰ νὰ τὸν ἐνημερώσῃ περὶ τῆς ἐπιθεωρήσεως.

Καὶ ὁμῶς ὁ Καραβιᾶς, «εἴτε διὰ φθόνον πρὸς τὸν Ὀλύμπιον», ὅπως λέγει ὁ Σπηλιάδης, «ἀπολαύοντα τὴν κοινὴν τοῦ στρατοῦ ὑπόληψιν διὰ τὴν περὶ τὰ πολεμικὰ ὑπεροχὴν τοῦ εἴτε τετυφωμένος διότι πρῶτος εἰς τὸ Γαλάτσι εἶχε καταστρέψει ὀλίγους Τούρκους, καὶ πεποιθὼς ἐπομένως ὅτι ἤθελε δυνηθῆ νὰ νικήσῃ καὶ εἰς τὸ Δραγατσάνι καὶ νὰ ἀπολαύσῃ μόνος τὴν ἐκ τῆς νίκης δόξαν καὶ τιμὴν» εἴτε ἐπιζητῶν τὴν καταστροφὴν τοῦ Ὑψηλάντου, διὰ νὰ μὴ δώσῃ λόγον διακοσίων χιλιάδων γροσίων, τὰ ὅποια εἶχε λάβει ἀπὸ αὐτόν, ὥς λέγεται, διὰ νὰ ἐφοδιάσῃ τὸν στρατὸν μὲ τ' ἀναγκαῖα πολεμεφόδια καὶ, καταχρασθεὶς τὰ χρήματα, τὸν ἀφῆκεν ἀνεφοδίαστον», ἀφοῦ ἔπλε συγχρόνως κατὰ τὴν μεσημβρίαν ὑπὲρ τὸ μέτρον, ἐκινήθη ὁ Καραβιᾶς μὲ τοὺς 800 ἐφιππους ὁπαδοὺς του ἐναντίον τῶν Τούρκων, οἵτινες εὐρίσκοντο εἰς τὸ μοναστήριον Σερμπανέστι, 3/4 τῆς ὥρας μακρὰν τοῦ Δραγατσανίου, ἀλαλάζων, καθυβρίζων καὶ προκαλὼν τοὺς ἐχθροὺς νὰ ἐξέλθουν καὶ ν' ἀντιμετρηθοῦν πρὸς αὐτόν. Διέταξε δὲ καὶ μερικὰ κανόνια ποῦ εἶχε νὰ ἀρχίσουν νὰ πυροβολοῦν τὴν μονήν.

Οἱ Τούρκοι, ἰδόντες τὴν ὁρμὴν τοῦ Καραβιᾶ, ἐφοβήθησαν κατ' ἀρχάς, διότι ὑπώπτευσαν ὅτι θὰ ἐπετίθετο πανταχόθεν καὶ ὁ ἄλλος ἑλληνικὸς στρατὸς, καὶ ἤρχισαν νὰ σκέπτονται νὰ παραιτήσουν τὴν μονήν καὶ νὰ φύγουν ἀπὸ τὸ ὀπίσω μέρος. Ἄλλ' ἐν πάσῃ περιπτώσει ἔσπευσαν νὰ εἰδοποιήσουν ἀμέσως τοὺς εἰς τὰ ἄλλα πλησίον μοναστήρια στρατοπεδευμένους Τούρκους περὶ τοῦ κινδύνου, τὸν ὅποιον διέτρεχον, ἐν ᾧ συγχρόνως ἀνθίσταντο ἐναντίον τῶν ἐφόδων τοῦ Καραβιᾶ.

Ἐπέρασεν ὀλίγη ὥρα καὶ τὰ μὲν κανόνια καὶ αἱ ἐφοδοὶ τοῦ Καραβιᾶ δὲν ἐπετύγχανον τίποτε, οἱ δὲ ἐντὸς τῆς μονῆς Τούρκοι εἶδον ὅτι κανεὶς ἄλλος ἑλληνικὸς στρατὸς δὲν ἤρχετο πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐπιτιθεμένων. Τοῦναντίον δὲ κατέφθασαν μετ' ὀλίγον εἰς βοήθειάν των οἱ εἰς τὰς ἄλλας μονὰς Τούρκοι, 1800 τὸν ἀριθμὸν, Ἦσαν καὶ αὐτοὶ ἄλλοι 800. Τότε ἐνωθέντες ἐβγήκαν ὅλοι μαζὶ ἀπὸ τὰ ὀχυρώματά των ἐξηγριωμένοι, καί, ἐπιτεθέντες ἐναντίον τῶν στρατιωτῶν τοῦ Καραβιᾶ, ἤρχισαν νὰ ἀπωθοῦν αὐτοὺς μὲ μανίαν, φονεύσαντες δὲ 150 περίπου, προσεπάθουν τῶρα νὰ περικυκλώσουν τοὺς ἄλλους, καὶ ἀπειλοῦσαν τὴν ἐντελῆ καταστροφὴν των.

*

Ένας ύπαξιωματικός τοῦ Γ. Ὀλυμπίου, ἀντιληφθεὶς τὸν κίνδυνον ἀπὸ ἑνα ὕψωμα ἔκει πλησίον, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχε τοποθετηθῇ ἀπὸ τὸν ἀρχηγόν του, ἀφήνει τότε τὴν θέσιν του καὶ σπεύδει νὰ εἰδοποιήσῃ τοὺς ἄλλους ἀρχηγούς διὰ τὰ συμβαίνοντα. Λαχανιασμένος ἀπὸ τὸν δρόμον συναντᾷ πρῶτον τὸν Νικ. Ὑψηλάντην. Οὗτος, «*μαθὼν τὴν γιγνομένην θραῦσιν τοῦ Καραβιά*», λέγει ὁ Φωτεινός, «*ἐφηρηπάσθη ἀσυλλόγιστα (νέος⁽¹⁾ ὢν) καὶ κυριευθεὶς ἀπὸ αἰσθημα συμπαθείας καὶ ἐνθουσιασμοῦ*», σαλπίζει ἀμέσως συναγερμὸν· οἱ Ἱερολοχίται, οἱ ὁποῖοι ἦσαν σκορπισμένοι εἰς τοὺς παρακειμένους κήπους καὶ ἐμάζευαν οἱ πλείστοι ἀπὸ τὰ δένδρα κεράσια διὰ νὰ κατασιγᾷσουν τὴν πείναν των, σπεύδουν ἀμέσως εἰς τὰς πύραμίδας τῶν ὅπλων των. Ἀναλαμβάνουν αὐτά, συντάσσονται ἐν ὀπῇ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν ἀξιωματικῶν των τίθενται εἰς πορείαν πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς ἀκουσμένης μάχης. Μαζί των τρέχουν καὶ ἄλλοι 100 Ἕλληνες ἱππεῖς.

Εἶχε πάλιν ἀρχίσει σιγανὴ βροχή, ἡ ὁποία σιγὰ—σιγὰ ἐδυνάμωνε, καὶ ἡ πορεία ἦτο δύσκολος μέσα στὴ λάσπη. Ἐν τούτοις ἐβάδιζον μὲ βῆμα ταχύ, σχηματισμένοι εἰς δύο φάλαγγας. Μετὰ 15 λεπτά εἶχον φθάσει εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης. Ἡ μουσικὴ παιανίζει τώρα τὸ πολεμιστήριον σάλπισμα τοῦ Καραΐ⁽¹⁾:

Φίλοι μου συμπατριῶται,

δοῦλοι νᾶμεθα ὡς πότε

τῶν ἀρχεῖων Μουσουλμάνων; . .

Οἱ Ἱερολοχίται, μολονότι ἐξηντλημένοι ἀπὸ τὴν κοπιώδη χθεσινὴν πορείαν των, τὴν ἀθλίαν ἐν ὑπαίθρῳ διανυκτέρευσιν καὶ τὴν ἐν μεγίστῃ ταχύτητι τώρα ἄφιξίν των, μολονότι νηστικοὶ ἀπὸ τὴν προηγουμένην ἡμέραν, γεμᾶτοι ἀπὸ συγκίνησιν καὶ ἐνθουσιασμόν, ζητωκραυγάζουν. Αἰσθάνονται ὅτι ἤλθεν ἡ στιγμή, τὴν ὁποίαν ὠνειρεύοντο τόσους μῆνας τώρα, διὰ τὴν ὁποίαν ἐγυμνάζοντο ἀπὸ τόσας ἐβδομάδας. Ὑπὸ τὰς ὁδηγίας τῶν ἀρχηγῶν των σταματοῦν, γεμίζουν, σκοπεύουν, καὶ ἀρχίζουν νὰ πυροβολοῦν.

Ἄλλ' οἱ Τοῦρκοι ἦσαν πολυάριθμοι, ὅλοι ἱππεῖς, ὅλοι παλαίμαχοι στρατιῶται, ὅλοι ἐπιδέξιοι σκοπευταί. Ὁ ἀγὼν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐφάνη ὅτι ἦτο ἀνισότατος. Οἱ ὀλίγοι ἱππεῖς, οἱ ὁποῖοι εἶχον συνοδεύσει τοὺς Ἱερολοχίτας, διελύθησαν μετ' ὀλίγον καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Καραβιάς, ὁ προκαλέσας τὴν μάχην, «*εἶτε διὰ τὴν αἰτίαν ἴσως τοῦ ὅτι εἶχεν ἀπομακρυνθῇ*



Ὁ Ἱερὸς Λόχος εἰς τὸ Δραγατσάνι.

Εἰκὼν Πέτρου φὸν Ἐς
εἰς τὰς στοὰς τοῦ ἀνακτορικοῦ κήπου τοῦ Μονάχου.

ἀπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦτου τοῦ τάγματος, ὡς προεβρέθη», λέγει ὁ Φωτεινός, «καὶ ἔτρεφε πάθος κατ' αὐτῶν, διότι ἄλλως πως δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκδικηθῇ, εἴτε καὶ ἀπὸ δειλίαν, ὡς εἶδε τοὺς Ἱερολοχίτας μαχομένους, ἀπεσύρθη μὲ τοὺς σὺν αὐτῷ παρενθὺς ἀπὸ τὴν συμπλοκὴν».

Ἔτσι ἔμειναν μόνοι σχεδὸν οἱ 375 Ἱερολοχῖται, πεζοὶ αὐτοί, ἀπέναντι 2600 Τούρκων, ἱππέων.

Ἄλλ' οἱ νεαροὶ, ἀπόλεμοι, οἱ πρώτην φορὰν λαμβάνοντες ἰδέαν μάχης Ἕλληνες νεοσύλλεκτοι δὲν ἐδειλίασαν. Οἱ πρῶτοι σύντροφοὶ τῶν πίπτουν ἤδη πλησίον τῶν πληγωμένοι ἢ καὶ νεκροὶ ἀπὸ τὰς σφαίρας τῶν ἐχθρῶν, οἱ ὅποιοι ὥσάν δαίμονες ἀλαλάζοντες καλπάζουν εἰς ἀπόστασιν καὶ προσπαθοῦν μὲ ἄλλεπαλλήλους ἐφόδους νὰ πλησιάσουν τὰς γραμμάς τῶν. Ἄλλ' αὐτοὶ ἀπίότητοι, συντεταγμένοι, προχωροῦν, στέκονται, γεμίζουν, πυροβολοῦν, πάλιν προχωροῦν, καὶ ἀγωνίζονται νὰ ἐμποδίσουν τὴν προσέγγισιν τοῦ ἐχθροῦ.

Τώρα εἰς τὸ ἀναπεπταμένον ἐκεῖνο πεδῖον οἱ Τούρκοι, ἀφοῦ εἶδον ὅτι εἶχον θέσει ἀρκετοὺς ἐκτὸς μάχης, δοκιμάζουν νὰ τοὺς περικυκλώσουν. Ὁ Ὑψηλάντης διατάσσει νὰ σχηματισθοῦν εἰς τετράγωνον, καὶ τοποθετῇ εἰς τὰς γωνίας τὰ ὀλίγα κανόνια, τὰ ὁποῖα διέθετε. Ἀλλὰ δυστυχῶς εἰς τὰς πυριτοθήκας 10—20 μόνον ὀκτάδες πυρίτιδος δι' αὐτὰ εὐρέθη ὅτι ὑπῆρχον, ὀλίγα δὲ σφαῖραι, καὶ δὲν ὑπῆρχον οὔτε φωτίλια⁽¹⁾, «ἐξ ἧς αἰτίας», λέγει ὁ Φωτεινός, «ἐβιάσθησαν (=ἠναγκάσθησαν) καὶ ἔδιδον φωτίαν εἰς αὐτὰ μὲ ἴσκαν καὶ μὲ πιστόλια». Μετ' ὀλίγον καὶ αὐτὰ τὰ ὀλίγα πυρομαχικὰ ἐξαντλοῦνται καὶ τὰ κανόνια σιωποῦν.

Οἱ Τούρκοι ἐντείνουν τὰς προσπάθειάς τῶν. Μὲ πυκνὰ κύματα ἐπιτίθενται ἐναντίον τῶν ἀδυνατωτέρων πλευρῶν τοῦ τετραγώνου καὶ προσπαθοῦν νὰ τὰς διασπάσουν. Ἄλλ' οἱ γενναῖοι Ἱερολοχῖται δὲν εἶχον ἀσκηθῇ ματαίως ἐπὶ τόσας ἐβδομάδας εἰς τὴν λογχομαχίαν. Προτείνοντες σθεναρῶς τὰς λόγχας τῶν κατορθώνουν νὰ ἀποκρούσουν τοὺς προσεγγίζοντας.

Ὁ ἥλιος ἐπλησίαζε τώρα πρὸς τὴν δύσιν του. Ὁ Ἱερὸς Λόχος ἐμάχετο ἀπὸ τεσσάρων ἤδη ὥρῶν, μόνος ἐναντίον τοσούτων καὶ τοιούτων ἐχθρικῶν φαλάγγων, κρατῶν μὲ πείσμα τὸ ἔδαφος, ὅπου εἶχε ταχθῇ. Βοήθεια καμμία δὲν ἐφαίνετο ἀπὸ πουθενά. Εἶχον ἤδη φονευθῇ οἱ ἑκατόνταρχοι ὅλοι ἐπὶ κεφαλῇς τῶν λόχων τῶν, εἶχε φονευθῇ ὁ καλὸς ἐκεῖνος φιλέλλην γυμναστής τῶν

Bordier, είχαν φονευθῇ 25 ἄλλοι ὑπαξιωματικοί, εἶχε φονευθῇ ὁ σημαιοφόρος Ξενοφῶν (Δημήτριος Βεΐταινός (20) ἐλέγετο, ἀλλ' εἶχε μετονομασθῇ ἔτσι κατὰ τὴν ὑπάρχουσαν τότε συνθήειαν νὰ λαμβάνουν οἱ ἀγωνιζόμενοι διὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἀρχαίας ἐλευθερίας καὶ ἀρχαίων ἐνδόξων Ἑλλήνων ὀνόματα), καὶ 150 περίπου στρατιῶται. Ἄλλ' οἱ ἐναπομένοντες ἐξηκολούθουν πάντοτε νὰ μάχωνται ὡς ὑπεράνθρωποι.

*Μία χοῦφτα Μαυροφύρων μὲ χιλιάδες πολεμοῦσαν
σκοτισμένοι, ματωμένοι, καὶ τὸ θάνατο νικοῦσαν,*
ὅπως μᾶς λέγει εἰς ἓνα ποίημά του ἓνας ἀπὸ τοὺς περισωθέντας Ἱερολοχίτας, ὁ Θεοδόσιος Χριστοδοῦλου Φινίτης (21).

Δύο τελευταῖαι ὀγκώδεις ἐφοδοὶ τοῦ ἐχθροῦ εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ ἀποκρουσθῇ. Οἱ Τοῦρκοι ἀρχηγοὶ εἶχον καταληφθῇ ἀπὸ μανίαν ἐμπρὸς εἰς τὴν ἀνέλπιστον αὐτὴν καὶ τόσον ἐξευτελιστικὴν δι' αὐτοὺς ἀντίστασιν τῶν παιδιῶν ἐκείνων. Νέον κύμα ἱππέων διετάχθη νὰ ἐπέλθῃ μετ' ὀλίγον κατὰ τῶν Ἱερολοχιτῶν. Τὴν φορὰν αὐτὴν οἱ ἀμυνόμενοι, οἱ ὅποιοι εἶχον φθάσει καὶ ὑπερβῇ πρὸ πολλοῦ καὶ αὐτὰ τὰ ἔσχατα ὅρια τῆς ἀνθρωπίνης ἀντοχῆς, δὲν ἠμπόρεσαν νὰ συνεχίσουν ἐπιτυχῶς τὴν ἀντίστασιν. Οἱ εὕρισκόμενοι εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν κατεκόπησαν ἀπὸ τὰς σπάθας τῶν ἐφορμώντων, ἡ πλευρὰ τοῦ τετραγώνου διεσπάσθη. «*Παραδοθήτε! Σᾶς ἐγγνώμεθα τὴν ζωὴν!*» ἐκραύγασεν ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐπερχομένης φάλαγγος Τοῦρκος. «*Οἱ Ἕλληνες δὲν παραδίδονται!*» ὑπῆρξεν ἡ ἀπάντησις. Καὶ ὁ ἀγὼν ἐσυνεχίσθη ἄγριος, σῶμα πρὸς σῶμα, καὶ οἱ ἕως τὴν στιγμὴν ἐκείνην περισωθέντες Ἱερολοχίται ἐπιπτον κάτω ἀπὸ τὰς σπάθας τῶν ἐχθρῶν, ἀφοῦ ὅμως ἐφόνεον καὶ αὐτοὶ ὅχι ὀλίγους ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους των.

Ὁ Ὑψηλάντης, βλέπων τότε ὅτι μάταιον ἦτο νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ πάλη, διέταξε τοὺς ἐναπομείναντας νὰ συμπυκνωθοῦν καὶ νὰ προσπαθήσουν νὰ ἀποσυρθοῦν.

Ἐνῶ οἱ πλησιέστερον πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἐξηκολούθουν μὲ πείσμα τὸν ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνα διὰ νὰ καλύπτουν τοὺς συντρόφους των, οἱ ἄλλοι, ἀφοῦ συνεκεντρώθησαν, ἤρχισαν μὲ βῆμα βραδύ, πυροβολοῦντες καὶ αὐτοί, νὰ ἀποχωροῦν, μολονότι ἡ ψυχὴ των κατεξανίστατο διότι ἔφευγον, διότι ἐγκατέλειπον συντρόφους προσφιλεῖς καὶ τόσους ἄλλους πεσόντας ἢ τραυματίας.

Εὐτυχῶς τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἐπεφάνη βοηθὸς ὁ Γεωργάκης Ὀλύμπιος καὶ ἓνας Βλάχος ἀρχηγός, ὁ Καπετὰν Ἰωαννίτης

Χόρκας. Ὁ Γεωργάκης Ὀλύμπιος εὐρίσκειτο μακράν, τὴν ὥραν κατὰ τὴν ὁποίαν ἐνεπλέκετο ὁ Ἱερὸς Λόχος εἰς τὴν μάχην. Μόλις ἐπληροφορήθη τὴν αὐθαίρετον καὶ ἀκαταλόγιστον ἐτίθεισιν τοῦ Καραβιά, ἔσπευσε νὰ μαζεύσῃ ὅσους εὐρήκε τριγύρω του, τριάντα περίπου παλικάρια, καὶ ἐκάλπασε πρὸς τὸ μέρος, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἠκούοντο οἱ πυροβολισμοί. Δὲν ἔφθασεν εὐτυχῶς πολὺ ἀργά. Μὲ τοὺς γενναίους του συντρόφους, οἱ ὁποῖοι ἐπέδειξαν ὅλοι ἀφάνταστον ἥρωισμόν, ἐπέτεσεν ὥσάν λαίλαψ ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν, προσπαθὼν νὰ διευκολύνῃ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Ἱερολοχιτῶν. Ἡ αἰφνιδία αὐτὴ ἐπίθεσις τῶν ἱππέων τοῦ Ὀλυμπίου κατέπληξε πρὸς στιγμὴν καὶ ἀνεχαίτισε τοὺς Τοῦρκους, καὶ ἔτσι ἔδωκε κάποιον καιρὸν ὥστε νὰ ἀπομακρυνθοῦν ὀλίγον οἱ ὑποχωροῦντες.

Οἱ ἐχθροὶ μετ' ὀλίγον ἐδοκίμασαν νὰ τοὺς καταδιώξουν ἐκ νέου, ἐξαπολύσαντες νέαν ἐπίθεσιν κατ' αὐτῶν. Ἀλλ' εἰς βοήθειαν ἦλθε τὴν φορὰν αὐτὴν καὶ ὁ Χόρκας μὲ τοὺς 50 περίπου στρατιώτας του, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐντόπιοι (Πανδοῦροι). Οὗτος ἦτο ἀπὸ ἐνωρὶς ὠχυρωμένος εἰς τὴν ὄχθην ἑνὸς μικροῦ ποταμοῦ. Ἀπὸ τὰς θέσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἦτο ταμπουρωμένος, ἤνοιξε πυκνὸν πυροβολισμόν ἐναντίον τῶν ἐφορμώντων, ἐφόνευσε πολλούς, ἐνέβαλε ζῶηρόν τρόμον εἰς τοὺς ἄλλους, καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ σταματήσουν, ἐν ᾧ οἱ ὑποχωροῦντες Ἱερολοχίται ἔσπευδον εἰς ἓνα δάσος ἐκεῖ κοντά.

Ἐπλησίαζε τώρα ἡ νύκτα. Οἱ Τοῦρκοι εἶδον ὅτι τὸ δάσος ἦτο πυκνὸν καὶ δυσπρόσβατον διὰ τὸ ἱππικόν των, καὶ ἐὰν ἀκόμη κατώρθωναν νὰ ὑπερπηδήσουν τὸ φράγμα τῶν στρατιωτῶν τοῦ Χόρκα καὶ τοῦ Ὀλυμπίου. Ἐκρίναν τότε ὅτι ἀρκετὴ ἦτο ἡ ἀνέλπιστος νίκη, τὴν ὁποίαν, χάρις εἰς τὴν κενοδοξίαν τοῦ Καραβιά, εἶχον κερδίσει τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καὶ ἡ ὁποία ἀσφαλῶς θὰ εἶχε μέγαν ἀντίκτυπον καὶ εἰς τὴν συνολικὴν ἐκστρατείαν. Καὶ ἀπεφάσισαν νὰ σταματήσουν.

Ἔτσι οἱ ἐπιζήσαντες ἀπὸ τὸν φοβερὸν ἐκείνον ἀγῶνα Ἱερολοχίται ἐσώθησαν εἰς τὸ δάσος, σώσαντες εὐτυχῶς καὶ τὴν σημαίαν⁽²²⁾ τοῦ τάγματος. Ἐμετρήθησαν κατόπιν καὶ εὐρέθησαν 136. Μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ ἀρχηγός των Νικ. Ὑψηλάντης, ὁ ὁποῖος ὀλίγον ἔλειψε νὰ συλληφθῇ ζῶν κατὰ τὴν ὑποχώρησιν, διότι εἶχε φονευθῇ ὁ ἵππος του.

Οἱ Τοῦρκοι ἐπέστρεψαν γαυριῶντες εἰς τὰ στρατόπεδά των.

Εἶχον φονεύσει, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἄνδρας τοῦ Καραβιά, 200 περίπου Ἱερολοχίτας, εἶχον καταλάβει τὰ κανόνια, περισυνέλεξαν δὲ καὶ ὅλους τοὺς τραυματισμένους, τοὺς ὁποίους ἐπῆραν αἰχμαλώτους, 36 τὸν ἀριθμὸν⁽²³⁾. Ἄλλ' εἶχον χάσει καὶ αὐτοὶ περισσότερους ἀπὸ 500 στρατιώτας.

Μετὰ τὴν συμφορὰν τοῦ Δραγατσανίου τὰ στρατεύματα τοῦ Ὑψηλάντου, ὥς γνωστόν, διελύθησαν καὶ διεσκορπίσθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον. Καὶ αὐτὸς δέ, τελείως ἀπογοητευθεὶς, παρεδόθη μετὰ τοὺς ἀδελφούς του καὶ ὀλίγους ὁπαδούς του εἰς τοὺς Αὐστριακούς, οἱ ὅποιοι μετ' ὀλίγον τοὺς ἐφυλάκισαν. Μὲ τὴν μεσολάβησιν του ἔγιναν δεκτοὶ εἰς τὸ αὐστριακὸν ἔδαφος καὶ οἱ περιωθέντες Ἱερολοχίται, οἱ ὅποιοι καὶ ἀφῆθησαν ἐλεύθεροι ἔπειτα ἀπὸ ὀλίγας ἡμέρας. Τῶν αἰχμαλωτισθέντων ὅμως ἡ μοῖρα ὑπῆρξε τραγικὴ. Τούτους, ἀφοῦ ἀπεθεραπεύθησαν, ἔστειλαν οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν Κων)πολιν, καὶ ἐκεῖ τοὺς ἐκρέμασαν εἰς διάφορα μέρη τῆς πόλεως⁽²⁴⁾.

2. Ὡδὴ εἰς τὸν Ἱερὸν Λόχον.

1

		"Ας μὴ βρέξη ποτὲ
		τὸ σύννεφον, καὶ ὁ ἄνεμος
Συγκ.	αα	σκληρὸς ἅς μὴ σκορπίσῃ
		τὸ χῶμα τὸ μακάριον
		ποῦ σᾶς σκεπάζει.

2

		"Ας τὸ δροσίση πάντοτε
		μέ τ' ἀργυρᾷ τῆς δάκρυα
Συγκ.	αα	ἢ ροδόπεπλος κόρη'
		καὶ αὐτοῦ ἅς ξεφυτρώνουν
		<u>αἰώνια</u> τ' ἄνθη.

3

		"Ω γνήσια τῆς Ἑλλάδος
		τέκνα' ψυχαί' ποῦ ἐπέσατε
Θ.	α	εἰς τὸν ἀγῶνα <u>ἀνδρείως</u>
		τάγμα <u>ἐκλεκτῶν</u> ἡρώων'
Υ.		καύχημα <u>νέον</u> .

4

Θλ. α Σᾶς ἄρπαξεν ἢ Τύχη |
τὴν νικητήριον δάφνην |
καὶ ἀπὸ μυρτιάν | σᾶς ἔπλεξε |
καὶ πένθιμον | κυπάρισσον |
στέφανον | ἄλλον.

5

Β. γ Ἄλλ' ἂν τις ἀπεθάνῃ
διὰ τὴν πατρίδα, ἢ μύρτος |
εἶναι φύλλον ἀτίμητον |
καὶ καλὰ τὰ κλαδία
τῆς κυπαρίσσου. ||

6

Ἄφ' οὗ εἰς τοῦ πρώτου ἀνθρώπου
τοὺς ὀφθαλμοὺς | ἢ πρόνοος
φύσις | τὸν φόβον ἔχυσε |
καὶ τὰς χρυσᾶς ἐλπίδας
καὶ τὴν ἡμέραν.

7

ἐπὶ τὸ μέγα πρόσωπον
τῆς γῆς πολυβοτάνου |
εὐθὺς | τὸ οὐράνιον βλέμμα |
βαθυσκαφῇ ἐφάνέρωσε |
μνήματα μύρια. |

8

Πολλὰ μὲν | σκοτεινά·
φέγγει ἐπ' ὀλίγα | τ' ἄστρον |
τὸ τῆς ἀθανασίας |
τὴν ἐκλογὴν ἐλευθέρον.
δίδει τὸ θεῖον. |

9

Ἀγ. γ Ἕλληνες, | τῆς πατρίδος
καὶ τῶν προγόνων ἄξιοι |
Ἕλληνες σεῖς, πῶς | ἤθελεν
ἀπὸ σᾶς προκριθῇν
ἄδοξος τάφος; ||

10

Φ. α Ὁ γέρων | φθονερός |
καὶ τῶν ἔργων ἐχθρός |
καὶ πάσης μνήμης, ἔρχεται |
περιτρέχει τὴν θάλασσαν |
καὶ τὴν γῆν | ὀλην |

11

Φ. α ἀπὸ τὴν στάμναν | χύνει
τὰ ρεύματα τῆς λήθης |
καὶ τὰ πάντα ἀφανίζει |
χάνονται οἱ πόλεις, | χάνονται
βασιλεία, | κι' ἔθνη. ||

12

Ἀγαλλ. α { Ἀλλ' ὅτε πλησιάσει
τὴν γῆν ὅπου σᾶς ἔχει,
Υ θέλει ἀλλάξειν τὸν δρόμον του |
Υ. α { ὁ Χρόνος, τὸ θαυμάσιον
χῶμα σεβάζων. ||

13

α Αὐτοῦ, | ἀφ' οὗ τὴν ἀρχαίαν
πορφυρίδα | καὶ σκηπτρον
δώσωμεν τῆς Ἑλλάδος, |
θέλει φέρειν τὰ τέκνα της |
πᾶσα μητέρα |

14

Θλ. καὶ | δακρυχέουσα, | θέλει
τὴν ἱεράν φιλήσιν
X α κόνιν, | καὶ εἰπεῖν: «τὸν ἑνδοξον
Υ. X λόχον, | τέκνα, || μιμήσατε, |
λόχον | ἡρώων.

3. Γλωσσική, πραγματική καὶ λογική ἀνάλυσις.

Καὶ ἀπὸ τὴν πρώτην ἀνάγνωσιν τῆς φῶδης οἱ μικροὶ μαθηταὶ ἐννοοῦν τὰ περισσότερα.

Μικρὰν δυσκολίαν μόνον παρουσιάζει διὰ μερικοὺς ἡ ἀρχή. Διὰ τοῦτο, ὅταν ἐδίδασκα τὸ ποίημα (εἰς παιδιὰ, ὅπως εἶπον, συνήθως τῆς Α' τοῦ παλαιοῦ τετραταξίου Γυμνασίου), ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ συνόλου, ἔλεγα τὰ ἑξῆς :

«Σὰν ἦρωες λοιπὸν ἔπесαν οἱ Ἱερολοχίται ἐκεῖ ἐπάνω εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν. Ἐάν ἡ Ἑλλάς ἦτο τότε συγκροτημένη εἰς Κράτος, ποῖον καθῆκον θὰ εἶχε πρὸς τοὺς νεκρούς ; — Νὰ τοὺς θάψῃ μὲ τιμὰς, καὶ νὰ ἰδρῦσῃ πρὸς τιμὴν των μνημεῖον ἀντάξιον τῆς ἀνδρείας των. — Ἦτο τότε τοῦτο δυνατόν ; — Ὁχι. — Ἀλλὰ τί ἔγιναν οἱ τιμημένοι μας νεκροί ; — Θὰ τοὺς ἔθαψαν οἱ Τοῦρκοι, ἢ οἱ περίοικοι, διὰ νὰ μὴ παραμένουν ἄταφα τὰ πτώματά των καὶ μολύνουν τὴν ἀτμόσφαιραν. — Πῶς φαντάζεσθε τὸν τάφον ; — Θὰ ἀνοιξαν ἓνα πρόχειρον μεγάλον λάκκον, ἔρριξαν μέσα γρήγορα-γρήγορα τοὺς νεκρούς, τὸν ἓνα ἐπάνω στὸν ἄλλον, μέσα στὰ αἵματα καὶ στὶς λάσπες, ἔπειτα δὲ ἐσκέπασαν αὐτοὺς μὲ χῶμα, εἰς ἀρκετὸν ὕψος, ὥστε νὰ ξεχωρίζῃ κάπως τὸ μέρος, καὶ νὰ μὴ πατοῦν ἐπάνω οἱ διαβάται. — Καὶ δὲν μοῦ λέτε, ἔαν ἐφυσούσε ἰσχυρὸς ἄνεμος ; — Θὰ παρέσυρε τὸ χῶμα, καὶ θ' ἀπεκάλυπτε τὰ πτώματα. — Ἄν ἔπεφτε βροχή ; — Θὰ ἐβούλιαζε τὸ χῶμα. — Ἐ, γιὰ τοὺς ἡρωικοὺς μας νεκρούς ὁ ποιητὴς εὐχεται κάποιος νὰ βρεθῇ, ὁ ὁποῖος νὰ φροντίσῃ, ὥστε νὰ διατηρῇται πάντοτε εὐπρόσωπος ὁ πρόχειρος αὐτὸς τάφος των. Ἄς διαβάσουμε πάλιν τὰς δύο πρώτας στροφὰς νὰ ἀντιληφθῶμεν καθαρὰ ποῖος εἶναι αὐτός.

Οἱ μαθηταὶ ἐννοοῦν τώρα ὅλοι ὅτι ὁ ποιητὴς παρακαλεῖ τὴν *Φύσιν*, αὐτὴ ν' ἀναλάβῃ τὴν στοργικὴν φροντίδα τοῦ τάφου, καὶ εὐρίσκουν ὡς περιεχόμενον τῶν δύο πρώτων στροφῶν τὸ ἑξῆς :

Α' τμῆμα, στρ. 1—2. *Ἀφοῦ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἰδρῶσωμεν τάφον ἀντάξιόν σας καὶ νὰ φροντίσωμεν δι' αὐτόν, παρακαλῶ νὰ γίνῃ ἓνα θαῦμα : νὰ ἀναλάβῃ τὴν φροντίδα τοῦ προχείρου τάφου σας ἡ Φύσις : ὁ ἄνεμος νὰ μὴ σκορπίσῃ τὸ χῶμα, βροχὴ νὰ μὴ πέσῃ καὶ τὸ βουλιάξῃ, λουλούδια δὲ θροοισμένα ἀπὸ τὴ θροοὶα τῆς ἀγῆς νὰ ἀνθοῦν πάντοτε ἐπάνω του.*

Ἡ ἐργασία κατόπιν ἐσυνεχίζετο εἰς τὰς ἄλλας στροφὰς κατὰ

λογικά τμήματα, τὰ ὅποια εὐκόλως κανεῖς εὐρίσκει ὅτι εἶναι τὰ ἐπόμενα :

β'	τμήμα,	στροφὴ	3η	
γ'	»	στροφαὶ	4—5	
δ'	»	»	6—9	
ε'	»	»	10—12	καὶ
ς'	»	»	13—14.	

Αἱ στροφαὶ αὗται εἶναι εὐνόητοι (ἐκτὸς ἀπὸ τὰς ὑπ' ἀριθ. 6—8, αἱ ὁποῖαι καλὸν εἶναι νὰ παραλείπωνται, ὅταν ἡ ᾠδὴ διδάσκεται εἰς μικροὺς μαθητάς· ἴδε περὶ τούτου τὴν σημείωσιν ⁽¹⁴⁾). ὥστε μικρὰ μόνον παρέμβασις τοῦ διδασκάλου εἰς τὴν μεταξὺ τῶν μαθητῶν συζήτησιν ἀρκεῖ διὰ νὰ διευκρινίζεται τελείως ἡ ἔννοια, ὅπου εἶναι ἀνάγκη.

Οὕτω εἰς τὴν 3ην στροφὴν εὐκόλως εὐρίσκεται ὅτι τὸ σπουδαιότερον νόημα περιέχει ἡ τελευταία φράσις: **καύχημα νέον**. Τὰ προηγούμενα χαρακτηριστικὰ προετοιμάζουν καὶ δικαιολογοῦν καὶ κορυφώνουν τὸν ἔπαινον εἰς τὴν φράσιν αὐτήν.

Εἰς τὴν 4ην στροφὴν πρέπει νὰ λεχθῇ ὅτι τὸ **κυπαρίσσι** ἀπὸ τὰ ἀρχαῖοτατα χρόνια ἐχρησίμευε γιὰ νὰ στολίσῃ τὰ νεκροταφεῖα (ἔτσι ποὺ εἶναι ἀειθαλὲς καὶ αἰωνόβιον, μὲ τὴν κορυφὴν του, ἡ ὁποία προχωρεῖ κατ' εὐθείαν πρὸς τὰ ὕψη, συμβολίζει ἀνεκάνηκε τὴν αἰωνιότητα, τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀνάτασιν καὶ προσευχήν· ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὴν θλίψιν, διὰ τὸ μαυροπράσινόν του χροῶμα). Ἡ **μυρσίνη** ἐξ ἄλλου, τὴν ὁποίαν χρησιμοποιοῦμεν σήμερον συνήθως εἰς ἡμέρας καὶ τελετὰς ἑορτασίμους, ἐχρησιμοποιεῖτο ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας καὶ γιὰ νὰ στολίζουσιν τοὺς νεκροὺς καὶ τοὺς τάφους ⁽¹⁵⁾. Ἡ **χοῦσις** δὲ τῶν ἐκ **μυρσίνης** στεφάνων ἦτο τοσαύτη, ὥστε ὑπῆρχον εἰς τὴν ἀγορὰν τῶν Ἀθηνῶν ἰδιαίτερα διαμερίσματα, (**μυρρίναι**), εἰς τὰ ὅποια ἀποκλειστικῶς ἐπωλοῦντο στέφανοι ἀπὸ μύρτον.

Εἰς τὴν 5ην στροφὴν πρέπει νὰ λεχθῇ, ἔαν δὲν τὸ εὗρουν μόνοι τῶν οἱ μαθηταί, ὅτι ἡ λέξις **φύλλον** σημαίνει ἔδω στεφάνι, βραβεῖον ⁽¹⁶⁾. Ἐπομένως ἡ ἔννοια τῆς στροφῆς εἶναι ὅτι τὸ πένθιμον στεφάνι ἀπὸ κλαριὰ **μυρσίνης** καὶ **κυπαρίσσου** ποὺ καταθέτομεν εἰς τοὺς ἐνδόξως ὑπὲρ πατρίδος ἀποθανόντας ἥρωας εἶναι ἀνεκτιμήτου, ἀσυγκρίτου ἀξίας, ἐξίσου λαμπρὸν καὶ πολυτιμον καὶ ζηλευτόν, ὅπως καὶ τὸ στεφάνι τῆς δάφνης, τὸ ὁποῖον ἀπονέμομεν εἰς τοὺς ἐπιζήσαντας νικητάς· ὅτι τὸ ἐπιθετόν **καλὰ**

ἐτέθη μὲ τὴν ἀρχαίαν σημασίαν ὥραϊα, ἔντιμα, πολύτιμα, τὸ εὐ-
ρίσκουν μόνον τῶν οἱ μαθηταί.

Εἰς τὴν 6ην στροφὴν ἡ λέξις πρόνοος = προνοητική, προ-
βλεπτική⁽²⁷⁾.

Εἰς τὴν 7ην, πρόσωπον = ἐπιφάνειαν⁽²⁸⁾.

Εἰς τὴν 12ην στροφὴν καλὸν εἶναι νὰ διευκρινισθῇ, προκα-
λουμένης ἐν ἀνάγκῃ ἐπίτηδες ὑπὸ τοῦ διδασκάλου τῆς προσοχῆς
τῶν μαθητῶν, διατί ὁ Χρόνος θέλει ἀλλάξει τὸν δρόμον του. Δὲν
θέλει νὰ προχωρήσῃ, ἢ δὲν ἔμπορεῖ; Μαθηταὶ καὶ μεγαλυτέρων
τάξεων ὑποστηρίζουν ἐνίοτε ὅτι δὲν ἔμπορεῖ. "Ὅσῃ δύνανται κ' ἂν
βάλλῃ, λέγουν, δὲν θὰ μπορέσῃ ποτέ, κτλ. "Ἄλλ' ὅτι εἶναι παρά-
λογον νὰ δεχθῶμεν τοιοῦτόν τι, καὶ ὅτι πολὺ περισσότερον ἐξαι-
ρεται ἡ γενναιοῦτης καὶ ἡ αὐτοθυσία τῶν Ἱερολοχιτῶν μὲ τὸ ὅτι ὁ
Χρόνος, ὁ ἔξ αὐτῆς τῆς φύσεώς του σκληρὸς ἀλλὰ καὶ παντοδύνα-
μος δὲν θέλει, μολονότι ἔμπορεῖ, μὲ μικρὰν συζήτησιν γίνεται
γρήγορα ἀντιληπτὸν καὶ παραδεκτὸν ἀπὸ τὴν τάξιν.

Διὰ τὴν λ. πορφύριδα τῆς 13ης στροφῆς, ἡ ὁποία ξενί-
ζει, νὰ λεχθῇ ὅτι αὐτὴ κυρίως εἰς τοὺς ἀρχαίους ἐδήλωνε τὸ μὲ
πορφύραν βαμμένον πορφυροῦν ἱμάτιον (ὅπως ἦτο βραδύτερον ἢ
ἐπίσημος στολὴ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων), ἐν ᾧ ἡ λ. πορ-
φύρα, τὴν ὁποίαν συνηθέστερον χρησιμοποιοῦμεν σήμερον, ἐσή-
μαινε α) τὸ κογχύλιον, β) τὴν ἐξ αὐτοῦ βαφὴν, καὶ γ) τὴν πορ-
φυρίδα.

Ἡ μετοχὴ δακρυχέουσα τῆς τελευταίας στροφῆς εἶναι
συχνοτάτη εἰς τὸν Ὅμηρον.

Διὰ τὴν λ. κόνιν τέλος λέγεται ὅτι οἱ ἀρχαῖοι τὴν ἐχρησιμο-
ποιοῦν συχνά ὅπως καὶ ἡμεῖς σήμερον τὴν λ. χῶμα (ἅγια χῶμα-
τα τὸν σκεπάζουν, μοσχοβολάει τὸ χῶμα του), ἐπὶ τοῦ τάφου⁽²⁹⁾.

Κατὰ τὴν ἐρμηνείαν, διὰ νὰ δείξω εἰς τὰ παιδιὰ πόσον στενὰ
εἶναι ἀγκιστρωμένα ἀναμεταξύ τῶν τὰ μερικὰ νοήματα τῆς ᾠδῆς,
μετεχειριζόμενῃ καταλλήλους ἐρωτήσεις μεταξὺ τῶν διαφόρων τμη-
μάτων. (Τοῦτο, δηλ. ἡ λογικὴ σύνδεσις τῶν μερικῶν νοημάτων,
δύναται νὰ τεθῇ καὶ ὡς πρόβλημα πρὸς λύσιν εἰς μεγαλυτέρους
μαθητάς, ἀφοῦ εὐρεθοῦν πρῶτον τὰ μερικὰ νοήματα).

Τοιοιουτοτρόπως εὐρίσκετο σιγὰ-σιγὰ καὶ συνεπληρώνετο τὸ
περιεχόμενον τῆς ᾠδῆς, ὡς ἑξῆς :

Σύνδεσμος μεταξὺ τοῦ α' καὶ τοῦ β' τμήματος :

« Ἀλλὰ πῶς δικαιολογεῖται μία τέτοια ἀπαίτησις ; » ἤμπορεῖ νὰ εἶπῃ κάποιος : « Ποῖοι εἶναι καὶ τί ἐπὶ τέλους τόσον ἐξαιρετικὸν ἔκαμαν αὐτοί, διὰ τοὺς ὁποίους ζητεῖς παρέκκλινιν ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς νόμους καὶ θαύματα ; »

Β' τμήμα, στρ. 3η. « Ὑπῆρξαν γνήσια, ἀνδρεῖα, ἐκλεκτὰ τέκνα τῆς Ἑλλάδος », ἀπαντᾷ ὁ π. « Χάρις εἰς αὐτοὺς, ὅστερ' ἀπὸ τειρακώσια χρόνια ἐντροπῆς ἐσηκώσαμε οἱ καταφρονημένοι πάλι τὸ κεφάλι ψηλά » (=καύχημα νέον).

Σύνδεσμος μεταξὺ τοῦ β' καὶ τοῦ γ' τμήματος :

« Ἄλλ' αὐτοὶ ἐνίκηθησαν, ἡ μάχη ἐχάθη ! » συνεχίζει ὁ ἀντιρροησίας. « Νὰ δοθῇ τέτοια τιμὴ, νὰ γίνῃ ἕνα τέτοιο θαῦμα δι' ἀνθρώπους ποὺ ἐπολέμησαν εἰς μάχην, ἀπὸ τὴν ὁποίαν οἱ ἐχθροὶ ἐβγήκαν νικηταί ; Πολὺν τολμηρά, πολὺν θρασεῖα εἶναι, κύριε, ἡ εὐχὴ καὶ ἡ παράκλησις ποὺ κάνεις ».

Γ' τμήμα, στρ. 4—5. « Ὅχι, δὲν εἶναι διόλου θρασεῖα. Γιὰ τοὺς Ἱερολοχιτάς ἀξίζει νὰ γίνῃ αὐτὸ τὸ θαῦμα. Ἀδιάφορον ἂν δὲν ἐνίκησαν. Εἰς τὸν ἐνθουσιασμόν των, εἰς τὴν τόσῃ ἀγάπῃ των πρὸς τὴν πατρίδα, εἰσέριε νὰ ζήσουν καὶ νὰ χαροῦν, εἰσέριε στεφάνι νίκης καὶ δόξης καὶ θριάμβου. Ἀλλὰ ἡ τύχη ἀλλιῶς ἠθέλησε. Ὅμως δὲν πειράζει. Βραβεῖον δόξης ἀκριβὸς εἶναι καὶ τὸ νεκρικὸ στεφάνι ποὺ στολίζει ὄσους σκοτώθηκαν, ὅπως αὐτοί, γιὰ τὴν πατρίδα ⁽³⁰⁾ ».

Σύνδεσμος μεταξὺ τοῦ γ' καὶ τοῦ δ' τμήματος :

« Ὁραία δόξα », μουρμουρίζει ὁ κακὸς ἄνθρωπος. « Νὰ πεθαινῇ εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας σου, σὲ ἕξον τόπο, σκοτωμένος σὰν τὸ σκυλί, καὶ νὰ σὲ ρίχνουν βάνανσα σ' ἕναν πρόχειρον γιὰ ὅλους λάκκο ! ».

Δ' τμήμα, στρ. 6—9. « Μὴν ἀκοῦτε τὰ πρόστυχα αὐτὰ λόγια », ἀπαντᾷ ὁ π. « Ἀφ' οἷον ἐδημιουργήθη ὁ κόσμος, ἡ φύσις ἔγραψε ὅλοι οἱ ἄνθρωποι νὰ πεθαίνουν. Καὶ τί γίνεται ; Τῶν πῶ πολλῶν τὸ ὄνομα σβήνει μὲ τὸν ἐνταφιασμόν των. Ἐλάχιστοι εἶναι οἱ ἐκλεκτοί, τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα, καὶ μετὰ τὸν θάνατόν των, παραμένει ἀθάνατον. Μέσα σ' αὐτοὺς τοὺς ὀλίγους ἐκλεκτοὺς εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ ἀποφασίζουν ν' ἀγωνισθοῦν, καί, ἂν χρειασθῇ, καὶ νὰ θυσιασθοῦν γιὰ τὰ ἀνώτερα ἰδανικὰ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ μάλιστα γιὰ τὸ καλύτερον ἀπ' ὅλα, τῆς πατρίδος τὴν ἐλευθερίαν. Ὅποιος θέλει, ἤμπορεῖ νὰ βροῖσκει στὴ συντροφίᾳ τῶν ἐκλεκτῶν αὐτῶν. Ἕλληνες οἷς, ἀπόγονοι ἐκείνων, ποὺ τόσον συχνὰ ἐθυσιάσθησαν

για τὴν ἐλευθερία, τέτοια μοῖρα θεληματικά ἐδιαλέξατε, καὶ γι' αὐτὸ ἀπεθάνατε μὲν πρόωρα, ἀλλὰ θὰ παραμείνετε δοξασμένοι καὶ ἀθάνατοι».

Σύνδεσμος μεταξὺ τοῦ δ' καὶ τοῦ ε' τμήματος :

Ὁ κακὸς ἄνθρωπος ἐπιμένει : «Καλά, ἄς δεχθῶμεν ὅτι ἐδοξάσθησαν μὲ αὐτὴν των τὴν θυσίαν. Κι' ἔπειτα ; Ἔως πότε θὰ διαρκέσῃ αὐτὴ ἡ δόξα, αὐτὴ ἡ ἀνάνησις τῆς παλικαριᾶς των ; Ὅλα μάταια, ὅλα πρόσκαιρα εἰς αὐτὸν τὸν κόσμον. Ὁ χρόνος μὲ τὴν λήθην ἐξαφανίζει τὰ πάντα. Καὶ ἡ ἰδική των δόξα γρήγορα θὰ σβήσῃ».

Ε' τμήμα, στρ. 10—12. «Ὁχι», διαμαρτύρεται ὁ ποιητής. «Καὶ ἂν ὅλα λησμονῇθουν, ἡ αὐτοθυσία σας εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος θὰ μένῃ ἀλησμόνητος εἰς τοὺς αἰῶνας» καὶ

Ζ' τμήμα, στρ. 13—14. (Ὁ κακὸς ἄνθρωπος ἀπεστομώθη ἢ ὁ ποιητής δὲν τοῦ ἀφήνει καιρὸν νὰ τὸν διακόψῃ καὶ συνεχίσῃ).

«εἰς τὸ μέλλον, θὰ προβάλλεται ὡς αἰώνιον παράδειγμα πρὸς μίμησην εἰς τὰ Ἑλληνόπουλα».

Μετὰ τὴν κατὰ τοιοῦτον τρόπον εὑρεσιν τῶν μερικῶν νοημάτων καὶ τῆς ἀλληλουχίας αὐτῶν, προσεκάλουν ἓνα ἱκανὸν μαθητὴν νὰ ἀναγνώσῃ τὴν φῶδὴν ὁλόκληρον, καὶ κατόπιν ἡρώτων ποῖον φαίνεται νὰ εἶναι τὸ σπουδαιότερον νόημα, ἡ ἰδέα ποῦ κυριαρχεῖ ἐπάνω εἰς ὅλας τὰς ἄλλας. Οἱ μαθηταὶ εὐρίσκουν εὐκόλως ὅτι αὐτὴ εἶναι τὸ τελικὸν νόημα : *Ἡ θυσία σας θὰ προβάλλεται ὡς αἰώνιον παράδειγμα πρὸς μίμησην εἰς τὰ Ἑλληνόπουλα.*

Παρεκάλουν τότε τοὺς μαθητὰς νὰ μοῦ εἴπουν περιληπτικῶς, μὲ συντόμους φράσεις, ὅλα τὰ μερικὰ νοήματα, καὶ μὲ μικρὰν προσπάθειαν ἐκ μέρους των (ὁ ἓνας διευτύπωνε, ὁ ἄλλος διώρθωνε, τρίτος συνεπλήρωνε, κτλ) εὐρίσκοντο τὰ ἑξῆς, τὰ ὁποῖα καὶ ἐγράφοντο εἰς τὸν πίνακα κάτω ἀπὸ τὴν κυρίαν ἰδέαν, διὰ νὰ τοὺς ἐντυπωθοῦν καλύτερα :

α) *Παρακαλῶ τὴν φύσιν ν' ἀναλάβῃ αὐτὴ μὲ στοργὴν τὴν φροντίδα διὰ τὸν πρόχειρον τάφον σας.*

β) *Χάρις εἰς ἐσᾶς ἐσηκώσαμε πάλι τὸ κεφάλι ψηλά.*

γ) *Ἐχάσατε τὴν μάχην, ἀλλὰ γι' αὐτὸ πταίει ἡ τύχη. Ἔσεῖς εἰσθε ἐπίσης ἄξιοι δόξης καὶ τιμῆς, ὡς ἐὰν εἶχατε νικήσει, διότι ἐπέσατε γενναίως ὑπὲρ πατρίδος.*

δ) *Ἄλλοι θὰ ἐπροτιμοῦσαν νὰ ὑποχωρήσουν καὶ νὰ σωθοῦν. Ὀλίγοι εἶναι εἰς τὸν κόσμον ἐκεῖνοι ποὺ θυσιάζον-*

ται γὰρ τὰ ἰδανικά των. Μαζὶ μὲ τοὺς ὀλίγους αὐτοὺς, συνε-
χίζοντες τὴν παράδοσιν τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας, ἐπροτιμή-
σατε καὶ σεῖς νὰ θυσιασθῇτε ὑπὲρ πατριδος.

ε) Νὰ εἰσθε ἡσυχοί. "Ὅσα κι' ἂν περάσουν χρόνια, καὶ
ἂν ὅλα ξεχασθοῦν, ἡ αὐτοθυσία σας θὰ μένη πάντοτε ἀλη-
σμόνητος.

ς) Καὶ θὰ προβάλλεται ὡς αἰώνιον παράδειγμα εἰς τὰ
Ἑλληνόπουλα.

Προσεκάλουν ἓνα ἱκανὸν μαθητὴν ν' ἀναγνώσῃ ἐκ νέου τὴν
ᾠδὴν, καὶ ἔπειτα ἠρώτων :

— Σᾶς ἀρέσει τώρα ;

— Ναί.

— Τί εἶναι αὐτό, τὸ ὁποῖον κάμνει νὰ μᾶς ἀρέσῃ ;

— "Ε, διαβάσετε σπίτι τὴν ᾠδὴν, σκεφθῇτε, καὶ εἰς τὸ ἐπό-
μενον μάθημα θὰ ἐξετάσωμεν μαζὶ τὸ ζήτημα.

4. Καλλολογικὴ ἀνάλυσις τῆς ᾠδῆς.

Εἰς τὴν ἀρχὴν ὑπεμνήσθη ὁ σκοπὸς τοῦ μαθήματος, ἔπειτα
ἓνας καλὸς μαθητὴς ἀνέγνωσε τὴν ᾠδὴν καὶ ἐγράφη πάλιν εἰς
τὸν πίνακα τὸ περιεχόμενον αὐτῆς.

— Πῶς διετύπωσεν ὁ π. τὸ πρῶτον νόημα : «*Παρακαλῶ τὴν
φύσιν ν' ἀναλάβῃ αὐτὴ τὴν στοργικὴν φροντίδα διὰ τὸν τά-
φον σας*» ;

Ἐν συνεργασίᾳ μὲ τοὺς μαθητὰς εὗρέθη ὅτι ὁ π., ἀντὶ τοῦ
γενικοῦ καὶ ἀορίστου φύσις, ἐπῆρε τρία συγκεκριμένα στοιχεῖα
αὐτῆς :

1) τὰ σύννεφα (τὸ σύννεφον, εἶπε, κατὰ συνήθη συνεκ-
δοχήν), τὰ ὁποῖα παρακαλεῖ νὰ μὴ ρίξουν βροχὴν καὶ βουλιάξῃ
τὸ χῶμα τοῦ προχείρου τάφου·

2) τὸν ἄνεμον, τὸν ὁποῖον παρακαλεῖ νὰ μὴ πνεύσῃ καὶ
παρασύρῃ τὸ χῶμα. Πολλὴν ζωηρότητα δίδει εἰς τὴν φράσιν αὐ-
τὴν τὸ ἐπίθ. σκληρὸς α) διότι προσωποποιεῖ τὴν δύναμιν αὐτὴν
τῆς φύσεως· καὶ β) ἡ τοποθέτησις τοῦ ἐπιθέτου ἔπειτα ἀπὸ τὸ οὐ-
σιαστικὸν μᾶς κάνει νὰ τὸ προσέξωμεν πολὺ περισσότερον (καὶ
εἰς τὴν ἀνάγνωσιν εὗρέθη ὅτι πρέπει νὰ σταθῶμεν πρὶν καὶ ἔπειτα
ἀπὸ αὐτό), διότι ἰσοδυναμεῖ ἔτσι μὲ ὀλόκληρον πρῶτασιν· (ἐὰν τὸ

κάμη, θὰ φανῇ σκληρός· ἀλλ' ὄχι, μολονότι ἀδιάφορος, μολονότι ἡ φύσις δὲν δίδει προσοχήν, οὔτε συγκινεῖται γιὰ μᾶς, αὐτὴν τὴν φορὰν θὰ παρακαλέσω τὸν ἄνεμον, καὶ αὐτὸς θὰ δείξῃ αἰσθήματα ἀνθρώπινα, δὲν θὰ τὸ κάμη, δὲν θὰ φανῇ σκληρός). Ὁραία εἶναι ἐδῶ καὶ ἡ ἀπόδοσις εἰς τὸ χῶμα τοῦ ἐπιθ. μακάριος, τὸ ὁποῖον συνήθως ἀποδίδομεν εἰς ἔμψυχα.

3) Ὁ π., ἀφοῦ ἐξήτησε ἀπὸ τὰ νέφη καὶ τοὺς ἀνέμους νὰ μὴ βουλιάξουν καὶ νὰ μὴ σκορπίσουν τὸ χῶμα, πὺν στοργικὰ κρατεῖ στὴν ἀγκαλιά του τοὺς ἥρωας, ἀπευθύνει τώρα νέαν παράκλησιν, θετικὴν αὐτὴν, πρὸς τὴν αὐγὴν. Προσωποποιεῖ καὶ αὐτὴν (ἡ προσωποποιία αὕτη εἶναι βέβαια συνηθεσάτη, ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου ἤδη, οἱ μαθηταὶ τὸ ἐγνώριζαν), τὴν παρουσιάζει δὲ μὲ τὴν περίφρασιν ἡ ροδόπεπλος κόρη⁽³¹⁾. Καὶ ἡ Αὐγὴ θὰ ἐρχεται κάθε πρωὶ λυπημένη, καὶ ἐπάνω στὶς πρασινάδες καὶ τ' ἀγριολούλουδα πὺν ἐφύτρωσαν μόνα των εἰς τὸν ἀπέριττον τάφον, θὰ χύνη τὰ δάκρυά της, (σταγόνες δροσιάς), τὰ ὁποῖα σὲ λίγο θὰ κάμνη νὰ λάμπουν σὰν ἀσημένια ὁ ἥλιος. Πόσον ἀβίαστα, ἀλλὰ καὶ τεχνικώτατα, μετέβαλεν ὁ π. τὸ καθημερινῶς ἐπαναλαμβανόμενον φυσικὸν φαινόμενον τῆς δρόσου εἰς ἀέναον ἐνεργὸν θλίψιν τῶν ἀψύχων διὰ τὸν θάνατον τῶν ἥρωικῶν παιδιῶν τῆς Ἑλλάδος! Ἔτσι καὶ αὐτὴ ἡ ἀδιάφορος φύσις παρουσιάζεται ἀπὸ τὸν π. ὅτι συγκινεῖται ἀπὸ τὸν ἥρωισμόν των Ἱερολοχιτῶν, συμμερίζεται τὴν λύπην τοῦ ἔθνους διὰ τὸν ἀδικον θάνατόν των, καί, ἀφοῦ ἔλαβε πρῶτον πρόνοιαν διὰ τὸν τάφον των, θὰ στέλλῃ καθημερινῶς τὴν Αὐγὴν, ἡ ὁποία θὰ χύνη δι' αὐτοὺς τὰ πολύτιμα (=ἀργυρά) δάκρυά της, καὶ μὲ τὸ καθημερινόν της αὐτὸ κλάμα δὲν θὰ ἀφήσῃ ποτὲ νὰ μαραθοῦν τὰ λουλούδια, μὲ τὰ ὁποῖα ἡ μητέρα της Φύσις ἐφρόντισεν ἤδη νὰ στολίσῃ τὸ μνήμά τους. Ὁραιότατα ὅλα καὶ παραστατικώτατα, συντομώτατα δέ, μὲ 10 μόνον μικροὺς στίχους⁽³²⁾.

Ἐπηκολούθησεν ἀνάγνωσις, κρίσις δι' αὐτὴν καὶ διόρθωσις ἀπὸ μερικῶν καλοῦν μαθητᾶς τῶν δύο τούτων στροφῶν, ἕως ὅτου ἐπιτευχθῇ ἡ ἀρίστη, συμφώνως πρὸς τὸ νόημα, ἀπαγγελία τῶν στίχων τοῦ ποιητοῦ.

Ἄς ἀναγνώσωμεν τώρα τὴν ἐπομένην στροφήν (3ην). Ποῖον, εἰδομεν, εἶναι τὸ περιεχόμενον αὐτῆς;

«Χάρις εἰς ἐσᾶς ἐσηκώσαμε πάλι τὸ κεφάλι ψηλά»,

Ἄς ἴδωμεν πῶς ἐνεψύχωσε καὶ αὐτὸ ὁ π.

Οἱ μ. ἐπήνεσαν ἀμέσως τὴν ἐκλογὴν τῶν ἐπιθέτων καὶ τοῦ ἐπιρρηματος, μὲ τὰ ὅποια ὁ π. ἐξωγράφισε τὸν χαρακτηῖρα τῶν Ἱερολοχιτῶν: γυνήσια τέκνα τῆς Ἑλλάδος, ψυχαὶ ποῦ ἐπέσαστε ἀνδρείως, τάγμα ἐκλεκτῶν ἡρώων, καύχημα νέον. (Καὶ τὰ τρία ἐπίθετα, ὅπως καὶ τὸ ἐπίρρημα, πρέπει νὰ τονισθῶσιν). Ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν κάμνει ἡ λ. νέον. Μολοντί λ. κοινοτάτη καὶ χιλιοεπωμένη, καθόλου ποιητικὴ, ἔτσι ποῦ συνεδέθη μὲ τὸ οὐσ. καύχημα, πόσα δὲν λέγει, πόσα δὲν ὑπομινῆσκει! Ὅλαι αἱ ἀπέλπιδες, ἀλλὰ μεγαλειώδεις ὑπὲρ ἑλευθερίας θυσίαι τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς πατρίδος μας κατὰ τὸ διάστημα τῆς μακρᾶς ἱστορίας τοῦ ἔθνους μας, διὰ τὰς ὁποίας καυχᾶται, (οἱ 300 τοῦ Λεωνίδου στὰς Θερμοπύλας, ὁ Ἱερὸς Λόχος τῶν Θηβαίων στὴ Χαιρώρωνα, οἱ Ἀχαιοὶ ποῦ ἔπεσαν στὴ Λευκόπετρα, οἱ μετὰ τοῦ Παλαιολόγου τελευταῖοι πρόμαχοι τοῦ Βυζαντίου) περνοῦν γρήγορα ἔμπρὸς ἀπὸ τὰ μάτια μας. Ἡμεθα ἀτηλπισμένοι, ταπεινωμένοι ἀπὸ τὴν τωρινήν, θλιβεράν μοῖραν τοῦ ἔθνους μας, ὕστερα ἀπὸ τεσσάρων αἰώνων δουλείαν, ἐπερπατούσαμε καμπουριασμένοι, μὲ σκυμμένο πρὸς τὴ γῆ τὸ κεφάλι. Ἀλλὰ νά, τὰ ἥρωικά αὐτὰ παιδιὰ τοῦ Δραγατσανίου φωνάζουν ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν ἀπέθανε, ἀλλὰ ζῇ, καὶ μᾶς κάνουν νὰ ὑψώσωμεν ἐκ νέου τὸ κορμί, νὰ ἀτενίζωμεν κατὰματα τοὺς ἄλλους, φίλους καὶ ἐχθρούς, καὶ συγχρόνως μὲ αὐτοπεποιθήσιν νὰ προσβλέπωμεν πρὸς τὸ μέλλον, καὶ νὰ εἴμεθα ὑπερήφανοι διότι εἴμεθα Ἕλληνες. Ναί, ἡ Ἑλλὰς δὲν ἐγεννοῦσε ἥρωας προθύμους νὰ θυσιάζωνται γι' αὐτὴν μόνον στὰ περασμένα χρόνια· γεννᾷ καὶ τώρα, καὶ ἡμπορεῖ νὰ καμαρώνῃ καὶ τώρα γιὰ τὰ σημερινὰ παιδιὰ της: καύχημα νέον. Ὅλα αὐτὰ κατωρθώθησαν μὲ τὴν ἐπιτυχὴ εὔρεσιν καὶ ἔνωσιν δύο μόνον συνηθισμένων λέξεων. Ὡραῖα δὲ διατυπωμένη εἶναι καὶ ἡ ὅλη στροφὴ ἡ βαθμιαία αὔξεις τῶν ἐπαίνων (γυνήσια τέκνα τῆς Ἑλλάδος, ἄνδρεῖοι, ἐκλεκτοὶ ἥρωες, καὶ τὸ κορυφωμα, καύχημα νέον τῆς ἱστορίας μας), καθὼς καὶ ἡ διατύπωσις αὐτῶν εἰς τέσσαρας μικρὰς διαδοχικὰς προτάσεις, ἀσυνδέτως ἐκφερομένης, δεικνύει ἐναργέστερον καὶ μᾶς μεταδίδει τὴν ὁλονὴν αὐξανομένην συγκίνησιν, τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ ποιητοῦ πρὸς τοὺς ἥρωας. Ἐπηκολούθησε ἀνάγνωσις καλὴ τῆς στροφῆς.

Ἀκολουθοῦν ἡ 4η καὶ ἡ 5η στροφὴ. Τὸ νόημά των εἶδομεν

ὅτι εἶναι : « *Ἐχάσατε τὴν μάχην, ἀλλὰ γι' αὐτὸ πταίει ἡ τύχη. Ἔσεῖς εἰσθε ἐπίσης ἄξιοι δόξης καὶ τιμῆς, ὥς ἐὰν εἴχατε νικῆσει, διότι ἐπέσατε γενναίως ὑπὲρ πατρίδος* ».

Εἰς τὴν 4ην στροφὴν ὁ ποιητὴς ἀντὶ τοῦ πεζοτάτου : « *ἀπὸ δυσμένειαν τῆς τύχης ἐχάσατε τὴν μάχην* », μᾶς παρουσιάζει μίαν νέαν εἰκόνα : Ἡ Δόξα, ἡ ὁποία ἀνέμενε πλησίον τοῦ πεδίου τῆς μάχης, μόλις ἤκουσε τὴν ἑναρξιν αὐτῆς, βεβαία ἐκ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῶν Ἱερολοχιτῶν περὶ τῆς νίκης καὶ προσεβοῦσα αὐτήν, προχωρεῖ κρατοῦσα στέφανον δάφνης γιὰ νὰ ἐπιβραβεύσῃ τοὺς ἥρωας-νικητάς. Ἀλλὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν καταφθάνει δρομαία ἡ Τύχη⁽³³⁾ ἄρπάζει⁽³⁴⁾ ἀπὸ τὸ χέρι τῆς Δόξης τὸ στέφανον τῆς νίκης, τὸ πετᾷ, καὶ ἀντ' αὐτοῦ καταθέτει εἰς τοὺς πεσόντας ἥδη ἥρωας ἄλλο στέφανον, νεκρικὸν αὐτό, (ὁ ποιητὴς δὲν μετεχειρίσθη, εὐφημῶν, τὴν λ. αὐτήν δι' αὐτὸ μετὰ τὴν λ. στέφανον στεκόμεθα ὀλίγον, διὰ νὰ δείξωμεν ὅτι ἐμεσολάβησε κάποια σκέψις) πλεγμένον ἀπὸ κλαριά μυρτιάς καὶ κυπαρίσσου. Οἱ ἀναγνώσται-θεαταὶ μὲ σπαραγμὸν παρακολουθοῦν τὸ θέαμα τοῦτο. Ἀλλ' ὁ ποιητὴς σπεύδει (δι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ γίνῃ καμμία παῦσις μεταξὺ τῆς 4ης καὶ 5ης στροφῆς) ἐκφραστικώτατα νὰ ὑπενθυμίσῃ πρὸς αὐτοὺς : « *Μὴν τοὺς λυπᾶσθε ! Ἰσα-ἴσα, καλοτυχίσατέ τους, ἐπευφημήσατέ τους ! Ἐάν τις ἀπεθάνῃ διὰ τὴν πατρίδα, ἡ μύρτος εἶναι φύλλον ἀτίμητον, καὶ καλὰ τὰ κλαδία τῆς κυπαρίσσου ! Πόσον ἀπλά, ἀλλὰ καὶ πόσον ὥραϊα εἰπωμένα λόγια ! Ἡ ἀντίθεσις δὲ μεταξὺ τῆς 5ης καὶ τῆς 4ης στροφῆς ἐξαίρει περισσότερον τὴν ἔννοιαν* ».

Ἐπηκολούθησε καὶ ἐδῶ προσπάθεια καλῆς ἀναγνώσεως τῶν δύο στροφῶν, καὶ οἱ μαθηταὶ ἐσημείωσαν τὰ σχετικὰ σημεῖα εἰς τὰ βιβλία των.

Τὸ ἐπόμενον τμήμα τῆς ᾠδῆς (στρ. 6-9) παρουσιάζει φανεράν ἀδυναμίαν. Μὲ μεγαλυτέρας τάξεις (τελευταίας τοῦ Γυμνασίου), ὁσάκις ἐμελετήσαμεν πλήρη τὴν ᾠδὴν, εὗρομεν τὰ ἑξῆς :

Τὸ νόημα τῆς 6ης στροφῆς εἶναι βέβαια εὐνόητον. Ὁ π. θέλει νὰ εἴπῃ : « *ἀφ' οὗτου ἐδημιουργήθη ὁ κόσμος* ». Ἀλλὰ ποίαν σχέσιν ἔχει μὲ τὸ προκείμενον, καὶ κατὰ τί συνεισφέρει εἰς τὴν ζωηροτέραν ἐκφρασιν τοῦ νοήματος αὐτοῦ ἡ ὑπόμνησις ὅτι οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ καθρέπτης τῶν ἐκάστοτε συναισθημάτων αὐτοῦ, ὅτι ἡ ὅλη ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου κινεῖται καὶ μοι-

ράζεται μεταξύ τοῦ φόβου καὶ τῆς ἐλπίδος⁽⁸⁵⁾, καὶ ἀκόμη ὅτι τὸν πρωτόγονον ἄνθρωπον, (πρὶν ἐφευρεθοῦν τὰ τεχνητὰ μέσα φωτισμοῦ), ἡ νύχτα μὲ τὸ σκοτάδι τῆς καὶ τὴν σιγὴν τῆς ἐβύθιζεν εἰς τρόμον καὶ ἀγωνίαν μακράν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν τὸν ἀπήλλασσε μόνον ἡ ἔλευσις τῆς αὐγῆς μὲ τὸ γλυκύ της φῶς, τὸ ὁποῖον διέλυε τὸν τρόμον καὶ ἐνέπνεε πάλιν εἰς αὐτὸν (τὸ ἐνέπνεε θὰ ἐννοηθῇ βέβαια κατὰ ζεῦγμα ἐκ τοῦ ἔχουσε) τὴν ἐλπίδα καὶ τὸ θάρρος τῆς ζωῆς; (Τὰς χρυσᾶς ἐλπίδας⁽⁸⁶⁾ καὶ τὴν ἡμέραν θὰ νοήσωμεν βεβαίως κατὰ τὸ σχῆμα ἐν διὰ δυοῖν, τὰς χρυσᾶς ἐλπίδας τῆς ἡμέρας). Ἄς σημειωθῇ δὲ ὅτι καὶ τοῦ ἐπιθέτου *πρόορος* (ἡ φύσις) δὲν εἶναι ἀμέσως ἀντιληπτὴ ἡ σημασία, καὶ ἔχει καὶ τοῦτο ἀνάγκην ἐρμηνείας (δυσκολία καὶ ἀργοπορία).

Ἡ 7η στροφή θέλει νὰ εἴπῃ: «*Ὁ ἥλιος (= τὸ οὐράνιον βλέμμα⁽⁸⁷⁾) παρουσίασεν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς πληθὺς ἀμέτρητον τάφων*». Καὶ ἐδῶ, κατὰ τί βοηθεῖ εἰς τὴν ἀνάδειξιν τῆς ιδέας ταύτης τὸ στόλισμα τῆς γῆς μὲ τὸ ἐπίθ. *πολυβότανος*; (= ἡ ἔχουσα ἀφθονίαν βοτάνης, δηλ. χόρτου διὰ τὰ ζῷα, βοσκῆς, λειμώνων⁽⁸⁸⁾). Ἐνας μαθητὴς παρετήρησεν ὅτι, ἀφοῦ ἐζητεῖτο κοσμητικὸν ἐπίθετον διὰ τὴν γῆν, προτιμότερον θὰ ἦτο τὸ συχνὰ χρησιμοποιηθὲν ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου *πολυβότειρα* (χθῶν) = ἡ πολλοὺς τρέφουσα, διότι ἐδῶ μᾶς χρειάζονται πολλοὶ ἄνθρωποι καὶ πολλοὶ νεκροί, ὥστε νὰ ἐξαρθῇ κατόπιν ἡ ἀντίθεσις ὅτι ὀλίγων, ὀλιγίστων ἐξ αὐτῶν παραμένει ἀθάνατος ἡ μνήμη (στρ. 8η). Ἐπίσης ἀκατάλληλον φαίνεται καὶ τὸ ἐπίθ. *βαθυσκαφῆ* (= βαθέως ἐσκαμμένα), μὲ τὸ ὁποῖον προσδιορίζονται τὰ μνήματα. Τὸ ἐπίθ. μετεχειρίσθη ὁ Σοφοκλῆς εἰς τὴν Ἡλέκτραν, 435, ἀλλὰ ἐκεῖ τὸ ἀπαιτοῦσε ἡ ἐννοία: «*Μὴ βάλης*», λέγει ἡ Ἡλέκτρα εἰς τὴν Χρυσόθεμιν, «*οἷόν τ' ἀφο τοῦ πατέρα μας τὰ κτερίσματα αὐτὰ ποὺ τολμᾷ νὰ τοῦ στείλῃ ἡ μητέρα μας· ἀλλὰ ρίξε τα σιὸν ἄνεμο, ἢ κρύψε τα βαθυσκαφεῖ κόνει* = μέσα σιὸ χῶμα, ἀφοῦ τὸ σκάψης βαθιά, ὥστε νὰ χαθοῦν, νὰ μὴ φαίνωνται». Ἐδῶ ὅμως ποίαν σημασίαν ἡμπορεῖ νὰ ἔχῃ, ἐὰν οἱ τάφοι εἶναι βαθιά ἢ ἐπιπολαίως ἐσκαμμένοι; Καμμίαν. Ἐνας μαθητὴς κάποτε παρετήρησεν ὅτι καλύτερον θὰ ἦτο νὰ τεθῇ *νεοσκαφῆ*,⁽⁸⁹⁾ ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος πρὸ ὀλίγου εἶχε δημιουργηθῇ, σύμφωνα μὲ τὴν 6ην στροφήν (πρβλ. καὶ τὸ εὐθύς τῆς 7ης). Βέβαια δὲν θὰ προσέθετε πάλιν τίποτε σημαντικὸν τὸ ἐπίθετον, ἀλλὰ καὶ δὲν θὰ προσεχρούμεν εἰς

αὐτό. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐκεῖνο πὺν ζητοῦμεν ἐδῶ εἶναι μόνον νὰ εἶναι οἱ τάφοι πολυάριθμοι, τοῦτο δὲ ἐδήλωσε καὶ ὁ π. μετὸν τελευταῖον στίχον τῆς στροφῆς μνημάτα μύρια. Καὶ εἰς αὐτὸν ὅμως παρατηρεῖ τις λάθος: ἐφ' ὅσον ὁ Κάλβος γράφει τὴν καθαρεύουσαν, τὸ ὄρθον θὰ ἦτο μνημάτα μυρία (=μυριοπληθῆ, ἄπειρα), καὶ ὄχι μύρια (=10.000). Βεβαίως τοῦτο δὲν θὰ ἔσπεκε μετริกῶς, ἀλλ' ἡδύνατο ἀπλῶς ν' ἀλλάξουν θέσιν αἱ λ. καὶ ὁ στίχος νὰ γίνῃ μυρία μνημάτα⁽⁴⁰⁾.

Καὶ εἰς τὴν 8ην στροφήν μερικοὶ μαθηταὶ προσέκρουσαν εἰς τὴν φράσιν: φέγγει ἐπ' ὀλίγα τὸ ἄστρον τὸ τῆς ἀθανασίας. Ὡραῖα ἤχεϊ ἡ φράσις, ἀλλ' ὁ π. ἐλησμόνησεν ὅτι πρὸ ὀλίγου εἶπεν ὅτι ὁ ἥλιος παρουσίασε πρὸ τῶν ἀνθρώπων τοὺς τάφους· ἄστρον δέ, ἔστω καὶ ἀθανασίας, δὲν ἠμποροῦν νὰ λάμπουν ἐν καιρῷ ἡμέρας⁽⁴¹⁾. Διὰ δὲ τὸ τὴν ἐκλογὴν ἐλεύθερον⁽⁴²⁾, εἶπον εἰς τοὺς διαμαρτυρομένους ὅτι τὸ ἐπίθετον εἰς τοὺς ἀρχαίους ποιητὰς εἶναι καὶ δικατάληκτον.

Ὡραῖα διατυπωμένη εἶναι ἡ κατακλείς τοῦ τμήματος τούτου, τὸ συμπέρασμα τῶν προηγουμένων, ἡ 9η στροφή. Ἡ πρόταξις τῆς λ. Ἑλληγνες, ἡ ἐπαναφορὰ αὐτῆς μετ' ὀλίγον (ὅτε καὶ θὰ τονισθῇ ἰσχυρότερον), ἡ ἰσχυρὰ ἀντίθεσις, ἡ ὁποία ὑπάρχει μετὰ τῆς ἐννοίας Ἑλληγνες καὶ ἄδοξος τάφος καὶ ἡ ἐν τέλει ἐρωτήσις δίδουν ἀρκετὴν ζωηρότητα εἰς τὸν λόγον⁽⁴³⁾.

Ἐν σύμπεράσματι εὐρέθη ὅτι τὸ τμήμα τοῦτο (στρ. 6—9) τῆς ᾠδῆς δὲν εἶναι τόσον καλὰ ἐπεξεργασμένον ἀπὸ τὸν π. Τὸ σύνολον σώζει κάπως ἡ τελευταία στροφή.

Ἐπηκολούθησε καλὴ ἀνάγνωσις καὶ τοῦ τμήματος τούτου⁽⁴⁴⁾.

Διὰ τὰς παρατηρηθείσας προηγουμένως ἑλλείψεις πλουσίως μᾶς ἀποζημιώνει ἡ θαυμασία εἰκὼν τῶν τριῶν ἐπομένων στροφῶν (10—12). Τὴν πεζότατα εἰς τοὺς παλαιοὺς χρόνους ὑπὸ τοῦ Σιμωνίδου ἐκφρασθεῖσαν ἰδέαν «ἐντάφιον δὲ τοιοῦτον οὐτ' εὐδὼς οὐδ' ὁ παρθαμάτωρ ἀμαυρώσει χρόνος» ὁ Κάλβος ἀναπτύσσει ζωηρότατα μετὰ τοὺς 15 ὑπερόχους στίχους του.

Ἐμφανίζει ἐμπρὸς μας ἀποτόμως μίαν ζωντανὴν μορφήν⁽⁴⁵⁾, ἕνα γέροντα, τὸν ὁποῖον ἐπίτηδες ἀφήνει ἐπὶ ἀρκετὴν ὥραν ἀνῶνυμον, αἰνιγματώδη. Μὲ τὰ ὀλίγα γενικὰ ἐπίθετα, μετὰ τὰ ὁποῖα τὸν προσδιορίζει εἰς τὴν πρώτην φράσιν (φθονερός, ἐχθρός τῶν ἔργων καὶ πάσης μνήμης) καὶ μετὰ τὴν ἀόριστον

κάπως περιγραφὴν αὐτὴν τοῦ χαρακτῆρος του θέτει εἰς κίνησιν τὸν νοῦν μας διὰ νὰ μαντεύσωμεν ποῖος εἶναι, νὰ ἀντιληφθῶμεν τί κάμνει, τί ζητεῖ, τί κακὸν ἐτοιμάζει ὁ φθονερός (46) διὰ τοὺς ἡρώας μας. Αἰσθανόμεθα ἓνα ἀόριστον φόβον διὰ τὴν τύχην των. Μὲ τὴν δευτέραν φράσιν (περιτρέχει τὴν θάλασσαν καὶ τὴν γῆν ὅλην) ὁ φόβος μας αὐξάνει· τὸ κράτος τοῦ ἐχθροῦ αὐτοῦ εἶναι παμμέγιστον, ἐπάνω εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ἐπάνω εἰς τὴν θάλασσαν, εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην.

Ἀκολουθεῖ τώρα ἡ τρίτη πρότασις.

Μὲ τοὺς ἐνεστώτας ἔρχεται, περιτρέχει τῶν προηγουμένων, εἵχομεν ἤδη ἰδεῖ τὸν Γέροντα νὰ ἔρχεται ἀπὸ μακριά, νὰ λοξοδρομῇ ἐν σπουδῇ πρὸς τὴν θάλασσαν, πάλιν νὰ γυρίῃ ὀπίσω πρὸς τὴν ξηρὰν, καὶ τώρα μὲ τοὺς συνεχιζομένους νέους ἐνεστώτας, οἱ ὅποιοι παρατάσσονται ἀσυνδέτως (χύνει, ἀφανίζει, χάνονται καὶ πάλιν ἐναπαφοῦ χάνονται) παρακολουθοῦμεν βῆμα πρὸς βῆμα τὸ ἀπαίσιον ἔργον του. Διότι μὲ τὴν φράσιν χύνει τὰ ρεύματα τῆς λήθης ἀντελήφθημεν πλεονᾶκριβῶς ποῖος εἶναι καὶ τί ζητεῖ. Εἶναι ὁ Χρόνος (ὁ π. πρὸς ἄρσιν πάσης ἀμφιβολίας, θὰ τὸν ὀνομάσῃ καθαρὰ εἰς τὸ τέλος, εἰς τὸν 14ον στίχον τοῦ τμήματος), καὶ ὁ τρόμος μας αὐξάνει εἰς τὸ ἔπακρον, μεταβάλλεται εἰς ἀγωνίαν διὰ τὴν τύχην τῆς μνήμης τῶν Ἱερολοχιτῶν. Διότι γνωρίζομεν ὅτι ὁ φοβερός Γέρων εἶναι ἀδυσώπητος εἰς τὸ καταστροφικόν του ἔργον· κανένας ἄνθρωπος, καμμία πρᾶξις τῶν ταλαιπώρων θνητῶν δὲν εὐρίσκει ἔλεος ἐμπρὸς του· μὲ τὸ πέρασμά του τὰ πάντα ἀφανίζονται, τὰ πάντα, ἔννοια ἡ ὁποία μετ' ὀλίγον, διὰ νὰ παρουσιασθῶν ἐνώπιόν μας ἑναργέστερα καὶ τρομερώτερα τ' ἀποτελέσματα τῆς διαβάσεώς του, ἀναλύεται εἰς τὰ κατὰ βαθμιαίαν αὐξήσιν ἐπιφερόμενα πόλεις, βασίλεια καὶ ἔθνη (αἱ λ. αὐταὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ τονισθῶν, δυνατὰ μὲν ἢ α', δυνατώτερα ἢ β' καὶ δυνατώτατα ἢ γ', ἔθνη ὁλόκληρα. (Ἐνθυμήσου· π.χ. τοὺς Μήδους, τοὺς Βαβυλωνίους, τοὺς Καρχηδονίους).

Στεκόμεθα (δι' αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ σταθῶμεν κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν μετὰ τὴν λ. ἔθνη) ἐν ἀπογνώσει ἐμπρὸς εἰς τὴν προσέγγισιν τοῦ μοχθηροῦ, χαιρεκάκου, ἀλλὰ καὶ ἀπροσμάχητον συνάμα Γέροντος. Ἰδοῦ, ἐπλησίασεν, ἔφθασεν εἰς τὸ Δραγατσάνι... Μίαν στιγμὴν ἀκόμη, καὶ τὰ ρεύματα τῆς λήθης θὰ πέσουν, θὰ σκεπάσουν τὸ μνῆμα τῶν ἡρώων... Ἄλλ' ὅχι! Μὲ μίαν σχεδὸν ἀνέλ-

πιστον, καὶ δι' αὐτὸ ἴσα-ἴσα καταπλήσουσιν καὶ ἐξαίρουνται ἔτι μᾶλλον τὸ ἥρωικὸν ἔργον τῶν Ἱερολοχιτῶν ἀντίθεσιν πρὸς ὅλα τὰ προηγούμενα, ὁ ποιητὴς προσθέτει: ἐκεῖ θέλει ἀλλάξει ν τὸν δρόμον του, ὁ Χρόνος (ὁ μέλλων τῆς ὀριστικῆς δεικνύει τὴν ἔντονον, ἀκράδαντον περὶ τούτου βεβαιότητα τοῦ ποιητοῦ δι' αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ τονισθῇ ἰσχυρῶς· ὁ δὲ ἀνάπαιστος (ἴδε κατωτέρω) τὴν ταχίστην, ἄνευ δισταγμοῦ καὶ σκέψεως περισσοτέρας μεταβολὴν εἰς τὴν πορείαν τοῦ Χρόνου· δι' αὐτὸ καὶ ἡ φράσις πρέπει ν' ἀναγνωσθῇ ταχύτατα) τὸ θαυμάσιον χῶμα σεβάζων. Naί, αὐτὸς ὁ ἄκαρδος, ὁ ἀδιάφορος πρὸς τοὺς ἀγῶνας καὶ τοὺς μόχθους καὶ τὰς θυσίας τῶν ἀνθρώπων, τί λέγω ἀδιάφορος, ὁ κακός, αὐτὸς πού αἰσθάνεται φθόνον πρὸς κάθε γενναῖον ἀνθρώπινον ἔργον, πού δοκιμάζει βαθεῖαν χαρὰν διότι τὸ ἀφανίζει, αὐτὸς ὁ ὁποῖος τὰ πάντα, καὶ ἔθνη ὁλόκληρα καλύπτει διὰ τῆς λήθης, (αὐτὴν μᾶλλον τὴν ἔννοιαν ἔχει ἢ ἐν τέλει ὀνομασία τοῦ Γέροντος μὲ τὸ ἀληθινὸν ὄνομά του, ὁ Χρόνος, καὶ ὅχι ἀπλῶς τὴν σαφήνειαν· δι' αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ τονισθῇ· naί, αὐτὸς ὁ κάκιστος, ὁ κακεντρεχὴς Χρόνος, πού δὲν κάμνει καμμίαν ἐξαίρεσιν, ποτὲ) βλέπομεν ὅτι ἔμπρὸς εἰς τὸ Δραγατσάνι σταματᾷ. Τὸν ἀκούομεν ξαφνικὰ νὰ λέγῃ: «Τί εἶν' αὐτὸ πού πηγαίνω νὰ κάμω; Τέτοιος ἥρωισμὸς ἀπὸ παιδιὰ πού εἶχαν γεννηθῇ σκλάβοι, ἀπὸ σκλάβους πατέρας καὶ σκλάβους πάππους καὶ σκλάβους προπάππους, καὶ ὅμως ὠνειρεύθησαν καὶ ἀπεφάσισαν καὶ ὥρκισθησαν νὰ κάμουν τὴν πατρίδα των ἐλεύθερη πάλιν, καί, ἀπόλεμοι αὐτοί, πρῶτην φορὰν ἀντικρύζοντες τὸν ἀλαλητὸ τῆς μάχης, δὲν ἐδειλίασαν, ἀλλ' ἐστάθησαν ἀκλόνητοι ἔμπρὸς εἰς τὸν ὄγκον παλαιμάχων καὶ πολλαπλασίων ἀγρίων ἐχθρῶν καὶ ἐπροτίμησαν νὰ πεθάνουν, παρὰ νὰ ὑποχωρήσουν, σὲ τέτοια ἥρωικὴν πράξιν δὲν πρέπει νὰ χύσω τὸ νερὸ τῆς λήθης. Ἡ θυσία τῶν παιδιῶν αὐτῶν πρέπει νὰ μείνῃ ἀλησμόνητος εἰς τὸν αἰῶνα». Καὶ χωρὶς νὰ διστάσῃ, ν' ἀγοπορήσῃ, κάμνει ἀμέσως μεταβολὴν καὶ φεύγει γοργὰ ἀπ' ἐκεῖ.

Ζωντανή, μεγαλειώδης, συγκινοῦσα βαθύτατα ἡ εἰκὼν (47).

Ἐπηκολούθησε καὶ ἔδω προσπάθεια καλῆς ἀναγνώσεως τοῦ τμήματος.

Τέλος, τὸ τελευταῖον νόημα τῆς ᾠδῆς: «Ὅταν ἡ Ἑλλὰς γίνῃ πάλιν ἐλευθέρη καὶ ἐνδοξος, ἡ ὑπὲρ αὐτῆς θυσία σας θὰ

προβάλλεται ὡς αἰώνιον παράδειγμα πρὸς μίμησιν εἰς τὰ «*Ἑλληνόπουλα*», ὁ ποιητὴς καὶ αὐτὸ μᾶς τὸ παρουσιάζει μὲ δύο συγκεκριμένας, ἐπίσης ὡραίας εἰκόνας.

α) Ἡ Ἑλλάς, προσωποποιημένη, ζωντανὴ μορφή, ἐγκαθίσταται βασίλισσα καὶ πάλιν μεταξὺ τῶν ἐθνῶν, περιβεβλημένη τὴν ἀρχαίαν πορφύραν καὶ κρατοῦσα τὸ σκῆπτρον⁽⁴⁸⁾. Οἱ μαθηταὶ ἐσημείωσαν πόσον μεγαλώνει καὶ ἐδῶ τὴν σημασίαν τῆς θυσίας τῶν Ἱερολοχιτῶν ἢ βεβαιότητος, μὲ τὴν ὁποίαν ἀρεστήθη ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ τὸ πρᾶγμα (ὅτι α ν, ὅχι ἐὰ ν δ ὥ σ ω μ ε ν)· ἔ, βέβαια, ἀφοῦ οἱ νέοι Ἕλληνες δέχονται τὸν ὑπὲρ πατρίδος θάνατον μὲ τέτοιαν ἀποφασιστικότητα καὶ ἐνθουσιασμόν, δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ καμμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ Ἑλλάς ὅχι μόνον θὰ ἀναστηθῇ, ἀλλὰ καὶ θὰ καταλάβῃ τάχιστα τὴν παλαιὰν λαμπράν της θέσιν μεταξὺ τῶν ἐθνῶν.

β) Κατόπιν, ἀντὶ νὰ εἰπῇ ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς : «*Παιδιά, ἔχετε πάντα μπροστά σας τὸ παράδειγμα τῶν Ἱερολοχιτῶν !*», πόσον ὡραῖα παρουσιάζει νὰ τὸ λέγῃ ποῖος ; Ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον ὀλιγότερον ὅλων ἐπεριμέναμεν νὰ τὸ εἰπῇ : Ἡ μήτέρα ! Καὶ μάλιστα ὅλαι αἱ μητέρες (τὸ πᾶσα πρέπει νὰ τονισθῇ). Καὶ μὲ ποῖαν ὡραίαν εἰκόνα ! : μία ἀτελείωτος πομπὴ ἀπὸ Ἑλληνίδας καὶ Ἑλληνόπουλα ὁδεύει κατ' ἔτος πρὸς τὸν τάφον τῶν ἡρώων τοῦ Δραγατσανίου. Φθάνουν ἐκεῖ. Ξεχωρίζει τώρα μία μητέρα μὲ τὰ παιδιά της. (Συγκεντρώνομεν εἰς τὴν μικρὰν αὐτὴν ὁμάδα, καὶ ἰδίως εἰς τὴν μητέρα, τὸ βλέμμα· μερικὴ καὶ εὐσύννοπος ἢ εἰκὼν). Προχωρεῖ, πλησιάζει, δακρύζει ἀτενίζουσα τὸ ἱερὸν μνημεῖον, διότι ἐνθυμεῖται τὴν ἀτυχή μοῖραν τῶν μαχητῶν. Γεμάτη ἀπὸ εὐγνωμοσύνην γονατίζει καὶ ἀσπάζεται τὸ ἱερὸν χῶμα. Ἀλλὰ, μέσα στὰ δάκρυα, πὺν τῆς θαμβώνουν τὴν ὄρασιν, ἐμφανίζεται ἡ μορφή τῆς Ἑλλάδος, εἰς τῆς ὁποίας τὴν ἀνάστασιν οἱ νεκροὶ συνετέλεσαν μὲ τὸν θάνατόν των. Ἡ θεία ὀπτασία τῆς ὑπενθυμίζει τὸ καθήκον της. Σηκώνεται τότε ἀμέσως, σπογγίζει τὰ δάκρυά της, καί, στεφομένη πρὸς τὰ τέκνα της, τὰ ὁποῖα στέκονται εἰς μικρὰν ἀπόστασιν κοντά της ἀκίνητα, σιωπηλά, ἔμπροσς εἰς τὸν τάφον, ἐν προσοχῇ, μὲ σιγανήν, ἀλλὰ ἥρεμον καὶ σταθερὰν φωνήν, λέγει : «*Τὸν ἐνδοξον λόχον, τέκνα, μιμησάτε, λόχον ἡρώων. Ἄν χρειασθῇ καὶ τῆς ἰδικῆς σας ποτὲ ζωῆς ἢ θυσίας γιὰ τὴν Ἑλλάδα μας, μὴ τὴν φρεισθῇτε, μὴ μᾶς συλλογισθῇτε*»⁽⁴⁹⁾.

Μὲ τὴν ἀπλὴν αὐτὴν ἀλλὰ τόσον ζωηράν (κοίταξε καὶ τὸν εὐθὺν λόγον καὶ τὴν ἐπαναφορὰν τῆς λ. λόχον) καὶ συγκινητικὴν εἰκόνα τοῦ προσκυνήματος⁽⁵⁰⁾ τελειώνει ὁ π. τὸ ποίημά του.

Ἐπηκολούθησε καὶ ἐδῶ ἀνάγνωσις τοῦ τμήματος καὶ γενικὴ ἔπειτα τῆς ὅλης ᾠδῆς, ὑπὸ τοῦ ἱκανωτέρου τῶν μαθητῶν, ἔπειτα δὲ ἀπὸ μικρὰν συζήτησιν εὐρέθη ὅτι τὸ σημεῖον τῆς ὑψίστης συγκινήσεως εἶναι ἀκριβῶς ἡ στιγμή τῆς πρὸ τοῦ ἱεροῦ τάφου προτροπῆς τῆς μητέρας : «Τὸν ἔνδοξον λόχον, κτλ.» Ἡ φράσις πρέπει νὰ ἀναγνωσθῇ ἀργά, μὲ θέρημν καὶ ἐντυπωτικά, ἰδίᾳ δὲ αἱ δύο τελευταῖαι λέξεις, καὶ ἰδιαίτατα ἡ τελευταία, ἡ ῥῶων· λέξις, τῆς ὁποίας ἀπὸ τὴν πολλὴν χρῆσιν ἔχει φύγει κάθε χρῶμα καὶ κάθε λάμψις, καὶ ὅμως ἐδῶ ἀκτινοβολεῖ στιλπνότης καὶ φῶς, τεχνικώτατα συγκεφαλαιώνουσα τὸ ὅλον νόημα τῆς ᾠδῆς καὶ ἐπιστεγάζουσα αὐτὴν κατὰ τὸν ἄριστον τρόπον⁽⁵¹⁾. Ἐτέθη εἰς τὸ περιθώριον τὸ σημεῖον Χ.

Πρὶν τελειώσωμεν, ἐπέστησα τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν καὶ εἰς τὸ ἑξῆς, τὸ ὁποῖον μεγαλώνει τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ποιητοῦ.

Ἡ κεντρικὴ ἰδέα τοῦ ποιήματος εἶναι : «*Ἡ θυσία σας θὰ παραμείνῃ αἰώνιον παράδειγμα πρὸς μίμησιν εἰς τὰ Ἑλληνόπουλα*». Αὐτὴ ὅμως ἡ ἰδέα εἶναι ἀόριστος, ἀφρημένη, δὲν τὴν βλέπει εὐκόλα ὁ νοῦς μας. Ὁ Κάλβος, ἐὰν προσέξωμεν, θὰ ἴδωμεν ὅτι τὴν ἀντικατέστησε μὲ τὴν συγκεκριμένην, ὠρισμένην, ζωντανὴν εἰκόνα τοῦ τάφου τῶν Ἱερολοχιτῶν. Δὲν λέγει, ἡ αὐτοθυσία σας, αὐτὴ θὰ εἶναι παράδειγμα, ἀλλὰ ὁ τάφος σας, ἕνα μνημεῖον ποὺ ὑπάρχει, ποὺ πιάνει τόπο, ποὺ μπορούμε εὐκόλα νὰ τὸ ἰδοῦμε μὲ τὴν φαντασίαν μας, θὰ εἶναι διαρκὲς προσκύνημα εἰς τὰ Ἑλληνόπουλα.

Γύρο ἀπὸ αὐτὸν τὸν ὑπαρκτὸν τάφον παρακολουθοῦμεν νὰ ἐξελίσσωνται ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἕως τὸ τέλος ὅλαι αἱ σκηναὶ τοῦ ποιήματος :

α) τὸν βλέπομεν, πρόχειρον καὶ ἀφειμένον εἰς τὸ ἔλεος τοῦ θεοῦ, νὰ παρακαλῇ ὁ ποιητὴς τὴν Φύσιν νὰ τὸν φροντίσῃ : τὸν ἀνεμον νὰ σεβασθῇ τὸ χῶμα, τὴν βροχὴν νὰ μὴ πέσῃ, τὴν Αὐγὴν νὰ ἔρχεται κάθε πρωί, κτλ.

β) Στοὺς Ἱερολοχίτας ἀξίζει ἡ ἐξαιρετικὴ αὐτὴ τιμὴ. Γιατὶ ἔπεσαν ἐκεῖ ἀνδρείως καὶ μᾶς ἔκαναν, ἔπειτ' ἀπὸ 400 χρόνια ἐντροπῆς, ν' ἀνακτήσωμεν τὸ θάρρος καὶ τὴν ὑπερηφάνειάν μας.

γ) "Οχι ἔλλειψις ἀνδρείας, ἀλλὰ ἡ Τύχη ἠθέλησεν, ὥστε, ἀντὶ νικηφόρου θριάμβου καὶ εὐτυχοῦς ζωῆς, νὰ εὔρουν *ἐκεῖ τὸν πένθιμον* (μὲ μυριῆς καὶ κυπαρίσσια) *αὐτὸν τάφον*.

δ) *Αὐτὸν τὸν ἔρημον στὴν ξένη γῇ τάφον* αὐτοὶ οἱ ἴδιοι αὐτοπροαιρέτως ἐδιάλεξαν, προτιμήσαντες νὰ πέσουν μαχόμενοι ἐκεῖ, παρὰ νὰ πεθάνουν σκλάβοι στὰ κρεββάτια των καὶ ἄδοξοι, ὅπως οἱ πλείστοι τῶν ἀνθρώπων.

ε) *Ἐμπρὸς εἰς τὸν τάφον αὐτὸν* καὶ αὐτὸς ὁ τὰ πάντα ἀφανίζων Χρόνος θέλει ἀλλάξει τὸν δρόμον του, καὶ

ς) *Αὐτὸν τὸν τάφον* θὰ ἔρχονται εἰς τὸν αἰῶνα νὰ προσκυνοῦν Ἑλληνοποῦλες καὶ Ἑλληνόπουλα.

Ἔτσι ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἕως τὸ τέλος τοῦ ποιήματος αὐτὸς ὁ τάφος ὁ συγκεκριμένος στὸ Δραγατσάνι εἶναι πάντοτε ἔμπρὸς εἰς τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μας, αὐτὸς εἶναι, χάριν τοῦ ὁποίου ζητεῖται τὸ πρῶτον θαῦμα (ἡ φροντίς τῆς Φύσεως), αὐτὸς εἶναι ὁ προκαλῶν τὸ δεύτερον θαῦμα (τὴν ἀλλαγὴν τῆς πορείας τοῦ Χρόνου), καὶ τέλος τὸ ἀτελεύτητον διὰ τῶν αἰώνων προσκύνημα τῶν παιδιῶν τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὅχι ἡ ἀφηρημένη ἔννοια τῆς αὐτοθυσίας. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα, καὶ αὐτὸ συντείνει ὅχι ὀλίγον εἰς τὴν ἐνάργειαν, εἰς τὴν ζωηρὰν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν μᾶς κάμνει ἡ ᾠδὴ. (⁵²).

Ὡς ἄσκησις εἰς τὸ σπίτι ἐδόθη εἰς τοὺς μαθητὰς ἡ καλὴ ἀνάγνωσις τῆς ᾠδῆς, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν λεχθέντων κατὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ τῶν σημειωθέντων εἰς τὸ βιβλίον συνθηματικῶν σημείων.

Εἰς τὸ ἐπόμενον μάθημα, ἀφοῦ ἐδιάβασεν ἕνας καλὸς μαθητὴς τὴν ᾠδὴν, ἔγινε, μὲ τὴν συνεργασίαν τῆς τάξεως, ἡ τελικὴ καλογολικὴ κρίσις (⁵³), ὡς ἑξῆς περίπου :

Ὁ π. ἠθέλησε νὰ ἐκφράσῃ μὲ λέξεις (αὐτὸ τὸ ὑλικὸν ἔχει ὁ ποιητής, ὅπως ὁ ζωγράφος τὰ χρώματα καὶ ὁ γλύπτης τὸ μάρμαρον) τὰ συναισθήματα, τὰ ὁποῖα κατεῖχον ὅλους τοὺς Ἑλλήνας διὰ τὴν θυσίαν τῶν Ἱερολοχιτῶν.

Ποῖα ἦσαν αὐτὰ τὰ συναισθήματα ;

Τὸ ἔθνος εἶχε συγκινηθῇ βαθύτατα, ὅταν ἐγνώσθη ἡ καταστροφὴ τοῦ Δραγατσανίου.

Ἐλυπήθη βέβαια, ὅταν ἔμαθε πόσον οἰκτρῶς, ἕξ αἰτίας τῆς κακῆς διαχειρίσεως τῶν πολεμικῶν πραγμάτων ἐκ μέρους ἀνικάνων ἢ μικροφιλοδόξων καὶ ἀπειθάρχων ἀρχηγῶν, εἶχεν ἀποτύχει ἢ μὲ τόσον πομπώδεις προκηρύξεις ἀρχίσασα καὶ τόσας ἐλπίδας

ἐμπνεύσασα ἐξέγερσις εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν⁽⁵⁴⁾ καὶ ἐπόνεσε πολὺ διὰ τὸν ἄδικον χαμὸν τόσων πολεμιστῶν.

Ἄλλ' ὅταν σὲ λίγο ἔμαθαν τὰς λεπτομερείας τῆς ἡρωικῆς μάχης, ἡσθάνθησαν ὅλοι οἱ Ἕλληνες νὰ στερεώνη μέσα τῶν ἡ ιδέα ὅτι, ἀφοῦ ἡ νεότης τῆς Ἑλλάδος ἦτο πρόθυμος νὰ προσφέρει τὸν ἑαυτὸν τῆς θυσίας εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος, καί, ἀνεπίδεικτα ἀλλὰ καὶ ἀποφασιστικά, ἐπανελάμβανε τὴν χειρονομίαν τῶν 300 τοῦ Λεωνίδου, τῶν 300 τῆς Χαιρωνείας, τῶν ὀλίγων μαχητῶν τοῦ Παλαιολόγου, δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν παρὰ ἡ Ἑλλὰς νὰ ἀναστηθῇ. Μὲ τὸ ἀκλόνητον θάρρος καὶ τὴν τελικὴν αὐτοθυσίαν τῶν Ἱερολοχιτῶν τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος εἶχε ξανάβρει τὸν ἑαυτὸν του, κατὰ τὴν φοβερὰν ἐκείνην καμπὴν τῆς ἱστορίας του⁽⁵⁵⁾.

Ἐγεννήθη λοιπὸν εἰς τοὺς Ἕλληνας, ὅσοι ἀπὸ τὴν λύπην καὶ τὸν πόνον, ὁ θαυμασμός διὰ τὴν ὑπέροχον συμπεριφορὰν τῶν Ἱερολοχιτῶν καὶ ἡ ὑπερηφάνεια, διότι ἀνῆκον εἰς ἔθνος ποὺ ἐγεννοῦσε τέτοιους ἥρωας.

Ἀλλὰ συγχρόνως ἐδημιουργήθη ἡ πεποίθησις ὅτι ἡ Ἑλλὰς θ' ἀπελευθερωθῇ. Καὶ τέλος, ἐξ αἰτίας τούτου ἡ εὐγνωμοσύνη, διότι οἱ νεαροὶ ἐκείνοι βλαστοὶ τῆς Ἑλλάδος ἐχάρισαν εἰς τοὺς ὑποδούλους ἀκόμη ἀδελφούς των τὴν στερεὰν αὐτὴν ἐλπίδα, τὴν βεβαιότητα τῆς ἀσφαλούς ἀναστάσεώς της.

Αὐτὰ τὰ συναισθήματα τοῦ ἔθνους πρὸς τοὺς πεσόντας ἔπρεπε νὰ ἐκφράσουν οἱ καλλιτέχναι τῆς Ἑλλάδος. Ἐὰν εἶχαμεν τότε ζωγράφους, ἴσως κανεὶς ἐξ αὐτῶν θὰ ἐνεπνέετο σχετικὸν πίνακα. (Ἡ εἰκὼν τοῦ Ἔς εἶναι ἐπιτυχής :) Ἐὰν εἶχομεν γλύπτας, θὰ ἐδοκίμαζεν ἴσως κανεὶς ἐξ αὐτῶν νὰ ἀποτυπώσῃ εἰς τὸ μάρμαρον τὰ συναισθήματα ταῦτα μὲ κάποιο μνημεῖον ἀσφαλῶς καλύτερον ἀπὸ τὸ ἀργότερον ἰδρυθὲν εἰς τὰς Ἀθήνας⁽⁵⁶⁾.

Ποιητὴς ὅμως ὑπῆρχε, καὶ ἐτόλμησε. Ἐπέτυχε :

Ναί.

Εἰς τὰ συναισθήματα αὐτὰ τοῦ πόνου καὶ τῆς λύπης, ἀλλὰ καὶ τῆς ὑπερηφανείας καὶ τῆς πεποιθήσεως διὰ τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος, καὶ συγχρόνως τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς νεαροὺς αὐτοὺς βλαστοὺς τῆς πατρίδος, μὲ τὰ ὁποῖα ἐπλημμύριζεν ἡ καρδιά του (καὶ ἡ καρδιά ὅλου τοῦ ἔθνους του), ὁ Κάλβος κατώρθωσε νὰ προσδώσῃ ὥραϊαν μορφήν, κατώρθωσε νὰ τὰ μετουσιώσῃ εἰς ὥραϊας ιδέας.

Εἶδομεν τὰς ιδέας αὐτάς, εἶδομεν πόσον ἐπιτυχεῖς εἶναι· εἶδο-

μεν πόσον τεχνικὰ ὁ π. τὰς συνέδεσε πρὸς ἀλλήλας ὥστε ν' ἀποτελέσουν διαδοχικῶς ἓνα ἁρμονικὸν σύνολον, ἓνα ἄρτιον οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον ἐπεστέγασεν ὁ μέγιστος ἔπαινος, τὸν ὁποῖον ἔκρινεν ὁ π. (καὶ ἡμεῖς δεχόμεθα μαζί του) ὅτι πρέπει ν' ἀπονέμῃ εἰς τοὺς πεσόντας : « *Ἡ αὐτοθυσία σας θὰ παραμένῃ αἰώνιον παράδειγμα πρὸς μίμῃσιν* ».

Εἶδομεν κατόπιν πῶς τὰς ἰδέας αὐτὰς ὁ π. παρουσίασεν ἐμπρὸς μας μετὰ τὴν ζωηροτέραν, ὥραιότεραν διατύπωσιν. Ὁραῖαι λέξεις συνδέονται πρὸς ἀλλήλας καὶ ἀπαρτίζουν φράσεις, αἱ ὁποῖαι τὰς ἀφηρημένας ἰδέας παρουσιάζουν κατὰ τὸ πλεῖστον συγκεκριμένας, ζωντανὰς ἐνώπιόν μας, (τέσσαρες π.χ. προσωποποιεῖται φυσικῶν φαινομένων εἰς τὰς τέσσαρας μόνον πρώτας στροφὰς δίδουν ἐξαιρετικὴν ζοὴν εἰς αὐτάς). Βλέπομεν διαρκῶς τὰς ἀψύχους λέξεις νὰ μεταβάλλωνται ἐμπρὸς εἰς τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μας σὲ εἰκόνας, αἱ ὁποῖαι κινεῦνται πλήρεις ζωηρότητος, ἐκτυλισσόμεναι ὅλαι γῦρο ἀπὸ ἓνα κεντρικὸν ὄρατὸν σημεῖον, τὸν τάφον τῶν ἡρώων, διὰ νὰ τελειώσουν μετὰ τὴν λαμπροτέραν ὄλων, τὸ προσκύνημα τοῦ τάφου ἀπὸ τὰ Ἑλληνόπουλα⁽⁵⁷⁾.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπέτυχε πράγματι ὁ π. μετὰ τὸ ἔργον του νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς διαθέσεις τῶν συμπολιτῶν του ἀπέναντι τῶν Ἱερολοχιτῶν καὶ ὅχι μόνον τῶν συγχρόνων του, ποὺ εἶχαν ζήσει τὴν τραγικὴν ἐκείνην ἱστορίαν, ἀλλὰ καὶ τῶν μεταγενεστέρων. Διότι καὶ ἡμεῖς σήμερον, ὅταν μανθάνωμεν ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τὰς συνθήκας, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐπολέμησαν καὶ ἐθυσιάσθησαν ὑπὲρ πατρίδος οἱ Ἱερολοχῖται καὶ ἀναγινώσκωμεν κατόπιν τὸ ποίημα τοῦ Κάλβου, λέγομεν : « Βέβαια, ἔτσι εἶναι. Εἰς ὅσα ἡσθανόμεθα μέσα μας ἀορίστως, νεφελωδῶς κινούμενα καὶ συγκινεῦντα καὶ πνίγοντα ἡμᾶς συναισθήματα, ὁ π. ἔδωκε τὴν ἀρίστην μορφήν, τὸ ἄριστον ἔνδυμα. Πόσον ὥραιοι εἶναι οἱ στίχοι ποὺ λέγουν : « θὰ παραμείνετε ἀθάνατοι ! ». Πόσον εἶναι ἀπλαῖ, σεμναί, ἀλλὰ καὶ πόσον βαθέως συγκινοῦσαι αἱ δύο τελευταῖαι στροφαί ! Δὲν θὰ ἠμποροῦσε κανεὶς νὰ ἐκφράσῃ καλύτερα ὅσα συναισθανόμεθα καὶ ἡμεῖς διὰ τοὺς ἥρωας ».

Ἀλλὰ ἐκεῖνο, διὰ τὸ ὁποῖον θαυμάζωμεν περισσότερον, εἶναι τὸ ἔξῃς, ὅτι τὴν μεγάλην αὐτὴν ἐπιτυχίαν ἐπέτυχεν ὁ π. χωρὶς φωνές, χωρὶς ῥητορικὰς ἐξάρσεις, χωρὶς ὑπερβολάς, χωρὶς κόμπον γλῶσσης, χωρὶς ὑψηλοὺς τόνους, χωρὶς ἐξεζητημένας (ἐκτὸς κάπως εἰς τὰς στρ. 6—8) καὶ μεγαλοπρεπεῖς λέξεις, πρὸς τὰς ὁποίας ἀσφα-

λῶς θὰ ἐδυσπιστοῦμεν. Μὲ λέξεις συνήθεις κατὰ τὸ πλεῖστον, ἀ-
μαυρωμένας ἀπὸ τὴν πολλὴν χρῆσιν, ἀλλ' αἱ ὁποῖαι ἀποκτῶσι νέαν
λάμπριν χάρις εἰς τὰς τεχνικωτάτας συνδέσεις τῶν ἀπὸ τὰ ἐπιδέ-
ξια χέρια του, μᾶς κάμνει ὅλους νὰ αἰσθανώμεθα μίαν μεγάλην
ψυχικὴν χαρὰν καὶ ἀνακούφισιν, διότι εὐρέθῃ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος
τόσον ἐπιτυχῶς ἔδωκε τὴν καλλιτεχνικωτέραν ἔκφρασιν εἰς ὅσα
ἀνέκφραστα εἶχομεν μέσα μας, καὶ μᾶς κάμνει νὰ υἱοθετῶμεν καὶ
νὰ προσυπογράψωμεν ἐνθουσιωδῶς ὅλα ὅσα λέγει περὶ τῶν Ἱε-
ρολογιτῶν ⁽⁵⁸⁾.

Ἔτσι ὁ π. κατῳρῶσε, ἕνας αὐτός, ἀλλ' εὐνοούμενος τῶν
θεῶν, μὲ τὰ τόσον πτωχικὰ μέσα ποὺ διέθεσε (200 μόνον ἐπά-
νω - κάτω λέξεις τῆς καθημερινῆς ὁμιλίας, συνηρημολογημένας
εἰς 14 στροφὰς μικρῶν στίχων), ν' ἀντιπροσωπεύσῃ κατὰ τὸν ἄρι-
στον τρόπον ὅλον τὸ ἔθνος του εἰς τὰ πρὸς τοὺς Ἱερολογίτας
συναισθήματά του. Ἐξωτερικέυσε τὰ συναισθήματα ταῦτα λαμ-
πρῶς ⁽⁵⁹⁾ καὶ ἰδρῶσε μνημεῖον δι' αὐτοὺς ἐς αἰεὶ, τὸ ὅποιον ὁ Χρό-
νος, ὅταν τὸ ἀτενίσῃ, θέλει ἀλλάσσει πράγματι εὐθὺς τὸν δρό-
μον του ⁽⁶⁰⁾.

5. Ἀνάγνωσις τῆς ᾠδῆς.

Τοὺς μαθητὰς εἶχα συνειθίσει ἀπὸ μικρότερα καὶ εὐκολώτερα λογο-
τεχνήματα νὰ ἀνευρίσκουν μόνοι τῶν ποίαι λέξεις πρέπει νὰ τονίζονται
δυνατώτερα ἀπὸ τὰς ἄλλας, ποῦ πίπτει ὁ τόνος τοῦ συνόλου, ποῖος πρέ-
πει νὰ εἶναι ὁ χρόνος τῆς ἀναγνώσεως (γενικὸς ρυθμὸς καὶ μερικός, ἀργὰ
ἢ γρήγορα καὶ παύσεις) καθὼς καὶ ὁ χρωματισμὸς ἐκάστοτε τῆς φωνῆς, συμ-
φῶνως μὲ ὅσα εἶχα δημοσιεύσει εἰς τὸ βιβλίον μου «Διδασκαλίαι νεοελλ.
λογοτεχνημάτων» (1924). Ἔτσι οἱ μ. ἤρχοντο προητοιμασμένοι καὶ ἔχοντες
σημειῶσει εἰς τὸ βιβλίον τῶν κατὰ μέγα μέρος τὰ ἐκεῖ καθορισθέντα συν-
θηματικὰ σημεῖα, ἢ συζήτησις δὲ διὰ τὴν ὥραίαν ἀνάγνωσιν περιορίζετο
εἰς τὰ ἀμφίβολα μόνον μέρη καὶ ἐπροχωροῦμεν ταχύτερα. Καθὼς δὲ πα-
ρετήρησεν ὁ ἀναγνώστης, πολλὰς παρατηρήσεις περὶ τῆς ἀναγνώσεως
ἐφρόντιζα νὰ συνοψαίνω μὲ τὴν ἐρμηνείαν ἢ τὴν καλογολικὴν ἀνάλυσιν,
ὅτε εἶναι καὶ ἡ πῶ ἐπίκαιρος στιγμή διὰ τὴν δικαιολογίαν τῶν.

Τὸ δυσκολώτερον ζήτημα διὰ τὴν καλὴν ἀνάγνωσιν εἶναι ὁ κατάλλη-
λος ἐκάστοτε χρωματισμὸς τῆς φωνῆς. Διὰ νὰ εὐρεθῇ, πρέπει νὰ κατα-
νοηθῇ πρῶτον καλὰ ἀπὸ πάσης ἀπόψεως τὸ ποίημα, καὶ ἔτσι ὁ μαθητὴς
νὰ ἀντιληφθῇ σαφῶς τὰ συναισθήματα, τὰ ὅποια δονοῦν κάθε τόσον τὴν
ψυχὴν τοῦ ποιητοῦ καὶ δίδουν τὸν ἀνάλογον χρωματισμὸν εἰς τὰς ἐκφρά-
σεις του. Ἐπειδὴ τὸ ζήτημα εἶναι σπουδαῖον, προκαλεῖ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν
μαθητῶν καὶ δίδει ἀφορμὴν εἰς ἀξιολόγους παρατηρήσεις, ἀνέθετα εἰς

μερικούς καλούς μαθητάς νά εὑρίσκουν στό σπίτι των καί σημειώνουν τά συναίσθηματά αὐτά, ἀναλύοντας καί δικαιολογοῦντες εἰς συνεχή ἔκθεσιν τήν ἐξέλιξιν τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τοῦ ποιητοῦ. Μία ἀπό τὰς ἐκθέσεις αὐτάς ἀνεγίνωσκετο ἀπό ἓνα μαθητὴν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ὥρας, ἡ ὁποία καθορίζετο διὰ τὴν ὥραιαν ἀνάγνωσιν, συνεπλήρωναν δὲ ἡ ἀντέκρουαν καί διώρθωναν οἱ ὁμοίως ἐργασθέντες ἢ καὶ ἡ ἄλλη τάξις.

Οὕτω διὰ τὴν προκειμένην ᾧδὴν εὐρέθη κατόπιν τῆς γενομένης συζητήσεως ὅτι, ὅταν ὁ π. λέγῃ τὰς δύο πρώτας στροφάς, ὁμιλεῖ μὲ πολλὴν συγκίνησιν, διότι παρακαλεῖ, εὐχεται νά γίνῃ τὸ θαῦμα, τὸ ὁποῖον θεωρεῖ ἄξιον τῆς ἀνδρείας τῶν Ἱερολοχιτῶν. Τὸ ἐκάστοτε δὲ συναίσθημα ἐπηρεάζει ἀναλόγως καὶ τὸν χρόνον· δι' αὐτὸ αἱ στροφαὶ αὗται ἐδῶ θὰ ἀναγνωσθοῦν ἀργά-ἀργά. Ἐσημειώσαμεν εἰς τὸ περιθώριον τὰ γράμματα Συγκ. καὶ σα.

Ὅταν λέγῃ τὴν τρίτην στροφὴν ὁ π. αἰσθάνεται θαυμασμόν πρὸς τοὺς πεσόντας, υπερηφάνειαν, διότι εἶναι Ἑλλήν· τὸ συναίσθημά του αὐτὸ δυναμώνει βαθμηδὸν καὶ φθάνει εἰς τὸ κορύφωμά του μὲ τὴν λέξιν καύχημα, μὲ τὴν λέξιν νέον. (Ἔως χθὲς μόνον μὲ τὰ παλαιὰ ἡσυχολοῦμεθα, σήμερον ὁμως· : .) Ἡ φωνὴ ὑψώνεται, ὁ χρόνος τῆς ὁμιλίας γίνεται σιγὰ-σιγὰ ταχύτερος.

Εἰς τὴν 4ην στροφὴν εἶναι καταφανὴς ἡ θλίψις, ὁ πόνος, ἀπὸ τὸν ὁποῖον κατέχεται ὁ π. Ἡ λέξις Τύχη λέγεται μὲ πικρίαν, μὲ κάποιο μίσος πρὸς τὴν ἄστοργον Θεότητα, αἱ δὲ ἄλλαι ἀργά-ἀργά, μία-μία, κομμεύονται, σάν νά καταβάλλῃ προσπάθειαν ὁ π. νά συγκρατήσῃ κάποιον λυγμόν. Ἀλλ' ἡ ἐπομένη (5η) στροφή, ἡ ὁποία ἐπακολουθεῖ ἀμέσως (χωρὶς παύσιν, διότι ὁ π. ἀντιλαμβάνεται παρευθὺς ὅτι θὰ βυθίσῃ εἰς λύπην ἀστήρικτον τοὺς ἀκροατάς του μὲ ὅσα προηγουμένως εἶπε, ἐνῶ αὐτοὺς ἔχει σχηματισμένην, ἀσφαλῆ τὴν πεποίθησίν του, ὅτι κλπ.) ἀποπνέει τὴν βεβαιότητα, τὴν ἀκλόνητον πίστιν τοῦ π. εἰς τὰ λεγόμενά του. Δι' αὐτὸ πρέπει νά εἰπωθῇ καὶ γρήγορα, καὶ μὲ ὑψωμένην κάπως τὴν φωνήν, διὰ νά φανῇ καλύτερα καὶ ἡ ἀντίθεσις, ὅτι διορθῶναι, ὅτι προσπαθεῖ νά ἐξαλείψῃ τὴν πικρίαν, τὴν ὁποίαν ἐγέννησεν ἡ προηγουμένη.

Αἱ στροφαὶ 6—8 εἶναι διηγηματικαί· λέγονται μὲ τὸν συνήθη χρόνον καὶ τονίζονται εἰς τὴν τελευταίαν αἱ ἀντιθέσεις καὶ ἡ λ. ἐλεῦθερον. Ἡ φωνὴ ὑψώνεται ὀλίγον εἰς τὴν 8ην διὰ νά δυναμώσῃ περισσότερο εἰς τὴν 9ην, ἡ ὁποία ἐκφράζει τὴν ἀπορίαν, τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ π., διότι εὐρέθη ἄνθρωπος νά φαντασθῇ ὅτι κλπ. Τὸ συναίσθημα αὐτὸ πρέπει νά δείξουν κυρίως αἱ λ. Ἑλληνας, πῶς καὶ ἄδοξος, καθὼς καὶ ἡ ἐρώτησις.

Ἀκολουθοῦν νέαι διηγηματικαὶ στροφαί, αἱ ὁποῖαι λέγονται ἀργά, (ἐκτὸς τῶν στίχων ποὺ περιέχουν ἀναπαίστους· ἴδε κατωτέρω) ἐντυπωτικά, καὶ θὰ δεικνύουν τὸ συναίσθημα τοῦ φόβου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον κατέχεται ὁ π. εἰς τὴν θέαν τοῦ ἐπερχομένου Χρόνου (τὸ προπαροξύτονον καὶ ὁ ἐνεστώς ἔρχεται· ἐπιτείνουν τὸν φόβον)· ὁ φόβος δὲ αὐτοὺς βαθμηδὸν αὐξάνει καὶ κορυφώνεται εἰς τὴν λ. ἔθνη (δολέκῃρα).

Ἀλλ' ἡ ἐπομένη στροφή, ἀπὸ τῆς φράσεως θ' ἐλεῖ ἀλλ' ἄξειεν θὰ

δείξῃ τὴν ἀκράδαντον περὶ τοῦ γεγονότος πεποίθησιν τοῦ π, τὴν ἀγολλίασιν του δι' αὐτό, καὶ τέλος τὴν ὑπερηφάνειάν του, ὅταν προσφέρῃ τὴν λ. θαυμάσιον.

Ἐπειτα ἀπὸ μικρὰν παῦσιν, ἀκολουθοῦν αἱ δύο τελευταῖαι στροφαί. Ἡ δευτερεύουσα χρονικὴ πρότασις τῆς 13ης (ἀφοῦ τὴν ἀρχαίαν πορφύριδα καὶ σκηπτρον δώσωμεν τῆς Ἑλλάδος) λέγεται χωρὶς μεγαλοπρέπειαν, ἀλλὰ ἀπλᾶ, μὲ φυσικότητα, ὡς πρῶγμα περὶ τοῦ ὁποίου δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία. Ἡ τελευταία ὁμῶς στροφή θέλει προσοχὴν. Αἱ μὲν λέξεις τὴν ἱερὰν καὶ φιλήσειν δεικνύουν τὸ συναίσθημα τῆς εὐγνωμοσύνης, ἀπὸ τὸ ὁποῖον κατέχεται ἡ μητέρα, καὶ πρέπει νὰ τονισθοῦν· τὸ δακρυχέουσα μὲ θλίψιν, ἡ ὁποία θὰ δεικνύῃ καὶ τὴν λύπην ποὺ αἰσθάνεται διὰ τὸν θάνατον τῶν μαχητῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν πάλην, ἡ ὁποία γίνεται μέσα στὴν ψυχὴ τῆς· διότι δὲν εἶναι σκληρὰ, ψυχρὰ, ἀπαθὴς ὅπως αἱ ἀρχαῖαι Σπαρτιάτιδες, ποὺ ἔκαναν παιδιὰ μονάχα γιὰ τὸν πόλεμον καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς Σπάρτης. Πονεῖ, ἡ θυσία τοῦ πιὸ ἀγαπημένου ποὺ ἔχει στὸν κόσμον, τὸ ὁποῖον τόσον ἐκουράσθη γιὰ νὰ τὸ ἀναστήσῃ καὶ εἰς τὸ ὁποῖον τόσας ἐλπίδας στηρίζει, τῆς κοστίζει, τῆς κοστίζει πολὺ· ἀλλὰ ἔμπρὸς εἰς τὴν εὐτυχίαν τῆς πατρίδος αἰσθάνεται ὅτι πρέπει νὰ ὑποχωρήσῃ· καὶ μετὰ μικρὰν παῦσιν (μετὰ τὴν λ. τέκνα) λέγει ἐκ βαθέων, μὲ συγκίνησιν μεγίστην, ἀλλὰ καὶ μὲ σταθερότητα, τὸ μὴ σατε ἐκεῖνον, τὸ ὁποῖον δεικνύει ὅτι ἡ νίκη ἐκερδήθη τελικῶς ἀπὸ τὴν πατρίδα. Ἔτσι καὶ ὁ λόγος τῆς ἀποκτῶ μεγαλυτέραν ἀξίαν, ἡ παρακείμενός τῆς μᾶς συγκινεῖ περισσότερο. Τέλος ἡ λ. ἡρώων ἐν τέλει θὰ ἀποπνήῃ τὴν ὑπερηφάνειαν ὅλου τοῦ ἔθνους διὰ τὴν θυσίαν τῶν γενναίων.

Ἔτσι ἐτελείωνε καὶ τὸ μάθημα διὰ τὴν ἀνάγνωσιν. Τὰ συναισθήματα, τὰ ὁποῖα εὐρίσκοντο καὶ ἐνεκρίνοντο τελικῶς ἀπὸ τὴν τάξιν καὶ αἱ διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι ἐπήγαγον ἀπὸ αὐτά, καθὼς καὶ τὰ ἄλλα διὰ τὴν ἀνάγνωσιν κατόπιν τῆς συζητήσεως πορίσματα ἐσημειώοντο κάθε τόσο μὲ συνηθηματικὰ σημεῖα εἰς τὸ περιθώριον, διὰ νὰ εὐκολύνωνται οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν ἄσκησιν των στὸ στίτι. Τὰ σημεῖα αὐτὰ ἔχουν σημειωθῇ καὶ εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο.

Παρατήρησα πολλὰς φορὰς ὅτι, παρ' ὅλα αὐτά, τὰ ὁποῖα εὐρίσκον καὶ ἔπειτα ἀπὸ συζήτησιν ἀποδέχονται οἱ μαθηταί, ὅταν κατόπιν καλοῦνται ν' ἀναγνώσουν ἐν τῷ συνόλῳ τὴν ᾧδὴν, δίδουν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν των τόσον μεγαλοπρεπὴ καὶ ἐνθουσιαστικόν.

Δι' αὐτὸ πρέπει νὰ τονισθῇ εἰς αὐτοὺς ὅτι, ὅπως ἐλέχθη ἤδη καὶ κατὰ τὴν καλολογικὴν ἀνάγνωσιν, αἱ δυνατὰ φωναὶ καὶ οἱ ὑψηλοὶ τόνοι δὲν ταιριάζουν καθόλου ἐδῶ.

Διὰ τί;

Πρόκειται βέβαια νὰ ὑμνήσῃ ὁ ποιητὴς ἥρωας, οἱ ὁποῖοι ἐπέδειξαν ἀπροσδόκητον, μεγαλειώδη ἥρωισμόν· ἀλλ' ὁ ἥρωισμός αὐτὸς ἐδείχθη εἰς μάχην, ἡ ὁποία ἀπέληξεν εἰς καταστροφὴν, ἡ ὁποία ἐξηνέμισε τόσας ἐλπίδας, ἡ ὁποία κατέρριψεν εἰς συντριμμια ἓνα ἀπὸ τὰ μεγάλα ὄχυρά τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ 21.

Ὁ ποιητής, ὅσον καὶ ἂν θαυμάζει, ὅσον καὶ ἂν ὑπερφανεύεται διὰ τὴν ὑπέροχον ἀνδρείαν τῶν ἡρώων του, μέσα του κυριαρχεῖ ἡ θλίψις. Ἡ θλίψις του δὲ αὐτὴ δὲν εἶναι ἐπιφανειακὴ, ἀλλὰ ἀληθινή, βαθειά, συγκλονιστικὴ. Δὲν κάνει ποίημα γιὰ νὰ τὸ τυπώσῃ καὶ νὰ δοξασθῇ, ἀλλὰ διότι εἰς τὴν κρίσιν αὐτὴν στιγμὴν τῆς ἱστορίας τῆς πατρίδος του αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ὁμιλήσῃ μὲ τὸν τρόπον του: διὰ νὰ τονίσῃ μὲν ἀφ' ἐνὸς τὴν μεγάλην θυσίαν τῶν πεσόντων, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἐμψυχώσῃ συγχρόνως καὶ φρονηματίσῃ τὸ ἔθνος του ⁽⁶¹⁾. Διὰ τοῦτο θὰ ὑμνήσῃ, θὰ ἐξάσῃ, θὰ βγάλῃ συμπεράσματα, θὰ προβάλῃ πρὸς μίμησης, ἀλλὰ χωρὶς φωνές, μὲ λόγια σεμνά, εὐγενικά, σοβαρά, μετρημένα, ὅπως ἀπαιτοῦν τὰ πράγματα, ὅπως ἀπαιτεῖ ἡ ψυχικὴ κατάστασις τοῦ ἔθνους του, πάντοτε μέσα στὸ πλαίσιον τῆς λύπης.

Δὲν θὰ ἐκφωνήσῃ πανηγυρικὸν ὕμνον μέσα σὲ λαμπροστόλιστη ἐκκλησιὰ ἢ ἀνεβασμένος σὲ ὑψηλὸ μπαλκόνι ἐμπρὸς σὲ πλατεῖα γεμάτῃ κόσμον. Βρίσκεται μέσα σ' ἓνα μικρὸ ἐκκλησιάκι χωριοῦ, ὅπου ἔχουν μαζευθῇ εὐλαβικά οἱ χωριανοὶ γιὰ ἓνα κρυφὸ μνημόσυνο τῶν παλικαριῶν. Αὐτὸς ἔχει ἀναλάβει νὰ εἰπῇ λίγα λόγια στοὺς ὀλίγους λυπημένους ἀνθρώπους πού τὸν περιστοιχίζουν, καταβάλλων δυνατὴν προσπάθειαν γιὰ νὰ συγκρατήσῃ τὰ ἔτοιμα νὰ τρέξουν δάκρυά του, μέσα στὸ μισοσκότιδο τῆς ἐκκλησιᾶς. Καὶ μὲ τὰ λίγα αὐτὰ λόγια θέλει νὰ τιμῇ ὅπως τοὺς πρέπει τοὺς νεκροὺς, καὶ νὰ φιλοτιμήσῃ τοὺς ἀκροατὰς του. Οἱ χωριανοί, δονοῦμενοι ἀπὸ τὰ ἴδια συναισθήματα ὅπως καὶ αὐτὸς, τὸν ἀκοῦνε ὅσο σιγανὰ κι' ἂν τοὺς μιλῇ, καὶ τὸν ἀντιλαμβάνονται ἀμέσως. Καὶ δὲν τὸν ἀκοῦν αὐτοὶ μόνοι· κρυμμένοι μέσα ἐκεῖ ἕνας ἀόρατος πομπὸς μεταδίδει τὰ λόγια τοῦ π. σὲ ὅλη τὴ σκλαβωμένη πατρίδα, καὶ στὰ πιὸ ἀπομακρὰ μέρη τῆς, σὲ ὅλον τὸ ἔθνος: καὶ μπορούμε νὰ ποῦμε καὶ σ' αὐτοὺς πού τώρα ζοῦν καὶ σ' αὐτοὺς πού ἀργότερα θαρτοῦνε στὴ ζωὴ. Καὶ ὅλοι ἀκοῦν μὲ προσοχή, ὅσο σιγανὰ κι' ἂν ὁμιλεῖ, καὶ μὲ κατάνυξιν. Καὶ ὁ ποιητής, μοιλονότι δὲν θὰ ὑψώσῃ τὴ φωνή του καὶ δὲν θὰ πάρῃ τὴν πόζα τοῦ ρήτορος, ἔχει τὴν ἐλπίδα ὅτι ὅλοι θὰ τὸν καταλάβουν καὶ ὅτι οἱ μικροὶ κυρίως Ἕλληνες πού τὸν ἀκοῦνε, θὰ συγκινηθοῦν πολὺ περισσότερον μὲ τὰ θλιμμένα, σιγανὰ αὐτὰ λόγια, πού χωρὶς, θαρρεῖς, προσπάθειαν, χωρὶς ἐπιτήδευσιν, φυσικά, ἀναβλύζουν μέσ' ἀπὸ τὴν καρδίαν του (καὶ σὲ μερικὰ μάλιστα σημεία προδίδουν καθαρά ὅτι ὁ ἀπλὸς αὐτὸς ἀνθρώπος δὲν ξέρεי καλὰ τὰ ἑλληνικά του ⁽⁶²⁾), καὶ ὅταν ἔλθῃ ὁ καιρὸς θὰ «μιμήσωσι» τὸν λόγον τῶν ἡρώων, σιγανὰ καὶ αὐτοὶ κι' ἀθόρυβα, χωρὶς ὄρκους πανηγυρικοὺς, χωρὶς ἐπιδειξίς: διότι ὁ μελαγχολικός, ἀλλὰ γενναῖος αὐτὸς ὕμνος πρὸς τὰ παιδιὰ πού ἀνέστησαν τὴν παλιὰ δόξα τῆς πατρίδος, ὅπως τονίζει αὐτὸν ἐμπρὸς τῶν ὁ π., θὰ ἀντηχῇ διαρκῶς εἰς τὴν ἀκοήν των καὶ θὰ τοὺς κεντρίξῃ πρὸς τὸ καθήκον.

Ἐτοί ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον διεξήγαγε τὸ ὅλον θέμα του ὁ π., εἶναι τελείως ταιριαστὸς καὶ μὲ τὴν ἀφορμὴν, ἡ ὁποία ἐπροκάλεσεν αὐτὸν νὰ ψάλλῃ, καὶ μὲ τὴν ψυχικὴν κατάστασιν αὐτοῦ, καθὼς καὶ ἐκείνων, πρὸς τοὺς ὁποίους ἀευθύνεται, πρὸς τὸ ἔθνος του. Εἰς ὅλον τὸ ποίημα, καὶ ἐκεῖ ἀκόμη ὅπου ὁ π. φαίνεται ὅτι ὑψώνει τὴν φωνήν του,

παρουσιάζεται διάχυτος ἡ θλίψις. Ὅλη του ἡ σκέψις κινεῖται μέσα ἀπὸ τὰ δάκρυα τῆς Αὐγῆς στὴν ἀρχή, ἕως εἰς τὰ δάκρυα τῶν Ἑλληνίδων τοῦ παρουσιάζονται στὸ τέλος. Δι' αὐτὸ καὶ ὁ γενικὸς ρυθμὸς τῆς ὁμιλίας του εἶναι βραδύς, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἕως εἰς τὸ τέλος.

Αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ ἔχη ὑπ' ὄψιν του ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος θὰ ἀπαγγεῖλῃ τὸ ποίημα. Ἡ θλίψις θὰ ὑποκορῇ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀπαγγελίας του. Καὶ ἐκεῖ ὅπου ὁ π. ὁμιλεῖ κάπως γοργότερα καὶ μὲ ζωηρότητα, ἢ διὰ ν' ἀποκορῇ τὸν κακὸν ἄνθρωπον, ἢ διὰ νὰ δείξῃ τὴν πεποίθησίν του (στρ. 3, 5, 9), καὶ ἐκεῖ θὰ ὑψώσῃ βέβαια τὴν φωνὴν ὁ ἀπαγγέλλων, ἀλλὰ μὲ μέτρον. Καὶ ἡ ἐν τέλει δὲ παρεκκλίσις τῆς μητέρας πρὸς τὰ τέκνα τῆς λέγεται καὶ αὐτὴ σταθερὰ μὲν, ἀλλὰ μὲ σιγανὴν φωνήν. Δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα προσωαίρου ἐνθουσιασμοῦ, ἀλλ' ἡσύχου, βαθέος ζυγισμοῦ τῶν πραγμάτων. Τὸ «μιμῆσατε» ἐκεῖνο τὸ λέγει, ὅπως εἵπομεν, ἡ μητέρα ὅχι διότι δὲν ἀποδίδει σημασίαν εἰς τὸν κίνδυνον ἢ τὴν ἀπώλειαν τοῦ παιδιοῦ τῆς κατὰ τὴν μάχην,—ἴσα· ἴσα πονεῖ πολύ,— ἀλλὰ τὴν θυσίαν τὴν ζητεῖ τὸ καθήκον, τὴν ζητοῦν οἱ νεκροί, τὴν ζητεῖ ἡ Ἑλλάς. Αὐτὰ δὲν λέγονται μὲ φωνές, μὲ στόμφον, θεατρικά, ἀλλὰ σιγανά μὲ ἀποφασιν μὲν, ἀλλὰ καὶ μὲ σφιγμένη καρδιά.

Δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἡ ᾠδή, μολονότι οἱ μαθηταὶ τὸ ζητοῦν ἐπιμόνω, δὲν εἶναι κατάλληλος δι' ἀπαγγελίαν κατὰ τὸν πανηγυρισμὸν τῶν ἐθνικῶν ἑορτῶν. Ἡ ἀκρόασις τῆς προϋποθέτει μικρὸν χώρον, σκέψιν, συμμάζεμα τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδιᾶς, μέσα στὴν τάξιν τὸ πολύ, καὶ ὅχι εἰς μεγάλας αἰθοῦσας ἑορτῶν καὶ πανηγύρεων.

6. Συγκρίσεις.

Εἰσαγωγή.

Πολὺ χρήσιμον εὗρηκα, διὰ νὰ ὁξύνεται ἡ κριτικὴ δύναμις τῶν μαθητῶν καὶ διὰ νὰ ἀναπτύσσεται στερεώτερα ἡ καλαισθητικὴ των μόρφωσις, νὰ γίνωνται, ὡσάκις εἶναι δυνατόν, συγκρίσεις τῶν λογοτεχνημάτων, τὰ ὁποῖα ἀνέλυσαν οἱ μαθηταί, μὲ ἄλλα, τὰ ὁποῖα ἀφορῶσι τὸ ἴδιον θέμα ἢ παρουσιάζουν κάποια ὁμοιότητα, ἄλλων συγγραφέων, συγχρόνων ἰδίᾳ, ἔστω καὶ ξένων (*). Αἱ τοιαῦται συγκρίσεις, γραπταὶ πάντοτε, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνωνται ἀπὸ ὅλους τοὺς μαθητάς τῆς τάξεως. Δύνανται ἄλλοι μὲν νὰ ἀναλαμβάνουν αὐτήν, ἄλλοι ἄλλην, ἄλλοι νὰ κρίνουν μόνοι των, ἄλλοι συνεργαζόμενοι μὲ ἄλλους· πάντως ἀπαραίτητον εἶναι αἱ ἐργασίαι τῶν πρώτων γραφόντων νὰ παραδίδωνται εἰς ἄλλους συμμαθητάς των, οἱ ὁποῖοι νὰ κρίνουν, μὲ γραπτὴν καὶ αὐτοὶ ἐργασίαν, καὶ νὰ συμπληρῶνουν ἢ ν' ἀνασκευάζουν αὐτάς (εἰσηγηταὶ καὶ συνεισηγηταὶ ἢ ἀντεισηγηταί).

Ὁ καθηγητὴς λαμβάνει γνῶσιν τῶν ἐργασιῶν τούτων, κατόπιν δὲ ἀναγινώσκονται αὐταὶ ἐνώπιον τῆς τάξεως, ἡ ὁποία, ἔχουσα ὑπ' ὄψιν τῆς ἀπὸ ἡμερῶν τὰ σχετικὰ κείμενα, ἔρχεται τὴν ὠρισμένην ἡμέραν προητοιμασμένη πρὸς συζήτησιν τοῦ θέματος, ἀκούει τοὺς εἰσηγητάς, συμπληρώνει ἢ ἀντικρούει καὶ κρίνει καὶ ἀποφαίνεται τελικῶς. Παρατήρησα ὅτι τὰ παιδιὰ μὲ πολὺ μεγάλο ἐνδιαφέρον καὶ εἰς τὰς μικρὰς ἀκόμη τάξεις (τοῦ τετραταξίου Γυμνασίου) ἀνελάμβανον τοιαύτας ἐργασίας καὶ ἐξήτουν κατόπιν νὰ λάβουν μέρος εἰς τὴν ἐπακολουθοῦσαν συζήτησιν, κατὰ τὴν ὁποίαν εἰτίθεντο καὶ συνεζητοῦντο καὶ ἐλύοντο ἐν τέλει ποικίλα προβλήματα διὰ τῆς κοινῆς συμμετοχῆς τῶν μαθητῶν, οἱ ὁποῖοι διευτύπωναν πολλάκις παρατηρήσεις λεπτὰς καὶ γνώμας ἀξίας προσοχῆς καὶ ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς μεγάλους.

Ἐννοεῖται ὅτι ὁ καθηγητὴς ποὺ διευθύνει τὴν συζήτησιν κατὰ τὰς συγκρίσεις ταύτας, ὅπως ἄλλως τε καὶ κατὰ πᾶσαν κατὰ τοιοῦτον τρόπον διεξαγωγὴν μαθήματος, πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε μελετημένος καὶ ἱκανὸς νὰ διακρίνῃ τὴν ὑπερέχουσαν γνώμην, ἱκανὸς δὲ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἰδικήν του τυχὸν διάφορον ἰδέαν μὲ ἐπιχειρήματα βάσιμα καὶ στερεά, ὥστε νὰ μεταπειθῇ τοὺς σφαλλομένους, καὶ ἔτσι νὰ κατορθώσῃ ὥστε μὲ τὴν ὁρθότητα καὶ βαρύτητα τῶν σκέψεών του, νὰ κλίνη ἢ πλάστιγξ πρὸς τὰς ἀπόψεις του, διότι εἰς τὰς πνευματικὰς αὐτὰς συζητήσεις δὲν ἔχει πέρασιν οὔτε τοῦ ἀξιωματός του τὸ βάρος, οὔτε ἡ δύναμις τῆς φωνῆς του. Θὰ τοῦ εἶναι βέβαια κόπος πολὺς τὴν πρώτην φορὰν ἢ ἀπὸ πάσης ἀπόψεως προπαρασκευὴ τοῦ αὐτοῦ διὰ τὴν ἐπικειμένην συζήτησιν· ἀλλὰ ἐὰν σκεφθῇ ὅτι, ὕστερα ἀπὸ μερικὰ χρόνια, θὰ ἔχῃ πάλιν τὰ ἴδια θέματα, ἐὰν κρατῇ σημειώσεις τὴν πρώτην φορὰν, κατὰ τὰς ἐπομένας ὁ κόπος τοῦ θὰ μετριάζεται πολὺ. Ἐπειτα δὲ ἡ εὐχαρίστησις, τὴν ὁποίαν θὰ αἰσθάνεται, ὅταν βλέπῃ τόσους νεαροὺς ἐγκεφάλους νὰ παλαίουν ἀναμεταξύ των διὰ τὴν ἔρευναν τῆς ἀληθείας μὲ τὴν ἀγαλλίασιν καὶ τὴν ἀμύλλαν καὶ τὸ πείσμα ποὺ παρέχουν οἱ πνευματικοὶ ἀγῶνες, καὶ συλλογίζεται ὅτι αὐτὸς προκαλεῖ αὐτὴν τὴν πνευματικὴν πάλην καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς χαρὰν, καὶ μαζὶ ὅτι τοὺς ὁδηγεῖ στὸν ἴσιο δρόμο ὃχι μὲ αὐθαίρετον ἐπιβολήν, ἀλλὰ μὲ τὸ βάρος τῶν ἐπιχειρημάτων του καὶ τὴν λογικὴν καὶ τὴν πειθῶν, καὶ ἔτσι σιγὰ - σιγὰ τοὺς ἀναπτύσσει τὴν παρατηρητικότητα καὶ τὴν κρίσιν, ἢ εὐχαρίστησίς του θὰ εἶναι τόση, ὥστε θὰ λησμονῇ τὸν κόπον ποὺ κατέβαλε ἀπὸ τὸ βράδυ.

Τοιαῦτα ποιήματα, ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα χρόνια καὶ τὴν σύγχρονον ἐποχὴν, σχετικὰ μὲ τὴν ψδὴν εἰς τὸν Ἱερὸν Λόγον τοῦ Κάλβου καὶ κατάλληλα πρὸς σύγκρισιν, ἐὰν ἰδίως αὕτη διδαχθῇ εἰς ἀνωτέραν τάξιν τοῦ Γυμνασίου, παραθέτω τὰ ἑξῆς :

Ἐγκώμιον τῶν ἐν Θερμοπύλαις πεσόντων Σπαρτιατῶν.

Σιμωνίδου τοῦ Κεῖου (556—468 π. Χ.)

Τοὺς στίχους τούτους διέσωσεν ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, ὅστις, ἀφοῦ ἐξιτόρησε τὸν ἥρωικὸν θάνατον τῶν Σπαρτιατῶν εἰς τὰς Θερμοπύλας, προσθέτει (βιβλίον XI, 11) τὰ ἑξῆς :

§ 1—2. Ὡν τὰς ἀρετὰς τίς οὐκ ἂν θαυμάσειεν; Οὔτινες μὲν γὰρ γνώμῃ χρησάμενοι τὴν μὲν ἀφωρισμένην τάξιν ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος οὐκ ἔλιπον, τὸν ἑαυτῶν δὲ βίον προθύμως ἐπέδωκαν εἰς τὴν κοινὴν τῶν Ἑλλήνων σωτηρίαν, καὶ μᾶλλον εἵλοντο τελευτᾶν καλῶς ἢ ζῆν αἰσχροῶς. Καὶ τὴν τῶν Περσῶν δὲ κατάπληξιν οὐκ ἂν τις ἀπιστῆσαι γενέσθαι. Τίς γάρ ἂν τῶν βαρβάρων ὑπέλαβε τὸ γεγεννημένον; Τίς δ' ἂν προσεδόκησεν ὅτι τριακόσιοι τὸν ἀριθμὸν ὄντες ἐτόλμησαν ἐπιθέσθαι ταῖς ἑκατὸν μυριάσι; Διὸ καὶ τίς οὐκ ἂν τῶν μεταγενεστέρων ζηλώσει τὴν ἀρετὴν τῶν ἀνδρῶν, οὔτινες τῷ μεγέθει τῆς περιστάσεως κατεσχημένοι τοῖς μὲν σώμασι καταπονήθησαν, ταῖς δὲ ψυχαῖς οὐχ ἡττήθησαν; Τοιγαροῦν οὗτοι μόνου τῶν μνημονευομένων κρατηθέντες ἐνδοξότεροι γεγονάσι τῶν ἄλλων τῶν τὰς κολλίστας νίκας ἀπεννηγεμένων. Χρὴ γάρ οὐκ ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων κρίνειν τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας, ἀλλ' ἐκ τῆς προαιρέσεως; τοῦ μὲν γὰρ ἡ τύχη κυρία, τοῦ δ' ἡ προαίρεσις δοκιμάζεται

§ 5—6. Δικαίως δ' ἂν τις τούτους καὶ τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας αἰτίους ἡγήσαιοι, ἢ τοὺς ὕστερον ἐν ταῖς πρὸς Ξέρξην μάχαις νικήσαντας; τούτων γὰρ τῶν πράξεων μνημονεύοντες οἱ μὲν βάρβαροι κατεπλάγησαν, οἱ δὲ Ἕλληνες παρωξύνθησαν πρὸς τὴν ὁμοίαν ἀνδραγαθίαν· καθόλου δὲ μόνου τῶν πρὸ ἑαυτῶν διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀρετῆς εἰς ἀθανασίαν μετέλλαξαν. Διόπερ οὐχ οἱ τῶν ἱστοριῶν συγγραφεῖς μόνου, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν ποιητῶν καθύμνησαν αὐτῶν τὰς ἀνδραγαθίας· ὦν γέγονε καὶ Σιμωνίδης ὁ μελοποιός, ἄξιον τῆς ἀρετῆς αὐτῶν ποιήσας ἐγκώμιον, ἐν ᾧ λέγει :

Τῶν ἐν Θερμοπύλαις θανόντων

εὐκλεῆς μὲν ἂ τύχα, καλὸς δ' ὁ πότμος,

βωμὸς δ' ὁ τάφος, πρὸ γόνων δὲ μνάστις, ὁ δ' οἶκτος ἔπαιος.

Ἐντάφιον δὲ τοιοῦτον οὗτ' εὐρὼς

οὐδ' ὁ πανδαμάτωρ ἀμανρώσει χρόνος.

Ἀνδρῶν ἀγαθῶν ὅδε σακὸς οἰκέταν εὐδοξίαν

Ἑλλάδος εἴλετο· μαρτυρεῖ δὲ καὶ Δεωνίδας

ὁ Σπάρτας βασιλεὺς, ἀρετᾶς μέγαν λελοιπῶς

κόσμον ἀεναόν τε κλέος.

Ἢ' αὐτοὺς ποὺ σκοτωθήκανε στὶς Θερμοπύλες.

Ἐκείνων ποὺ σκοτώθηκαν στὶς Θερμοπύλες, εἶναι
 τρισδοξασμέν' ἡ τύχη τους κι' ὠραίος ὁ θάνατός τους.
 Ὁ τάφος τους εἶναι βωμός, κι' ἀντὶ γιὰ θρήνους ἔχουν
 τὴ θύμησιν καὶ γίνεται ἡ λύπη παίνεμά τους.
 Καὶ τέτοιο σάβανον ἀντρῶν γενναίων (!) μὴτε ἡ μοῦχλα,
 μῆτε κι' ὁ παντοχάλαστής καιρὸς θά τὸ ἀφανίσῃ.
 Τὸ μνήμα τους γιὰ κάτοικον ἐπῆρε τῆς Ἑλλάδας
 τὴ δόξα. Κι' εἶναι ἀπόδειξις σ' αὐτὸ κι' ὁ Λεωνίδας,
 ὁ βασιλιάς τῆς Σπάρτης,
 ποὺ στόλισμα τῆς ἀρετῆς ἔχει μεγάλο ἀφήσει
 καὶ δόξαν ἀναιώνια.

(Μετάφρασις Ἡλία Βουτιερῖδην).

Ἐπίγραμμα τῶν ἐν Πλαταιαῖς πεσόντων Σπαρτιατῶν.

Σιμωνίδου τοῦ Κείου.

Ἡ Παλατίνη Ἀνθολογία (VII, 251) ἀποδίδει εἰς τὸν Σιμωνίδην καὶ
 τὸ ἐξῆς, ἐκτὸς τοῦ γνωστοῦ «ὦ ξεῖν', ἀγγέλλειν . . .» ἐπίγραμμα διὰ τοὺς
 Σπαρτιάτας ποὺ ἔπεσαν εἰς τὰς Θερμοπύλας. Ὁ Bergk ὁμῶς νομίζει πι-
 θανώτερον ὅτι τοῦτο εἶχε χαραχθῇ ἐπάνω εἰς τὸν τάφον τῶν Σπαρτια-
 τῶν ποὺ ἔπεσαν εἰς τὰς Πλαταιάς.

Ἀσβεστον κλέος οἶδε φίλῃ περὶ πατρίδι θέντες
 κνάνεον θανάτου ἀμφεβάλοντο νέφος'
 οὐδὲ τεθνῆσι θανόντες, ἐπεὶ σφ' ἀρετὴ καθύπερθε
 κυδαίνουσ' ἀνάγει δάματος ἐξ Αἰδέω.

Ἀσβηστη δόξα ἐχάρισαν στήν πολυαγαπημένη
 πατρίδα, ὅταν τοὺς τύλιξε τὸ νέφος τοῦ θανάτου.
 Πεθαίνοντας δὲν πέθαναν, μ' ἀπὸ τὸν Ἄδη κάτου
 ἡ ἀρετὴ τους παγκαλόμορφους τοὺς ἀνασταίνει.

(Μετάφρασις Τάκη Μπαρλᾶ).

Ἐπίγραμμα τῶν ἐν Πλαταιαῖς πεσόντων Ἀθηναίων.

Σιμωνίδου τοῦ Κείου.

Εἰς τὸν Σιμωνίδην ἐπίσης ἡ Παλατίνη Ἀνθολογία ἀποδίδει καὶ τὸ
 ἐξῆς, (VII, 253), τὸ ὁποῖον, κατὰ τὸν Bergk, εἶχε χαραχθῇ ἐπάνω εἰς
 τὸν τάφον τῶν Ἀθηναίων ποὺ ἔπεσαν εἰς τὰς Πλαταιάς (κατ' ἄλλους ὁμῶς
 εἰς τὴν Χαιρώνειαν, ἢ εἰς τὴν Λαμίαν, διότι πρόκειται μᾶλλον περὶ ἥτης).

(!) Ὁ μεταφορστής ἀκολουθεῖ τὴν γραφὴν τῶν χειρογράφων, τὰ
 ὅποια δὲν ἔχουν τελείαν ἔπειτα ἀπὸ τὴν λ. χρόνος, ἀλλὰ ἔπειτα ἀπὸ τὴν
 λ. ἀγαθῶν. Ἡ στίξις τοῦ κειμένου εἶναι κατὰ διδρῶσιν τοῦ Bergk.

*Εἰ τὸ καλῶς θνήσκειν ἀρετῆς μέρος ἐστὶ μέγιστον,
ἡμῖν ἐκ πάντων τούτ' ἀπένειμε τύχη.
Ἑλλάδι γὰρ σπεύδοντες ἐλευθερίην περιθεῖναι
κείμεθα ἀγῆραντ' αὐτὸν χρόνον εὐλογίῃ.*

Ἄν εἶναι ὁ ὥραϊος θάνατος παλικαριᾶς σημάδι,
ὁ ἐμᾶς ἀπ' ὅλους πῶς πολὺ χάρισε αὐτὸ ἡ τύχη.
Γιατὶ γιὰ τὴν Ἑλλάδα μας τὴ Λευτεριά ζητώντας
πέσαμε ἐδῶ, κι' ἡ δόξα μας ἀγήραστη θὰ μείνῃ.

(Μετάφρασις Ἀλεξ. Γ. Σαρή).

Ἐπίγραμμα εἰς τοὺς ἐν Χαιρωνείᾳ πεσόντας Ἀθηναίους.

Ἀγνώστου ποιητοῦ.

Ὁ Δημοσθένης εἰς τὸν «Περὶ τοῦ στεφάνου» λόγον του (289) ἀναφέρει
ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν «δημοσίᾳ προείλετο ἐπιγράψαι τοῖς ἐν Χαιρῶ-
νείᾳ πεσοῦσι Ἀθηναίοις» τὸ ἑξῆς ἐπίγραμμα :

*Οἶδε πάτρας μὲν ἐκὰς σφετέρας εἰς δῆριν ἔθεντο
ὄπλα, καὶ ἀντιπάλων ὕβριν ἀπεσκέδασαν.
Μαρνάμενοι δ' ἀρετῆς καὶ λήματος (!) οὐκ ἐσάωσαν
ψυχὰς, ἀλλ' Ἀίδην κοινὸν ἔθεντο βροβῇ,
οὐνεκεν Ἑλλήνων, ὥς μὴ ζυγὸν αὐχένι θέντες
δουλοσύνης στυγεράν ἀμφίς ἔχουσιν ὕβριν.
Γαῖα δὲ πατρίς ἔχει κόλποις τῶν πλεῖστα καμόντων
σώματ', ἐπεὶ θνητοῖς ἐκ Διὸς ἦδε κρείσις :
μηδὲν ἀμαρτεῖν ἐστὶ θεῶν καὶ πάντα κατορθεῖν,
ἐν βιοτῇ⁽²⁾ μοῖραν δ' οὐ τι φυγεῖν ἔπορεν.*

Γιὰ τὴν πατρίδα αὐτοὶ ἐδῶ πολέμησαν μακριὰ τῆς
καὶ τῶν ἐχθρῶν ἐτσάκισαν τὴν ἔπαρση, οἱ γενναῖοι.
Παλικαριεῖς ἐστάθηκαν, μὰ ἀδύνατο νὰ σώσουν
τὴ ζωὴ, καὶ θάνατο κοινὸ ἐπῆραν γιὰ βραβεῖο.
Ἕλληνες, γιὰ τοὺς Ἕλληνες ἀντρεία θυσιαστικῶν
γιὰ νὰ μὴ νιώσουν τῆς σκληρῆς αὐτοὶ σκλαβιάς τὴν πίκρα.
Τὰ λείψανα τοὺς στοργικὰ κρύβει στὴν ἀγκαλιά τῆς
ἔτσι πὺρ ἐκόπιασαν σκληρὰ πολὺ γι' αὐτή, ἡ πατρίδα.
Γιατὶ νόμο βαρὺν ὁ Δίας ἔβγαλε : οἱ θεοὶ μόνο
νὰ μὴ σφάλουν σὲ τίποτα κι' ὅλα νὰ πετυχαίνουν
μὰ οἱ ἄνθρωποι νὰ μὴ μποροῦν τὴ Μοῖρα νὰ ξεφύγουν.

(Μετάφρασις Ἀλεξ. Γ. Σαρή).

(¹) Κατὰ διόρθωσιν τοῦ Valckenaer, ἀντὶ δειμάτων τῶν χειρογράφων.

(²) = ἐν βίῳ, δηλ. εἰς τὸν κόσμον, εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος.

Die heilige Schaar (eine Geisterstimme).

Γουλιέλμου Μύλλερ (64).

*Freundes Herz an Freundes Herzen, Freundes Hand in Freundes Hand,
unverrückt in Glied und Reihe, hielten wir dem Tode Stand.*

*Liegen Alle auf dem Rücken, himmelwärtz den Blick gekehrt,
in der Brust die Todeswunden, in der Faust das rothe Schwert.*

*Nennt uns nicht die letzten Griechen.—Sollen wir die letzten sein,
die dem Vaterlande freudig Blut und Leib und Leben weihn?*

*Nennt uns nicht die letzten Griechen.—Reissender als Stahl und Erz
dringt der schnöde Ehrentitel ein in unser wundes Herz.*

*Nennt uns nicht die letzten Griechen.—Weh' euch, macht ihr uns dazu!
Nimmer finden unsre Leiber unter Sklavenerde, Ruh'.*

*Brüder, wollt ihr uns im Grabe ehren, wie es uns gefällt?
Keine Lobschrift ausgesonnen! Keine Säulen aufgestellt!*

*Fecht,et, so wie wir gefochten, grüsst mit festem Blick den Tod,—
und es färbt mit unsrem Blute sich der Freiheit Morgenroth.*

(Erste Lieder der Griechen, Δεκ. τοῦ 1821).

Ὁ Ἱερὸς Δόχος (μία φωνὴ πνευμάτων).

Μ' ἐνωμένες τὶς καρδιές μας, μ' ἐνωμένα τὰ κορμιά μας
ἐσταθήκαμε γενναῖοι μπρὸς στὸ Χάρο, στὴ γραμμή.

Ὅλοι ἀνάσκελα πεσμένοι, ἀψηλὰ ἔχουμε τὸ βλέμμα
μὲ πληγιᾶς βαθιᾶς στὰ στήθια, μέσ' στὶς φοῦχτες τὰ σπαθιά.

Ἀπ' τοὺς Ἕλληνες, μὴν πῆτε, εἴμαστε οἱ τελευταῖοι.
Πῶς μπορούμε νὰ δεχτοῦμε νὰ εἴμαστε οἱ τελευταῖοι
ποὺ χαρούμενοι χαρίζουν στὴν πατρίδα τὴ ζωὴ τους;

Ἀπ' τοὺς Ἕλληνες, μὴν πῆτε, εἴμαστε οἱ τελευταῖοι.
Μᾶς ντροπιάζει ὁ ἔπαινός σας καὶ σὰν μυτερὸ μαχαίρι
χώνεται βαθιά καὶ σκίζει τὴν καρδιά τὴν πληγωμένη.

Ἀπ' τοὺς Ἕλληνες, μὴν πῆτε, εἴμαστε οἱ τελευταῖοι.
Τρῖσαλί σας ἂν τὸ πῆτε! Ἡ θυσία μας πάει τοῦ κάκου!
Τὰ κορμιά μας δὲν θὰ βρῖσκουν ἡσυχία σὲ σκιάβα χώρα.

Μὰ σὰν θέτε νὰ μᾶς δώσ'τε τὶς τιμὲς ὅπου ποθοῦμε,
οὔτε στήλες κι' ἀνδριάντες στήσ'τε, κι' οὔτ' ἐπιγραφές.

Πολεμῆστε μὲ μᾶς ὅμοια, μ' ἄφοβη ματιά τὸ Χάρο,
καὶ μὲ τὸ αἷμα μας ροδίζει τῆς Ἑλευτεριάς ἡ αὐγή.

(Μετάφρασις Ἀλεξ. Γ. Σαφῆ).

Τὸ ὄνειρόν μου.

Ἀλεξάνδρου Σούτσου.

1

Εἰς τοῦ ὕπνου τὰς ἀγκάλας ἀνεπαύετο ἡ πόλις.
Ἦτον ὥρα μεσανύκτων, καὶ ὁ λύχνος τοῦ θαλάμου
εἰς τὸ ἄγρυπνόν μου μάτι ἔφεγγε θολὰ καὶ μόλις.
Βαθμῆδον ἀπεναρκώθην κι' ἔκλεισα τὰ βλέφαρά μου.
Πλὴν τὸν ἱερὸν μας Δόχον στ' ὄνειρόν μου παρ' ἑλπίδα,
καὶ τὸν ἑκατόνταρχόν του, τὸν Δημήτριόν (65) μου εἶδα.

2

Ὅπιν εἶχε τοῦ θανάτου κι' ἔστεκε συλλογισμένος.
Ὁ ἀτερόμητός του Δόχος γῆρο του συναθροισμένος,
ἔξοχος εἰς τὴν ἀνδρείαν, τὴν νεότητα, τὰ κάλλη,
εἰς τὸν νοῦν μου ἀνεκάλει
τὸν ἐν Θερμοπύλαις λόχον τοῦ μεγάλου Λεωνίδα,
καὶ τὸν ἑκατόνταρχόν του, τὸν Δημήτριόν μου εἶδα.

3

Ἔοριψε τ' ὥχρόν του βλέμμα εἰς τὸ βλέμμα μου ἐπάνω,
μ' ἀνεγνώρισε, μ' ἠσπάσθη, καὶ μὲ εἶπε : «θ' ἀποθάνω».
Καὶ γυνώσας μέγα ξίφος, βῆμα ἤντιξε δρομαῖον
μόνος κατὰ χιλιάδων, καὶ πεζὸς κατὰ ἱππέων.
Κι' ἔτρεχε μ' αὐτὸν ὁ Δόχος, σφάγιον εἰς τὴν πατρίδα,
καὶ τὸν ἑκατόνταρχόν του, τὸν Δημήτριόν μου εἶδα.

4

Νὰ σαλεύουν καὶ νὰ τρέμουν εἶδα ὅλας τὰς κοιλάδας·
εἶδα, εἶδα νὰ γεμίζουν ἀπὸ Τούρκων χιλιάδας
τοῦ βουνοῦ αἱ ράχαι ὅλαι καὶ τοῦ δάσους ὅλ' αἱ κόχαι.
Κι' ἤκουσα φωνὴν μεγάλην, κραζούσαν : «Γενναῖε Δόχε,
εἰς τὰς φλόγας, εἰς τὰ ξίφη ἀπολούθει με καὶ πῆδα!»
καὶ τὸν ἑκατόνταρχόν του, τὸν Δημήτριόν μου εἶδα.

5

Καὶ τὸν εἶδα τοὺς βαρβάρους εἰς τὴν γῆν νεκροὺς νὰ ρίπτει,
νὰ κτυπᾷ καὶ νὰ κτυπᾶται, νὰ σηκώνεται, νὰ πίπτει·
κι' ἔτρεξα τὴν συνδρομὴν μου εἰς τὸν ἥρωα νὰ φέρω.
Καὶ μὲ εἶπεν : «Ἀποθνήσκω... Νέος ἔπεςα.. Πλὴν χαίρω·
εἰς τῆς δόξης τὸν ἄγωνα ἔλαβα κι' ἐγὼ μερίδα».
κι' αἵματοβρεγμένον ὅλον τὸν Δημήτριόν μου εἶδα.

6

Δραγατσάνι, τῆς Δακίας μέρος ἄσμον τὸ πάλαι,
γῆρο σου περιπλανῶνται σκιαὶ σήμερον μεγάλαι·
«Τρισηνδόξου» λέγε, «μάχης ἐνδοξος ἐστάθην» μάρτυς.
Εἰς τοὺς κόλπους μου οἱ νέοι τριακόσιοι τῆς Σπάρτης
ἔχουσαν τοῦ αἱματός των τὴν ὑστερικὴν ρανίδα,
καὶ τὸν ἑκατόνταρχόν των, τὸν Δημήτριόν των εἶδα.

Πανόραμα τῆς Ἑλλάδος (σάτιραι καὶ λυρικά π.), 1833.

Β'

Ο ΦΙΛΟΠΑΤΡΙΣ.

1. Ἡ ᾠδή.

1

Τρυφ. γ Ω φιλάτη πατρίς,
Θ. Ω θαυμασία νῆσος,
Ζάκυνθε· | σὺ μοῦ ἔδωκας
Εὐγν. τὴν πνοήν | καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος
τὰ χρυσᾶ | δῶρα. |

2

Εὐγν. Καὶ σὺ | τὸν ὕμνον δέξου· |
'Απ. { ἐχθαίρουσιν οἱ ἀθάνατοι
τὴν ψυχὴν, καὶ βροντάουσιν
ἐπὶ τὰς κεφαλὰς
τῶν ἀχαρίστων. ||

3

Δ. γ Ποτέ δὲν σ' ἐλησμονήσα, |
'Α. { ποτέ. | Καὶ ἡ τύχη μ' ἔρριψε
μακρὰ ἀπὸ σέ· | μὲ εἶδε
τὸ πέμπτον τοῦ αἰῶνος
εἰς ξένα ἔθνη.

4

α { Ἀλλὰ | εὐτυχῆς ἢ δύστηνος, |
ὅταν τὸ φῶς ἐπλούτει
τὰ βουνὰ καὶ τὰ κύματα, |
'Εντ. { σέ· | ἐμπρὸς τῶν ὀφθαλμῶν μου |
βεβ. { πάντοτε εἶχον.
πάντοτε εἶχον.

5

α { Σὺ, | ὅταν | τὰ οὐράνια
ρόδα | ἔμὲ τὸ ἄμαυρότατον
πέπλον | σκεπάζῃ ἡ νύκτα, |
'Εντ. { σὺ | εἶσαι τῶν ὀνείρων μου
βεβ. { ἢ χαρὰ | μόνη. ||

6

Εὐχ.

Υ {

Τὰ βήματά μου ἐφώτισε
ποτέ | εἰς τὴν Αὔσονίαν, |
γῇ μακαρίᾳ, | ὁ ἥλιος |
κεῖ | καθαρὸς ὁ ἀέρας |
πάντα γελᾷ.

7

Εὐχ.

Υ

Ἐκεῖ | ὁ λαὸς ἠτύχησεν
ἐκεῖ | οἱ Παρνάσαιαι κόραι
χορεύουν, | καὶ τὸ λύσιον
φύλλον | αὐτῶν τὴν λύραν |
κεῖ στεφανώνει. ||

8

Κατ.

Υ

* Αγρία, | μεγάλα τρέχουσι
τὰ νερά τῆς θαλάσσης, |
καὶ ρίπτονται, | καὶ σχίζονται |
βίαια | ἐπὶ τοὺς βράχους
ἀλβιονείους. |

9

Θ.

* Αδειάζει ἐπὶ τὰς ὄχθας
τοῦ κλεινοῦ Ταμησοῦ
καὶ δύνανμιν, | καὶ δόξαν |
καὶ πλοῦτον ἀναρίθμητον |
τὸ ἀμαλθεῖον. |

10

Ἀνακ. {

Ἐκεῖ | τὸ αἰόλιον φύσημα
μ' ἔφερεν | οἱ ἀκτῖνες |
μ' ἔθρεψαν, μ' ἐθεράπευσαν |
τῆς ὑπεργλυκυτάτης
ἐλευθερίας. ||

11

Θ.

Καὶ τοὺς ναοὺς σου ἐθαύμασα
τῶν Κελτῶν | ἱερά
πόλεις | τοῦ λόγου | ποιᾶ, |
ποιᾶ εἰς ἐσὲ τοῦ πνεύματος |
λείπει Ἀφροδίτη; ||

12

Τραχ. Χαῖρε, | Αὔσονία, | χαῖρε
καὶ σύ, | Ἀλβιών, | χαίρετῶσαν |
τὰ ἐνδοξα Παρίσια. |
Τρυφ. Χ γ { Ὠραία | καὶ μόνη | ἡ Ζάκυνθος |
μέ κυριεύει. ||

13

Ὑπερ. { Τῆς Ζακύνθου τὰ δάση |
καὶ τὰ βουνά | σκιώδη |
αα ἤκουον ποτὲ | σημαίνοντα |
Θ. { τὰ θεῖα | τῆς Ἀρτέμιδος |
ἀργυρᾷ | τόξα. |

14

Θ. αα Καὶ σήμερον | τὰ δένδρα
καὶ τὰς πηγάς | σεβάζονται |
δροσεράς | οἱ ποιμένες |
αὐτοῦ | πλανῶνται ἀκόμα |
οἱ Νηρηίδες. ||

15

Ὑπερ. αα Τὸ κῦμα ἰόνιον | πρῶτον |
ἐφίλησε τὸ σῶμα |
πρῶτοι | οἱ ἰόνιοι ζέφυροι |
ἐχάιδευσαν τὸ στήθος |
τῆς Κυθερείας.

16

Εὐχ. αα Καὶ ὅταν | τὸ ἐσπέριον ἄστρον
ὁ οὐρανὸς ἀνάπτη, |
καὶ πλέωσι | γέμοντα | ἔρωτος |
καὶ φωνῶν μουσικῶν |
θαλάσσια ξύλα,

17

Εὐχ. α φιλεῖ τὸ ἴδιον κῦμα |
οἱ αὐτοὶ χαϊδεύουν ζέφυροι, |
τὸ σῶμα καὶ τὸ στήθος
τῶν λαμπρῶν Ζακυνθίων |
ἄνθος παρθένων. ||

18

'Αγαλλ.

Μοσχοβολάει τὸ κλῖμα σου,
ὦ φιλτάτη πατρίς μου,
καὶ πλουτίζει τὸ πέλαγος
ἀπὸ τὴν μυρωδίαν
τῶν χρυσῶν | κίτρων.

19

'Αγαλλ.

Σταφυλοφόρους ρίζας,
ἐλαφρά, | καθαρά, |
διαφανῇ | τὰ σύννεφα |
ὁ βασιλεὺς σοῦ ἐχάρισε
τῶν ἀθανάτων.

20

'Αγαλλ.

'Η λαμπὰς ἡ αἰώνιος
σοῦ βρέχει τὴν ἡμέραν |
τοὺς καρπούς· | καὶ τὰ δάκρυα
γίνονται τῆς νυκτὸς |
εἰς ἔσῃ | κρίνοι.

21

'Αγαλλ.

Δὲν ἔμεινεν | ἐὰν ἔπεσε |
ποτὲ | εἰς τὸ πρόσωπόν σου |
ἡ χιών· | δὲν ἐμάρανε
ποτὲ | ὁ θερμὸς Κύων |
τὰ σμάραγδά σου.

22

Εὐχ.

Μελ.

'Απ.

{	α	<u>Εἶσαι</u> <u>εὐτυχής</u> · καὶ <u>πλέον</u>
	α	<u>σέ</u> <u>λέγω</u> <u>εὐτυχεστέραν</u> ,
{		<u>ὅτι</u> <u>σὺ</u> <u>δὲν</u> <u>ἐγνώρισας</u>
		<u>ποτὲ</u> τὴν <u>σκληράν</u> <u>μάστιγα</u>
		<u>ἐχθρῶν</u> , <u>τυράννων</u> .

23

Μελ.

αα

"Ας μὴ μοῦ δώση ἡ μοῖρα μου |
εἰς ξένην γῆν | τὸν τάφον· |
εἶναι γλυκὺς ὁ θάνατος |
μόνον | ὅταν κοιμώμεθα
εἰς τὴν πατρίδα.

2. Γλωσσική, πραγματική και λογική ανάλυσις.

Δευτέραν ᾠδὴν, μετὰ τὸν Ἱερὸν Λόγον, ἀνέθετα εἰς τὰ παι-
διὰ τὴν ᾠδὴν εἰς τὴν Ζακύνθον, τὴν πατρίδα τοῦ ποιητοῦ, ἡ ὁ-
ποία παρουσιάζεται πρώτη εἰς τὴν πρώτην συλλογὴν τοῦ Κάλβου.
Αὕτη εἶχε περιληφθῇ ἀπὸ τὸ 1913 εἰς τὰ ἐγκριθέντα τότε Νεοελλ.
Ἀναγνώσματα τῆς Α' (τετραταξίου) Γυμνασίου τοῦ Ν. Μπέρ-
του, ἔπειτα δὲ περιελήφθη καὶ εἰς συλλογὰς ἄλλων συλλογέων.

Παρήγγελλα συνήθως εἰς τρία τέσσαρα καλὰ παιδιὰ νὰ κοι-
τάξουν τὰς γεωγραφίας των καὶ τὰ λεξικά καὶ νὰ μᾶς φέρουν μίαν
μικρὰν ἔκθεσιν περὶ τῆς Ζακύνθου : α) πῶς ἐπλασεν ἡ φύσις τὴν
νῆσον, καὶ β) συντόμοις, ποῖαι ὑπῆρξαν αἱ ἱστορικαὶ περιπέτειαί
της κατὰ τὴν διαδρομὴν τῶν αἰώνων. Εἰς ὅλους δὲ τοὺς μ. ἀνέ-
θετα νὰ μελετήσουν στὸ σπῖτι των τὴν ᾠδὴν καὶ νὰ μοῦ γράψουν
τὸ περιεχόμενον αὐτῆς εἰς πεζὸν λόγον, σημειώνοντες ἐν τέλει καὶ
τὰς τυχόν ἀπορίας των.

Συνέβη μίαν ἢ δύο φορές, ὅταν τὰ παιδιὰ δὲν εἶχαν διδαχθῇ
τὴν ᾠδὴν εἰς τὸν Ἱερὸν Λόγον καὶ ἀντίκρουζαν ἔτσι γιὰ πρώτη
φορὰ μὲ τὸν Φιλόπατριν τὸ ἰδιόρρυθμον ὕφος τοῦ ποιητοῦ, νὰ
βρίσκουν μεγάλας τὰς δυσκολίας. Καὶ ἄλλοι μὲν, οἱ ὀκνηρότεροι,
δὲν ἔφθανον οὔτε εἰς τὸ τέλος μιᾶς πρώτης κᾶν ἀναγνώσεως, λέ-
γοντες κατόπιν ὅτι προσεπάθησαν μὲν, δὲν κατώρθωσαν ὅμως νὰ
ἐννοήσουν τίποτε· ἄλλοι πάλιν ἄφηναν ἀρχετὰ κενὰ εἰς τὰς ἐργα-
σίας των ἢ παρενοῦν τμήματα τῆς ᾠδῆς καὶ μὲ κάποιαν ἀπο-
γοίτευσιν ἐξεφράζοντο ἔπειτα εἰς τὸ μάθημα διὰ τὸν ποιητὴν.

Ἔτσι, γιὰ νὰ φέρω ἓνα παράδειγμα, εἰς μίαν ὄχι καὶ πολὺ
καλὴν ἐν τῷ συνόλῳ τρίτην τάξιν πρακτ. ἔξαι. Γυμνασίου, ὅταν,
ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἐκθέσεων διὰ τὴν γεωγραφίαν καὶ
τὴν ἱστορίαν τῆς Ζακύνθου καὶ τὴν μικρὰν συζήτησιν, ἡ ὁποία
ἐπηκολούθησε διὰ νὰ συμπληρώσωμεν μερικὰς παραλείψεις, ἐδια-
βάσαμε τὴν ᾠδὴν καὶ κατόπιν ἠρώτησα τὴν τάξιν πῶς τοὺς ἐφάνη,
ἔλαβα τὰς ἐπομένας ἀπαντήσεις : (εἰς τὴν τάξιν αὐτὴν εἶχα κάμει
τὸ λάθος νὰ μὴ ὀρίσω καὶ γραπτὴν ἔκθεσιν περὶ τοῦ περιεχο-
μένου) :

Ὁ Κ. (καλὸς μαθητής) : Σὲ πολλὰ μέρη δυσνόητον· ἄλλοῦ ἔχει
πολλὰς υπερβολὰς καὶ ἀνακριβείας διὰ τὴν Ζ., διότι ὁ ποιητὴς
ἔχει παρασυρθῇ ἀπὸ ἐνθουσιασμόν.

‘Ο Π. (καλὸς μ.): Συμφωνῶ καὶ ἐγὼ ὅτι σὲ μερικὰ μέρη ἔχει πολλοὺς ἐπαίνους. Ἐν τῷ συνόλῳ εἶναι τὸ ποίημα κουραστικόν.

‘Ο Γ. (μέτριος μ.): Δὲν εἶναι συνδεδεμένα τὰ νοήματά του.

‘Ο Τ. (μέτριος μ.): Δὲν βγαίνει ἓνα κεντρικὸν νόημα.

Οἱ ὀκνηροί, λαβόντες θάρρος, ἐν χορῷ: Δὲν τὸ ἐννοοῦμεν.

‘Ο Β. (καλὸς μ.): Ἐγὼ τὸ ἐννοῶ, ἀλλὰ δὲν φαίνεται σὰν ποίημα, ἀλλὰ σὰν πεζό. Δὲν ἔχει ὁμοιοκαταληξίαν. Δὲν μοῦ ἀρέσει.

‘Ο Α. (καλὸς μ.): Δὲν ἔχει κανονικὸν μέτρον, ὥστε νὰ χτυπᾷ ὥραϊα σὰν μουσική, ὅπως τὰ ἄλλα ποιήματα, ποὺ ἔχομεν γνωρίσει.

‘Ο Κ. (καλὸς μ.): Φταίει ἡ γλῶσσα ἢ ἀρχαῖζουσα.

‘Ο Π. (καλὸς μ.): Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀρχαῖζουσα ἡ γλῶσσα. .

Ἔσταμάτησα τὴν συζήτησιν καὶ εἶπα: Αἱ ἐντυπώσεις σας, ὅπως εἶδατε καὶ σεῖς, δὲν συμφωνοῦν ἀναμεταξύ των καθόλου. Ἄς τὸ διαβάσουμε μαζί, νὰ ἰδοῦμε ἐὰν πράγματι εἶναι δυσνόητον, ὅπως εἶπαν μερικοί, καὶ ἀνάξιον λόγου, ἢ θὰ ἠμπορέσωμεν νὰ καταλάβωμεν τί λέγει.

Καὶ ἠρξίσαμεν ἐκ νέου τὴν ἀνάγνωσιν κατὰ λογικὰ τμήματα, ἠρώτων αὐτοὺς τί ἐννοοῦν, τὰ πλεῖστα ἀντελαμβάνοντο μόνοι των οἱ μ., ἐγράφομεν τὸ περιεχόμενον ἐκάστου τμήματος εἰς τὸν πίνακα, καὶ εἰς τὸ τέλος ἠναγκάσθησαν νὰ ὁμολογήσουν ὅλοι ὅτι τὸ ποίημα οὔτε δυσνόητον εἶναι, οὔτε ἀσυνάρτητον, ἀλλὰ πολὺ λογικὰ καὶ ὥραϊα γραμμένον.

Ἡ πείρα μὲ ἐδίδαξεν ὅτι αἱ γραπταὶ ἐργασίαι τῶν μαθητῶν περὶ τοῦ περιεχομένου (καὶ τῶν ἄλλων μὲν, ἀλλ’ ἰδίως δυσκολωτέρων κάπως λογοτεχνημάτων, ὅπως εἶναι αἱ ᾠδαὶ τοῦ Κάλβου), εἶναι πολὺ ὠφέλιμοι. Πρῶτον μὲν ἀναγκάζουν ὅλους τοὺς μαθητὰς νὰ μελετοῦν στὸ σπίτι μὲ προσοχὴν καὶ ὄχι ἐπιπολαίως. Πολλὰς φορὰς συμβαίνει καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς μεγάλους, ὅταν μελετῶμεν κάτι, νὰ νομίζωμεν ὅτι κατανοοῦμεν αὐτὸ εἰς ὅλας τὰς λεπτομερείας καὶ προχωροῦμεν, ὅταν ὁμως θελήσωμεν ἔξαφνα νὰ σταματήσωμεν πρὸς στιγμὴν καὶ νὰ διατυπώσωμεν γραπτῶς τὸ περιεχόμενον ἢ τὴν περίληψιν ἢ τὴν λογικὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἔως τότε ἀναγνωσθέντος τμήματος, ἀντιλαμβανόμεθα ὅτι πολλὰ σημεῖά του δὲν ἔχομεν ἐπαρκῶς κατανοήσει, καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς αὐτὰ μὲ μεγαλυτέραν προσοχὴν. Ἐπειτα, ὅ,τι κατενόησαν οἱ μαθηταί, γράφεται ἀπὸ αὐτοὺς εἰς συνεχῆ λόγον,

ἐπιθεωρεῖται καὶ διορθώνεται, ἔτσι δὲ συνειθίζουν νὰ διατυπώ-
νουν σαφῶς καὶ καλλιειῶς τὰ διανοήματά των. Ἐμφανίζεται δὲ
εἰς τὸ τέλος, ὅταν ἐπιθεωρεῖ ὁ μαθητὴς τὴν ἐργασίαν του, ἔτσι
ὅπως εἶναι ἔτοιμη ἐν τῷ συνόλῳ της ἐμπρὸς του, (ἐργασίαν, ση-
μειωτέον, εἰς τὴν ὁποίαν ἀληθῶς αὐτενήργησεν ὁ γράφων, διότι
εἰς τὰ Νέα Ἑλληνικά δὲν ὑπάρχουν βοηθήματα), ἐμφανίζεται με-
γίστη ἡ ἐσωτερικὴ εὐχαρίστησις, διότι ὁ καταβληθεὶς κόπος ἀπέ-
δωκε καρπὸν· καὶ ἂν ἐνδεχομένως ὁ καρπὸς δὲν εἶναι πλήρης, ἡ
εὐχαρίστησις πάλιν ὑπάρχει, προστίθεται δὲ εἰς αὐτὴν ἡ περιέρι-
γεια νὰ ἴδῃ ὁ γράφας κατὰ τὸ μάθημα ἐὰν ἄλλος συμμαθητὴς του
ὑπῆρξεν ἰκανώτερος ἢ εὐτυχέστερος ἀπὸ αὐτόν.

Εἰς ταῦτα ἂς προστεθῇ ὅτι κατὰ τὴν ὥραν τοῦ μαθήματος ἡ
διδασκαλία προχωρεῖ μὲ πολὺ γοργότερον ρυθμὸν, ἐφ' ὅσον πρό-
κειται περὶ ὕλης, τὴν ὁποίαν εἰς τὰς γενικὰς της γραμμὰς (οἱ κα-
λύτεροι μαθηταὶ εἰς κάθε λεπτομέρειαν) γνωρίζουν· οἱ μαθηταί,
μένει δὲ μόνον νὰ ἐρμηνευθοῦν τὰ δύσκολα χωρία. Ὅσοι ἔχουν
μελετήσει καλὰ καὶ ἐργασθῇ, ἔχουν ἤδη ἐτοιμοὺς τὰς ἀπαντήσεις
εἰς τὰς ἀπορίας τῶν ἐπιπολαιότερων συμμαθητῶν των, τοὺς
ὁποίους διορθώνουν καὶ διδάσκουν, δημιουργεῖται δὲ εἰς τὴν τά-
ξιν ζωὴ καὶ κίνησις, εἰς τὴν ὁποίαν διακρίνονται ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι
καὶ ἐκοπίασαν περισσότερο στὸ στίτι των. Ἔτσι ἡ κατὰ τοιοῦτον
τρόπον προπαρασκευὴ στὸ σπῆτι ἀναπτύσσει μεταξὺ τῶν μαθη-
τῶν τὸ πνεῦμα τῆς ἀμίλλης, ποῖος θὰ ἔλθῃ εἰς τὸ σχολεῖον καλύ-
τερα παρεσκευασμένος καὶ καλύτερα κατανοήσας καὶ ἐκθέσας τὸ
ἀνατεθὲν εἰς τὴν τάξιν ἔργον. Τὰ ἴδια δὲ καὶ καλύτερα ἀποτελέ-
σματα δημιουργοῦνται, ὅταν πρόκειται διὰ σοβαρωτέρας ἐργασίας
εἰς τὰ Νέα Ἑλληνικά, ὅπως εἶναι αἱ καλολογικαὶ ἀναλύσεις, αἱ
συγκρίσεις ὁμοίων λογοτεχνημάτων, αἱ γενικαὶ κρίσεις περὶ αὐ-
τῶν ἢ τῶν δημιουργῶν των.

Τὰς ἐργασίας ταύτας ἐλάμβανον ἄλλοτε πρῖν, ἄλλοτε εἰς τὸ τέ-
λος ἐκάστου μαθήματος καὶ διώρθωνα καὶ ἐβαθμολόγουν ὡς ἐκ-
θέσεις τῶν μαθητῶν.

Συνήθως, ἐκάλουν ν' ἀναγνώσῃ πρῶτος τὴν ἐκθεσίν του ἕνας
ἀπὸ τοὺς μετρίους μαθητάς, τοῦ ὁποῖου ἡ ἐργασία ἀσφαλῶς θὰ
περιεῖχε κενὰ ἢ παρανοήσεις. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ συμμα-
θηταὶ του, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀναγνώσεως ἐση-
μεῖωναν εἰς πρόχειρον σημειωματάριον τὰς παρατηρήσεις των,
ἀμέσως ἐλάμβανον τὸν λόγον διὰ νὰ διορθώσουν ἢ συμπληρώ-

δοῦν, καὶ ἔτσι ἤρχιζε μὲ συζήτησιν ἡ ἐρμηνεία τῶν δυσκόλων τμημάτων τοῦ λογοτεχνήματος. Ἡ κατὰ τοιοῦτον τρόπον γινομένη ἐργασία παρουσιάζει τὸ μειονέκτημα ὅτι τὰ δυσνόητα χωρία συζητοῦνται ὄχι μὲ τὴν σειρὰν μὲ τὴν ὁποίαν παρουσιάζονται διαδοχικῶς εἰς τὸ λογοτέχνημα, ἀλλὰ πολλὰς φορὰς πρωθυστερώς ἢ ἀσχετῶς πρὸς τὰ προηγούμενα. Ἀλλ' ἀπόκειται εἰς τὴν δεξιότητα τοῦ διδάσκοντος, ὁ ὁποῖος κατέχει βέβαια καλὰ τὴν ὕλην του καὶ εἶναι προητοιμασμένος κατὰ τὸν καλύτερον δυνατόν τρόπον διὰ τὰ προβλεπόμενα καὶ τὰ ἀπρόοπτα τοῦ μαθήματος, νὰ χειραγωγῇ καταλλήλως ἐκάστοτε τοὺς μαθητάς. Ὁ πεπειραμένος π.χ. διδάσκαλος ἀναβάλλει προσωρινῶς τὴν συζήτησιν διὰ μίαν ἀπορίαν, ἡ ὁποία ἀκαίρως διατυπώνεται, ἢ προσκαλεῖ ἓνα μαθητὴν νὰ εἰπῇ συντόμως τὰ μέχρι τοῦ συζητουμένου χωρίου προγενέστερα τμήματα διὰ νὰ γίνῃ καταφανὴς ὁ σύνδεσμός του μὲ αὐτὰ, καὶ ἔν γένει κατευθύνει τὴν ἐργασίαν μὲ κάποιο σχέδιον, τὸ ὁποῖον ἀνταποκρίνεται κατὰ τὸ δυνατόν πρὸς τὴν λογικὴν ἀκολουθίαν καὶ τὴν πρὸς ἄλληλα συνάφειαν τῶν νοημάτων τοῦ λογοτεχνήματος. Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ οἱ μαθηταί, ἔπειτα ἀπὸ μερικὰ μαθήματα, ἀντιλαμβάνονται καὶ οἱ ἴδιοι ὅτι πρέπει νὰ τηρεῖται κάποια σειρὰ εἰς τὴν λύσιν αὐτὴν τῶν ἀποριῶν των, καὶ μόνοι των συμμορφώνονται πρὸς τὴν ἀπαίτησιν αὐτήν.

Ἀφοῦ ἐτελείωνεν ἡ συζήτησις διὰ τὴν ἀναγνωσθεῖσαν ἔκθεσιν, ἐκάλουν πολλάκις καὶ ἄλλους ν' ἀναγνώσουν τὰς ἐργασίας των ἐν τῷ συνόλῳ ἢ καὶ τμήματα μόνον αὐτῶν, ἐφ' ὅσον ἔκρινον ὅτι ὑπῆρχον ἀκόμη χωρία, διὰ τὰ ὁποῖα εἶχον τὴν ὑπόνοιαν ὅτι δὲν κατενοοῦντο ἐπαρκῶς ὑπὸ ὅλης τῆς τάξεως καὶ ἔπρεπε νὰ διευκρινισθοῦν. Ἀφοῦ δὲ καὶ ταῦτα διηυκρινίζοντο, καὶ καθωρίζετο ἡ ἔννοια ἀκριβῶς, ἐκάλουν τοὺς μ. ν' ἀναγνώσωμεν ἐξ ἀρχῆς κατὰ λογικὰ τμήματα τὸ λογοτέχνημα, (ἐνταῦθα τὴν ᾧδὴν), τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενον ἐν περιλήψει ἀνεγράφομεν εἰς τὸν πίνακα, ὥστε σιγὰ-σιγὰ κατηρτιζέτο τὸ λογικὸν διάγραμμα αὐτῆς. (Πολλὰς φορὰς τοῦτο ἀντιτίθετο καὶ ὡς γραπτὴ στὸ σπίτι ἐργασία εἰς μερικοὺς ἀπὸ τοὺς ἀρίστους μαθητάς, δεδομένου ὅτι ἡ περίληψις, ὡς ἀφαίρεσις, εἶναι δυσκολωτέρα ἀπὸ τὰς ἄλλας πνευματικὴ ἐργασία).

Ἀφοῦ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡρμηνεύετο ἡ ὅλη ᾧδὴ, καὶ ἐβλέπομεν συγχρόνως ἐμπρὸς μας εἰς τὸν πίνακα τὰ μερικὰ νοήματα, τὰ ὁποῖα τὴν συνεκρότουν, μὲ τὴν λογικὴν των ἀκολου-

ΐίαν, τὸ σχέδιον δηλ. τοῦ ποιητοῦ, ἐρωτοῦσα ἔαν κανεῖς ἀπὸ τοῦς μ. εἶχεν εὔρει ἀκριβῶς τὸ περιεχόμενον, ὅπως τὸ εἵχομεν εὔρει κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν εἰς τὸ σχολεῖον ἀνάλυσιν, ἢ μὲ ὅσον τὸ δυνατὸν ὀλιγωτέρας παρανοήσεις ἢ παραλείψεις, καὶ τὸ εἶχεν ἐπίσης διατυπώσει ὥραια. Καὶ ἐδιάβαζαν τότε δύο ἢ καὶ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς καλυτέρους μαθητὰς τὰς ἐργασίας των, τὰς ὁποίας ἐκριναν συντόμως οἱ συμμαθηταὶ των, καὶ ἔτσι ἔβλεπον καὶ αὐτοὶ νὰ ἀμείβωνται δημοσίᾳ οἱ κόποι τοὺς ὁποίους εἶχον καταβάλει, μὲ τοὺς ἐπαίνους ὅλης τῆς τάξεως.

Τῆς παρουσίας ᾧδῆς τὸ περιεχόμενον εἶχα ζητήσῃ πολλάκις ἀπὸ τοὺς μαθητὰς τῆς Α' τοῦ τετρατ. ἢ Γ' τοῦ ἑξατ. Γυμνασίου. Χάριν περιεργείας παραθέτω ἀπὸ τὰς ἐργασίας τοῦ 1924—5 τὴν ἐκθεσιν ἑνὸς μετρίου μαθητοῦ, μὲ τὴν ὁποίαν ἠορχίσαμεν τότε τὴν ἐρμηνείαν τῆς ᾧδῆς :

Ἀγαπητή μου πατρί,

Σὺ πού μου ἔδωκες τὸ φῶς, δέξου αὐτὸν τὸν ὕμνον.

Ἄν καὶ πολὺν χρόνον ἤμην μακράν σου, ποτὲ δὲν σ' ἐλησμόνησα, οὔτε εἰς εὐτυχεῖς στιγμὰς, οὔτε εἰς δυστυχεῖς. Μέρα καὶ νύκτα σὲ ἐνθυμοῦμαι. Τῇ νύκτα σὲ ὄνειρεύομαι. Πάντοτε βασιλεύει αὐτοῦ εὐτυχία. Αὐτοῦ μεγάλα κίματα θραύονται στὴν παραλία. Αὐτοῦ βρῖσκει κανεῖς ὅ,τι ἐπιθυμήσῃ. Αὐτοῦ πνέει ζωογόνος ἀήρ. Σὺ εἶσαι τὸ ὠραιότερον μέρος πού μου ἀρέσει.

Εἰς τὰ σκιώδη σου δάση, ὅπου εὗρίσκετο κάποτε ἡ Ἀρτεμις, ζοῦν ἀκόμη αἱ Νηρηίδες, καὶ μένουν οἱ ποιμένες. Σὺ παράγεις τὰ ὠραῖα προϊόντα, σὺ ἔχεις τὸ μοσχοβόλον κλῖμα. Εἶσαι εὐτυχής, διότι ποτὲ δὲν ὑπεδουλώθης. Εὐχομαι νὰ ταφῶ εἰς τὸ χῶμα σου.

Τὰ μέρη εἰς τὰ ὁποῖα λείπουν αἱ περιλήψεις δὲν ἐννοῶ.

Ὅπως παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης, ὁ μαθητὴς δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπιμείνῃ ὥστε νὰ ἀντιληφθῇ εἰς κάθε της λεπτομέρειαν τὴν ᾧδῆν. Εἰς τὸ βιβλίον του ὅλαι αἱ ἄγνωστοι ἢ ἀσυνήθεις λέξεις Αὔσονία, Ἀλβιών, Ταμησός, Κύων, κτλ. εἶχον ἀστερίσκον καὶ ἠρμηνεύοντο εἰς εἰδικὸν παράρτημα. Ἄλλ' αὐτὸς δὲν ἠθέλησε νὰ κουρασθῇ ἀναζητῶν ἐκεῖ τὴν ἐρμηνείαν. «Ἐβόλεψε» τὰ πράγματα, ὅπως τοῦ ἦρθαν μὲ πρώτη ματιά, ἐσημείωσεν ὅτι τὰ ἄλλα δὲν τὰ ἐννοεῖ, καὶ ἡσύχασε. Ὅπως δὴποτε ἡ ἔκθεσις του ἐστάθη χρήσιμος, διότι μὲ τὰς παρανοήσεις καὶ τὰ κενὰ πού εἶχε ἔδωκε καλὴν ἀφορμὴν διὰ τὴν ἔναρξιν τῆς συζητήσεως διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς ᾧδῆς.

Ἡ ᾧδῃ ἔχει βέβαια μερικὰς δυσκολίας διὰ τοὺς μαθητὰς τῆς τάξεως αὐτῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἐδιδάσκετο. Ἀλλὰ τὰς περισσοτέρας,

ἂν ὄχι ὅλας, εἶναι δυνατόν νὰ ὑπερνικήσουν μὲ ἀπλὴν καθοδήγησιν μόνον τοῦ διδασκάλου οἱ καλοὶ μαθηταί, καὶ οὗτοι νὰ ἀναπτύξουν τὴν ὅλην ἔννοιαν εἰς τοὺς ἀδυνατωτέρους ἀπὸ τοὺς συμμαθητάς των.

Παραθέτω ἐδῶ τὰ σημεῖα, διὰ τὰ ὁποῖα ζητοῦνται συνήθως ἐξηγήσεις ἀπὸ μερικοὺς μαθητάς καὶ τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀνάγκην ἐρμηνείας.

Στροφὴ 1η. Τοῦ Ἀπόλλωνος τὰ χρυσὰ δῶρα. Οἱ περισσότεροί μαθηταὶ γνωρίζουν ὅτι ὁ Ἀπόλλων ἦτο καὶ θεὸς τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ποιήσεως, εὐρετῆς τῆς λύρας, σύντροφος καὶ ἀρχηγὸς τῶν Μουσῶν (Μουσηγέτης), εἰς τοὺς χοροὺς τῶν ὁποίων ἐπάνω στὸν Παρνασσὸν καὶ τὸν Ἑλικῶνα συχνὰ συμμετεῖχε. (Γνωστότατὴ εἶναι ἡ εἰκὼν τοῦ ζωγράφου Ἰουλίου Ρωμαίου Πίππῃ «Ὁ χορὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῶν Μουσῶν»). Ἐπομένως τὰ χρυσὰ δῶρα τοῦ Ἀπ. εἶναι τὸ χάρισμα τῆς ποιήσεως (¹).

Στροφὴ 2α. Βροντάουσι. Ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν μυθολογίαν εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Ζεὺς ἐχρησιμοποιεῖ συνηθέστατα ἐναντίον τῶν ἀσεβῶν, ὑπερηφάνων καὶ ἐν γένει τῶν κακῶν ἀνθρώπων, τὸν κεραυνόν (²).

Στροφὴ 4η. Ἐπλοῦται = ἐπλημύριζε, περιέλουε, διαχέομενον ἀφθόνως ἐξωραΐζε. Ἡ ἰδίᾳ ἔννοια καὶ εἰς τὴν 18ην στρ. (³).

Στροφὴ 5η. Τὰ οὐράνια ῥόδα εἶναι βέβαια τὰ τριανταφυλλένια χρώματα, μὲ τὰ ὁποῖα γεμίζει ἡ δύσις, ὅταν ἰδίως ὁ οὐρανὸς εἶναι λίγο συννεφισμένος.

Στροφὴ 6η. Τὸ λύσιον φύλλον. Λύσιος εἶναι ἐπίθετον κοσμητικὸν τοῦ Βάχχου (= ἐκεῖνος ποὺ λύει, ἐλευθερώνει, ἀπολυτρώνει (⁴). Λύσιον φύλλον θὰ εἶναι τὸ ἀπὸ κλάδους καὶ φύλλα ἀμπέλου μὲ μερικοὺς βότρους στεφάνι. Ἡ ἔννοια ἐπομένως τῶν στίχων εἶναι: ἐκεῖ ὁ λαὸς λατρεύει τὰς Μούσας καὶ τὸν Βάχχον (τὰ γράμματα καὶ τὸν οἶνον), ἐκεῖ αἱ καλαὶ τέχναι ἀκμάζουν, λαὸς δὲ καὶ καλλιτέχναι ἔχουν διάθεσιν διὰ συμπόσια καὶ εἶναι εὐθυμοὶ, ζωηροί, εὐτυχεῖς.

Στροφὴ 8η. Ὅτι αἱ μεσημβριναὶ ἀκταὶ τῆς Ἀγγλίας εἶναι ἀπόκηρμνοι καὶ ἡ Μάγχη τρικυμιώδης, εἶναι γνωστότατον.

Στροφὴ 10η. Γνωστὸν ἐπίσης ὅτι οἱ φιλελεύθεροι θεσμοὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν πρῶτον ἐγενήθησαν καὶ ἐφηρμοσθησαν, ἔπειτα δὲ διὰ τῆς ἀμερικανικῆς καὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως διεδόθησαν εἰς τὸν ἄλλον κόσμον. — Τὸ αἰόλιον φύσημα = ὁ Αἴολος, ὁ

άνεμος. Οἱ μαθηταὶ ἐνθυμοῦνται ὅτι, ὅταν ἐταξίδευσεν ὁ Κ. εἰς τὴν Ἀγγλίαν, δὲν ὑπῆρχον ἀκόμη ἀτμόπλοια, ἀλλ' ἰστιοφόρα.

Στροφή 11η. Κέλται εἶναι οἱ ἀποκαλούμενοι ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους Γάλλοι καὶ ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας Γαλάται, οἱ ὅποιοι εἶχον καταλάβει ἀπὸ τὸν ε' περίπου π.Χ. αἰῶνα τὴν σημερινὴν Γαλλίαν. Μία φυλὴ αὐτῶν, οἱ Παρίσιοι, κατοικοῦσαν τότε γῦρο ἀπὸ τὴν σημερινὴν πρωτεύουσαν τῆς Γαλλίας καὶ εἶχον ὡς κέντρον τὴν διὰ τῶν βραχιόνων τοῦ Σηκουάνα σχηματιζομένην νησίδα Σιτέ, ἡ ὁποία ὠνομάζετο τότε Λουτεκία. Ὁ Καῖσαρ, ὡς γνωστόν, ὑπέταξε τὴν Γαλλίαν, ἡ ὁποία ἐγινε ρωμαϊκὴ ἐπαρχία. Τὸ 360 μ.Χ. ἀνηγορεύθη εἰς τὴν Α. αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς ὁ παραβάτης. Τὸ 486 μ.Χ. κατέλαβον αὐτὴν οἱ Φράγκοι καὶ μετωνόμασαν Παρισίους, τὸ δὲ 508 μ.Χ. ὁ βασιλεὺς Χλοδοβίκος μετέφερεν ἐκεῖ τὴν κυβερνήσιν του. Σιγὰ-σιγὰ ἡ πόλις ἐμεγάλωνε καὶ ἐξωραϊζέτο μὲ πολλὰς ἰδίως ἐκκλησίας, αἱ ὁποῖαι ἐπροκάλουν καὶ προκαλοῦν μέχρι σήμερον τὸν θαυμασμόν.—Τὸ Ἀφροδίτη κατὰ μετωνυμίαν = χάρις, λεπτότης, θέλητρον.

Στροφή 12η. Τὸ χαῖρε μὲ τὴν ἔννοιαν σᾶς ἀποχαιρετῶ. Μὲ κυριεύει = μ' ἐξουσιάζει, μὲ κρατεῖ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς, εἶναι πάντοτε κυρία τῆς ψυχῆς μου, κατέχει αὐτὴν αἰωνίως.

Στροφή 13η. Σκιῶδ' ὁ Ὅμηρος συχνὰ λέγει οὐρεα σκιόεντα = σύσκια, δασώδη.—Σημ αἶνοντα = ἀντηχοῦντα.—Ἀργυρᾷ τόξα. Τὸν Ἀπόλλωνα συχνὰ ὀνομάζει ὁ Ὅμηρος ἀργυρότοξον. Εἰς ἓνα χρησμόν δὲ ποὺ ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος (VIII, 77), ἡ Ἀρτεμις ὀνομάζεται Χρυσότοξος, τὸ ὅποιον μερικοὶ ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς γραμματικοὺς ἐρμηνεύουν Χρυσότοξος.

Στροφή 15η. Ὁ μῦθος εἶναι γνωστός εἰς τοὺς μαθητάς. Ἄς λεχθῇ εἰς αὐτοὺς ὅτι διὰ νὰ ἐκλέξῃ ἡ θεὰ τοῦ κάλλους αὐτὸ τὸ μέρος διὰ νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἀσφαλῶς θὰ ἦτο τοῦτο ἀπὸ τὰ ὠραιότερα τῆς γῆς.

Στροφή 16η. Τὸ ἐσπερίον ἄστρον = ἡ Σελήνη.—Θαλάσσια ξύλα. Οἱ μ. προσκρούουν εἰς τὴν ἔκφρασιν. Ἄς λεχθῇ πρὸς αὐτοὺς ὅτι ἡ συνεκδοχὴ εἶναι συνήθης καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν (ἐνθυμήσου τὸ γνωστὸν ἔρρει τὰ κάλα) καὶ εἰς τὴν νεωτ. ἑλληνικὴν (ἴδε Ἐρωτόκριτον Ε', Ω 1527 «Ἐσίμωσεν τὸ ξύλον μου (= τὸ καράβι μου), τὸ ράξιμο γυρεύγει». Ξύλα λέγει καὶ ὁ Σολωμὸς τὰ πλοῖα (Ὕμνος εἰς τὴν Ἐλευθ. στρ. 125 : κάθε ξύλον κινδυνεύει καὶ λιμνιῶνα ἀναζητεῖ), ὁ Βαλαωρίτης (Ἀθ. Διακός,

Δ', στ. 202), ὁ Καρκαβίτσας (στοὺς Σφουγγαράδες, Λόγια τῆς Πλώρης, Α', σελὶς 109, τελευταῖος στίχος), οἱ δὲ ναυτικοὶ ἀποκαλοῦν τὸν Κάβο - Μαλιᾶ Ξυλογάφτην, ἀπὸ τὰ πολλὰ καράβια ποὺ ἔχει καταπιεῖ ὁ βυθός του.

Στροφὴ 20ή. Βρέχει = διαχέει βροχηδόν, ἀφθόνως. Ἔτσι ἔξηγεῖ ὁ ἴδιος ὁ Κάλβος εἰς τὸ γαλλικὸν λεξιλόγιον, τὸ ὁποῖον συνοδεύει τὸ α' τεῦχος τῶν ᾠδῶν του (*).

Στροφὴ 21η. Τὰ σμάραγδά σου = τοὺς λειμῶνας σου, ἔξηγεῖ ὁ Κάλβος.

Ἔπειτα ἀπὸ τὴν λύσιν τῶν διαφορῶν ἀποριῶν καὶ τὴν ἐν γένει ἐρμηνείαν, ἀνεγνώσαμεν ἐκ νέου τὴν ᾠδὴν κατὰ τμήματα, οἱ μαθηταί, ὅσοι εἶχον ἐπιφορτισθῇ μὲ αὐτὸ τὸ ἔργον, ἔλεγον τὸ περιεχόμενον ἐκάστου, ὅπως τὸ εἶχον σημειωμένον εἰς τὰς γραπτὰς ἐργασίας των, καὶ ἔπειτα ἀπὸ μικρὰν συζήτησιν ἐξελέγομεν τὴν ἐπιτυχεστέραν φράσιν, τὴν ὁποίαν καὶ ἐγράφομεν εἰς τὸν πίνακα. Τοιοῦτοτρόπως κατηρτίσθη ἐν τέλει τὸ ἔξῃς διάγραμμα :

Α' τμήμα. Στρ. 1—2. *ὦ πατρίς μου, σὲ πρώτην ὕμνῳ εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης, διότι σοῦ ὀφείλω τὴν ζωὴν καὶ τὸ τάλαντον τῆς ποιήσεως.*

(Λέγεις ἔτσι, καὶ ὁμως, πόσον καιρὸν ἔχω νὰ σὲ ἰδῶ καὶ ν' ἀκούσω γιὰ σένα! Μάτια ποὺ δὲν βλέπονται. . .).

Β' (Στρ. 3—12). *Ποτὲ δὲν σὲ ἐλησμόνησα, καὶ κατὰ τὴν εὐτυχίαν μου καὶ κατὰ τὴν δυστυχίαν μου, ἡμέραν καὶ νύκτα, μολονότι 20 χρόνια γυρίζω στὰ ξένα.* (Στρ. 3—5). (Καὶ μὴ νομίσῃς ὅτι ἔζησα εἰς μέρη πτωχὰ καὶ ἄσχημα). *Ἐζῆσα εἰς τὰς ὠραιότερας, πλουσιωτέρας, τὰς περισσότερον πολιτισμένας χώρας τῆς γῆς: α) εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου. . .* (στρ. 6—7) β) *εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὅπου. . .* (στρ. 8—10), γ) *εἰς τοὺς Παρισίους, ὅπου. . .* (στρ. 11). *Ἐν τούτοις σὺ ἦσο καὶ εἶσαι πάντοτε κυρίαρχος τῆς ψυχῆς μου* (στρ. 12).

Γ' (Στρ. 13—22). (Καὶ τὸ ἀξίζεις). *Διότι α) ἡ φύσις σοῦ ἐπεδαψίλευσε ἀμέριστον τὴν εὐνοίαν της* (στρ. 13—21).

1. *Εἰς τὴν ξηρὰν σοῦ ἐχάρισε τόσον ὥραϊα δάση καὶ πηγάς, ὥστε εἰς μὲν τοὺς ἀρχ. χρόνους. . . σήμερον δέ. . .* (στρ. 13—14).

2. *Εἰς τὴν θάλασσαν αἱ αὔραι καὶ τὰ κύματα εἶναι τόσον μαγευτικά, ὥστε εἰς μὲν τοὺς ἀρχαίους χρόνους. . . , σήμερον δέ. . .* (στρ. 15—17).

3. *Σὲ ἐπροίκισε μὲ κλίμα, τὸ ὁποῖον, χωρὶς πολὺ κρύο τὸν χειμῶνα, χωρὶς πολλὰς ζέστες τὸ θέρος, χωρὶς χιόνια πολλὰ, χωρὶς ραγδαίας βροχάς, βοηθεῖ εἰς τὴν ἀφθονον ἀναπτυξιν τῆς ἀμπέλου, τῶν ἐσπεριδοειδῶν, τῶν ἀνθέων* (στρ. 18—21).

β) *Καὶ ἡ ἱστορία σοῦ ἐπεφύλαξε τὴν εὐνοϊάν της· διότι δὲν ἐγνώρισες τὴν τυραννίαν* (στρ. 22).

Δ' (Στρ. 23). (Δι' ὅλα ταῦτα) *Σὲ ὑπεραγαπῶ καὶ εὐχομαι νὰ ἀποθάνω καὶ νὰ ταφῶ εἰς τοὺς κόλπους σου.*

Εἰς τὸ διάγραμμα ἐντὸς παρενθέσεων ἐτέθησαν αἱ μεταξὺ τῶν διαφόρων τμημάτων ὑπονοούμεναι φράσεις, αἱ ὁποῖαι χρησιμεύουν διὰ νὰ συνδέουν λογικῶς τὰ τμήματα ἀναμεταξύ των. Αὗται κατόπιν καταλλήλων ἐρωτήσεων τοῦ διδάσκοντος εὐρίσκονται εὐκόλως ἀπὸ τοὺς μαθητάς, εἶναι δὲ ἀνάγκη νὰ εὐρίσκωνται, καὶ νὰ γράφωνται, διὰ ν' ἀποστομώνωνται ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι διατείνονται ὅτι τὰ νοήματα τοῦ Κάλβου εἶναι πολλάκις ἀσύνδετα ἀναμεταξύ των, «ἐξεκάρφωτα», κατὰ τὸ λέγειν των^(*). "Οἱ δὲ καὶ οἱ πρῶτοι δύο στίχοι τῆς 22ας στροφῆς ἀποτελοῦν μεταβατικὴν φράσιν, ἡ ὁποία συνδέει τὰ προηγούμενα μὲ τὰ ἐπόμενα, εὐκόλως ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τοὺς μαθητάς. Τὸ α' τμήμα τῆς «εἰς» εὐτυχῆς» συγκεφαλαιώνει καὶ βαθμολογεῖ ὅλα τὰ προλεχθέντα, διατυπῶνον τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῶν. Ἀλλά, ἐξακολουθεῖ ὁ π., τί ὠφελοῦν ὅλες οἱ ἔμορφης τῆς φύσεως, ὅλη ἡ λεπτότης τῆς ἀτμοσφαίρας, ὅλη ἡ ἀφθονία τῶν προϊόντων, ἐὰν ὁ τόπος εἶναι δοῦλος τυράνων; Ἀλλ' ὅχι· εὐτυχῶς σύ, παρ' ὅλην τὴν φυσικὴν εὐτυχίαν σου, εἶσαι ἀκόμη εὐτυχεστέρα, διότι κτλ. Μὲ θανμαστήν δὲ τέχνην ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τοὺς μαθητάς ὅτι εἶναι διατυπωμένη καὶ ἡ 12η στροφή, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ καὶ αὐτὴ κλασσικὴν μεταβατικὴν φράσιν, γέφυραν, τῆς ὁποίας τὸ ἓνα μὲν σκέλος βλέπει εἰς τὴν προηγούμενως γενομένην περιγραφὴν τῶν ξένων τόπων, τὸ δὲ ἄλλο ἐξαγγέλλει τὴν ὑπεροχὴν ἐν συγκρίσει μὲ αὐτοὺς τῆς Ζακύνθου, τὴν ὁποίαν ὑπεροχὴν διὰ νὰ δικαιολογήσῃ ὁ ποιητὴς θὰ προβῇ εὐθὺς ἀμέσως, μὲ τὰς ἀκολουθοῦσας στροφάς, εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν καλλονῶν τῆς πατρίδος του.

*Αφοῦ διευκρινίσθησαν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὰ νοήματα καὶ ἡ λογικὴ ἀκολουθία αὐτῶν, ἠρώτησα τοὺς μ. ποῖον εἶναι, μὲ ὀλίγας λέξεις, τὸ περιεχόμενον τῆς ψδῆς. Οἱ μ. ἀπήντησαν ὅτι ὁ τίτλος ἀποδίδει βέβαια τὸ περιεχόμενον, ἀλλὰ κάπως ἀορίστως· τοῦτο θὰ

ἡμποροῦσε ν' ἀποδοθῇ πληρέστερον μὲ τὴν ἐπιγραφὴν: «*Ἡ νοσταλγία ἐνδὲς φιλοπάτριδος*» ἢ μὲ τὴν φράσιν: «*Ὡ πατρίς μου Ζάκυνθε, εἶσαι ὁ ὡραιότερος τόπος τῆς γῆς*»!

Ἡρώτησα ἐν τέλει ἐὰν εἶχεν εὖρει κανεῖς τὸ περιεχόμενον χωρὶς πολλὰ λάθη καὶ παραλείψεις, καὶ τὸ εἶχε διατυπώσει ὠραῖα. Παρουσιάσθησαν δύο, οἱ ὅποιοι ἀνέγνωσαν τὰς ἐκθέσεις των, τὰς ὁποίας καὶ παραθέτω.

Ὁ φιλόπατρις.

Ὡ φιλιτάτη πατρίς, εἰς ἀντάλλαγμα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ φωτός καὶ τῶν λοιπῶν χρυσῶν πρὸς ἐμὲ δώρων σου, δέξου τὸν ὕμνον τοῦτον, καὶ γνώριζε ὅτι ποτὲ δὲν σ' ἐλησμόνησα.

Ἡ τύχη μ' ἔρριπεν ἑνωρὶς εἰς ξένα ἔθνη. Παντοῦ ὅμως καὶ πάντοτε, καὶ εἰς τὴν εὐτυχίαν μου καὶ εἰς τὴν δυστυχίαν μου, ἡ μόνη μου σκέψις ἦσο σύ. Σὺ εἶσαι ἡ μόνη μου χαρά. Ἐπεσκέφθην τὴν ὠραίαν καὶ εὐτυχοῦσαν Ἰταλίαν. Ἐπεσκέφθην τὴν πλουσίαν καὶ ἐλευθέραν Ἀγγλίαν. Ἐπεσκέφθην τὴν ἱερὰν πρωτεύουσάν τῆς Γαλλίας καὶ ἐθαύμασα τοὺς ναοὺς τῆς καὶ τὸν μέγαν πολιτισμὸν τῆς. Ἡ μόνη μου ἐν τούτοις εὐχαρίστοις, ἡ μόνη μου ἀπόλαυσις, ἦτο ἡ ἀνάμνησις τῆς ὠραίας πατρίδος μου Ζακύνθου.

Εἰς τὰ βουνὰ καὶ τὰ δάση αὐτῆς ἐξήρχετο ἄλλοτε εἰς κυνήγιον ἡ θεὰ Ἀρτεμις· καὶ σήμερον κάτω ἀπὸ τὴν σκιὰν αὐτῶν ἀναπαύονται οἱ ποιμένες καὶ πλανῶνται αἱ Νηρηίδες. Ἀπὸ τὰ κύματα αὐτῆς ἀνέδυσσε εἰς τὰ παλαιὰ χρόνια ἡ θεὰ Ἀφροδίτη· τὰ ἴδια δὲ αὐτὰ κύματα, ἡ ἴδια θαλασσία αὖρα ἔρχονται ἡμέτερα εἰς ἐσπῆν μὲ τὰ σώματα τῶν ὠραίων Ζακυνθίων παρθένων, ὅταν λεμβοδρομοῦν αὐταὶ κατὰ τὴν νύκτα.

Ὡ φιλιτάτη πατρίς, τὸ κλίμα σου μοσχοβολᾷ, καὶ τὸ πέλαγος εὐωδιάζει ἀπὸ τὰ ὠραῖα σου κίτρα. Σοῦ ἐχάρισεν ὁ θεὸς ἀμπέλους ὠραίας καὶ οὐρανὸν αἰθέριον. Σοῦ παρέχει ὁ ἥλιος τοὺς καρπαῦς μὲ ἀφθονίαν. Οὐδέποτε ἡ χιών ἐκάλυψε τὴν γῆν σου διὰ πολὺν χρόνον, ὅπως οὐδέποτε ἐπίσης σὲ ἠνώχλησεν ὁ θερμὸς Κύων.

Δι' ὅλα ταῦτα, ὦ φιλιτάτη πατρίς, εἶσαι εὐτυχὴς· καὶ μάλιστα διότι οὐδέποτε ἐγνώρισες τὴν τυραννίδα.

Παρακαλῶ νὰ μὴ εἶναι πεπρωμένον ν' ἀποθάνω εἰς τὴν ξένην, διότι μόνον εἰς τὴν πατρίδα ὁ τάφος εἶναι εὐχάριστος.

Δ. Τ.

Ὁ φιλόπατρις.

Ὡ φιλιτάτη πατρίς, ὦ θαυμασία νῆσος, Ζάκυνθε. Σὺ μοῦ ἔδωκες τὸ ὠραῖον τάλαντον τῆς ποιήσεως καὶ ὡς ἀνταπόδοσιν δέξου αὐτὴν τὴν ῥῆδην, διότι οἱ θεοὶ τιμωροῦν τοὺς ἀχαρίστους.

Ποτὲ δὲν σὲ ἐξέχασα. Πολλὰ δὲ χρόνια μὲ ἠνάγκασε ἡ τύχη νὰ σὲ ἀποχωρισθῶ. Ἀλλὰ πάντοτε, καὶ σὲ στιγμὰς εὐτυχίας καὶ σὲ στιγμὰς δυστυχίας, πάντοτε σὲ ἔχω ἔμπροσθέν μου. Ὅταν ἡ νύκτα ἔρχεται μὲ τὸ μαῦρο πέπλο τῆς καὶ σκεπάζει τὰ ματωμένα σύννεφα τῆς δύσεως, σὺ εἶσαι πάντοτε τῶν ὄνείρων μου ἡ γλυκεῖα σκέψις.

Ἐχουν ἰδεῖ τὰ μάτια μου μεγάλες καὶ ξακουστὲς χώρες. Νὰ ἡ ὥραια Ἰταλία, ὅπου πάντα ὁ οὐρανὸς εἶναι γαλάζιος, καὶ ὁ ἥλιος λάμπει. Ἐκεῖ ὅπου ὑπὲρ πᾶν ἄλλο τιμῶνται αἱ ὥραιαι τεχναί, καὶ ὁ λαὸς ξῆ ἐν εὐθυμίᾳ. Ἰδοὺ ἡ πλουσία Ἀλβιών, εἰς τῆς ὁποίας τὰς βραχύδεις ἀκτὰς με ἄγρια ὀρμηὶ σπάει τὰ κύματά της ἡ Μάγχη. Ὁ πλοῦτος τοῦ Λονδίνου, τῆς ξακουστῆς πολέως τῶν ὀχθῶν τοῦ Ταμησοῦ, κάνει νὰ νομίση κανεῖς ὅτι ὑπεράνω του εὐρίσκεται τὸ ἀστεῖρευτον κέρας τῆς Ἀμαλθείας. Ἀλλὰ καὶ τῶν περιφήμων Παρισίων ποῖος ξεῖλνῃ τὴν ἀμύθητον ὥραιότητα; Ὁραῖαι, θαυμάσιαι ὅλαι αὐταὶ αἱ χώραι, ἀλλὰ ἐγὼ μόνον τὴν εἰκόνα σου, τῆς ὥραιας Ζακύνθου, βλέπω πάντα ἐμπρὸς μου.

Τὰ πυκνά, πολύδενδρα δάση σου αὐτὴ ἡ θεὰ Ἀρτεμις εἶχεν ἐκλέξει ὥς τόπον κυνηγίου. Εἰς τὰς δροσερὰς πηγὰς σου ὑπάρχουν ἀκόμη αἱ Νη-ρηίδες καὶ πάντοτε σέβονται αὐτὰς οἱ ποιμένες.

Αὐτὴ ἡ θεὰ τῆς ὥραιότητος Ἀφροδίτη ἀπὸ τὰ ἰόνια νερὰ ἀνεδύθη, τὰ ὁποῖα σὲ περιβρέχουν. Καὶ ὅταν τὸ δειλινὸ φανῇ ὁ Ἑσπερος καὶ ὅλα τὰ σύννεφα φαίνονται σὰν νὰ καίουν ἀπὸ τὸν δύοντα ἥλιον, τότε, ὥραιαι φωναὶ τραγουδιῶν βγαίνουν μέσα ἀπὸ τὶς βαρυκοῦλες ποὺ πλέουν ἀργὰ εἰς τὸ κύμα, καὶ πάλιν τὰ ἴδια παλαιὰ ἰόνια κύματα φιλοῦν καὶ οἱ ἴδιοι ὥραιοι ξεφυροὶ φυσοῦν εἰς τὰ πρόσωπα τῶν σημερινῶν Ζακυνθίων παρθένων.

Βασιὰ κρέμονται τὰ μεγάλα τζαμπιά τῶν σταφυλιῶν εἰς τὴν κλημα-ταριά, καὶ πλησιάζων κανεῖς εἰς τὴν νῆσον ἀπὸ μακρὰν αἰσθάνεται εἰς τὸ πέλαγος τὴν εὐωδίαν ποὺ ἐκπέμπουν τὰ θαυμασια μεγάλα κίτρα σου. Διανύῃ, ξαστερον οὐρανὸν σου ἔδωσεν ὁ πατέρας τῶν θεῶν. Βροχὴν χρυσῶν ἀκτίνων σου στέλλει ὁ ἀθάνατος Ἥλιος τὴν ἡμέραν, καὶ τὴν νύκτα ἡ δρόσος ποὺ πέφτει ἐπάνω σου μεταβάλλεται εἰς ὥραίους κρίνους.

Ποτὲ ἡ σφραγὶς τοῦ χειμῶνος, ἡ χιών, δὲν κατῴρθωσε νὰ σὲ σκεπάσῃ ἐπὶ πολὺ, καὶ ὁ καυστικὸς Λίβας δὲν ἐμάρανε ποτὲ τὴν πράσινην βλάστησιν ποὺ σὲ σκεπάζει.

Ἀλλὰ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο πρέπει νὰ θεωρεῖσαι εὐτυχής, διότι ποτὲ δὲν ἠσθάνθης, ὅπως ἡ μήτηρ σου Ἑλλάς, τὸν βαρὺν πόδα τοῦ βαρβάρου εἰς τὸν τραχηλὸν σου.

Διὰ ταῦτα κι' ἐγὼ παρακαλῶ πάντα τὴν Μοῖραν νὰ μὴ μὲ ἀφήσῃ νὰ πεθάνω εἰς ξένην χώραν διότι εἶναι μιὰ ἐξαλάφρωσις ἐμπρὸς εἰς τὸν ψυχρὸν καὶ μαῦρον θάνατον νὰ ἀποθνήσκῃ κανεῖς εἰς τὴν μητρικὴν γῆν, εἰς τὴν πατρίδα.

A. K.

Ὅπως παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης, ἐλάχισται εἶναι αἱ παρανοή-σεις καὶ εἰς τὰς δύο ἐκθέσεις. Ἄς σημειωθῇ διὰ τοὺς περιέρχους ὅτι ὁ μὲν δευτέρος ἀπὸ τοὺς δύο αὐτοὺς μαθητὰς ἦτο υἱὸς ἐγκρίτου μηχανικοῦ τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλ' ὁ ἄλλος ἀπλοῖκὸ παιδί ἀπὸ ἓνα χωριὸ τῆς Εὐρυτανίας.

*

Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε παρέλθει ἡ ὥρα. (Διὰ τὴν ἐρμηνείαν καὶ τὴν καλολογικὴν ἀνάλυσιν μακροτέρων λογοτεχνημάτων ἀφιέρωνα δύο ἢ καὶ τρεῖς συνεχεῖς ὥρας, (μὲ τὰ τακτικὰ ἐννοεῖται πάντοτε διαλείμματα), ὥστε νὰ μὴ διακόπτεται ἡ ἐνότης, καὶ νὰ φθάνωμεν πάντοτε εἰς ἓνα τέμα κατὰ τὴν ἰδίαν ἡμέραν ('). Ἀπεφασίσθη εἰς τὸ ἐπόμενον μάθημα νὰ συζητήσωμεν ἐὰν εἶναι ὥραϊα γραμμένη ἡ ᾠδή, μᾶς εὐχαριστεῖ, καὶ διατί. Καὶ ἀνέλαβαν ὠρισμένοι μὲν μαθηταὶ νὰ ἐξετάσουν ἐὰν ὁ ποιητὴς ἐπέτυχεν εἰς τὴν εὐρεσιν καὶ τὴν κατὰταξιν τῶν νοημάτων τῆς ᾠδῆς (τὴν ἀρχιτεκτονικὴν), διατυπώνοντες πάντοτε εἰς γραπτὴν ἔκθεσιν τὰς σκέψεις των, ἄλλοι νὰ ἐξετάσουν πῶς ἀνέπτυξε καὶ ἐνεψύχωσε τὰς ἰδέας του αὐτὰς ὁ ποιητὴς (χάριν εὐκολίας μερικοὶ ἀνέλαβον τὸ α' τμήμα, στρ. 1—12 καὶ ἄλλοι τὸ β', στρ. 13—23). Ἀπὸ πολλοὺς δὲ ἐζητήθη νὰ ἐξετασθῇ καὶ ἡ ἀκουστικὴ ἐντύπωσις, τὴν ὁποίαν προξενοῦν αἱ φράσεις τῆς ᾠδῆς, δηλαδὴ τὸ μέτρον, ἐὰν ὑπάρχῃ, (διότι πολλοὶ εἶπαν ὅτι δὲν ὑπάρχει), ἡ ἔλλειψις ὁμοιοκαταληξίας, κτλ.

Ὅλοι δὲ ἀνέλαβον νὰ ἀσκηθοῦν καὶ εἰς τὴν καλὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ποιήματος, διὰ τὴν ὁποίαν χρήσιμοι ὁδηγαὶ εἶχον δοθῇ καὶ δοκιμαὶ εἶχον γίνεαι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐρμηνείας. Διότι, εὐθὺς ὥς διησυκρινίζετο τὸ περιεχόμενον ἐκάστου τμήματος, ἐζητεῖτο εἰς τὸ τέλος καὶ καλὴ ἀνάγνωσις αὐτοῦ, δεδομένου ὅτι αὕτη εἶναι ἡ καλυτέρα ἀπόδειξις καὶ τοῦ ὅτι κατενοήθη καλῶς τὸ κείμενον.

3. Καλολογικὴ ἀνάλυσις τῆς ᾠδῆς.

Καὶ τὸ μάθημα τοῦτο ἐγίνε κατὰ τὸν προηγουμένως ἐκτεθέντα τρόπον, μὲ τὴν συνεργασίαν δηλαδὴ ὅλης τῆς τάξεως (*). Ἕνας ἢ περισσότεροι κατὰ σειρὰν μαθηταὶ (εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἀπὸ τοὺς καλοὺς, διότι τὰ θέματα ἦσαν δυσκολώτερα καὶ ἔπρεπε νὰ κερδίζωμεν χρόνον), ἀνεγίνωσκε πρῶτον τὴν γραπτὴν ἐργασίαν του, ἐπηκολούθει συζητήσεις περὶ τῶν ὑποστηριζομένων ὑπ' αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα ἢ ἀνεσκευάζοντο καὶ ἀνετρέποντο, ἢ συνεπληρώνοντο, ἐὰν ἦσαν ἐλλιπῆ, ὑπὸ τῆς τάξεως καὶ ὑπ' ἐμοῦ, καὶ ἐπεκυρόννοντο, ἐν τέλει δὲ συνεκεφαλαίωνε ἓνας μαθητὴς ἢ καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος.

Χάριν συντομίας παραλείπονται ἐδῶ αἱ ἐκθέσεις τῶν μαθητῶν καὶ αἱ ἐπακολουθήσασαι συζητήσεις, ἐκτίθενται δὲ τὰ πράγματα ὅπως τελικῶς συνεκεφαλαιώθησαν, μὲ μονολογικὴν μορφήν.

α) Ἡ εὐρεσις καὶ ἡ κατάταξις τῶν νοημάτων.

Ὁ ποιητής, θέλων νὰ ἐκφράσῃ τὰ κατέχοντα αὐτὸν συναισθήματα ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς τὴν Ζ, ἐστάθη εὐτυχής, διότι εὗρε ὥραϊας, καταλλήλους πρὸς τοῦτο ἰδέας. Τὸ θέμα ἦτο δύσκολον· (ἃς δοκιμάσῃ κανένας ἀπὸ σᾶς νὰ γράψῃ ἔπαινον τῆς πατρίδος του, ἔστω καὶ εἰς πεζὸν λόγον, καὶ θὰ ἴδῃ) ἐκινδύνευε δὲ ὁ π. νὰ μᾶς παρουσιάσῃ μίαν ἀνούσιον καὶ ψυχρὰν γεωγραφικὴν περιγραφὴν.

Πῶς διέφυγε τὸν κίνδυνον;

Ἀπὸ τὰ γεωγραφικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἀφθονα καὶ ὥραϊα παρῆεν εἰς αὐτὸν ἡ πατρίς του, (ἡ ὁποία, ὥς γνωστόν, ἀνθὸς τῆς Ἀνατολῆς ὀνομάζεται ἀπὸ τοὺς ξένους), ὁ π. ἐξέλεξεν ἐν πρώτοις ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα κάμνουν μεγαλυτέραν ἐντύπωσιν, καὶ ἡμποροῦν νὰ μᾶς δώσουν, ἔτσι σπουδαῖα καὶ ὀλίγα ποῦ εἶναι, εὐσύνοπτον τὴν εἰκόνα τοῦ τόπου: τὰ σύσκια δάση, μὲ τὰς ἀφθόνους πηγάς, τὴν ἀκίμαντον συνήθως περιβάλλουσιν θάλασσαν, τὸ ἥπιον κλίμα, μερικὰ ἀπὸ τὰ διαλεκτὰ προϊόντα τῆς, ὅπως τὰ σταφύλια, τὰ ἐσπεριδοειδῆ, τὸν ἐξαιρετικὸν πλοῦτον τῶν λουλουδιῶν τῆς. Ἐσκέφθη νὰ ὑπενθυμίσῃ ὅτι τὰ δῶρα ταῦτα παρέμειναν σταθερὰ διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ χαρίσματα ταῦτα, μὲ τὰ ὁποῖα τὴν ἠνύνησεν ἡ φύσις, δὲν ἐλησμόνησεν ὁ π. καὶ τὴν εὐνοίαν τῆς τύχης, ὅτι δὲν ὑπεδουλώθη εἰς τοὺς Τούρκους.

Ἐπειτα, διὰ νὰ ἐξάρῃ περισσότερον τὴν ἐμορφιὰ τῆς Ζ. καὶ νὰ δικαιολογήσῃ τὸν πρὸς αὐτὴν θαυμασμόν του ἐσκέφθη νὰ φέρῃ αὐτὴν εἰς σύγκρισιν πρὸς ἄλλας χώρας, αἱ ὁποῖαι καὶ αὐταὶ εἶχον ἐξ ἴσου ἢ καὶ περισσότερον εὐνοηθῇ ἀπὸ τὴν φύσιν καὶ τὴν ἱστορίαν. Ἐσκέφθη νὰ παρουσιάσῃ ἔμπρὸς εἰς τὰ μάτια τῶν ἀκροατῶν του μιὰ ζυγαριὰ, εἰς τὴν μίαν πλάστιγγα τῆς ὁποίας θὰ ἔθετε τὰς ἄλλας μεγάλας καὶ πλουσίας καὶ ὥραϊας καὶ πολιτισμένας χώρας τῆς γῆς, εἰς δὲ τὴν ἄλλην μίαν· μίαν τὴς ἐμορφίης τῆς μικρᾶς πατρίδος του. Ἐὰν οἱ θεαταὶ ἴδουν τὴ ζυγαριὰ νὰ κλίνει σιγὰ-σιγὰ πρὸς τὸ μέρος τῆς Ζακύνθου, τότε καὶ αὐτοὶ θὰ συμφωνήσουν ὅτι ἡ προτίμησις καὶ ὁ ἐνθουσιασμός τοῦ π. δι' αὐτὴν εἶναι τελείως δικαιολογημένοι, καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ π. ἐπετεύχθη.

Αὗται εἶναι αἱ ἰδέαι, τὰς ὁποίας ἐσκέφθη νὰ χρησιμοποιήσῃ ὁ π. διὰ τὸ ἔργον του. Ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν ἔκαμε μίαν ἀόριστον

ἐκτὸς χρόνου καὶ ξηρὰν παράθεισιν τῶν ἰδεῶν τούτων, ἀλλὰ τὰς συνέδεσε καὶ τὰς ἐξωντάνευσε μὲ τὴν διήγησιν τῆς ἰδικῆς του ζωῆς καὶ τῶν περιπετειῶν του. Ἐπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους εἰς τὸν ὕμνον αὐτὸν τῆς Ζ. παρουσίασε τὸν ἑαυτὸν του, ὁ ὁποῖος ὁμιλεῖ πρὸς τὴν πατρίδα του, τῆς προσφέρει τὸ ποίημά του εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης, διότι τὸν ἐγέννησε καὶ τὸν ἐπροίκισε μὲ τὸ χάρισμα τῆς ποιήσεως, διηγεῖται τὰ ταξίδια του, τὴν διαμονὴν του εἰς τὰς ξένας χώρας, τῶν ὁποίων τὴν ὠραιότητα περιγράφει, τὴν πρὸς αὐτὴν νοσταλγίαν του, ἐκφράζει πρὸς αὐτὴν (καὶ πρὸς ἡμᾶς ταυτοχρόνως) τὸν θαυμασμόν του διὰ τὰς καλλονὰς της, τὰς ὁποίας μίαν-μίαν ἀπαριθμεῖ, καὶ ἐν γένει τὴν ἀγάπην του πρὸς αὐτὴν καὶ τὸν τελευταῖον του πόθον. Ὁ π. ἀπὸ τῆς πρώτης μέχρι τῆς τελευταίας στροφῆς εἶναι παρών, περιγράφει διαδοχικῶς τὰ συναισθήματά του πρὸς τὰς ξένας χώρας ποὺ ἔζησε καὶ πρὸς τὴν πατρίδα του, καὶ κάμνει καὶ ἡμᾶς νὰ συμμεριζώμεθα πλήρως αὐτά. Ὅτι μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ποὺ ἐπραγματεύθη τὸ θέμα του ἔδωσε μεγάλην ζωὴν εἰς αὐτό, εἶναι φανερόν.

Ὅτι ἐπίσης τὰς ἰδέας του αὐτὰς ὁ π. παρέθηκε ὥραϊα συνδεμέναις πρὸς ἀλλήλας, φαίνεται σαφῶς ἀπὸ τὸ λογικὸν διάγραμμα τῶν περιεχομένων τῆς ᾠδῆς. Ἄλλ' ἐκτὸς τούτου, ἀξιοπαρατήρητος εἶναι εἰς τὸ ποίημα καὶ ἡ συμμετρία τῶν τμημάτων αὐτοῦ. Οὕτω διὰ μὲν τὸ προοίμιον ἀφιερώνονται δύο στροφαί. Διὰ τὴν περιγραφὴν τῶν ξένων χωρῶν, μαζὶ μὲ τὴν γενικὴν δι' αὐτὰς εἰσαγωγὴν) 9 στροφαί. Διὰ τὴν περιγραφὴν τῆς Ζακύνθου, ἣτις εἶναι καὶ τὸ κυριώτατον μέρος τῆς ᾠδῆς, ἀφιερώνονται στροφαί 10· (ἀπὸ αὐτὸ ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ συναγάγῃ καὶ τὸ μέγεθος τῆς ἀγάπης τοῦ π. πρὸς αὐτήν, ἀφοῦ διὰ τὴν Ἰταλίαν ἀφιερώνει μόνον 2 στροφάς, διὰ τὴν Ἀγγλίαν 3 καὶ διὰ τοὺς Παρισίους 1). Τέλος ὁ ἐπίλογος (ἡ εὐχὴ τοῦ π. ν' ἀποθάνῃ εἰς τὴν πατρίδα του) περιλαμβάνει 1 στροφὴν. Ἔτσι ἔχομεν τὸ ἐπόμενον σχῆμα :

Πρόλογος 2 στροφαί
Αἱ ξέναι χώραι 9 στροφαί
Μεταβ. φράσις 1 στροφή
Περιγραφὴ τῆς Ζ. 10 στροφαί
Ἐπίλογος 1 στροφή.

Ἄξιοσημείωτον δὲ εἶναι ὅτι ἡ 12η στροφή, ἡ ὁποία, ὅπως ἐσημειώθη ἤδη, χρησιμεύει ὡς γέφυρα μεταβάσεως ἀπὸ τὰ προηγού-

μενα εἰς τὰ ἐπόμενα, ἀπὸ τὰς ἄλλας χώρας εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς Ζ, καὶ περιέχει τὸ σπουδαιότερον νόημα, αὐτὸν τὸν πυρῆνα τῆς ὅλης ᾠδῆς (διὸ καὶ πρέπει ἰσχυρότατα ἐν τῷ συνόλῳ τῆς νὰ τονισθῇ, ἰδίᾳ τὸ β' μέρος αὐτῆς, καὶ ἰδιαίτατα ἡ λ. Ζάκυνθος),

12	εὐρίσκεται ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τῆς ᾠδῆς, κατὰ τὸ
11 13	παραπλεύρως σχῆμα : Νομίζει κανεὶς ὅτι ὁ π. ἀ-
10 14	νῆλθε σιγὰ-σιγὰ εἰς τὴν κορυφὴν, ἢ καλύτερα τὸν
9 15	ὑδροκρίτην βουνοῦ, στρέφει, καὶ ἀπ' ἐκεῖ, ἀπὸ τὰ
8 16	ὑψηλά, βλέπει ἐκτεινομένης κάτω ἀπὸ τὸν δρόμον,
7 17	τὸν ὁποῖον ἀνῆλθε, τὰς χώρας, εἰς τὰς ὁποίας διέ-
6 18	μεινεν ἐπὶ εἰκοσαετίαν, χώρας θαυμαζομένης ὡς
5 19	τὰς πρώτας τοῦ κόσμου διὰ τὰς φυσικὰς καλλονὰς
4 20	καὶ τὸν πολιτισμὸν των. Ἄλλὰ ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευ-
3 21	ρὰν τοῦ βουνοῦ ἐκτείνει μαγευτικὰς τὶς ἐμορφίαις τῆς
2 22	ἡ Ζ. Ὁ π. τότε, παρ' ὅλην τὴν μακρὰν διαβίωσίν του εἰς τὰς ξένας
1 23	χώρας, παρ' ὅλους τοὺς πειρασμούς των, ὅταν βλέπει τὴν ὡραίαν
	εἰκόνα τῆς πατρίδος του ἔτσι ποὺ ἀπλώνεται εἰς τὸ βάθος ἐμπρὸς
	εἰς τὰ μάτια του (τὴν εἶχε καὶ πρὶν μέσα στὴν ψυχὴ του) στρέφει
	ἀποφασιστικὰ τὰ νῶτα πρὸς τὴν Ἀγγλίαν, τοὺς Παρισίους, τὴν
	Ἰταλίαν, ἐν ᾧ λέγει τὴν 12ην στροφὴν, καὶ γεμᾶτος ἀπὸ ἀγάπην
	καὶ ἐνθουσιασμὸν ἀρχίζει νὰ κατέρχεται ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευρὰν
	τοῦ βουνοῦ, πρὸς τὴν Ζάκυνθον. Αὐτό, τὸ ὅτι ἐτοποθέτησε τὴν
	σπουδαίαν αὐτὴν στροφὴν ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τοῦ ποιήματος,
	δὲν φαίνεται τυχαῖον.

Συμφώνως πρὸς τὰ λεχθέντα, ὁ ποιητὴς ἐφάνη τεχνικώτατος ὡς πρὸς τὴν εὐρεσιν καὶ διάταξιν τῶν ἰδεῶν του. Ἄλλ' ἐπίσης ἱκανὸς καὶ εὐτυχὴς παρουσιάζεται καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐνδυμα, μὲ τὸ ὁποῖον ἐνέδυσσε καὶ παρουσίασεν εἰς ἡμᾶς τὰς ἰδέας του ταύτας.

β) Ἡ ἐνάργεια τῶν ἰδεῶν.

Πῶς διετύπωσεν ὁ π. τὸ πρῶτον νόημά του :

Ἀρχίζει μὲ μίαν περιπαθῆ προσφώνησιν πρὸς τὴν ὡραίαν πατρίδα του, τὴν ὁποίαν κοσμεῖ μὲ δύο ἐπίθετα : φι λ τ ἄ τ η, θ α υ μ α σ ί α· αὐτὰ περιλαμβάνουν σχεδὸν ὅλον τὸ περιεχόμενον τῆς ᾠδῆς : ἡ Ζάκυνθος εἶναι προσφιλεστάτῃ εἰς αὐτόν, διότι εἶναι καὶ ὡραιότατῃ, θαυμαστή, τὸ ἄνθος πράγματι τῆς Ἀνατολῆς.

Τὸ νόημα, τὸ ὁποῖον ἐπακολουθεῖ, εἰς πεζὸν λόγον θὰ ᾔτο :

*Επειδὴ μὲ ἐγέννησες καὶ μοῦ ἐχάρισες τὸ τάλαντον τῆς ποιήσεως (δευτερεύουσα πρότασις, ἣτις φανερῶνει τὸ ἀναγκαστικὸν αἷτιον) σὲ ὕμνῳ (πρώτην), διὰ τὰ μὴ θεωρηθῶ ὡς ἀχάριστος καὶ τιμωρηθῶ διὰ τοῦτο (ἄλλη δευτερεύουσα πρότασις=τὸ τελικὸν αἷτιον). Ὁ π. καὶ τὰς τρεῖς αὐτὰς προτάσεις τὰς ἔκαμε κυρίας καὶ τὰς ἐξέφερεν ἄσυνδέτως. Ἔτσι ὁ λόγος γίνεται εἰς τὸ σύνολόν του ἀφελής, ἀποκτᾷ δὲ ζωὴν καὶ δύναμιν. Ἡ α' πρότασις ὅπως ἐκφέρεται μὲ τὴν πρόταξιν τοῦ σὺ (τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ τονισθῇ), περιέχει καὶ ὑπερβολήν. Διότι τὸ περιβάλλον βέβαια ἤμπορεῖ νὰ μορφώσῃ τὸν ποιητὴν, ἀλλὰ τὸ τάλαντον εἶναι κάτι ἔμφυτον, δῶρον τοῦ Θεοῦ (poeta nascitur). Ἐπειτα ὁ Κάλβος ἔφυγε πολὺ μικρὸς ἀπὸ τὴν Ζ. Ἡ ὑπερβολὴ αὐτὴ μᾶς συγκινεῖ, διότι ὁ π. παρουσιάζεται ὡς λιαν εὐγνώμων πρὸς τὴν Ζ, εἰς τὴν ὁποίαν ἀποδίδει τὸ πᾶν.—Ὡγαία εἶναι καὶ ἡ περίφρασις: τὰ χρυσὰ δῶρα τοῦ Ἀπόλλωνος.

Τὸ νόημα: ὅλοι μισοῦν τοὺς ἀχαρίστους, ὁ π. ἐνεψύχωσε α) ἀντὶ τοῦ ὅλοι, ὅλος ὁ κόσμος, φέρει ἔμπροσθέν μας τοὺς ἀνωτέρους ἐπόπτας τῶν πράξεων τῶν ἀνθρώπων, τοὺς θεοὺς. Τοῦτο δίδει βαρὺτητα καὶ μεγαλοπρέπειαν εἰς τὴν ἰδέαν. β) Χρησιμοποιεῖ δύο ρήματα: α) τὸ μισοῦν (ἐχθαίρουσι ποιητικῶς)· β) οἱ θεοὶ δὲν ἀρκοῦνται εἰς τὸ ἀπλοῦν θεωρητικὸν μῖσος, ἀλλὰ προχωροῦν καὶ εἰς πράξιν: τιμωροῦν. Ἀλλὰ τὸ τιμωροῦν θὰ ἦτο ἀόριστον· ὁ π. ἐμποτισμένος ἀπὸ τὰς ἀρχαίας ἀναμνήσεις, ἐνθυμεῖται τὸ κατακεραυνῶν· ἀλλὰ καὶ τοῦτο φαίνεται εἰς αὐτὸν γενικὸν καὶ ἀντ' αὐτοῦ χρησιμοποιεῖ τὸ ρ. βροντάουσι. Τοῦτο εἶναι περὶ σότερον συγκεκριμένον, προξενεῖ δὲ εἰς ἡμᾶς ἰσχυρὰν ἀκουστικὴν ἐντύπωσιν, ἡ ὁποία μᾶς ὑπενθυμίζει τὸν τροχόν, τὸν ὁποῖον αἰσθανόμεθα ὅταν πίπτῃ ὁ κεραυνός· (ἡ ἀστραπὴ εἶναι καταπληκτικὴ μὲν, ἀλλ' ἀστραπιαία, καὶ περὶ γρήγορα, ἐνῶ ἡ βροντὴ ἐπέρχεται δευτέρα, ἄρα τὴν περιμένομεν ἀγωνιῶντες, εἶναι ἰσχυροτάτη, παρατεταμένη, μὲ ἀξομειώσεις, μᾶς κάμνει νὰ τρέμωμεν ὁλόκληροι. Ἔτσι ἡ τιμωρία τῶν ἀχαρίστων παρουσιάζεται βαρεῖα, ὅπως καὶ τοὺς ἀξίζει⁹). Καὶ ἡ φράσις ἐπὶ τὰς κεφαλὰς εἶναι γραφικὴ. Ἐχουν λησμονήσει τὴν εὐεργεσίαν, βαδίζουν ἀμέριμνοι, ἐπηρμένοι, καὶ ἔξαφνα. . .

Οἱ μαθηταὶ παρατηροῦν ὅτι, ὅπως εἶδομεν ἐν μέρει καὶ εἰς τὴν ᾧδὴν εἰς τὸν Ἰερὸν Λόγον, ὁ Κάλβος εὐθὺς ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς ᾧδῆς ὁμιλεῖ σὰν νὰ ἐξοῦσε εἰς τὰ ἀρχαῖα χρόνια (δῶρα τοῦ

Ἀπόλλωνος, ὁ Ζεὺς κατακεραυνώνει τοὺς ἀχαρίστους). Ἐπανελάβομεν ὅτι εἵχομεν εἰπεῖ καὶ τότε, ὅτι ὁ Κάλβος τὴν μὲν σύγχρονον ἑλληνικὴν ζωὴν δὲν ἐγνώριζε, ἐπειδὴ δὲ εἶχε μελετήσῃ καλὰ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, εἶχεν ὑποστῆ τὴν ἐπίδρασιν τῶν καὶ δι' αὐτὸ συχνὰ χρησιμοποιεῖ λέξεις καὶ εἰκόνας ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ζωὴν καὶ τὴν ἀρχαίαν μυθολογίαν.

Ἡ ἀρχὴ λοιπὸν τῆς ᾧδης ἀναγγέλλει τὸ περιεχόμενον αὐτῆς : ὁ Κ. θὰ ψάλλῃ ὕμνον πρὸς τὴν ὠραίαν πατρίδα του Ζάκυνθον, εἰς ἔνδειξιν ἐγγνωμοσύνης πρὸς αὐτήν. Αἱ ἐκφράσεις εἶναι ποιητικά, ὠραῖαι καὶ ζωηραί.

Ἐπηκολούθησεν ἀνάγνωσις τῶν δύο στροφῶν.

Τὸ ἐπόμενον νόημα εἶναι ἀπλούστατον : Ποτὲ δὲν σὲ ἐλησμόνησα, εἴκοσι χρόνια τώρα.

Τὴν διαρκῆ αὐτὴν ἀνάμνησιν τῆς πατρίδος καὶ τὴν ἀγάπην του πρὸς αὐτὴν ὁ π. παρουσιάζει ζωηροτάτην α) μὲ τὴν ἀναδίπλωσιν ποτὲ-ποτὲ (τὸ β' βέβαια θὰ τονισθῇ δυνατότερα· εἶναι ἡ ἔντονος διαμαρτυρία τοῦ π. πρὸς ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος θὰ ἤθελε νὰ τοῦ ἀμφισβητήσῃ τὴν ἀδιάπτωτον προσήλωσίν του εἰς τὴν εἰκόνα τῆς πατρίδος· β) μὲ τὰς ἀντιθέσεις εὐτυχίης ἢ δυστηνός, ἡμέραν ἢ νύκτα (τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ ὑπερβολή) καὶ γ) διότι ἡ μορφή τῆς πατρίδος κυριαρχεῖ εἰς ὅλας αὐτάς τὰς στροφὰς μὲ τὴν διαρκῆ ἐπανάληψιν τοῦ σέ, σέ, σύ, σύ. Ἐπὶ πρῶτον νὰ ἐξάγῃ κανεὶς περισσότερον τὴν ἐπιτυχίαν, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ π. διετύπωσε τὰς ἀπλᾶς αὐτὰς ἐννοίας, ἡμέραν καὶ νύκτα. Διὰ τὴν πρώτην παρουσιάζει τὸν ἑλληνικὸν ἥλιον, ὁ ὁποῖος μὲ τὸ ἄφθονον, γλυκύ του φῶς πλημμυρίζει τὰ πάντα, καὶ τὰ πιὸ ἀσήμαντα, τὰ πιὸ περιφρονημένα, ποὺ δὲν ἐπροσέχαμε πρῖν, φτωχὰ πράγματα, καὶ φωτίζει κάθε τὼν λεπτομέρεια καὶ τοὺς δίνει ψυχὴν καὶ πλοῦτον καὶ ἔμορφιὰ (καὶ ὅλον αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα ἐπιτυγχάνει μὲ τὴν πρωτότυπον χρῆσιν τοῦ ῥήματος πλουτεῖ). Ἐπειτα δὲ μᾶς παρουσιάζει τὴν νύκτα ὠραία προσωποποιημένην, νὰ ἔρχεται νὰ σκεπάσῃ μὲ τὸν μαῦρον της πέπλον τὰ λαμπρὰ τριαντάφυλλα τῆς δύσεως. Εὐχάριστον δὲ ἐντύπωσιν κάμνει καὶ ἡ ἀντιστοιχία, ἡ ὁποία ὑπάρχει μεταξὺ τῆς 4ης καὶ τῆς 5ης στροφῆς· καὶ εἰς τὰς δύο, οἱ πρῶτοι τρεῖς στίχοι περιέχουν τὴν δευτερεύουσαν χρονικὴν πρότασιν, οἱ ἄλλοι δύο τὴν κυρίαν μὲ τὸ σέ, σὺ εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτῆς.

Ἄς προσέξωμεν καὶ τὴν λ. Τύχη. Ὁ ποιητὴς μὲ αὐτὴν ἐπι-
δεξιότατα σκεπάζει τὰς οἰκογενειακὰς συμφορὰς (= ξριδας μεταξὺ
τοῦ πατέρα του καὶ τῆς μητέρας του, χωρισμόν, διαζύγιον⁽¹⁰⁾), αἱ
ὁποῖαι τὸν ἠνάγκασαν νὰ ἐκπατρισθῇ, ἀκολουθῶν τὸν πατέρα
του. Ὅλα εἶναι ὥραϊα εἰς τὰς τρεῖς αὐτὰς στροφάς. Περίεργος μό-
νον φαίνεται ἡ ἔκφρασις τῆς 3ης στροφῆς μὲ εἶδε τὸ πέμ-
πτον τοῦ αἰῶνος εἰς ξένα ἔθνη. Δεχόμεθα μὲ τὸν Ναπο-
λέοντα, χωρὶς νὰ ξενισθῶμεν καὶ πολὺ, (μερικοὶ μάλιστα θαυμά-
ζουν), ὅτι εἶναι δυνατόν τεσσαράκοντα αἰῶνες νὰ παρακολουθή-
σουν ἀπὸ τὰ ὕψη τῶν πυραμίδων τὴν ἀνδρείαν τῶν Γάλλων ποῦ
πρόκειται σὲ λίγο νὰ πολεμήσουν μὲ τοὺς Μαμελούκους. Ἀλλὰ εἰς
τὴν περίπτωσίν μας πρόκειται ὅχι περὶ ὁλοκλήρου αἰῶνος, ἀλλὰ
περὶ τοῦ ἐνὸς πέμπτου αὐτοῦ⁽¹¹⁾.

Ἐπηρεολοῦθησε καὶ ἐδῶ ἀνάγνωσις καλῇ τῶν στροφῶν.

Εἰς τὸ ἐπόμενον τμήμα (στρ. 6—11) ἐκδηλός ἐστίν ἡ τέχνη,
μὲ τὴν ὁποίαν ὁ π. περιγράφει τὰς τρεῖς ὥραιότατας χώρας, εἰς
τὰς ὁποίας εἶχε ζήσει ἕως τότε: τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἀγγλίαν, τοὺς
Παρίσιους.

Ἐκλέγει ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ των ὀλίγα, τὰ οὐσιωδέστερα,
καὶ ἐντυπωτικώτερα: διὰ μὲν τὴν Ἰταλίαν, τὰς πολλὰς ἡλιολού-
στους ἡμέρας, τὴν διαφάνειαν τῆς ἀτμοσφαίρας, τὴν καλλιτεχνικὴν
διάθεσιν καὶ εὐθυμίαν τοῦ λαοῦ της. Πρὸς τὴν ἡλιόλουστον ταύ-
την καὶ ἄφροντιν βίον διάγουσαν Ἰταλίαν φέρει εἰς ἰσχυρὰν ἀν-
τίθεσιν τὴν Ἀγγλίαν (καὶ τὸ πῆδημα ἀπὸ τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν Ἀγ-
γλίαν, ἐν ᾧ διὰ τῆς Γαλλίας βέβαια μετέβη, λόγον ἔχει νὰ ἐξάσῃ
τὴν ἀντίθεσιν ταύτην). Τρικυμιώδης ἡ θάλασσα, ἥτις τὴν περι-
βάλλει. Ὁ λαὸς της πολυμέριμος, ἐμπορικότατος, διὰ τοῦτο καὶ
πλοῦτος ἄφρονος, καὶ ἡ ἐκ τούτου δύναμις καὶ δόξα (πολυσυνδέ-
τως) πλημμυρίζει τὴν πρωτεύουσάν της. Ἀλλ' ὑπάρχει καὶ κάτι
ἄλλο ἐκεῖ, ἄκρως ἐπίσης ἀντίθετον πρὸς τὴν ἐν Ἰταλίᾳ ζωὴν καὶ
ἀληθῶς ἀνεκτίμητον: εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐγεννήθη καὶ ἔη καὶ βασι-
λεύει ἡ νεωτέρα Ἐλευθερία. Οἱ Παρίσιοι περιγράφονται συντο-
μώτερα, μὲ μίαν στροφήν. Ἐντύπωσιν κάμνουν εἰς τὸν ποιητὴν
τὸ πλῆθος τῶν ἱστορικῶν παλαιῶν ναῶν καὶ τὸ πλῆθος τῶν σο-
φῶν ἐπιστημόνων καὶ λογοτεχνῶν της.

Ἐκτὸς τῆς ἐπιτυχοῦς ἐκλογῆς τῶν χαρακτηριστικῶν ἐκάστης
ἀπὸ τὰς τρεῖς χώρας, ὁ Κάλβος διετύπωσεν αὐτὰ καὶ μὲ μεγάλην

ἐνάργειαν. Εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς Ἰταλίας περίεργος μὲν εἶναι, ἀλλ' ὄχι ἀνεπιτυχῆς ἢ ἔκφρασις: ὁ ἥλιος ἐφώτισε τὰ βήματα μου, ἀντὶ τοῦ ἀπλοῦ ἐπεσκέφθην ἢ μετέβην. Ἡ προσωποποιία τοῦ οὐρανοῦ, ὁ ὁποῖος γελᾷ (τῆς ἀτμοσφαίρας, τοῦ ἀέρος, ὅπως λέγει ὁ π.) μᾶς εἶναι γνώριμος ἀπὸ τὸν λαόν μας (ὅπως καὶ ἡ ἀντίθετος ἔκφρασις, εἶναι κατσομφισμένος). Τὴν δὲ ἰδεάν ὅτι ὁ ἰταλικὸς λαὸς εἶναι εὐθυμος καὶ ἀνέπτυξε τὰς καλὰς τέχνας, ὁ π. ἐξέφρασε μὲ ἱκανοποιητικὴν εἰκόνα: αἱ Μοῦσαι ἔκεῖ χορεύουν καὶ στεφάνια ἀπὸ φύλλα ἀμπέλου (τὸ ἱερὸν φυτὸν τοῦ Διονύσου, τοῦ θεοῦ τοῦ οἴνου, τῆς ζωῆς καὶ τῆς χαρᾶς) περιβάλλουν τὸ κεφάλι των, ἐν ᾧ τραγουδοῦν τὰ τραγούδια των.

Πολὺ ὥραιότερα, ζωντανὴ ἀληθῶς, ἡ εἰκὼν τῆς τρικυμιώδους Μάγνης, ὅπως ρίπτει βίαια τὰ κύματά της ἐπάνω εἰς τὰς ἀποκρήμινους ἀκτὰς τῆς Ν. Ἀγγλίας. Οἱ ἐνεσιῶτες, τὸ ἀσύνδետον καὶ πολυσύνδետον σχῆμα φέρουν ἐμπρὸς εἰς τὰ αὐτιά μας ζωηρότατον τὸ ἄκουσμα τῶν ὀγκωδῶν κυμάτων, τὰ ὅποια μυκώμενα θραύονται ἐπάνω εἰς τοὺς βράχους μέσα εἰς ἀφρούς.

Περίεργος μόνον ἦχε τὸ ἐπίθ. ἀλβιονεῖους, ἔτσι ποὺ τίθεται δευτέρον, ἔπειτα ἀπὸ τὸ οὐσιαστικόν, τὸ ὁποῖον προσδιορίζει. Μερικοὶ μαθηταὶ εἶχον ἤδη προσέξει ὅτι ἡ τοιαύτη τοποθέτησις τοῦ ἐπιθέτου δίδει συνήθως ἔμφασιν εἰς τὸ οὐσιαστικόν (ἄνθρωπος ἄγριος, ὄρκος φοβερός κ.τ.τ.) ὑπενθύμισαν δὲ καὶ τὰ τόσον ἐπιτυχῇ τῆς ᾧδῆς εἰς τὸν Ἱερὸν Λόχον, ὁ ἄνεμος σκληρός, καύχημα νέον, στέφανον ἄλλον, φύλλον ἀτίμητον κ.τ.τ., ἀλλὰ παρετηρήθη ὅτι ἐδῶ ἡ ἐπίταξις δὲν φέρει κανένα τέτοιο ἀποτέλεσμα, μόνον μᾶς παραξενεύει. Ὁ Κάλβος φαίνεται ὅτι τοποθετεῖ πολλὰς φορὰς τὸ ἐπίθετον ἔπειτα ἀπὸ τὸ οὐσιαστικὸν χωρὶς σκοπόν, ὅπως τοῦ ἔρχεται, ὅπως τοῦ «βολεῖ». (Κοίταξε π.χ. καὶ κατωτέρω τὰ βουνὰ σκιώδη, τὸ κύμα ἰόνιον καὶ τὸ τῆς προηγούμενης ᾧδῆς τῆς γῆς πολυβοτάνου).

Καλὴ ἡ περίφρασις τὸ αἰόλιον φύσημα ἀντὶ ὁ ἄνεμος.

Ἄλλ' ἡ εἰκὼν τοῦ κέρατος τῆς Ἀμαλθείας, τὸ ὁποῖον ἀδειάζει ὑπεράνω τοῦ Λονδίνου τὰ ποικίλα προϊόντα τοῦ κόσμου, δὲν φαίνεται ἐξ ἴσου ἐπιτυχῆς. Μεγαλύτεραι τάξεις (ἔκται Γυμνασίου), μὲ τὰς ὁποίας ἐπεξεργάσθην τὴν ᾧδὴν, προσέκρουσαν, καὶ μετὰ λόγου. Εὐκόλα τὸ φαντάζεται κανεὶς τὸ περίφημον αὐτὸ κέρας (καὶ εἶναι ὥραία ἡ εἰκὼν) μέσα σ' ἓνα σπίτι, κρατού-

μενον ἀπὸ τὴν οἰκοδόσποιναν ν' ἀδειάζῃ διαρκῶς, ὅπως στὰ λαϊκὰ παραμύθια τὸ μαγικὸ δακτυλίδι, τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου ἐπάνω σ' ἓνα τραπέζι ἢ στὸ κελλάρι, ἀλλὰ ἐδῶ, ὑπεράνω μιᾶς πόλεως ὁλοκλήρου, πῶς νὰ τὸ φαντασθῇ κανεῖς, παμμέγιστον, τερατώδεις; Καὶ ποῦ πίπτουν τὰ ἀγαθὰ; Καὶ ποῖος τὸ κρατεῖ;

Ὁραῖα τοῦναντίον ἔχει ἐκφράσει ὁ π. τὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους τῆς καλλίστης τροφῆς τῶν λαῶν, τῆς ζωοδότου Ἑλευθερίας. Ἡ ψυχὴ του, ψυχὴ Ἑλληνος, ὁ ὁποῖος ἔζησε ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν καταδυναστευομένην ἀπὸ τοὺς Αὐστριακοὺς Ἰταλίαν, ἐστερεῖτο, ἐπεινοῦσε, ἐδιψοῦσε, εἶχεν ἀρρωστήσει ἀπὸ τὰς πιέσεις τῆς τυραννίας. Καὶ ὅταν ἀντίκρουσεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὸν ἥλιον τῆς περιποθήτου Ἑλευθερίας, αἱ ζωογόνοι ἀκτῖνες τῆς τὸν ἔθρεψαν, τὸν ἔθεράπευσαν. Τὸ νόημα ἐξαίρουν τὸ ἀσύνδετον τῶν ρημάτων καὶ τὸ ὥραϊον ἐπίθετον ὑπεργλυκυτάτης, τὸ ὁποῖον γεμίζει μόνον του ὁλόκληρον τὸν στίχον.

Ἐπιτυχῶς ἐνισχύει ὁ π. καὶ τὴν περιγραφὴν τῶν Παρισίων ὁμιλῶν πρὸς αὐτοὺς μὲ τὸ β' πρόσωπον ⁽¹²⁾, καὶ χρησιμοποιῶν τὸ σχῆμα τῆς ἐρωτήσεως: Ποῖα κτλ., (ἀντὶ οὐδεμίας). Ἄλλ' ἢ μετωνυμία Ἀφοδιότη (τοῦ λόγου, τοῦ πνεύματος), ἀντὶ χάρις, ἐμορφιά, φαίνεται ἐξεζητημένη.

Ἐπηκολούθησε καὶ ἐδῶ ἀνάγνωσις τοῦ τμήματος.

Τί ἀνέμενε κανεῖς, ὕστερ' ἀπὸ τὰ τόσα ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα ἀπέλαυσεν ὁ π. εἰς τὰς τρεῖς αὐτὰς χώρας; Νὰ λησμονήσῃ τὴν Ζάκυνθον. Καὶ ὅμως, ἰσχυροτάτη ἐπέρχεται καὶ ὠραιότατα ἐκφρασμένη, ἡ ἀντίθεσις μὲ τὴν 12ην στροφὴν. Χαῖρε, Αὔσονίᾳ, λέγει ὁ ποιητής, χαῖρε καὶ σύ, Ἀλβιῶν, χαίρετ' ὡσαντὰ Παρίσια. (Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ προσώπου τοῦ ρ. πολὺ ἐπιτυχημένη· εἶναι τόσον βιαστικὸς νὰ φύγῃ, νὰ σπεύσῃ πρὸς τὴν φαινομένην ἐν ἀπόπτῳ Ζάκυνθον, ὥστε δὲν ἔχει καιρὸν, δὲν προφθάνει ν' ἀποχαιρετίσῃ προσωπικῶς καὶ τὰ Παρίσια· ἀναθέτει εἰς τοὺς ἄλλους νὰ φέρουν πρὸς αὐτὰ τοὺς χαιρετισμούς του). Ὅσον καὶ ἂν σᾶς θαυμάζω, δὲν μὲ κατεκτήσατε. Μία καὶ μόνη, ἃς εἶναι καὶ μικρὴ, ἃς εἶναι καὶ πτωχὴ, ἡ ὥραία πατρίς μου, αὕτη κρατεῖ διαρκῶς δεσμίαν τὴν ψυχὴν μου.

Ἐπηκολούθησεν ἀνάγνωσις τοῦ τμήματος.

Ἀλλὰ τί ἔκτακτον τέλος πάντων ἔχει αὕτη ἡ Ζάκυνθος; ..

Φυσικώτατα ἔρχονται αἱ ἀκολουθοῦσαι στροφαί, αἱ ὁποῖαι περιγράφουν τὴν νῆσον, ὥς ἀπάντησις εἰς τὴν ἐρώτησιν τοῦ ἐκπλήκτου ἀκροατοῦ.

Ἐδῶ ὁ π. διέτρεχε μέγαν κίνδυνον νὰ πνιγῇ μέσα εἰς τοὺς κοινοὺς τόπους καὶ τὴν πεζολογίαν, κατὰ τὴν περιγραφὴν τῶν γεωγραφ. στοιχείων τῆς νήσου. Ἄλλ' ἡ τέχνη του ἐβγῆκε νικητήρια ἀπὸ τὸν ἀγῶνα αὐτόν.

Δύο στροφάς (τὴν 13ην καὶ 14ην) ἀφιέρωσε διὰ νὰ ὑμνήσῃ τὴν πυκνὴν βλάστησιν καὶ τὴν ἀφθονίαν τῶν πηγῶν τῆς Ζ. Καὶ τὰ δύο ὑπῆρξαν σταθερὰ διὰ μέσου τῶν αἰῶνων⁽¹³⁾. Διὰ τοῦτο μὲ τὴν πρώτην στροφὴν μᾶς παρουσιάζει τὴν εἰκόνα τῆς νήσου εἰς τὰ ἀρχαῖα χρόνια. Μὲ τὴν ἄλλην εἰς τὰ σημερινά.

Ἐξαιρετικὰ ἐπιτυχὴς εἶναι ἡ πρώτη εἰκὼν. Ἐνας πεζὸς ἢ μέτριος ποιητὴς θὰ ἔλεγε : « *Ἡ Ζ. εἶχε τόσον ὥρατα δάση, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ θεὰ τοῦ κυνηγίου, ἡ θεὰ Ἀρεμῆς, αὐτὰ ἐδιάλεγε διὰ νὰ κυνηγήσῃ* ». Ἄλλ' αὐτὴ ἡ ἔκφρασις, « *διὰ νὰ κυνηγήσῃ* », δὲν λέγει τίποτε εἰς τὴν φαντασίαν μας. Εἶναι πολὺ γενικὴ, πολὺ ἀόριστος. Ἐὰν θελήσω νὰ σταθῶ εἰς αὐτήν, θὰ ἴδω μίαν μακρὰν διαδοχὴν πράξεων ἀπὸ τὴν στιγμὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ κυνηγιόχαρς θεὰ ἐτοιμάζεται, παίρνει ἐπ' ὤμου τὴν φαρέτραν καὶ εἰς τὸ χέρι τὸ τόξον καὶ ἀκολουθουμένη ἀπὸ τὰ λαγωνικά της ἐξέρχεται ἀπὸ τὸ ἐνδιαίτημά της· προχωρεῖ εἰς τὸ δάσος, πλανᾶται ἐπὶ πολλὴν ὥραν κάτω ἀπὸ τὰ σύσκια δένδρα, ἀνεβαίνει, καὶ κατεβαίνει χαράδρες καὶ βουνά, τέλος εὕρισκει τὸ θήραμα, σκοπεύει, τὸ φονεύει, τὸ θέτει εἰς τὸν κυνηγετικόν της σάκκον καὶ ἐπιστρέφει πάλιν πρὸς τὴν κατοικίαν της. Μέσα εἰς τὸ πλῆθος αὐτὸ τῶν γεγονότων τίποτε τὸ ξεχωριστόν, τὸ ζωηρόν, τὸ ποιητικόν.

Ἄλλ' ὁ Κ. ἀπὸ τὸ πλῆθος αὐτὸ τῶν λεπτομερειῶν τοῦ κυνηγίου τῆς θεᾶς ἐκλέγει μίαν στιγμὴν, μίαν μόνην, καὶ αὐτὴν κατορθώνει νὰ παρουσιάσῃ πλήρη ἐναργείας, παλλομένην ἀπὸ ζωὴν, ἐμπρὸς εἰς τὰ μάτια μας.

Εἶναι ἡ κρισιμωτέρα, ἀλλὰ καὶ ἡ ὠραιότερα στιγμὴ ἀπὸ ὅλας. Τὴν βλέπετε ; Ἡ θεὰ μὲ τὸ ὑπέροχον νεανικὸν σῶμα, ὅπως τὸ ἔχουν διαμορφώσει ὁ καθαρὸς ἀτμοσφαιρικός ἀέρας καὶ ὁ ζωογόνος ἥλιος, τὸ ὑπαιθρον καὶ ἡ κίνησις, μέσα εἰς τὰ ὁποῖα διαρκῶς ζῇ, ὑψηλή, ἑλαστικὴ, εὐθυτενής, σὰν ζωντανὸν ἄγαλμα τῆς Ὑγείας, μὲ τὸ βραχὺ της ἔνδυμα κολπούμενον ἀπὸ τὸν ἐλαφρὸν

άνεμον, βλέπει ἔξαφνα εἰς τὴν κατωφέρειαν μιᾶς κοιλάδος τὸ θή-
ραμα βόσκον ἢ φεῦγον.

Στέκεται ἀμέσως· ἐτοιμάζει γρήγορα τὸ τόξον· προσαρμόζει
τὸ βέλος· ὑψώνεται εἰς τὰ νύχια τῶν ποδῶν, τεντώνει τὴν νευρὰν·
τὸ σῶμά της διαγράφεται θαυμαστόν. Εἶναι ἡ στιγμή τῆς ὑπερ-
τάτης ἐντάσεως τῶν σωματικῶν δυνάμεων· καὶ ὅχι μόνον τῶν σω-
ματικῶν· καὶ αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις εὐρίσκονται καὶ αὐταὶ εἰς μεγί-
στην διέγερσιν· τὸ μάτι, ἡ προσοχὴ τῆς θεᾶς ἔχει συγκεντρωθῇ
ὅλη εἰς ἓνα ὠρισμένον σημεῖον· ὁ πόθος, ἡ λαχτάρα νὰ ἐπιτύχῃ
τὸν στόχον της, εἶναι ζωγραφισμένη εἰς τὴν μορφὴν της. Μετὰ
μικρὰν σκόπευσιν, ἡ ἔντασις αὕτη τῶν δυνάμεων φθάνει εἰς τὸ
κατακόρυφόν της· ἡ θεὰ ὑψώνεται ὀλίγον ἀκόμη, καὶ νὰ, τὸ βέ-
λος ἔφυγε σπεῦδον πρὸς τὸ δυστυχὲς θήραμα (14).

Τὸ βουνό, τὰ δένδρα, οἱ θάμνοι, τὰ τρεχάμενα νερά, ἡ φύσις
ὅλη ἐμπρὸς εἰς τὸ θαυμάσιον ἐκεῖνο θέαμα τῆς υπερόχου θεᾶς,
εἰς τὴν πιὸ ὠραίαν, ἀληθινὰ χαρακτηριστικὴν ὡς κυνηγέτιδος
στιγμὴν της, ὑψώνεται κι' ἐκεῖνη μαζί της· παίρνει ζωὴν, ἀποκτᾷ
μάτια κι' αὐτιά (τὸ βουνό, τὰ δένδρα, οἱ θάμνοι, τὰ τρεχούμενα
νερά, ἡ φύσις ὅλη), διότι θέλει νὰ ἰδῇ, νὰ μὴ χάσῃ, νὰ παρακο-
λουθήσῃ τὴν γοητευτικὴν ἐκείνην ὀπτασίαν· καὶ πράγματι, ὥσάν
ζωντανὸν ὄν, κρατεῖ τὴν ἀναπνοήν της, καὶ βλέπει κατὰ τὴν κρι-
σιμωτάτην ἐκείνην στιγμήν, καὶ ἀκούει τὸ βέλος ποὺ φεύγει
σφυρίζοντας καὶ ξυπνώντας τὴν ἡχὴ μέσα εἰς τὴν σιγὴν τῆς
ἐξοχῆς.

Πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὁ π, ὁ ὁποῖος ἀντὶ τοῦ ξηροῦ
ἐκεῖνου «νὰ κυνηγήσῃ», γνωρίζει τόσον ὠραῖα νὰ ζωντανεύῃ τὰ
ἄψυχα καὶ νὰ φέρῃ ἐμπρὸς μας τὴν λαμπρὰν αὐτὴν εἰκόνα (μὲ
τόσον δὲ ὀλίγας λέξεις καὶ κυρίως εἰπεῖν μὲ ἓνα τριμμένο ἀπὸ τὴν
καθημερινὴν χρῆσιν ῥῆμα ἢ κ ο υ ο ν), εἶναι δυνατός τεχνίτης.

Ἡ ὠραιότης τῶν δασῶν καὶ τῶν πηγῶν τῆς Ζ. παρέμεινεν
ἀμείωτος μέχρι σήμερον. Τόσον ὠραῖα εἶναι τὰ δένδρα, τόσον
δροσεραὶ αἱ πηγαί, ὥστε ὁ λαὸς (οἱ βοσκοὶ κατὰ τὸν ποιητὴν, τὸ
μερικὸν ἀντὶ τοῦ γενικοῦ) πιστεύουν καὶ σήμερον ὅτι εἰς κάθε
δένδρον, εἰς κάθε πηγὴν ζῇ ἀκόμη κάποιος δαίμων, κάποιο πνεῦ-
μα. Αἱ παλαιαὶ Νη ρ η ἰ δ ε ς, οἱ Νεράιδες τοῦ σημερινοῦ ἑλλήν.
λαοῦ, π λ α ν ὠ ν τ αἰ (ἐπιτυχὲς εὔρημα τὸ ῥῆμα) ἀκόμη αὐτοῦ.
Ἔτσι ἡ 14η στροφὴ ὑπενθυμίζει μὲ τὰς ἐκφράσεις της ὅτι, ὅπως
ἡ φύσις ἔμεινεν ἡ ἰδία εἰς τὴν Ζ. ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα χρόνια ἕως τὰ

σημερινά, ἔτσι καὶ αἱ δοξασίαι τῆς ἀρχαιότητος ἐπιζοῦν αὐτού-
σαι σχεδὸν εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ σημερινοῦ ἑλλήν. λαοῦ.

Τὸ ἀκύμαντον τῆς θαλάσσης καὶ τὴν γλυκύτητα τῆς περιβαλ-
λούσης τὴν Ζ. ἀτμοσφαίρας περιγράφουν αἱ στροφαὶ 15—17.
Ὅπως εἰς τὰς στροφὰς 13—14, ἔτσι καὶ ἐδῶ δίδονται δύο εἰκό-
νες: μία κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, καὶ ἡ ἄλλη κατὰ τοὺς σημε-
ρινούς. Ὅπως εἰς τὴν πρώτην πρωταγωνιστῆς καὶ κέντρον τῆς
εἰκόνος παρουσιάσθη ἡ εὐρωστος θεὰ τοῦ κυνηγίου, ἡ Ἀρτεμις,
ἔτσι καὶ εἰς αὐτὴν πρωταγωνιστῆς παρουσιάζεται ἄλλη θεά,
ἡ προσωποποίησις τοῦ κάλλους, ἡ Ἀφροδίτη. Ἦτο τόσον ὥραϊον
τὸ περιβάλλον τὴν Ζ. πέλαγος, λέγει ὁ ποιητής, ὥστε ἔλαβε τὴν
τιμὴν αὐτὸ νὰ ἐκλέξη διὰ νὰ ἀναδυθῇ, ὅταν ἐνεφανίσθη πρώτην
φορὰν εἰς τὸν κόσμον, ἡ πλήρης χαρίτων θεά, ἡ Ἀφροδίτη. Ὁ
π. κατὰ τὴν συνήθειάν του δὲν λέγει τὸ γενικὸν νὰ ἀναδυθῇ, ἀλλὰ
κάτι μερικώτερον καὶ μᾶλλον συγκεκριμένον: ἐπροσωποποίησε
τὸ κῦμα τῆς Ζ., τὸ ὁποῖον πρῶτον ἐφίλησε τὸ σῶμα,
ἔδωσε ψυχὴν εἰς τοὺς ἰονίους ζεφύρους, οἱ ὁποῖοι πρῶ-
τοι καὶ αὐτοὶ (ἀναδίπλωσις) ἐχαίδευσαν μὲ τὴν πνοήν των
τὸ στήθος τῆς θεᾶς.

Ἡ ἐμορφία αὐτῇ τῆς θαλάσσης καὶ τῆς περιρρεούσης ἀτμο-
σφαίρας ἐξακολουθεῖ μέχρι σήμερον. Αἱ στροφαὶ 16—17 μᾶς δι-
δουν τὴν ἔννοιαν αὐτὴν μὲ ἄλλην ὥραϊαν εἰκόνα. Δὲν εἶναι αὐτὴ
εἰκὼν φανταστική, ὅπως ἡ προηγουμένη, παρμένη ἀπὸ τὰς σελί-
δας τῆς ἀρχαίας μυθολογίας. Ἄλλ' εἶναι πῖναξ ἐκ τοῦ φυσικοῦ,
παρμένος ἀπὸ τὴν καθημερινὴν ζωὴν τῆς Ζ., ὅχι ὅμως διὰ τοῦτο
ὀλιγώτερον ὥραϊος ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν εἰκόνα: φεγγάρι στὸν οὐρα-
νό, (πολὺ ἐπιτυχὴς ἡ ἔκφρασις, ὁ οὐρανός, προσωποποιημέ-
νος, ἀνάπτει τὸ ἐσπέριον ἄστρον), στὴν ἀσημένια ἐπι-
φάνεια τοῦ πελάγους θαλάσσια ξύλα, γεμάτα ἀπὸ νέους καὶ
νέες, ποὺ τραγουδοῦν τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς (ἔτσι εἰς τὰς ὀπτικὰς καὶ
ἀπτικὰς ἐντυπώσεις τῆς πρώτης εἰκόνος προστίθενται καὶ ἀκου-
στικά: ὁ δεύτερος πῖναξ γίνεται ἐκφραστικώτερος). Ὡραιότητι
δὲ παρουσιάζεται ἡ ἀντιστοιχία τῶν λεπτομερειῶν εἰς τὰς δύο εἰ-
κόνας τοῦ διπτύχου. Ὅλα παραμένουν ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα χρόνια
ἕως σήμερον, τὰ ἴδια, καὶ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἐνεργοῦν:

τὸ κῦμα,	ἐφίλησε καὶ φιλεῖ
οἱ ζέφυροι,	ἐχαίδευσαν καὶ χαίδεουν,
τὸ σῶμα καὶ τὸ στήθος.	

Μόνον ἡ φιλουμένη ἤλλαξε μὲ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων : ἀντὶ τῆς ἀρχαίας θεᾶς καὶ βασιλίσσης τῆς ἑμορφιάς, στὴ θέση τῆς εὐρίσκονται σήμερον ὄχι μία, ἀλλὰ πολλαὶ θεαὶ καὶ βασιλίσσαι πάλιν τῆς ἑμορφιάς, αἱ Ζακύνθιοι παρθένοι, τὸ ἄνθος τῶν παρθένων. (Πόσον ὠραία εἶναι ἡ ἰδέα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἔκφρασις αὐτῆς ! Τὸ λαμπρὸν φυσικὸν περιβάλλον γεννᾷ καὶ ἀναπτύσσει καὶ μεγαλύνει τὰ ὠραιότατα κορίτσια τῆς Ζακύνθου, λουλούδια ἀτίμητα μέσα στ' ἄλλα τὰ κορίτσια). Δὲν πιστεύω νὰ ἠμποροῦσε ἄλλος ποιητὴς νὰ διατυπώσῃ τὸ ἅπλοῦν αὐτὸ νόημα : *«ἡ θάλασσα καὶ ἡ ἀτμόσφαιρα τῆς Ζ. ἦσαν καὶ εἶναι πάντοτε μαγευτικά»*, ἔκφραστικώτερα, καὶ σύγχρονως νὰ ὑπενθυμίῃ ἐν παρόδῳ ὅτι οἱ Ζακύνθιοι μὲν εἶναι δεξιότατοι εἰς τὴν ποίησιν καὶ τὴν μουσικὴν, νὰ πλέξῃ δὲ καὶ τὸ ἐγκώμιον τῶν κοριτσιῶν τῆς Ζ. ἀποκαλῶν αὐτὰ τὸ ἄνθος τῶν παρθένων καὶ ἐξισώνων αὐτὰ πρὸς τὴν Ἀφροδίτην. Ἄς μὴ λησμονήσωμεν δὲ νὰ προσέξωμεν καὶ τὴν ἀντιστοιχίαν τῶν εἰκόνων. Μία μορφή Θεᾶς, ὡς εἵπομεν, κυριαρχεῖ εἰς τὴν πρώτην εἰκόνα καὶ τῶν δύο διπτύχων. Τοῦναντίον πολλαὶ μορφαὶ εἰς τὴν δευτέραν : βοσκοὶ καὶ Νεραίδες εἰς τὴν α', οἱ νέοι καὶ αἱ νέαι τῆς Ζ. εἰς τὴν β'.

Ἡ 18η στροφή εἶναι τρυφερωτέρα. Ὁ ποιητὴς ἀρχίζει πάλιν νὰ ὁμιλῇ μὲ τὸ σὺ πρὸς τὴν πατρίδα του καὶ εἰσάγει τὴν νέαν ἰδέαν του μὲ τὸ παραστατικώτατον καὶ μουσικώτατον ῥῆμα τῆς λαϊκῆς γλώσσης *μ ο σ χ ο β ο λ ᾶ ε ι* (τὸ κλίμα σου). Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς ἡτιότητος καὶ ὠραιότητος τοῦ κλίματος εἶναι, λέγει, ἡ ἄφθονος παραγωγὴ ὠραίων καρπῶν, ἀμυγδάλων, γνωρίζομεν ἡμεῖς, πορτοκαλιῶν, λεμονιῶν, κ.ἄ. Ἀλλὰ κατὰ τὴν συνήθειάν του ὁ π. ἐκλέγει ἀπὸ τὰ διάφορα εἶδη τῶν καρποφόρων δένδρων, πὺν εὐδοκιμοῦν εἰς τὴν νῆσον, ἔν εἶδος, τὰ ἐσπεριδοειδῆ, καὶ ἀπὸ αὐτὰ πάλιν ἕνα, τὶς κυριεῖς, καί, ἀντὶ ἄλλης ἐντυπώσεως, μᾶς ὑπενθυμίζει τὴν σπανίαν ἀληθῶς ἀπόλαυσιν, τὴν ὁποίαν χαίρεται ὁ ταξιδιώτης, ὅταν προσεγγίξῃ μὲ τὸ πλοῖον εἰς χώρας πὺν ἔχουν τέτοια δένδρα, ὡς π.χ. τὴν Χίον, τὸν Πόρον, ἰδίᾳ ἔπειτα ἀπὸ βροχὴν. Ἡ ὅλη δὲ στροφή μᾶς παρέχει ὁσφραντικὰς ἐντυπώσεις, ὅπως ἄλλαι, εἶδομεν, μᾶς παρέχουν ἀκουστικὰς καὶ ὀπτικὰς καὶ ἀπτικὰς.

Ἡ 19η στροφή τὴν πεζὴν ἔννοιαν : *«εἰς τὴν Ζ. δὲν πίπτουν ὀρηγνικά, βαρεῖται βροχαί»*, διετύπωσε ποιητικῶς : ὁ Ζεὺς σοῦ ἐχάρισε ἐλαφρά, καθαρά, διαφανῆ τὰ σύννεφα.

¹⁴ Ἀς σημειωθῇ ἡ βαθμιαία αὐξήσις εἰς τὴν σημασίαν τῶν ἐπιθέτων καὶ τὸ ἀσύνδετον.

Τὸ ἴδιον ἐπιτυγχάνει καὶ ἡ 20ῇ στροφῇ. Τὸ πεζότατον νόημα: «*Τὸ κλίμα σου εἶναι εὐκραές· τὴν μὲν ἡμέραν μέτριος ὁ καύσων, τὴν δὲ νύκτα μέτριον πάλιν τὸ ψυχρός*» παρουσιάζεται ὑπὸ τὴν ἐξῆς ὥραιαν μορφήν: Ἦ λαμπὰς ἡ αἰώνιος (περίφρασις ἐπιτυχῆς ἀντὶ τοῦ ἥλιος) κατὰ τὴν ἡμέραν ἀφθόρους ὠριμάζει τοὺς καρπούς σου. Ἦ δὲ νύχτα τόσον σὲ ἀγαπᾷ, τόσον ἡπία πρὸς σὲ καὶ εὐμενὴς εἶναι, ὥστε κλαίει μὲν καὶ εἰς τὴν περιοχὴν σου, (διὰ τὸν θάνατον βέβαια τῆς ἡμέρας, διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ φωτός· ὁ ποιητὴς ἀποδίδει τὰ συναισθήματα τῶν ἐμπύχων εἰς τὴν ἀψυχον φύσιν) (¹⁵) ἀλλὰ ἔχει τόσην μαγείαν ἢ ἀτμόσφαιρά σου, ὥστε γίνεται ἓνα θαῦμα: τὰ δ' ἀκρῶταίης μεταβάλλονται εἰς ὥραϊα κρίνα (¹⁶). Καὶ πράγματι, ἐὰν στύψη κανεῖς ἓνα κρίνον, θὰ ἔβγῃ κατὰ τὸ μέγιστον μέρος νερό, παρειήρησεν ἓνας μαθητής.

Ἡ 21ῃ στροφῇ παρέχει δύο ἀτυχεῖς λεκτικοὺς τρόπους: α) εἰς τὸ πρόσωπόν σου, (¹⁷) ἀντὶ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας σου, καὶ β) ἔνεκα τοῦ προηγουμένου ρήματος, τὴν λέξιν σμάραγμα ἀντὶ τοὺς λειμώνάς σου. Τὰ σμάραγμα δὲν μαραίνονται.

Ἡ 22α στροφῇ μᾶς συγκινεῖ ἰδιαιτέρως διὰ τὸ περιεχόμενόν της. Ὁ ποιητὴς ἀποδίδει μεγαλυτέραν σημασίαν ἀπὸ τὰς φυσικὰς καλλονὰς τῆς Ζ., θεωρεῖ ὡς μεγαλυτέραν αἰτίαν εὐτυχίας καὶ μακαρισμοῦ δι' αὐτὴν τοῦτο, ὅτι δὲν ὑπεδουλώθη εἰς τοὺς Τούρκους. Ἔτσι τὸ ποίημα, τὸ ὁποῖον παρουσιάζεται ὡς ἓνας ὕμνος, λόγῳ εὐγνωμοσύνης, πρὸς τὴν ἰδιαιτέραν πατρίδα του διὰ τὰς καλλονὰς της, δεικνύει ταυτοχρόνως πόσον μεγάλος ἦτο ὁ πόθος τοῦ ποιητοῦ διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς μεγαλυτέρας πατρίδος του (τὸν ἔρωτα αὐτὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἔδειξε καὶ προηγουμένως ὁ ποιητής, εἰς τὴν 10ην στροφὴν (¹⁸), καὶ δι' αὐτὸν προσέτι τὸν λόγον ἥξιζε νὰ τεθῇ ἡ φῶδι αὕτη πρώτη εἰς τὴν συλλογὴν τῶν ποιημάτων, τὰ ὁποῖα ὅλα ἐγράφησαν διὰ νὰ ἐξάρουν καὶ ὑμνήσουν τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἁγῶνα, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀναλάβει τότε ἡ Ἑλλάς.

Τὸ νόημα δὲ τῆς στροφῆς παρουσιάζεται ζωηρότατον. Ἀντὶ τοῦ ἀορίστου καὶ γενικοῦ: «*δὲν ἐγνώρισες τὴν δουλείαν*», ὁ ποιητὴς μᾶς παρουσιάζει τὴν εἰκόνα τοῦ τυράννου, ὁ ὁποῖος ὑψώνει ἐναλλὰξ καὶ καταφέρει τὴν κροταλίζουσαν μᾶστιγα ἐναντίον τοῦ θύ-

ματός του· βλέπομεν τὸν δυστυχή δοῦλον αἰμάσσοντα, συσπῶντα τὸ πρόσωπον ἀπὸ τὸ ἄλλος καὶ τὸν ἐξευτελισμόν.

Ἡ τελικὴ στροφὴ ἐμφανίζεται ἀπλῆ· αἱ προτάσεις τῆς παρουσιάζονται κατὰ παράταξιν, ἐν ᾧ ἢ β' εἶναι αἰτιολογία τῆς πρώτης· οὔτε σπάνιαι ποιητικαὶ λέξεις⁽¹⁹⁾, οὔτε σχήματα λόγου, οὔτε εἰκόνες. Εἶναι μία εὐχὴ τοῦ ἐκφράζει ὁ ποιητής, μία ἰκεσία πρὸς τὴν Μοῖραν του, νὰ μὴ τὸν ἀξιώσῃ νὰ πεθάνῃ στὴν ξενιτειά. Ὁ λόγος ἐμφανίζεται χωρὶς κανένα στολίδι, σὰν νὰ ἐβγήκε φυσικὰ ἀπὸ τὴν καρδιά, ἀλλὰ μᾶς συγκινεῖ βαθύτατα, διότι ἐκφράζει ὥραϊα ἓνα γενικὸν συναίσθημα, τὸν πόθον νὰ πεθαίνῃ κανεὶς καὶ νὰ βροῖσκῃ τὸν τάφον του εἰς τὴν πατρίδα. Μὲ αὐτὴν τὴν γλυκεῖαν λέξιν ἐφρόντισεν ὁ ποιητής νὰ κλείσῃ τὴν ᾠδὴν του, ὅπως καὶ μὲ αὐτὴν τὴν ἤρχισε.

Ἐπηκολούθησεν ἀνάγνωσις καὶ τοῦ τελευταίου τούτου τμήματος τῆς ᾠδῆς καὶ ἔπειτα τῆς ὅλης ᾠδῆς.

Ἐν τέλει εἶπον συγκεφαλαιώων τὰ εὐρεθέντα:

Παρατηροῦμεν ὅτι ὁ ποιητής διευτύπωσε μὲ πολλὴν δύναμιν καὶ χάριν εἰς ὅλην τὴν ᾠδὴν τὰς ἰδέας του.

Ποιητικαὶ λέξεις, ὥραϊαι περιφράσεις, ἐπιτυχεῖς μεταφοραὶ δίδουν ἑμορφίαν, ἰσχυραὶ δὲ ἀντιθέσεις, προσωποποιαὶ καὶ ἄλλα ποικίλα σχήματα ρητορικὰ δίδουν ζωὴν εἰς τὰς ἐκφράσεις του καὶ φέρουν διαρκῶς εἰκόνας ἐμπρὸς μας. Τὸν παρακολουθοῦμεν βῆμα πρὸς βῆμα εἰς τὴν ζωὴν του κατὰ τὸ πρῶτον μέρος τῆς ᾠδῆς, βλέπομεν διαγραφόμενα ζωηρὰ τὰ χαρίσματα τῶν ξένων χωρῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἠτύχησεν ἐπὶ μακρὸν νὰ ζήσῃ, ἀλλὰ πολὺ ζωηρότερον βλέπομεν τοὺς γοητευτικούς πίνακας τῶν καλλῶν τῆς πατρίδος του, τοὺς ὁποίους διαδοχικῶς προβάλλει εὐθύς κατόπιν ἐμπρὸς εἰς τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μας. Εἶναι ὁ ἱκανὸς ἐμφυχωτῆς τῶν ἀνύχων λέξεων, ὁ γνωρίζων ἀπὸ τὰ νεκρὰ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ὕλικά νὰ συνθέτῃ σύνολα πλήρη ζωῆς καὶ κινήσεως καὶ παλμοῦ καὶ φωτός.

Καὶ ἐὰν εἰς μερικὰς λεπτομερείας ἀστοχῇ, ἔχει ὅμως ὑπὲρ αὐτοῦ ἐλαφρυντικά. Αὐτὰ θὰ ἐξετάσωμεν ἀργότερα, ἀφοῦ πρῶτον ἐρευνήσωμεν καὶ τὴν ἀκουστικὴν ἐντύπωσιν τῆς ᾠδῆς, κατὰ τὴν τελικὴν περὶ αὐτῆς κρίσιν μας⁽²⁰⁾.

Ἡ ἀκουστικὴ ἐντύπωσις (21).

α) Τὸ μέτρον τῆς ᾠδῆς.

Οἱ μαθηταί, οἱ ὅποιοι εἶχον ἀναλάβει νὰ ἐρευνήσουν τὸ ζήτημα τοῦτο, ἔφεραν τὰ πορίσματα των, ἀβέβαια καὶ ἀόριστα. Δὲν εἶχαν κατορθώσει νὰ εὔρουν κάτι τὸ ὀρισμένον, τὸ ἀσφαλές. Ἀρκετοὶ ὑπεστήριξαν ὅτι δὲν ὑπάρχει μέτρον. Ἐνας ἔγραψεν ὅτι ὁ ποιητὴς φαίνεται ὅτι εἶχεν ἀποφασίσει νὰ γράψῃ τὴν ᾠδὴν του εἰς ἱαμβικὸν μέτρον, τὸ ὅποιον ταιριάζει εἰς ποιήματα μὲ τέτοιο περιεχόμενον (λυπητερά, κτῴ.)· ἀλλ' ἡ ἔρευνα, τὴν ὁποίαν εἶχε κάμει ὀρισμένων στροφῶν, τοῦ ἔδειξεν ὅτι ὁ π. δὲν ἐτήρησε πολλάκις τοὺς κανόνας. Ἄλλος τέλος, εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς οἰκογενείας τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον τὰ «Πρῶτα κριτικά» τοῦ Παλαμᾶ καὶ ἡ ἐκδοσις τοῦ Κάλβου τοῦ Φέξη, εἰς τὴν ὁποίαν, (ὅπως καὶ εἰς τὴν ἐκδοσιν τοῦ Στοχαστῆ) ἀναδημοσιεύεται ἐν τέλει ἡ περὶ τῆς μετρικῆς του «Ἐπισημείωσις» τοῦ ποιητοῦ, ἔφερε καὶ τὰ δύο βιβλία καὶ ἐξήτησε ν' ἀναγνώσῃ τὰ σχετικὰ χωρία, τὰ ὁποῖα εἶχε σημειωμένα. Ἀλλά, ὅσα μὲν γράφει ὁ Παλαμᾶς περὶ τοῦ μέτρον τοῦ Κ. (εἰς τὴν γνωστὴν διάλεξίν του περὶ τοῦ ποιητοῦ κατὰ τὸ 1889) εἶναι ἀόριστα, γεμᾶτα ἀπὸ εἰκονικὰς ἐκφράσεις καὶ εἰς μερικὰ σημεῖα ἀνώτερα τῆς ἀντιληπτικῆς δυνάμεως μαθητῶν τῆς τάξεως ταύτης. Ὅσα δὲ ὁ ἴδιος ὁ Κάλβος λέγει, εἶναι ἀκόμη δυσνοητότερα, καὶ εἰς μεγάλους. Ἐπειτα λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν, ἠρώτησα τὴν τάξιν καὶ ἐκεῖνον ποὺ ἐδιάβασε:

— Τί ἐννοήσατε;

— Τίποτε.

Ἔτσι ἐτέθη ἓνα πρόβλημα πρὸς λύσιν: «Ἐχει μέτρον ἡ ᾠδὴ ἢ δὲν ἔχει; Καί, ἐὰν ἔχῃ, ποῖον εἶναι αὐτό;»

Ἄς ἴδωμεν λοιπὸν.

— Τί ἐπιτυγχάνει ὁ π. μὲ τὴν χρῆσιν τοῦ μέτρον ἢ τοῦ ρυθμοῦ εἰς τὰ ποιήματα;

— Καθιστᾷ, μὲ τὴν τοποθέτησιν τονουμένων συλλαβῶν εἰς ὀρισμένας θέσεις, τὴν ὅλην φράσιν εὐχάριστον εἰς τὸ αὐτὶ μᾶς, μουσικωτέραν.

— Ἄς πάρωμεν λοιπὸν μίαν στροφὴν, καὶ ἃς ἀλλάξωμεν τὴν σειρὰν τῶν λέξεων. Ἐὰν ὑπάρχῃ ρυθμός, θὰ χαλάσῃ, καὶ τὸ πρᾶγμα θὰ φανῇ ἀμέσως.

Ἐγραψα εἰς τὸν πίνακα τὴν 14ην στροφὴν τῆς ᾠδῆς, καὶ δεξιὰ τὴν ἰδίαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐξῆς σειρὰν τῶν λέξεων :

Καὶ σήμερον οἱ ποιμένες
σεβάζονται τὰς πηγὰς
τὰς δροσεράς καὶ τὰ δένδρα·
οἱ Νηρηίδες πλανῶνται
ἀκόμῃ αὐτοῦ.

— Ἄς διαβάσῃ ἓνας πρῶτον πῶς ἔγραψεν ὁ π. καὶ ἔπειτα πῶς ἔγραψα ἐγώ.

Εὐρέθῃ ἀμέσως ὅτι ἡ στροφή, ὅπως τὴν εἶχα ἀλλάξει, δὲν κυτῶ πλέον τόσον καλὰ εἰς τὸ αὐτί μας, κατὰ ἐχάθη. Τοῦτο φανερώνει ὅτι ἡ στροφή, ὅπως τὴν ἔχει διατυπώσει ὁ Κάλβος, ἔχει ρυθμόν.

— Λοιπόν, νὰ τὸν εὐρώμεν.

Μὲ μικρὰν προσπάθειαν, οἱ μαθηταὶ εὐρῆκαν ὅτι, ὅπως εἶναι τοποθετημέναι αἱ λέξεις ἀπὸ τὸν ποιητὴν,

ὁ μὲν 1ος στίχος εἶναι 7 σύλλαβος ἱαμβικοῦ ρυθμοῦ

ὁ δὲ 2ος » » 8 σύλλαβος » »

ὁ δὲ 4ος » » 7 σύλλαβος » »

(μὲ συνίησιν εἰς τὸν 3ον πόδα : πλανῶνται ἀκόμα)

καὶ ὁ 5ος στίχος εἶναι 5 σύλλαβος ἱαμβικοῦ ρυθμοῦ.

Ὁ 3ος δὲν οἰκονομεῖται μὲ τὸ ἱαμβικὸν μέτρον, φαίνεται μᾶλλον ἀναπαισικὸς 7 σύλλαβος.

Ταῦτα πρὸς καλυτέραν παρακολούθησιν ἔγραψα συντόμως εἰς τὸν πίνακα.

— Ἄς μετρήσωμεν τώρα καὶ τὴν 3ην στροφήν.

Οἱ μαθηταὶ ἐμέτρησαν, εὐρῆκαν, καὶ ἔγραψα εἰς τὸν πίνακα :

3η στροφή :

Ὁ 1ος στίχος 8 σύλλ. ἱαμβικός.

Ὁ 2ος » » » (μὲ συνίησιν εἰς τὸ Καὶ ἦ).

Ὁ 3ος » 7 σύλλ. » (θέλει μόνον ἔκθλιψιν τοῦ α τοῦ μακροῦ καὶ ἔχει χασμωδίαν εἰς τὰς λ. μὲ εἶδε).

Ὁ 4ος » » » (καὶ ἔχει χασμωδίαν τοῦ αἰῶνος).

Ὁ 5ος » 5 σύλλ. » (» » ξένα ἔθνη).

Ὡστε ἡ 3η στροφή ἀποτελεῖται ἀπὸ στίχους ἱαμβικοῦ ρυθμοῦ ὅλους : τοὺς 4 πρώτους 7σύλλαβους ἢ 8σύλλαβους, τὸν 5ον 5σύλλαβον. Τὸν ποιητὴν δὲν ἐνοχλεῖ ἡ χασμωδία.

— Ἄς ἀναγνώσωμεν τώρα τὴν 12ην στροφὴν.

Ὁ μετρῶν μαθητὴς εὗρηκεν ὅτι ὁ 1ος στίχος περιέχει στὴν ἀρχὴ ἓνα πόδα τροχαϊκοῦ ρυθμοῦ μὲ συνίζησιν: Χαῖρε Αὖ, καὶ ἔπειτα ἰάμβους. Ἐδῶ δυσκολεύονται τὰ πράγματα. Ἄλλ' ἄλλοι συμμαθηταὶ τοῦ ἐνεθυμήθησαν ὅτι οἱ ἰάμβοι μετροῦνται κατὰ διποδὶαν καὶ ὅτι ὁ τροχαῖος εἰς τὸν 1ον πόδα εἶναι ἀνεκτός· διότι ὁ ἰσχυρὸς τόνος τῆς διποδίας πίπτει συνήθως εἰς τὸν β' πόδα, εἰς τὴν 4ην συλλαβὴν, ὅπως πολλάκις ἕως τότε εἶχον εὔρει εἰς στίχους δημοτικῶν τραγουδιῶν. Ὡστε ἐσημειώσαμεν:

12η στροφή:

Ὁ 1ος στ. 7 σύλλ. ἰαμβ. (μὲ συνίζησιν καὶ χασμωδίαν)
 ὁ 2ος » 8 σύλλ. » (» »)
 ὁ 3ος » 8 σύλλ. » (μὲ δύο χασμωδίας)
 ὁ 4ος » 8 σύλλ. » (μὲ δύο συνιζήσεις)
 ὁ 5ος » 5 σύλλ. » (μὲ χασμωδίαν).

Ἐμετρήσαμεν καὶ τὴν 15ην στροφὴν:

Ὁ 1ος στίχος 7 σύλλ. ἰαμβ. (μὲ δύο συνιζήσεις)
 ὁ 2ος » 7 » »
 ὁ 3ος » 8 » » (μὲ δύο συνιζήσεις καὶ χασμωδίαν)
 ὁ 4ος » 7 » »
 ὁ 5ος » 5 » »

Ἐνας μαθητὴς συνώψισε τὰ μέχρι τοῦδε εὑρεθέντα: « Ὁ π. χρησιμοποιεῖ στροφὰς ἀπὸ 5 στίχους, αἱ ὁποῖαι ἔχουν τοὺς 4 πρώτους στίχους 7 συλλάβους καὶ 8 συλλάβους ἰαμβικοῦ ρυθμοῦ, τονιζομένους πάντοτε εἰς τὴν 6ην συλλαβὴν, καὶ τὸν τελευταῖον, ἰαμβικοῦ ἐπίσης ρυθμοῦ, ἀλλὰ 5 συλλαβον, τονιζόμενον ἀπαραιτήτως εἰς τὴν 4ην συλλαβὴν ».

— Ἄς ἐξετάσωμεν τώρα καὶ τὴν 2αν στροφὴν:

Εὗρήκαμεν ὅτι

Ὁ 1ος στίχος εἶναι 7 σύλλ. ἰαμβικὸς
 ὁ 2ος » » 8 σύλλ. » (μὲ συνίζησιν)
 ὁ 4ος » » 6 σύλλ. »
 ὁ 5ος » » 5 σύλλ. »

Ὁ 3ος μόνον ἐὰν μετρηθῇ ἀναπαιστικῶς οἰκονομεῖται, ὅπως εἶδομεν καὶ εἰς τὴν 14ην στροφὴν ὁ 3ος.

— Ἄς παρατηρήσωμεν καὶ τὴν 9ην στροφὴν:

Ὁ 1ος στίχος εἶναι 7 σύλλ. ἰαμβικὸς (μὲ συνίζησιν)
 ὁ 2ος » » 6 σύλλ. ἀναπαιστικὸς

- ὁ 3ος στίχος εἶναι 7 σύλλ. ἱαμβικὸς
 ὁ 4ος » » 8 σύλλ. »
 ὁ 5ος » » 5 σύλλ. »

Συμπληρώνει τώρα ἓνας μαθητὴς τὰ ποῖν εὐρεθέντα : « Ὁ π. χρησιμοποιεῖ στροφὰς ἀπὸ 5 στίχους, αἱ ὁποῖαι ἔχουν τοὺς 4 πρώτους στίχους βσυλλάβους, 7συλλάβους καὶ 8συλλάβους ἱαμβικοῦ συνήθως ρυθμοῦ, ἐντοίε δὲ καὶ ἀναπαιστικοῦ, ὅλους τονιζομένους εἰς τὴν 6ην ἀπαραιτήτως συλλαβὴν, τὸν δὲ τελευταῖον δούλλαβον, πάντοτε ἱαμβικοῦ ρυθμοῦ, τονιζόμενον εἰς τὴν 4ην συλλαβὴν. Ἐνίοτε κάμνει συνιζήσεις, πολλάκις ὁμως ἀνέχεται τὴν χασμωδίαν (τὴν ὁποίαν γενικῶς ἠνείχeto ἡ καθαρεύουσα γλῶσσα εἰς τὴν ποίησιν).

— Παιδιά, εἰς ὅσα εἶπομεν πρέπει νὰ προσθέσωμεν ἀκόμη καὶ κατὶ. Ἀναγνώσατε τὴν 1ην στροφὴν καὶ μετρήσατε :

Ὁ 1ος στ. εἶναι 6 σύλλ. ἀναπαιστικὸς

ὁ 2ος » » 7 » ἱαμβικὸς (μὲ χασμωδίαν)

ὁ 3ος » » 8 » » »

ὁ 4ος » » 8 » » (μὲ συνιζήσιν καὶ χασμωδίαν)

ὁ 5ος » » 5 » » ἀλλὰ παρουσιάζει παρατονισμόν,

ἔτσι πού τονίζεται ἡ γ' συλλαβὴ του, κοντὰ εἰς τὴν δ'. Ὁ ποιητὴς δὲν ἐπρόσεξε τοῦτο ; Ἄς διαβάσῃ ἓνας μὲ προσοχὴν τὴν στροφὴν.

Οἱ μ. εὐρῆκαν ὅτι ἐξ αἰτίας τοῦ παρατονισμοῦ ἀναγκάζομεθα κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν νὰ σταθῶμεν εἰς τὴν λ. χρυσᾶ, νὰ χωρίσωμεν δηλαδὴ τὸ ἐπίθετον ἀπὸ τὸ οὐσιαστικόν, καὶ ἔτσι προσέχομεν περισσότερον εἰς τὴν λέξιν αὐτήν· τὰ δῶρα δὲν εἶναι τίποτε συνηθισμένα δῶρα, εἶναι χρυσᾶ, τὸ ὠραιότερον καὶ πολυτιμότερον δῶρον πού ἡμπορεῖ νὰ λάβῃ θνητὸς ἀπὸ τὸν ἀρχηγέτην τῶν Μουσῶν, τὸ τάλαντον τῆς ποιήσεως, τὸ δῶρον πού θὰ τὸν καταστήσῃ ἀθάνατον μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐφημέρων θνητῶν. Τὸ προᾶγμα φαίνεται καθαρώτατα, ἐὰν ἀντικαταστήσωμεν τὸ χρυσᾶ μὲ τὸ ἐπίθετον θεῖα. Μολονότι ἰσχυρότερον τοῦτο κατὰ τὴν ἐννοίαν, λόγῳ τῆς ἑλλείψεως παρατονισμοῦ φαίνεται κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἀσθενέστερον· δὲν τὸ προσέχομεν. Ἴσως λοιπὸν ἐπίτηδες ὁ ποιητὴς ἐχρησιμοποίησε τὴν παρὰ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ρυθμοῦ ἔτσι τονιζομένην λέξιν.

— Γιὰ κοιτάξετε, μὴ τυχὸν ἔχομεν καὶ ἄλλους τοιοῦτους παρατονισμοὺς εἰς τὸν τελικὸν στίχον τῶν στροφῶν ;

Οἱ μαθηταὶ εὐρῆκαν μετ' ὀλίγον ὅτι καὶ εἰς τὴν 5ην στροφὴν ἐπαναλαμβάνεται τὸ ἴδιον. Ἡ λέξις *χαρὰ* τονίζεται παρὰ τὸν ρυθμόν, ἀναγκασόμεθα νὰ σταματήσωμεν ὕστερ' ἀπὸ αὐτὴν, καὶ ἡ λ. *μόνη* ἀποκτᾷ ἔτσι περισσοτέραν δύναμιν. Διαβάζουν διὰ νὰ πεισθοῦν δύο ἢ τρεῖς.

Τὸ ἴδιον συμβαίνει μετὰ τὴν λ. *ἀργυρᾶ* (τόξα) τῆς 13ης στροφῆς, μετὰ τὴν λ. *χρυσῶν* (κίτρων· φαίνονται πιδ χρυσᾶ) τῆς 18ης στροφῆς, ὅπως καὶ μετὰ τὰς λέξεις εἰς ἑσὲ τῆς 20ῆς στροφῆς, ὅπου μετὰ τὸν παρὰ τοὺς κανόνας πάλιν τόνον ἐξαίρεται πολὺν περισσότερο ἢ θαυμαστὴ αὐτὴ μεταλλαγὴ τῶν δακρύων τῆς νυκτὸς εἰς τοὺς ὥραισιότατους κρίνους, ἐξαιρετικῶς, ὥς λέγει ὁ ποιητής, εἰς σέ, τὴν Ζάκυνθον. Διαβάσετε.

— Ἄς ἀναγνώσῃ τώρα ἓνας ἄλλος τὴν 21ην καὶ τὴν 22αν στροφὴν. Οἱ μαθηταὶ εὐρῆκαν ἀμέσως ὅτι καὶ εἰς αὐτὰς ὑπάρχει παρατονισμός, ὅχι ὅμως πλέον εἰς τὸν τελικὸν στίχον, ἀλλὰ εἰς τὸν 4ον· δὲν ἐμάρανε ποτὲ ὁ *θερμὸς* Κύων, δὲν ἐγνώρισας ποτὲ τὴν *σκληρὰν* μάστιγα, ἀνεγνώρισαν δὲ ὅτι εἶναι πολὺ ἐπιτυχημένοι καὶ οἱ δύο, διότι ἐξαίρουν ἐμφαντικώτατα τὴν σημασίαν τῶν ἐπιθέτων.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω ἡμποροῦμεν νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι «ὁ ποιητὴς ἐνόησε παραβαίνει ἐπίτηδες τὸν ρυθμόν, διὰ νὰ μᾶς κάμῃ νὰ προσέξωμεν ἰδιαιτέρως κάποια ἐνδιαφέρουσαν ἔννοιαν».

Αὐτὰ λοιπὸν εὐρίσκομεν ἀπὸ τὴν ἐξέτασιν τῆς ᾠδῆς ἐν σχέσει πρὸς τὸ μέτρον αὐτῆς. Ὁ ποιητὴς, χωρὶς καὶ ὁ ἴδιος νὰ τὸ ἐννοῇ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν «ἐπισημείωσιν» περὶ τῆς μετρικῆς του, ἀνέμειξεν εἰς τοὺς στίχους τοῦ δύο μέτρα, τὸ ἱαμβικὸν καὶ τὸ ἀναπαιστικόν⁽²²⁾. Τί ἐπέτυχε ἁρᾶ γε μετὰ τοῦτο; Βεβαίως οἱ ἱαμβικοὶ στίχοι τοῦ ἀπέφευγον ἤδη καὶ πρὶν τὴν μονοτονίαν, ἐξ αἰτίας τῆς διαφορᾶς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συλλαβῶν των (ἑσύλλαβοι, οἱ τελικοὶ, βσύλλαβοι, 7σύλλαβοι, 8σύλλαβοι οἱ ἄλλοι)· ἀλλὰ τώρα, μετὰ τὴν χρῆσιν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ τῶν ἀναπαιστικῶν, ἡ στροφὴ, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπεφάσισε νὰ γράψῃ τὴν ᾠδὴν του, ἀπέκτησεν ἀκόμη μεγαλύτεραν ποικίλιαν καὶ εἰς πολλὰ σημεῖα κίνησιν, διότι ὁ ἀναπαιστικὸς ρυθμὸς ἔχει γοργότητα μεγαλύτεραν ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἱαμβικόν, καί, ἔτσι ποὺ προβάλλει ξαφνικὰ μέσα στοὺς ἱάμβους, δίδει μίαν νέαν ζωὴν καὶ μᾶς ἐκπλήσσει. Τοῦτο εὐκόλα ἡμπορεῖτε καὶ σεῖς νὰ ἐξακριβώσετε, ἐὰν προσέξετε ἰδιαιτέρως μερικὰς στροφάς, αἱ ὁποῖαι περιέχουν ἀναπαιστικὸς στίχους.

Κοιτάξετε π.χ. τὴν 1ην στροφὴν. Ἀρχίζει μὲ ἀνάπαιστον, ὃ φιλιτάτη πατρίς· ὕστερα ἀκολουθοῦν ἱαμβοί. Οἱ μαθηταὶ ἐδιάβασαν καὶ εὐρῆκαν ὅτι ὁ γοργὸς ἀνάπαιστος ἐκφράζει θερμότεραν τὴν ἀγάπην τοῦ ποιητοῦ, ζωηρότερον τὸ συναίσθημα τῆς ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν κατέχει πρὸς τὴν πατρίδα του· ὁ ρυθμὸς δεικνύει σὰν νὰ σπεύδῃ ὁ π. νὰ ὑποδεχθῇ προσφιλέστατον πρόσωπόν του, ἐρχόμενον. Τὸ πρᾶγμα φαίνεται σαφέστερον ἐὰν μετατρέψωμεν τὸν στίχον εἰς ἱαμβικόν, ἀντικαθιστῶντες τὸ φιλιτάτη μὲ ἄλλο ἐπίθετον, π.χ. ποθητή. Ἡ σπουδὴ αὐτὴ, ἡ θερμότης ἐχάθη ἀμέσως· (εἶναι ἀληθές ὅτι καὶ τὸ φωνῆεν α τοῦ φιλιτάτη, ἔτσι πού τονίζεσαι, προσδίδει καὶ αὐτὸ εἰς τὸν στίχον θέρμην καὶ χαράν).

Εἰς τὴν 2αν στροφὴν :

Καὶ σὺ τὸν ὕμνον δέξου·

ἐχθαίρουσιν οἱ ἀθάνατοι

τὴν ψυχὴν, καὶ βροντάουσιν

ἐπὶ τὰς κεφαλὰς

τῶν ἀχαρίστων,

ὁ μεσαῖος ἀνάπαιστος δίδει τὴν ἐντύπωσιν τοῦ μέσα σὲ θυμόν, μέσα σὲ βρασμὸν αἰφνιδίου, ταχυτάτου ἐκ μέρους τοῦ Διὸς ἐκσφενδονισμοῦ τοῦ κεραυνοῦ, ὁ ὁποῖος καταστρέφει τὴν μὲ τοὺς προηγούμενους ἱάμβους ἥτυχον ροὴν τοῦ χοῦνου, καὶ τὴν ἡρεμίαν, πρὸς ἐβασίλευεν εἰς τὸν χώρον. Ἐνας μαθητὴς παρετήρησεν ἐδῶ ὅτι καὶ ἡ χασμωδία ἀοὺσιν τοῦ βροντάουσιν εἶναι σημαντικὴ. Ἦμποροῦσε, χωρὶς νὰ καταστρέψῃ τὴν διὰ τῆς χρήσεως τοῦ ἀναπαίστου ἐντύπωσιν, νὰ εἴπῃ ὁ ποιητὴς βροντῶσι, ἀλλὰ μὲ τὸ ἀναλελυμένον ἀοὺ ἀποδίδεται πολὺ ἐναργέστερον ὁ ἐκκωφαντικὸς κρότος, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐπακολουθῶν ἀντίλαλος, τὸ βουητὸ πρὸς ἀφήνει ἡ βροντὴ τοῦ κεραυνοῦ, ἔτσι πρὸς σβήνει σιγὰ-σιγὰ μέσα εἰς τὸ ἀπειρον. Ἐδοκίμασαν καὶ ἄλλοι δύο τρεῖς μαθηταὶ νὰ ἀναγνώσουν ὅπως πρέπει τὴν στροφὴν, διὰ νὰ ἀποδώσουν μὲ τὴν κατάλληλον ἀνάγνωσιν τὰς ἐννοίας ταύτας.

Ἐπιτυχεστάτη ἐπίσης εἶναι ἡ εἰσαγωγὴ ἐνὸς ἀναπαίστου εἰς τὴν 8ην στροφὴν: Ἀγρία, μεγάλα τρέχουσι τὰ νερά τῆς θαλάσσης. Τὸ τρέχουσι, τὸ ὁποῖον εἶπεν ἀπλῶς ὁ π. εἰς τὸν πρῶτον στίχον, τὸ ἔφερε ζωντανὸν ἐμπρὸς μας μὲ τὸν ἀναπαιστικὸν ρυθμὸν τοῦ β' στίχου. Ἀλλὰ τὴν στροφὴν αὐτὴν ἀξίζει, εἶπον, νὰ παρατηρήσωμεν προσεκτικώτερον, εὐθὺς μετ' ὀλίγον.

Οἱ ἄλλοι ἀνάπαιστοι δὲν φαίνεται νὰ ἔχουν καμμίαν ἰδιαι-

τέραν σημασίαν. Οἱ μ. τοὺς ἐμέτρησαν, καὶ ἐν συνόλῳ εὐρέθησαν εἰς τὴν ᾧδὴν 16, ἀπέναντι 76 ἰάμβων (πλὴν ἐννοεῖται τῶν τελικῶν ἐκάστης στροφῆς)· ἐπομένως ὁ π. ἐχρησιμοποίησεν εἰς τὴν ᾧδὴν του 1 ἀνάπαιστον κατ' ἀναλογίαν πρὸς 5 περίπου ἰάμβους.

Ἐνας ἀπὸ τοὺς καλοὺς μαθητὰς συνώφισεν ἐν τέλει ὅσα εὐρέθησαν περὶ τοῦ μέτρου, εἰς τὸ ὁποῖον ἔγραψεν ὁ Κ. τὴν ᾧδὴν του. Ἀπεφασίσθη δὲ νὰ γίνῃ ἔρευνα καὶ εἰς τὴν ᾧδὴν Εἰς τὸν Ἰερὸν Λόγον, διὰ νὰ ἴδωμεν ἂν καὶ αὕτη εἴναι γραμμμένη σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνας, τοὺς ὁποίους εὕρομεν εἰς τὸν Φιλόπατριν.

β) Ἡ ἔλλειψις ὁμοιοκαταληξίας.

Ἐπικολούθησε συζήτησις διὰ τὴν ἔλλειψιν τῆς ὁμοιοκαταληξίας.

Μερικοὶ μαθηταὶ ὑπεστήριξαν ὅτι ἡ ἀπουσία τῆς ὁμοιοκαταληξίας ἀφαιρεῖ τὸ σπουδαιότερον στόλισμα ἐνὸς ποιήματος, τὸ διακριτικὸν γνώρισμα τοῦ ποιητικοῦ λόγου ἀπὸ τὸν πεζόν. Δι' αὐτὸ ἴσως καὶ αἱ ᾧδαι τοῦ Κ. δὲν εὐχαριστοῦν κατ' ἀρχὰς τὴν ἀκοήν μας.

Ἄλλοι ἀντέτειναν ὅτι τὰ σπουδαῖα νοήματα, ἡ κομψὴ φράσις καὶ ὁ ρυθμός, αὐτὰ εἶναι τὰ κύρια διακριτικὰ τῶν ποιημάτων. Ἡ ὁμοιοκαταληξία εἶναι βέβαια καὶ αὕτη ἓνα στολίδι, ἀλλ' ὄχι ἀπαραίτητον. Ἐὰν ὑπάρχῃ καὶ εἶναι ἐπιτυχημένη, τόσον τὸ καλύτερον. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν αὕτη λείπῃ, ὑπάρχουν ὅμως τὰ ἄλλα, ἡ ἀπουσία τῆς δὲν γίνεται αἰσθητή. Ὑπενθύμισαν δὲ ὅτι τὰ δημοτικὰ τραγούδια δὲν ἔχουν ὁμοιοκαταληξίαν, ὅμως εἶναι ὡραιότατα καὶ μεγαλοπρεπέστατα.

Ἄλλος μαθητὴς ὑπενθύμισε ὅτι ἐξ αἰτίας τῆς ὁμοιοκαταληξίας πολλάκις ὁ ποιητὴς εἶναι ἠναγκασμένος νὰ προσθέτῃ εἰς τὸν στίχον λέξεις καὶ νῆματα ὅχι ἀναγκαῖα, ἐξ αἰτίας τούτου ἡ προσπάθειά του διὰ τὴν εὕρεσιν καὶ παράθεσιν λέξεων, αἱ ὁποῖαι νὰ τελειώνουν μὲ τὸν ἴδιον ἦχον, γίνεται καταφανής, τὰ παραγεμίσματα αὐτὰ τῶν στίχων κτυποῦν ἄσχημα, καὶ ἔτσι ὀλιγοστεύει ἡ ἀξία τοῦ ποιήματος. Ἐχομεν εὔρει ἤδη εἰς πολλὰ ποιήματα τοιαῦτα παραδείγματα.

Ὁ μαθητὴς τέλος, ὁ ὁποῖος εἶχε μαζί του τὴν ἔκδοσιν τῶν ᾧδων τοῦ Φέξη προσέθεσεν ὅτι ὁ Κ. ἀπέδιδε κυρίως σημασίαν εἰς τὴν ἁρμονίαν, τὴν μουσικότητα τῶν στίχων, ὠνόμαζε δὲ «βαρ-

βάρους» τὰς ὁμοιοκαταληξίας. Ἐθεώρει, φαίνεται, ἀνάξιον ἑαυτοῦ, τὴν στιγμὴν ποὺ εἶχεν ἀναλάβει νὰ ψάλλῃ ὑπερλάμπρους ὑπὲρ πατρίδος ἀγῶνας, «νὰ κάθεται νὰ ψάχνῃ νὰ βρῇ ρίμες». Ἐπομένως ἐκ πεποιθήσεως καὶ προθέσεως τὸς ἀπέφυγε. Μὰς ἀνέγνωσε δὲ καὶ τὴν σχετικὴν φράσιν τοῦ Κάλβου ἐκ τῆς «ἐπισημειώσεως» αὐτοῦ: «Ἡ ἁρμονία τῆς περιόδου εἶναι ἀναγκαία ὄχι μόνον ὡς ἀποτελεσματικὸν μέρος τῆς ποιήσεως, ἀλλὰ ἀκόμη ὡς μέσον, τὸ ὁποῖον μᾶς ἐλευθεροῖ ἀπὸ τὴν βαρβαρότητα τῶν ὁμοιοκαταλήξεων» (23).

Κατελήξαμεν λοιπὸν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀπουσία τῆς ὁμοιοκαταληξίας, ἐφ' ὅσον οἱ στίχοι τοῦ Κάλβου ἔχουν ἄλλα θέλγητρα, δὲν ἡμπορῇ νὰ ὀλιγοστεύῃ τὴν ἀξίαν αὐτῶν.

γ) Ἀπομίμησις ἤχων καὶ κινήσεων.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν, ἐκτὸς τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ρυθμοῦ, προξενεῖ εἰς τὴν ἀκοήν μας ἡ ἀνάγνωσις ὠρισμένων στροφῶν, οἱ μαθηταὶ εὗρηξαν τὰ ἑξῆς:

α) Ἡ 8η στροφή φαίνεται ὅτι ἀποδίδει ἐκφραστικώτατα μὲ τοὺς ἤχους τῶν λέξεων τῆς τὴν ἔννοιαν τῶν πραγμάτων. Νομίζει κανεὶς ὅτι βλέπει τὸ φοβερὸν θέαμα, ὅτι εἶναι παρὼν καὶ ἀκούει τὸ φοβερὸν μούγγρισμα τῆς μαινομένης θαλάσσης.

Ἄγρια φαίνονται νὰ ἔρχονται ἀπὸ μακριά, ἀπὸ ἀπόστασιν (= τὸ προπαροξύτονον τοῦ ἐπιθέτου), ἀλλὰ νά, ἦλθαν κιόλα, ὀγκώδη, πανύψηλα (= τὸ μέγαν), καὶ τρέχουσι, περνοῦν ἀστραπιαίως ἐμπρὸς μας (= ὁ ἀνάπαιστος), τὰ νερὰ τῆς θαλάσσης. Οἱ μαθηταὶ παρετήρησαν πόσῃ, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω, ἐντύπωσιν κάμνει καὶ τὸ ὅτι εἰς τὴν μικρὰν αὐτὴν πρότασιν το-νίζονται δυνατὰ τέσσαρα ἄ. Καὶ νά,

ρί—πτον—ται, καὶ

σχί—ζον—ται

βί—αι—α

ἐπὶ τοὺς βράχους ἀλβιονείους.

Αἱ τρεῖς λέξεις, τρισύλλαβοι καὶ αἱ τρεῖς, τονιζόμεναι καὶ αἱ τρεῖς εἰς τὴν προπαραλήγουσαν (εἰς τὸ ἴδιον φωνῆεν ἰ), ἐὰν ἀναγνωσθοῦν ὅπως πρέπει, χωριζόμεναι χτυπητὰ εἰς τὰς συλλαβάς των, δίδουν τὴν ἐντύπωσιν τριῶν σειρῶν κυμάτων, τὰ ὁποῖα, τὸ ἕνα εὐθὺς κατόπιν τοῦ ἄλλου, βλέπομεν:

μέ την πρώτην συλλαβήν,
νά ὀρμουῖν, νά κτυποῦν μέ λύσσαν ἐπάνω στοὺς βράχους·
μέ την δευτέραν
ν° ἀποκρούονται,
καὶ μέ την τρίτην
νά ὑποχωροῦν πρὸς τὰ ὀπίσω.

Τὸ τρίτον κῦμα μέ την ἀφόρητον χασμωδίαν τοῦ βί-αι-α φαίνεται ὀγκωδέστερον, ἐπιπίπτει ἀγριώτερον ἐναντίον τῶν βράχων, διὰ νά ἀποκρουσθῇ ὅμως ἐν τέλει καὶ αὐτό.

Οἱ μαθηταί, ἀφοῦ ἐδοκίμασαν καὶ ἀνέγνωσαν ὅπως πρέπει τὴν στροφὴν, ἀνεγνώρισαν ὅτι αὕτη εἶναι πράγματι μέ περισσὴν τέχνην συντεθειμένη, καὶ ἀπομιμείται ὥραϊα τοὺς ἤχους τῶν τεραστίων κινήσεων, ἔτσι πού ὀρμουῖν καὶ σπάζουν ἐπάνω στοὺς βράχους τῆς ἀποκρήνου ἀκτῆς.

β) Ὁ ἑνας μαθητὴς παρατήρησεν ὅτι καὶ ὁ 3ος στίχος τῆς 16ης στροφῆς πλέωσι γέμοντα ἔρωτος ἐμφανίζει παρομοίαν συγχρότησιν: Παρουσιάζει τρεῖς λέξεις, τρισυλλάβους, προπαροξύτονους, τονιζομένας δὲ καὶ τὰς τρεῖς εἰς τὸ ἴδιον φωνῆεν, τὸ ἐ. Ὑπεστήριξε δὲ ὅτι πρέπει ν° ἀναγνωσθῇ ἀργά-ἀργά ὁ στίχος, αἱ συλλαβαὶ τῶν λέξεων μία μία, ἀλλ' ἠνωμέναι, καὶ ὅτι μέ τὸ ἀκουσμά αὐτὸ ὁ ποιητὴς ἠθέλησε πιθανῶς νά φέρῃ νοερῶς ἐμπρὸς εἰς τὰ μάτια μας τὸ θέαμα τῶν κουπιῶν, τὰ ὁποῖα μέ τὸ τοιούμενον μὲν ἐφέρονται γοργότερον πρὸς τὸ στήθος, ἐν ᾧ βυθίζονται εἰς τὴν θάλασσαν, (ὁ κωπηλάτης τότε ἐντείνει κάπως τὰς δυνάμεις του, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποδίδει ἐδῶ ὁ τόνος τῆς λέξεως), μέ τὰς ἄλλας δὲ δύο συλλαβάς, τὰς ἀτόνους, τὰ κουπιά ἀπομακρύνονται βραδέως, εἰς δύο χρόνους, ἀπὸ τὸ στήθος, ἐνῶ τὸ ἄλλο ἄκρον τῶν ἐβγῆκε καὶ φέρεται ὑπεράνω τῆς θαλάσσης. Αὐτὸ ἐπαναλαμβάνεται ρυθμικῶς τρεῖς φορές. Καὶ ἡ ὅλη δὲ στροφή, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλας, (τὴν 8ην π.χ.), πρέπει νά ἀναγνωσθῇ ἀργά-ἀργά, διὰ νά δειχθῇ ἡ βραδεῖα, λικνιστικὴ προώθησις τῶν λέμβων μέ τοὺς ψάλλοντας νέους.

γ) Ὁ ἄλλος μ. παρατήρησεν ὅτι καὶ ὁ τονισμὸς μερικῶν λέξεων ἀποδίδει ἐμφαντικώτερον τὴν ἔννοιαν πού ἐκφράζουν: οὕτω π.χ. τὸ προπαροξύτονον πλοῦτον ἀναρίθμητον τῆς 9ης στροφῆς, τὸ ἐπίσης προπαροξύτονον ῥῆμα ἡκουον τῆς 13ης (ἐπὶ μακρόν, καταμαγευμένα, παρηκολούθουν), ὅπως καὶ τὸ μετ' ὀλίγον σ η μ α ί ν ο ν τ α (=τὸ μακρόσυρτον). Τὴν ἰδίαν ἔννοιαν τοῦ παρα-

τεταμένον, τοῦ μακροχρονίου, τοῦ αἰωνίου φαίνεται ὅτι ἀποδίδει καὶ τὸ κοιμώμεθα τῆς 23ης στροφῆς.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω ἡμποροῦμεν νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι ὁ ποιητὴς εἰς μερικά σημεῖα τῆς ᾠδῆς ἐχρησιμοποίησε θαυμάσια τὰ ἐκφραστικὰ μέσα πού εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν του διὰ νὰ μᾶς δώσῃ ἀπομίμησιν ἤχων καὶ κινήσεων, καὶ διὰ νὰ ἐναρμονίσῃ ἐν γένει τὸ ἄκουσμα τῶν στίχων του (τὴν μορφὴν) μετὰ τὸ νόημα αὐτῶν.

δ) *Χασμωδίαι, διαδοχὴ ὁμοήχων φωνηέντων.*

Σχετικὰ μετὰ τὸ ζήτημα τῆς μουσικότητος τῶν στίχων πολλοὶ μαθηταὶ ὑπεστήριξαν ὅτι πολλοὺς ἀπὸ αὐτοὺς ἀσχημίζουσιν ἀνυπόφοροι ἀληθῶς χασμωδίαι. Οὕτω π.χ. εἰς τὴν 3ην στροφὴν τὸ πέμπτον τοῦ αἰῶνος (3 φωνήεντα διάφορα ἀλλεπάλληλα), εἰς τὴν 5ην στροφὴν εἰς τὸν 1ον στίχον Σύ, ὅταν (2 φωνήεντα κατὰ σειρὰν), καὶ εἰς τὸν 4ον Σὺ εἶσαι (2 φωνήεντα κατὰ σειρὰν, καὶ μάλιστα τὰ ἴδια, ιι)· εἰς τὴν 6ην στροφὴν γῆμακαρία ὁ ἥλιος (3 φωνήεντα ἀλλεπάλληλα)· εἰς τὴν 15ην Πρωτοὶ οἱ ἰόνιοι ξέφυροι (3 φ. κατὰ σειρὰν, τὸ α' καὶ τὸ β' ι) κ.ἄ. Εἰς ἄλλους δὲ στίχους (εὐτυχῶς ὀλίγους) παρατηρεῖται ἡ ἐπὶ πολλὰς συνεχεῖς συλλαβὰς διαδοχὴ τῶν ἰδίων φωνηέντων· π.χ. οἱ Νηρηίδες (στ. 5ος τῆς 14ης στροφῆς· τέσσαρα ι κατὰ σειρὰν!) τὰ σμάραγδά σου (5ος στ. τῆς 21ης στροφῆς· τέσσαρα α). Εἰς ταῦτα ἀπήντησα ὅτι, ὅπως εἶχον ἐλεῖν καὶ πρὶν, ἡ καθαρεύουσα γλῶσσα, τὴν ὁποίαν μεταχειρίζεται κατὰ τὸ πλεῖστον ὁ Κάλβος, δὲν ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν τὴν μουσικότητα τῶν στίχων καὶ ἠνείχετο τὴν χασμωδίαν καὶ τὴν διαδοχὴν τῶν ἰδίων φωνηέντων⁽²⁴⁾. Ὡς ἐλαφρυντικὸν δὲ διὰ τὸν Φιλόπατριν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὅτι πολλαὶ χασμωδίαι δὲν φαίνονται κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν, διότι γίνονται μεταξὺ λέξεων, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ χωρίσωμεν, ἢ διότι ὑπάρχει σημεῖον στίξεως, ἢ διότι τὸ ἀπαιτεῖ τὸ νόημα. Εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν ὑπάγονται ὅλαι αὗται αἱ χασμωδίαι, τὰς ὁποίας εὗρηκαν οἱ μαθηταί, πλὴν μιᾶς, τῆς πρώτης⁽²⁵⁾.

ε) *Ἡ τεχνικὴ κατάρτισις τῶν στροφῶν.*

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ζήτημα τοῦτο οἱ μαθηταὶ ἀνέφερον εἰς ἔπαινον τοῦ ποιητοῦ ὅτι οὗτος κατῴρθωσεν ὥστε εἰς κάθε στροφὴν

νὰ περικλείσῃ πλήρες νόημα (*). Μία μόνον ἐξαίρεσις ὑπάρχει εἰς τὰς στρ. 16—17, ὅπου ἡ δευτέρα συνεχίζει τὴν πρώτην. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἡ πρώτη εἶναι ὁλόκληρος ἡ δευτερεύουσα χρονικὴ πρότασις τῆς ἐπομένης, καὶ περιλαμβάνει τελείαν τὴν εἰκόνα τῶν μέσα εἰς τὸ φέγγος τῆς σελήνης λεμβοδρομῶν. Εἰς μερικὰς δὲ στροφὰς ὁ π. ἐπέτυχε σπουδαιότερον κατόρθωμα· μολοντί οἱ στίχοι ποὺ χρησιμοποιεῖ εἶναι τόσοι σύντομοι, ἀπέφυγε τοὺς μεταξὺ των διασκελισμούς· κάθε ἕνας των περιλαμβάνει ξεχωριστὸν τμήμα τῆς ὅλης προτάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει, καὶ στεκόμεθα ὕστερ' ἀπὸ αὐτόν. Τοιαύτη π.χ. εἶναι, ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλας, ἡ 15ῃ στροφῇ, ἡ 18ῃ, ἡ 19ῃ, καὶ ἰδίως ἡ τελευταία.

Πρὶν τελειώσωμεν, ἐκλήθη ἕνας καλὸς μαθητὴς νὰ ἀναγνώσῃ ὅλην τὴν ᾠδὴν, ἐφαρμόζων ὅσα ἀνεφέρθησαν καὶ ἐξήρθησαν κατὰ τὸ μάθημα. Ἐπειτα δὲ ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσίν του, μερικοὶ μαθηταὶ παρετήρησαν ὅτι ἡ ποικιλία τοῦ ρυθμοῦ τῶν στίχων τῆς ᾠδῆς φαίνεται ἀκόμη μεγαλυτέρα ἀπὸ ὅ,τι εἵχομεν σημειώσῃ· διότι κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν μερικοὶ στίχοι, ἔτσι ποὺ ἐνώνονται συλλαβοὶ μὲ 7 συλλάβους, ἀκούονται ὡς ἀληθινοὶ δεκαπεντασύλλαβοι. Τοῦτο συμβαίνει εἰς τὴν 6ην, τὴν 8ην, τὴν 15ην στροφὴν καὶ εἰς ἄλλας, ἰδίᾳ ὅμως εἰς τὴν τελευταίαν. (Ἐκεῖ, ὅπως εἵπομεν, ἡ ἐπέκτασις τοῦ β' 15 συλλάβου μὲ τὸ κοιμώμεθα δίδει ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὸν στίχον). Ἰσως καὶ αὐτὸ συντελεῖ εἰς τὸ νὰ μᾶς ἀρέσῃ ἀμέσως τόσοι ἡ στροφὴ αὕτῃ καὶ παρακινούμεθα εἰς τὴν ἀπομνημόνευσίν της, διότι τὸ πανελλήνιον συναίσθημα ποὺ ἐκφράζει, τὸ παρουσίασεν ἀσυναίσθητως ὁ ποιητὴς μὲ τὸ γνῶριμόν μας πανελλήνιον ἔνδυμα τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν.

*Ἐπικολούθησε συγκεφαλαίωσις τῶν εὐρεθέντων.

5. Ἡ ἀνάγνωσις τῆς ᾠδῆς.

Ὡς τελικὸν μάθημα ὤρισθη ἡ ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ὠραία ἀνάγνωσις τῆς ᾠδῆς. Καὶ παρατηρήσεις μὲν διάφοροι ὡς πρὸς τὸν τόνον τῶν λέξεων καὶ τὸν χρόνον εἶχον γίνεαι κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν προηγουμένων μαθημάτων, ἐχρειάζετο ὅμως διὰ τὸν κατάλληλον ἐκάστοτε χρωματισμὸν τῆς φωνῆς καὶ ἡ συστηματικὴ ἀνεύρεσις τῶν συναισθημάτων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα κατέχεται ὁ ποιητὴς ἐφ' ὅσον ὁμιλεῖ πρὸς τὴν πατριδα του. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀνετέθη εἰς τοὺς μαθητάς, οὗτοι δὲ εἰς ἐπόμενον μάθημα ἀνέγνωσαν τὰ πορίσματα τῆς ἐργασίας των, καὶ κατόπιν συζητήσεως καθωρίσα-

μεν τὰ συναισθήματα ταῦτα καὶ ἐσημειώσαμεν τὰ σχετικά συνθηματικά σημεῖα εἰς τὸ περιθώριον τοῦ βιβλίου, ὡς ἑξῆς :

Ὁ ποιητής, ὁ ὁποῖος ἔχει ἐτοιμούς ἀρκετὰς ψδὰς, τὰς ὁποίας τοῦ ἐνέπνευσεν ὁ μεγαλειώδης ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγὼν τῶν ὁμοεθνῶν του, νομίζει ὅτι θὰ ἦτο ἀχαριστία καὶ περιφρόνησις, ἂν ἐδημοσίευσεν τὰς ψδὰς του χωρὶς νὰ δεῖξῃ τὴν εὐγνωμοσύνην του πρὸς τὴν ἰδιαίτεραν μικρὰν πατριδα του, τὴν Ζακύνθον. Εἰς αὐτὴν θὰ ἀφιερῶσιν τὸν πρῶτον τοῦ ὕμνου.

Ἀρχίζει μὲ τρυφερότητα ὁ φιλάττη πατρις, ἡ ὁποία μεταβάλλεται μὲ τὸν 2ον στίχον εἰς θαυμασμόν. Οἱ ἄλλοι 3 στίχοι τῆς 1ης στροφῆς καὶ ὁ 1ος τῆς 2ας ἀποπνέουν τὸ συναισθημα τῆς εὐγνωμοσύνης πρὸς ἐκείνην, ἡ ὁποία, καθὼς λέγει, τοῦ ἐχάρισε τὴν ζωὴν καὶ τὸ χάρισμα τῆς ποιήσεως. Οἱ 4 δὲ ἐλόμενοι στίχοι τῆς 2ας στροφῆς λέγονται μὲ ἀποτροπιασμόν, διότι ὁ ποιητὴς συμμεριζέται τὴν περιφρόνησιν τοῦ κοσμοῦ (τὴν ἔχθραν τῶν θεῶν) πρὸς τοὺς ἀχαρίστους. Ὅχι, αὐτὸς δὲν ἀνήκει εἰς τὴν τάξιν τῶν κακῶν αὐτῶν ἀνθρώπων.

Ὁ 1ος στίχος τῆς 3ης στροφῆς καὶ τὸ ποτὲ τοῦ 2ου λέγονται ὡς διαμαρτυρία πρὸς τὸ νοούμενον : «λέγεις φιλάττη, εἶσαι εὐνῶμων, ἀλλὰ ἔφυγες καὶ λείπεις 20 χρόνια». Οἱ ἄλλοι δὲ 4 στίχοι λέγονται μὲ λύπην, διότι αἱ ἔριδες μεταξὺ τῶν γονέων του τὸν κατεδίκασαν νὰ φύγῃ ἀπο τὴν πατρίδα του καὶ νὰ παραμῆνῃ τόσον καιρὸν μακρὰν τῆς.

Οἱ τελευταῖοι στίχοι τῆς 4ης καὶ 5ης στροφῆς ἐκφράζουν ἔντονον βεβαίωσιν.

Αἱ στροφαὶ 6η καὶ 7η ἀποπνέουν ψυχικὴν εὐχαρίστησιν, διότι ὁ π. ἐνθυμεῖται τὰς εὐτυχεῖς ἡμέρας, τὰς ὁποίας ἐπέρσασε κάτω ἀπὸ τὸν γελῶντα σὺρανόν τῆς Ἰταλίας, ἀπολαύων ἐκεῖ τὴν ἀνθισιν τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ τὴν εὐθυμον ζωὴν τῶν κατοίκων τῆς.

Ἡ 8η στροφή ἐκφράζει τὴν κατάπληξιν, τὴν ὁποίαν ἠσθάνθη ὁ π. ὅταν ἀντίκρυσε, κατὰ τὸ ταξίδι του εἰς τὴν Ἀγγλίαν, τὸ φοβερὸν θέαμα τῆς ἐξηγρωμένης Μάγχης καὶ τῶν ἀποτόμων ἀκτῶν τῆς Ν. Ἀγγλίας.

Ἡ 9η δεικνύει θαυμασμόν.

Εἰς τὴν 10ην ὁ α' στίχος εἶναι διηγηματικός, ἄχρωμος· οἱ ἄλλοι ἐκφράζουν τὴν ψυχικὴν ἀνακούφισιν, τὴν ὁποίαν ἠσθάνθη ἡ ψυχὴ τοῦ ποιητοῦ ἡ ἀρρωστημένη ἀπὸ τὴν ἀνάμνησιν τῆς σκλαβιάς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἰταλίας, ὅταν ἔζησεν εἰς τὸ ἐλευθερον πολίτευμα τῆς Ἀγγλίας.

Ἡ 11η ἐκφράζει θαυμασμόν.

Μερικοὶ μαθηταὶ παρετήρησαν ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ χρωματίζωμεν μὲ εὐχαρίστησιν καὶ θαυμασμόν τὰς στροφὰς 6—11, ἀφοῦ ὁ ποιητὴς τὰς ξένας αὐτὰς χώρας θεωρεῖ ὑποδεεστέρας τῆς Ζ., καθὼς εἶπεν ἥδη καὶ θὰ εἶπῃ εὐθὺς κατόπιν. Ὅλαι αὐταὶ αἱ στροφαὶ εἶναι ἀπλῶς διηγηματικαί.

Ἄλλ' ἄλλοι ἀντέτειναν ὅτι καὶ ἡ ἐν γένει ἔννοια τῶν στροφῶν καὶ τὰ ρήματα, ἰδίᾳ, τα ὁποῖα χρησιμοποιεῖ ὁ π., δεικνύουν ὅτι ἡ ἐρμηνεία μας εἶναι ὀρθή. Ὁ π., ὅταν ἔμενε εἰς τὰς χώρας αὐτὰς τὰς πολιτισμένους καὶ εὐτυχεῖς, ἦτο κατενυχαριστήμενος, κατενθουσιασμένος. Διὰ τὸ νὰ τὸ κρύψῃ ; Ἀλλὰ, παρ' ὅλην τὴν εὐχαρίστησιν, τὴν ὁποίαν ἠσθάνετο παραμένων μέσα εἰς τὰ τόσα ἀγαθὰ, ὕλικά, πνευματικά, ἠθικά, μέσα εἰς τὴν ἀνθισιν τῶν

καλῶν τεχνῶν, τὴν πρόοδον τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν, τὴν ἀπολαυσιν τῆς ἐλευθερίας, μόλις ἐσυλλογίζετο τὴν πατρίδα του, ὅλα αὐτὰ ἔσβηναν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ ἡ ἀπέναντι τῶν ξένων χωρῶν ὑπεροχὴ τῆς Ζ. φαίνεται ἐμφανεστέρα.

Ὁ ποιητὴς αἰσθάνεται τώρα ὅτι παρεούρηθ', ὅτι ἐλησμονήθη, ἐνθυμούμενος καὶ περιγράφων τὰς ὡραιότητας καὶ τὰ πλεονεκτήματα τῶν εὐτυχῶν αὐτῶν χωρῶν. Δι' αὐτὸ τώρα σπευδεὶ ν' ἀποδιώξῃ τὰς ἀναμνήσεις αὐτὰς ἀπὸ τὴν ψυχὴν του, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι ἐνθρονισμένη πάντοτε, κυριαρχος, ἡ μικρὰ, ἀλλὰ τόσον ὡραία πατρίς του. Ἀποχαιρετᾷ μὲ κάποιαν τραχὺτητα τὰς ξένας χώρας (μὲ τοὺς τρεῖς πρώτους στίχους τῆς 12ης στροφῆς) καὶ μὲ περιπαθεῖαν προφέρει τὰς λέξεις: Ὠ ρ α ῖ α καὶ μ ό ν η ἢ Ζ α κ υ ν θ ο ς μ ε κυ ρ ι ε ύ ε ι. Ἐδῶ εἶναι τὸ σημεῖον τῆς ὑψίστης συγκινήσεως, τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τοῦ ποιητοῦ. Ἐσημειώσαμεν εἰς τὸ περιθώριον τὸ σημεῖον X.

Εἰς τὴν 13ην στροφὴν οἱ δύο πρώτοι στίχοι καὶ ἰδίᾳ ἡ λ. Ζάκυνθος λέγεται μὲ ὑπερηφάνειαν, διότι τῆς Ζ. τὰ δάση εἶχεν ἐκλέξει ὡς συνήθη τόπον γιὰ τὸ κυνηγί της ἢ ἀρχαία θεά· οἱ ἄλλοι μὲ θαυμασμόν.

Εἰς τὴν 14ην ἐξακολουθεῖ ὁ θαυμασμός πρὸς τὰ ὡραῖα δάση καὶ τὰς πηγὰς τῆς Ζ.

Ἡ 15η στροφή ἐκφράζει πάλιν ὑπερηφάνειαν.

Ἡ 16η καὶ 17η εὐχαρίστησιν, ἱκανοποίησιν, θαυμασμόν, διότι ἡ γλυκύτης τῆς περιβαλλούσης τὴν Ζ. θαλάσσης καὶ τῆς ἀτμοσφαιρῆς παραμένει ἡ ἰδία διὰ μέσου τῶν αἰώνων.

Αἱ στροφαὶ 18—21 ἐκφράζουν τὴν ἀγαλλίασιν διὰ τὰ τόσα ἄλλα φυσικὰ χαρίσματα τῆς νήσου, ἀγαλλίαςιν, ἡ ὁποία κορυφώνεται μὲ τὴν συγκεφαλαιώνουσαν φράσιν εἶ σ α ι ε ὕ τ υ χ ῆ ς τῆς 22ας στροφῆς.

Ἡ συνέχεια τῆς 22ας στροφῆς λέγεται μὲ εὐχαρίστησιν, ἡ ὁποία ὅμως μετατρέπεται εἰς μελαγχολίαν, ὅταν λέγῃ τὰς λ. ὅ τ ι ο ὗ δ ἔ ν ἐ γ ν ῶ ρ ι σ ε ς π ο τ έ, δια νὰ καταστήσῃ κατόπιν εἰς μῖσος καὶ ἀποτροπισσμόν, ὅταν λέγῃ τὰς λ. τ ῆ ν σ κ λ η ρ ἄ ν μ ἄ σ τ ι γ α ἔ χ θ ῶ ν, τ υ ρ ἄ ν ν ω ν, διότι τοῦτο του ὑπενθυμίζει τὰ βασανὰ, τὰ ὅποια ἐδοκίμασεν ἡ μεγαλυτέρα πατρίς του, αἰώνας τώρα, κάτω ἀπὸ τοὺς κατακτητὰς.

Τέλος, ἡ τελευταία στροφή λέγεται μὲ μελαγχολίαν μεγαλυτέραν· ὁ ποιητὴς, τὸν ὁποῖον σκληρὰ μοῖρα κατεδικάσεν ἐπὶ εἰκοσι ὀλόκληρα ἔτη νὰ μὲνῃ μακρὰν ἀπὸ τὴν ἀγαπημένην πατρίδα του, ἔχει τὸν ἀόριστον φόβον, τὴν πικρὰν προαίτησιν, ὅτι δὲν θὰ ἀξιώθῃ νὰ κοιμηθῇ τὸν αἰώνιον ὕπνον εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς. Ἡ φωνὴ του οὐδὲν ἄργᾳ-ἀργά, πονεμένη γι' αὐτὸ πὺρ προβλέπει.

Γενικῶς λοιπὸν συμπεραίνομεν ὅτι ὁ π., ὅταν ἀπαγγέλλει τὸ ποίημα, κατέχεται ἀπὸ συναισθήματα ἀγάπης, ἀφροσύσεως καὶ θαυμασμοῦ πρὸς τὴν ὡραίαν πατρίδα του· ταῦτα παρουσιάζονται ἐντονώτατα εἰς τὸ μέσον καὶ τὰς ἐπομένους στροφὰς τῆς ᾠδῆς. Ἀλλ' εἰς τὸ τέλος ὁ π. καταλαμβάνεται ἀπὸ θλίψιν, διότι ἡ μακροχρόνιος ἀπομάκρυνσις του ἀπὸ τὴν Ζ. τοῦ ἐμβάλλει τὴν ἰδέαν μήπως δὲν τὴν ξαναῖδῃ, μήπως πεθάνῃ στὰ ξένα.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ χρωματισμοῦ τῆς φωνῆς. Περὶ δὲ τοῦ χρόνου

(ἀργὰ ἢ γρήγορα καὶ παύσεις), ἃς ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης τὰ σημειωθέντα σημεία. Γενικῶς ἐλέγχθη ὅτι εἰς πολλὰ μέρη πρέπει ἀργὰ-ἀργὰ νὰ διαβά-
ζεται τὸ ποίημα, διότι καὶ τὸ νόημα ἀπαιτεῖ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ εἶναι ἀνάγκη,
ἔτσι πού ἡ ψῆδὴ εἶναι γεμάτη ἀπὸ ωραίας εἰκόνας, νὰ προφθαίνῃ ἡ φαν-
τασία τοῦ ἀκροατοῦ νὰ σχηματίζῃ τὰς εἰκόνας αὐτάς, νὰ τὰς ζωντανεύῃ,
καὶ νὰ τὰς χαίρεται. Τοιαῦται π.χ. στροφαὶ πού πρέπει νὰ διαβασθοῦν
ἀργὰ-ἀργὰ, μίαν πρὸς μίαν λέξιν, εἶναι, ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλας, οἱ στροφαὶ 13—14,
ἐπίσης οἱ 15—17, καί, ὅπως εἶπομεν, καὶ ἡ τελευταία.

6. Γενικὴ κρίσις.

Εἰς ἐπόμενον μάθημα, (ἀφοῦ ἀνέγνωσαν τὴν ψῆδὴν δύο τρεῖς
ἀπὸ τοὺς καλοὺς μαθητάς, διὰ νὰ ἐλέγξω ἐὰν συνεμορφώθησαν
καὶ ἡσκήθησαν συμφώνως πρὸς τὰς δοθείσας ὁδηγίας), ἔγινε, μὲ
τὴν συνεργασίαν πάλιν τῆς τάξεως, ἡ ἐπομένη τελικὴ περὶ αὐτῆς
κρίσις :

Ἡ ψῆδὴ μᾶς ἀρέσει διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους :

α) Τὸ θέμα τῆς μᾶς εὐχαριστεῖ.

Ὁλος ὁ κόσμος βέβαια ἀγαπᾷ τὴν πατρίδα του, ἀλλ' ἡμεῖς
οἱ Ἕλληνες, περισσότερον· γιατί ἡ πατρίδα μας εἶναι ωραία,
κι' ἔχει ἐπίσης ωραία ἱστορία. Ἐπειτα, ἐπειδὴ ὁ τόπος μας εἶναι
μικρός, ὀρεινός κατὰ τὸ πλεῖστον, καὶ πτωχός, περιβαλλόμεθα
δὲ ἀπὸ παντοῦ ἀπὸ τὴν θάλασσαν, ἡ ὁποία σὺν νὰ μᾶς προσκα-
λεῖ, ἐσυνηθίσαμεν, πολλοὶ ἀπὸ ἡμᾶς, ἀπὸ τὰ παλαιὰ χρόνια νὰ
φεύγουμε κατὰ τὴν νεότητά μας καὶ νὰ ζητοῦμε πόρον ζωῆς εἰς
τὰ ξένα. Ἐκεῖ, μὲ σκληρὴ ζωὴ, μὲ βαρὺν καθημερινὸν μόχθον,
μὲ πολλὰς οἰκονομίας, προσπαθοῦμε νὰ κερδίσωμε τὸ ψωμί
μας καὶ νὰ ἀποταμιεύσωμεν κάτι, ὥστε ἀργότερα νὰ γυρίσωμε
καὶ νὰ ζήσωμε εὐτυχησμένοι στὸν τόπο μας. Γι' αὐτὸ αἰσθανό-
μεθα περισσότερο ἀπὸ ἄλλους λαοὺς τὴν πίκρα τῆς ξενιτειᾶς καὶ
τὴ νοσταλγία τῆς πατρίδος. Αὐτὴ δὲ ἡ προσήλωσις πρὸς τὸν μι-
κρὸν τόπον τῆς γεννήσεώς μας δὲν εἶναι κανὼν μόνον εἰς τοὺς
βιοπαλαιστάς, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴν εἰνοιαν τῆς
τύχης κατορθώνουν νὰ δημιουργήσουν θέσιν καὶ πλοῦτον εἰς τὰς
ξένας χώρας. Ἦδη ἀπὸ τὰ ἀρχαιότατα χρόνια ὁ Ὅμηρος μᾶς
ἔβαλε τὸν Ὀδυσσεά, μολοντί εἶχε ὅλα τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰς ἀνέσεις
στὸ νησί τῆς Καλυψοῦς, νὰ λέγῃ: « Ἄς ἦταν λίγο καπνὸ μονάχα
νὰ ἔβλεπα ν' ἀνεβαίνει ψηλὰ ἀπ' τὰ σπίτια τῆς πατρίδος μου,
κι' ἃς πέθαινα ». Γι' αὐτὸ καὶ στὰ δημοτικὰ τραγούδια συχνά

ψάλλεται ἡ πίκρα τῆς ξενιτειᾶς καὶ ὁ πόθος τῆς πατρίδος, ὅπως γνωρίζετε. Καὶ ὅλοι δὲ σχεδὸν οἱ Ἕλληνες ποιηταὶ ἔχουν ἀναπτύξει αὐτὸ τὸ θέμα· δὲν ὑπάρχει ποιητικὴ συλλογὴ, ἡ ὁποία νὰ μὴ περιλαμβάνῃ ποιήματα τοιοῦτου περιεχομένου. Ἐσεῖς ἔχετε ἤδη διδαχθῇ ποιήματα ξενιτειᾶς, καὶ δημοτικὰ καὶ τεχνικῶν ποιητῶν, ὅπως τοῦ Βασιλείαδου, τοῦ Κρυσταλλῆ, τοῦ Δροσίνου, τοῦ Χατζηδάκη, τοῦ Προβελεγγίου, καὶ ἄλλων. Τὸ θέμα λοιπὸν τῆς ᾠδῆς τοῦ Κάλβου συγκινεῖ ἰδιαίτερος τὴν ἑλληνικὴν ψυχὴν.

β) Ἄλλ' ἐνῶ μᾶς συγκινεῖ, εἶναι συγχρόνως συνηθισμένον, κοινόν, τειριμμένον. Ὁ ποιητὴς διέτρεχε τὸν κίνδυνον νὰ μᾶς εἰπῇ πράγματα εἰπωμένα πολλὰς φορὰς ἀπὸ ἄλλους, γνωστά. *Ἐν τούτοις κατωρθῶσε νὰ φανῇ πολὺ πρωτότυπος.*

Μοῖρα κακὴ τὸν εἶχε καταδικάσει νὰ φύγῃ μὲ τὸν πατέρα του, παιδὶ ἀκόμη, ἀπὸ τὴν πατρίδα του. Ἀλλὰ μέσα στὴν ψυχὴ του παρέμειναν ἀνεξάλειπτοι αἱ εἰκόνες τοῦ τόπου, εἰς τὸν ὁποῖον ἐγεννήθη καὶ ἐμεγάλωσε : τῆς ὡραίας φύσεως τῆς Ζακύνθου, τῆς εὐώδους ἀτμοσφαίρας τῆς, τῆς γλυκείας θαλάσσης τῆς, τῆς θαυμαστῆς εὐφορίας τῆς γῆς τῆς. Μολονότι ζῇ τώρα εἰς τόσον εὐτυχὴ καὶ πολιτισμένα μέρη, αὐτὸς νοσταλγεῖ τὴν πατρίδα του, καὶ κάμνει αὐτὴν τὴν ὡραίαν σκέψιν : ὅτι ἔχω, τὸ καλύτερον πού ἔχω, τὸ πνεῦμα, τὸ τάλαντον τῆς ποιήσεως, εἰς αὐτὴν τὸ ὀφείλω. (Εἴπομεν ὅτι τοῦτο εἶναι ὑπερβολή. Ἄλλ' εἶναι τόσον τρυφερόν, δεικνύει ψυχὴν τόσον εὐγενῆ καὶ λεπτὴν, ὥστε τὸ δεχόμεθα ὡς πραγματικόν, ὡς ἀληθινόν). Προκειμένου νὰ ὑμνήσω τὸν ἀγῶνα τὸν ὑπεράνθρωπον, τὸν ὁποῖον ἀνέλαβε κατὰ τοῦ βαρβάρου κατακτητοῦ ἢ γενικωτέρου πατρὸς μου καὶ νὰ χρησιμοποιήσω τὸ τάλαντόν μου διὰ τὴν ἐμπύχωσιν τοῦ ἀγῶνος αὐτοῦ, πρέπει νὰ μὴ λείψῃ ἡ εἰκὼν τῆς στενωτέρας πατρίδος μου ἀπὸ τὸ βιβλίον μου, ὅχι νὰ μὴ λείψῃ μόνον, πρέπει πρώτη-πρώτη νὰ ἐμφανισθῇ εἰς αὐτό. Χρεωστῶ ἕνα ὕμνον εἰς τὴν Ζάκυνθον ὡς καθήκον ὀφειλόμενον ἀπὸ ἕνα παιδὶ πρὸς τὴν μητέρα του. Αὐτὸς πρέπει νὰ εἶναι ἡ πρώτη ᾠδὴ τοῦ βιβλίου μου. Θὰ εἶναι μία ἐνδειξὶς τῆς μεγάλης εὐγνωμοσύνης, τὴν ὁποίαν τρέφω πρὸς αὐτήν. Ἔτσι μᾶς παρουσιάζει τὴν ἀφορμὴν τοῦ ποιήματος ὁ ποιητής. Αὐτὸ εἶναι πρωτότυπον καὶ μᾶς ἀρέσει.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν εὕρεσιν τῶν μερικῶν νοημάτων καὶ τὴν κατόπιν διεξαγωγὴν τοῦ θεματός του ὁ π. ἔδειξε πολλὴν πρωτοτυπίαν. Δὲν ἐμιμήθη ἄλλους. Τὸ ποίημά του βλέπομεν ὅτι ἐξέφυ-

γεν ἔντελως ἀπὸ τὸ πλαίσιον τῶν ἄλλων γνωστῶν μας περὶ ξενιτειᾶς ποιημάτων.

γ) Ὁ π. ἔχει τὴν ἱκανότητα τῆς *συντομίας*. Μολονότι, προκειμένου περὶ τῆς Ζ, ἡμποροῦσε νὰ ἀπαριθμήσῃ πλεῖστα ὅσα χαρακτηριστικώτερα, καὶ κατώρθωσε μέσα σὲ δέκα μικρὰς στροφάς (τόσαι μόνον ἀποτελοῦν τὸν κυρίως ὕμνον τῆς πατρίδος του) νὰ μᾶς παρουσιάσῃ μίαν περιεκτικὴν μέν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τελείαν (διότι τίποτε τὸ οὐσιῶδες δὲν λείπει, ξηρὰ καὶ θάλασσα, κλίμα, οὐρανός, αἰτμόσφαιρα, προϊόντα) εἰκόνα τῆς πατρίδος του, ἀπὸ τὰ παλαιὰ χρόνια ἕως τὰ σημερινά, ἀπὸ τὰς ὥραιας μυθολογικὰς σκηνὰς τῆς ἀρχαιότητος ἕως τὴν ἐμορφιὰ τῶν σημερινῶν γυναικῶν τῆς καὶ τὴν ἀμέριμνον καὶ εὐθυμον ζωὴν τῶν κατοίκων τῆς. Τὴν ἰδίαν δύναμιν συμπυκνώσεως παρουσιάζει εἰς τὴν ᾧδὴν καὶ ἡ περιγραφή τῆς Ἀγγλίας μὲ τρεῖς στροφάς, τῆς Ἰταλίας μὲ δύο καὶ τῶν Παρισίων μὲ μίαν.

δ) Ὅτι *ἡ σύνδεσις τῶν ἰδεῶν* του, καὶ ἐν γένει *ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ ποιήματος εἶναι ἀρίστη*, ἀπεδείχθη διὰ μακρῶν εἰς προηγούμενον μάθημα.

ε) Ἐκεῖνο ὅμως, τὸ ὁποῖον περισσότερον μᾶς εὐχαριστεῖ, εἶναι *ἡ ἐμπύχωσις τῶν ἰδεῶν* τοῦ π. Μὲ ὀλίγας λέξεις, ὅπως εἶδομεν καὶ εἰς τὴν προηγουμένην ᾧδὴν, εἶναι ἱκανὸς νὰ δημιουργῇ ὀλόκληρον εἰκόνα, πλήρη ζωῆς καὶ κινήσεως. Καὶ ἔχει τοιαύτας εἰκόνας, πρώτης τάξεως, ὅχι ὀλίγας.

ς) Καὶ *τὸ ἄκουσμα* τῆς ᾧδης, ὅταν ἔμπειρος εἶναι ὁ ἀπαγγέλλων, εἶναι *εὐχάριστον*.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ πρώτη ἐντύπωσις, τὴν ὁποῖαν αἰσθάνεται ἓνας ἐπιπόλαιος ἀναγνώστης, ὅταν διαβάσῃ τὴν ᾧδὴν, εἶναι ψυχρά, εἶναι δυσμενής. Διότι

α) Ἡ καθαρεύουσα γλῶσσα, εἰς τὴν ὁποῖαν ἔγραψεν αὐτὴν ὁ ποιητής (διότι ἐλαχίστους τύπους τῆς δημοτικῆς χρησιμοποιεῖ), δὲν εἶναι πλέον ἀνεκτὴ εἰς ποιήματα.

β) Μερικὰ νοήματα φαίνονται ἐκ πρώτης ὄψεως δυσνόητα εἰς ὅσους δὲν ἔχουν πρόχειρον τὴν ἀρχαίαν μυθολογίαν.

γ) Ἡ ἀσυνήθης τοποθέτησις μερικῶν ἐπιθέτων ὕστερ' ἀπὸ τὰ οὐσιαστικά προξενεῖ ἄλλην ἀντίδρασιν.

δ) Οἱ ρυθμοί, τοὺς ὁποίους μεταχειρίζεται, τόσον διάφοροι ἀπὸ ἐκείνους, εἰς τοὺς ὁποίους οἱ ἀναγνῶσται ποιημάτων εἶναι

συνηθισμένοι, καὶ αἱ συχναὶ χασμωδίαι, προξενοῦν κατ' ἀρχὰς τὴν ἐντύπωσιν ὅτι τὸ ποίημα εἶναι ἄρρυθμον, πεζὸς λόγος χωρὶς σμένος εἰς στίχους, πρὸς χάριν τῶν ὀφθαλμῶν μόνον.

ε) Ἡ ἔλλειψις ὁμοιοκαταληξίας, χωρὶς τὴν ὁποίαν ὁ πολὺς κόσμος νομίζει ὅτι δὲν ἤμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ ποίημα, διαθέτει καὶ αὐτὴ δυσμενῶς.

Ἄλλ' ἡμεῖς εἶδομεν ὅτι, ἐὰν ἐπιμεινῶμεν, ἔπειτα ἀπὸ τὴν πρώτην ἐκκληξίν μας ὅταν ἀντικρύζομεν κατ' ἀρχὰς τὴν ᾠδὴν, καὶ τὴν πρώτην περὶ τῆς ἀξίας τῆς ἀμφιταλάντευσίν μας, ἐὰν ἐννοήσωμεν καλὰ τὸ περιεχόμενόν της, ἐὰν ἀναγνώσωμεν ὅπως πρέπει τοὺς ἰάμβους καὶ ἀναπαίστους της, τὸ ἄκουσμα τῶν στίχων δὲν μᾶς παραξενεύει πλέον, μετ' ὀλίγον μάλιστα μᾶς εὐχαριστεῖ, καὶ εἰς τὸ τέλος μᾶς ἐνθουσιάζει. Ποῖος π. χ. ἀπὸ σᾶς θὰ ἤμποροῦσε σήμερον νὰ εἰπῇ ὅτι δὲν τοῦ ἀρέσει ἀπαγγελλομένη ἡ 1η, ἡ 2α, ἡ 3η, ἡ 4η, ἡ 5η, καί, διὰ νὰ μὴ τὰς ἀπαριθμήσω ὅλας, ἡ τελευταία στροφὴ ;

Ἡ ᾠδὴ ἔχει βέβαια μερικὰς ἀστόχους ἐκφράσεις, ἔχει ἑλλείψεις. Ἄλλ' αὐταὶ εἶναι τόσον ὀλίγαι, τόσον ἀσήμαντοι ἐμπρὸς εἰς τὴν ὠραιότητα τοῦ συνόλου !

Δι' αὐτὸ παραβλέπομεν καὶ τὴν καθαρεύουσαν γλῶσσαν, καὶ τὴν διαρκῆ παρουσίαν τῆς ἀρχαίας μυθολογίας, καὶ τὴν ἰδιόρρυθμον τοποθέτησιν μερικῶν ἐπιθέτων, καὶ τὴν ἑλλειψιν ὁμοιοκαταληξίας, καὶ ὅσα ἄλλα ἄβλεπτήματα ὑπάρχουν, καὶ κοιτάζομεν τὴν πρωτοτυπίαν, τὰς ὠραίας ἰδέας, τὴν σοφὴν σύνδεσιν των, τὴν θαυμασίην ἐμπύχυσίν των, τὸ μουσικώτατον ἄκουσμα τῶν στίχων, καί, κατευχχαριστημένοι, ζητοῦμεν νὰ τὴν ἀναγνώσωμεν ἄλλην μίαν φορὰν. (Αὐτὸ εἶναι καὶ ἀπόδειξις ὅτι τὸ ποίημα εἶναι ὠραιότατον ⁽²⁷⁾· διότι ἐπανειλημμένην ἀκρόασιν καὶ θεῶν μόνον τὸ ἀληθινὸν καλλιτέχνημα προκαλεῖ καὶ μόνον αὐτὸ ἀντέχει εἰς αὐτήν). Καὶ ἀναγινώσκοντες ἢ ἀκροώμενοι τὴν ᾠδὴν, αἰσθανόμεθα διὰ πολλοστὴν φορὰν ὅτι ὁ ποιητής, μολονότι γνωρίζομεν ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ τὸ ποίημά του, κατορθώνει πάντοτε νὰ μᾶς εὐχαριστῇ, νὰ μᾶς κάμνη καὶ ἡμᾶς νὰ συμμεριζώμεθα τὰ συναισθήματα ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως καὶ θαυμασμοῦ πρὸς τὴν πατρίδα του. Naί, ἡ Ζάκυνθος εἶναι πράγματι θαυμασία, ἔχει δίκαιον ὁ Κάλβος νὰ τὴν ἀγαπᾷ τόσον, νὰ τὴν προτιμᾷ ἀπὸ τόσας ἄλλας φημισμένας χώρας τῆς γῆς καὶ νὰ εὐχεται ν' ἀποθάνῃ εἰς τοὺς κόλπους της. Αὐτὴ ἡ συγκίνησις, τὴν ὁποίαν αἰσθανό-

μεθα, αὐτὴ ἡ ἐπιδοκιμασία μας εἶναι ἡ καλυτέρα ἀπόδειξις ὅτι ὁ ποιητὴς κατώρθωσε μὲ μεγίστην ἐπιτυχίαν νὰ ἐκφράσῃ, νὰ αἰσθητοποιήσῃ μὲ τὰς λέξεις ὅσα ἡσθάνετο καὶ τοῦ ἔλεγεν ἡ καρδιά του.

7. Συγκρίσεις.

Εἰσαγωγή. Κατὰ τὰς συγκρίσεις αὐτὰς καλὸν εἶναι εἰς τὴν ἀρχὴν νὰ εὐρίσκονται ἀπὸ πρὶν καὶ νὰ καθορίζονται, μὲ τὴν συνεργασίαν πάντοτε τῆς τάξεως, μερικὰ σημεῖα, τὰ ὅποια νὰ ἐρευνήσουν οἱ μαθηταί, ὥστε μὲ μεγαλυτέραν διάθεσιν καὶ προθυμίαν καὶ πεποίθησιν νὰ ἀναλαμβάνουν τὸ ἔργον. Οὕτω π.χ. ὅταν κατὰ τὸ 1925 ὥρῃσα εἰς τὰ παιδιά νὰ κάμουν σύγκρισιν μεταξὺ τοῦ Φιλοπάτριδος τοῦ Κάλβου καὶ τοῦ ἐπομένου ποιήματος τοῦ Προβελεγγίου, τὸ ὁποῖον εἶχον διδαχθῇ προηγουμένως, εὐρήκαμεν ὅτι θὰ διηκολύνοντο πολὺ κατὰ τὴν κριτικὴν τῶν αὐτῶν ἐργασίαν, ἐὰν ἐξήταζαν τὰ ἐξῆς ζητήματα :

α) Πότε ἐγράφη τὸ ἓνα ποίημα καὶ πότε τὸ ἄλλο, μὲ ποίαν ἀφορμὴν, καὶ ὑπὸ ποίας περιστάσεις. (Ὁ Κ. διότι ἤθελε νὰ . . . , ἐξ ἀναμνήσεων καὶ ἀπὸ τὸ γράφετον του, ὁ Πρ. ὅταν πράγματι ἐπέστρεψεν ἀπὸ τὴν ξενιτεῖα καὶ ἐπανεῖδε τὴν Σίφνον, εἰς καιροὺς εἰρηνικούς).

β) Εἰς ποῖα χαρακτηριστικὰ ἐνδιατροῖβει ὁ ἓνας, εἰς ποῖα περισσότερον ὁ ἄλλος.

γ) Ποῖα συναισθήματα ἐκφράζουν τὰ δύο ποιήματα.

δ) Εἰς ποίαν γλῶσσαν ἐγράφη τὸ ἓνα, εἰς ποίαν τὸ ἄλλο.

ε) Εἰς ποῖον ρυθμὸν καὶ τύπον ἐν γένει στροφῆς.

ς) Ποῖα μειονεκτήματα παρουσιάζει τὸ ἓνα, ποῖα τὸ ἄλλο.

ζ) Κατὰ τί ὁμοιάζουν, κατὰ τί διαφέρουν κτλ..

Οἱ μαθηταὶ εἶναι ἐλεύθεροι νὰ παραλείψουν ἢ νὰ προσθέσουν καὶ ἄλλα ζητήματα, ἀναλόγως τῆς παρατηρητικότητός των. Πάντως αὐτὰ εἶναι μία βάση καὶ διὰ τοὺς μὴ εὐρετικούς μαθητάς, διὰ νὰ ἠμπορέσουν νὰ κινηθοῦν καὶ νὰ ἀποφανθοῦν μὲ σοβαρότητα καὶ δικαιοσύνην ποῖον ἀπὸ τὰ δύο τοὺς ἀρέσει περισσότερον καὶ νὰ δικαιολογήσουν μὲ πειστικὰ ἐπιχειρήματα τὴν γνώμην των.

Ἡ ἐπιστροφή.

Ἀριστομένους Προβελεγγίου.

1

Μὲ δάκρυα σὲ χαιρετῶ, πατρίδα μου μικρή,
πού σὲ γαλάζια θάλασσα κοιμᾶσαι δροσερή,
κι' οἱ ἄνθρωποι σὲ νανουρίζουν.

Ποὺ κῦμα ταξιδιάρικο αἰώνια σὲ κτυπᾷ
καὶ στὰ ψηλά περγιάλια σου ἀσημωμένο σπᾶ
καὶ οἱ ἄφροί του σὲ ραντίζουν.

2

ὦ, δέξου με στίς ἡσυχες νὰ τρέξω λαγκαδιές,
νὰ πίνω τὸ γλυκὸ σου φῶς, νὰ πίνω μύρωδιές,
νὰ νοιώθω γῦρο τ' ἀγγελούδια
πού φθάνουν ἀπ' τὰ χρόνια μου ἐκείνα τὰ παλιά,
καὶ χρυσοφτέρουγα πετοῦν ἐδῶ στὴ σιγαλιά
μὲ ἄγρια, κρυφὰ τραγούδια.

3

Ἀσπρίζει μέσ' στὰ πράσινα τὸ σπίτι μας κλαδιά·
ἄχ, πῶς πηδᾷ καὶ λαχταρᾷ στὸ στήθος ἡ καρδιά,
καὶ στρέφεται στὰ περασμένα !
Τί ὄνειρα κι' ἐνθύμησες στὸ πνεῦμα μου ξυπνοῦν !
Ἔτσι στὸν κάμπο τὰ πουλιά σηκώνονται, γυρνοῦν
σὲ βῆμ' ἀνθρώπου ξαφνισμένα.

4

Ἐδῶ τὸ φῶς ἀντίκρυσσε τοῦ ἡλίου μιὰ φορὰ,
ἐδῶ τὴν πρώτην ἐνοιῶσα τῆς γῆς αὐτῆς χαρά,
τὸ πρῶτο δάκρυ ἔχω χύσει.
Ἐδῶ ἐπρωταγνάντεψα τ' ἀτέλειωτο νερὸ
κι' ἔτρεξα ἐδῶ κι' ἐπήδησα παιδάκι ζωηρό,
μέσ' στὴ νησιώτικη τῇ φύσει.

5

Νὰ κι' ἡ κατοχρονίτικη μεγάλη μας μουριά,
ὅπου μικρὸ μ' ἐχόρεψε στὰ δυνατὰ κλαδιά
κι' ἄπλωσε πάνω μου τὸ σκιοῦ της.
Αὐτὴ μοῦ γλυκοξύπνησε τὸ στήθος τ' ἀπαλὸ
καὶ μ' ἔμαθε τὸ πρῶτο μου τραγούδι νὰ λαλῶ,
μὲ τὸν κρυφὸ μουρμουρισμὸ της.

6

Χορταριασμένο στέκεται τὸ ἔρημο σχολεῖο·
ἐμάδησαν οἱ τοῖχοι τοῦ ἀπὸ τὸ γηραιό.
Φωλιάζουν τώρα νυχτερίδες
ἐκεῖ ποὺ δίνανε ζωὴ παιδάκια τοῦ χωριοῦ
κι' ἐλάμπανε σμικτὰ-σμικτὰ, σὰν ἄνθη κηφαριοῦ,
τόσες μικρὲς χαρὲς κι' ἐλλίδες.

7

Ἀκόμ' ἀνθίζ' ἡ φοινικιά μπροστά στὴν ἐκκλησιά
ὅπου τὰ βάρια κόφταμε, λουσμένα στὴ δροσιά.

Ἀπάνω στὸ παλιό της δῶμα
τὰ χελιδόνια κτίζουνε, σὰν τότε, τὶς φωλιές,
καὶ βλέπω τὶς εἰκόνες της ἀκόμα τὶς παλιές,
ποὺ μ' ἀνθηρὸ φιλοῦσα στόμα.

8

Κι' ὁ γέρο μύλος στέκεται τὸν βλέπω καὶ θαρρῶ,
πῶς νὰ γυρνᾷ δὲν ἔπαυσε ἀπ' τὸν παλιὸν καιρὸ
μὲ τὰ κατὰλευκα ξεφτέρια.

Ὅλον' ὡς ἡ θάλασσα στὰ μάτια μου μπροστά
σὰ ζωγραφιὰ θεόρατη ἀνοίγει, ποὺ βασιτᾷ
ἀπὸ τοὺς βράχους ὥς τ' ἀστέρια !

9

Καράβια μέσ' στὰ κύματα περνοῦν τὰ γαλανά.
ὦ, τί λαχτάρα μ' ἄρπαξε γιὰ μέρη μακρινά,
σὰν τᾶβλεπα, παιδάκι ἀκόμα !

Πάλι τὰ βλέπω ὄνειρα δὲν ἔχω στὴν καρδιά·
εἶδα τὸν κόσμο καὶ ποθῶ σὲ μιά σου ἀμμουδιά
νὰ γύρω κουρασμένο σῶμα.

10

Σὲ χαιρετῶ μὲ δάκρυα, πατρίδα μου μικρή,
νεράϊδα τ' Ἄσπρης Θάλασσας, νυφούλα δροσερὴ
καὶ Βοριοπούλα χαϊδεμένη.

Ἀπ' ὅσα σὺ μοῦ γέμισες τραγούδια τὴν ψυχὴ,
πάρ' τὸ φτωχὸ τραγούδι μου ποὺ σήμερ' ἀντηχεῖ
ἀπὸ καρδιὰ συγκινημένη.

1896.

Ζάκυνθος.

Κωνσταντίνου Μάνου.

Ἀπὸ τὰ τόσα σου νησιά, πατρίδα ἀγαπημένη,
ἕνα παντοῦ καὶ πάντοτε μέσ' στὴν καρδιὰ μου μένει.
Τὴν ὥρα ποὺ τὸ γέννησεν ἡ γαλανὴ μητέρα,
τοῦδωσε πρῶτο δῶρο της τὸν ἀρμυρὸν ἀγέρα,
τὸ Μπάτη, μέσ' στὴ χειμωνιά τῇ ζέστη νὰ τοῦ φέρῃ,
καὶ τὴ δροσοῦλα τὴν καλή, σὰν ἔρθῃ καλοκαίρι.
Καὶ τότε μὲ τὸ χτύπο της γλυκὰ τὸ νανουρίζει,
κι' ὄνειρα χίλια ἀμίλητα στὸν ὕπνο του χαρίζει.

πότε στοὺς βράχους ἄγρια τὸ κύμα τῆς ξεσπάζει
καὶ πέρα τὴν ἀκρογιαλιά μὲ τὸν ἄφρὸ σκεπάζει.
Ἐκεῖ πυκνά καὶ σκοτεινά τὰ δάση πρασινίζουν,
κι' ἀπὸ τὸ βάρος τὸ πολὺ στὸ χῶμα γονατίζουν
τὰ φορτωμένα κλήματα στὰ πλουτοφόρα ἀμπέλια.
Ἐκεῖ παρθένης ντροπαλὲς μὲ τ' ἄδολά τοὺς γέλια
κάτω ἀπὸ τὶς πορτοκαλιῆς τὶς ὥρες τοὺς περνοῦνε,
τὴν ὥρα περιμένοντας μ' ἄνθη νὰ στολιστοῦνε.
Ἐκεῖ στοὺς κάμπους τοὺς χλωροὺς τὰ ποταμάκια τρέχουν
καὶ κρυσταλλένια, δροσερά, τὶς ροδοδάφνες βρέχουν
ποῦναι μέσ' στὸν καθρέφτη τοὺς παντοτινὰ σκυμμένες.
Ἐκεῖ φυτρώνουν οἱ μυρτιῆς πρατινοφουντωμένες.
Ἐκεῖ εἶναι πάντοτε ἀνοιξη, καὶ πάντοτε λουλούδια,
καὶ τῶν πουλιῶν χαρούμενα, γλνκλόλα τραγούδια.

Καὶ ποῖο 'ναι τὸ καλὸ νησί, ὁπῶχει τέτοια χάρη;

Ὡ Ζάκυνθο πεντάμορφη κι' ἰονικὸ καμάρι,
οἱ Χάρες μὲ τὸν Ἑρωτα σὲ χρόνια περασμένα
γιὰ τοὺς χοροὺς τοὺς θεϊκοὺς ἐδιάλεξαν ἐσένα.
Στὴν ἄσπρη σου τὴν ἀμμουδιὰν ἀφροντυμένες εἶδες
νὰ παίζουν μὲ τὰ κύματα ξανθῆς Ὠκεανίδες.
Μέσα στὸν ἥσκιον τῶν πηγῶν Νυφούλες μαυρομάτες
ἐκρύβονταν, καὶ πείραζαν μὲ γέλια τοὺς διαβάτες.
Καὶ τώρα ἀκόμη ὁ Ἑρωτας κι' οἱ Χάρες σ' ἀγαποῦνε,
καὶ τώρα ἀκόμη στὶς πηγὰς Νεραίδες ἀγρυπνοῦνε,
καὶ τώρα τ' ἀκουσμένα σου, τ' ἀλόγιστα παιδιὰ,
τραγούδια ἔχουν στὰ χεῖλια τοὺς κι' ἀγάπη στὴν καρδιά!

Κι' ἂν κάπου κάπου ὁ γίγαντας ποὺ κοιτεται στὸ χῶμα⁽¹⁾
ζηλεύῃ τόσῃ ὁμορφίᾳ ποὺ διαλαλεῖ τὸ στόμα,
καὶ δέρνεται, λυσομανᾷ καὶ χαλασμοῦ γυροῦν,
μὰ ἡ Ὅμορφιά παντοτινὰ στὸν κόσμον βασιλεύει,
καὶ κεῖ ποὺ ἐκεῖνος ἔφερε τὸν τρόμον καὶ τὴ φρίκη,
αὐτὴ χαρίζει τὴ ζωὴ, τὴ γαληνιά, τὴ νίκη!

1893.

(1) Κατὰ τὴν 19ην καὶ 20ὴν Ἰανουαρίου τοῦ 1893 συνέβησαν κατα-
στρεπτικοὶ σεισμοὶ εἰς τὴν Ζάκυνθον. Τὸ περιοδικὸν *Ἑστία* ἐξέδωκε
τότε μὲ τὴν ἀφορμὴν αὐτὴν ἑξαχτον φύλλον, εἰς τὸ ὅποιον ἐδημοσιεύθη
τὸ ποίημα.

Ζάκυνθος.

Σωτήρη Σκίπη.

1

ὦ πατρίδα τῶν πρώτων μας
ποιητῶν, ὠραία Ζάκυνθο!
Τὸ μυριόλουστο ἀγέρι σου
λίγες μέρες ἀνάπνευσα
στὴν ἀγκαλιά σου.

2

Κι' ἀπὸ τότε, ὅπου βρίσκουμαι,
σὲ θυμᾶμαι στὶς ὥρες μου
τὶς πικρές, καὶ σὰ βάλαμο
μπαίνει εὐθύς μέσ' στὰ σπλάχνα μου
ἡ θύμησή σου.

3

Νοσταλγῶ τὰ καντούνια σου,
τὶς γλυκὲς σερενάδες σου,
νοσταλγῶ τὴν τρισεύγεννη
ἀτμοσφαῖρα σου, ὦ Ζάκυνθο,
ὦ μοσκονήσι.

4

Καὶ σὲ βλέπω στὴ θάλασσα
τὴν ἰόνιο σὰ λούλουδο
μαγικό, ποῦ ἀπ' τὰ δόλφινσα
τὰ μαλλιά κάποτε ἔπεσε
τῆς Κυθερείας.

(Ἀπὸ τὴν συλλογὴν «Ἀνθεστήρια»), 1928.

Μεσολόγγι.

Μιλτιάδη Μαλακάση.

1

Τὴν ἔγνοια νὰ βάνω μεγάλης γενιᾶς
σ' ἀνάξια ζωή, ἔδω κι' ἐκεῖ σκορπισμένη,
γλυκεῖά μου Πατρίδα! ἡ ἐλπίδα καμμιάς
εὐτυχίας μακριά σου δὲν μένει. . .

2

Ὁ νοῦς μου συχνὰ σκλάβος φέρνεται ἐκεῖ
σὲ τάπια τοῦ Κάστρου, στὴν Κλείσοβα πέρα,
κι' ἐλεύτερος βγαίνει, μ' ὀρμὴ θεϊκή,
σὲ μιὰν ἀναστάσιμη ἡμέρα. . .

3

Φτωχὸ Μεσολόγγι! Ὡλὴ ἡ δόξα τῆς γῆς
μ' ἐσὲ ἂν μετρηθῇ δὲ θὰ φτάσῃ, ὅση κι' ὅση,
τὴ λάμψη ἐκείνη τῆς θείας σου αὐγῆς,
νὰ σβήσῃ ποτέ, ἢ ν' ἀμαυρώσῃ. . .

4

ὦ! Κόκκαλα ἐσεῖς τῶν γονιῶν μας ἱερά,
στὸν κάμπο, στὴ λίμνη, στὸ λόγγο σπασμένα,
ποῦ γράψατε μ' αἷμα πυρὸ μιὰ φορὰ
τὸ ἀθάνατο Εἰκοσιένα. . .

5

ὦ! Ἄς ἦταγε ὁ τάφος μου, εὐχή μου στερνὴ,
σὲ χώματα τέτοια ἁγιασμένα, νὰ κλείσῃ
κορμὶ γερασμένο, καρδιά ποῦ πονεῖ,
ψυχὴ πῶχει τώρα ἀπαυδῆσει. . .

Ἰ. Θεοφανίδου, Ἱστορία τοῦ ἑλλ. ναυτικοῦ, 1932.

8. Ἡ ἀκουστικὴ ἐντύπωσις

ἀπὸ τὴν ᾠδὴν εἰς τὸν Ἱερὸν Λόχον.

Οἱ μαθηταὶ εὐρῆκαν ὅτι καὶ εἰς τὴν ᾠδὴν αὐτήν, ὅπως καὶ εἰς τὸν Φιλόπατριν, οἱ περισσότεροι στίχοι εἶναι ἱαμβικοὶ βσύλλαβοι, 7σύλλαβοι καὶ 8σύλλαβοι, εἰς μερικὰς δὲ στροφὰς ὁ π. παρεμβάλλει καὶ μερικοὺς ἀναπαιστικοὺς (11 ἐν συνόλῳ ἐπὶ 70 στίχων, εἰς τοὺς ὁποίους περιλαμβάνονται καὶ οἱ κλειόντες τὰς στροφὰς 14 πεντασύλλαβοι ἤτοι κυρίως 11 ἐπὶ 56, δηλαδὴ ἀναλογεῖ ἕνας ἀναπαιστικός στίχος πρὸς τέσσαρας ἱαμβικούς).

Ἀνάπαιστοι ἐπιτυχεῖς, οἱ ὁποῖοι δηλαδὴ ἀνταποκρίνονται εἰς τὴν ἔννοιαν, τὴν ὁποίαν ἐκφράζουν, καὶ πρέπει ἐπομένως νὰ ἀναγνωσθοῦν μὲ τέχνην, ὥστε νὰ γίνῃ καταφανὴς ἡ ἰδιότης τῶν αὐτῇ, εἶναι ὁ 4ος στίχος τῆς 5ης στροφῆς καὶ καλὰ τὰ κλαδία, (ἡ διακοπὴ τῶν ἱάμβων ἐξαίρει τὴν ἔννοιαν τοῦ καλὰ=πολύτιμα), ὥραιότατοι δὲ οἱ δύο τῆς 10ης στροφῆς: «Ὁ γέρον, φθονερός, καὶ τῶν ἔργων ἐχθρός, καὶ πάσης μνήμης, ἔρχεται περιτρέχει τὴν θάλασσαν καὶ τὴν γῆν ὅλην», οἱ ὁποῖοι μὲ τὸν ταχὺν ρυθμὸν τῶν δεικνύουν ἐκδηλοτέραν ὁ μὲν πρῶτος τὴν κακίαν τῆς ψυχῆς τοῦ Χρόνου, ὁ ὁποῖος σπεύδει διὰ νὰ σβήσῃ γρήγορα τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων, ὁ δὲ δεύτερος ὁμοίως τὴν ταχύτητα, μὲ τὴν ὁποίαν, λόγῳ τῆς κακεντρεχείας του, ἐκτελεῖ τὸ ἔργον του. Εἰς τὴν ἰδίαν δὲ στροφὴν ὁ τελικὸς στίχος μὲ τὸν παρατονισμόν του (αὐτὸς μόνος ἀπὸ τοὺς πεντασυλλάβους ὅλης τῆς ᾠδῆς εἶναι παρατονισμένος) μᾶς ἀναγκάζει νὰ σταθῶμεν ἔπειτα ἀπὸ τὴν λ. γῆν, ὥστε ἡ ἀκολουθοῦσα λ. ὅλην προφέρεται μὲ περισσοτέραν δύναμιν ἀπὸ τοὺς πνεύμονας καὶ ἐξαίρεται περισσότερο, σύμφωνα μὲ τὸ νόημά της.

Ὅργην καὶ ταχύτητα καὶ ὀλοκλήρωσιν τῆς καταστροφῆς δεικνύει ὁ ἀναπ. στίχος τῆς 11ης στροφῆς καὶ τὰ πάντα ἀφανίζει. Ἄλλ' ἀκόμη ἐπιτυχέστερος εἶναι ὁ ἀναπαιστικός στίχος τῆς 12ης στροφῆς θέλει ἀλλάξει τὸν δρόμον του, ὁ ὁποῖος δεικνύει ὥραια μέσα εἰς τοὺς ἄλλους ἱάμβους τὸ ἀπότομον καὶ ταχὺ τῆς μεταστροφῆς τοῦ Χρόνου. Αὐτός, ὁ ὁποῖος ἔχει ὡς μοναδικόν, νομίζεις, σκοπὸν τοῦ βίου του τὴν καταστροφὴν τῶν ἀνθρώπων ἔργων, αὐτός, ὁ ὁποῖος δὲν ἤλεσε ποτέ του κανένα,

ἔδῳ, χωρὶς καμμίαν βραδύτητα, χωρὶς καμμίαν σκέψιν, μὲ ταχυτάτην ἀπόφασιν θέλει ἀλλάξαι τὸν δρόμον του. Ὁ ρυθμὸς ἀνταποκρίνεται ὡραιότατα πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς φράσεως.

Οἱ δύο τέλος ἀναπαιστικοὶ στίχοι τῆς 13ης στροφῆς εἶναι τυχαῖοι, χωρὶς κανένα ἰδιαίτερον ἀποτέλεσμα.

Ἀρχετοὶ μαθηταὶ παρετήρησαν ὅτι ὑπάρχει καὶ ἓνας παρόντος στίχος, ὁ 4ος τῆς 14ης στροφῆς: λόχον, τέκνα, μιμήσατε. Ὁ τόνος ἔπρεπε νὰ πέσῃ εἰς τὴν 4ην συλλαβὴν (τὴν β' δηλαδὴ τοῦ β' ἱαμβικοῦ ποδός). Μερικοὶ εἶπαν ὅτι ἡμποροῦμεν νὰ θεωρήσωμεν καὶ αὐτὸν ὡς ἀναπαιστικόν. Ἄλλ' ἄλλοι ἀντεκρούσαν τοῦτο ἐντόνος: ὁ ἀνάπαιστος ζητεῖ νὰ διαβασθῇ γρηγορα, ἐνῷ ἔδῳ αἱ λέξεις λέγονται ἀργά, μία-μία. Ἰαμβικὸς εἶναι ὁ στίχος, ὁ δὲ παρατονισμὸς δεικνύει ἴσα-ἴσα τὴν συγκίνησιν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν κατέχεται ἡ μητέρα. Τὴν μεγάλην αὐτὴν συγκίνησιν φανερῶνει καὶ τὸ ὅτι ὁ στίχος μὲ τὴν παρεμβολὴν τῆς κλητικῆς τέκνα κόπτεται εἰς τρία.

Ὡς πρὸς τὴν ἄλλην τεχνικὴν ἐπεξεργασίαν τῶν στροφῶν οἱ μ. παρετήρησαν ὅτι ὁ π. κατώρθωσε καὶ εἰς τὴν ᾠδὴν τοῦ Ἰ. Α. ὥστε εἰς ἐκάστην στροφὴν νὰ περικλείσῃ ἓνα πλῆρες νόημα, ἐκτὸς μόνον τῆς 6ης καὶ 7ης. Καὶ εἰς αὐτὰς ὅμως ἡ πρώτη ἀποτελεῖ πλῆρη δευτερεύουσαν χρονικὴν πρότασιν τῆς ἐπομένης, ὥστε μὲ τὸ τέλος τῆς στροφῆς στεκόμεθα, καὶ ἔτσι δὲν εἶναι τόσον καταφανὴς ἡ συνέχισις τοῦ νοήματος καὶ εἰς τὴν ἄλλην στροφὴν.

Ὠραιότατα δὲ ἐπεξεργασμένα εἶναι μερικάι στροφαί, εἰς τὰς ὁποίας λείπουν καὶ οἱ μεταξὺ τῶν στίχων διασκελισμοί, καθένas δὲ ἀπὸ αὐτοῦς, μολοντί τόσον ὀλιγοσύλλαβος, ἀποτελεῖ ἓνα κομμάτι ξεχωριστὸν τῆς ὅλης προτάσεως, τοῦ ὅλου νοήματος τῆς στροφῆς. Τοιαῦτα π.χ. εἶναι ἡ 2α, ἡ 4η, ἡ 7η καὶ ἡ 10η στροφή.

9. Σύγκρισις τῶν δύο ᾠδῶν.

Μερικοὶ μαθηταὶ εἶχον προβῇ καὶ εἰς σύγκρισιν μεταξὺ τῶν δύο ᾠδῶν ὅσον ἀφορᾷ τὰ ζητήματα ταῦτα.

Ὡς πρὸς μὲν τὴν ἀκουστικὴν ἐντύπωσιν εὐρῆκαν ὅτι **χασμωδίας** μὲν ἡ ᾠδὴ εἰς τὸν Ἰερὸν Λόχον ἔχει ἐλαχίστας, τέσσαρας ἐν ὅλῳ, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἡ μία δὲν φαίνεται, διότι στεκόμεθα μεταξὺ τῶν δύο λέξεων πρὸς τὴν παράγουν. Εἶναι δὲ αὐταί: Μία εἰς τὴν

1ην στροφὴν, εἰς τὸν 2ον στίχον. Εἰς τὴν 2αν στροφὴν, δύο· μία μὲν εἰς τὸν 4ον στίχον, καὶ ἄλλη εἰς τὸν τελευταῖον. Καὶ τελευταία εἰς τὸν 2ον στίχον τῆς 14ης στροφῆς. Ἐπομένως 11 στροφαὶ ἐπὶ 14 δὲν ἔχουν καμμίαν χασμωδίαν. Εἰς τὸν Φιλόπατριν τοῦναντίον ὑπάρχουν πολλὰ χασμωδία, ἀπὸ τὰς ὁποίας ὀλίγαι ἡμποροῦν νὰ παραβλεφθοῦν.

Ὡς πρὸς τὸν *ρυθμόν*, ἀναπαιστικούς στίχους ὁ Ἱερὸς Λόχος ἔχει περισσοτέρους· 1 πρὸς 4 ἱαμβικούς, ἐνῶ ὁ Φιλόπατρις 1 πρὸς 5. Ἀπὸ αὐτοῦ δὲ ἀναπαιστικοὶ στίχοι, οἱ ὅποιοι ἐξαίρουν τὸ νόημα πού ἐκφράζουσιν, εἰς μὲν τὸν Ἱερὸν Λόχον εἶναι 5 ἐπὶ 11, εἰς δὲ τὸν Φιλόπατριν μόνον 3 ἐπὶ 16.

Παρατονισμούς ἔχει περισσοτέρους ὁ Φιλόπατρις· 5 μὲν εἰς τοὺς τελικοὺς στίχους, 2 δὲ εἰς τοὺς μέσους, οἱ ὅποιοι γίνονται ὅλοι ἐπικαίρως. Ὁ δὲ Ἱερὸς Λόχος δύο, ἐπίσης μὲ σημασίαν.

Δεκαπεντασύλλαβος ἀπὸ ἔνωσιν 8συλλάβων καὶ 7συλλάβων ἱαμβικῶν στίχων ἕνας μόνον ἀκούεται εἰς τὸν Ἱερὸν Λόχον, εἰς τὴν 7ην στροφὴν, στίχ. 1ος καὶ 2ος. Δεκαεξασύλλαβοι δὲ δύο, ἕνας εἰς τὴν 2αν στροφὴν, στίχ. 1ος καὶ 2ος, καὶ ἄλλος ἕνας εἰς τὴν 4ην στροφὴν, στίχ. 3ος καὶ 4ος. Περισσότεροι καὶ ὠραῖοι εἶδομεν ὅτι σχηματίζονται εἰς τὸν Φιλόπατριν.

Ὡς πρὸς τὴν *τεχνικὴν ἐμφάνισιν* τῶν ᾠδῶν παρετηρήθη ὅτι καὶ εἰς τὰς δύο ἕνας μὲν διασκελισμὸς ὑπάρχει μεταξὺ τῶν στροφῶν, στίχους δὲ αὐτοτελεῖς, χωρὶς διασκελισμούς, ἔχουν ὁ μὲν Φιλόπατρις εἰς 10 περίπου στροφάς, (ἐπὶ 23), ὁ δὲ Ἱερὸς Λόχος 4 (ἐπὶ 14), ἄρα περισσοτέρους κατ' ἀναλογίαν ἔχει ὁ Φιλόπατρις.

Μερικοὶ μαθηταὶ εἶχον κάμει καὶ ἄλλας τινὰς γενικωτέρας παρατηρήσεις.

α) Ἐπρόσεξαν ὅτι ὁ Κάλβος καὶ τὰς δύο του ᾠδὰς τελειώνει μὲ ὠραῖον τέλος, μὲ στροφάς συγκινητικάς· τὸν Φιλόπατριν μὲν μὲ τὴν εὐχὴν ν' ἀποθάνῃ καὶ νὰ ταφῇ εἰς τὴν ἀγαπητὴν του πατρίδα, τὸν Ἱερὸν δὲ Λόχον μὲ τὴν προτροπὴν τῆς μητέρας στὰ παῖδιά της νὰ μιμηθοῦν τοὺς πεσόντας· καὶ ἡ μὲν πρώτη, ἡ ὁποία ζωγραφίζει τὴν ἀγάπην τοῦ ποιητοῦ πρὸς τὴν χώραν πού ἐγεννήθη, τελειώνει μὲ τὴν λέξιν *π α τ ρ ῖ δ α*, ἡ δὲ ἄλλη, ἡ ὁποία ἐξάγει τὸν ἥρωισμόν τῶν Ἱερολοχιτῶν, μὲ τὴν λέξιν *ἡ ρ ὠ ω ν*.

β) Εἰς μὲν τὴν ᾠδὴν εἰς τὸν Ἱερὸν Λόχον ὁ ποιητὴς ψάλλει ὥς Ἕλλην, ὅχι μόνον διὰ νὰ ὑμνήσῃ τοὺς Ἱερολοχίτας, ἀλλὰ

καὶ διὰ τὰ φρονηματίση τοὺς ὁμοεθνεῖς του. Οἱ Ἕλληνες ὅλοι συμμερίζονται τὰ συναισθήματά του καὶ ἐπιδιοκίμαζον· τὸ ποίημά του εἶναι πανελλήνιον. Εἰς τὸν Φιλόπατριν ψάλλει ὡς Ζακύνθιος τὰς καλλονὰς τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος του· τὰ συναισθήματά του συμμερίζεται καὶ εὐχαριστεῖται περιορισμένος κύκλος ἀκροατῶν, οἱ συμπολιταὶ του μόνον. Τὸ ποίημα δὲν ἔχει τόσον εὐρεῖαν ἀπήχησιν. Εἰς αὐτὸ ὅμως διευπλώθη ἔντονος ἀντίρρησης ἀπὸ ἄλλους, οἱ ὅποιοι εἶπον ὅτι ὁ π. κατορθώνει μὲ τὴν δύναμιν ἴσα - ἴσα τῆς τέχνης του νὰ μᾶς εὐχαριστήσῃ καὶ νὰ μᾶς συγκινήσῃ τόσον, ὥστε νὰ συμμερίζώμεθα καὶ ἡμεῖς ὅλοι τὰ πρὸς τὴν πατρίδα του συναισθήματά του, καὶ ἃς μὴν εἴμεθα Ζακύνθιοι, καὶ ἃς μὴν ἐπήγαμεν ποτὲ εἰς τὴν Ζάκυνθον.

γ) Καὶ αἱ δύο ᾠδαὶ περιέχουν στροφὰς γνωμικὰς, αἱ ὁποῖαι ἡμποροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις. Αὗται εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καλὰ ἐπεξεργασμένα καὶ μᾶς παρακινοῦν νὰ τὰς ἀπομνημονεύσωμεν (*). Τοιαύτας ὁ μὲν Φιλόπατρις περιέχει ὀλιγωτέρας (τοὺς 4 τελευταίους στίχους τῆς 2ας στροφῆς καὶ τὴν τελευταίαν), ἡ δὲ ᾠδὴ εἰς τὸν Ἱερὸν Λόχον περισσοτέρας (τὴν 5ην, 10ην καὶ 11ην).

δ) Ὡς πρὸς τὸ λεξιλόγιον τοῦ Κάλβου οἱ μ. παρατήρησαν ὅτι εἰς μὲν τὴν ᾠδὴν εἰς τὸν Ἱερὸν Λόχον αἱ λέξεις εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον συνήθεις εἰς τὸ στόμα τῶν μορφωμένων ἀνθρώπων, καὶ δι' αὐτὸ ἡ γλῶσσα μᾶς φαίνεται ἐντελῶς φυσικὴ, εἰς δὲ τὸν Φιλόπατριν ἐμφανίζονται καὶ ἀρκετὰ ποιητικά, ἔξω τῆς κοινῆς χρήσεως, λέξεις. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα τοῦτο, ποίας λέξεις δηλαδὴ χρησιμοποιεῖ ὁ Κάλβος, καὶ τὴν ἐν γένει γλῶσσαν αὐτοῦ καὶ τὴν γραμματικὴν, προέτεινα νὰ ἐξετάσωμεν ἀργότερα, ἀφοῦ ἀναγνώσωμεν καὶ ἄλλας ᾠδὰς.

Γ'

ΤΑ ΗΦΑΙΣΤΕΙΑ.

1. Προετοιμασία τῆς διδασκαλίας τῆς ᾠδῆς.

Τρίτην ᾠδὴν ἐπεξεργαζόμην συνήθως μὲ τὰ παιδιὰ τῆς Α' τοῦ τετραταξίου ἢ τῆς Γ' τοῦ ἑξαταξίου Γυμνασίου, τὰ Ἑφαίστεια. Αὕτη παρουσιάζεται τρίτη εἰς τὴν β' συλλογὴν τοῦ Κάλβου, περιελήφθη δὲ πρώτην φορὰν τὸ 1913 εἰς τὰ Νεοελλ. Ἀναγνώματα τῆς Γ' τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου ὑπὸ τοῦ Ν. Μπέρτου, ἔπειτα δὲ καὶ ἀπὸ ἄλλους συλλογεῖς εἰς ἀνωτέρας τάξεις.

Διὰ νὰ ἡμπορέσουν τὰ παιδιὰ εὐκόλως νὰ παρακολουθήσουν τὴν ᾠδὴν, ἀνέθετα νὰ ἀναγώσουν στὸ σπίτι των τὰ γεγονότα τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Χίου κατὰ τὸ 1822, τὴν καταστροφὴν τῆς νήσου, ὡς καὶ τὴν μετ' ὀλίγον ἐπακολουθήσαντες ἐκδίκησιν τοῦ Κανάρη. Ταῦτα ἦσαν ἄλλως τε προσφάτως γνωστὰ εἰς αὐτοὺς, διότι τὰ ἐδιδάσκοντο κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος τῶν σπουδῶν των, εἰς τὴν Γ' τάξιν τοῦ καταργηθέντος Ἑλληνικοῦ Σχολείου. Κατὰ τὸ ἐπόμενον μάθημα ἐξητάζετο τὸ κεφάλαιον αὐτὸ τῆς ἱστορίας, διηκρινίζοντο τὰ συμβάντα εἰς τὸν ἀνηρημέ- νον χρόνον (Ποῦ εἶναι τὰ Ψαρά ; Ποῦ ἡ πρωτεύουσα τῆς Χίου ; Ἀπὸ ποῖον δρόμον ἦλθον οἱ πυρποληταί ; Ποῦ τοὺς ἐπερίμεναν τὰ δύο πλοῖα εἰς τὸ Β. καὶ εἰς τὸ Ν. στόμιον τοῦ πορθμοῦ ; κτλ.). Διηκρινίζετο δὲ καὶ ἡ ἔννοια τοῦ πυρπολικοῦ, ἐλέγετο ἡ ἱστορία του καὶ ἐπεδεικνύετο καὶ σχετικὴ εἰκὼν (*). Ἐὰν δὲ ὑπῆρχε χρόνος, ἐπεδεικνύετο εἰς τὰ παιδιὰ καὶ ὁ γνωστὸς πίναξ τοῦ Νικηφόρου Λύτρα, ὁ παριστάνων τὴν πυρπόλησιν τῆς τουρκικῆς ναυσταχίδος καὶ ἐγίνετο μικρὰ ἀνάλυσις αὐτοῦ. (*) Ἐλεγα δὲ τέλος εἰς τὰ παιδιὰ ὅτι, ὅπως ὁ Λύτρας μὲ τὴν εἰκόνα του ἠθέλησε νὰ ὑμνήσῃ τὸ ἀνδραγάθημα τῶν πυρπολητῶν, ἔτσι καὶ ὁ Κάλβος μὲ τὴν νέαν ᾠδὴν, τὴν ὁποίαν θὰ μελετήσωμεν. Νὰ τὴν διαβάσετε σπίτι μὲ προσοχὴν, δὲν εἶναι δύσκολος, καὶ νὰ προσπαθήσετε, ὅπως συνήθως, ν' ἀποδώσετε τὸ περιεχόμενον αὐτῆς εἰς περὶ λόγον. Τὴν ἐπομένην, εἰς δύο συνεχεῖς ὥρας ἐγίνετο ἡ ἐρμηνεία τῆς ᾠδῆς, ἐπηκολούθουν δὲ εἰς προσεχῇ μαθήματα τὰ ὑπόλοιπα στά-

δια τῆς ἀναλύσεως τῆς ᾠδῆς, ὅπως ἐγένετο καὶ εἰς τὰς ἄλλας.

Ἐδῶ παραθέτω πῶς ἐγινε ἡ ἐργασία κατὰ τὸ 1928—9, ἀλλὰ εἰς μεγαλύτερους μαθητάς, τοὺς μαθητάς τῆς Δ' τάξεως (τελευταίας) τοῦ Βαρβακείου Λυκείου, οἱ ὁποῖοι εἶχον διδαχθῇ προηγουμένως καὶ ἄλλας ἐξ ᾠδᾶς τοῦ Κάλβου.

Ὁρίσθη τότε ὅτι ὅλοι μὲν ὄφειλαν νὰ ἀναγνώσουν μὲ προσοχὴν τὴν ᾠδὴν, σημειώνοντες τὰς τυχόν ἀπορίας τῶν.

Ὡς πρὸς δὲ τὰς γραπτὰς ἐργασίας ἀνέλαβεν ἕκαστος νὰ παρασκευάσῃ μίαν ὑποχρεωτικῶς, προαιρετικῶς δὲ καὶ δευτέραν, ὅποιαν ἤθελε.

Οὗτω 3 μὲν ἐξ αὐτῶν ἀνέλαβον νὰ παρασκευάσουν κατάλληλον εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ᾠδὴν.

6 ἀπόδοσιν (ἀνάπτυξιν) τῆς ᾠδῆς εἰς πεζὸν λόγον.

10 καλολογικὴν ἀνάλυσιν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους 4 ἰδιαίτερος τὴν ἀκουστικὴν ἐντύπωσιν.

5 νὰ συγκρίνουν τὴν ᾠδὴν μὲ τὸ ποίημα τοῦ Β. Οὐγκώ *Ὁ Κανάρης*, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνετο εἰς τὸ βιβλίον τῶν Γαλλικῶν καὶ εἶχεν ἐρμηνεύσει εἰς τὴν τάξιν πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν κατὰ παράκλησίν μου ὁ συνάδελφος κ. Π. Κομιανός.

4 νὰ συγκρίνουν τὴν ᾠδὴν μὲ τὸ σχετικὸν τμῆμα τῆς *Τουρκομαχίας Ἑλλάδος* τοῦ Ἀλεξ. Σούτσου.

2 νὰ προσπαθήσουν νὰ παρουσιάσουν γενικὴν κρίσιν περὶ τοῦ ποιήματος.

Νὰ ἀσκηθῶσι δὲ τέλος εἰς τὴν καλὴν ἀνάγνωσιν τῆς ᾠδῆς οἱ ἱκανώτεροι ἐκ τῆς τάξεως εἰς τὴν ἀπαγγελίαν.

Ἀπὸ τὰς ἐργασίας αὐτὰς ἐζήτησα πρὶν ἀπὸ τὸ μάθημα (°) καὶ εἶδα ἀρκετάς, ὥστε νὰ γνωρίζω πῶς νὰ προχωρήσω κατὰ τὴν διδασκαλίαν, χωρὶς ματαίαν ἀπώλειαν χρόνου.

Σχετικῶς μὲ τὴν *εἰσαγωγὴν* εἰς ἓνα ποίημα ἢ καὶ πεζὸν λογοτέχνημα εἵχομεν ἤδη ἀπὸ προηγούμενα μαθήματα καθορίσει ὅτι πρέπει ἀπαραιτήτως αὕτη

α) νὰ ἐκθέτῃ συντόμως, ἀλλὰ σαφῶς τὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα προηγούνται ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ ποιήματος, ὥστε νὰ γίνωνται ἀμέσως ἀντιληπτὰ ὅσα θ' ἀκούσῃ ὁ ἀκροατής·

β) νὰ ἐκθέτῃ τὴν ἀφορμὴν, ἡ ὁποία προεκάλεσε τὴν σύνθεσιν αὐτοῦ καὶ νὰ μᾶς μεταφέρει εἰς τὴν συναισθηματικὴν κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν εὗρίσκετο ὁ ποιητής, ὅταν ἔγραφε τὸ ποίημά του,

καὶ γ) νὰ τελειώνη κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε εὐκόλως ν' ἀγ-
κιστρώνεται ἡ ἀρχὴ τοῦ ποιήματος πρὸς τὴν τελευταίαν φράσιν
τῆς εἰσαγωγῆς καὶ νὰ φαίνεται ὡς συνέχεια αὐτῆς (*).

Αἱ εἰσαγωγαὶ ποὺ μοῦ ἐδόθησαν, μολονότι αὐτοὶ ποὺ τὰς εἶ-
χον γράφει ἦσαν ἀπὸ τοὺς ἱκανοὺς μαθητὰς, δὲν μοῦ ἐφάνησαν
τόσον ἐπιτυχεῖς, ἐπειδὴ βέβαια καὶ τὸ θέμα ἦτο δύσκολον. Διὰ
τοῦτο κατὰ τὸ μάθημα, ἀφοῦ πρῶτον κατηρτίσαμεν τὸ σχέδιον
τῆς ἐργασίας μας, ἀνέγνωσα ἰδικήν μου εἰσαγωγὴν, τὴν ἑξῆς :

2. Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν ᾠδὴν.

Εὐρισκόμεθα εἰς τὰ 1822.

Ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις εἶχε κερδίσει λαμπροτάτας νίκας
κατὰ τὸ πρῶτον τῆς ἔτος· κατὰ ξηρὰν εἶχε γίνῃ κυρία τῆς Τρι-
πόλεως, κατὰ θάλασσαν εἶχε διασπείρει τὸν τρόμον μὲ τὸ πυρπο-
λικὸν τοῦ Παπανικολῆ. Ἀλλὰ τὸ δεύτερον ἔτος ἦτο κρίσιμον.
Κατὰ τὸ τέλος τοῦ Ἰανουαρίου ὁ Ἀλῆ - Πασᾶς εἶχεν ὀλοσχερῶς
καταβληθῇ τὰ στρατεύματα τοῦ Σουλτάνου, τὰ ὅποια ἦσαν ἀπὴ
σχολημένα ἐκεῖ, ἔμεναν τώρα ἐλευθέρᾳ. Καθὼς εἶναι γνωστόν,
οἱ Τούρκοι κατέστρωσαν τότε τὸ ἑξῆς σχέδιον δράσεως : ὁ Χουρ-
σὶτ ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα θὰ ἐβάδιζε ἐναντίον τῆς Δυτικῆς Ἑλλά-
δος καὶ διὰ τοῦ Ρίου θὰ ἐπερνοῦσε εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὁ
Δράμαλης θὰ ἐπύρκετο ἀπὸ τὴν Λάρισαν ἐναντίον τῆς Φθιώτι-
δος, τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Ἀττικῆς, καί, διαβαίνων τὸν Ἰσθμόν,
θὰ εἰσέρχετο καὶ αὐτὸς εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὁ δὲ τουρκικὸς
στόλος, ἀφοῦ συνέτριβε τὸν ἑλληνικόν, θὰ ὑπεστήριζε τὴν κατὰ
ξηρὰν δράσιν, μεταφέρων ἄνδρας καὶ πολεμοφόδια καὶ τροφὰς
εἰς ἐκείνους ποῦ θὰ ἐπολεμοῦσαν εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Πρῶτον πεδίον δράσεως τῶν Τούρκων κατὰ θάλασσαν ὑπῆρ-
ξεν ἡ Χίος. Εἰς τὴν Ἱστορίαν εἶδομεν (**) τὴν θλιβερὰν τύχην τῆς.
Σὰς ὑπενθυμίζω συντόμως τὰ γεγονότα.

Τὴν εἰρηνικὴν καὶ εὐήμερουσαν νῆσον ἀνέμειξεν εἰς τὴν ἐπα-
νάστασιν ὁ Λογοθέτης ἀπὸ τὴν Σάμον, ἀποβιβασθεὶς εἰς αὐτὴν
κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Μαρτίου. Ὁ Σουλτάνος, λυσσῶν, διέταξε
τὸν κατὰ πάντα ἔτοιμον στόλον του νὰ πλεύσῃ εὐθὺς ἐναντίον τῆς
νῆσου, ἄλλα δὲ στρατεύματα, συναθροιζόμενα ἀπέναντι εἰς τὸν
Τεσεμέν, νὰ μεταβιβασθοῦν διὰ τοῦ στόλου εἰς αὐτήν. Μαζὶ δὲ
μὲ τοὺς στρατιώτας πλῆθος ἄλλο αἰμοδιψῶν Τούρκων, οἱ ὅποιοι

εἶχον φανατισθῇ ἀπὸ τοὺς δερβίσας των, ἀφῆκε τὰ ἐπὶ τῆς ἀσια-
τικῆς ἀκτῆς χωρία του καὶ ἀνέμενε εἰς τὴν παραλίαν, διὰ νὰ πε-
ράσῃ καὶ αὐτὸ εἰς τὴν πλουσιωτάτην νῆσον πρὸς λαφυραγωγίαν.

Ὁ ἀρχιναύαρχος Καρᾶ - Ἀλῆς μὲ 46 πλοῖα καὶ 7.000 ὅπλο-
φόρους ἐφάνη ἔξω ἀπὸ τὴν Χίον τὴν 30ὴν Μαρτίου, Μεγάλην
Πέμπτην. Τὴν νύκτα ἀπεβίβασε τοὺς ὀπλοφόρους του, κατέλαβε
τὴν πρωτεύουσαν, καὶ ἀπεδίωξε τοὺς Σαμίους. Ἐκάλεσε τότε τοὺς
προξένους τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Γαλλίας καὶ τοὺς εἶπε ὅτι κατ' ἀνω-
τέραν διαταγὴν ἔδιδεν ἀμνηστείαν καὶ τοὺς παρεκάλεσε, περιορ-
χόμενοι τὴν νῆσον, νὰ ἀναγγεῖλουν τοῦτο εἰς τοὺς πολίτας καὶ
τοὺς χωρικοὺς, οἱ ὅποιοι ἐν πανικῷ εἶχον φύγει καὶ διασπαρῇ
εἰς τὰ ἐρημικὰ μέρη τῆς νήσου. Οἱ πρόξενοι ἐξετέλεσαν τὴν πα-
ράκλησίν του· οἱ δὲ Χῖοι, πιστεύσαντες εἰς αὐτούς, παρέδωσαν ὅσα
ὄπλα εἶχον, καὶ ἐγύρισαν μὲ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιὰ των οἱ
πολίται εἰς τὴν πόλιν καὶ οἱ χωρικοὶ εἰς τὰ χωριά των. Ἀπέστει-
λαν δὲ καὶ 70 συμπολίτας των πρὸς τὸν Καρᾶ - Ἀλῆν διὰ νὰ
ἐκφράσουν πρὸς αὐτὸν τὴν κοινὴν εὐγνωμοσύνην διὰ τὴν ἀμνη-
στείαν ποὺ ἔδόθη.

Ἐν τῷ μεταξὺ διεβιβάζοντο εἰς τὴν Χίον ἀπὸ τὴν ἀντικρὺ
ξηρὰν τὰ στίφη ποὺ εἶχαν συναχθῇ ἐκεῖ. Ἀφοῦ δὲ οἱ Τοῦρκοι
ἐβεβαιώθησαν ὅτι δὲν εἶχαν τίποτε νὰ φοβηθοῦν, ἤρχισαν ἀπὸ
τὰς ἡμέρας τοῦ Πάσχα τὴν γενικὴν ἐπιδρομὴν ἐναντίον τοῦ
ἄθφου καὶ ἀόπλου πληθυσμοῦ. 30.000 ὀπλοφόροι διεσπάρησαν
εἰς τὴν νῆσον μὲ σκοπὸν νὰ σφάξουν, νὰ λεηλατήσουν, νὰ πάρουν
σκλάβους.

Ἀντὶ νὰ σᾶς περιγράψω ἐγὼ τὴν φοβερὰν τραγωδίαν, ἣ ὁποία
ἐπηκολούθησε, προτιμότερον εἶναι, νομίζω, νὰ σᾶς ἀναγνώσω ὅσα
περὶ αὐτῆς γράφει ὁ Σπυρίδων Τρικούπης εἰς τὴν ἱστορίαν του.

«Πιστοί, ἄλιστοι εἰς τὸν Σουλτᾶνον, ὅλοι τότε ἐξίσου ἐθεω-
ροῦντο, καὶ ὅλοι παρεδίδοντο εἰς σφαγὴν ἢ εἰς αἰχμαλωσίαν.
Ματαίᾳ ἦτο πᾶσα ἀντίστασις, καὶ ἀπώλεια πᾶσα ὑποταγή. Ἄσυ-
λον οἱ καταδιωκόμενοι παντοῦ ἐζήτουν, καὶ ἄσυλον οὐδαμοῦ
εὑρισκαν. Μοναστήρια ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν κατεπατήθησαν καὶ
διηρπάγησαν, καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς οἱ μὲν ἐθανατώθησαν, οἱ δὲ
ἐσύρθησαν δοῦλοι. Ὀλόκληρα χωρία, ὥς ὁ Ἀνάβατος καὶ τὰ Θυ-
μιανὰ, κατεστράφησαν. Τὰ δὲ λοιπὰ . . . κατηρημώθησαν. Καὶ
αὐτοὶ οἱ ἐν τῷ νοσοκομείῳ καὶ λωβοκομείῳ νοσηλευόμενοι, ὅλοι
ἐξωλοθρεύθησαν. Ὀλόκληροι οἰκογένειαι ἐπετειχίζοντο ἐντὸς

ὑπογείων ἢ κατωγείων, χωρὶς τροφὴν, χωρὶς ὕδωρ, καὶ ὑπὸ τὸ σκότος τῆς νυκτὸς ὑπεξήρατό τις ἐξ αὐτῶν ριποκινδύνως, εἰς πορισμὸν ὀλίγης πόσεως καὶ τροφῆς. Οὕτε τὰ ὄρη ἢ τὰ σπήλαια, ὅπου οἱ πολυπαθεῖς Χῖοι κατέφευγαν, ἦσαν ἀσφαλὲς καταφυγή, οὔτε τὰ παραθαλάσσια, ὅπου κατέβαιναν, παρείχον βεβαίαν ἐλπίδα σωτηρίας. Πολλάκις ἀτενίζοντες εἰς τὴν θάλασσαν ἐξελάμβανον τοὺς ἀφροὺς τῶν κυμάτων ὥς πλοῖα ἐρχόμενα εἰς διάσωσιν των. Χιλιάδες ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν συσσωρευθέντων εἰς τινα ἄκραν ἀντικρὺ τῶν Ψαρῶν ἐπ' ἐλπίδι ἀπόπλου, ἔπεσαν εἰς χεῖρας δημίων, καὶ τόσον αἷμα ἐχύθη, ὥστε ἐκοκκίνισεν ἡ παράκτιος θάλασσα. Ἡ μάχαιρα, τὸ πυροβόλον, ἡ ἀγχόνη, τὸ ὀζῶδες ρόπαλον δὲν ἤρκουν εἰς χορτασμὸν τῶν αἰμοδιψῶν· ἐπενόησαν νέον εἶδος θανάτου οἱ ἀλιτῆριοι· ἀναπτὰν τὰ ἐνδύματα τῶν τρισυθλίων γυναικῶν, καί, βασανίζοντές τας ἀπανθρώπως, τὰς ἔκαιαν. Ἀδυσώπητοι ἐφάνησαν πρὸς πᾶσαν φωνὴν ἐλέους καὶ κωφοὶ πρὸς πᾶσαν φωνὴν αἰδοῦς. Ἐγέμισαν τὰς ἀγορὰς τῶν μεγάλων πόλεων μὲ οἰχμαλώτους ἐλαυνομένους ὥς ποίμνια καὶ παρὰ τοῦ ἐνὸς ἀνδροκαπήλου εἰς τὸν ἄλλον μεταπωλουμένους. Μετέβαλον τὰ λαμπρὰ τῆς πόλεως κτήρια εἰς σωροὺς ἐρειπίων, τὴν βιβλιοθήκην τῆς εἰς στάκην, καὶ τοὺς εὐανθεῖς καὶ ὑγιεινοὺς ἀγρούς τῆς εἰς γῆν δυσωδίας καὶ λοιμικῆς νόσου. . .

Τοῦ θηριώδους δὲ ἐνόπλου ὄχλου θηριωδέστεροι ἐδείχθησαν οἱ ἀρχηγοί. Τὴν νύκτα τῆς 22ας ὁ καπιτάν-πασας ἐκρέμασεν ἐπὶ τῶν καταρτίων τῶν πλοίων ὥς κακούργους τοὺς ὑπὸ ἀμνηστειᾶν προσελθόντας 70 ἀθόφους χωρικοὺς· τὴν δὲ ὑστεραίαν μετέφερεν ἐκ τοῦ φρουρίου καὶ ἐκρέμασεν ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος 8 ἐκ τῶν ἐν αὐτῷ κρατουμένων ὁμήρων, τοὺς δὲ λοιποὺς ἐκρέμασεν ὅλους ὁ φρουράρχος τὴν ἰδίαν ἡμέραν ἐπάνω εἰς τὸ Βουνάκι, μετὰ τῶν ὁπλοίων καὶ τὸν σεβάσμιον καὶ πεπαιδευμένον ἀρχιερέα Πλάτωνα, καὶ κόψας καὶ ἐκδεύρας τὰς κεφαλὰς τῶν ἐγέμισε μὲ ἄχυρα τὸς δορὰς καὶ τὰς ἔστειλεν εἰς Κωνσταντινουπόλιν πρὸς τὸν κυριάρχην του ὡς τρόπαια, τὰ δὲ πτώματα ἔρριπεν ὅλα εἰς τὴν θάλασσαν.

Δὲν ἔπανον δὲ οἱ Τοῦρκοι ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας φονεύοντες, ἀνδραποδίζοντες, λεηλατοῦντες, καταστρέφοντες καὶ ἀνορύττοντες καὶ αὐτὴν τὴν γῆν εἰς ἀνεύρεσιν πραγμάτων. Ἐκατὸν δεκατρεῖς χιλιάδες ἡριθμοῦντο οἱ καθ' ὅλην τὴν νῆσον Χριστιανοὶ τὴν 30ὴν Μαρτίου. 1800 ἐναπέμειναν τὸν Αὐγούστον. Ἐν τῷ μετὰ δὲ

τούτω 23.000 ἐφονεύθησαν, 47.000 κατὰ τὸ κατὰστικόν τοῦ τέ-
λῳ ἠνδραποδίσθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ τῇδε κάκεισε κακῶς διε-
σώθησαν. Τοιοῦτοτρόπως ἡ περίφημος Χίος, ἡ νῆσος τῆς τρυ-
φῆς, τοῦ πλούτου καὶ τῆς πολυανθρωπίας, ἐγίνε τόπος ἐρημώ-
σεως καὶ δακρύων. . . »

«*Τοῦρκοι διαβῆκαν*», ὅπως ἔλεγε μετ' ὀλίγον ὁ Βίκτωρ Οὐγκώ
εἰς τὸ «*Ἑλληνόπουλό*» του·

«*Τοῦρκοι διαβῆκαν* . . . Χαλασμός, θάνατος πέρα—πέρα.

Ἡ Χίος, ἰόμορφο νησί, ἔμεινε μαύρη ξέρα

μὲ τὰ κρασιά, μὲ τὰ δοντά της·

ἡ Χίος, πὺν ἀρχοντόσπιτα καὶ δάση καὶ λαγκάδια,

καὶ νιὲς πιασμένες στὸ χορὸ καμμιὰ φορὰ τὰ βράδια

καθρέφτιζε μέσ' στὰ νερά της ^(*).

Ἐπάνω εἰς αὐτὴν τὴν ἔως χθὲς ἀνθοῦσαν καὶ σήμερον τε-
λείως ἐρημωμένην γῆν μᾶς μεταφέρει ὁ Κάλβος μὲ τὰ πτερά τῆς
φαντασίας του. Χλωρά, λέγει,

Καὶ ἤρχισε τὴν ἀνάγνωσιν τῆς φθῆς, ἀρκετὰ ἐπιτυχῇ, ἕνας
ἀπὸ τοὺς καλοὺς μαθητὰς τῆς τάξεως, μὲ τὴν ὥραιαν βαρυτόνου
φωνήν του. Οἱ συμμαθηταὶ τοῦ ἐσημείωναν τὶς παρατηρήσεις
των, αἱ ὁποῖαι, ὅπως εἶχομεν συνήθειαν, θὰ συνεζητοῦντο εἰς
τὸ τέλος, ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως κατανόησιν καὶ ἐκ-
τίμησιν τοῦ ποιήματος.

3. Τὰ Ἡφαίστεια.

1

Χλωρά, | μοσχοβολοῦντα
νησία τοῦ Αἰγαίου πελάγους, |
εὐτυχησμένα χῶματα, |
ὅπου ἡ χαρὰ κι' ἡ εἰρήνη
πάντα ἐκατοῖκουν, |

2

τί | τὰ θαυμάσια ἐγίνηκαν
κοράσια σας, | ὅπ' εἶχαν
ψυχὴν | σὰν φλόγα, | χεῖλιν |
σὰν δροσισμένα ρόδα, |
λαϊμόν σὰν γάλα; ||

*Εκπλ.

3

Ἐκπλ. Στὰ πλούσια περιβόλια σας |
 βασιλικὸς καὶ κρίνοι |
 ματαίως ἀνθίζουν· | ἔρημα, |
 οὐτ' ἓνα χέρι εὐρίσκεται
 νὰ τὰ ποτίζη. |

4

Ἐκπλ. γ { Τὰ δάση, | τὰ λαγκάδια σας, |
 ὅπου οἱ φωναὶ ἀντιβόουν
 τῶν κυνηγῶν, | σιωπῶσι· |
 σκύλοι ἐκεῖ τώρα | ἀδέσποτοι |
 μόνον βαυίζουν. |

5

Ἐκπλ. γγ { Ἐλεύθερα, | ἀχαλίνωτα |
 μέσα εἰς τὰ ἀμπέλια τρέχουν
 τ' ἄλογα, | καὶ εἰς τὴν ράχην τους· |
 τὸ πνεῦμα τῶν ἀνέμων |
 κάθεται μόνον. |

6

Ἐκπλ. Εἰς τὸν αἰγιαλὸν |
 ἀπὸ τὰ οὐράνια σύγνεφα |
 ἀφόβως κατεβαίνουν
 κρρυγάζοντες | οἱ γλάροι |
 καὶ τὰ γεράκια. ||

7

Φ. γ { Βαθιά εἰς τὴν ἄμμον βλέπω
 χαραγμένα πατήματα |
 ζώντων παιδιῶν καὶ ἀνθρώπων· |
 ὅμως, | ποῦ εἶναι οἱ ἀνθρώποι, |
 ποῦ | τὰ παιδιά; |

8

Φρ. γ { Φρικτὸν, | θλιβερόν | θέαμα |
 τριγῦρο μου ἐξανοίγω· |
 ποῖων εἶναι τὰ σώματα,
 ποῦ πλέουσ' εἰς τὸ κύμα; |
 ποῖων τὰ κεφάλια; ||

9

'Απορ. γ { Αὐγεριναὶ τοῦ ἡλίου
ἀκτῖνες, | τί προβαίνετε; |
Τάχα ἀγαπάει νὰ βλέπη
ἔργα ληστῶν | τὸ μάτι
τῶν οὐρανίων; |||

10

'Εγκ. α { Δημιουργέ τοῦ κόσμου, |
πατέρα τῶν ἀθλίων
θνητῶν, | ἂν σὺ τοῦ γένους μας
ὄλου | ζητῆς τὸν θάνατον, |
ἂν σὺ τὸ θέλῃς,

11

'Εγκ. α { τὰ γόνατά μου ἔμπρός σου, |
νά, | πέφτουν· | τὸ υπερήφανον
κεφάλι μου, | ποῦ ἀντίκρυ
τῶν βασιλέων ὑψώνετο, |
τὴν γῆν ἐγγίζει. |

12

'Εγκ. α { 'Ιδοὺ | εὐλαβεῖς οἱ Ἕλληνες
σκύπτουσιν ὄλου· | πρόσταξε, |
κι' ἐπάνω μας ἄς πέσωσιν |
οἱ φλόγες τῆς ὀργῆς σου, |
α ἂν σὺ τὸ θέλῃς. ||

13

'Ικ. Πλὴν | πολυέλεος εἶσαι, |
καὶ βοηθὸν σὲ κράζω... ||
Φ. Βλέπω, βλέπω εἰς τὴν θάλασσαν |
πετόμενον τὸν στόλον |
ἀγρίων βαρβάρων. |

14

'Αγων. Κοίταξε | πῶς ὁ ἥλιος
χρυσώνει τὰ πανιά των· |
κοίταξε | πῶς τὸ πέλαγος |
ἀπὸ σπαθίων ἀκτῖνας
τρέμον | ἀστράπτει. ||

15

Ἀπὸ τὰς πρύμνας χύνεται
γεμίζων τὸν ἀέρα
κρότος μυρίων κυβάλων |
καὶ μέσα ἀπὸ τὸν θόρυβον |
ψάλματα ἐκβαίνουν : |

16

Ἀγαλλ. ααα	{	«Στάζουσι τὰ μαχαίρια μας
		ἀπὸ τὸ αἶμα ἀκάθαρτον
		τῶν Χριστιανῶν πρὶν πήξη,
		ἐλᾶτε, ἐλᾶτε, εἰς <u>νέον</u>
		αἶμα ὅς τὰ <u>πλύνωμεν</u> .

17

Ἀγαλλ. ααα Σαρκ.	{	Ἐλᾶτε νὰ <u>ζεστάσωμεν</u>
		τὰ χέρια μας στὰ <u>σπλάχνα</u>
		ὅσων θυσίας προσφέρουσιν
		εἰς τὸν <u>Σταυρὸν</u> καὶ σέβονται
		<u>Ἀγίων</u> εἰκόνας.

18

Ἀγαλλ. ααα	{	Ἐλᾶτε, ἐλᾶτε, ὁ κόπος
		ἂν μᾶς <u>καταδαμάσῃ</u> ,
		ἐπὶ σωροὺς <u>σφαγμένων</u>
		καθίζοντας, <u>ἀνάπαυσιν</u>
		θέλομεν εὕρει.

19

Ἀγαλλ. ααα	{	Τὰ <u>ρόδα</u> τῆς Ἑλλάδος
		εἰς τὸ αἶμα τῆς βαμμένα
		θέλει φανοῦν <u>τερπνότατον</u>
		<u>δῶρον</u> τῶν <u>γυναικῶν</u> μας
		κι' <u>ἔργον</u> <u>ἡρώων</u> .

20

Ἀγ. Σαρκ.	α {	Σκληρά, <u>δειλὰ</u> ἀναθρέμματα
		τῆς <u>ποταπῆς</u> Ἀσίας,
		<u>ἔργον</u> ἡρώων, ναί, <u>βέβαια</u> ,
		<u>ποῖος</u> τὸ ἀμφιβάλλει, ὑπάρχει
		τὸ <u>τρόπαιόν</u> σας.

21

Ἔργον ἡρώων, | ἂν σφάξητε
 ἄδύνατα παιδία |
 ἔργον ἡρώων, | ἂν πνίξητε
 τὰς τρυφεράς γυναῖκας |
 καὶ τὰ γερόντια. |

22

Ἴδου κι' ἄλλα νησία |
 τὴν λύσσαν σας προσμένουσι |
πόλεις ἰδοῦ | καὶ ἀλίκτυπος
ξηρὰ | κατοικημένα
ἀπ' ἔθνη ἀθῶα. |

23

Διὰ σᾶς | ἡρώων κοπάδια |
δὲν φθάνει ἡ Χίος, | ἡ Κύπρος |
τῶν Κυδωνιῶν δὲν φθάνουσι, |
τῆς Κάσου | καὶ τῆς Κρήτης
οἱ κατοικίαι. |

24

Ἄμετε, | μὴ ἀφήσετε |
ζῶντα | κανένα | ἀπ' αἶμα |
τὰ αἰγαῖα νερὰ βαμμένα |
κύματ' ὅς ἔχουν γέμοντα |
ἀπὸ σφαγάδια. ||

25

ὦ Ἕλληνες, | ὦ θεῖαι
ψυχαί, | ποῦ εἰς τοὺς μεγάλους
κινδύνους | φανερώνετε
ἀκάμαντον ἐνέργειαν |
καὶ ὕψηλὴν | φύσιν ! |

26

Πῶς | ἀπὸ σᾶς | καμμία |
δὲν τρέχει τώρα ; | Πῶς |
κεῖ μέσα εἰς τὰ πλεόμενα †
δὲν ρίχνεσθε καράβια |
τῶν πολεμίων ; |

27

Ἀπορ. Ἐπιτ.	γγ	{	Πῶς, <u>πῶς</u> τῆς <u>ταλαιπώρου</u>
			πατρίδος δὲν πασχίζετε νὰ <u>σώσητε</u> τὸν στέφανον ἀπὸ τὰ χέρια <u>άνόσια</u> <u>ληστῶν τοιούτων</u> ;

28

Ἐντ. βεβ.	γ	{	Εἶναι πολλὰ τὰ πλήθη των καὶ <u>φοβερά</u> εἰς τὴν ὄψιν, ἀλλ' ἓνας <u>Ἕλληνα</u> <u>δύναται</u> ἓνας <u>ἄνδρα γενναῖο</u> νὰ τὰ <u>σκορπίσῃ</u> .
--------------	---	---	---

29

Παρ.	γγ	{	Ὅποιος τὴν <u>δάφνην</u> θέλει <u>ἀθάνατον</u> τῆς δόξης, ὅποιος <u>δάκρυα</u> διὰ τὸ ἔθνος του ἔχει, διὰ δὲ τὴν <u>μάχην</u> <u>νοῦν καὶ καρδίαν</u> ,
------	----	---	---

30

Παρ. Πρ.	γ	{	ἄς <u>ἔκβῃ</u> <u>αὐτός</u> . <u>Νά</u> , <u>βλέπω</u> , <u>ταχέϊαι</u> , ὡς τ' ἀπλωμένα <u>πτερά τῶν γερανῶν</u> , ἔρχονται <u>δύο κατάμαυροι</u> <u>τρομεραὶ</u> <u>πρῶραι</u> .
-------------	---	---	---

31

Πρ.	{	Παύει ὡς τόσον ὁ κρότος τῶν μουσικῶν ὀργάνων τ' ἀγαρηνά τραγούδια παύουν καὶ τὰ <u>ὑπερήφανα</u> <u>βλάσφημα μέτρα</u> .
-----	---	--

32

Πρ.	γγ	{	Μόνον ἀκούω τὸ φύσημα τοῦ <u>ἀνέμου</u> ὅπου περνῶντας εἰς τὰ κατάρτια ἀνάμεσα καὶ εἰς τὰ σχοινία <u>σχισμένος</u> <u>βιαίως σφυρίζει</u> .
-----	----	---	---

33

Πρ. γγ { Μόνον ἀκούω τὴν θάλασσαν |
 ποῦ | ὥσαν μέγα ποτάμι
 ἀνάμεσα εἰς τοὺς βράχους |
κτυπῶντας | μυρμυρίζει
 γῦρο εἰς τὰ σκάφη. |

34

Χ. γγ { Νά, οἱ κραυγαὶ καὶ ὁ φόβος, |
νά, ἡ ταραχὴ καὶ ἡ σύγχυσις |
ἀπὸ παντοῦ σηκώνονται, |
 καὶ ἀπλώνουν πολυάριθμα
πανία | νά φύγουν. |

35

Ἀγαλλ. γγγ { Στενόν, | στενόν τὸ πέλαγος
 ὁ τρόμος κάμνει | πέφτει
 ἕνα καράβι ἐπάνω
 εἰς τ' ἄλλο | καὶ συντρίβονται |
πνίγονται οἱ ναῦται. |

36

Ἐνθ. γγ { "Ω! | Πῶς! ἀπὸ τὰ μάτια μου |
ταχέως ἐχάθη ὁ στόλος |
 πλέον δὲν ξανοίγω τώρα
 παρὰ καπνοῦς | καὶ φλόγας
οὐρανομήκεις. |||

37

Ἀγαλλ. { Ἐξω ἀπὸ τὴν θαλάσσιον
πυρκαϊάν | νικήτριαι |
ἰδοὺ πάλιν ἐκβαίνουν
 σωσμένοι | οἱ δύο κατάμαυροι |
θαυμάσιαι πρῶραι. |

38

Ἀγαλλ. γγ { Πετάουν, ἀπομακρύνονται. |
 γ { Στὸ διάστημα τοῦ ἀέρος
χωσμένοι | γίνονται ἄφαντοι. |
Διαβαίνουνσαι | ἐπαιάνιζον. |
 κι' ἤκουεν ὁ κόσμος : !

	X	α	{	«Κανάρη!» Καὶ τὰ σπήλαια τῆς γῆς ἐβόουν, «Κανάρη».
Ἀγαλλ.				
Ὑπερ.	X	γ	{	ἴσως θέλει ἀντηχήσουν πάντα' «Κανάρη».

4. Γλωσσική, πραγματική καὶ λογική ἀνάλυσις.

Ἀφοῦ ἐτελείωσεν ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἐπέρασαν μερικάι στιγμαὶ σιγῆς, ἐκάλεσα τὸν μαθητὴν Χ. νὰ μᾶς εἴπῃ τί ἀντελήφθη ἀπὸ τὸ ποίημα. Οὗτος δὲ ἀνέγνωσε τὴν ἐξῆς ἀνάπτυξιν τῆς φῶδης :

᾽Ω τρισευτυχισμένα νησιά τοῦ Αἰγαίου ! ᾽Ω σεῖς, πατρίδες γενναίων ! Ποῦ εἶναι ἐκεῖνα τὰ χρόνια, οἱ λαμπροὶ ἐκεῖνοι καιροί, ὅπου σᾶς ἐσυντρόφευε πάντα ἡ εἰρήνη καὶ ἡ χαρά; Τί ἔγιναν αἱ τόσον ὥρασιαι κόραι σας, ποῦ ἔφερναν εἰς τὸν κόσμον γενναῖα παιδιά; ... Τώρα μόνον ἐσθια βασιλεύει, χωρὶς νὰ βροῖσκειται κανένα χερί νὰ περιποιηθῇ τὰ τόσον ὥρασιαι ἀνθη ποῦ σᾶς στολίζουν ... Τί φοικτό! ... ᾽Αλλοτε τὰ βουνά καὶ τὰ δένδρα, τὰ πυκνά σας δάση, ἀντιλαοῦσαν τὴν φωνὴν τῶν κυνηγῶν. Τώρα σιωποῦν, λὲς καὶ ἔχασαν τὴ λαλιά των. Τώρα μόνον σκυλιά ἀδέσποτα τριγυροῦν στὰ βουνά. Τώρα μέσα στ' αὐτέλια σας ἄλογα μόνον τρέχουν, χωρὶς ἀναβάτην. Τώρα οἱ ἄλλοτε φοβισμένοι γλάροι σᾶς ἔχουν κάμει παντοτινὴ κατοικία. ... Ποῦ εἶναι οἱ γενναῖοι σας; Ποῦ εἶναι τὰ παιδιά σας; Τί ἔγιναν;

᾽Αλίμονο! .. Μόνο τὰ πατήματα των βλέπω χαραγμένα στὴν ἄμμο ..

᾽Αλλὰ κοίταξε, μέσ' στῆς θαλάσσης τὸν ἀφοδὸν κάτι κορμιά, κάτι κεφάλια πλέουν! Τί φοικτό θέαμα εἶναι αὐτό; Ποιὲς ἀγὰ γε ἥρωικὲς ψυχὲς κατοικοῦσαν σ' αὐτά;

᾽Ω σύ, οὐράνιον δῶρον, Ἥλιε, μὴν ἀφήνης τὰς ἀκτῖνας σου νὰ μᾶς παρουσιάζουν τὰ θηριώδη ἔργα τῶν ληστῶν. Καὶ σύ, Δημιουργέ τοῦ κόσμου, ἂν διὰ τὰς ἁμαρτίας μας ἐπιθυμῇς νὰ μᾶς συντρίψῃς ὅλους, ἂν τὸ θέλῃς, ὑποτασσόμεθα εἰς σὲ καὶ ἄφησε τὴν ὀργὴν σου νὰ πέσῃ κατεπάνω μας. ... ᾽Αλλὰ τί λέγω; Σὺ εἶσαι πατὴρ πανάγαθος καὶ φιλόστοργος καὶ φυλάττεις τὰ τέκνα σου ἀπὸ τοὺς κινδύνους. Διὰ τοῦτο ζητῶ τὸ ἔλεός σου, ζητῶ τὴν βοήθειαν, τὴν ὁποίαν Σὺ μόνος δύνασαι νὰ μᾶς δώσης. ᾽Εχομεν τὰς ἐλπίδας μας ἐπὶ Σέ.

᾽Αλλὰ ποῖος ἔφερε τοιαύτην καταστροφὴν εἰς σᾶς, ἀθῶα νησιά; Ποῖος σᾶς ἔσφαξε τὰ παιδιά σας; Ποῖοι ἄνδρες ἐπνίξαν τὰς τρυφεράς γυναῖκας καὶ τοὺς ἀνίκανους νὰ ἀμυνθῶσι γέροντας; ... Ποῖοι ἄλλοι ἀπὸ τοὺς ἀναξίους νὰ ὀνομάζωνται ἄνθρωποι, ποῖοι ἄλλοι ἀπὸ τὰ ἀπαίσια τέρατα τῆς Ἀσίας! ... Καὶ τώρα νά, ἐκεῖ κάτω, μακρὰν εἰς τὴν ἀφρισμένην θάλασσαν, κινεῖται γοργὰ ὁ ἀπαίσιος στόλος των. Ὁ ἥλιος χρυσώνει τὰ

πανιά του, λές και μᾶς τὸν προδίδει. Ἀκούεται ἤχος ὀργάνων. Φαίνεται, γλεντοῦν. Διασκεδάζουν λοιπόν ;

Ἄλλὰ μὴν τοὺς ἀήσωμεν, παιδιὰ, ἀλλ' ἄς πλύνωμεν τὰ μαχαίρια μας εἰς τὸ ἀκάθαρτον αἷμα των. Ἐμπρός ! Θάρρος ! Κοί ἂν μᾶς καταβάλῃ ὁ κόπος, καὶ ἂν εἶναι γραφτό μας, θὰ ἀναπαυθοῦμε καὶ μεῖς ἐπάνω στὸ σωρὸ τῶν σφαγμένων ἀδελφῶν μας. Ναί ! . . . καὶ τὸ πικρὸ χαμόγελο τοῦ θανάτου θὰ στολίζεται ἀπ' τὸ νεανικὸ μας αἷμα. . . Ἐμπρός λοιπόν, τί περιμένετε ; Ἀρχίσατε τὴν ἐκδίκησιν. Νὰ μὴ γλυτώσῃ κανεὶς ἐχθρὸς μας. Καὶ τὸ Αἰγῶϊον ἄς λάβῃ τὸ ποθητὸν του χοῶμα ἀπὸ τὸ αἷμά των.

Γιατί ὁμως τόση ἀδράνεια ; Γιατί δὲν ἀφήνετε νὰ ξεσπάσῃ τὸ τρομερὸν μῖσός σας ἐπάνω στὰ ἀπαίσια πλοῖα τῶν βαοβάρων ; Γιατί σεῖς, οἱ τόσον φιλοπάτριδες, ἀφήνετε ν' ἀφαιρέσουν οἱ ἐχθροὶ ἀπὸ τὴν πατρίδα τῆς δόξης τὸ στεφάνι ; Φοβεῖσθε ; Ὅσον πολλὰ καὶ ἂν εἶναι τὰ πλοῖα τοῦ ἐχθροῦ, ὅσον μεγάλα καὶ ἂν εἶναι, εἶμαι βέβαιος ὅτι ἓνα παιδί τῆς γενναίας μας πατρίδος, ἓνας ἄνδρεὺς Ἑλλήν, δύναιται νὰ τὰ δισκορπίσῃ. Ἐμπρός, ὑπερήφανα παιδιὰ, προχωρήσατε, ἂν θέλετε τὴν νίκην, ὀρμήσατε, ἂν θέλετε τὴν δόξαν.

Μὰ τῆς Ἑλλάδος τὰ παιδιὰ εἶναι πάντα γενναῖα. Καὶ νά, τώρα, σὺν δύο ὄγκοι, πλησιάζουν δύο μαῦρα πλοῖα. Εἶναι δικὰ μας. Κοίταξε τὸ περιπάτημά τους ! . . Μέσ' στὸ πέλαγος τίποτε δὲν ἀκούεται . . . Νεκρικὴ σιγὴ βασιλεύει. Τὰ ὄργανα τῶν ἐχθρῶν ποὺ διεσκέδαζαν ἔχουν σιωπήσει. Καὶ μόνον τὸ ἀεράκι ἀκούεται ποὺ ψαύει τὰ πανιά. Καὶ ἡ θάλασσα ποὺ μὲ τὸ ρυθμικὸ κτύπο τῆς ἐπάνω στὰ πλοῖα θυμίζει στοὺς ἐπιβάτας των ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶναι παιδιὰ τῆς Ἐλευθερίας. . .

Ἄλλὰ γιατί τόση ταραχὴ καὶ σύγχυσις ; Τί κακὸ ἔχει πιάσει τὰ ἐχθρικά πλοῖα ; Εἶναι σὺν νὰ τὰ καταδιώκουν φαντάσματα. Γιὰ κοίταξε πῶς κινοῦνται ! Μὲ τὴν βίαν ποὺ ἔχουν, γιὰ νὰ γλυτώσουν, συντρίβονται πίπτοντα τὸ ἓνα ἐπάνω στὸ ἄλλο. Τί τρέχει ; Μήπως ἡ θάλασσα ἐκδικεῖται, ἀνοίγοντας πηγὰδια κάτωθὲν των ; Ἡ τὰ πλοῖα δὲν ἀντέχουν πλέον νὰ ὑπηρετοῦν ληστές ; . . Ἄλλὰ νομίζω ὅτι διακρίνω φλόγες ! Ἡ μήπως εἶναι τὰ μάτια μου ποὺ σπινθηροβολοῦν ἀπὸ χαρά ; . . Ὅχι, εἶναι φλόγες πραγματικῶς, τὰς ὁποίας ἀπολαμβάνουν φεύγοντες μοκρὰ οἱ δύο ἐκείνοι μαῦροι ὄγκοι, τὰ δύο ἑλληνικὰ πλοῖα, εὐχαριστιμένα διὰ τὸ τολμηρὸν ἔργον των. . . Θαῦμα πράγματι ἥρωισμοῦ ! . . Καὶ αἱ δύο πρῶται γίνονται σὲ λίγο ἄφαντοι.

Διαβαίνουσαι ἐπαιάνιζον

καὶ ἤκουεν ὁ κόσμος :

«Κανάρη !» Καὶ τὰ σπήλαια

τῆς γῆς ἐβόουν : «Κανάρη».

Καὶ τῶν αἰώνων τὰ ὄργανα

ἴσως θέλει ἀντηχήσουν

πάντα : «Κανάρη».

Ἡ ἀναγνωσθεῖσα ἀνάπτυξις ἐκρίθη ἀπὸ ὅσους ἔλαβον τὸν λόγον ὥς μετὰ βίας καλὴ. Μὲ συζήτησιν δέ, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβον

μέρος ἀρκετοί, ὑπεδείχθησαν τὰ σφάλματα αὐτῆς, τὰ ἐπόμενα :

Εἰς τὴν ἀρχὴν ὁ Χ. εἶπεν ὅτι ὁ ποιητὴς ὀνομάζει τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου, δηλ. τὴν Χίον, πατρίδας γενναίων, καὶ τὸ ἐπανελάβε δύο ἢ τρεῖς φορὰς. Ὁ ποιητὴς δὲν λέγει τίποτε τέτοιο, οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ εἰπῇ. Οἱ Χῖοι ἦσαν εἰρηνικοὶ καὶ ἀπόλεμοι κατὰ τὸ πλεῖστον.

Δεύτερον μέγιστον λάθος ἔκαμεν εἰς τὰς στροφὰς 16—19. Δὲν ἀντελήφθη ὅτι αἱ στροφαὶ αὗται εἶναι ἀνάπτυξις τῆς λ. ψάλλματα τῆς προηγουμένης στροφῆς καὶ ὅτι εἶναι ἐπομένως τὰ τραγούδια τῶν Τούρκων. Παρενόησε τὴν λέξιν *μαχαίρια μας* τῆς 16ης στροφῆς, τὴν ὁποίαν ἀπέδωκεν εἰς τοὺς Ἕλληνας, καὶ ὕστερα ἐξεβίασε τὰς στροφὰς νὰ τοῦ δώσουν ἓνα νόημα σύμφωνον μὲ τὸν κακὸν δρόμον πού ἐπῆρε. — Ἐνας μαθητὴς παρετήρησεν ὅτι ὁ ποιητὴς εἰς τὸ τμήμα τοῦτο εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν ἱστορίαν, ἡ ὁποία λέγει ὅτι πράγματι κατὰ τὴ νύκτα τῆς ἐπιθέσεως τῶν πυρπολικῶν (6—7 Ἰουνίου), ἐπειδὴ ἦτο ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ ραμαζανίου, ἐδίδετο εἰς τὴν ναυαρχίδα ἑορτῇ, ἦσαν προσκαλεσμένοι οἱ πλείστοι ἀπὸ τοὺς ἀξιωματικούς τοῦ στόλου, τὸ πλοῖον ἦτο πλουσίως φωταγωγημένον, ἄφθονα δὲ ἐδίδοντο εἰς ὅλους φαγητὰ καὶ ποτὰ ἐπομένως φυσικὸν ἦτο οἱ συμποσιάζοντες νὰ εἶναι μεθύσμενοι καὶ μεθυσμένοι νὰ τραγουδοῦν. Ἡ τάξις ἀνεγνώρισεν ὁρθὴν τὴν παρατήρησιν, εὔρε δὲ ὅτι ὁ ποιητὴς πολὺ ἐπιτυχῶς ἐχαρκτήρισε μὲ αὐτὰς τὰς στροφὰς τὴν ἀγοριότητα, τὴν αἰμοδιψίαν καὶ τὴν θηριωδίαν τῶν Τούρκων (*). (Π.χ. θὰ πῆξη τὸ αἷμα σὰ μαχαίρια μας, δὲν θὰ βγαίνει, καὶ δὲν θὰ κόβουν. Νὰ τὰ πλύνωμεν λοιπόν! Ἀλλὰ μὲ τί; Μὲ νερό; Ὁχι, σὲ μᾶς, τὰ παλικάρια πού ζοῦνε μὲ τὸ αἷμα, δὲν ταιριάζει τὸ νερό. Μὲ νέον αἷμα, κτλ.). Ἐπωφελήθη τῆς περιστάσεως διὰ νὰ βοηθήσω τὴν καλυτέραν ἀνάγνωσιν τοῦ τμήματος. Καθωρίσαμεν πρῶτον ὅτι αἱ στροφαὶ ἀποπνέουν ὅλαι τὴν εὐχαρίστησιν, τὴν ἀγαλλίασιν τῶν συμποσιαστῶν διὰ τὴν εὐτυχίαν των, σαρκασμὸν πρὸς τοὺς ἀντιπάλους ὅταν λέγονται αἱ λέξεις εἰς τὸν Σταυρὸν (†) καὶ Ἀγίων εἰκόνας (Χά! χά! χά! . . .), ὑπερτάτην δὲ εὐδαιμονίαν ὅταν λέγονται αἱ λ. ἐπὶ σωροὺς σφαγμένων καθίζοντας τῆς 18ης στροφῆς καὶ αἷμα, τερπνότατον, καὶ ἡρώων τῆς 19ης. Ἀφοῦ δὲ λέγονται ἀπὸ μεθυσμένων, αἱ λέξεις καὶ τῶν τεσσάρων στροφῶν θὰ βγαίνουν μὲ δυσκολίαν ἀπὸ τὸ στόμα, ἰδίως ὅσαι ἀρχίζουν ἢ περιέχουν δύο ἢ τρία σύμφωνα,

μία-μία, καὶ πολλάκις διακεκομμένοι. Ἐκάλεσα ἓνα μαθητὴν νὰ ἀναγνώσῃ σύμφωνα μὲ τὰ λεχθέντα, καὶ ἐδοκίμασε, μὲ ἀρεκτεὴν ἐπιτυχίαν.

Τρίτον σφάλμα τῆς ἐργασίας ἦτο ὅτι ὁ Χ. παρέλειψε σχεδὸν τελείως τὰς στρ. 20—24, οὔτε διηυκρίνισεν ὅτι λέγονται πρὸς τοὺς δημίους μὲ μεγίστην ἀγανάκτησιν ἀπὸ τὸν ποιητὴν.

Τέλος, ὁ γράψας παρενόησε καὶ τὰς στροφὰς 32—33. Ἄνεγνωσθῇ τὸ τμήμα ἀπὸ τὸ Νά, βλέπω τῆς 30ῆς στροφῆς μέχρι καὶ τῆς 35ῆς, ἀνεγνωρίσθῃ δὲ ὅτι ἀπὸ τὴν 31ην στροφὴν κέ. ὁ ποιητὴς παρακολουθεῖ καὶ περιγράφει τὰ συμβαίνοντα ἐπάνω εἰς τὸν τουρκικὸν στόλον καὶ πλησίον αὐτοῦ. Ἡ 32α δὲ καὶ ἡ 33η στροφή θέλουν νὰ δείξουν ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ φύσις, ὁ ἄνεμος καὶ ἡ θάλασσα, ἐξηγριώθησαν τώρα ἐναντίον τῶν αἱμοβόρων θηρίων, καὶ μὲ δξύτατα σφυρίγματα ὁ ἕνας, μὲ κύματα παφλάζοντα ἡ ἄλλη, ἐπέρχονται ἐναντίον των. Ἀκούεται ἓνα φοβερὸν ξέσπασμα λυσσαλέας καταιγίδος, μέσα εἰς τὴν προηγουμένης ἀπλωθεῖσαν νεκρικὴν σιγὴν τῆς 31ης στροφῆς (αὐτὴ ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς καταπλήξεως καὶ τοῦ τρόμου, τὸν ὁποῖον ἐδοκίμασαν οἱ Τοῦρκοι, μόλις εἶδαν τὰ πυρπολικά), τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ κατὰλληλος πρόλογος διὰ τὴν ἀρχομένην τρομερὰν καταστροφὴν. Εἰς τὴν τοιαύτην ὅμως ἐρμηνείαν δυσχέρειαν παρουσιάζει ἡ λέξις *μυρμυρίζει*, τὴν ὁποίαν οἱ μαθηταὶ ἐννοοῦσαν ὡς τὸ σημερινὸν μουρμουρίζει. Εἶπον εἰς αὐτοὺς ὅτι ὁ Ὅμηρος μεταχειρίζεται τὸ ρῆμα *μυρμυρῶ* μὲ τὴν ἐννοίαν τοῦ ροχθῶ, παφλάζω, βράζω, ἐπὶ ποταμοῦ, ὁ ὁποῖος ρέει ὀρητικῶς μέσα σὲ βραχώδεις ὄχθας καὶ ἀφρίζει· ἀπὸ αὐτὸ δὲ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς ἐπλασαν τὸ ρ. *μυρμυρίζω*, μὲ τὴν ἰδίαν σημασίαν. Καὶ ἐδῶ μὲ αὐτὴν τὴν ἐννοίαν ἀσφαλῶς (= παφλάζει) χρησιμοποιεῖ ὁ ἀρχαιομαθὴς Κάλβος τὸ ὑπ' αὐτοῦ πλασθὲν *μυρμυρίζω*. Καὶ πρέπει κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν νὰ ἐνώσωμεν τοὺς δύο στίχους ὡς ἂν μέγα ποτάμι ἀνάμεσα εἰς τοὺς βράχους, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν τὴν παρομοίωσιν. Παρεκάλεσα ἓνα μαθητὴν νὰ ἀναγνώσῃ ὅπως πρέπει τώρα τὰς στροφὰς 32—33.

Ἀνέγνωσε κατόπιν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἄλλου μαθητῆς, ὁ Ψ.

Τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου εἶναι ἔρημα. Αὐτὰ ποὺ πρὶν ἦσαν οἱ θαλάσσιοι εὐώδεις κῆποι, τώρα εἶναι βυθισμένα εἰς τὸ σκότος, χωρὶς δένδρα, χωρὶς κόσμον, χωρὶς τὰς ὠραίαις των γυναικας. . . Τώρα μόνον ἀδέσποτα ἄλογα καὶ σκύλοι γυρίζουν οὐρλιάζοντες.

Ἄλλὰ ἰδοὺ εἰς τὸν ἄμρον πατήματα ἀνθρώπων. . . Ποῦ εἶναι ὁμῶς οἱ ἄνθρωποι; . . Ὡ φρίκη! Τί βλέπω; Ἡ θάλασσα εἶναι γεμάτη ἀπὸ πτώματα καὶ κεφάλια.

Ἀρά γε, διατί φωτίζει ὁ ἥλιος; Μήπως οἱ θεοὶ εὐχαριστοῦνται νὰ βλέπουν τοιοῦτον ἀποτρόπαιον θέαμα;

Οἱ Ἕλληνες τώρα ὑψώνουν εὐλαβῶς τὰ χέρια πρὸς τὸν Θεὸν καὶ παρακαλοῦν νὰ τοὺς βοηθήσῃ καὶ νὰ τοὺς σώσῃ.

Καὶ ἰδοὺ, πολυάριθμος τουρκικὸς στόλος ἐμφανίζεται. Τὰ πληρώματα τραγουδοῦν ὥς νὰ εἶναι βέβαιοι ὅτι θὰ νικήσουν καὶ θὰ ἐκδικηθοῦν τοὺς ἀποστατήσαντας Ἕλληνας.

Ἡ ἀγριότης τῶν βαρβάρων δὲν εἶναι δυνατόν νὰ περιγραφῇ. Εἶναι θηρία ἀνθρωπόμορφα.

Ὁ ποιητὴς περίλυπος λέγει: «Ποταποὶ Τοῦρκοι, ἀπὸ ποῦ φαίνεται ὅτι εἰσθε γενναῖοι; Μὲ τὸ νὰ σφάζετε μικρὰ παιδιά, νὰ νίξιτε γυναῖκας καὶ ἀνυπερασπίτους γέροντας; Δὲν φθάνουν λοιπὸν εἰς σὰς οὔτε ἡ Χίος, οὔτε ἡ Κύπρος καὶ αἱ Κυθωνίαι; Θέλετε καὶ ἄλλα θύματα; Ἐν τούτοις οἱ Ἕλληνες θὰ σὰς ἐκδικηθοῦν.

Ἡ ἑλληνικαὶ ψυχαί, σεῖς ποῦ εἰσθε ἄκαμπτοι εἰς τοὺς κινδύνους, σεῖς ποῦ τόσον γενναίως ἄλλοτε ἐπολεμήσατε ὑπὲρ ἐλευθερίας, σεῖς ποῦ ἡ ζωὴ σας εἶναι ἀφωσιωμένη εἰς τὴν πατρίδα, ἐχαθήκατε; Ποῦ εἰσθε τώρα; Διατί δὲν προβαίνετε νὰ κυπήσετε τὸν μισρὸν ἐχθρὸν; Ἐνας σας ἀρκεῖ διὰ τοῦτο. Εἶναι δειλοί. Διὰ τὴν πρᾶξιν σας δὲ αὐτὴν θ' ἀνταμφιφθῇτε».

Καὶ νά, ὥς νὰ ἤκουσαν τὴν πρὸςκλησίν του, προβαίνουν δύο κατὰ μαυραὶ πρῶναι. Εἶναι πυρπολικά. Προχωροῦν πρὸς τὸν ἐχθρικὸν στόλον, ὅστις παύει ἀμέσως νὰ παιανίζει. Ἀνεμος εὐνοϊκός, ὥσάν νὰ θέλῃ καὶ αὐτὸς τὸ κακὸν τῶν βαρβάρων, σπρώχνει τὰ πυρπολικά πρὸς τὸν σκοπὸν των.

Σύγχυσις ἐπέρχεται εἰς τὰ ἐχθρικά πλοῖα. Ὅλοι ζητοῦν πῶς γρηγορώτερον νὰ ὤσωθον τὸ ἓνα καράβι ἐπιπίπτει μέσα εἰς τὴν ἀταξίαν ἐπάνω εἰς τὸ ἄλλο καὶ συντρίβεται. Πλήθος οἱ πνιγμένοι.

Ὅσων πυροτέχνημα καίεται ἡ ναυαρχίς. Εἰς τοῦ πυρπολητοῦ τὸ πρόσωπον εἶναι ζωγραφισμένη ἡ χαρὰ καὶ ἡ ἀγαλλίασις, διότι ἐπετέλεσε ὥραϊον ἀνδραγάθημα καὶ ἐτιμώρησε τοὺς ἀγρίους δολοφόνους.

Ὡς διὰ μαγείας ὁ τουρκικὸς στόλος χάνεται. Ποῦ ἐλήγε; Ἐτρομοκρατήθη καὶ ἔφυγε.

Τώρα πλέον οἱ πυρπολῆται φεύγουν μὲ τὸ ἐφόλκιόν των, εὐτυχισμένοι καὶ ἀλαλᾶζοντες.

ὑπόδειγμα τόλμης καὶ ἀφοσιώσεως εἰς τὴν πατρίδα μὲ ἓνα στόμα θέλουν εἶπει ὅλα τὰ ἔθνη ὅτι εἶναι ὁ Κανάρης.

Οἱ κριτικοί, οἱ ὁποῖοι ἔλαβον τὸν λόγον, ἀπεφάνθησαν ὅτι καὶ ἡ ἐργασία αὐτὴ τοῦ Ψ. παρουσίαζεν ἀρκετὰς ἐλλείψεις.

Εἰς τὸ πρῶτον μὲν μέρος ἦτο πολὺ σύντομος, βιαστικός· εἰς μερικὰ δέ, ὅχι ὀλίγα, σημεία ὁ λόγος του ἦτο ψυχρός, καὶ χωρὶς παλμόν, τοῦτο δὲ δὲν ἐταίριαζε εἰς ποίημα ἐνθουσιῶδες, ὅπως τὸ

παρόν. Κατεκρίθη δὲ διὰ τὸ δύσκαμπτόν της καὶ ἡ τελευταία φράσις.

Λεπτομερέστερον παρατηρήθησαν τὰ ἑξῆς :

α) Εἰς τὴν ἀρχήν: Ὁ ποιητὴς δὲν λέγει πούθενά ὅτι τὰ νησιά εἶναι βυθισμένα εἰς τὸ σκότος, χωρὶς δένδρα.

β) Μεταξὺ τῆς 7ης καὶ 8ης στροφῆς ἔπρεπε ὁ γράφων νὰ συμπληρώσῃ, διὰ νὰ εἶναι πιὸ εὐνόητον τὸ νόημα. (Ἐκοίταξε καλύτερα, ἔστρεψε πρὸς τὴν θάλασσαν, καὶ ἀντελήφθη ὅτι. . .)

γ) Ἐπίσης μεταξὺ τῆς 9ης καὶ 10ης. (Ἄχ, αἱ ἁμαρτίαι μας, αὐταί, φαίνεται, ἐξήγειραν ἐναντίον μας τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ).

δ) Τὰς στροφὰς 16—19 παρενόησε καὶ ὁ Ψ., ἀλλὰ κατ' ἄλλην κατεύθυνσιν. Οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἤδη νικήσει καὶ τώρα συμποσιάζουν ἐορτάζοντες τὴν νίκην των.

ε) Ἐπίσης καὶ τὰς στροφὰς 32—33.

Τέλος ἡ φράσις «Οἱ πυρποληταὶ φεύγουν μὲ τὸ ἐφόλκιόν των» διηγείρεν ἀρκετὴν συζήτησιν.

Ὁ ἀρχίσας αὐτὴν εἶπε: Ἡ ἱστορία βέβαια διηγεῖται τὰ πράγματα ὅπως λέγει ὁ Ψ. Ἀφοῦ προσεκόλλησαν τὰ πυρπολικά των, ὁ μὲν Κανάρης εἰς τὴν ναυαρχίδα, ὁ δὲ Πιπίνος εἰς τὴν ὑποναυαρχίδα καὶ ἔβαλαν φωτιά εἰς αὐτά, οἱ ναῦται μὲ τοὺς ἀρχηγούς των (*) ἐμβῆκαν εἰς τὰ ἐφόλκια (= τὰ μικρὰς λέμβους, αἱ ὁποῖαι παρηκολούθουν πάντοτε δι' αὐτὸν τὸν σκοπὸν τὰ πυρπολικά) καὶ μὲ αὐτὰ ἐβγήκαν ἀπὸ τὸν πορθμὸν διὰ τοῦ νοτίου στομίου· παρελήφθησαν ἀπὸ τὰ περιπολοῦντα ἐκεῖ δύο ἑλληνικά πλοῖα καὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὰ Ψαρά. Ἀλλ' ὁ ποιητὴς δὲν ἐκθέτει ἔτσι τὰ πράγματα. Εἰς τὴν 37ην στροφὴν λέγει ρητῶς: Ἴδου πάλιν ἐκβαίνουσι σωσμένοι οἱ δύο κατὰ μαυροὶ, θαυμάσιαι (= ἄξιοι θαυμασμοῦ τώρα, κατόπιν τοῦ λαμπροῦ των ἔργου) πρῶροι. Αἱ πρῶραι αὐταὶ εἶναι αἱ τρομεραὶ πρῶραι τῆς 30ης στροφῆς, ἄρα τὰ ἴδια τὰ πυρπολικά, τὰ ὁποῖα ἔκαμαν τὸ κατόρθωμά των, καὶ σωσμένα τώρα φεύγουν. Πῶς γίνεται αὐτό;

Ἐνας ἐπιλόλαιος εἶπεν ὅτι ὁ ποιητὴς, συμφώνως μὲ τὴν ἱστορίαν, ἐννοεῖ ὅτι οἱ πυρποληταί, ἀφοῦ ἤναψαν τὰ πυρπολικά των (ὥς γνωστόν, καὶ τὸ τοῦ Πιπίνου ἤναψε, ἀλλὰ δυστυχῶς ἐξεκόλλησε πρὶν μεταδῶσθαι τὰς φλόγας του, καὶ καίμενον ἐγύριζε ἐδῶ καὶ ἐκεῖ μέσα στὸν τουρκικὸν στόλον, ἐνσπείρον τὸν τρόμον καὶ τὴν ταραχὴν) ἐμβῆκαν εἰς τὰ ἐφόλκια καὶ διεσώθησαν εἰς τὰ δύο ἐκεῖνα πλοῖα, τὰ ὁποῖα τοὺς ἐπερίμεναν εἰς τὴν νοτίαν ἔξοδον τοῦ

πορθμοῦ· αὐτὰ δὲ τὰ δύο τελευταῖα εἶναι ποὺ βλέπει ἀπομακρυνόμενα ὁ ποιητής, ὅχι βέβαια τὰ καέντα πυρπολικά. Ἄλλὰ ἀμέσως ἔσπευσεν ἄλλος νὰ τοῦ ὑποδείξῃ τὰς λέξεις τῆς 37ης στροφῆς: σωσμένοι οἱ δύο κατὰ μαυροὶ θαυμαστικάι ρῥοαί.

Τρίτος, εὐφυῆς δικηγόρος, ἀλλὰ ἀπρόσεκτος καὶ αὐτός, εἶπεν ὅτι ὅχι, τὰ πυρπολικά εἶναι πράγματι ποὺ φεύγουν σῶα, διότι, κατὰ τὸν ποιητὴν, δὲν ἐπυρπολήθησαν, οὔτε ἐπυρπόλησαν, ἀλλὰ μόνον μὲ τὴν ἐμφάνισίν των ἐπροκάλεσαν σύγχυσιν καὶ πανικὸν εἰς τὸν τουρκικὸν στόλον, ὁ ὁποῖος ἔσπευσε πρὸς σωτηρίαν νὰ κόψῃ τὰς ἀγκύρας, καὶ σὲ λίγο ἔγινε ἀφαντος. Ἄλλ' εὐθὺς κάποιοις ἐβροντοφώνησε: «Στροφή 36η. Βλέπω καπνοὺς καὶ φλόγας οὐρανομήκεις!».

Ἄλλοι ὑπεστήριξαν ὅτι ὁ Κάλβος, ἔτσι ποὺ ἐξοῦσε μακρὰν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, δὲν εἶχε σαφῇ ἔννοιαν τοῦ μηχανισμοῦ τῶν πυρπολικῶν καὶ τὰ ἐξελάμβανεν ἴσως ὅπως τὰ πυρφόρα πλοῖα τῶν Βυζαντινῶν, τὰ ὁποῖα μὲ εἰδικὰ μηχανήματα ἐξεσφενδόνιζαν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τὸ περιβόητον ὑγρὸν πῦρ, καὶ κατέκαιαν τὰ ἀντίπαλα πλοῖα, χωρὶς αὐτὰ νὰ παθαίνουν τίποτε. Ἔτσι νομίζει ὅτι ἔδρασαν καὶ ἐδῶ τὰ πυρπολικά. Εἰς τὴν γνώμην αὐτὴν ἀντετάχθη ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἓνας Ἕλλην, ἔστω καὶ ζῶν μακρὰν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ τόσα ἔτη, δὲν ἐγνώριζε αὐτὰ τὰ στοιχειώδη διὰ τὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς καὶ τὴν δρᾶσιν τῶν πυρπολικῶν. Ἐπειτα, ὅστερα ἀπὸ τὸ μεγάλο κατόρθωμα τοῦ Παπανικολῆ τὸ 1821 καὶ τὰ δύο τοῦ Κανάρη κατὰ τὸ 1822 θὰ ἐδημοσιεύθησαν ἀσφαλῶς λεπτομερεῖς περιγραφαὶ τούτων εἰς τὸν ξένον τύπον, ὥστε ὅλα αὐτὰ νὰ γίνουν εἰς ὅλους γνωστά.

Ἐπομένως δὲν ἔμεινεν ἄλλο, παρὰ νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ Κάλβος ἐν γνώσει καὶ ἐπίτηδες διέπραξε τὴν καταπλήσσουσαν αὐτὴν ἀνακρίβειαν. Ἄλλὰ διατί; Ποῖος λόγος ἠνάγκασε τὸν ποιητὴν νὰ παραβιάσῃ ἔτσι τολμηρὰ τὴν πραγματικότητα;

Κατελήξαμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι εἰς τοῦτο τὸν παρέσυρε πιθανώτατα ὁ πόθος του νὰ τελειώσῃ τὸ ποίημα μὲ μίαν ζωηρὰν εἰκόνα. Αὐτὴ ἡ ἐπιθυμία τοῦ τὸν ἔκαμε νὰ παραβῇ ἀφόβως (= ποιητικῇ ἀδείᾳ = ἀφοβίᾳ) τὴν λογικὴν καὶ τὴν ἱστορίαν. Καὶ πράγματι, ἡ τελικὴ εἰκὼν τῆς ᾧδῆς εἶναι μεγαλοπρεπεστάτη. Προσεκάλεσα τοὺς μαθητὰς νὰ ἐκθέσουν πῶς τὴν βλέπουν, πῶς ἀντιλαμβάνονται τὸ ἐπαιάνιζον, τὸ Κανάρη, Ἐνας ἀπὸ τοὺς

ἱκανωτέρους μ. διηγῆθη: Τὰ δύο πλοῖα (τὰ πυρπολικά) ἀπομακρύνονται ἔπειτα ἀπὸ τὸ ὑπέροχον ἀνδραγάθημά των· ὅχι ἀπομακρύνονται, πετάουν, διότι μέγας εἶναι ὁ πόθος των νὰ φθάσουν ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον εἰς τὰ Ψαρά, νὰ ἀναγγεῖλουν τὴν χαρμόσουν εἰδησιν εἰς τοὺς ὁμοεθνεῖς των. Τὸ πλήρωμα τοῦ πρώτου εἶναι σὺν κατὰστροφῃ καὶ συγχαίρει, θανμάζει, ἀγκαλιάζει τὸν τόσον γενναϊόκαρδον καὶ τόσον ἐπιτήδειον ἀρχηγόν των. Οἱ ναῦται τοῦ Πιπίνου εἰς τὸ ἄλλο πλοῖον (πυρπολικόν), χωρὶς κανένα σημεῖον πικρίας ἢ φθόνου διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν συναδέλφων των, ἀπὸ ἀπόστασιν, μέσα εἰς τὴν ἡσυχίαν τοῦ πελάγους διακρίνουν τὸν νικητὴν καὶ φωνάζουν μὲ χαρὰν καὶ ἐνθουσιασμόν: «Γειά σου, Κα — νά — ρη! . . . Ζήτω τοῦ Κα — νά — ρη!. Πάντα νικητής, Κα — νά — ρη!. . (Ὁ ποιητὴς παραλείπει πολὺ ὁρθὰ τὰ περὶ αὐτὰ συμπληρώματα καὶ κρατεῖ μόνον τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος). Εἰς τὴν ἔκρηξιν αὐτὴν τῆς ἐξάλλου παραφορᾶς τῶν ναυτῶν τοῦ Πιπίνου ἀνταποκρίνονται μὲ ἄλλα ζήτω ὑπὲρ τοῦ ἀρχηγοῦ των οἱ ναῦται τοῦ πλοίου τοῦ Κανάρη. ⁽¹⁰⁾ Καὶ ὁ ἄψυχος κόσμος τριγῦρο, τὰ βουνά, ἡ θάλασσα, παρουσιάζονται ἀπὸ τὸν ποιητὴν ὅτι παίρνουν ζωὴν ἐμπρὸς εἰς τὴν θριαμβευτικὴν αὐτὴν διάβασιν τοῦ νικητοῦ, καὶ στήνουν τὸ αὐτὶ διὰ ν' ἀκούσουν καὶ νὰ ἐντυπώσουν τὸ ὄνομά του. Καὶ τὰ ἄψυχα σπήλαια τῆς γῆς ἀκούουν καὶ αὐτά, ἐννοοῦν, ἐνθουσιάζονται, ἐπιδοκιμάζουν, καὶ πλήρη χαρᾶς ἐπαναλαμβάνουν τὸ γλυκὺ ὄνομα. (Ναί, νὰ ζήσῃ, καὶ πάντα νὰ εἶναι νικητής, ὁ Κανάρης!). Καὶ ὁ ποιητὴς προσθέτει ὅτι τὰ μουσικὰ ὄργανα, αἱ σάλπιγγες ὅλων τῶν ἐθνῶν καὶ ὅλων τῶν χρόνων θὰ σαλπίζουν εἰς τοὺς αἰῶνας τὸ ὄνομα τοῦ θριαμβευτοῦ.

Αὐτὴν τὴν εἰκόνα μᾶς δίδουν οἱ ὀλίγοι αὐτοὶ τελευταῖοι στίχοι τοῦ ποιήματος. Ἐν ᾧ ἔαν ὁ ποιητὴς ἤθελε ν' ἀκολουθήσῃ τὴν πραγματικότητα καὶ μᾶς παρουσίαζε τοὺς ναύτας νὰ ἀπομακρύνωνται μέσα στὰ μικρὰ ἐφόλκια, οὔτε ὁ παῖδαν, δηλαδὴ αἱ ἐνθουσιώδεις ὑπὲρ τοῦ Κανάρη ἀναφωνήσεις τῶν ναυτῶν τοῦ Πιπίνου, καὶ αἱ ἀπάντησεις τῶν ναυτῶν τοῦ Κανάρη θὰ ἠκούοντο μέσα στὸ πέλαγος, οὔτε ἡ ἀπάντησις τῆς ξηρᾶς πρὸς τὰς ἀναφωνήσεις τοῦ πελάγους. Ἡ θάλασσα θὰ ἐκάλυπτε μὲ τὰ κύματά της τὶς χαμηλὰς βάρκες. Ἐὰν δὲ παρουσίαζε ὁ ποιητὴς τὴν σκηνὴν αὐτὴν ἀργότερα, ὅτε οἱ ναῦται θὰ εἶχον μεταβιβασθῇ ἀπὸ τὰ ἐφόλκια εἰς τὰ περιπολοῦντα μεγάλα πλοῖα, θὰ ἐμεσολάβει πολὺς ἐν τῇ

μεταξὺ χρόνος καὶ πολλὰ περὶ γεγονότα, ὥστε θὰ ἐφαίνετο πλέον ἄκαιρος καὶ ψυχρὰ ἢ ἀποθέωσις τοῦ νικητοῦ. Τώρα τόσον ταχέως καὶ μεγαλοπρεπῶς διαδέχονται ἀλλήλας αἱ διαδραματιζόμεναι σκηναί, ὥστε ὁ ἀκροατής, γοητευμένος ἀπὸ τὸ μεγαλειῶδες τέλος, δὲν προσέχει εἰς τὴν ὀγκώδη ἀνακρίβειαν⁽¹¹⁾.

Ἐπειτα ἀπὸ τὴν ἐρμηνείαν ταύτην παρεκάλεσα δύο τρεῖς μαθητὰς νὰ δοκιμάσουν νὰ ἀναγνώσουν ὅπως πρέπει τὰς στροφὰς 36—39. Δυσκολίαν παρουσιάζει κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν ἡ λ. Κα—νά ρη, ἡ ὁποία ἐπαναλαμβάνεται τρεῖς φορές. Ἀλλὰ αὐτὴ παρεκάμφθη τώρα, ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν πού ἐγινε. (Ζήτω τοῦ) Κα—νάααα—ρη! Ὁ τελευταῖος ἀναγνώσας ἐπέτυχε λαμπρά, τελείως ἀποδώσας καὶ τὸ πρῶτον ἐνθουσιῶδες Κανάρη, καὶ τὸ δεύτερον, πού ἔρχεται ἀπὸ μακράν, ἀργὸν καὶ βαθύ, ὡς ἡχὼ τοῦ πρῶτου, ἀπὸ τὰ σπήλαια τῆς ξηρᾶς, καὶ τὸ τρίτον, τὸ ὁποῖον ἀντηχεῖ ταχέως, μὲ βεβαιότητα καὶ πεποίθησιν, ἀλλὰ καὶ μὲ ὑπερτάτην συγχρόνως ἀγαλλίασιν, ὡς ἱαχὴ θριάμβου.

Ἡρώτησα ἔπειτα τοὺς μαθητὰς, μὴ τυχὸν εἶχον σημειώσει καὶ ἄλλα, ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ πού εἶχον ἤδη ἐρμηνευθῇ, μέρη τοῦ ποιήματος, εἰς τὰ ὁποῖα προσέκρουον, ὑπεδείχθησαν δὲ ἀπὸ μερικοῦς τὰ ἐξῆς, εἰς τὰ ὁποῖα ἄλλοι συμμαθηταὶ των ἔδωσαν τὴν ἐρμηνείαν :

Στρ. 5η. Εἶναι δυνατόν νὰ τρέξουν ἐλεύθερα, ἀχαλίνωτα μέσα εἰς τὰμπέλια τᾶλογα;⁽¹²⁾.

Ὁ π. θέλει νὰ εἰπῇ ὅτι τὰ ἄλογα εὐρίσκονται τώρα χωρὶς κυρίους, χωρὶς πλέον ὀδηγούς (ἐλεύθερα). Ἐξηγούμενα δὲ καθὼς εἶναι ἀπὸ ὅσα καὶ αὐτὰ ἡσθάνθησαν κατὰ τὰς φοβερὰς ἐκείνας ἡμέρας, τρέχουν ὀρμητικά, ἀκράτητα, (ὁ Αἴολος, ὁ Βορρᾶς, ἡ Θύελλα εἶναι ἀναβάται των τώρα) ὅπου βροῦν, εἰσέρχονται πηδῶντα ἀπὸ τοὺς φράκτας καὶ μέσα ἀκόμη εἰς τὰμπέλια, καὶ κάθε τόσο μὲ τὸν παραμικρὸν κρότον «ἀλαφιάζονται» καὶ ἀρχίζουν τὸ ἱλιγιῶδες, τρομαγμένον τρέξιμό τους καὶ μέσα στὰ κλήματα, ὑπερπηδῶντα αὐτά. Εἰς τὴν ἀνάγνωσιν πρέπει νὰ τονισθῇ τὸ ἐλεύθερα, ἀχαλίνωτα, ἀμπέλια καὶ ἀνέμων.

Στρ. 7η. Ζώντων. Ἡ λέξις βέβαια σημαίνει ὅτι μέσα στὴν νέκρα πού βασιλεύει τριγῦρο, τὰ ἔχνη αὐτὰ προδίδουν ζωὴν· εἶναι ἔχνη ἀνθρώπων τρεχόντων, κινουμένων γοργὰ (δι' αὐτὸ καὶ εἶναι βαθιὰ χαραγμένα) ἀνθρώπων. Ἐπαιζαν λοιπὸν κοντὰ εἰς τὸ κῦμα;

Ἡ μήπως ὁ φόβος, ὁ πανικός τοὺς ἔκαμε νὰ τρέχουν ἔτσι βιαστικά; Ὁ π. στρέφει τὸ βλέμμα γύρο, ζητῶν τὴν ἀπάντησιν, καὶ ἔξαφνα βλέπει, κ.τ.λ.

Στρ. 9η. Ἡ ἔννοια εἶναι: Τέτοια ἀνοσιουργήματα ἔπρεπε νὰ μὴν τὰ ἰδῇ ὁ ἥλιος, ἀλλὰ σκοτιάδι αἰώνιον νὰ τὰ σκεπάζῃ. Νὰ καταστραφῇ ἡ γῆ. (Πρέπει νὰ τονισθῇ ἡ λ. ληστῶν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν λ. οὐρανίων).

Στρ. 38. Ὁ κόσμος = ἡ γῆ, ἡ θάλασσα, οἱ οὐρανοί.

Ἐκάλεσα κατόπιν τοὺς μαθητὰς νὰ διατυπώσωμεν μὲ συντομίαν τὰ νοήματα τοῦ ποιήματος. Ἐνας ἀπὸ ἐκείνους πού εἶχαν ἀναλάβει τὸ ἔργον τοῦτο ἀνέγνωσε τὸ ἐπόμενον διάγραμμα τῆς ᾧδης, τὸ ὁποῖον καὶ ἔγινε δεκτὸν ἀπὸ τὴν τάξιν, ὡς πολὺ ἐπιτυχημένον:

Τὰ ἡφαίστεια.

Α'). Στρ. 1—9. *Εἰς τὴν ἄλλοτε χαρούμενην καὶ εὐτυχισμένην Χίον σήμερα βασιλεύει ἐρήμωσις καὶ φρίκη. Οἱ Τοῦρκοι κατέσφαξαν τὸν πληθυσμόν.*

Β'). Στρ. 10—13α. *Ὁ ποιητὴς ζητεῖ τὸ ἔλεος καὶ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ.*

Γ'). Στρ. 13β—19. *Βλέπει μετ' ὀλίγον τὸν στόλον τῶν βαρβάρων, οἱ ὁποῖοι μεθυσμένοι ἐορτάζουν καὶ ζητοῦν νὰ χύσουν νέον ἑλληνικὸν αἷμα.*

Δ'). Στρ. 20—30α. *Ὁ ποιητὴς βυθίζεται εἰς ἀπελπισίαν· ἀλλ' εἰς τὸ τέλος συνέρχεται καὶ προσπαθεῖ νὰ φιλοτιμήσῃ τοὺς ὁμοεθνεῖς του ν' ἀντεπεξέλθουν ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν κανένας μὲ καρδιά;*

Ε'). Στρ. 30β—36. *Ἄλλ' ὅχι! Ὑπάρχει! Καὶ ἰδοὺ, ἐμφανίζονται ἀμέσως δύο κατάμαυρα πλοῖα. Οἱ Τοῦρκοι τρομαγμένοι ζητοῦν νὰ φύγουν. Οἱ Ἕλληνες πυρπολοῦν τὴν ναυαρχίδα, ὁ ἄλλος τουρκικὸς στόλος διασκορπίζεται.*

ς'). Στρ. 37—39. *Τὰ δύο ἑλληνικὰ πλοῖα ἀπομακρύνονται, ἐνῶ τὰ πληρώματά των ζητωκραυγάζουν τὸν ἀτρόμητον ἀρχηγόν των: οὗτος εἶναι ὁ Κανάρης.*

Ἐν σχέσει πρὸς τὸν τίτλον τοῦ ποιήματος ὁ μ. εἶπεν ὅτι δὲν εἶναι ἐπιτυχής. Ἡ μεταφορὰ τῆς λ. ἡφαίστεια εἰς τὰ πυρπολικά εἶναι πολὺ τολμηρά. Ἀπήντησα εἰς αὐτὸν καὶ τοὺς συμμεριζομέ-

νους τὴν γνώμην του ὅτι ἡ τόλμη δὲν ἀνήκει εἰς τὸν ποιητὴν. ἀλλὰ εἰς τοὺς λογίους τῶν χρόνων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἠφαίστεια (πλοῖα) ὠνόμαζον καὶ ἔγραφον τὰ πυρπολικά καὶ Ἑφαιστους ἢ Ἑφαιστίωνας τοὺς πυρπολητάς (¹⁰). Ἐπομένως ὁ Κάλβος ἐχρησιμοποίησε τὴν συνήθη τότε λέξιν, μὲ τὴν ὁποίαν οἱ λόγιοι «ἐξεληλίσαν» τὰ μπουρλότα τοῦ λαοῦ.

Ἀλλὰ μερικοὶ ὑπεστήριξαν ὅτι καὶ πάλιν ὁ τίτλος *Τὰ ἠφαίστεια* δὲν ταιριάζει, ἐφ' ὅσον τὸ ὅλον ποίημα εἶναι ὕμνος τοῦ Κανάρη, καὶ ὅχι τῶν πυρπολικῶν ἐν γένει. Εἰς τοῦτο εὐρέθησαν ἀρκετοὶ διαφωνοῦντες· ὁ τίτλος, εἶπαν, εἶναι πολὺ καλός, διότι ἡ ψδὴ εἶναι πράγματι ὕμνος τῶν πυρπολικῶν, καὶ ὅχι τοῦ Κανάρη· διότι ἀπὸ τὰς 39 στροφὰς αἱ 38 διηγοῦνται τὰ προηγηθέντα γεγονότα, τὴν ἐμφάνισιν τῶν πυρπολικῶν, τὸν τρόπον ποῦ ἐπροξένησαν αὐτὰ εἰς τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἔπειτα τὴν δρᾶσίν των, καὶ μόνον εἰς τὴν τελευταίαν στροφὴν ἀκούεται τὸ ὄνομα τοῦ Κανάρη. Ἐὰν ὁ ποιητὴς ἤθελε νὰ κάμῃ ὕμνον τοῦ Κανάρη, εἶπαν, ἔπρεπε νὰ ἀναφέρῃ τὸ ὄνομά του ἀπὸ πρὶν, καὶ νὰ ἀφιερῶσθαι καὶ ἄλλας στροφὰς δι' αὐτόν. Τότε θὰ ἔβαζε καὶ τίτλον Ὁ Κανάρης, ἢ ἄλλον τινὰ σχετικόν. Τώρα, ἐπειδὴ ὕμνεῖ τὴν δρᾶσιν τῶν πυρπολικῶν ἐν γένει, (παρεμπιπτόντως δὲ ἀναφέρει τὸν Κανάρην), πολὺ σωστὰ ἔβαλε τὸν τίτλον *Τὰ ἠφαίστεια* (=τὰ πυρπολικά), ὁ ὁποῖος ἀνταποκρίνεται τελείως πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ ποιήματός του.

Οἱ ἀντιτιθέμενοι δὲν παρέδωσαν τὰ ὅπλα. Ἐλαβον μερικοὶ τὸν λόγον, τέλος δὲ ἕνας ἀπὸ τοὺς εὐγλωττοτέρους ἐξ αὐτῶν, συγκεφαλαίωνων τὰ λεχθέντα, εἶπε τὰ ἑξῆς :

«Τὸ ποίημα ἀσφαλῶς ἐγράφη ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τὸν ὁποῖον προεκάλεσε τὸ ἀνδραγάθημα τοῦ Κανάρη καὶ μὲ σκοπὸν νὰ ὑμνήσῃ τὸν Κανάρην. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ τίτλος φαίνεται πράγματι γενικὸς καὶ ἀόριστος, καὶ δὲν ἀνταποκρίνεται ἀκριβῶς πρὸς τὸ περιεχόμενον. Ἀλλ' αὐτὸ ἡμπορεῖ νὰ εἴπῃ κανεὶς ὅτι δὲν εἶναι εἰς βάρος τοῦ ποιήματος, ἢ τοῦ ἥρωος αὐτοῦ. Τὸ ἐναντίον ἴσα-ἴσα. Διότι ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἀξίου, τοῦ φιλοτίμου, τοῦ ἀτρομήτου ἀρχηγοῦ ἔρχεται σὰν ἀπροσδόκητος εἰς τὸ τέλος, ἡ βροντώδης ἐπανάληψις τοῦ ὀνόματός του τρεῖς φορὲς γεμίζει τὰ αὐτιά μας, τὴν ψυχὴν μας ὁλόκληρον, καὶ ἡ ἀποθέωσις αὐτοῦ μὲ τὴν μεγαλειώδη τελευταίαν στροφὴν κάμνει πολὺ μεγαλυτέραν ἐντύπωσιν, παρὰ ἐὰν ὁ ποιητὴς ἀνέφερε τὸ ὄνομά του ἀπὸ πρὶν (¹¹).

Προηγουμένως ὁ ποιητὴς μᾶς διηγῆθη τὰ γεγονότα, χωρὶς

πρόσωπα : τὴν ἐρήμωσιν τῆς Χίου, τοὺς κομπασμοὺς τῶν Τούρκων, τὴν ἀπελπισίαν τῶν Ἑλλήνων, τὴν ὑστάτην ἐπικλησίαν τοῦ πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς του, τέλος τὴν ἐμφάνισιν τῶν πυρπολικῶν, τὴν πυρπόλησιν τῆς ναυαρχίδος, τὸν τρόμον εἰς τὰς τάξεις τοῦ ἐχθροῦ. Ἡ ψυχὴ μας, ποὺ εἶχε βυθισθῇ εἰς ἀπελπισίαν μετὰ τὰς πρώτας στροφάς, συνέρχεται. Δόξα σοι ὁ Θεός ! Οἱ βδελυροὶ δήμιοι ἐτιμωρήθησαν. Ὁ στόλος τῶν πανικόβλητος διεσκορπίσθη. Ἡ Ἑλλάς ἀναπνέει.

Τώρα ὅμως ποὺ συνήλθομεν ἐκ τῆς ἀγωνίας, τώρα ποὺ ἤσυχάσαμεν, τώρα ποὺ ἀγαλλιῶμεν ἀπὸ τὴν νίκην, μᾶς γεννᾶται ξαφνικά, ἡ ἐρώτησις : Ἀλλὰ ποῖος λοιπὸν ἦτο ὁ γενναῖος ἐκδικητής ; Τὰ καράβια δὲν κινοῦνται μόνον τῶν, θέλουν μιὰ ψυχὴ νὰ ἐμπνέῃ τοὺς ναύτας τῶν, ἕνα νοῦν νὰ τοὺς διευθύνῃ. Ποῖος ἦτο ὁ ἄξιος ἀρχηγὸς ποὺ εἶχε αὐτὸν τὸν νοῦν, αὐτὴν τὴν ψυχὴν ; Κανάρης εἶναι τὸ ὄνομά του ! ἀπαντᾷ ὁ ποιητής. Αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἐφιλοτιμήθη, ὁ ὁποῖος ὑπῆκουσεν εἰς τὴν πρόσκλησιν τῆς ἀγωνιώσης πατρίδος του (διότι ὁ ποιητὴς ἐδῶ ἀντεπροσώπευσε τὴν Ἑλλάδα), ἐρρίφθη μέσα εἰς τὰ πλοῖα τῶν πολεμίων καὶ κατώρθωσε νὰ λάβῃ ἐκδίκησιν ἀπὸ αὐτοὺς διὰ τὰ ἀνόσια ἔργα τῶν. Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν ἀνεφέρθη τὸ ὄνομά του προηγουμένως, ἔπεται ὅτι τὸ ποίημα ἔχει σκοπὸν νὰ ὑμνήσῃ ἀορίστως τὰ πυρπολικά καὶ τὴν δρᾶσιν τῶν, καὶ ὅχι αὐτὸν, (Ἄς ἔκβῃ αὐτός, στρ. 30ῃ), τὸν ἕνα, τὸν γενναῖον ἄνδρα, ὁ ὁποῖος ἐβγήκε, καὶ ἐπάσχισε, καὶ ἐφάνη ἱκανὸς νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἀνάνδρους διὰ τὴν ἐρήμωσιν καὶ τὴν φρίκην, τὴν ὁποίαν εἶχαν σκορπίσει εἰς τὴν Χίον (ὅπως ἠκούσαμεν εἰς τὰς στροφάς 1—9), καὶ αὐτούς, οἱ ὁποῖοι πρὸ ὀλίγου μόλις (στρ. 13—19) ἐκόμπαζαν γανυρῶντες, τοὺς ἐταπείνωσε, τοὺς ἐξηυτέλισε καὶ τοὺς ἔτρεψε εἰς ἐπαίσχυντον φυγὴν (στρ. 30—36), ἔσωσε δὲ τοιοῦτοτρόπως τὴν Ἑλλάδα, ὅπως ἠῤῃχετο καὶ ἐξῆτει ὁ ποιητής, (στρ. 20—29) ; Ἡ μορφή τοῦ ἑνός, τοῦ γενναίου, τοῦ Κανάρη, μολονότι εἰς τὴν τελευταίαν μόνον στροφὴν ἐμφανίζεται, ἀναμένεται ἀπὸ πολὺ πρὶν καὶ κυριαρχεῖ εἰς ὅλον τὸ ποίημα. Ἡ ᾠδὴ δι' αὐτὸν ἐγράφη καὶ αὐτοῦ τὸ ἔργον ἐξαίρει. Καὶ ὁ τίτλος δὲ τοῦ ποιήματος, διὰ τοὺς λόγους ποὺ εἶπον προηγουμένως, εἶναι καλός».

Ἀφοῦ ἡρμηνεύθη οὕτω ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἡ ᾠδὴ, ἐκάλεσα ἀπὸ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀναλάβει νὰ γράφουν ἀνάπτυξιν τοῦ

περιεχομένου αὐτῆς, τὸν μαθητὴν Σ., ὁ ὁποῖος, καθὼς εἶχον ἴδει, εἶχεν ἀποδώσει αὐτὸ χωρὶς σφάλματα καὶ ὥραϊα. Ἀνέγνωσε τότε οὗτος τὴν ἐξῆς ἐργασίαν του.

Ἀνέκαθεν αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου ἐφημίζοντο ὡς ἐπίγειοι παράδεισοι. Ἐμοιχοβολοῦσαν τὰ πράσινα περιβόλια τῆς Χίου, ἡ χαρὰ καὶ ἡ εἰρήνη ἐβασίλευον εἰς τὸν εὐώδη αὐτὸν πλωτὸν κῆπον.

Ἀλλὰ διατί τώρα, αὐτὴ ἡ βαθεῖα σιωπὴ, διατί ἐγκατελείφθησαν ἔρημα καὶ ἀπεριποίητα τὰ ἄνθη; Διατί εἰς τὰ δάση δὲν ἀντηχοῦν πλέον αἱ φωναὶ τῶν κυνηγῶν, ἀλλὰ μόνον τὰ γαυγίσματα τῶν σκύλων; Τὰ ἄλογα τρέχουν ἐλεύθερα, ἀγαλίνωτα, μέσα στ' ἀμπέλια καὶ τὰ καταστρέφουν. Εἰς τὴν παραλίαν ἄφοβα κατεβαίνουν τὰ γεράκια καὶ οἱ γλάροι. Ἀνθρώποι πονθενὰ δὲν φαίνονται. Καὶ ὅμως εἰς τὴν ἄμμον βλέπω ἀνθρώπινα ἱχνη βημάτων... Ποῦ ἀρά γε νὰ εὐρίσκωνται οἱ ἄνθρωποι;

ὦ φρίκη! Ἀλίμονον, ἰδοῦ, τὰ πτώματά των ταλαντεύονται ἐπάνω εἰς τὰ κύματα. Οἱ Τοῦρκοι τοὺς ἐσφαξαν! Δυστυχισμένοι Χῖοι!... Ὁ ἥλιος προβαίνει καὶ φωτίζει τὰ κορμιά των, διατί; Μήπως οἱ οὐρανοὶ ἀρέσκονται νὰ βλέπουν τὰ ἐγκλήματα τῶν βαρβάρων;...

Θεέ μου, ἐὰν ἡμαρτήσαμεν ἐνώπιόν σου καὶ θέλεις νὰ καταστραφῇ τὸ ἔθνος μας, κύπτω τὴν κεφαλὴν μου, καθὼς καὶ ὅλοι οἱ Ἕλληνες· διάταξε νὰ πέσουν ἐπάνω μας αἱ φλόγες τῆς ὀργῆς σου, ἂν τὸ θέλῃς... Ἀλλὰ ὄχι, οὐ εἶσαι πολυεὐπλάχως καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ζητῇς τὴν ἐξόντωσίν μας. Διὰ τοῦτο σὲ ἱκετεύω νὰ μᾶς βοηθήσῃς εἰς αὐτὴν τὴν φοβερὰν περίστασιν.

Πῶς ὅμως ἔγινεν αὐτὴ ἡ ἀνήκουστος καταστροφὴ; Ποῦ εἶναι οἱ δολοφόνοι, οἱ σφαγεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐξετέλεσαν τὸ ἀπαίσιον αὐτὸ ἔργον; Ἰδοῦ, ἰδοῦ αὐτοὶ ἐπάνω εἰς τὰς ὑπερηφάνους φρεγάδας των, ἐπάνω εἰς τοὺς κολοσσούς των, μέσα εἰς τὸν λιμένα τῆς Χίου. Τὰ καταστρώματα εἶναι γεμᾶτα στρατιώτας, ὁ ἥλιος πίπτει ἐπάνω εἰς τὰ γυμνά ξίφη ποὺ κρατοῦν, καὶ τὰ κάμνει ν' ἀπαστράπτουν ἀπειλητικά. Αἱ ἄγριαι μορφαὶ των διακρίνονται αἰμοδιψεῖς, καὶ μέσα εἰς τὸν θόρυβον τῶν τυμπάνων ψάλλουν τὸν φορικώδη των παιᾶνα:

«Ἐμπρός, ἐμπρός, ἄς πλύνωμεν τὰ ξίφη μας, ποῦ ἔχουν ἀκόμη νωπὸν τὸ αἷμα, βυθίζοντες αὐτὰ ἐκ νέου εἰς τὰ στήθη των Χριστιανῶν. Ἐμπρός, ἐμπρός, καὶ ἂν κουρασθῶμεν, τότε ἀναπαυόμεθα ἐπάνω εἰς τὰ νέα πτώματα. Ἀς βάψωμεν νὰ λευκά ῥόδα τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ αἷμά της καὶ ἄς τὰ προσφέρωμεν δῶρον εἰς τὰς γυναῖκάς μας. Τοῦτο θὰ εἶναι εἰς αὐτὰς δεῖγμα φανερὸν τοῦ ἡρωισμού μας».

Σκληροὶ καὶ δειλοὶ βάρβαροι τῆς Ἀσίας, ὧ, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι εἶναι ἔργον ἡρώων τὸ νὰ σφάζετε ἀδύνατα παιδιὰ, γυναῖκας καὶ γέροντας. Ἐμπρός, ὑπάρχουν καὶ ἄλλα νησιά τῆς Ἑλλάδος ἀπείρακτα, καὶ ἄλλαι πόλεις. Ἐμπρός, ἀγέλαι ἡρώων, δὲν εἶναι ἀρκετὰ ὅσα ἔχετε διαπράξει· συνεχίσατε, μὴν ἀφήσετε κανένα ζῶντα, ἀλλὰ βάψετε κόκκινα τὰ κύματα τοῦ Αἰγαίου καὶ γεμίσατε τὰ ἀπὸ πτώματα!

Ἄλλ' ὄχι, ἐβλασφήμησα ! Αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνη, ὁ Θεὸς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τὸ δεχθῇ.

Ἕλληνες, Ἕλληνες, ὀρμήσατε νὰ σώσετε τὴν πατρίδα σας ὀρμήσατε νὰ ἐκδικηθῇτε τὰ κακουργήματα τῶν αἰμοδιψῶν θηρίων. Ὀρμήσατε; σεῖς, οἱ ὅποιοι εἰς τοὺς κινδύνους φανερώνατε τόσῃ αὐτοθυσίᾳ καὶ τόσῃ γενναιότητι καὶ ἐνεργητικότητι. Ὀρμήσατε διὰ ν' ἀποκτήσετε τὸν ἀμάραντον στέφανον τῆς δόξης.

ὦ ! Τί βλέπω ; Ἡ προτροπὴ μου εἰσηκούσθη, τί χαρά ! Ἐρχονται, τρέχουν, καταφθάνουν δύο κατάμαυρα πλοῖα, δύο τρομεραὶ πρῶραι . . . ὦ ἐκδίκησις, ἐκδίκησις, τιμωρία δικαία τῶν ἀνάνδρων δολοφόνων. Τὸ τραγούδι τῶν μένει ἀτελείωτον μέσα στοὺς λάρυγγας τῶν, τὰ τύπανα παύουν παρευθύς. Ἦλθεν, ἦλθεν ἡ ὥρα νὰ πληρώσουν τὰς ἀμαρτίας τῶν.

Ἡσυχία. Τίποτε δὲν ἀκούεται τώρα παρὰ μόνον ὁ ρόγχος τῶν κυμάτων, τὰ ὁποῖα ἀπειλητικὰ καὶ αὐτὰ κυποῦν τὰ πλευρὰ τῶν μεγαλοπρεπῶν πλοίων. Καὶ ἡ θάλασσα ἀκόμη ἤρχισε ν' ἀγανακτῇ διὰ τὴν κυριαρχίαν, τὴν ὁποίαν τῆς ἐπέβαλον οἱ Τοῦρκοι, καὶ ζητεῖ νὰ ἐκδικηθῇ.

Οἱ βάρβαροι, τὰ ἔχουν χάσει ἀπὸ τὸν φόβον τῶν. Ἀλλὰ τὰ πληρώματα τῶν δύο τιμωρῶν πλοίων ἀτάραχα ὀδηγοῦν τὰ πυρπολικά τῶν διὰ νὰ τὰ προσδέσουν εἰς τὴν ναυαρχίδα καὶ τὴν ὑποναυαρχίδα, ἐκεῖ ὅπου εὐρίσκονται οἱ πρωτεργαταὶ τῶν ἀγρίων σφαγῶν. Καὶ ἡ τιμωρία ἤρχισε· βλέπω μίαν φλόγα, ἡ ὁποία μεγαλώνει, μεγαλώνει μὲ καταπληκτικὴν ταχύτητα καὶ ἐντὸς ὀλίγων στιγμῶν ὑψώνεται ἕως τὸν οὐρανόν, καὶ ὡς τιμωρὸς δράκων ἐναγκαλιζεται, περισφίγγει τὸ θῦμά της.

Πανικόβλητοι οἱ ναῦται ὄλων τῶν ἄλλων πλοίων θραύουν τὰς ἀλύσεις τῶν ἀγκυρῶν τῶν καὶ προσπαθοῦν νὰ φύγουν· ἀλλὰ ὁ τρόμος τῶν κάμνει στένον τὸν λιμένα, πολλὰ συγκρούονται ἀναμεταξύ τῶν καὶ βυθίζονται, ἐνῶ τὰ πυροβόλα τῆς ναυαρχίδος, πυρακτωθέντα, κροτοῦν δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ καὶ διαλαλοῦν ἀκουσίως τῶν τὸν ἐλληνικὸν θρίαμβον.

Καὶ τώρα πλέον ἐξηφανίσθη ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμούς μου τὸ θέαμα τοῦ μισητοῦ στόλου, τὸ ὁποῖον μοῦ ἐπέεζε σὰν βράχος τὸ στήθος ! Τώρα μόνον μία πελώρια λαμπρὰ φωτίζει τὴν φοβεράν αὐτὴν νύκτα, ἡ φλεγόμενη ναυαρχὶς τοῦ Καραλή. Καὶ οἱ πυρποληταί, ἀφοῦ μὲ κίνδυνον μέγαν τῆς ζωῆς τῶν ἐξεδικήθησαν τὴν σφαγὴν τῶν ἀθῶων ἀδελφῶν τῶν, ἀφοῦ ἐφάνησαν ἀντάξιοι τῶν ἀρχαίων παραδόσεων τοῦ Ἑθνους, ἀφοῦ ἔδωσαν ἓνα μάθημα γενναιότητος εἰς τοὺς ἐχθρούς, ἐπιτεθέντες ὄχι ἐναντίον ἀθῶων καὶ ἀόπλων πληθυσμῶν, ὅπως ἐκεῖνοι, ἀλλ' ἐναντίον πολεμικῶν δυνάμεων, ἀπείρως ἰσχυροτέρων, ἀπέρχονται δοξασμένοι καὶ χάνονται εἰς τὸ βάθος τοῦ ὀριζήοντος, ἐνῶ ὅλη ἡ Ἑλλάς, ὅλα τὰ ἐλληνικά βουνὰ ἀντηχοῦν ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ γεναίου ἀρχηγοῦ τῶν Κανάρη. Καὶ ὄχι τώρα μόνον, ἀλλὰ αἰωνίως ὁ Ἑλληνισμὸς θὰ προφέρει μὲ συγκίνησιν τὸ ὄνομα τοῦ ὑπερόχου αὐτοῦ ἥρωος.

Ἀνεγνωρίσθη ὅτι ἡ τελευταία ἀγάπτεις ἦτο ἀληθῶς ἀρίστη. Ὁ γράψας ἀπέδωκεν ἐπιτυχῶς τὸ περιεχόμενον τοῦ ποιήματος μὲ λόγον ὥρατον καὶ ἐνθουσιώδη, συμπληρώσας ἐκεῖ ὅπου ὁ ποιη-

τής, σπεύδων εἰς τὰ σπουδαῖα, παραλείπει τὰ ὀλιγώτερον οὐσιώδη. Εὐρέθη ὅμως ὅτι ὑπέπεσε καὶ αὐτὸς εἰς δύο σφάλματα :

α) τὸ ὄνομα τοῦ Κανάρη, λέγει ὁ π., θὰ ὑμνοῦν τῶν αἰώνων (ἢ λ. πρέπει νὰ τονισθῇ ἰσχυρότατα) τὰ ὄργανα, αἱ σάλπιγγες ὄλων τῶν αἰώνων, ἐπομένως εἰς ὅλον τὸν κόσμον, καὶ ὄχι μόνον εἰς τὸν Ἑλληνισμόν. Εἶναι ἄλλως τε γνωστὸν ὅτι τὸν Κανάρην ὕμνησαν ἀμέσως ὁ τύπος καὶ οἱ ποιηταὶ πολλῶν ξένων ἐθνῶν ⁽¹⁵⁾.

β) ἡ ἐκδίκησις τοῦ Κανάρη γίνεται κατὰ τὸν ποιητὴν ἐν καιρῷ ἡμέρας, καὶ ὄχι κατὰ τὴν νύκτα. Εἶναι βέβαια καὶ τοῦτο ἐναντίον τῆς ἱστορικῆς ἀκριβείας, ἀλλὰ ἔτσι λέγει ὁ π. — Διὰ τί ; ἡρώτησε κάποιος — Διότι ἔτσι παριστάνονται πολλὴ ζωηρότερον τὰ πράγματα, εἶπεν ἄλλος. Εἰς τὸ ἄπλετον φῶς τῆς ἡμέρας φαίνονται ταχέως ἐρχόμενοι (στρ. 30) αἱ δύο κατάμαυροι, ἐμπνέουσαι τὸν τρόμον μὲ μόνην τὴν μαύρην ἐμφάνισίν των, προῦραι. Τὰ τουρκικὰ πλοῖα πανικόβλητα ἀπλώνουν ἀμέσως πολυάριθμα πανιά νὰ φύγουν (στρ. 34). Ἐνῶ τὸ πέλαγος ἐκτείνεται εὐρὺ ἐνώπιόν των, ὁ τρόμος των τὸ κάμνει στενόν, στενότατον. Συγκρούονται τὰ πλοῖα, βυθίζονται (στρ. 35). Σὲ λίγο ὁ στόλος τῶν Τούρκων ἐξηφανίσθη μόνον ἡ καιομένη ναυαρχὴς ἔμεινε (στρ. 36). Τὰ πυρπολικά ἀπομακρύνονται τώρα ταχέως (στρ. 37), κτλ. Ὅλα αὐτὰ ὁ ποιητὴς τὰ βλέπει ἀπὸ τὴν σκοπιάν του, καὶ τὰ διηγεῖται μὲ ἐνθουσιασμόν πρὸς ἡμᾶς. Ἐὰν ἦτο νύκτα, καμμίαν ἀπὸ τὰς ὥραιότητας αὐτὰς εἰκόνας, οὔτε τὴν τελευταίαν, τῆς ἀποθεώσεως τοῦ Κανάρη ἀπὸ τοὺς συμμαχητάς του, δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἴδῃ καὶ νὰ μᾶς παρουσιάσῃ. Ἐνας δὲ μαθητὴς προσέθεσεν ὅτι, μὲ τὸ νὰ δέχεται ὁ Κάλβος ὅτι τὴν ἡμέραν ἔγινεν ἡ πυρπόλησις, φέρει τὸ τελευταῖον μέρος τῆς ᾠδῆς εἰς στενὸν σύνδεσμον μὲ τὰ προηγούμενα, καὶ ἔτσι, χωρὶς χρονικὸν διάλειμμα, ἐντὸς ὀλίγης ὥρας συντελεῖται τὸ ὅλον δράμα. Αὐτὸ καθιστᾷ πολὺ ζωηρότερα τὰ λεγόμενα.

5. Καλολογικὴ ἀνάλυσις τῆς ᾠδῆς.

Ἐπειτα ἀπὸ μικρὸν διάλειμμα ἐπροχωρήσαμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος ἐὰν εἶναι ὥραϊον τὸ ποίημα καὶ διατί. Καὶ πρῶτον ὁ μαθητὴς Λ. ἀνέγνωσε τὴν ἐξῆς ἐργασίαν του.

α) *Αι ιδέαι του ποιητου και η σύνδεσις αυτών.*

Ἡ ῥοδή, τὴν ὁποίαν μελετῶμεν, ἐδημοσιεύθη τὸ 1826, εἰς τὸ β' τεύχος τῶν ῥόδων τοῦ Κάλβου. Ἐγράφη ἐπομένως μετὰ τὸ 1824, ὅτε ἐτυπώθη τὸ α' τεύχος, πιθανῶς κατὰ τὸ 1825.

Ὁ π. ἀπεφάσισε νὰ ὑμνήσῃ μὲ αὐτὴν τὸν Κανάρην. Οὗτος ἦτο ἓνας ἀπὸ τοὺς κυριωτάτους ἥρωας τοῦ ἀγῶνος, ὁ ἐνδοξότερος ἀπὸ τοὺς πυρπολητάς. Εἶχε κάψει ἕως τότε 4 μεγάλα πλοῖα τῶν Τούρκων, δύο μὲν κατὰ τὸ 1822, τὴν ναυαρχίδα εἰς τὴν Χίον καὶ τὴν ὑποναυαρχίδα εἰς τὴν Τένεδον, ἄλλα δὲ δύο κατὰ τὸ 1824, πλησίον εἰς τὴν Σάμον τὸ ἓν, καὶ τὸ ἄλλο πλησίον εἰς τὴν Μυτιλήην.

Ὁ π. σκέπτεται : Πῶς θὰ ὑμνήσω τὸν ὑπέροχον Ἕλληνα ἐπαισίω αὐτοῦ; Ὑμνῶν βέβαια τὰς πράξεις του. Ἀλλὰ ὅλας τὰς πράξεις του; Ὁχι βέβαια. Ἀνὲν πρόκειται ἐγὼ νὰ γράψω βιογραφίαν τοῦ Κ. Ἐγὼ πρόκειται νὰ ἐκφράσω τὸν θαυμασμόν μου διὰ τὸν ἥρωισμὸν του, διότι εἰς κρίσιμους στιγμὰς ἔσωσε τὴν πατρίδα. Θὰ ἐκλέξω ἓνα ἀπὸ τὰ κατορθώματά του, καὶ γύρω ἀπὸ αὐτὸ θὰ πλέξω τὸ ἐγκώμιόν μου. Ποῖον δὲ εἶναι τὸ σπουδαιότερον ἀνδραγαθήματός του ἕως σήμερον; Εἶναι βέβαια τὸ πρῶτον, ἡ πυρπόλησις τῆς ναυαρχίδος τοῦ Καραλή· διότι μὲ αὐτὸ

α) ἐτιμώρησεν ὅπως ἔπρεπε τὸν κύριον αἷτιον τῆς ἀνάνδρου σφαγῆς καὶ τοῦ ἑξανδραποδισμοῦ καὶ τῆς ἐρημώσεως μιᾶς ἀνθρώπου ἕως χθὲς νῆσου μὲ 100 χιλιάδας Ἑλλήνων·

β) ἐτρομοκράτησε τὸν τουρκ. στόλον καὶ ἐματαιώσε τὰ σχέδιά του·

γ) ἀνεκούφισε τὴν ψυχὴν τοῦ ἔθνους του, ἡ ὁποία εἶχε πεισθῇ φοβερά ἀπὸ τὴν καταστροφὴν τῆς Χίου καὶ τῆς ἔδωσε νέας ἐλπίδας διὰ τὴν αἰσίαν ἐκβασιν τοῦ ὅλου ἀγῶνος·

δ) αὐτὸ τὸ ἥρωικὸν κατόρθωμα τὸν ἔκαμε, ἄγνωστον ἕως χθὲς, νὰ γίνῃ πασίγνωστος καὶ περιβόητος εἰς ὅλον τὸν κόσμον.

Ἐπειτα τὸ πρῶτον αὐτὸ ἀνδραγαθήματός τοῦ ἥρωος περιέχει καὶ πολλὰ δραματικὰ στοιχεῖα, καταλληλότετα διὰ τὴν ποίησιν. Ἡ τελεία καταστροφὴ τῆς Χίου καὶ ἡ κατόπιν πρσασπονδίας καὶ ἀπάτης σφαγῇ καὶ αἰχμαλωσίᾳ τῶσων χιλιάδων ἀνθρώπων, τὴν ὁποίαν διέταξεν ὁ αἰμοβόρος Καραλῆς, εἶχε βυθίσει εἰς τὴν ἐσχάτην ἀπελπισίαν τὸ ἑλλ. ἔθνος. Καὶ ἔξαφνα ἐπῆλθε τρομερά, ἀπρσσοδίκητος, σχεδὸν ἀπίστευτος ἡ τιμωρία. Ἐνας Δαυὶδ ὥρμησε ἐναντίον τοῦ Γολιάθ. Ἐνας ἀπλοῦς κυβερνήτης μικροῦ πλοίου, ἐτόλμησε νὰ εἰσδύσῃ μέσα εἰς τὸν ὀγκώδη κατὰφρακτον τουρκικὸν στόλον, νὰ πλευρίσῃ εἰς ὄραν ἑορτῆς καὶ κομπαστικῶν ἑσμάτων εἰς τὸ μεγαλύτερον ἀπὸ τὰ πλοῖα, νὰ βάλλῃ φωτιά, ν' ἀνατινᾷξῃ εἰς τὸν ἀέρα τὸν κολοσσὸν ἐκεῖνον καὶ νὰ σκορπίσῃ εἰς πανικόβλητον φυγὴν τὸν περιστοιχιζόντα αὐτὸν πολυπληθεῖ στόλον. Νομίζει κανεὶς ὅτι τὸ ἴδιο τὸ χερί τῆς θείας Νεμέσεως ὡδηγοῦσε κατὰ τὴν νύκτα ἐκεῖνην τὸ χερί τοῦ Ἑλλήνος πυρπολητοῦ. Καὶ αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ χερί τῆς Νεμέσεως ἔρριψεν ἔπειτα ἐπάνω στὴ μέση τοῦ φεύγοντος διὰ νὰ σωθῇ αἰμοδιψοῦς ἀρχηγοῦ τῶν δειμίων τὸ κατάρτι τοῦ πλοίου, τὸ ὁποῖον τὸν ἐπλήγωσε θανασίμως (16). Καὶ αὐτὸ πάλιν ὡδήγησε πρὸς σωτηρίαν ἔξω ἀπὸ τὴν καταιγίδα τὴν λέμβον τοῦ ἥρωος.

“Ολα αὐτὰ ἦσαν γεγονότα ἀληθῶς δραματικά, τὰ ὅποια εἶχον συγκι-
νήσει ὅλον τὸν κόσμον.

Ὁ Κάλβος δὲν ἦτο δυνατόν παρὰ αὐτὴν τὴν δραματικὴν ἱστορίαν νὰ
χρησιμοποίησιν διὰ νὰ συνθέσῃ τὸν ὕμνον τοῦ ἥρωός του.

Καὶ καταστρώνει ἀμέσως τὸ σχέδιον τῆς ᾠδῆς του :

Πρῶτον, εἶπε, θὰ παρουσιάσω τὸ θέαμα τῆς ἐρημώσεως τῆς δυστυ-
χισμένης νήσου.

Δεύτερον, τὴν ἀπελπισίαν τοῦ ἔθνους, τὴν συντριβὴν του, καὶ τὰς
πρὸς τὸν Θεόν, τὸν προστάτην καὶ ἀντιλήπτορα τῶν ἀδικουμένων, ἰκε-
σίας του.

Τρίτον θὰ διηγηθῶ πῶς ὁ Θεὸς εἰσακούει, ἐνδυναμώνει τὸν ἐκδικη-
τὴν καὶ ταχεῖα ἐπέρχεται ἡ τιμωρία.

Αὐταὶ εἶναι αἱ τρεῖς κύριαι, ὅπως νομίζω, ιδέαι τῆς ᾠδῆς. Γύρο ἀπὸ
αὐτὰς θὰ πλέξῃ ὁ Κάλβος ὅλον τὸ ποίημα.

Ἄλλ’ ὁ π. ἐδείχθη ἐπιτηδειότατος καὶ εἰς τὴν εὗρεσιν τῶν δευτε-
ρευόντων νοημάτων, μὲ τὰ ὅποια ἀνέπτυξεν ἰδίως τὴν τρίτην ιδέαν. Διὰ
νὰ δώσῃ ζωὴν εἰς τὸ ποίημά του παρατηροῦμεν ὅτι ἐσκέφθη νὰ περι-
γράψῃ ἐκεῖ λεπτομερῶς :

α) τὸν κομψασμὸν τῶν βαρβάρων

β) τὴν ἐσχάτην ἀπελπισίαν τῶν Ἑλλήνων

γ) τὴν φιλότιμον διάθεσιν πρὸς ἀντίδρασιν καὶ ἐπίθεσιν τῶν ἐμπενο-
μένων ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν καὶ δόξαν Ἑλλήνων

δ) τὴν κεραυνοβόλον ἐμφάνισιν καὶ θριαμβευτικὴν δρᾶσιν τοῦ ἡ-
ρώος του

ε) τὴν ἀνέλπιστον σωτηρίαν του μέσα ἀπὸ τόσους ἐχθρούς, ἐνῶ οἱ
ναυταὶ του τὸν ἀποθεώουσι.

“Ολα δὲ τὰ μερικὰ αὐτὰ νοήματα συνέδεσε τεχνικώτατα ἀναμεταξύ
τῶν ὁ ποιητής.

Ὅπως ὁ Σολωμὸς εἰς τὸν Ὑμνον του εἰς τὴν Ἑλευθερίαν εἶναι διαρ-
κῶς πλησίον τῆς παρακολουθῶν αὐτὴν εἰς τοὺς διαφόρους τόπους τῆς
Ἑλλάδος, εἰς τοὺς ὁποίους αὐτὴ διαδοχικῶς πολεμεῖ καὶ τοὺς ὁποίους
ἀπελευθερώνει, ἀκούει τὰ λόγια τῆς καὶ θαυμάζων τὴν ἀνδρείαν τῆς, διὰ
τῆς παρουσίας του δὲ αὐτῆς ἔδωκεν ἐνότητα εἰς τὸ μακρὸν ποίημά του,
ἔτσι καὶ ὁ Κάλβος ἐσκέφθη νὰ συνδέσῃ τὰ τοπικῶς καὶ χρονικῶς ἀπέ-
χοντα ἀναμεταξύ τῶν γεγονότα τῆς ᾠδῆς του, ἐμφανίζων τὸν ἑαυτὸν του
ὡς ρυθμιστὴν αὐτῶν ἀπ’ ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ ποιήματος.

Εἶναι αὐγὴ. Εὐρίσκειται ὁ ἴδιος εἰς τὴν Χίον, τὴν ὁποίαν ἐγνώριζεν
εὐτυγῇ, καὶ ἀπὸ κάποιο ὕψωμα ἀντιλαμβάνεται τὴν ἐρήμωσιν τῶν κήπων,
τῶν δασῶν, τῶν ἀμπέλων. Σὲ λίγο στρέφεται πρὸς τὴν παραλίαν καὶ δια-
κρίνει τὰ πτώματα τῶν σφαγέντων ἐπάνω εἰς τὰ κύματα. Τὴν ὥραν αὐτὴν
ἀνατέλλει ὁ ἥλιος καὶ τοῦ δεικνύει καθαρώτερα τὰ ἔργα τῶν ληστών. Ὁ
ποιητὴς εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος γονατίζει καὶ ἐπικαλεῖται ἐν ὀνόματι τοῦ
ἔθνους του τὴν εὐσπλαγχνίαν καὶ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ. Ἐμψυχωμένος
κάπως ἀπὸ τὴν προσευχὴν ἀνέρχεται τώρα ὑψηλότερα εἰς ἓνα λόφον. Τότε
βλέπει καὶ ἀκούει καὶ μεταδίδει πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀλαλαγμοὺς τῶν βαρβά-

ρων. Πνίγεται ἀπὸ ἀγανάκτησιν καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐξεγείρῃ τὴν φιλοτιμίαν τῶν Ἑλλήνων. Καὶ νά, ἡ προτροπὴ του εἰσακούεται. Ἡ γεμάτη ἀπὸ ἔθνικὸν ἄλγος παρακέλευσίς του, αὐτὴ παρουσιάζεται ὅτι προεκάλεσε τὴν φιλότιμον ἀνάληψιν τοῦ κινδύνου ὑπὸ τοῦ Κανάρη. Ἐρχονται τὰ πυρπολικά. Ὁ ποιητὴς τὰ βλέπει (στρ. 30), ἀκούει τὴν ὀργὴν τῶν ἀνέμων καὶ τῆς θαλάσσης, ἀκούει τὰς κραυγὰς τοῦ τρόμου τῶν Τούρκων, ἀντιλαμβάνεται τὰς ἀγωνιώδεις προσπάθειας τῶν διὰ νὰ σωθοῦν, τὸν ἀλληλωθισμὸν τῶν πλοίων καὶ τὴν φυγὴν τῶν. Καὶ τέλος παρακολουθεῖ τὰ δύο ἑλληνικά πλοῖα ποὺ ἀπομακρύνονται, ἐνῶ ἀκούει τὴν γεμίζουσαν τὸν οὐρανὸν ὑμνήτηριον κραυγὴν: «Κανάρη!» Πλήρης τότε καὶ αὐτὸς ἀγαλλιάσεως καὶ ὑπερηφανείας στεφανώνει τὸν ἥρωα μὲ τὸν ὠραιότερον στέφανον: «Ἐγίνες», τοῦ λέγει, «ἀθάνατος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων!»

Καθ' ὅλην λοιπὸν τὴν διάρκειαν τῆς ᾠδῆς βλέπομεν ὅτι ὁ ποιητὴς εἶναι παρὼν. Αὐτὸς βλέπει, αὐτὸς ἀκούει, αὐτὸς ἰκετεύει, αὐτὸς προτρέπει, αὐτὸς κεντρίζει, αὐτὸς προκαλεῖ τὴν ἐκδίκησιν, αὐτὸς πάντοτε διηγεῖται. Τοῦτο δίδει ἐνότητα εἰς τὴν ᾠδὴν καὶ συντείνει εἰς τὴν ἐπιτυχίαν αὐτῆς.

Ἔτσι, ἀντὶ νὰ ἔχωμεν ξηρὰν περιγραφὴν διαδοχικῶν γεγονότων ἱστορικῶν ἀνῆρχων, ἔχομεν ἓνα ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ζῇ τὰ γεγονότα ταῦτα, ὁ ὁποῖος παθαίνεται ἀπὸ αὐτά, ὁ ὁποῖος ἐξ αἰτίας τῶν μεταβάλλει ψυχικὴν διάθεσιν ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν, καὶ ὁ ὁποῖος μᾶς μεταδίδει τὴν διαρκῶς μεταβαλλομένην αὐτὴν ψυχικὴν του διάθεσιν: τὸν πόνον, τὴν φρίκην, τὴν ἀγανάκτησιν, τὴν συντριβὴν, τὴν γενωμένην ἐλπίδα, καὶ ἐν τέλει τὴν ἀγαλλίασιν καὶ τὸν θαυμασμὸν πρὸς τὸν ἐκδικητὴν. Οὕτω εἰς τὴν ᾠδὴν, παρὰ τὴν γοργὴν μεταλλαγὴν τῶν γεγονότων καὶ τῶν ἐντυπώσεων ὑπάρχει στενότατος σύνδεσμος καὶ ἐνότης.

Ἡ ἐργασία τοῦ Λ. ἐθεωρήθη ὡς ἀρίστη. Ἐνας μαθητὴς μόνον προσέθηκεν ὅτι ὡς ὠραῖον εὔρημα τοῦ ποιητοῦ πρέπει νὰ ἐξάρωμεν καὶ τὰς στρ. 16—19. Μὲ μεγάλην ἐπιτυχίαν ἔχουν γραφῇ καὶ τῶν τεσσάρων τὰ νοήματα, διὰ νὰ δείξουν τὴν αἰμοβολίαν τῶν Τούρκων, ἀλλ' ἰδίως τὸ τελευταῖον: «τὰ μεγάλα κατορθώματα πρέπει νὰ γίνωνται γνωστὰ καὶ εἰς ἄλλους, καὶ ἰδίως εἰς τὰς γυναῖκας, γιὰ νὰ μᾶς θαυμάζουν καὶ νὰ μᾶς ἀγαποῦν περισσότερο. Τί θὰ τὲς πᾶμε ὡς δείγμα τῆς ἀνδρείας μας; Ἀσπρά τριαντάφυλλα, βαμμένα εἰς τὸ αἷμα τῶν ἐχθρῶν μας!... Δῶρον φοβερόν, τὸ ὁποῖον μόνον φαντασία θηριωδῶν ἀληθῶς ἀνθρώπων ἡμπορεῖ νὰ συλλάβῃ.—Εὐφρὲς δὲ εἶναι καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ Κάλβος ἐσκέφθη νὰ μὴ διηγηθῇ ὁ ἴδιος τὰ αἵσχη τῶν Τούρκων, ὅτε ἴσως δὲν θὰ ἦσαν πιστευτά, ἀλλὰ νὰ παρουσιάσῃ αὐτοὺς τοὺς ἰδίους νὰ τὰ ἐκθέσουν, κατευχαριστημένοι, ἄδοντες καὶ κανχῶμενοι! δι' αὐτά.

β) *Ἡ ἐνάργεια τῶν ἰδεῶν.*

Ἐπειτα ἕνας μαθητὴς ἀπὸ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀναλάβει νὰ ἐξετάσουν ἐὰν διευτυώθησαν ζωηρὰ ἢ ὄχι αἱ ἰδέαι τοῦ ποιητοῦ, ἀνέγνωσε τὴν ἐξῆς ἐργασίαν του :

Ὁ Κάλβος, ὅπως καὶ ὅλοι οἱ Ἕλληνες, εἶχον περάσει δύο μῆνας φοβερὰς ἀπελπισίας. Ἡ Χίος κατὰ τὰς ἀρχάς τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1822 εἶχε τελείως καταστραφῇ. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος τί ἔκαμνε; Δὲν ἠμπούρесе νὰ προλάβῃ τὴν συμφορὰν, ἀλλὰ δὲν ἠμποροῦσε κατόπιν νὰ κτυπήσῃ, νὰ τιμωρήσῃ τὰ ἀνοσιουργήματα ἐκεῖνα; . . . Καὶ ἔξαφνα, ἰδοῦ, ἀναγγέλλεται ὅτι τὴν βὴν πρὸς τὴν 7ην Ἰουνίου οἱ Ἕλληνες ἔλαβον κατὰ τὸν λαμπρότερον τρόπον ἐκδίκησιν ἀπὸ τοῦς δημίους : τὸ μεγαλύτερον ἀπὸ τὰ πολεμικά των πλοῖα, ἡ ναυσρχίς, μὲ τὸ ἄνθος τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στόλου, οἱ ὁποῖοι προσκεκλημένοι ἐώρταζον ἐπάνω εἰς αὐτήν, ἐπυροπολήθη καὶ τέλος ἀνετινάχθη εἰς τὸν ἕρα, ὃ δὲ αἰμοβόρος καπιτάν-πασας, ὁ κύριος αἷτιος τῶν σφαγῶν, ἐνῶ προσεπάθει νὰ σωθῇ, ἐφονεύθη ἀπὸ ἑνα καιόμενον κατάρτι, πού ἔπεσεν ἐπάνω του. Ὁ στόλος διεσκορπίσθη. Καὶ ἡ ταχύπτερος φῆμη διελάλησεν ἀμέσως ἕως τὰ πέρατα τοῦ κόσμου τὸ ὄνομα τοῦ γενναίου ἐκδικητοῦ. Ἦτο ὁ Ψαριανὸς πλοίαρχος Κωνσταντῖνος Κανάρης.

Ὁ Κάλβος, ὅπως καὶ ὅλοι οἱ Ἕλληνες, ἠσθάνθη νὰ πλημμυρίζῃ τὸ στήθος του ἀπὸ ἀγρίαν χαρὰν, διὰ τὴν δικαίαν τιμωρίαν τῶν δολοφόνων, ἀπὸ ἑξαλλον ἐνθουσιασμόν διὰ τὴν λαμπρὰν ἐπιτυχίαν, ἀπὸ ἐθνικὴν ὑπερηφάνειαν διὰ τὸ μεγάλο κατόρθωμα. Καί, ποιητὴς ὅπως εἶναι, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ἐκφράσῃ μὲ στίχους τὸν θαυμασμόν τοῦ κόσμου πρὸς τὸν μεγαλουργὸν ναύτην. Εὐρίσκει τὰς καταλλήλους ἰδέας διὰ τὸ πρῆμά του, καὶ τώρα προσπαθεῖ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὰς δύναμιν καὶ ζωὴν, ὥστε ὁ ὕμνος τοῦ νὰ εἶναι ἀντάξιός τῶν περιστάσεων, ἀντάξιός τοῦ ἐπιτελεσθέντος ἔργου, ἀντάξιός τοῦ ἐπιτελέσαντος αὐτὸ ἥρωος. Θὰ τὸ κατορθώσῃ; Καὶ πῶς;

Ἐπιτυχὴς ἦτο ἡ ἔμπνευσις του νὰ ἀρχίσῃ τὸ πρῆμά του μεταφέρων ἡμᾶς ἐπάνω εἰς τὴν δυστυχισμένην Χίον. Ἡ χαρὰ καὶ ἡ εἰρήνη, λέγει προσποποῖων τὰς ἐννοίας αὐτάς, ἐκατοικοῦσαν ἕως χθὲς εἰς τὸ χλοερὸν, μοσχόβολημένον νησί, καὶ μέσα εἰς τὸ πλῆσιον αὐτὸ τῆς φυσικῆς ἐμορφίᾳς ἐκινουῦντο εὐτυχισμένα τὰ θαυμασία κοράσια του. (Πολὺ ἐπιτυχημένα ὁ ποιητὴς ἀπὸ ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς νήσου ἀναφέρει μόνον τὰ κορίτσια, τὰ ὁποῖα μὲ τὰ φημισμένα ἀνὰ τὸν κόσμον θέληγε τῶν ἑδίδαν ζωὴν εἰς τὸ ὥραιον περιβάλλον καὶ ἐπροξενόσαν μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ἐπισκέπτας τῆς νήσου). Ἀλλὰ ποῦ εἶναι τώρα; ἔρωτᾷ. Ἀναζητῶν αὐτὰ στρέφει τριγύρῃ τὸ βλέμμα, ἀλλὰ πούθεν δὲν τὰ ἀντικρύζει. Τοῦναντίον βλέπει ἔρημα τὰ περιβόλια, ἔρημα τὰ δάση, τὰ ἕως χθὲς γεμάτα ἀπὸ κυνηγούς (ὁ ποιητὴς ὥραιότατα λέγει : εἰς τὰ ὁποῖα ἀντιβόουν αἱ φωναὶ τῶν κυνηγῶν, χρησιμοποιεῖ δηλ. μίαν, ἀλλὰ χαρακτηριστικὴν ἀπὸ τὰς τόσας λεπτομερείας τοῦ κυνηγίου), ἔρημα τ' ἀμπέλια, ἔρημα τ' ἀ-

ἀρογιαλία. Ἡ διαδοχικὴ αὐτὴ ἐμφάνισις τῆς ἐρημώσεως εἰς τέσσαρας στροφάς, κάθε μία ἀπὸ τὰς ὁποίας μᾶς δίδει καὶ μίαν μερικὴν εἰκόνα συμφορᾶς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἕως χθὲς σφύζουσαν ἐκεῖ ζωὴν, μᾶς ἐκπλήττει. Κάτι φοβερὸν συμβαίνει. Καὶ μᾶς προδιαθέτει εἰς ὅσα φρικτὰ θ' ἀντικρύσωμεν μετ' ὀλίγον.

Καὶ ἰδοὺ τὰ φρικτὰ εἰς τὰς στροφάς 7—9. Ὁ π. προσέχει τώρα πρὸς τὴν ἀρογιαλίαν καὶ διακρίνει πατήματα πανικοβλήτων ἀνθρώπων. Μὲ σφιγμένη καρδιὰ στρέφει πρὸς τὸ πέλαγος καὶ βλέπει πληθὺς ἐπιπλεόντων πτωμάτων, τὰ ὁποῖα φωτίζει ἀπαισίως ὁ ἀνατέλλων ἥλιος. Αἱ δύο αὐταὶ φρικταὶ εἰκόνες παρουσιάζονται ἐντονώταται μὲ τὰς ἀλλεπαλλήλους ἐρωτήσεις καὶ μὲ τὸ σχῆμα ἱγὲς ἐπαναφορᾶς. Ποῦ εἶναι οἱ ἀνθρώποι; Ποῦ τὰ παῖδιά; Ποῖων τὰ σώματα; Ποῖων τὰ κεφάλια;

Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει δυσκολία διὰ τὴν δοθῆ ἀπάντησις εἰς τὰς ἀγωνιώδεις ἐρωτήσεις. Ὁ ποιητὴς ἀντιλαμβάνεται ἁμέσως τὴν φοβεράν ἀλήθειαν, καὶ τοὺς αἰτίους αὐτῆς. Οἱ Τοῦρκοι ἔχουν περάσει καὶ ἀπ' ἐδῶ. Καὶ οὐτε εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ εἰπῇ εἰς τοὺς ἀκροατὰς του. . .

Ἀλλὰ γιατί; γιατί ἡ φοβερά καταστροφὴ; Συντετριμμένος φοβεῖται ὅτι αἱ ἁμαρτίαι τοῦ Γένους, αὐταὶ προεκάλεσαν τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ. Καὶ βλέπομεν τώρα (στρ. 10—13) αὐτὸν καὶ μαζί του καὶ ὅλους τοὺς Ἕλληνας νὰ γονατίζουν μ' εὐλάβειαν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ἱκετεύουν αὐτὸν νὰ φανῇ εὐσπλαγχνικὸς πρὸς αὐτοὺς. Ὡραία παρέστησεν εἰς τὰς στροφάς αὐτάς ὁ ποιητὴς τὴν ἀγωνίαν, ἡ ὁποία κατεῖχεν ὅλους τοὺς Ἕλληνας τότε, καὶ τὰς παρακλήσεις, αἱ ὁποῖαι ἀπηυθύνθησαν εἰς ὁλόκληρον τὴν Ἑλλάδα πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τὰ τοὺς βοηθήσῃ. Καθὼς δὲ γνωρίζομεν, καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Κανάρην καὶ τὸν Πιπῖνον πυρποληταί, θεοσεβέστατοι, ὅπως ὅλοι οἱ ναυτικοὶ μας, πρὶν ἀναχωρήσουν, προσῆλθον εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀγ. Νικολάου τῶν Ψαρῶν, καὶ προσηυχῆθησαν καὶ ἐκινώνησαν τῶν ἀχράντων μνησνῶν.

Ἀπὸ ἐδῶ ἀρχίζει τὸ β' μέρος τῆς ᾠδῆς. Ὁ ποιητὴς, τὸν ὁποῖον ἐνεκαρδίδωσεν ἡ προσευχὴ, ἀναβαίνει εἰς κάποιον λόφον τῆς νήσου. Βλέπει τώρα ἐρχόμενον μὲ μεγάλην ταχύτητα (πετόμενον, ὅπως λέγει) τὸν ἐχθρικὸν στόλον. Μὲ μίαν ὥραιαν στροφὴν (τὴν 14ην) μᾶς ζωγραφίζει τὴν ὑπερφάνειαν, τὸ καμάρι, τὸν κομπασμόν, μὲ τὸν ὁποῖον καταπλέουν οἱ νικηφόροι σφαγιασταὶ τῶν ἀμάχων γερόντων καὶ γυναικοπαίδων. Μεγαλοπρεπὴς καὶ θριαμβευτικὴ εἶναι ἡ προσέλευσίς των, ἡ ὁποία θὰ καταστήσῃ μὲ τὴν ἀντίθεσιν τῆς πιὸ ἐξευτελιστικῆς τὴν μετ' ὀλίγον ἐπαίσχυντον φηγὴν των: Ὁ ἥλιος χρυσώνει τὰ παντὰ των, τὸ πέλαγος ἀπὸ σπαθίων ἀκτῖνας τρέμον ἀστράπτει.

Μαζὶ μὲ τὸ θέαμα αὐτὸ ἀκούομεν εἰς τὰς ἐπομένους στροφάς (15—19) τὰ ἀπύσια τραγούδια τῶν μαινομένων ἐξ ἐνθουσιασμοῦ διὰ τὸν εὐκόλον θρίαμβόν των πληρωμάτων τοῦ στόλου. Ὁ ποιητὴς ἐπεξεργάσθη μὲ ἰδιαιτέραν προσοχὴν τὰς στροφάς αὐτάς, ὥστε νὰ ἐμπνέουν ἀληθῶς τὴν φρίκην μὲ τὴν ὡμότητά των φράσεών των. Ὁ ποιητὴς (καὶ ἡμεῖς μαζί του) πνίγεται, ἀλλὰ σιωπᾷ. Ὅμως τὸ ποτήρι τῆς ὑπομονῆς του ξεχειλίζει ὅταν ἀκούῃ τὸ βλάσφημον τέλος τῶν κομπασμῶν. Ὁ πόνος του τότε ξεσπᾷ καὶ

ἀρχίζει νά λέγη τὰς στροφάς 20—24, εἰρωνευόμενος καί ὕβριζων τοὺς στυγεροὺς δολοφόνους.

Καί αἱ στροφαὶ αὐταὶ εἶναι πολὺ ὥρατα γραμμέναι. Ὁ ποιητὴς ἀρχάνεται ἀπὸ τὴν τελευταίαν φράσιν τῶν θριαμβευτῶν: ἔργον ἡρώων, καὶ ἐπάνω εἰς αὐτὴν οἰκοδομεῖ τὰς φράσεις του: τὴν ἐπαναλαμβάνει τρεῖς φορές, μὲ διαρκῶς ἐπιτεινόμενον σαρκασμόν, ἢ μᾶλλον τέσσαρας, διότι καὶ εἰς τὴν 23ην στροφὴν ἐπονομάζει ἡρώων κοπάδια τοὺς ἐχθρούς. Ἡ ἐπανάληψις αὐτὴ δίδει πολλὴν ζωὴν εἰς τὸν λόγον.

Οὕτω ὁ ποιητὴς περιέγραψε τεχνικώτατα εἰς τὰς στροφάς αὐτάς τὴν ἀπελπισίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν κατείχεται τὸ ἔθνος. Ἀλλ' εὐθὺς μετ' ὀλίγον συνέρχεται. Ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἡ ἀπελπισία δὲν ὤφελει σὲ τίποτε. Ἐνθυμεῖται ἴσως τὴν παλαιὰν ἐνδοξον ἑλληνικὴν ἱστορίαν, ὅτε ὀλίγοι, ἀλλ' ἀποφασιστικοὶ ἄνδρες ἀνθίσταντο εἰς τὴν προέλασιν πολλαπλασίων ἐχθρῶν. Καὶ εἰς νέας (ἀρ. 25—30) στροφάς, πολὺ διαφόρους αὐτάς ἀπὸ τὰς προηγούμενας, γεμάτας θάρρους καὶ ἔξαρσιν καὶ πατριωτισμόν, προσπαθεῖ νά φιλοτιμήσῃ τοὺς Ἕλληνας. Συχναὶ ἐπαναφοραὶ (Πῶς; . . Πῶς; . . Πῶς; Ὅποιοι, ὅποιοι, κτλ.) καὶ ἐρωτήσεις δίδουν καὶ ἐδῶ δύναμιν μεγίστην εἰς τὰς παρορμήσεις τοῦ ποιητοῦ. Ἐντυπωτικὰ δὲ καὶ τελειώνει τὸ τμήμα τοῦτο μὲ τὰς δύο μικρὰς λέξεις τῆς 30ῆς στροφῆς: ἄς ἔκβῃ αὐτός. (Τὸ ῥῆμα σήμερον χτυπᾷ ἄσχημα εἰς τὸ αὐτὸ μῦθος, ἀλλ' ὁ Κάλβος τότε, φαίνεται, δὲν ἀντελαμβάνετο τοῦτο).

Καὶ τώρα ἀκολουθεῖ τὸ τρίτον μέρος τῆς ψδῆς. Εἶναι ἡ περιγραφὴ τῆς καταστροφῆς.

Ἀλλεπάλληλοι καὶ ταχύτατοι διαδέχονται ἀλλήλους ζωηρότατοι εἰκόνες. Εἰς τὴν 30ὴν στροφὴν βλέπομεν νὰ ἔρχωνται γρήγορα, ὅπως οἱ πετῶντες γερανοί, τὰ δύο πυρπολικά, ἐνδεδυμένα τὸ μαῦρον χρῶμα τοῦ ὀλέθρου, ὅπως θέλει ὁ ποιητὴς. Εἰς τὴν 31ην ἔχομεν ἰσχυρὰν ἀκουστικὴν ἐντύπωσιν. Τὰ τραγοῦδια ἀποτόμως παύουσιν· σιγὴ νεκρικὴ ἐπέρχεται εἰς τὸν τουρκικὸν στόλον. Εἶναι ἡ σιγὴ, ἡ ὁποία προηγείται καὶ εἰς τὴν φύσιν, ὅταν μέλλει νὰ ξεσπάσῃ φοβερὰ ἡ καταιγίς.

Ἡ 32α καὶ 33η (μὲ τὴν ἐπαναφορὰν τῆς λέξεως μόνον εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ τῶν δύο) μᾶς παρουσιάζει ἐξηγριωμένην καὶ αὐτὴν τὴν φύσιν: τὸν ἄνεμον ἀπειλητικόν, τὴν θάλασσαν λυσσῶσαν ἐναντίον τῶν δολοφόνων. Ἀκουστικαὶ καὶ αἱ δύο.

Ἡ 34 καὶ 35η ἐκφράζουν θαυμάσια τὴν σύγχυσιν, ἡ ὁποία κατέλαβε τοὺς Τούρκους, μὲ ὀπτικὰς καὶ ἀκουστικὰς συγχρόνως ἐντυπώσεις. Ἡ ἐπαναφορὰ τοῦ Νά, εἰς τὴν 34ην, ἡ ἀναδίπλωσις τῆς λ. στενὸν εἰς τὴν 35ην, αἱ μικραὶ προτάσεις (τρεῖς εἰς τὴν 34ην στροφὴν, τέσσαρες εἰς τὴν 35ην), τὸ αὐνδνετον, ὅλα μαζὶ δίδουν ἰσχυρὰν τὴν ἐντύπωσιν τοῦ πανικοῦ, ὁ ὁποῖος μὲ τοὺς ἐξ ἱστορικοῦς ἐνεστῶτας παρουσιάζεται κατὰ τρόπον ἀληθῶς ἀριστοτεχνικὸν ἐμπρὸς εἰς τὰ μάτια μᾶς καὶ τ' αὐτιά μᾶς.

Τοῦ πανικοῦ τούτου τὸ ἀποτέλεσμα γοργὰ παρουσιάζει ἡ ἐπομένη (36η) στροφὴ, ἡ ὁποία τελειώνει μὲ τὴν ὥραϊαν φράσιν: πλέον δὲν ἔσονται ὡς παρὰ καπνοὺς καὶ φλόγας οὐρανομήκεις.

Νέα εἰκὼν ἀκολουθεῖ μὲ τὴν 37ην στροφὴν. Ὁ ποιητὴς βλέπει τὰς

δύο πρώτες νὰ ἐκβαίνουν ἀπὸ τὴν θαλάσσιον πυρκαϊάν νικητρίαι. Ἡ τελευταία λέξις εἶναι βεβαίως συνηθισμένη, ἀλλὰ πόσην ζωὴν ἔχει ἐδῶ! Αὐτὴ φέρει τὸν κύριον τόνον τῆς ὅλης στροφῆς.

Ἀλλὰ δὲν ἐκβαίνουν ἀπλῶς πετάουσιν, σὰν νὰ ἦσαν πουλιά, ἀπομακρύνονται, γίνονται μετ' ὀλίγον ἄφαντοι (στρ. 38). Μὲ τοὺς ιστορικοὺς ἐνεστῶτας, μὲ τὴν βαθμιαίαν αὐξήσιν τῆς δυνάμεως τῶν ρημάτων, μὲ τὸ ἀσύνδετον, βλέπομεν ζωντανὸν ἐμπρὸς μας τὸ γρήγορον ταξίδι των. Ἀντισταμβανόμεθα ὅτι οἱ νικηταὶ ναῦται σπεύδουν, σπεύδουν ν' ἀναγγεῖλουν τὸ ταχύτερον τὸ εὐφρόσουν ἄγγελμα καὶ νὰ χαροποιήσουν τοὺς ἀδελφούς των, ὅλον τὸν Ἑλληνισμόν, ὁ ὁποῖος περιμένει ἀγωνιωδῶς τὴν ἐπιστροφὴν των.

Ἀκολουθεῖ τὸ τέλος τῆς ᾠδῆς. Ἀλλ' οὐτὸ συνετέθη ἀπὸ τὸν ποιητὴν τόσον ὑπέροχον, ὥστε νομίζω ὅτι θὰ ἦτο βεβήλωσις ἐὰν ἐπεχείρουν νὰ ἀναπτύξω τὴν ἐμορφίαν του. Δι' αὐτὸ θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ τὸ ἀναγνώσω αὐτούσιον: Αἱ δύο πρῶραι

διαβαίνουσαι ἐπαιάνιζον,
κι' ἤκουεν ὁ κόσμος:
«Κανάρη!» Καὶ τὰ σπήλαια
τῆς γῆς ἐβόουν, «Κανάρη».
Καὶ τῶν αἰώνων τὰ ὄργανα
ἴσως θέλει ἀντηχήσουν
πάντα· «Κανάρη».

Ἡ ἐργασία οὐδεμίαν ἀντίρρησην ἢ διόρθωσιν ἢ προσθήκην ἐπροκάλεσε. Ὁ μαθητὴς ἐπηνέθη διότι πολὺ καλὰ ἐπραγματεύθη τὸ θέμα του καὶ ὑπέδειξε πόσον ζωηρὰ διετύπωσε τὰ νοήματά του ὁ ποιητής.

γ) Ἡ ἐκ τῆς ᾠδῆς ἀκουστικὴ ἐντύπωσις.

Ἦρχισαμεν κατόπιν τὴν ἐξέτασιν τῆς ἐντυπώσεως, τὴν ὁποίαν προκαλεῖ ἀκουόμενον τὸ ποίημα. Δύο μαθηταὶ ἐν συνεργασίᾳ εἶχον παρασκευάσει τὴν ἐπομένην ἐργασίαν:

Ὅπως καὶ εἰς τὰς ἄλλας ᾠδὰς ποὺ ἐμελετήσαμεν, ἔτσι καὶ εἰς τὰ Ἑφαιστεια ὁ Κάλβος χρησιμοποιεῖ τὸν ἴδιον τύπον στροφῆς: 4 στίχους μὲ 6 ἢ 7 ἢ 8 συλλαβὰς ἱαμβικοῦ ἢ ἀναπαιστικοῦ ρυθμοῦ καὶ τέλος ἓνα πέμπτου πεντασύλλαβον ἱαμβικόν, ὁ ὁποῖος κλείνει τὴν στροφήν.

Εἰς τὴν ᾠδὴν αὐτήν, ἐὰν τὴν συγκρίνωμεν μὲ τὰς ἄλλας, ἐλάχιστοι εἶναι οἱ ἀναπαιστικοὶ ρυθμοὶ στίχοι. Ἡμεῖς εὗρήκαμεν 8 μόνον ἐπὶ 156 στίχων, ἥτοι ἀναλογεῖ 1 ἀναπαιστικὸς στίχος μόνον εἰς 18 ἱαμβικούς, ἐνῶ εἰς τὰς ἄλλας ᾠδὰς εἶδομεν ὅτι ὑπάρχουν περισσότεροι.

Ἀπὸ τούτων 8 τούτους ἀναπαιστικούς στίχους 3 ἢ 4 φαίνονται ὅτι

ἐτέθησαν σκοπίμως καὶ κάμνουν ἐξαιρετικὴν ἐντύπωσιν. Οὗτοι εἶναι :

α) εἰς τὴν 7ην στροφὴν

Βαθιά εἰς τὴν ἄμμον βλέπω
χαρᾶ γμένα πατήματα
ζώντων παιδιῶν καὶ ἀνθρώπων.

Εἶναι ὁ πρῶτος ἀναπαιστικὸς στίχος, ὁ ὁποῖος διαταράσσει τὸν γενικὸν ρυθμὸν τῆς ᾠδῆς (προηγούμεναι αὐτοῦ 30 καὶ πλέον ἱαμβικοῦ ρυθμοῦ στίχοι) καὶ δεικνύει καθαρὰ τὸν πανικόν, ὑπὸ τοῦ ὁποῖου ὠθούμενοι ἔτρεχον διὰ νὰ σωθοῦν οἱ δυστυχεῖς Χῖοι.

β) Πολὺ ὥραϊα τοποθετημένους εἶναι καὶ ὁ τῆς 28ης στροφῆς :

Εἶναι πολλὰ τὰ πλήθη των
καὶ φοβερὰ εἰς τὴν ὄψιν,
ἀλλ' ἓνας Ἕλληνα δύναται
ἕνας ἄνδρας γενναῖος
νὰ τὰ σκορπίσῃ.

Ἐὰν ἀναγνωσθῇ ὅπως πρέπει ἡ στροφή, νομίζει κανεὶς ὅτι βλέπει μὲ τὴν ἀλλαγὴν τοῦ ρυθμοῦ τὸν γενναῖον αὐτὸν Ἕλληνα νὰ προχωρῇ μὲ βῆμα ταχύ, γεμᾶτος ἀπὸ θάρρους καὶ ἀποφασιστικότητος ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ.

γ) Ἐπίσης σημαντικὸς εἶναι ὁ τῆς 37ης στροφῆς :

Ἐξω ἀπὸ τὴν θαλάσσιον
πυρκαϊὰν νικητρίαι
ἰδοὺ πάλιν ἐκβαίνουσιν
σωσμένοι οἱ δύο κατάμαυροι
θαυμάσιαι πρῶραι.

Ἐπειτα ἀπὸ τὸ ὥραϊον προπαροξύτονον νικητρίαι, τὸ ὁποῖον δεικνύει μὲ πόσῃ ἀγαλλίᾳ καὶ ὑπερηφάνειαν εἶχον καταληφθῇ καὶ τὰ συμμετασχόντα εἰς τὸν ἀγῶνα ἀψυχα μέν, ἀλλὰ προσωποποιηθέντα ἀπὸ τὸν πλοῖα, ὁ ἀνάπαιστος μὲ τὴν γοργότητά του ἐνισχύει τὰ συναισθήματα τῆς χαρᾶς καὶ τῆς αὐτοπεποιθήσεως, ἀπὸ τὰ ὁποῖα κατέχονται τὰ πληρώματα.

Οἱ ἄλλοι ἀνάπαιστοι (εἰς τὴν 13ην στροφὴν, Βλέπω, βλέπω εἰς τὴν θάλασσαν, τὴν 29ην, ὅποιος δάκρυα διὰ τὸ ἔθνος του, τὴν 31ην, παύει ὡς τόσον ὁ κρότος, τὴν 33ην, ποὺ ὥσάν μεγα ποτάμι, καὶ τὴν 39ην ἴσως θέλει ἀντηχήσουν) φαίνονται τυχαῖοι.

Εἰς τὴν ᾠδὴν εὐρήκαμεν τρεῖς στίχους, εἰς τοὺς ὁποίους φαίνεται ὅτι εἶναι χαλασμένοι ὁ ρυθμὸς, ἀλλὰ τοῦτο ἐξαίρει περισσότερον τὴν ἔννοιαν τῶν παρατονιζομένων λέξεων : Οὕτω εἰς τὴν 8ην στροφὴν : Φρικτόν, θλιβερόν θέαμα τριγυροῦ μου ἐξανοίγω. Ὁ τονισμός, εἰς τὴν λήγουσαν τοῦ θλιβερόν, παρὰ τὸν ρυθμὸν, ἐνισχύει τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐπιθέτου· τὸ τονίζομεν καὶ στεκόμεθα ἔπειτα ἀπὸ αὐτό, ἔνεκα τοῦ παρατονισμοῦ. (Καλύτερα βέβαια θὰ ἦταν ἔαν ὁ Κάλβος ἔβαζε ἄλλο ἐπίθετον, ὀξύτονον πάλιν, ἀλλὰ ἰσχυρότερον κατὰ τὴν ἔννοιαν, π.χ. τρομερόν, στυγερόν, τραγικόν· τὸ θλιβερόν εἶναι ἀσθενέστερον ἀπὸ τὸ προηγούμενον φρικτόν, ἐνῷ ἔπρεπε νὰ αὐξήσῃ ἡ φρίκη).

Εἰς τὴν 25ην στροφὴν ὁ παρατονισμὸς εἶναι εἰς τὸν τελικὸν πεντασύλλαβον : καὶ ὅψηλ ἢ ν φύσιν. Τονίζομεν ἔνεκα αὐτοῦ τὸ ἐπίθετον, στεκόμεθα ἔπειτα ἀπὸ αὐτοῦ καὶ τὸ προσέχομεν περισσότερον. Ἔτσι ἀντιλαμβάνόμεθα καλότερα καὶ τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ (=ἔρωτα πρὸς τὰ ὕψηλά, τὰ μεγάλα· περιφρόνησιν τῆς ζωῆς χάριν ὕψηλου σκοποῦ).

Ἐπίσης καὶ εἰς τὸν τελευταῖον στίχον τῆς 30ῆς στροφῆς ὁ ποιητὴς παρέβη ἐπιτηδες τὸν ρυθμὸν διὰ νὰ μᾶς κάμῃ νὰ προσέξωμεν ἰδιαίτερος τὴν λέξιν **τ ρ ο μ ε ρ α ῖ** (πρῶραι).

Χασμωδίας εἰς τοὺς στίχους τῆς ᾠδῆς εὐρήκαμεν ὀλίγας, δέκα περίπου, αἱ ὁποῖαι γίνονται ἀπὸ δύο διαδοχικὰ φωνήεντα. Μία ἄλλη φαίνεται σήμερον ἰδιαίτερος ὄχληρά, διότι γίνεται ἀπὸ τρία φωνήεντα· εἶναι εἰς τὴν 37ην στροφὴν, εἰς τὴν λέξιν **πυρκαϊᾶν** (α-ι-ά). Συνιζήσεις δὲ ὁ ποιητὴς χρησιμοποιεῖ εἰς πολλὰ μέρη, καὶ μάλιστα ἀρετὰ συχνὰ εἰς τοὺς πεντασύλλαβους στίχους τῶν στροφῶν του (εἰς τὴν 8ην στροφὴν, τὴν 17ην, τὴν 22αν, 32αν καὶ 38ην).

Ἀπόπειραν ἀπομιμήσεως ἤχων παρουσιάζει ἡ 32α στροφή, ὅπου ὁ ποιητὴς μὲ τὰς ἀλλεπαλλήλους συμπλοκάς τοῦ σ μ ἔλλα σύμφωνα προσπαθεῖ ἴσως ν' ἀποδώσῃ τὴν ὀργὴν τοῦ ἀνέμου κατὰ τῶν Τούρκων, ἔτσι πού ἀνάμεσα εἰς τὰ κατάρτια καὶ εἰς τὰ σχοινία σχισμένους βιαίως σφυρίζει.

Τέλος, ὅλας τὰς στροφὰς ἔχει ἐπεξεργασθῇ μὲ πολλὴν τέχνην ὁ ποιητής. Ὅλοι σχεδὸν περιέχουν ἰδικόν των, πλήρεις νόημα, μόνον δὲ εἰς τρία σημεῖα τὸ νόημα συνεχίζεται καὶ εἰς τὴν ἐπομένην στροφήν. Εἰς τὴν 10ην (ὅπου αὕτη ἀποτελεῖ τὴν ὑπόθεσιν, ἡ δὲ κυρία πρότασις ἐπιφέρεται εἰς τὴν 11ην), εἰς τὴν 29ην, (ἡ ὁποία περιέχει τὴν δευτερεύουσαν ἀναφορικὴν πρότασιν, ἡ δὲ κυρία, ἃ; ἔκβη αὐτός, ἐπιφέρεται εἰς τὴν ἐπομένην 30ήν), καὶ εἰς τὰς δύο τελευταίας. Παραδόξως, εἰς δύο στροφὰς συμβαίνει τὸ ἀντίθετον : περιέχουν δηλαδὴ δύο νοήματα· αὗται εἶναι ἡ 13η, καὶ ἡ 30ῃ.

Δὲν εἶναι δὲ ὀλίγαι καὶ αἱ στροφαί, εἰς τὰς ὁποίας λείπουν τελείως καὶ οἱ μεταξὺ τῶν στίχων διασκελισμοί. Ἀναφέρομεν τὰς ὥραιότερας κατὰ τὴν γνώμην μας· εἶναι ἡ 7η, ἡ 28η, ἡ 36η.

Ἄλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εὐχαριστεῖ ἰδιαίτερος τὸ αὐτεῖ μας κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν τῆς ᾠδῆς, εἶναι τὸ πλῆθος τῶν δεκαπεντασύλλαβων στίχων, οἱ ὁποῖοι ἀκούονται ἀπὸ τὴν συνένωσιν ἐπαλλήλων ὀκτασύλλαβων καὶ ἐπτασύλλαβων. Ἐμετρήσαμεν τοιοῦτους περίπου 35, ἐπομένως οἱ μισοὶ σχεδὸν στίχοι τῆς ᾠδῆς ἤχουν σὰν νὰ εἶναι δεκαπεντασύλλαβοι. Εἰς μερικὰς μάλιστα στροφὰς καὶ οἱ τέσσαρες πρῶτοι στίχοι συμπτύσσονται εἰς δύο 15σύλλαβους. Τοῦτο δὲ συμβαίνει ἐν συνεχείᾳ εἰς τὰς πέντε κατὰ σειρὰν στροφὰς, τὰς ὑπ' ἀρ. 20—24, τὰς ὁποίας λέγει μὲ ἀγανάκτησιν ὁ ποιητής, ὅταν ἀκούει τὰ μεθυσμένα τραγούδια τοῦ ἔλθρου· (μόνον οἱ δύο πρῶτοι στίχοι τῆς 22ας καὶ οἱ δύο τελευταῖοι τῆς 24ης στροφῆς ἐξ αὐτῶν δὲν ἀποτελοῦν δεκαπεντασύλλαβον). Ἀκούσατε :

Σκληρά, δειλά ἀναθρέμματα τῆς ποταπῆς Ἀσίας,
ἔργον ἡρώων, ναί, βέβαια, ποῖος τὸ ἀμφιβάλλει, ὑπάρ-
τὸ τρόπαιόν σας. [χεῖ

Ἔργον ἡρώων, ἂν σφάξῃτε ἀδύνατα παιδία
ἔργον ἡρώων, ἂν πνίξῃτε τὰς τρυφερὰς γυναῖκας
καὶ τὰ γερόντια.

κτλ.

Ἡ ἀναγνωσθεῖσα ἐργασία ἐκρίθη ὡς πολὺ καλή. Ἕνας ὅμως
μαθητὴς παρετήρησεν ὅτι μεταξὺ τῶν ἀναπαιστικῶν στίχων καὶ ἄλ-
λοι δύο τοῦ φαίνονται σημαντικοί. Πρῶτον ὁ τῆς 33ης στροφῆς :

Μόνον ἀκούω τὴν θάλασσαν,
ποὺ ὡσὰν μέγα ποτάμι
ἀνάμεσα εἰς τοὺς βράχους
κτυπῶντας μυρμουρίζει
γῦρο εἰς τὰ σκάφη.

Ἔτσι ποὺ πίπτει ὁ τόνος εἰς τὴν συλλαβὴν μέ, ἐξαίρεται πε-
ρισσότερον τὸ ἐπίθετον, καὶ ὁ ἀνάπαιστος δεικνύει ἐναργέστερον
τὸν παφλασμὸν τῆς ὀργισμένης θαλάσσης ἀνάμεσα εἰς τὰ πλοῖα
τῶν Τούρκων.

Ἔπειτα ὁ τῆς τελευταίας, τῆς τόσον ὥραίας :

(Ἦκουεν ὁ κόσμος)
«Κανάρη!» Καὶ τὰ σπήλαια
τῆς γῆς ἐβόουν «Κανάρη».
Καὶ τῶν αἰώνων τὰ ὄργανα
ἴσως θέλει ἀντηχήσουν
πάντα : «Κανάρη».

Ὁ ἀνάπαιστος ἔδω δεικνύει τὴν βεβαιότητα, τὴν πεποίθησιν,
τὴν ὁποίαν ἔχει περὶ τοῦ πράγματος ὁ ποιητής. Ἄλλος ὅμως μα-
θητὴς παρετήρησεν εἰς τὸν οὐιλοῦντα ὅτι τὸ ἴσως σημαίνει πι-
θανῶς, ἐπομένως ἀποκλείει τὴν ἐρμηνεῖαν αὐτήν. Ἐπενέβην καὶ
εἶπον ὅτι οἱ ἀρχαῖοι, (ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς σήμερον), μετέχειρίζοντο
πολλάκις τὸ ἴσως, μολονότι δὲν εἶχον καμμίαν, οὐδὲ τὴν ἐλαχί-
στην, ἀμφιβολίαν περὶ τῶν λεγομένων των, διότι ἤθελον ἀπὸ λό-
γους μετριοφροσύνης νὰ παρουσιάσουν ὡς δῆθεν ἀπλῶς πιθανὸν
ἓνα πρᾶγμα, περὶ τοῦ ὁποίου εἶχον ἀπόλυτον βεβαιότητα. Τότε
τὸ ἴσως δὲν σημαίνει πλέον πιθανῶς, ἀλλὰ ὄντως, βεβαίως, ἀναν-
τιρρήτως. Παραδείγματα τοιαύτης χρήσεως τοῦ ἴσως ἔχομεν ἀρ-
κετὰ εἰς τὸν Πλάτωνα. Χωρεῖ ἄρα γε τοιαύτη περίπτωσις ἐδῶ ;

Οἱ μαθηταὶ ἀπήντησαν ναί. Ὁ Κάλβος εἶναι τελείως πεπεισμένος ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Κανάρη θὰ ὑμνεῖται πάντοτε, ἀπὸ ὅλον τὸν κόσμον. Ἀλλά, ἂν τὸ ἔλεγεν ἔτσι, θὰ ἐφαίνετο ὅτι μὲ κάποιαν θρασύτητα, μὲ κομπασμόν, ἐπειδὴ εἶναι Ἕλλην, προφητεύει κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον. Δι' αὐτὸ μετριάζει τὴν ἔκφρασίν του μὲ τὸ ἴσως. Ἀλλ' ὁ ἀναγνώστης, ὁ ἀκροατής, ἀντιλαμβάνεται σαφῶς τὴν σημασίαν τῆς φράσεως.

Ἄλλος μαθητὴς παρετήρησεν ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ ἔξαρθῇ ἡ χρησιμοποίησις καὶ ἄλλων ἐκτὸς τοῦ νικητρίαι τῆς 37ης στροφῆς ἐπιθέτων, τὰ ὅποια, μὲ τὸ προπαροξύτονόν των, κάμνουν ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν. Τοιαῦτα εἶναι μεταξὺ ἄλλων τὰ ἄλογα τὰ ἀχαλίνωτα τῆς 5ης στροφῆς, αἱ κατὰ μαυροὶ πῶραι τῆς 30ης, τὰ πανία τὰ πολυάριθμα τῆς 34ης, ὅλα εἰς τὸ τέλος τοῦ στίχου. Ἐντονώτατα δὲ ἡχεῖ καὶ καθιστᾷ ἰσχυροτάτην τὴν παρακέλευσιν, καὶ διότι ἐπιτάσσεται, τὸ τὴν δάφνην ἀθάνατον, τῆς 29ης. Ὁ ἴδιος ἔξηρε καὶ τὸ ἐπίθετον (φλόγες) οὐρανομήκεις τῆς 36ης στροφῆς. Δὲν φαίνεται πρωτότυπον τοῦ Κάλβου, ἀλλὰ ἔτσι ποὺ ἐτέθη καὶ αὐτὸ κατόπιν ἀπὸ τὸ οὐσιαστικόν, καὶ γεμίζει αὐτὸ μόνον τοῦ ὅλον τὸν τελικὸν στίχον (σημειωτέον δὲ ὅτι εἶναι ὁ μόνος πεντασύλλαβος ἀπὸ τοὺς 39 τῆς ψδῆς, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖται ἀπὸ μίαν λέξιν), δίδει μὲ τὸ ἄκουσμά του λαμπροτάτην, ἐκτυφλωτικὴν, τὴν εἰκόνα τῶν φλογῶν, αἱ ὅποια φοβεραὶ φθάνουν ὑψηλά, ἕως τὸν θόλον τοῦ οὐρανοῦ.

Τέλος, ἄλλος μαθητὴς ἐδοκίμασε νὰ ἐξηγήσῃ διατί ὁ ποιητὴς περιέλαβε δύο νοήματα εἰς τὴν 13ην καὶ τὴν 30ὴν στροφὴν. Ἰσως, εἶπε, μὲ αὐτὸ τὸ τεχνικὸν μέσον ὁ ποιητὴς ἠθέλησε νὰ δείξῃ ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα καὶ τῶν δύο ἐκκλήσεών του ἦτο ταχὺ, ἀκαριαῖον. Ὁ Θεὸς εἰσήκουσεν ἀμέσως τὰς ἐν ὀνόματι τοῦ ἔθνους ὅλου ἀπευθυνθείσας εἰς Αὐτὸν ἱκεσίας του· καὶ ὁ ἐκδικητής, καὶ ἐκεῖνος ὑπήκουσεν ἀμέσως εἰς τὴν πρόσκλησιν τῆς πατρίδος του.

Ἡ ἀνάγνωσις τῆς ψδῆς.

Ἀφοῦ ἡρμηνεύθη καὶ κατενόηθη ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἡ ψδῇ, ἔπρεπε νὰ προχωρήσωμεν, καθὼς εἶχε σχεδιασθῇ, εἰς τὴν σύγκρισιν αὐτῆς μὲ τὰ σχετικὰ ποιήματα τοῦ Βίκτ. Οὕγκω καὶ τοῦ Ἀλεξ. Σούτσου. Ἐπειδὴ ὁμως εἶχε περάσει πολλὴ ἡ ὥρα, ἀνεβλήθη ἡ σύγκρισις αὐτῇ διὰ τὸ ἐπὶ

μενον μάθημα, προέβημεν δὲ εἰς τὴν συζήτησιν περὶ τῆς ἀναγνώσεως τῆς ψδῆς.

Οἱ μαθηταὶ εἶχον σημειώσει τὰς παρατηρήσεις των διὰ τὴν ἀνάγνωσιν πού εἶχε κάμει ὁ συμμαθητὴς των εἰς τὴν ἀρχὴν, καὶ ἐξέθεσαν αὐτάς.

Ὡς πρὸς τὸν *τόνον* εἶχον παρατηρήσει ὅτι μερικαὶ λέξεις δὲν εἶχον τονισθῇ ὅσον ἔπρεπε, ὅπως π. χ. εἰς τὴν 28ην στροφὴν αἱ λέξεις *πολλὰ* καὶ *φοβερά* ἔπρεπε νὰ τονισθῶσι περισσότερον (καὶ νὰ ἐπεκταθῇ τὸ ἀ εἰς ἀά), ὥστε νὰ φανῇ ἰσχυρότερα, ἢ λ. "Ελλήν πού ἀκολουθεῖ. Ἐνας μαθητὴς ἐπέμεινε, καὶ πολὺ ὀρθῶς, ὅτι πρέπει νὰ τονισθῇ δυνατὰ καὶ ἡ λ. *δύναται* τῆς ἰδίας στροφῆς, καὶ διὰ τοῦτο, ἔπειτα ἀπὸ τὴν προηγουμένην λ. "Ελλην, ἡ ὁποία τονίζεται ἐπίσης δυνατὰ, πρέπει νὰ σταθῶμεν, ὥστε νὰ ὑπάρχῃ ἰσχυρὸν πνεῦμα ἀέρος διὰ νὰ τονίσωμεν δυνατὰ καὶ τὸ *δύναται*, κτλ. κτλ. Ὁ ἀναγνώστης βλέπει τὰς τονιστέας λέξεις τῆς ψδῆς σημειωμένας μὲ τὰ σχετικὰ συνθηματικὰ σημεῖα.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν *χρόνον*, ἄλλοι μαθηταὶ ἐξέφεραν τὴν γνώμην ὅτι μερικαὶ στροφαὶ ἔπρεπε νὰ ἀναγνωσθῶσι μὲ γοργότερον ρυθμὸν, π. χ. αἱ στρ. 25—30, 32—35, κ. ἄ.

Ἡ συζήτησις ἐπροχώρει ταχύτατα, διότι ἄλλως τε, ὅπως εἶδεν ὁ ἀναγνώστης, καὶ δοκιμαστικαὶ ἀναγνώσεις πολλῶν ἐρμηνευθέντων τμημάτων εἶχον ἤδη γίνεαι, καὶ ἡ τελεῖα κατανόησις τῶν νοημάτων εἶχε λύσει τὰς περισσοτέρας σχετικῶς μὲ τὴν ἀνάγνωσιν ἀπορίας ἢ ἀμφιταλαντεύσεις τῶν μαθητῶν.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἐκάστοτε *χρωματισμὸν* τῆς φωνῆς τοῦ μ. πού εἶχε ἀναγνώσει ὑπῆρχον περισσότεραι παρατηρήσεις. Εὐτυχὸς ἓνας μαθητὴς εἶχε γράφει ἀπὸ τὸ σπῆτι τοῦ ἀπὸ ποῖα ἐκάστοτε συναισθήματα κατέχεται ὁ ποιητὴς ἐφ' ὅσον προβαίνει ἡ ψδῆ, καὶ μὲ ὁδηγὸν αὐτὸν ἐπροχωρήσαμεν γρήγορα καὶ εἰς τὸ στάδιον τοῦτο. Ἐτοι καθωρίσθη ὅτι εἰς τὴν ἀρχὴν, εἰς τὰς στρ. 1—6 ὁ π. κατέχεται ἀπὸ ἐκπληξιν, καὶ αὐτὸ τὸ συναισθημα πρέπει νὰ δείξῃ ἡ φωνὴ μας.

Εἰς τὴν στρ. 7 ἀπὸ φόβον, εἰς τὴν στρ. 8 ἀπὸ φρίκην, εἰς τὴν στρ. 9 ἀπὸ ἀπορίαν.

Εἰς τὰς στρ. 10—12 ἐγκαρτερεῖ καὶ ὑποτάσσεται.

Εἰς τοὺς δύο πρώτους στίχους τῆς 13ης στρ. ἱκετεύει καὶ γεννᾶται μέσα του κάποια ἐλπίς.

Εἰς τοὺς ἄλλους στίχους τῆς 13ης στρ. καὶ εἰς τὴν 14ην μεταπίπτει εἰς φόβον καὶ αγωνίαν, ὅταν βλέπει ἐρχόμενον τὸν βαρβαρικὸν στόλον.

Φρίκη βεβαίως τὸν κατέχει, ὅταν λέγωνται μὲ κομπασμὸν καὶ ἀγαλλίασιν ἀπὸ τοὺς μεθυσμένους αἱ στροφαὶ 16—19.

Μετ' ὀλίγον, ὅταν αὐτὸς λέγει τὰς στρ. 20—24, κατέχεται ἀπὸ ἀγανάκτησιν.

Μὲ τὰς ἐπομένας στροφάς 25—30 προσπαθεῖ νὰ φιλοτιμῇ τοὺς ὁμοεθνεῖς του. Λέγει μὲ ἀπορίαν, μὲ ἐθνικὴν ἐντροπήν, μὲ μομφήν, ἡ ὁποία διαρκῶς αὐξάνει, τὰς στροφάς 25—27, μὲ ἔντονον βεβαίωσιν τὴν 28ην, καὶ τέλος μὲ ἰσχυρὰν παρόρμησιν τὴν ἐπομένην 29ην, ἡ ὁποία

παρόρησις κορυφώνεται με τὸ *αὖς ἔκβη* αὐτὸς τῆς 30ῆς στροφῆς.

Αἱ στροφαὶ 30β—33 ἐκφράζουν προσδοκίαν ἀγωνιώδη.

Ἡ 34ῃ λέγεται με χαράν.

Ἡ 35ῃ με ἀλαλαγμούς ἀγαλλιάσεως (*στενόν, στενόν!*)

Ἡ 36ῃ με ἐνθουσιασμόν (*ἐχάθη ὁ στόλος, οὐρανὸς ἡμίχρεις!*)

Ἡ 37ῃ με ἀγαλλίασιν.

Τέλος εἰς τὰς στροφὰς 38—39 ἡ ἀγαλλίασις τοῦ π. φθάνει εἰς τὸ κα-
τακόρυφον (ἐδῶ εἶναι καὶ τὸ *ὑψιστον σημειον τῆς συγκινήσεως* εἰς τὴν
ὄλην ᾠδὴν). Τὸ ὄνομα τοῦ *Κανάρη* ἀντηχεῖ ὡς ἀν βρόντος τηλεβόλου
καὶ γεμίζει τὰ πάντα, δεξιὰ καὶ ἀριστερά, ἐμπρὸς καὶ ὀπίσω, γύρο καὶ
πέραν εἰς τὴν φύσιν. Τὰ στήθη τοῦ ποιητοῦ πλημμυρίζουν ἀπὸ ὑπερ-
φάνειαν, διότι ἡ ἐκκλησίς του με τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ εἰσηκούσθη,
διότι ἡ πατρις ἀνέπνευσε, διότι ὁ *Κανάρης* με τὴν τόλμην καὶ ἐπιδειό-
τητα του ἔγινεν ὅχι μόνον ὁ ἐκδικητὴς τῆς Χίου, ἀλλὰ καὶ ἥρωες ὅλου
τοῦ κόσμου.

Οὕτω, συνεπέραναν ὁ ὁμίλων, εἰς τὴν ᾠδὴν αὐτὴν ἔχομεν μεγίστην
ποικιλίαν συναισθημάτων, ἡ ὅποια εἶναι δύσκολον ν' ἀποδοθῇ ὅπως πρέ-
πει, καὶ χρειάζεται διὰ τοῦτο πολλὴ προσοχὴ καὶ ἀσκήσις⁽¹⁷⁾.

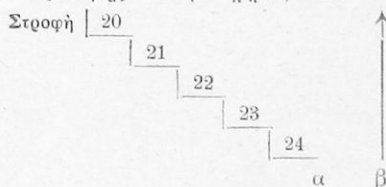
Ἡ ἐργασία αὐτὴ ἐκρίθη πολὺ καλὴ, καὶ οὐδεμία ἀντίρρησης ἢ συμ-
πλήρωσις ἐνεφανίσθη.

Ἐνόμισα ὅμως ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπιστήσω περισσότερον τὴν προσοχὴν
τῶν μαθητῶν εἰς τὰς στροφὰς 20—29. Ὁ ἀναγνώσας εἰς τὴν ἀρχὴν τὰς
εἶχε ἀναγνώσει με τὴν ἰδίαν δυνατὴν φωνὴν ὅλας, καὶ τὰς ὑπ' ἀρ. 20—24,
δὲν εἶδα δὲ νὰ τοῦ γίνεταί δι' αὐτὸ παρατήρησις καμμία. Παρεξέλεσα λοι-
πὸν νὰ ἐρευνήσωμεν βαθύτερα ἀπὸ ποῖα συναισθήματα κατέχεται ὁ ποιη-
τὴς, ὅταν λέγει πρῶτον τὰς στροφὰς αὐτάς 20—24, καὶ πῶς τὰς λέγει.

Οἱ μαθηταὶ εἶπαν: «Κατέχεται ἀπὸ μῖσος ἐναντίον τῶν Τούρκων.—
Μόνον;— Καὶ ἀγανάκτησιν διὰ τὰ ἀνοσιουργήματά των.— Ναι. Καὶ πῶς
λέγονται τὰ λόγια του; Ἐξεῖνο τὸ ἔργον ἡρώων, τὸ πιστεῖν ὁ ποιη-
τὴς;— Ὁχι, αὐτὸ λέγεται με εἰρωνεῖαν, με πικρὸν σαρκασμόν ὁ ποιη-
τὴς φρονεῖ τὸ ἀντίθετον, ἔργον ἀνάνδρων!— Καὶ ἐφ' ὅσον προχω-
ρεῖ;— Φωνάζει πρὸς πολὺ. Τὸ δεύτερον ἔργον ἡρώων θὰ εἶναι δυνατώτε-
ρον τοῦ πρώτου, τὸ τρίτον ἀκόμη δυνατώτερον.— Διὰ τί;— Διότι ἡ ἔξαψις
του μεγαλώνει. Τὸ συναισθημα τῆς ἀγανάκτησεως, τοῦ σαρκασμοῦ,
ἐφ' ὅσον ἀκούει τὰς φράσεις του, ἐπιτείνεται, δυναμώνει.— Ἐπιτυχημένη
ἡ παρατήρησις σου. Πράγματι, ὅταν κανεὶς εἶναι θυμωμένος ἢ ἀγανακτι-
μένος, ἐάν σιωπῇ, ἢ ὀργῇ του εὐρίσκειται εἰς μίαν, τὴν ἰδίαν συνήθειαν,
ὠρισμένην ἔντασιν. Ἐάν ὅμως ἀρχίσῃ νὰ ὁμιλῇ καὶ δώσῃ ἔτσι μορφήν
εἰς τὰς τέως ἀκαθορίστους, ἀπλάστους ἀκόμη εἰς τὴν ψυχὴν του σκέψεις
του, αὐτὴ ἡ ἐμφάνισις, ἡ προβολὴ τῶν σκέψεων του εἰς τὸ φῶς, καὶ τὸ
ἀκουσμα τῶν ἰδίων του λόγων τὸν ἐρεθίζει περισσότερον. τὸν κάμνει
βιαιότερον, τοῦ ἀνάβει, ὅπως λέγομεν, τὸ αἷμα. Ἔτσι καὶ ἐδῶ ἡ ἀγανά-
κτησις τοῦ ποιητοῦ ἐπιτείνεται, ἐφ' ὅσον ὁμιλεῖ· ἐπειδὴ ἀκούει τὰ λόγια
του, ἐρεθίζεται περισσότερον ἀπὸ αὐτά. Τὸ σ κ λ η ρ ἄ τονίζεται ἁπλῶς καὶ

δεικνύει ἀπλὴν τὴν ἀγανάκτησιν, τὸ δειλὰ καὶ ποταπῆς διπλάσιως, κοκ. (Ἄς ἰδῇ ὁ ἀναγνώστης τὰ σημειωθέντα σημεία).

Νομίζω ὅμως ὅτι καὶ ἀπὸ ἄλλο συναίσθημα κατέχεται ὁ ποιητής, ὅταν λέγει τὰς στροφὰς αὐτάς. Ἄς ἀναγνώσῃ ἕνας τὰς στρ. 22—24. . . Τὸ εὖ ῥήκατε ;— Ὁ π. κατέχεται καὶ ἀπὸ τὸ συναίσθημα τῆς πικρίας, τῆς ἀπογοητεύσεως, τῆς ἀπελπισίας, τῆς λύσεως.— Διαιτί ;— Διότι αὐτὸς (τὸ ἔθνος του) εἶναι μικρός, ἀδύνατος, ἀνίσχυρος, καὶ ὁ ἐχθρὸς εἶναι μεγάλος, πανίσχυρος, ἀκαταγώνιστος. Δὲν ἡμπορεῖ νὰ τὸν τιμωρήσῃ διὰ τὰ ἀνοσιουργήματά του.— Ὡραία. Ἡ πικρία, ἡ ἀπελπισία του αὐτὴ παραμένει ἄρᾳ γε διαρκῶς μετὰ τὴν ἰδίαν ἔντασιν ;— Ὁχι, καὶ αὐτὴ ἐπιτείνεται βαθμηδόν, καὶ φθάνει εἰς τὴν τελείαν ἀπόγνωσιν μετὰ τὴν 24ην στροφήν.— Ἐρμήνευσέ την. Ποία εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἐννοία τῆς ;— «Εἴμεθα τόσον ἀνίσχυροι, ὥστε ἡμπορεῖτε νὰ μᾶς ἐξοντώσετε ὅλους· μὴ ἀφήσετε ζῶντα κανένα· σφάζετε ὅλους, ἃς χαθῇ ὅλον τὸ ἔθνος, καὶ ἃς γεμίσῃ τὸ πέλαγος ἀπὸ κόκκινον αἷμα καὶ πτώματα ἐπιλέοντα». Ὁ ποιητὴς ἔχει κατορθῇ εἰς τὸ τελευταῖον σκαλοπατί τῆς ἀπελπισίας, ἔτοιμος νὰ πέσῃ κι' ἐκεῖνος εἰς τὸ βάραθρον· εἰς τὴν θάλασσαν, νὰ πνιγῇ, διότι δὲν ἡμπορεῖ νὰ ἐκδικηθῇ.— Ἡμπορεῖς νὰ παραστήσῃς αὐτὸ μετὰ σχῆμα ;— Ναί.



—Πολὺ ὥραία. Τώρα ἐρωτῶ : Αἱ στροφαὶ αὐταί, 20—24, θὰ ἀπαγγελθοῦν μετὰ δυνατὴν φωνήν, ὅπως ἀνεγνώσῃς ὁ συμμαθητής σας εἰς τὴν ἀρχήν, καὶ ἐπεδοκιμάσατε καὶ σεῖς μετὰ τὴν σιω-

πὴν σας, καὶ τώρα πάλιν ὑπεστηρίξατε ;— Ἐὰν θέλωμεν νὰ εἴμεθα φυσικοί, δὲν ἐπιτρέπεται δυνατὴ φωνή.— Διαιτί ;— Διότι ὁ π. εἶναι ὁ ἀδύνατος, ὁ ἀνίσχυρος (οὐδὲ ἀκριβῶς εἶναι πού τὸν κάμνει νὰ ἀγανακτῇ, νὰ λύσῃ) καὶ ὁ ἄλλος ὁ δυνατός, ὁ πανίσχυρος, καὶ θὰ τὸν ἀκούσῃ.— Ὡστε ;— Μᾶλλον σιγανὰ θὰ τὰ εἰπῇ, μέσα στὰ δόντια.— Καλὰ τὸ εὐρῆκες. Ἡ μᾶλλον εἰπεῖ καλῶτερα μετὰ σφιγμένα τὰ δόντια, μετὰ τὰ χεῖλη συρμένα πρὸς τὰ ὀπίσω. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν στάσιν, αὐτὴν τὴν μεταβολὴν τοῦ προσώπου του κάμνει κανεὶς ὅταν εἶναι ἀδύνατος καὶ τὸν πνίγει ἡ ὀργή, ἡ ἀγανάκτησις, τὸ μῖσος, ἀλλὰ καὶ ὁ πόνος, καὶ ἡ λύσσα, διότι ἐξ αἰτίας τῆς ἀδυναμίας του δὲν ἡμπορεῖ νὰ ἐκδικηθῇ, νὰ τιμωρήσῃ, ν' ἀνταποδώσῃ τὰ ἴσα εἰς ἐκείνον, ὁ ὁποῖος τὸν ἠδίκησε, τὸν ἐπεβουλεύθη, τὸν ἐξηυτέλισε. Καὶ ἡ φωνὴ ἀκριβῶς, ἐπειδὴ ἀπὸ τὸ μῖσος καὶ τὴν λύσσαν εἶναι κλεισμένα τὰ δόντια καὶ δὲν κυτᾷ εἰς τὸ ἀντηχεῖον τοῦ οὐρανίου, ὅπως ὅταν εἶναι ἀνοικτὸ τὸ στόμα, βγαίνει τότε εὐκρινὴς μὲν, ἀλλὰ σιγανή, καὶ ἔτσι δὲν μᾶς ἀκούει ὁ ἐχθρός. Ἐμπρός, ἃς δοκιμάσῃ ἕνας ν' ἀπαγγεῖλῃ τὰς στροφὰς κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον. . . .

Ἀρκετὰ καλὰ. Ἐξακολούθησε τώρα καὶ παρακάτω, τὴν 25ην στροφήν καὶ τὰς ἀκολουθοῦσας. . . Τί ἀκούω ; Ἡρχίσες πάλιν νὰ φωνάζῃς. Πῶς αὐτό ;— Τὸ ἀπαιτεῖ τὸ νόημα.— Ἐξηγήσου.— Ὁ ποιητὴς ἐδῶ ἀπέβαλε τὴν ἀπελπισίαν του, ἐλησμόνησε τὴν ἀδυναμίαν του, ἀπετίναξε τὸν

φόβον του μὴν ἀκουσθῇ ἀπὸ τὸν ἐχθρόν, ἀδιαφορεῖ σχεδὸν τώρα δι' αὐτόν, καί, πλήρης ἐλπίδος, πλήρης πεποιθήσεως, ἡ ὁποία καὶ οὕτῃ σιγα-
σιγὰ δυναμώνει ἐφ' ὅσον ἀκούει τοὺς ἰδίους του λόγους, φωνάζει ἀπ' ἀ-
χῆς δυνατὰ, νὰ τὸν ἀκούσῃ ὅλον τὸ ἔθνος του, ὅλοι οἱ "Ἕλληνες, ἔως οἷτου
ὠψώῃ στεντορεῖαν τὴν φωνήν του εἰς τὴν στρ. 28 κ.έ.— Πολὺ σωστά.
Ἐμπορεῖς νὰ παραστήσῃς καὶ αὐτὰ μὲ σχῆμα, συμπληρώων τὸ πρῶτον;
— Μάλιστα. Ἐδῶ θὰ ἔχωμεν μίαν ἐξαφνικὴν ἀναπήδησιν πρὸς τὰ ἄνω, τὴν
ὁποίαν ἡμπορεῖ νὰ δηλώσῃ μία κατακόρυφος γραμμὴ, νομίζω, ἓνα βέλος
ποὺ νὰ ὑψώνεται, σὰν ρουκέττα. (Σχεδιάζει).— Δέχομαι. Ἀλλὰ πῶς αὕτῃ ἡ
μεταβολὴ ἢ ἀπότομος; Τί ἐμεσολάβησε; Διότι βλέπω ὅτι ἀφῆκες κάποιαν
ἀπόστασιν μεταξὺ α καὶ β. Συμπλήρωσέ την, γέμισέ την μὲ τὰς σκέψεις,
τὰς ὁποίας βέβαια ὑπονοεῖς ὅτι κάμνει ὁ ποιητὴς μεταξὺ α καὶ β.— Ὁ
ποιητὴς σταματᾷ καὶ συλλογίζεται: Ἀλλὰ δὲν εἶναι σωστὸ νὰ κλαίω μὲ
σφιγμένα δόντια, ν' ἀπελπίζωμαι διὰ τὴν ἀδυναμίαν μας καὶ δεικνύων
αὐτὴν ν' ἀπελπίζω καὶ τὸ ἔθνος μου. Εἰς τὰς κρίσιμους στιγμὰς τῶν ἄλ-
λων ἐθνῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἰδίας τῆς πατρίδος μου, δὲν ἔχομεν παραδει-
γματα σωτηρίας; Ἐνῶ εἴμεθα εἰς τὸ χεῖλος τῆς ἀβύσσου, δὲν εἶδαμεν νὰ
παρουσιαζέται ἑξαφνα ἓνας, ὁ ὁποῖος νὰ διώξῃ ἀπὸ μέσα μας τὴν ἀπελ-
πσίαν, νὰ μᾶς ἐμφυσήσῃ πνοὴν ζωῆς καὶ νὰ μᾶς σώσῃ; Καὶ εἶναι σωστὸ
ἐγώ, ὁ ποιητὴς, ποὺ πρέπει νὰ εἶμαι ὁ σαλπικτῆς, ὁ σαλπίζων εἰς τὸ
ἔθνος του τὴν αἰσιοδοξίαν, τὸ θάρρος, τὴν γενναϊότητα, τὴν ἐξέγερσιν, τὴν
σωτηρίαν, νὰ περιορίζωμαι εἰς θρήνους σὰν τὰ γραῖδια, νὰ ψάλλω τὸν
ἐπικηδεῖόν του, καὶ νὰ ἐνσπείρω ἔτσι μεγαλυτέραν τὴν ἀπελπίαν τριγύρο
μου;— Εἶχε πράγματι ὁ ποιητὴς τοιαῦτα παραδείγματα ἐμφανίσεως σωτή-
ρων εἰς δυσκόλους στιγμὰς ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς πατρίδος του;— Βε-
βαίως; εἰς τοὺς μυθικοὺς πολέμους ὁ Μιλιτιάδης δὲν ἔσωσε τὴν κατάστα-
σιν εἰς τὸν Μαραθῶνα, ὁ Θεμιστοκλῆς δὲν ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν
Σαλαμῖνα;— Ἄλλος μαθητὴς ἔσπευσε νὰ προσθέσῃ ὅτι δὲν ἦτο ἀνάγκη
νὰ πάῃ ὁ ποιητὴς τόσον μακριά, ἀφοῦ εἶχε παραδείγματα σύγχρονον, πρόσ-
φατον, χθесινόν. Τὸ προηγούμενον ἔτος, ὅταν ὁ Κιοσὲ Μεχμέτ καὶ ὁ
Ὁμέρ Βριώνης προήλαυνον ἀπὸ τὴν Λαμίαν καὶ διέλυνον τὰ ἑλλιν. στρα-
τεύματα, συνέτριβον δὲ τὴν γενναίαν ἀντίστασιν τοῦ Ἀθανάσι Διάκου εἰς
τὴν γέφυραν τῆς Ἀλαμάνας καὶ ἐσοῦβλιζον αὐτόν, διέσπειρον δὲ οὕτω τὸν
τρόμον εἰς τοὺς Ἕλληνας ὅλους τῆς Στερεᾶς, δὲν εὐρέθη ἓνας ἄνδρας
ἀτρόμητος, ὁ Ὁδυσσεύς, ὁ ὁποῖος μὲ 120 ἄλλους ἀτρόμητους, ὅπως αὐτός,
μέσα ἀπὸ ἓνα πλινθόκτιστον χάνι κατόρθωσε νὰ ἐπιφέρῃ τόσον ὄλεθρον
εἰς 9000 ἐχθρούς, καὶ νὰ τοὺς καταποθήσῃ τόσον, ὥστε νὰ μὴ τολμήσουν
νὰ προχωρήσουν, ὅπως ἐσχόπευον, εἰς τὴν Πελοπόννησον;

Αὐτὰ σκέπτεται ὁ π. (δι' αὐτὸ καὶ μετὰ τὸ σφ α γ α δ ι α τῆς 24ης
στροφῆς θέτομεν |||), καί, γεμῆτος τώρα ἀπὸ ἐλπίδας, προσπαθεῖ μεγαλο-
φώνως μὲ τὰς δρμητικὰς του παρακελεύσεις νὰ κεντρίσῃ τὴν φιλοτιμίαν
τῶν συμπατριωτῶν του, νὰ τοὺς σπρώξῃ εἰς δρᾶσιν, εἰς ἐκδίκησιν, εἰς σω-
τηρίαν. Δι' αὐτὸ αὐταὶ αἱ στροφαὶ 25η κ.έ. πρέπει νὰ εἰπωθοῦν δυνατὰ καὶ
γρήγορα καί, ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀπορίαν καὶ ἐπιτίμησιν ποὺ ἐκφράζουν αἱ
ὅπ' ἀριθμὸν 25—27, ἡ 28η καὶ 29η καὶ τὸ ἄς ἐκβῇ αὐτὸς τῆς 30ῆς θὰ

ἀπαγγέλλουν μὲ πεποιθήσιν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς παρακελεύσεως τοῦ π. καὶ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ γενναίου, διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος.

Τοιοιτοτρόπως ἐτελείωσε καὶ τὸ τμήμα αὐτὸ τοῦ μαθήματος.

7. Τελικὴ κρίσις.

Τὴν τελικὴν κρίσιν περὶ τῆς ἀξίας τῆς ᾧδῆς ἔκαμεν ἓνας ἀπὸ τοὺς ἱκανωτέρους μαθητάς, ὁ ὁποῖος: μᾶζι μὲ ἄλλον συμμαθητὴν του εἶχε κάμει καὶ σύγκρισιν τῆς ᾧδῆς μὲ τὸ σχετικὸν ποίημα τοῦ Ἀλεξ. Σούτσου. Οὗτος ἀνέγνωσε τὴν ἐξῆς ἐργασίαν του, συμπληρώνων αὐτὴν εἰς μερικὰ σημεῖα ἀπὸ ὅσα εἶχον ἀναπτυχθῇ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ μαθήματος.

«Ἡ ᾧδή, τὴν ὁποίαν ἀνελύσαμεν ἀπόψε, εἶναι, νομίζω, ἡ ὠραιότερα ἀπὸ ὅσας ἔχομεν μελετήσῃ ἕως τώρα.

Βέβαια μᾶς συγκινεῖ τὸ περιεχόμενον τῆς, ὕμνος ἐνὸς ἥρωος, ὁ ὁποῖος εἰς κρίσιμους στιγμὰς ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας τῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγωνιζομένων ὁμοεθιῶν του, καὶ ὁ ἴδιος μὲν ἐδοξάσθη εἰς ὁλόκληρον τὸν κόσμον, ἐδόξασε δὲ καὶ τὴν πατρίδα μας εἰς τὸν αἰῶνα.

Ἀλλ' ἐξαιρετικῶς μᾶς εὐχαριστεῖ ἡ μᾶλλον μᾶς κινεῖ εἰς θαυμασμόν ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ ποιητὴς διετύπωσε τὸν ὕμνον του. Δὲν ἔβαλεν εἰς μέτρα καὶ ρυθμοὺς ξηρὰ γεγονότα (ὅπως θὰ ἴδωμεν ὅτι ἔκαμε ὁ Ἀλέξ. Σούτσος), ἀλλὰ ἐπῆρε μίαν σελίδα τῆς ἱστορίας τοῦ ἥρωός του — τὴν ὠραιότεραν, ὅπως εἶπομεν, τῆς ζωῆς του — καί, μὲ τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ὁποίαν τοῦ παρεῖχεν ἡ ἰδιότης του ὡς ποιητοῦ, τὴν μετέπλασε κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε, χωρὶς ν' ἀπομακρύνεται πολὺ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, νὰ παρουσιάσῃ ἐνώπιόν μας εἰς ὀλίγας σκηνὰς ἢ εἰκόνας ἓνα ἀληθινὸν δράμα μὲ συνοχήν, μὲ ἀρχὴν καὶ μέσσην καὶ τέλος, τὸ ὁποῖον φέρει καὶ τὴν ποθομένην κάθαρσιν.

Ἡ πρώτη εἰκὼν εἶναι εἰκὼν φρίκης. Ὁ ποιητὴς μᾶς ἐμφανίζει τὴν Χίον, τὴν ἕως χθὲς ἀνθοβολοῦσαν, ἔρημον, ἐν ᾧ τὰ πτώματα τῶν σφαγιασθέντων κατοίκων τῆς ἐπιπλέουν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς. Τὸ ἀνοσιούργημα αὐτὸ τῆς δολίης σφαγῆς τόσων ἀνθρώπων θὰ μείνῃ ἀτιμώρητον; Ἡ ψυχὴ μας πιέζεται, ἀγωνιᾷ. Δὲν θὰ εὗρεθῇ ὁ ἐκδικητὴς;

Ἡ δευτέρα εἰκὼν παρουσιάζει ἓνα λαὸν ὁλόκληρον θεοσεβῆ, νὰ γονυπετῇ ἐν συντριβῇ ἐμπρὸς εἰς τὸν Θεὸν καὶ νὰ ζητῇ ἀπὸ αὐτὸν τὴν βοήθειαν.

Τρίτη εἰκὼν: Ὁ στόλος τῶν βαρβάρων, ἀποῦ συνεπλήρωσε τὸ ἔργον του καὶ εἰς τὰ ἄλλα τμήματα τῆς νήσου, ἐπανέρχεται ἐν χορδαῖς καὶ ὀργάνοις εἰς τὸν λιμένα τῆς πρωτεύουσας.

Τετάρτη εἰκὼν: Ὁ ποιητὴς (δηλ. ἡ Ἑλλάς ὁλόκληρος) συντετριμμένη κατ' ἀρχάς, συνέχεται μετ' ὀλίγον καὶ ζητεῖ τὸν ἐκδικητὴν.

Πέμπτη: Δύο πλοῖα ὀλέθρου φαίνονται ἐρχόμενα μακρόθεν. Ὁ ἐχθρὸς ταράσσεται. Πανικόβλητος κόπτει τὰς ἀγκύρας καὶ προσπαθεῖ νὰ

διαφύγη. Ἀλλὰ τὰ πλοῖα ἐπετέλεσαν ταχύτατα τὸν σκοπὸν τῶν. Φλόγες οὐρανομήκεις περιβάλλουν τὴν ναυαρχίδα.

Ἐκτὴ εἰκών : Τὰ δύο πλοῖα ἀπέρχονται νικηφόρα, ἐν ᾧ ἔμψυχα καὶ ἄψυχα μὲ ἀλαλαγμοὺς χαρᾶς ἐπαναλαμβάνουν τὸ ὄνομα τοῦ ἐκδικητοῦ. Εἶναι ὁ Κανάρης. Αὐτὸν ἐνέπνευσε καὶ ἐνίσχυσεν ὁ Θεός, διὰ τὴν τιμωρίαν τοὺς ἄσεβεις.

Ὅπως βλέπομεν, ἐπιτυχεστάτη εἶναι ἡ εὕρεσις καὶ μεγίστη ἡ πρὸς ἀλλήλους συνοχή τῶν ἰδεῶν τοῦ ποιήματος. Εἰς τὴν ἀρχὴν τίθεται τὸ πρόβλημα, ἡ ἀταίτησις πρὸς ἀπονομὴν δικαιοσύνης, πρὸς τιμωρίαν τῶν ἀνάνδρων δολοφόνων τῶν ἀδφῶν. Ὑστερὰ ἀπὸ πολύωρον ἀγωνίαν ἡ ψυχὴ μας ἀνακουφίζεται, ἀγαλλιᾷ. Ἡ δικαιοσύνη ἀπεδόθη. Ὁργανον τῆς θείας Δίκης παρουσιάσθη ἕνας θεοσεβής, ἀποφασιστικὸς καὶ ἐπιδέξιος ἥρωας, ὁ Κανάρης.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῆς ὥραιας εὐρέσεως τῶν ἰδεῶν καὶ τῆς ἀρτίως ἀρχιτεκτονικῆς τῆς ᾧδης, μᾶς γοητεύει καὶ ἡ ζωηροτάτη διατύπωσις τῶν νοημάτων. Τί πρῶτον, τί δὲ δεύτερον, τί δὲ τελευταῖον δύναται νὰ υποδείξῃ κανεῖς ἀπὸ τὰς τόσας ἐπιτυχίας τοῦ ποιητοῦ ; Εἴτε θέλει νὰ σηκώσῃ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς μας ἀπὸ τὴν φρίκην, εἴτε νὰ γεμίσῃ τὰ στήθη μας ἀπὸ ἀγαλλίσσιν, εἶναι πάντοτε ὁ ἔμπειρος τεχνίτης, ὁ ἀριστοτέχνης σμιλευτὴς τοῦ στίχου, ὁ ἐμπνευσμένος ζωγράφος, ὁ ὁποῖος παρουσιάζει ἀλληλοδιαδόχως τοὺς πίνακάς του γεμάτους ἀπὸ ζωὴν καὶ δύναμιν καὶ κίνησιν, ὥστε νὰ καθηλώνῃ τὴν προσοχὴν μας καὶ νὰ μᾶς ἐμπνέῃ τὸν θαυμασμόν. Ἄνεργώσαμεν ἤδη καὶ ἀνελύσαμεν καὶ ἐξετιμήσαμεν τὴν ἐμορφιὰ καὶ τὴν δύναμιν τῆς 4ης, τῆς 7ης, τῆς 27ης, τῆς 28ης, τῆς 35ης στροφῆς, διὰ τὴν ἀναφῆραν ὀλίγης ὥς παραδείγματα, ὥστε νὰ μὴ εἶναι ἀνάγκη νὰ σᾶς κουράσω ἐπιμένον ν' ἀποδείξω πράγματα, διὰ τὰ ὁποῖα ὅλοι εἴμεθα πεπεισμένοι.

Τὴν ἐνάργειαν δὲ αὐτὴν τὴν μεγίστην ἐπιτυγχάνει ὁ ποιητής, ὅπως εἶδομεν καὶ εἰς τὴν ᾧδὴν τοῦ εἰς τὸν Ἱερὸν Λόχον, μὲ συνήθεις, γνωστοτάτας λέξεις. Ἀσυνήθεις, μὴ εὐχρήστους εἰς τὴν σημερινὴν μας γλῶσσαν λέξεις εὗρηκα τέσσαρας μόνον εἰς ὁλόκληρον τὴν ᾧδὴν, εἰλημμένας ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν : τὸ β α υ ῖ ζ ω ⁽¹⁸⁾, ἄ λ ῖ κ τ υ π ο ς (ξηρά), τὸ σ φ α γ ἄ δ ι α ⁽¹⁹⁾ καὶ τὸ ρ. μ υ ρ μ υ ρ ῖ ζ ω.

Καὶ τὰ μέτρα τοῦ ποιητοῦ προσδίδουν ἄλλην χάριν εἰς τὴν ᾧδὴν. Ἡ παρεμβολὴ ὀλίγων, ἀλλὰ σημαντικῶν ἀναπαιστικῶν στίχων εἰς τὸν συνήθη ἱαμβικὸν ρυθμὸν τοῦ ποιήματος μᾶς κάμνει νὰ προσέξωμεν περισσότερο ὠρισμένα σημεῖα, καὶ ζωογονεῖ τὰς εἰκόνας. Ἡ δὲ μετατροπὴ πολλῶν στίχων εἰς δεκαπεντασυλλάβους, ἔστω καὶ χωρὶς τὴν συνειδητὴν θέλησιν τοῦ ποιητοῦ γινομένη, μᾶς καθιστᾷ τὸ ποίημα οἰκειότερον, γλυκύτερον καὶ εὐχαριστότερον εἰς τὴν ἀκοήν μας.

Εἰς τὴν εὐχαριστήσιν μας αὐτὴν συντελεῖ καὶ τοῦτο, ὅτι τὸ ποίημα εἶναι εὐνόητον καὶ εἰς ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει ἀναγνώσει ἄλλας ᾧδας καὶ δὲν εἶναι συνηθισμένος εἰς τὰς ἰδιορρυθμίας τοῦ Κάλβου. Διότι ἡ ᾧδὴ αὐτὴ δὲν ἔχει ἰδιορρυθμίας. Ὅλα εἶναι ἀπλᾶ, εὐνόητα (εἰς τὸν γνωρίζοντα βέβαια τὴν ἱστορίαν). Δὲν ὑπάρχουν εἰς αὐτὴν, ὅπως εἰς τὰς ἄλλας ᾧδας τοῦ Κάλβου, ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν ἄγνωστον εἰς τοὺς πλείστους σήμερον ἀρχαίαν μυθολογίαν καὶ τὴν ἀρχαίαν ζωὴν ⁽²⁰⁾. Ὅλα εἶναι σημερινά, νεώτερα,

ζωντανά. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον καὶ ἡ ᾠδὴ εἰς κανὲν σημεῖον δὲν καθιστᾷ φανεράν τὴν προσπάθειαν, τὴν ἐκζητήσιν, τὸν μόχθον τοῦ συγγραφέως· διὰ τὴν τελειότητα. Ὅλα φαίνονται ὅτι εὐρέθησαν εὐκολα, ὅτι ἐγράφησαν γρήγορα, ἀπλά, φυσικά (21).

Ἄλλ' ὅσα εἶπον δὲν δικαιολογοῦν, νομίζω, ἐπαρκῶς τὸν θαυμασμόν, τὸν ὅποιον μᾶς γεννᾷ ἡ ἀνάγνωσις τῆς ᾠδῆς, καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν, τὸν ὅποιον μᾶς ἐμπνέει. Θὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλα αἷτια. Ταῦτα εἶναι, νομίζω, τὰ ἐξῆς δύο: ἡ ἐπίνοια τοῦ ποιητοῦ νὰ μὴ παρουσιάσῃ τὸν ἥρωα τῆς ᾠδῆς παρὰ μόνον εἰς τὸ τέλος, ἐξαφνικά, καὶ δεύτερον, τὸ μεγαλειῶδες πράγματι αὐτὸ τέλος, μὲ τὸ ὅποιον ἐπεστέγασε τὸν ὕμνον του. Τὸ μεγαλεῖον αὐτὸ τοῦ τέλους, ὁμολογῶ καὶ ἐγώ, ὅπως πρὶν ὁ συμμαθητής μου, ὅτι δὲν αἰσθάνομαι ἀρκετὰς δυνάμεις διὰ νὰ τὸ ἀναλύσω.

Διὰ νὰ τελειώσω, λέγω τοῦτο: Ὅταν ἐμελετούσαμεν πρὸ ἐτῶν τὸν Ἀργιανόν, εἶδαμεν ὅτι ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, ὅτε ἀπεβίβάσθη ἐκ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐξήτησε τὸν τάφον τοῦ Ἀχιλλέως. Τὸν ἐστόλισε μὲ ἄνθη, καί, ὅπως μᾶς λέγει ὁ συγγραφεύς, ἐμακάρισε τὸν ἥρωα, διότι «ἔτυχεν Ὁ μῆρου κήρυκος εἰς τὴν ἔπειτα μνήμην». Νομίζω ὅτι καὶ ὁ Κανάρης πρέπει νὰ θεωρεῖται μακάριος, διότι καὶ αὐτός, ἀληθῶς Ὁ μῆρου κήρυκος ἔτυχε, διὰ τὸ κατόρθωμά του (22).

Καὶ ἡ ἐργασία αὕτη ἐκρίθη ἀρίστη.

Ἐν τέλει ἀνέγνωσα ἐγὼ τὴν ᾠδὴν καὶ μὲ αὐτὸ ἐτελείωσε ἡ διδασκαλία (23).

8. Συγκρίσεις.

Die Zweihundert und der Eine.

Γουλιέλμου Μύλλερ.

1

*Preisest die Zweihundert nicht, preiset, Brüder, nur den Einen,
der Zweihundert kann so fest in der Liebe Gluth vereinen,
so zu einer Todesfreude, so zu einer Rache Flamme,
alle Nerven, alle Sehnen so zu eines Leibes Stamme.*

2

*Preisest die Zweihundert nicht, preiset, Brüder, nur den Einen,
der vierhundert Arme kann so zu einem Schlag vereinen,
einem Schlage seines Blitzes, den er gab in uns're Hände,
dass er des Gerichtes Feuer in des Würgers Flotte sende.*

3

*Preisest die Zweihundert nicht, preiset, Brüder, nur den Einen,
der sich glorreich offenbart in Zweihunderterten der Seinen,*

als sie durch der Heiden Segel schifften mit der Kreuzesfahne
und die hohen Masten bebten vor dem kleinen Wunderkahn.

4

Preiset die Zweihundert nicht, preiset, Brüder, nur den Einen,
der ein gaukelnd Wolkenbild liess dem Heidenheer erscheinen;
also dass es, wie geblendet, uns in festlich wilдем Drange
Grüsse bot von nah' und ferne mit betäubendem Gesange.

5

Preiset die Zweihundert nicht, preiset, Brüder, nur den Einen,
dem Zweihundert hier im Staub' ihres Dankes Thränen weinen,
dass er ihre Blitzgeschosse hat gelenkt zum rechten Ziele
und des Würgers Haupt getroffen auf dem blutgetränkten Pfühle.

6

Preiset die Zweihundert nicht, preiset, Brüder, nur den Einen,
der sein schreckliches Gericht liess dem Heidenvolk erscheinen,
also dass sie seine Wunder predigten in den Moscheen
denn sie sah'n die Todesengel leiblich in den Wolken stehen.

7

Preiset die Zweihundert nicht, preiset, Brüder, nur den Einen,
der Zweihundert Kann so fest in der Liebe Gluth vereinen.
Unsre trocknen Waffen legen wir am Hochaltare nieder.
Herr, ist dein Gericht vollendet? — Winke, und wir segeln wieder!

[Neue Lieder der Griechen, A', 1823].

Οἱ Διακόσιοι καὶ ὁ Ἕνας.

Εἰσαγωγή. Ἡ Allgemeine Zeitung (Γενική Ἐφημερίς) τοῦ Βερο-
λίνου, περιγράφουσα εἰς τὸ φύλλον τῆς 11/23 Ἰουλίου 1822, τὴν κατα-
στροφὴν τῆς ναυμαχίδος εἰς τὴν Χίον, ἐδημοσίευσεν κατόπιν ἀνακριβῶν
πληροφοριῶν ὅτι οἱ πυρποληταὶ ἦσαν διακόσιοι καὶ ἓνας ὁ ἀρχηγός των,
ὁ Κ. Κανάρης. Ἀπὸ τὴν εἰδησιν αὐτὴν προέρχεται ὁ τίτλος τοῦ ποιήμα-
τος, τὸ ὁποῖον φαίνεται ἔγραψεν ὁ Μύλλερ ὀλίγον ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀνω-
τέρω χρονολογίαν (Π. Κοντογιάννη, Ἡ πυρπόλησις τῆς τουρκ. ναυμαχίδος
ἐν Χίῳ. Ἀθῆναι, 1925, σελ. 47).

1

Μὴν ὑμνεῖτε τοὺς διακόσους, μόνο ὑμνήσατε τὸν ἓνα,
ποὺ διακόσους ἄξιος εἶναι στέρα καὶ σφίχτα νὰ ἐνώνῃ
στῆς θανῆς τὴν καταφρόνισ, στῆς ἐκδίκησης τὴ φλόγα,
τόσο, ποὺ ὀλωνῶν τὰ νεῦρα κι' οἱ καρδιᾶς νὰ γίνουντ' ἓνα,
σάν ν' ἀνήκουν στὸ ἴδιο σῶμα.

2

Μὴν ὑμνεῖτε τοὺς διακόσους, μόνο ὑμνήσατε τὸν ἕνα,
ὅπου τετρακόσια μπράτσα ἄξιος στάθηκε νὰ ἐνώσῃ
κι' ἔρριξε τ' ἀστροπελέκι πού στά χέρια μας μπιστεύθη,
ἄγρια ἀνάβοντας μὲ τοῦτο, καυτῆς κόλασης λαχτάρα
στῶν φονιάδων τὴν ἀρμάδα.

3

Μὴν ὑμνεῖτε τοὺς διακόσους, μόνο ὑμνήσατε τὸν ἕνα,
ὅπου στοὺς διακόσους μέσα φάνταζε τρισδοξασμένος,
ὅταν τοῦ Σταυροῦ ἡ σημαία μέσ' στοὺς ἄπιστους περνοῦσε
καὶ τὰ θεόρατα, ὅμως, τρέμαν, τῶν τρικάταρτων κατάρτια
μὲρὸς στίς θαυμαστὲς βαρκοῦλες.

4

Μὴν ὑμνεῖτε τοὺς διακόσους, μόνο ὑμνήσατε τὸν ἕνα,
πού ὕψωσε μὲρὸς στοὺς φονιάδες σύννεφου ἀναμμένου πύρα
κι' οὗτοι τότε θαμπωμένοι, σὰν ἀπ' ἄγριο πανηγύρι
χαιρετίσματα μᾶς στέλναν ἀπὸ δῶθε κι' ἀπὸ πέρα
μὲ φωνὲς πού ξεκουφαῖναν.

5

Μὴν ὑμνεῖτε τοὺς διακόσους, μόνο ὑμνήσατε τὸν ἕνα,
πού διακόσοι ἐδῶ τιμοῦνε μὲ τὰ δάκρυα στά μάτια,
γιατὶ αὐτοὺς τοὺς κεραυνούς των στὸ σωστὸ σημάδι ὁδήγα
καὶ τοῦ δῆμιου τὸ κεφάλι βρῆκε, πού σὲ ματωμένο
προσκεφάλι ἀναπανόταν.

6

Μὴν ὑμνεῖτε τοὺς διακόσους, μόνο ὑμνήσατε τὸν ἕνα,
πού τὴν τρομερὴ του κρίση ὕψωσε μὲρὸς στοὺς ἀπίστους,
ἔτσι πού τὰ θαύματά του κήρυξαν μέσ' στὰ τζαμιά τους·
γιατὶ ἀντίκρυσαν μὲ φρίκη ὀλοζώντανους μπροστά τους
τοὺς ἀγγέλους τοῦ θανάτου.

7

Μὴν ὑμνεῖτε τοὺς διακόσους, μόνο ὑμνήσατε τὸν ἕνα,
πού διακόσους ἄξιος εἶναι στέρεα καὶ σφιχτὰ νὰ ἐνώνῃ.
Τ' ἄρματα μας στ' Ἅγιο Βῆμα ἀπιθώνουμε μ' εὐλάβεια.
"Ἐγινε τὸ θέλημά σου, Κύριέ μας; — Κάμε νεῦμα,
κι' ἐμεῖς πάλι ξαναπᾶμε.

(Μετάφρασις 'Αλεξ. Γ'. Σαυῆ).

Canaris.

par Victor Hugo.

Faire sans dire
(Vieille devise).

1

Lorsqu' un vaisseau vaincu dérive en pleine mer ;
Que ses voiles carrées
pendent le long des mâts, par les boulets de fer
largement déchirées ;

2

Qu' on n'y voit que des morts tombés de toutes parts,
ancres, agrès, voilures,
grands mâts rompus, trainant leurs cordages épars
comme des chevelures ;

3

Que le vaisseau, couvert de fumée et de bruit,
tourne ainsi qu' une roue ;
Qu' un flux et qu' un reflux d' hommes roule et s'enfuit
de la poupe à la proue ;

4

Lorsqu' à la voix des chefs nul soldat ne répond ;
Que la mer monte et gronde ;
Que les canons éteints nagent dans l' entre - pont,
s' entre - choquant dans l' onde ;

5

Qu' on voit le lourd colosse ouvrir au flot marin
sa blessure béante,
et saigner, à travers son armure d'airain
la galère géante ;

6

Qu' elle vogue au hasard, comme un corps palpitant,
la carène entr'ouverte,
comme un grand poisson mort, dont le ventre flottant
argente l'onde verte ;

7

Alors, gloire au vainqueur ! Son grappin noir s'abat
sur la nef qu' il foudroie ;
Tel un aigle puissant pose, après le combat,
son ongle sur sa proie !

8

Puis, il pend au grand mât, comme au front d'une tour,
son drapeau que l'air rouge,
et dont le reflet d'or dans l'onde, tour à tour,
s'élargit et s'allonge.

9

Et c'est alors qu'on voit les peuples étaler
les couleurs les plus fières,
et la pourpre, et l'argent, et l'azur onduler
aux plis de leurs bannières.

10

Dans ce riche appareil leur orgueil insensé
se flatte et se repose,
comme si le flot noir, par le flot effacé,
en gardait quelque chose.

11

Malte arborait sa croix ; Venise, peuple-roi,
sur ses poupes mouvantes,
l'héraldique lion qui fait rugir d'effroi
les lionnes vivantes.

12

Le pavillon de Naple est éclatant dans l'air,
et quand il se déploie
on croit voir ondoyer de la poupe à la mer
un flot d'or et de soie.

13

Espagne peint aux plis des drapeaux voltigeant
sur ses flottes avares,
Léon aux lions d'or, Castille aux tours d'argent,
les chaînes des Navarres.

14

Rome a les clefs ; Milan, l'enfant pui hurle encor
dans les dents de la guivre ;
Et les vaisseaux de France ont des fleurs de lys d'or
sur leurs robes de cuivre.

15

Stamboul la turque autour du croissant abhorré
suspend trois blanches queues ;
L'Amérique enfin libre étale un ciel doré
semé d'étoiles bleues.

16

L' Autriche a l'aigle étrange, aux ailerons dressés,
qui, brillant sur la moire,
vers les deux bouts du monde à la fois menacés
tourne une tête noire.

17

L' autre aigle au double front, qui des czars suit les lois,
son antique adversaire,
comme elle regardant deux mondes à la fois,
en tient un dans sa serre.

18

L' Angleterre en triomphe impose aux flots amers
sa splendide oriflamme,
si riche qu' on prendrait son reflet dans les mers
pour l' ombre d' une flamme.

19

C' est ainsi que les rois font aux mâts des vaisseaux
flotter leurs armoiries,
et condamnent les nefes conquises sur les eaux
à changer de patries.

20

Ils traînent dans leurs rangs ces voiles dont le sort
trompa les destinées,
tout fiers de voir rentrer plus nombreuses au port
leurs flottes blasonnées.

21

Aux navires captifs toujours ils apprendront
leurs drapeaux de victoire,
afin que le vaincu porte écrite à son front
sa honte avec leur gloire.

22

Mais le bon Canaris, dont un ardent sillon
suit la barque hardie,
sur les vaisseaux qu' il prend, comme son pavillon,
arbore l' incendie.

7 Novembre 1828.

(ἀπὸ τὴν συλλογὴν *Les Orientales*)

Ὁ Κανάρης.

1

Στ' ἀνοιχτὰ σὰν παραδέρνει τὸ καράβι, καὶ κρεμάζει
ξεσχισμένα τὰ πανιά,
σὰν κουρέλια στὰ κατάρτια, κόσκινο ἀπὸ τὸ χαλάξι
ποῦ σκορπίζει ἡ κανονιά·

2

ὅταν σμίγουν ἄνω κάτω σκοτωμένοι, πληγωμένοι,
ξάρτια κι' ἄγκυρες, καπνιά
κι' ἄρμπορα μισοσπασμένα, ποῦ σὰν κόμη ξακισμένη
μπλέκουν γύρω τὰ σχοινιά·

3

στὴ βοή καὶ στὴν ἀντάρα σὰν τὴ ρόδα ὅταν γυρίζει
κι' εἶν' οἱ ναῦτες σὰν τρελλοί,
καὶ τὸ πλήρωμα ἀφνισμένο μιὰ τὴν πλώρη πλημμυρίζει,
μιὰ στὴν πρύμνη πηλαλεῖ·

4

τὴ φωνὴ τοῦ καπετάνου οἱ ναῦτες ὅταν δὲν ἀκοῦνε
καὶ τὸ πλοῖο ὅλο βουλᾶ,
καὶ σβησμένα τὰ κανόνια τὴνα τᾶλλο ὅταν κλωτσοῦνε,
μέσα στὰ θολὰ νερά·

5

ὅταν τίς βαθιὲς πληγὲς του, ποῦ τοῦ ἀνοίξαν σφαῖρες πλάι
στὰ πλευρὰ τὰ σκοτεινά,
πλημμυρεῖ τὸ πράσινο αἷμα κι' ἀπὸ τοῦτες τὸ ρουφάει
κι' ἀπ' τίς ἄλλες τὸ ξερνᾷ·

6

καὶ στὴν ὄψη σπαρταράει κι' ἡ καρῖνα παραδέρνει
πὰ στὸ κῶμα τὸ ἄλμυρό·
ψόφια φάλαйна ποῦ μ' ἄσπρη τὴν κοιλιὰ στὴν ὄψη γέρνει
κι' ἀργυρώνει τὸ νερό,

7

“ὦ! Τότε δόξα στὸ νικητὴ του·
ρίχνει τὸ γάντζο του τὸ γερό,
στὸ τσακισμένο καράβι σμίγει·
αὐτὸς περήφανος σὰ νίκηση,
στὸν πληγωμένο του τὸν ἐχθρό
ἔτσι τ' ἀνδρεῖο του νύχι μπήγει.

8

Καί στο κατάρτι του ὕστερα πάνω,
καθώς σέ κάστρου πύργω ψηλὸ
σημαία βάζει ἀνεμοδαρμένη,
ποῦ καθρεφτίζεται μέσ' στοῦ κύμα,
κι' ὁ χρυσὸς ἥσκιος της στοῦ γιालοῦ
πότε στενεύει, πότε μακραίνει.

9

Τὰ ξακουσμένα τότε βασίλεια
ψηλὰ ἀνεβάζουν καμαρωτὰ
τὰ πιὸ περήφανα χρώματά τους·
οὐρανογάλαξο, ἀσήμι, φλόγα,
λαμποκοποῦνε στὰ πεταχτὰ
μέσ' στὰ ὀλομέταξα κύματά τους.

10

Μὲ τέτοια κι' ἄλλα μάταια στολίδια
τὴν περηφάνια τους τὴν τρελλή
γὰ θεράπαινονε πολεμοῦνε·
ξεχνοῦν πῶς κύμα τὸ κύμα σβήνει
κι' ἀπὸ τὴ δόξα τους τὴν πολλή
μεθαύριο τίποτε δὲ θὰ βροῦνε.

11

Ἡ Μάλτα στήνει σταυροῦ σημαία.
Κι' ἡ λαοβασίλισσά Βενετιά
πάνω σὲ κάθε γοργή της πρύμη
τ' ἄγριο λιοντάρι της ἀνεμίζει,
ποῦ τὸ φοβοῦνται καὶ τὰ θεριά,
κάθε λιοντάρι καὶ κάθε ἀγρίμι.

12

Λάμπει τῆς Νάπολης ἡ σημαία
μέσ' στὴ χρυσῇ της κυματοσωϊά,
κι' ὅταν ἀγέρας τὴν ξετινάξει,
θαρρεῖς ἡ θάλασσα πῶς ἀλλάζει
τὴν οὐρανό της τὴ φορεσιά
καὶ ντύνεται ὅλο χρυσὸ μετάξι.

13

Μὰ κι' ἡ Ἰσπανία μᾶς ζωγραφίζει
στημένα στοῦ ἔλατο τὸ γερό,
μέσ' στὶς μυριόδιπλες τὶς λουρίδες,
χρυσὰ τοῦ Λέοντα τὰ λιοντάρια
καὶ τῆς Καστίλλης πύργω ἀργεῖο
καὶ τῆς Ναβάρρας τὶς ἀλυσίδες.

14

Ἡ Ρώμη ἰσάρει τὰ δυὸ κλειδιά της.
Καὶ τὸ Μιλᾶνο, παιδί μικρὸ
ποῦ τὸ δαγκάνει δράκου σαγόνι.
Καὶ τῆς Γαλλίας κάθε καρὰβι
βλέπεις τὸ χάλκινό του πλευρὸ
κρίνου λουλούδι νὰ τὸ χρυσώνη.

15

Σταμποῦλ ἡ Τοῦρκα κρεμᾷ τριγῦρο
στὸ μισοφέγγαρο τ' ἀχαμνό,
τρεῖς οὐρὲς ἄσπρες ἀντὶ παντιέρα.
Κι' ἡ νιὰ πατρίδα τοῦ Βασιγκτῶνα
πάνω σὲ κόκκινον οὐρανὸ
γαλάζια ἀστέρια σὰν τὸν αἰθέρα.

16

Σὲ μεταξόπανο κεντημένο
καὶ μ' ὠρθωμένα τὰ δυὸ φτερά
αὐτὸ παρᾶξενό βάζει ἡ Αὐστρία,
ποῦ τὸ κεφάλι παντοῦ γυρίζει
σ' αὐγὴ καὶ δύση, στεριές, νερά,
καὶ φοβερίζει μὲ μοχθηρία.

17

Ὕστερα, ὁ ἄλλος αὐτὸς τοῦ Τσάρου,
ποῦ διπλοκέφαλος εἶν' αὐτὸς
κι' ἔχθρα τοῦ πρώτου παλιά κρατάει,
ὅπως ἐκεῖνος, τὰ δυὸ κεφάλια
σὲ δύο κόσμους στρέφει κι' αὐτός,
κι' ἄλλο στὰ νύχια κόσμο βαστάει.

18

Ἡ Ἀγγλία πάλι, σὰ θριαμβεύει,
μέσα στὰ πέλαγα τὰ πλατιά
σημαία μὲ φλόγας χρῶμα ἀνεβάζει·
κι' ὅταν τὸ κῆμα τὴν καθρεφτίζει
θαρρεῖς πὼς βλέπεις χυτὴ φωτιά
καὶ φλόγας ἥσκιο θαρρεῖς πὼς μοιάζει.

19

Στῶν σκλαβωμένων τὸ ἔλατο πάνω
βλέπεις φιλόδοξο βασιλιά,
ποῦ τὴ δική του στήνει σημαία,
καὶ τ' ἀναγκάζει ν' ἀπαρνηθοῦνε
πιὰ τὴν πατρίδα τους τὴν παλιά,
κι' ἄλλη νὰ κάνουν πατρίδα, νέα.

20

Μαζί με τ' ἄλλα του τὰ καράβια
τὸ σκλαβωμένο σέρνει σκαρί,
ποῦχε σκοπὸ ἄλλο καὶ τύχην ἄλλη·
καὶ με καμάρι μέσ' στὸ λιμάνι
σὰν μπῆ, τὸ χαίρεται καὶ θωρεῖ
ποῦναι ἡ ἀρμάδα του πιδ μεγάλη.

21

Πάντα, σὲ κάθε παρμένο σκάφος,
κάποια σημαία καμαρωτὴ
κρεμάζει ἐκεῖνος πού τὸ σκλαβώνει,
γιὰ νὰ διαβάξῃ στὸ μέτωπό του
καθεὶς τὴ δόξα τοῦ νικητῆ,
στοῦ νικημένου τὸ καταφρόνι.

22

Μὰ ὁ Κανάρης, τὸ δελφίνι, πού ἡ βαρκούλα του αὐλακώνει
τὰ νερά μ' ἀποκοιτά,
στὶς φρεγάδες πού τσακώσῃ, γιὰ σημαία του στηλώνει
τοῦ δαδιοῦ του τὴ φωτιά.

(Μετάφρασις Κ. Ἀθ. Κωνσταντινίδη Ξενάκη).

(Ἀπὸ τὴν συλλογὴν : Ἀπὸ τ' ἀνατολίτικα τοῦ Β. Οὐγκώ, 1921).

*Ἡ καταστροφή τῆς Χίου
καὶ ἡ πυρπόλησις τῆς ναυαρχίδος.*

Ἀλεξάνδρου Σούτσου.

(Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν *Τουρκομάχον Ἑλλάδα*, ποίημα ἐπικόν, τοῦ
ὁποίου ἐξεδόθησαν τέσσαρα ἔγγραφα τὸ 1850).

Τὸ ποίημα ἀρχίζει με μεγαλοπρεπεστάτην εἰσαγωγὴν :

Μακροὺς αἰῶνας παρεῖδες, Μοῦσα,
τὸν Ἑλικῶνα σιωπηλόν,
καὶ δὲν ἠκούσθης καλλιφωνοῦσα
κανέν κελάδημα ὑψηλόν.
Ἀηδονόστομος, καθὼς πάλαι,
τὴν Τουρκομάχον Ἑλλάδα ψάλλε·
ἧτις εἰς δάφνας τοῦ Μαραθῶνος,
τῆς Σαλαμῖνος, τῶν Πλαταιῶν,
ἤνωσεν ἄλλας νέου ἀγῶνος
ἐνδοξοτέρας τῶν παλαιῶν.

*Εἰς τὸ α' ἔσμα ὁ π. διηγεῖται εἰς 93 στροφὰς τὸν κατὰ τὸν Μάιον τοῦ
1822 φόνον ἀπὸ τοὺς στρατιώτας τοῦ Ὀδυσσέως Ἀνδρούτσου τοῦ Ἀλεξ.*

Νούτσου καὶ τοῦ Χρ. Παλάσκα, (τοὺς ὁποίους εἶχε στείλει ὁ Ἄρειος Πά-
γος (= ἡ τοπικὴ κυβέρνησις) τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος διὰ νὰ παραλά-
βουν ἀπὸ τὸν Ὀδυσσεά τὴν ἀρχιστρατηγίαν), καὶ τὰς συνεπείας τοῦ κα-
κουργήματος.

Εἰς τὸ β' ἄσμα εἰς 84 στροφάς ἐκθέτει τὰ συμβάντα τῆς Χίου. Αἱ
στροφαὶ 21—80 περιλαμβάνοντο ἀπὸ τὸ 1884 ἕως τὸ 1909 εἰς τὰ Νεοελ-
ληνικὰ Ἀναγνώσματα τῆς Β' τάξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου.

19

Τῆς Γῆς τὸν ἄλταντα ὁ Σουλτᾶνος
τότε ἀνοίγει ἐρεθισθεὶς
καὶ λέγει ταῦτα υπερηφάνως :
«Στόλαρχοι, δούλοι μου εὐπειθεῖς,
σκῆπτρα τῆς δόξης μου καὶ ἰσχύος,
ἀπὸ τὸν χάρτην αὐτὸν ἡ Χίος
θέλω νὰ λείψῃ· κατόπιν ταύτης
θέλω αἱ Σπέτσαι καὶ τὰ Ψαρά,
θέλω, καὶ Ὑδρα ἡ πολυναῦτις
ν' ἀφανισθῶσιν εἰς τὰ νερά.

20

Καὶ σεῖς ἄλύσοις δεκαδακτύλους
σφυρηλατήσατε, στρατηγοί,
καί, ὀδηγοῦντες ὅσας καμήλους
τὸ μέγα κράτος μου χορηγεῖ,
εἰς Μεγαλόπολιν πορευθῆτε,
ὅπου οἱ δαίμονες Μωραῖται,
καὶ ὀπισθάγκωνα τοὺς προδότας
σφικτοδεθέντας ὅλους ὁμοῦ
ἀρματολούς των καὶ προεστῶτας
φέρετε ὅλους ἐμπρὸς ἐμοῦ».

21

Ὁ Κάραλῆς του τὴν ναυαρχίδα
ἱπνεύει, στόλαρχος ἀκουστός,
καὶ καταβαίνει τὴν Προποντίδα.
Ἐδῶ ἡ Ἀβυδος καὶ Σηστός,
ὅπου οἱ ἔρωτες τοῦ Λεάνδρου.
Ἐκεῖ τὰ ρεύματα τοῦ Σκαμάνδρου
καὶ τὰ ἐρεΐλια τῆς Τρωάδος,
ὅπου ἡ κόνις ποιητικῇ.
Πᾶς βράχος μίαν δόξαν Ἑλλάδος
εἰς τὰς θαλάσσας λέγει ἐκεῖ.

22

Πλέων ὁ Κάραλῆς εἰς γαλήνην
καὶ βραδυφέρων στόλον πολύν,
ἔρχεται μόλις εἰς Μυτιλήνην,
τὴν ἐλαιόφυτον καὶ καλὴν.
Ἐκεῖ τὴν τρίχορδον ὁ Ἀρίων
παίζων, ἐκάθητο εἰς τὸ πλοῖον,
καὶ ἡ λιγύφωνος τοὺς δελφίνας
ἔσσυρεν ὅλους ἐκστατικούς.
Ἐκεῖ ὁ Κάραλῆς, μικρὸν μείνας,
σκοποῦς υπέκρυπτε φρονικούς.

23

Ὅμοίως, ὅταν κατασκοπεύῃ
τὴν ἐρημίαν ὁ ἀετός,
περοξυγίζεται, δὲν σαλεῦει,
καὶ εἰς τὰ νέφη μένει ἐντός.
Πλὴν εἰς τοὺς θάμνους ἀνακαλύπτει
πέρδικος βῆμα ὡς βέλος πίπτει·
ξανθοχρυσίζουσιν καὶ πυρίνην
αἱ πτέρυγές του ἔχουν χροιάν,
οἱ ὀφθαλμοὶ του ἱρὶν κιτρίνην,
ἥτις σκορπίζει πυρκαϊάν . . .

24

ὦ Χίος! Θέλω τὴν μακαρίαν
ἐκείνην πέτραν σου ν' ἀσπασθῶ,
καὶ τοῦ Ὀμήρου τὴν μελωδίαν
νὰ ἐκμυξήσω, νὰ ἐμπνευσθῶ.
Θέλω τὴν δάφνην σου νὰ μασήσω
καὶ τὰ δεινά σου νὰ τραφῶ,
ὡς ἐτραγώδησε τὰ τῆς Τροίας
εἰς τοὺς γλυκεῖς σου κόλπους ἐντός,
ὅταν αἱ κόραι τῆς Πιερίας
ἔλεγον, ἔγραψε δὲ αὐτός . . .

25

Ὁ μαῦρος Κάραλης δεξιὰ του
τὴν Σκύρον ἔχων ποντοπορεῖ,
ὡς ἄλλος Χάρων, πορθμεὺς θανάτου,
καὶ εἰς τὸν Μίμαντα προχωρεῖ,
ὅπου ἐχάθησαν χρυσοῦ πλήρεις
τοῦ Ἀγαμέμνονος αἱ τριήρεις.
Καὶ τὰς Οἰνούσας ἀφῆσας, φθάνει
τὰς καλλικόλπους Κλαζομενάς,
ὅθεν βαρβάρων παραλαμβάνει
φυλὰς ἀγρίας καὶ ὀρεινάς.

26

Ὅρμῃ πανάρμενος εἰς τὴν Χίον.
Τῆς Σάμου πάραυτα ὁ στρατὸς
εἰς τόσῃν φεύγει ἔφοδον πλοίων,
ὥς εἰς βορέαν κοινοιστός.
Τὸ πληθὺς τρέχει δίκως προστάτας
εἰς τοῦ πλησίον βουνοῦ τὰς πλάτας,
καὶ νέοι γέροντας εἰς τοὺς ὄμους,
μητέρες τέκνα εἰς τοὺς μαστοὺς
φέρουν, τρέχουν εἰς κρηνοδρομοὺς
ἀπὸ ἀκάνθας πυκνὰς κλειστούς.

27

Εἰς μίαν ἔπαλξιν τοῦ φρουρίου
ὁ αἰμοπότης Διοικητὴς
τὸν ἱεράρχην κρεμᾷ τῆς Χίου :
ἦτο ὁ Πλάτων, ὁ μαθητὴς
ἀνδρὸς ἐξέχοντος, τοῦ Πρωίου,
ὅστις ἐν μέσῳ τοῦ Βυζαντίου
ὑψωσε τέμενος εἰς τὰς Μούσας·
αὐτὰς ὁ Πλάτων, φήμην ζητῶν,
εἰς τὴν πατρίδα του προσφυγούσας,
ἡσπάσθη πέμπτον ἐνιαυτόν.

28

Ἄριστοι ἄνδρες καὶ θιασῶται
τοῦ μεγάλωφρονος Κοραῆ
συναγχοῦνται ὅλοι τότε,
καὶ φεύγει μία τῶν ἡ πόνη! . . .
Ἄλλ' εἰς τῆς Χίου τὴν προκυμαῖαν
πήγει ὁ Κάραλης τὴν σημαῖαν.
Τὰ τάγματά του, εἰς τὰς οἰκίας,
εἰς τὰ τεμένη τοῦ Ἰησοῦ,
πρὸς φόνους τρέπονται καὶ ληστείας,
διψῶντα αἵματος καὶ χρυσοῦ.

29

Εἰς Ἀρχιμήδους σκέψεις βαθεῖας
καὶ εἰς ἐκστάσεις ἐπιρρηγῆς,
σχήματα γράφει γεωμετρίας
καὶ θανατοῦται ὁ Τσελεπῆς (24).
Τοῦ Βουνακίου (25) ἡ αὐρὰ κλαίει,
καὶ ὁ Παρθένιος αἶμα ρέει!
Ἡ θορυβώδης Ἀπλωταρία,
τόπος πανέρημος καὶ γυμνός,
καὶ δύο μαῦρα νεκροταφεῖα
τὸ Παλαιόκαστρον, ὁ Κρημνός!

30

Ἐφεραν ἄλλοι τὰ θύματά των
εἰς τὰς ἀγγόνας, εἰς τοὺς σταυροὺς,
καὶ εἰς τὰ ἔγκατα τῶν μνημάτων
ἄλλοι ἐξήτησαν θησαυροὺς.
Καὶ συνησθάνθη τρόμον ὁ Ἄδης
μὴ τὸν ἀνοίξῃ θνητὸς ἀδῶδης,
καὶ ἡ Σελήνη ὠχρὰ ἐστράφη
ὅταν τριγυρὸ σωροῦ νεκρῶν
δερβίσας εἶδεν εἰς τὰ ἐδάφη
νὰ συνορχῶνται φρικτὸν χορόν.

31

Ὅμοίως θύναι πειναλέον
συνάμα χύνουν ὀλολυγμόν,
ἀπὸ τὰ βάθη μαύρων σπηλαίων
εἰς ζῶων τρέχουσαι παραγμὸν·
στάκτης τὸ δέρμα τῶν ἔχει χρῶμα,
καὶ τὸ ἰσχνόν τῶν ἀπόζει σῶμα.
Δὲν τὰς ἐκόρεσαν σάρκες ζῶσαι ;
Σκάπτουν τοὺς τάφους μετὰ μικρόν,
καὶ ἀγαλλοῦνται καὶ σκιρτῶσαι
τρώγουν τὰ λείψανα τῶν νεκρῶν.

Εἰς τὰς στρ. 32—40 ἐκτίθεται ἡ
τύχη μιᾶς αἰχμαλωτισθείσης Χίας, ἡ
ὁποία, ἐξισλαμισθεῖσα, ἀνευρέθη με-
τὰ ὀκτὼ ἔτη ἀπὸ τὸν πατέρα της εἰς
τὴν Μ. Ἀσίαν, ἀλλὰ τρελλή.

Εἰς τὰς στροφὰς 41—58 περιγί-
φεται συμβούλιον τῶν πλοίαρχων εἰς
τὰ Ψαρά καὶ αἱ κατ' αὐτὴ συζητή-
σεις περὶ τοῦ πρακτέου.

59

Εἰς τὸ συνέδριον ἄγνωστός τις
ἐφάνη τότε πολεμιστής,
μικρὸς τὸ σῶμα καὶ νέος, ὅστις
αὐτοπρὸςφέρθη πυρπολιστής.
Λέοντος εἶχε τοὺς χαρακτηῖρας,
αὐτοῦ τὸ στόμα καὶ τοὺς μυκτῆρας,
καὶ ὁ Κανάρης ἦτον ἐκεῖνος.
Πυρακτοστόλοι δύο κρυφοὶ
ἐκεῖνος ἅμα καὶ ὁ Πιπῖνος
συναποστέλλονται παμφηφεῖ.

60

Ἦ νῆσος εἶχε ναὸν εἰς μνήμην
τοῦ Ποσειδῶνος Χριστιανῶν,
ὅστις ἀπέλαυε πολλὴν φήμην.
Εἰς τοῦτον πλῆθος θαλασσινῶν
ἔφερε πλῆθος ἀναθημάτων,
ἀγκύρας, σκάφη μὲ τ' ἄρμενά των,
ὅλα ἐξ ὕλης ἀργυροχρύσου,
καὶ πᾶσαν ὄραν ἦτον αὐτὸς
εἰς ἐγγχωρίους, ξένους, ἐξ ἴσου
φωτοχυμένους καὶ ἀνοικτός.

61

Ἐκεῖ κατέβαινε θεῖα χάρις·
ἐκεῖ, τὴν σκέπην τῆς κεφαλῆς
κρατῶν εἰς χειράς του ὁ Κανάρης,
ὡς ναύτης ἔρχεται ἀφελής.
Εἰς τὴν Ἀγίαν ἐμπρὸς Τριάδα
τρέμων ἀνάπτει χρυσὴν λαμπάδα,
καὶ εἰς τὸν Ἅγιον, τρέμων, ἄλλην,
ὁ τῶν τρικρύτων καταστροφεύς·
καὶ κράζει, ἄρας φωνὴν μεγάλην,
τῆς ἐκκλησίας ὁ ἱερεὺς :

62

«Μέγας εἶ, Κύριε, καὶ καμμία
γλῶσσα πρὸς ὕμνον σου δὲν ἀρκεῖ·
γαίης, στερέωμα καὶ στοιχεῖα
ἐν μόνον νεῦμά σου διοικεῖ·
πνεύσας, ἐκινήσας τοὺς ἀέρας·
βλέψας, προσήλωσας τοὺς ἀστέρας·
ζωὴ ὢν ἀναρχος, ἀνάων
ἄφθονον χύνεις νῆμα ζωῆς·
καθὼς ἐποίησας Πᾶν τὸ χάος,
ἂν θέλῃς, χάος τὸ Πᾶν ποιεῖς.

63

Ὁ χρόνος ὅλος ἀκαρταία
ἐνώπιόν σου εἶναι στιγμή,
καὶ τὸ διάστημα πᾶν, κεραία·
οἱ κοσμοσκόποι σου ὀφθαλμοί,
φωτοδοτῆρες δύο, χιλιούς
σπινθηρακίζουν ὁμοῦ ἡλίου.
Τὴν ἐθνομήτορα χώραν ταύτην,
Θεέ, σκεπάζει τάφου σποδός·
εἰς τὸν ἀτρόμητον αὐτῆς ναῦτην
τυραννοπλήκτορα νίκην δός !»

64

Σχίζει τὴν θάλασσαν ὁ Πιπῖνος
καὶ ὁ Κανάρης πλέων ἰδοὺ
νέος Κυνέγειρος Σαλαμῖνος.
Ἄλλὰ κατὰ μέσα τῆς ὁδοῦ
τοὺς δώδεκά του ναύτας ἡ κρύα
φλεβοπαγώνει μικροψυχία.
Ἐκεῖνος, ὅλους ἀποστομῶνων,
«φύγετε», κράζει, «καὶ δίχως σᾶς
ἀπὸ τὰς χειράς μου οὐτάς μόνον
ἀπόψε καίεται ὁ Πασᾶς !»

65

Μετὰ γλυκεῖαν θέρους ἡμέραν,
τέλος ἀστράπτουν οἱ οὐρανοί,
ὡς εἰς τὴν πρώτην αὐτῶν ἐσπέραν
ὅτε ἠπλώθησαν κευανοί,
καὶ τῶν ἀστέρων ἡ ἄμμος νέα
διεσκορπίσθη πλέων ὥραια.
Εἰς τὰς φωσφόρους ὑγρὰς ἐκτάσεις
ἐντὸς χρυσίνου κυματισμοῦ
ὡς δύο δράκοντες τῆς θαλάσσης
τὰ δύο σκάφη φεύγουν ὁμοῦ.

66

Βλέπων προτρέχοντα τὸν Ὑδραῖον
ὁ ἥρως ἔκραξε τῶν Ψαῶν :
«Δὲν σὲ προφθάνω, Πιπῖνε, πλέων·
νά προπεράσω δός με καιρόν·
ἅμα εἰς πλοῖον ἐγὼ πῦρ βάλω,
πετᾶς σὺ τότε καὶ καίεις ἄλλο».
Ἐκεῖνος πεῖθεται μετριάξων
τοῦ καταρτίου του τὸν ἱστόν,
καὶ μένει ὀπισθεν, θυσιάζων
εἰς τὴν πατρίδα του ἑαυτόν,

67

Καὶ ὁ Κανάρης διπλασιάζει
καρδίαν, τόλμην, καὶ προχωρεῖ,
καὶ τὰς ἀρπάγας του ἑτοιμάζει
καὶ ποῦ νὰ τρέξῃ παρατηρεῖ.
Ἄλλ' ὥς νὰ πίπτῃ ὁ Γαλαξίας,
ἀπὸ τὰ βάθη τῆς οὐρανίας
καὶ σαπφειρίνης τότε ἀψίδος,
κύκλος ἀστρώδης γοργοῦ φωτός
εἰς τὴν μεσαίαν τῆς ναυαρχίδος
ἱστοκεραίαν πίπτει ἐντός.

68

Δις τρεῖς σταυροῦται ὁ Ἕλλην ναύτης
εἰς τόσῃν ἔκχουσιν πυραυγῇ
καὶ λέγει: «Κύριε, στολοκαῦτις
ἡ δεξιὰ σου μὲ ὀδηγεῖ».
Καὶ εἰς τὸν ὄρμον τῆς Χίου φθάνων,
ὅπου ὁ στόλος τῶν Μουσουλμάνων,
τὴν ναυαρχίδα των πλησιάζει
καὶ Ἀϊτης εἰς ταύτην πῦρ ἔξερνῃ.
«Φωτοχρυσίαν θέλεις;» φωνάζει
«φωτοχρυσίαν, θηρίον; Νά!»

69

Εἶχεν ὁ Κάραλης εὐωχίαν.
Ἐκεῖ τοῦ στόλου οἱ ἀρχηγοὶ
παιδρὰν ἐτέλουν ὀλονυκτίαν,
καὶ τὰ ἐξάρτια φωταυγῇ
ἀπὸ κανδήλας ἦσαν μυριάς
καὶ ὁ Βαλέστας ὁ τολμητίας
ἐκεῖ ἐκρέματο εἰς ἀγχόνῃν
φιλέλλην, ὅστις τὸν ἀγαθὸν
καὶ ἀρεϊότολμον Μελιδόνην
ἠχμαλωτίσθη ἀκολουθῶν.

70

Εἰς τὴν ἰδίαν φέρεται ὦραν
ἡ παντοφάγος πυρκαϊὰ — καὶ εἰς
τὴν πρύμνην καὶ εἰς τὴν πρῶραν,
καὶ νὰ τὴν σβήσῃ ἀγωνιᾷ
τρέχων ὁ Κάραλης καὶ γογγύζων.
Δράκων ὀρθοῦμενος καὶ σφρίζων
αὐτὴ χιλίας γλώσσας ἀπλώνει
καὶ χύνει νέφη μαύρων ἀτμῶν.
Ἡ τοῦ Βαλέστα τότε ἀγχόνῃ
σφίγγει τὸν Τοῦρκον εἰς τὸν λαμόν.

71

Ὡς ὁ ἐλέφας, ὅστις ὀδεύει
τρῶγων πᾶν ὅτι χλωρὸν ξηρόν,
ἄρμενα, κάλους, τὸ πῦρ χωνεύει.
Χύνουν οἱ ναῦται βροχὴν νερῶν.
Αὐτὸ τὴν δέχεται ὥς τὴν πόσιν
τὴν διδομένην μετὰ τὴν βρώσιν.
Ἐδῶ ἀνοίγει, ἐκεῖ κρατῆρας,
καὶ τῶν ἐντρομόων ἐπιβατῶν
καίει τοὺς πόδας, καίει τὰς χεῖρας,
τὸν ναύαρχόν των ζητεῖ αὐτόν.

72

Ζητεῖ ν' ἀφήσῃ αὐτὸς τὸ πλοῖον.
Ἄλλ' εἰς τὸ πρόσωπον τὸν κτυπᾷ
ὁ κρεμασμένος Βαλέστας. . . κρῦον
νεκροκολάφισμα! Σιωπῇ. . .
Κι' ἐνῶ εἰς λέμβον ἐντρομος πίπτει,
Θεοῦ ἐπάνω του ὀργὴ ὀλίπει
δοκὸν συντρίβουσιν τὰ νεφρά του.
Ἐκφαρυγγίζει αἷμα δοιῶν,
τὸ σκότος ἔρχεται τοῦ θανάτου,
καὶ τὴν ψυχὴν του συνεξεμεῖ.

73

Ἐν ᾧ ἡ Χίος τότε ὀρθώνει
τὴν κεφαλὴν τῆς αἰματηρᾶν
καὶ εἰς τὸ πέλαγος προσηλώνει
βλέμμα ἐκφράζον ἄδου χαράν,
μακρὰν εἰς λέμβον πλέει ὁ Ἄρης
τῶν θαλασσιῶν μαχῶν Κανάρης.
Ὅμοιος, ὅταν τὸν κάμακά του
εἰς κῆτος πήξῃ ὁ ἄλιεύς
καὶ λάβῃ τραῦμα βαθύ θανάτου
τῶν δύο πόλων ὁ βασιλεὺς.

74

Ἐν ᾧ τὸ τρέμον βαρὺ τοῦ σῶμα
κυμάτων φέρει κλυδωνισμὸν,
ἐν ᾧ τὸ βρέμον πλατὺ τοῦ στόμα
ὕδατων χύνει κατακλυσμὸν,
ἐκεῖνος φεύγει... πλὴν μετ' ἀγῶνας
τὸ ζῆσαν τέρας δέκα αἰῶνας
ποδῶν χιλίων ἀπλώνει πτώμα
λεπιδωθάρακον καὶ ξηρόν,
εἰς τῆς θαλάσσης τὸ μέγα στρώμα,
σῶζον τὴν λόγῃν εἰς τὸ πλευρόν.

75

Σκηνή φρικώδης ! . . τῶν τηλεβόλων
ἑκατὸν δέκα τὸν ἀριθμὸν
εἰς τὰ πλευρά της βροντώντων ὄλων
καὶ εἰς τοῦ ἄντλου τὸν ἐκρηγμὸν
σαλευομένων ξηρᾶς καὶ νήσων
συγκλονομένων καὶ τῶν ἀβύσσων,
εἰς μαῦρον σύννεφον φερομένη
καὶ ναύτας φέρουσα δυστυχεῖς
τὴν ἐπουράνιον ἀναβαίνει
ἀψίδα τότε ἡ ναυαρχίς . .

79

Καὶ ὁ Κανάρης εἰς τὰ Ψαρά του
ν' ἀγγεῖλῃ ἔτρεξε τὴν χαράν,
καὶ εἰς τὸν ἕνα βραχίονά του
σημαίαν ἔσσει πορφυρᾶν.
Κρότος σημάτων ἠκούσθη μέγας
εἰς τὰ κατάρτια, εἰς τὰς στέγας
ἔδραμον ὅλοι νὰ τὸν ἰδῶσι.
Πλήν, φεύγων ὅλους, εἰς τὸν ναὸν
ὁ ἥρως ἔσπευδε ν' ἀποδώσῃ
εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν Θεόν.

80

Καὶ ὁ Πιπίνος ὥσαύτως φθάσας
ν' ἀνάψῃ δίκροτον ἐχθρικόν,
ταχύς διέπλευσε τὰς θαλάσσας
καὶ εἰς τὴν "Υδραν ἦλθε νικῶν.
Τρέξας ἐμπρὸς τοῦ ὅλος φαιδρότης,
ὁ μέγας Λάζαρος Κουντουριώτης,
ὁ προυμεφύλαξ τῆς Πολιτείας,
«ἐφάνης» εἶπε, «σὺ νικητὴς
τῆς δυσνικήτου φιλοπρωτίας
καὶ τῆς πατρίδος σου λυτρωτής».

81

Ἐπάνω δύο πλαστίγγων ἴσων
ὁμοίως ἔστεκε σκεπτικὸς
εἰς γειτονεύουσιν ἄλλην νῆσον
ὁ φιλοδίκαιος Αἰακός.
Τῆς βασιλείας τὸ σκῆπτρον φέρων
εἶχε τὰ ἦθη ἀπλᾶ ὁ γέρον,
καὶ ὅταν ἔλαβον νεκρὸν τοῦτον
εἰς τὰς ἀγκάλας των οἱ θεοί,
τὸν παρεδέχθη κριτὴν ὁ Πλούτων,
ὥστε τὸν "Ἄδην νὰ δικαιώῃ.

Κανάρης.

Ἀχιλλέως Παράσχου.

Εἰσαγωγή. Ὁ Κανάρης ἀπέθανε τὴν 2αν Σεπτεμβρίου 1877, ἐνῷ
ἦτο Πρωθυπουργὸς Κυβερνήσεως Οἰκουμένης (= ἀπὸ ὅλα τὰ κόμματα),
ἡ ὁποία εἶχε σχηματισθῇ τότε ἔνεκα τῶν κρισίμων ἐξωτερικῶν περιστά-
σεων. Ὁ φιλολογικὸς σύλλογος Παρνασσὸς ἐτέλεσε τὴν 27ην Ὀκτωβρίου
πολιτικὸν μνημόσυνον τοῦ ἐνδόξου ναυάρχου, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ ποιητὴς
ἀπήγγειλε μακρὸν (ἀπὸ 34 στροφῶν) ποίημα, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη κα-
τόπιν καὶ εἰς φυλλάδιον⁽²⁶⁾. Ἀπὸ τὸ ποίημα τοῦτο παρατίθενται ἐδῶ αἱ
στροφαὶ 15—31. (Αἱ στροφαὶ 19—22 καὶ 29—31 εἶχον περιληφθῇ εἰς τὰ
Νεοελλ. Ἀναγνώσματα τῆς Α' τετραταξίου Γυμνασίου τοῦ Παντελάκη-Κυ-
παρίση, 1909—1913).

Μέρος Γ', στρ. 15

Νᾶχα τοῦ Βίκτωρος Οὐγκώ τῇ ζηλεμένη χάρῃ,
κι' ἀπ' τὰ πολλὰ λουλούδια τοῦ ἑνα κι' ἐγὼ λουλούδι,
τί ἄρμονίες θᾶκουσε τὸ μνημα τοῦ Κανάρη,
κι' ὁ κόσμος πῶς θὲ νᾶρπαξε τ' ἀθάνατο τραγοῦδι !
— Στὴ λύρα, Βίκτωρ !— Στὴν καρδιά τὸ χέρι βάλε πάλι.
Τὰ δάχτυλά σου φλόγισε ν' ἀνάψῃ τὸ δοξάρι,
καὶ ἴσως μέσ' στοῦ ὕπνου του τὴ μυστικὴν ἀγκάλη
χαμογελάσουν μιὰ στιγμή τὰ χεῖλῃ τοῦ Κανάρη . . .

Ἐσὺ πού τὸν τραγοῦδηςες εἰς τὴν ἀνατολή του,
τραγοῦδα καὶ τὴ νύχτα του, καθὼς καὶ τὴν αὐγή του!

16

Ἄχ, λύρα συνομήλικη τῆς φλόγας τοῦ Κανάρη.
Μαζὶ ἐπρωτοβγήκατε σ' ἀθανασίας κῆμα,
μαζὶ τὸ πρῶτο ἐσπάσατε κουπί καὶ τὸ δοξάρι,
κι' ἐταξιδέφετε μαζὶ στὴ δόξα βῆμα-βῆμα...
Ἐκεῖνος στόλους ἔκαιγε κι' ἐσὺ καρδιὲς κοντά του
Καθὼς ἔκεῖνος ἔκαιγε, ἐσὺ ἐτραγουδοῦσες.
Τοῦ τραγουδιοῦ σου τὸ σκοπὸ τὸν ἄρχιζ' ἢ φωτιά του,
καὶ τὸν ἀποτελείωνε ἡ λύρα πού κρατοῦσες.
Τραγοῦδα, Βίκτορ! Ὁ αὐτὸς ἄς κλάψῃ τὸ λιοντάρι.
Τὸ κύκνειό σου ἄξιζε νὰ εἶναι τοῦ Κανάρη!

17

... Ναί. Ἦταν κι' ἄλλοι σὰν αὐτὸν μεγάλοι στὸν ἀγῶνα.
Σὰν Ἡρακλῆς τὸν οὐρανό, δὲν σήκωσε στὸν ὄμο
τῆς Λαύρας ὀλομόναχος, τοῦ Μάρτη τὸν σαφνῶνα
μαζὶ μὲ ἄλλους περπατᾷ τὸ φωτεινὸ του δρόμο.
ἴσιο στὴ φλόγα, καὶ μπροστὰ εἰς τὸ δαυλὸ του στέκει
σὰ βράχος τοῦ Μισοῦλη μας τ' ἀκίνητο κανόνι
τοῦ Καραϊσκού τὸ σπαθί, τ' Ἀνδρουτσου τὸ τουφέκι,
καὶ τοῦ Μοριᾶ ὁ Γέροντας μὲ φουστανέλλα χιόνι.
Τὸν Παρθενῶνα μόνο μιὰ κολῶνα δὲν στηριζέει,
μὰ τὴν ἀπάτητη κορφή στα σύννεφα χαρίζει.

18

Μακάρι νᾶχε ἡ Ἑλλάς καλύτερους, μακάρι!
Μὰ δὲν μπορεῖ ὁ οὐρανὸς ψηλότερα νὰ φθάσῃ.
Κεῖνος πού ἴσιος ἡμπορεῖ νὰ εἶναι τοῦ Κανάρη,
εἶν' ὁ Κανάρης μοναχός, καὶ ποιὸς θὰ τὸν σκεπάσῃ;...
Κι' ἀνίσως βρῖσκη ἔμορφο ἡ Μοῦσα τῶνόμα του,
καὶ τὰ τραγοῦδια της συχνά μ' ἐκεῖνο τὰ στολίζει,
τ' ὄνομ' αὐτὸ ἢ ποίησις τὸ πῆρ' ἀπ' τὴ φωτιά του
ἀστροπελέκι καὶ φωτιά ὁρμάδας τὸ φωτίζει...
Δὲν εἶναι, ὄχι, εὐφῶνο τὸ ὄνομα του μόνο
κάθε μεγάλο του ψηφὶ σκεπάζει ἓνα θρόνο!

Μέρος Δ', στρ. 19

Κανάρης! Τί ὠκεανός, τί ποίησις μεγάλη!
Λὲς τῶνόμα του κι' ἀστραπὲς γεμίζουν τὸν αἰθέρα
κατάρτια ρίχν' ἡ θάλασσα καημένα στ' ἀκρογιάλι,
ἡ μέρα νύχτα γίνεται καὶ τὸ σκοτάδι μέρα
τ' ὄνομ' αὐτὸ ὅποιος τὸ πῆ, ψηλώνει, ἀνεβαίνει,
θάλασσα παίρνει στὴν ψυχὴ καὶ στὴν καρδιά πλαταίνει,

20

Κανάρης! Πέλαγος πλατύ, ἀτέλειωτο, καὶ κύμα
βοριά σπαρμένο καὶ φωτιά! τῆς ἀστραπῆς λημέρι,
ἀθανασίας λειτουργιά, τῆς φλόγας ἅγιο βῆμα,
καὶ Χάρου δυσκοπότηρο τοῦ κεραυνοῦ τὸ χέρι!
Γάλα σὲ στήθος γυναικὸς δὲν ἦπι' ἐκεῖνος στάλα,
ἀφρὸ σὲ κύμα ἐβύζαξε καὶ κύμα, ὄχι γάλα.

21

Μιά νύχτα πῶτρεμεν ἡ γῆ κι' ὁ κόσμος ἐχαλοῦσε,
τᾶστρο τοῦ Ἄρη ὀλόφωτο καὶ χωριστὸ ἀπ' τᾶλλα
χαμῆλωνε, χαμῆλωνε, τῇ θάλασσᾳ ζητοῦσε
κι' ἐκεῖνη ἀνέβαινε ψηλά, στὰ σύννεφα καβάλλα...
Καὶ τῇ στιγμῇ πού ἐφίλησε τὰ κύματα ὁ Ἄρης,
μ' ἓνα τῆς θάλασσας σπασμὸ γεννήθηκε ὁ Κανάρης!

22

Κι' ἰδοῦ, ἀστράφτει καὶ βροντᾷ τῆς Χίου τὸ λιμάνι,
στὴ Σύρο καὶ στὴν Τένεδο τὸ κύμα φωσφορίζει
στὴν Ἀλεξάνδρᾳ φαίνεται, μέσ' στὴν καρδιά τῆς φθάνει
καὶ τοῦ Κανάρη ὁ δαυλὸς σπιθοβολεῖ, καπνίζει...
Τί ἁμαρτία νὰ σβηστῇ κεῖν' ἡ μεγάλη ἐλπίδα,
πού θάκανε σὰν πέλαγος μεγάλη τὴν πατρίδα!

23

Ἄ! τὴν ἀποτυχία του ποιά δόξα τὴν ἐφθάνει;
Τί δάφνη τοῦ ἐχάρισε καὶ τοῦ κλεψεν ἡ Τύχη!
Τόσο Κανάρης, κι' εἰς αὐτὴν τὴν Χίο δὲν ἐφάνη.
Ποιὸς τὴν ἀποτυχία του μπορεῖ νὰ ἐπιτύχη;...
Χρόνους ἐπὶ ἐξώριζε τὴ νύχτ' ἀπ' τὸν αἰθέρα
τὸ βράδυ ἔβγαινε Αὐτὸς κι' ὁ ἥλιος τὴν ἡμέρα!

24

Κι' ὅταν στεφάνι πύρινο ὁ οὐρανὸς φοροῦσε,
κι' ὁ κεραυνὸς στὰ σύννεφα ἐπέτα καβαλλάρης,
ὅταν σεισμὸς ἀκούγετο κι' ἡ θάλασσα βογγοῦσε,
στὸ πέλαγος ἐστρέφανε κι' ἐκράζαν: «ὁ Κανάρης!»
Ἄχ, τὸ Εἰκοσιένα μας τοῦ κόσμου ἦταν νιάτα,
κι' ἡ τελευταία ποίησις Μιλιόνι καὶ Φλοκάτα.

25

Τώρα γεράματα παντοῦ σ' ἀνατολὴ καὶ δύση,
σὲ μεσημβρία καὶ βοριά... Ἐχάλασεν ἡ πλάση!
Στὴ νεκρωμένη μας καρδιά ποιὸς αἷμα θὲ νὰ χύσῃ,
νὰ πάρῃ νεῦρα ἢ ζώῃ κι' ὁ κόσμος ἄλλῃ βράσῃ;
Ἄχ, ποιὸς λαὸς στὸ Γέροντα θὰ δώσῃ νιάτα πάλι,
καὶ στ' ἀδειασμένα τ' ἄρματα φωτιά θὰ ξαναβάλῃ;

26

Γέρασ' ὁ κόσμος, γέρασε ! Τώρα, ψευτιά καὶ λόγια.
Τώρα μὲ πῆχες περπατοῦν καὶ μ' ἀριθμοὺς μιλοῦνε.
Κοιμοῦνται καὶ σηκώνονται μὲ τάξη σὰ ρολόγια,
καὶ εἰς τὸν τόπο τῆς καρδιᾶς βαλάντιο κρεμοῦνε !
Δὲν ἔχει πλέον ἡ ψυχὴ, δὲν ἔχει "Ἄγιο Βῆμα"
σαπίζει μέσα στὸ κορμὶ ὥσάν νεκρὸς στὸ μνήμα.

27

Ποιὸ στόμα «Σήκω !» θὰ εἶπῃ στὸν κόσμο πρὶν πεθάνῃ,
καὶ ποιὸς λαὸς στὰ γόνατα θὰ τὸν ἀνασηκώσῃ ;
Τὸ παγωμένο του κορμὶ ποιά γέννα θὰ ξεστάνῃ,
καὶ ποιά φυλὴ τ' ἀθάνατο νερὸ θενὰ τοῦ δώσῃ ;
"Ε, καὶ νὰ ἔδιν' ὁ Θεός, Ἑλλάς μου, σὺ νὰ ἦσουν,
κι' ἀπὸ τὰ σπλάχνα σου καιροὶ καινούργιοι νὰ βλαστήσουν !

28

Σώπασε, Μοῦσα θλιβερή. Μὲ ἀνοιγμένα μάτια
ὄνειρα βλέπεις κι' ἄφαντο ἀκόμα πανηγύρι.
Παῦσε νὰ χιτίζῃς, δύστυχη, στὰ σύννεφα παλάτια.
Τὰ ὄνειρά σου κοιτῶνται νεκρὰ στὸ κοιμητήρι.
Στὸ Μεσολόγγι, στῆς Γραβιάς τὸ χάνι, στ' Ἄγινόρι.
Πήγαινε, Μοῦσα. Πήγαινε, δυστυχισμένη κόρη ! ..

Μέρος Β', στρ. 29

Τοῦ Μάρτη δὲν θὰ τὸν εὕρῃ τὸ πρῶτο χελιδόνι,
ὅπου θὰ ἔλθῃ ὁλόχαρο, μηνύματα γεμάτο . . .
Δὲν θὰ τὸν εὕρ' ἡ ἀνοιξὴ ἀπάνω στὸ τιμόνι
μὲ ἀνοιγμένα τὰ πανιά στὸ κύμα τὸ δροσάτο !
Στῇ λειτουργίᾳ τῇ δεύτερῃ δὲν θὰ βρεθῇς, Κανάρη,
καὶ στὸ σταυρὸ τοῦ τάφου σου θ' ἀνθήσῃ τὸ θυμάρι . . .

Μέρος Γ', στρ. 30

Στῇ γῇ τὸν θάψετε, στῇ γῇ ! Καὶ δὲν θὰ πλημμυρίσουν
οἱ ἀντρεωμένους μάννες του, ἡ φλόγα καὶ τὸ κύμα ;
Καὶ δὲν θὰ ἔλθουν ἀπ' τῇ γῇ μαζὶ νὰ τὸν ζητήσουν
καὶ νὰ σκεπάσουν μὲ φωτιά καὶ κύματα τὸ μνήμα ;
Στῇ γῇ τὸν βάλατε, στῇ γῇ, σάν στεριανὸ κουφάρι !
κι' ἐθάψετε σάν ἄνθρωπο λοιπὸν καὶ τὸν Κανάρη !

31

'Απὸ τὸ χῶμα βγάλτε τον καὶ σύψτε στ' ἀκρογιαλὴ
π' ἀρμάδας λείψανα κυλᾷ κι' ἀπὸ ντελίνια "ξύλα"
μ' αὐτὰ φωτιά σωρέψετε θεόρατη, μεγάλη,
κι' εἰς φλόγες, φλόγα θάψετε μὲ ροδοδάφνης φύλλα !
Ρίξτε στοῦ ὠκεανοῦ τὰ βάθη τὸν Κανάρη,
τὸ ἄπειρο μὲ τᾶπειρο νὰ κοίτῶνται ξευγάρι ! . . .⁽²⁷⁾

Δ'

ΕΙΣ ΔΟΞΑΝ.

1. Ἡ ὥδή.

1

Δ. Ἐσφαλεν | ὁ τὴν δόξαν
ὀνομάσας ματαίαν, |
καὶ τὸν ἄνδρα | μαινόμενον |
τὸν πρὸ τοιαύτης καίοντα
θεᾶς | τὴν σμύρναν. |

2

Θ. Δίδει αὐτὴ | τὰ πτερὰ |
καὶ εἰς τὸν τραχύν, τὸν δύσκολον
τῆς Ἀρετῆς τὸν δρόμον |
τοῦ ἀνθρώπου τὰ γόνата |
ἰδοῦ | πετάουν. ||

3

Ἀπ. Μικράν ψυχὴν, | κατάπτυστον, |
κατάπτυστον καρδίαν
ἔτυχ' | ὅστις ἀκούει
τῆς δόξης τὴν παράκλησιν |
καὶ δειλιάζει. |

4

Ἀπ. Ποτέ, | ποτέ | μέ δάκρυα |
δέν ἔβρεξεν ἐκεῖνος |
τῶν φίλων του τὸ μῆμα, |
οὔτε τὸ χῶμα ἐφίλησε
τῶν συγγενῶν του. |

5

Εἰς τὸν ἡγριωμένον |
βαθὺν Ὠκεανόν |
ὅπου φυσάει μέ βίαν
καὶ ὀργίζεται | τὸ πνεῦμα
τῆς πικρᾶς Τύχης, |

6

καθ' ἡμέραν κοιτάζει |
 τοὺς πολλοὺς τῶν δυστήνων
 πνιγομένων θνητῶν, |
 καὶ ποῖος ποτὲ τὸν ἤκουσε |
παραπονοῦντα; ||

7

Υ. α { Θερμότατον τὸν πόθον
ἐφύτευσας τῆς δόξης |
 εἰς τὴν καρδίαν τῶν τέκνων σου, |
 ὦ Ἑλλάς, | καὶ καλεῖσαι |
μήτηρ ἡρώων. |

8

Εὐχ. γ { Καθὼς | ἀπὸ τὸ σπήλαιον
ἐκβάς | ὁ λέων | πληγώνει, |
σκοτώνει, | διασκορπίζει |
τολμηρῶν κυνηγῶν |
πλήθος Ἀράβων. |

9

Εὐχ. γ { Καθὼς | εἰς τὸν χειμῶνα |
 τὸ νερόν ὑπερήφανον |
 τοῦ χειμάρρου κυλίνεται,
 καὶ τὰ χωράφια χάνονται,
βοσκοὶ καὶ ζῶα. |

10

Εὐχ. γ { Ἦ | καθὼς | τὴν αὐγὴν
ἐξαπλώνει· ὁ ἥλιος |
 καὶ τ' ἄστρα τ' ἀναρίθμητα |
 ἀπὸ τὸν μέγαν Ὀλυμπον |
πάντα ἐξαλείφει,

11

Ἀγαλλ. γ { οὕτως | τὰ μύρια τάγματα
ἔχυσεν ὁ Ἀράξης, |
 ἀλλά, | ὦ Ἀσπίς Ἑλλάδος,
σὺ | ἐπὶ τοὺς Πέρσας ἄστραψες, |
 κι' ἐγίνον κόνις. |

12

Ψ. Περίφημοι ψυχαί
τριακοσίων Λακώνων, |
ψυχαί, αἱ ποῦ ἐδοξάσατε
τὸν Ἀσωπὸν | καὶ τ' ἄλλος
τοῦ Μαραθῶνος, |

13

Ψ. εὐφραίνει | μέ τὸ ἀθάνατον
μέτρον | τὰς ἀχαΐδας
χήρας | ὁ θεῖος Ὀμηρος, |
καὶ τὸ πνεῦμά σας ἀναπτε
τὸ ἴδιον μέλος. |

14

Ψ. Τοῦ καρτεροῦ Αἰακίδου
τὴν φήμην ἐξηλεύσατε, |
(ἀείμνηστος, θαυμάσιος
ζήλος), | καὶ τ' αἶμα ἐχύσατε
διὰ τὴν Ἑλλάδα. ||

15

Ἐνθ. γ { Κι' ἐγώ, κι' ἐγώ | τὸ σίδηρον
γυρεύω. | Ποῖος μοῦ δίδει
τὰς βροντάς τοῦ πολέμου; |
Ποῖος μ' ὀδηγεῖ τὴν σήμερον
εἰς τὸν ἀγῶνα; |

16

Ἐνθ. γ { Φοβερόν, | μυσαρὸν
θρέμμα | σκληρὰς Ἀσίας, |
Ὀθωμανέ, | τί μένεις; |
Τί νοεῖς; Τί δὲν φεύγεις
τὸν θάνατόν σου; |

17

Ἐνθ. γ { Ἐφθασ' ἡ ὥρα. | Φύγε, |
ἀνέβα τὴν ἀγρίαν
ἀραβικὴν φοράδα. |
νίκησον εἰς τὸ τρέξιμον |
καὶ τοὺς ἀνέμους. |

18

Ἀγαλλ. γ { Ἐπὶ τὸν Ὑμηττόν |
ἐβλάστησεν ἡ δάφνη |
φύλλον ἱερὸν στολίζει |
τὰ ἡρειπωμένα λείψανα
τοῦ Παρθενῶνος. |

19

Ἀγαλλ. γγ { Νέοι, | γυναῖκες, | γέροντες, |
ἐλληνικά θηρία, |
φιλοῦσιν, | ἀποσπάουσι
τοὺς κλάδους, | στεφανώνουσι
τὰς κεφαλὰς των. |

20

Ἐνθ. γ { Ἀνέβα τὴν ἀράβιον, |
Ὀθωμανέ, | φοράδα. |
Τὴν φυγὴν κατεγκρήμισον |
ἐλληνικά θηρία
σὲ κατατρέχουν. |

21

Ἐνθ. γ { Τὴν λάμψιν τῶν ὀργάνων
ἀρειμανίων | Ἴδε |
ἄκουσον τὴν βοὴν
τῶν θάνατον πνεόντων
ἢ ἐλευθερίαν. |

22

Ἐνθ. γ { Νοεῖς, | — «Τρέξατε, | δεῦτε, |
οἱ τῶν Ἑλλήνων παῖδες, |
Ἦλθ' ὁ καιρὸς τῆς δόξης, |
τοὺς εὐκλεεῖς προγόνους μας
ἅς μιμηθῶμεν». |

23

Ἐνθ. γ { Ἐάν τὸ ἀκονίσῃ ἡ Δόξα, |
τὸ ξίφος κεραυνοῖ. |
Ἐάν ἡ Δόξα θερμώσῃ
τὴν ψυχὴν τῶν Ἑλλήνων, |
ποῖος τὴν νικάει, |

24

Ενθ. γγ { Τί τρέμεις; | Τὴν φοράδα
κτύπα, | κέντησον, | φύγε, |
 Ὅθωμανέ· | θηρία |
μάχην πνέοντα, | δόξαν, |
 σὲ κατατρέχουν. ||

25

Θ. Χ α { ὦ Δόξα, | διὰ τὸν πόθον σου
 γίνονται | — καὶ πατρίδος, |
 καὶ τιμῆς, | καὶ γλυκείας
ἐλευθερίας | καὶ ὑμνων |
ἄξια | τὰ ἔθνη.

Προσημείωσις : Ἡ ᾠδὴ παρουσιάζεται δευτέρα κατὰ σειρὰν εἰς τὸ α' τεῦχος. Ταύτην εἶχε περιλάβει ἀπὸ τὸ 1913 ὁ Ν. Μπέρος εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων τῆς Β' τοῦ (τετραταξίου) Γυμνασίου. Ὁ Ἰ. Πολέμης παρέθεσεν αὐτὴν τὸ 1919 εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ τῆς Α' (τετραταξίου) Γυμνασίου. Ἀργότερα ἄλλοι συλλογεῖς τὴν περιέλαβον εἰς τὰς ἰδίας ἢ ἀνωτέρας γυμνασιακὰς τάξεις. Τὸ 1927 ἔλαβε τὴν τιμὴν νὰ εἰσαχθῇ καὶ εἰς τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον : Ἡ Γαλ. Καζαντζάκη, παραλείψασα τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος, περιέλαβε 12 στροφὰς τῆς εἰς τὸ ἀναγνωστικόν τῆς τῆς Ε' τοῦ Δημ. Σχολείου «Ὁ στρατιώτης».

Τὴν ᾠδὴν ἐδίδαξα πσλλὰς φοράς, εἰς διαφόρους τάξεις, σύμφωνα μὲ τὸ προδιαγραφὲν σύστημα. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ μὲν βιβλίον ἐξογκώνεται, ὁ ἀναγνώστης δὲ φοβοῦμαι ὅτι ἐβαρύνθη, παραλείπω τὰς γενομένας ἐκάστοτε συζητήσεις καὶ παραθέτω μόνον τὰ συμπεράσματα, εἰς τὰ ὁποῖα κατὰ τὰς διδασκαλίας ἐκείνας κατελήξαμεν, καὶ ὅσα ἄλλα νομίζω χρήσιμα διὰ τὴν κατανόησιν καὶ δικαίαν ἐκτίμησιν αὐτῆς.

2. Ἑρμηνεῖα λέξεων καὶ φράσεων τῆς ᾠδῆς.

Στροφή 1η. Ὁ Κάλβος ἔχει ἴσως ὑπ' ὄψιν τοῦ τὰ τροπάρια τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας : «Ποία τοῦ βίου τρυφή διαμένει λύπης ἀμέτοχος ; Ποία δόξα ἐσθικὴν ἐπὶ γῆς ἀμετάθετος ; Πάντα σκιᾶς ἀσθενέστερα, πάντα οὐνείρων ἀπατηλότερα». Καὶ «Πάντα

ματαιότης τὰ ἀνθρώπινα, ὅσα οὐκ ὑπάρχει μετὰ θάνατον· οὐ πά-
ραμένει ὁ πλοῦτος, οὐ συνοδεύει ἡ δόξα, κτλ.». Ἐνθυμήσου καὶ
τὸ «ματαιότης ματαιότητων, τὰ πάντα ματαιότης», τοῦ Ἐκκλη-
σιαστοῦ (Α', 1). Καὶ ὁ Βύρων εἶπεν εἰς τὸν Δὸν Ζουάν
(Δ', στρ. 101) «Τὰ μεγάλα ὀνόματα δὲν εἶναι ἄλλο, παρὰ ὀνόματα,
καὶ ὁ ἔρως τῆς δόξης εἶναι ματαιαῖα ἐπιθυμία (1)».

Στροφή 2α. Τὸν δρόμον τῆς Ἀρετῆς γενικώτερον,
τῆς ὁποίας ὅμως κυριώτατον μέρος εἶναι ἡ ἔφεσις πρὸς τὴν
ἐλευθερίαν, πρὸς τὴν ἀπόκτησιν ἐλευθέρου πατρίδος. Ἴδε καὶ
τὴν τελευταίαν στροφήν τῆς ᾠδῆς. — Τὰ γόνατα· διότι αὐτὰ
κυρίως λυγίζουσιν.

Στροφή 3η. Κατάπτυστον· ἡ λ. εἶναι παλαιά, τὴν χρη-
σιμοποιεῖ ὁ Αἰσχύλος, ὁ Εὐριπίδης, ὁ Ἀνακρέων, ὁ Δημοσθέ-
νης, κἄ.

Στροφή 6η. Παραπονοῦνται. Δὲν ἐκβάλλει στεναγμόν,
δὲν αἰσθάνεται οἴκτον, δὲν συμπονεῖ, μολονότι βλέπει καθ' ἑκά-
στην πολλοὺς ἀτυχεῖς συμπολίτας του νὰ βασανίζωνται (τοὺς σκλά-
βους π.χ. ἀπὸ τοὺς τυράννους των), νὰ πεθαίνουν. Ἡ ζωὴ εἶναι
σκληρά, ἡ Τύχη πολλὰς φορὰς ἰσχυροτέρα ἀπὸ τὰς προσπάθειάς
τῶν ἀνθρώπων, καὶ τότε πικρά, ὠργισμένη, ἐξαπολύει θυέλλας
κατ' αὐτῶν καὶ τοὺς καταποντίζει, ἐν ᾧ ἀγωνίζονται νὰ ἐπιπλεύ-
σουν εἰς τὸ πέλαγος τῆς συμφορᾶς των. Αὐτὸς ὅμως μένει τε-
λείως ἀσυγκίνητος, εἶναι ψυχρὸς, ἀναισθητος, πεπωρωμένος. Καὶ
αἱ τέσσαρες δηλ. στροφαὶ (3—6) ἐννοοῦν ὅτι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος
δὲν δέχεται τὴν πρόσκλησιν τῆς δόξης δὲν ἀγαπᾷ τοὺς συγγενεῖς,
οὔτε τοὺς φίλους, οὔτε τοὺς συνανθρώπους του, δὲν εἶναι ἄνθρω-
πος, ἔχει αἰσθήματα ποταπά, χυδαῖα, πρόστυχα, μικρὰν ψυχὴν,
κατάπτυστον καρδίαν (*).

Στροφή 8η. Ἀράβων· αὐτοὶ φημίζονται ὡς καλοὶ κυ-
νηγοί.

Στροφή 10η. Τὸν Ὀλυμπον = τὸν οὐρανόν. Ἐπειδὴ ὁ
Ὀλυμπος ἦτο ἡ κατοικία τῶν θεῶν καὶ ἔφθανε μέχρι τοῦ αἰθέ-
ρος, ὑπεράνω τοῦ ὁποίου ἔκειτο ἀμέσως ὁ οὐρανός, Ὀλυμπος
καὶ οὐρανός πολλὰκις συνήπτοντο μετ' ἀλλήλων καὶ συνεχέοντο.
Ἴδε προχειρῶς Ὀμήρου Α 497, Ζ 108, Θ 394, κἄ.

Στροφή 11η. Ὁ Ἀράξης = ὁ γνωστός ποταμὸς τῆς Ἀρ-
μενίας, παραπόταμος τοῦ Κύρου, ὅστις ἐκβάλλει Ν. τοῦ Βακοῦ
εἰς τὴν Κασπίαν. — Ἀσπίς· συχνὴ εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν ἡ

χεῖς τῆς λ. κατὰ μετωνυμίαν πρὸς δήλωσιν ὁλοκλήρου σώματος στρατοῦ (= ἀσπιδοφόροι ὁπλῖται). Ἴδε προχείρως Ἡροδ. 5,30 *δοκτακισχίλη ἀσπίς*. — Ἀστραψες = συχνὰ ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος ἀσπίδας καὶ τὰ χάλκινά ὅπλα στρατιᾶς ὁλοκλήρου ν' ἀστράπτουν ἀπὸ τὸν ἥλιον. Πρβλ. προχείρως Β 455—458. «*Ἦντε πῦρ αἰδηλον ἐπιφλέγει ἀσπετον ὕλην — οὐρεος ἐν κορυφῇς, ἕκαθεν δέ τε φαίνεται ἀγῆ, — ὧς τῶν* (= Ἑλλήνων) *ἐρχομένων ἀπὸ χαλκοῦ θεσπεσίῳ — αἶγλη παμφανόωσα δι' αἰθέρος οὐρανὸν ἴκεν*». Καὶ Α 61 κέ.: «*Ἐκτωρ δ' ἐν πρώτοισι φέρ' ἀσπίδα πάντοσ' ἐίστην . . . πᾶς δ' ἄρα χαλκῷ λάμφ' ὥστε στεροπὴ πατρὸς Διὸς αἰγώχοιο*». — Ἐγινον κόνις = κατεστράφησαν τελείως, ἔξωλοθρεύθησαν, ἐξηφανίσθησαν.

Στροφὴ 14η. Τοῦ Αἰακίδου = τοῦ Ἀχιλλέως ἡ φήμη, τὸ παράδειγμα, ἐδόνει ὅλων σας τὰς ψυχάς (*).

Στροφὴ 16η. Τί νοεῖς; ἐδῶ σημαίνει τί σκέπτεσαι, τί συλλογίζεσαι;

Στροφὴ 17η. Ἀραβικήν, διότι αὐταὶ φημίζονται διὰ τὴν ταχύτητα των.

Στροφὴ 18η. Ἐπὶ τὸν Ὑμητιὸν = τὸ γνωστότερον τῆς Ἀττικῆς καὶ πλησιέστερον ὄρος πρὸς τὰς Ἀθήνας, τὴν Ἑλλάδα τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τὸ ὠραῖον περὶ τοῦ Εὐριπίδου ἐπίγραμμα, ὅπου καὶ ὁ Παρθενών (*).

Στροφὴ 20ή. Κατεγκρήμνισον = τάχυνε, βίασε. — Κατατρέχουν = καταδιώκουν.

Στροφὴ 21η. Ἀρριμανίων ὁργάνων = πολεμικῶν ὅπλων.

Στροφὴ 22α. Νοεῖς; = ἀκούεις; ἀκροάζεσαι; ἀντιλαμβάνεσαι; — Τρέξατε — μιμηθῶμεν εἶναι τὸ θούριον ἄσμα, τὸ ὁποῖον ψάλλον ἐνθουσιῶντες οἱ Ἕλληνες πολεμισταὶ καὶ ἀκούει ὁ ποιητής (*).

Στροφὴ 23η. Τὸ ξίφος εἶναι κεραυνός, δὲν εἶναι ὄπλον ἀνθρώπινον, ἀλλὰ θεῖον, ἀνίκητον, ἐὰν ὁ φέρων αὐτὸ ἐμπνέεται ἀπὸ τὸν πόθον τῆς δόξης (*).

3. Λογικὴ διάρθρωσις τῆς ᾠδῆς.

Α'. Στρ. 1. *Ἐσφαλεν ὁ ὀνομάσας ματαίαν τὴν Δόξαν.*

Στρ. 2. *Ἰσα-Ἰσα αὖτις μεταμορφώνει τὸν φιλόδοξον εἰς*

ἀσυγκράτητον ἦρωα, ὁ ὁποῖος τολμᾷ τὰ πάντα χάριν τῆς ἀρετῆς.

Στρ. 3—6. *Ἐνῶ δ' ἀφιλόδοξος εἶναι κατάπτυστος.*

Β'. Στρ. 7. *Ὡς Ἑλλάς, τῆς δόξης τὸν πόθον θερμότατον ἐφύτευσε εἰς τὰ τέκνα σου.*

Στρ. 8—14. *Χάριν αὐτῆς ἐπολέμησαν ἡρωικῶς οἱ Ἕλληνες εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους (ἐνθυμήσου τὸν Μαραθῶνα, τὴν Σαλαμῖνα, τὰς Πλαταιάς).*

Στρ. 15—24. *Χάριν αὐτῆς πολεμοῦν καὶ τώρα, καὶ διὰ τοῦτο θὰ διώξουν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τοὺς τυράννους των.*

Γ'. Στρ. 25. *Ὡς δόξα, διὰ τὸν πόθον σου τὰ ἔθνη γίνονται ἄξια τιμῆς καὶ πατρίδος καὶ ἐλευθερίας (').*

4. Καλολογικὴ ἀνάλυσις τῆς ᾠδῆς.

Ἡ ᾠδὴ εἶναι ἡ δευτέρα, καθὼς εἵπομεν, τοῦ α' τεύχους, εὐθὺς μετὰ τὸν Φιλόπατριν. Ὁ Φιλόπατρις ἦτο ὁ ὕμνος πρὸς τὴν ἰδιαιτέραν πατρίδα τοῦ ποιητοῦ. Μὲ τὴν δευτέραν αὐτὴν ᾠδὴν τοῦ Εἰς τὴν Δόξαν ἀρχίζουν οἱ ὕμνοι πρὸς τὴν εὐρυτέραν πατρίδα, τὴν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία εἶχεν ἀποδυσθῆ εἰς τὸν ὑπεράνθρωπον ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, καὶ μὲ ἀλλεπάλληλα ὑπέροχα κατορθώματα ἀπεδείκνυνεν εἰς τὸν κατάπληκτον κόσμον ὅτι δὲν εἶχεν ἀποθάνει καὶ ὅτι ἤρχιζε νὰ γράφῃ τὴν νεωτέραν τῆς ἱστορίας μὲ νέας σελίδας δόξης, ἰσαξίας τῶν παλαιῶν.

Ἡ ᾠδὴ ἀρχίζει πολὺ ὥραϊα. Εὐρέθη, λέγει ὁ ποιητής, ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος εἶπεν: «Ἡ δόξα εἶναι θεότης ἀνάξια προσοχῆς» καὶ τρελλὸς ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος λατρεύει αὐτήν». Ὁ π. διαμαρτύρεται ἐναντίον αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος ἐπιπολαίως ἐξέφερε τὴν γνώμην ταύτην. Καὶ ἡ διαμαρτυρία του παρουσιάζεται ἐντονωτάτη, μὲ ἀγανάκτησιν σχεδόν, ἔτσι πὺν προτάσσεται τὸ εἰς τὴν πρώτην-πρώτην συλλοβὴν τονιζόμενον ῥῆμα ἔσφαλε, τὸ ὁποῖον συγκεντρώνει εὐθὺς τὴν προσοχὴν μας καὶ σηκώνει ὅλον τὸ βάρος τῆς ἐπακολουθοῦσης προτάσεως.

Ἡ δευτέρα στροφὴ, ἡ ὁποία ἐκφράζει, θετικῶς τώρα, τὴν γνώμην τοῦ ποιητοῦ, ὅτι δηλ. ὁ πόθος τῆς δόξης δύναται νὰ μεταμορφώσῃ καὶ τὸν δειλότατον εἰς γενναϊότατον, τὸν ἀδυνατώτατον εἰς δυνατώτατον, διευτυπῶθῃ ἀκόμη ζωηροτέρα. Ἡ δὲ ἔπειτα

ἀναξία λόγου καὶ ἀνωφελὴς αὐτὴ θεότης, τὴν ὁποίαν εἶναι ἀνοησία νὰ λατρεύῃ κανεὶς, εἶναι τόσον εὐεργετική, τόσον ἰσχυρά, τόσον θαυματουργός, ὥστε τὸν πιστὸν τῆς, ὁ ὁποῖος μόλις ἡμπορεῖ νὰ σύρῃ τὰ πόδια του ἐπὶ τῆς γῆς, αὐτὴ τὸν καθιστᾷ ἱκανὸν νὰ πετάξῃ στοὺς οὐρανοὺς.

Ἔτσι καὶ αἱ δύο στροφαί, μολονότι μὲ συνηθεστάτας λέξεις διατυπωμέναι, εἶναι ὡραιόταται, πρόσωπον φωτεινὸν τῆς ᾠδῆς, προβάλλουσαι εἰς τὴν φαντασίαν μας δύο εἰκόνας ζωηράς. Εἰς τὴν πρώτην, ἥ δόξα εἶναι θεά· ὁ πιστὸς προσέρχεται μὲ εὐλάβειαν εἰς τὸν ναὸν τῆς, προσεύχεται καὶ ζητεῖ τὴν ἐνίσχυσίν τῆς, προσφέρων εἰς αὐτὴν τὸ θυμιάματόν του (τὴν σμύρναν). Καὶ ἰδοὺ, ἔνῳ πρὸ ὀλίγου, ὅτε προσήρχετο εἰς τὸ προσκύνημά του, ἡσθάνετο τὰ γόνατά του νὰ λυγίζουσιν ἀπὸ τὴν ἀπογοήτευσιν, τὴν κούρασιν, τὴν δειλίαν, τώρα ἀποκτᾷ τοιοῦτον θάρος, τοιαύτην αἰσιοδοξίαν, τοιαύτην δύναμιν, ὥστε νομίζει ὅτι ἀπέκτεσε περὰ. Καὶ τὸν βλέπομεν, (τοῦ ἀνθρώπου τὰ γόνατα, ἰδοὺ, πετάουσιν, κατὰ ἐνεστώτα) εἰς τὴν δευτέραν εἰκόνα νὰ ὀρμᾷ εὐθὺς ἐνθουσιώδης καὶ νὰ ἀναβαίνει ταχύς, ἀκούραστος, ἀκατάβλητος, τὸ ἀπέναντι βουνόν, εἰς τὸν ἀνηφορικὸν καὶ γεμάτον ἀπὸ ἀποτόμους βράχους καὶ μυτερὰς πέτρας δρόμον τῆς Ἀρετῆς (*).

Αἱ ἐπόμεναι τέσσαρες στροφαί (3—6) μᾶς δίδουν ἐν ἀντιθέσει τὴν εἰκόνα τοῦ ἀφιλοδόξου, τὸν ὁποῖον ὁ ποιητὴς ἐπικρίνει δριμύτατα. Εἶναι λέγει, ἀναίσθητος εἰς τὰς δυστυχίας τῶν ἄλλων, πεπωρωμένος κατὰ τὴν ψυχὴν. Ὡραία διατυπωμένη εἶναι εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο ἡ εἰκὼν τῆς πολυμόχθου ζωῆς τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸν κόσμον αὐτόν. Ταξιδεύομεν, προσπαθοῦντες νὰ φθάσωμεν ὁ καθένας εἰς τὸν λιμένα-τέρμα πού θέλει, ἐπάνω σὲ μικρὰ караβάκια, σὲ θάλασσα πλατεῖα καὶ βαθειά. Ἀλλά, παρ' ὅλας τὰς προετοιμασίας τοῦ ταξιδιοῦ, παρ' ὅλην τὴν ἔντονον προσοχὴν μας κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτοῦ, παρ' ὅλην τὴν ἐπιτηδεϊότητα τῶν χειρισμῶν, ἡ Τύχη πολλὰς φορὰς ὀργίζεται ἐναντίον μας. Τότε μὲ τὸ φύσημά της ἐξαπολύει τὴν θύελλαν ἐπάνω στὰ πελάγη, τὰ караβάκια μας ἀνατρέπονται, οἱ δυστυχεῖς ἐπιβάται εὐρίσκονται παραδεδομένοι εἰς τὴν μαγίαν τῶν κυμάτων, καὶ ὕστερα ἀπὸ ἀπεγνωσμένας προσπαθείας νὰ κρατηθοῦν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, ἔνῳ κραυγάζουν ἐπικαλούμενοι βοήθειαν, καταποντίζονται μετ' ὀλίγον εἰς τὰ βάθη τῆς ἀσπλάγχχνου θαλάσσης. (Ὁ ποιητὴς κατῳρθωσε μὲ πολλὴν τέχνην νὰ περιλάβῃ εἰς μίαν φρά-

σιν πολλὰς συνήθεις μεταφορὰς τῇ κοινῇ ὁμιλίᾳ: τὸ ταξίδι τῆς ζωῆς, τὰ ναυάγια τῆς ζωῆς, τὸ φύσημα τῆς Μοίρας, μ' ἔπνι-
ξεν ἡ συμφορὰ, ἡ ὠργισμένη Τύχη, κτλ.). Ὁ ἀφιλόδοξος βλέπει
τὸ θλιβερόν αὐτὸ θέαμα, καὶ ὅα μόνον δὲν ρίπτεται νὰ σώσῃ
κανένα ἀπὸ τοὺς κινδυνεύοντας, ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην συμπά-
θειαν αἰσθάνεται δι' αὐτούς, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην λέξιν οἴκτου
προφέρει διὰ τὴν σκληρὰν μοῖραν των. Εἶναι πράγματι ἄξιος ἐμ-
πιτισμοῦ. (Ὁ π., μολονότι ὁμιλεῖ γενικῶς, ἔχει ὑπ' ὄψιν του κυ-
ρίως τοὺς σκλάβους, τῶν ὁποίων ἡ μακρὰ δουλεία ἀπεχαλύνωσε
τὴν ψυχὴν καὶ ἀφῆρεσε κάθε γενναῖον αἶσθημα πρὸς τοὺς συντυ-
ραννουμένους συμπολίτας των, πολὺ δὲ περισσότερον τὴν ὁρμὴν
πρὸς ὁμόθυμον ἐξέγερσιν διὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας. Ἴδε
τὰς σημειώσεις).

Ὡστε πρέπει λοιπὸν ν' ἀπελπισθῇ κανεὶς διὰ τὴν ἀπελευθέ-
ρωσιν τοῦ σκλαβωμένου Ἑθνους:

Ὅχι! βροντοφωνεῖ ὁ ποιητής. Ἡ Ἑλλὰς δὲν εἶχε, οὔτε ἔχει
τοιούτους ἀναισθήτους, μικροψύχους, ἐγωιστάς, ἀφιλοπάτριδας
πολίτας:

Θερμότατον τὸν πόθον
ἐφύτυσας τῆς δόξης
εἰς τὴν καρδίαν τῶν τέκνων σου,
ὦ Ἑλλὰς (*), καὶ καλεῖσαι
μῆτηρ ἡρώων.

Ἡ ὅλη στροφή ἀποτελεῖ ἰσχυροτάτην ἀντίθεσιν πρὸς τὰ
προηγούμενα, ἡ ἀντίθεσις δὲ αὕτη ἐξάιρεται ἀκόμη περισσότε-
ρον μὲ τὴν πρόταξιν τοῦ προπαροξυστικοῦ ἐπιθέτου θερμότα-
τον (τὸ ὅποιον πρέπει νὰ τονισθῇ δυνατὰ) καὶ μὲ τὸ κλείσιμον
ἐπίσης τῆς στροφῆς μὲ τὴν λ. ἡρώων (ἡ ὁποία καὶ αὕτη πρέ-
πει ἐπίσης νὰ τονισθῇ).

Ὁ ποιητής φυσικὰ ἐνθυμεῖται ἐδῶ τὴν γεμάτην ἀπὸ αὐτοθυ-
σίαν καὶ χάριν τῆς δόξης δρασίαν τῶν τέκνων τῆς Ἑλλάδος κατὰ
τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν. Ὁ Μαραθῶν, αἱ Θερμοπύλαι, αἱ Πλαταιαί,
οἱ μεγάλοι αὐτοὶ σταθμοὶ τῆς δόξης τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἀρ-
χαιότητα ἐμφανίζονται λάμποντες μὲ ἀνέσπερον φῶς μέσα εἰς τὸν
νοῦν του. Ὀλίγαι χιλιάδες Ἑλλήνων, ἀνιταχθέντες ἐναντίον ἑκα-
τομμυρίων, χειμάρρου ἀληθινοῦ, Περσῶν, κατώρθωσαν, ἐπειδὴ
ἐκεντρίζοντο ἀπὸ τὸν πόθον τῆς δόξης, ἀπὸ τὸν ζῆλον νὰ μὴ ἐν-

τροπιάσουν τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα, νὰ συντρίβουν, νὰ ἐξουθενώσουν, νὰ ἐκμηδενίσουν τὸν ἐχθρόν. Ὁ ποιητὴς θέλει νὰ ὑπενθυμίσει τὴν αἰτίαν τοῦ θαυμαστοῦ αὐτοῦ ἔργου εἰς τοὺς ἀκροατάς του. Πῶς τὸ κατώρθωσαν; Εἶχαν, λέγει, ἔναυλα πάντοτε εἰς τὰς ἀκοάς των τὰ ἔπη τοῦ ποιητοῦ ποὺ εἶχε παιδεύσει ὅλην τὴν Ἑλλάδα, ἐμπρὸς εἰς τὰ μάτια των ὑψώνετο ἐπιβλητικὸν τὸ παράδειγμα τοῦ πρώτου ἀπὸ τοὺς ἥρωας, τοῦ Ἀχιλλέως, ὁ ὁποῖος ἐπροτίμησε ταχύ, ἀλλ' ἐνδοξον θάνατον, ἀντὶ τῆς μακροῦς, ἀλλ' ἀδόξου ζωῆς ἢ ἔφεσις πρὸς μίμησιν, πρὸς ἀπόκτησιν ὁμοίας πρὸς αὐτὸν δόξης ἐξῆπτε τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ψυχὴν των, καί, ὥσάν λέοντες, ὥσάν ὀρητικὸς χεῖμαρρος, ὥσάν ἐκτυφλωτικὸς ἥλιος, ἐπελθόντες κατὰ τῶν βαρβάρων, διεσκόρπισαν αὐτούς.

Αἱ στροφαὶ (8—14), μὲ τὰς ὁποίας ὁ ποιητὴς διετύπωσε τὰ νοήματα αὐτά, εἶναι ἄνιστοι.

Ἡ 8η παρομοιάζει μὲ πολλὴν γοργότητα (τρία ἀλλεπάλληλα ῥήματα ποὺ ἐκφέρονται ἀσυνδέτως) τὴν ἐπίθεσιν τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν Περσῶν μὲ τὴν ἐπίθεσιν λέοντος ⁽¹⁰⁾ ἐναντίον πλήθους Ἀράβων, οἱ ὅποιοι ἐβγήκαν νὰ τὸν κυνηγήσουν, ἀλλὰ γρήγορα ἔφυγαν σκορπισμένοι, πληγωμένοι, δεκατεμμένοι.

Ἡ 9η μὲ τὴν κάθοδον ὀρητικοῦ χεῖμαρρου, ὁ ὁποῖος ἐξαφανίζει μέσα εἰς τὰ ἀτίθασα νερά του βοσκούς καὶ ζῶα.

Ἡ 10η μὲ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Ἥλιου, ὁ ὁποῖος σβήνει μὲ τὴν λάμψιν του ὅλα τὰ ἄστρο.

Ἀπὸ τὰς τρεῖς αὐτὰς παρομοιώσεις ἡ πρώτη εἶναι πολὺ ἐπιτυχημένη. Εἰς τὴν δευτέραν ὅμως διέλαθε τὸν ποιητὴν ὅτι τὰ χωράφια, οἱ βοσκοὶ καὶ τὰ ζῶα δὲν ἐπιτίθενται ἐναντίον τοῦ χεῖμαρρου, ὅπως ἦλθαν οἱ Πέρσαι ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος. Καὶ τὸ ἐπίθετον δὲ ὑπερῆφανον (τὸ νερόν) εἶναι ἀνάρμοστον ἐδῶ ⁽¹¹⁾.

Ἡ τρίτη πάλιν εἶναι ἐντελῶς ἀνεπιτυχής. Οἱ μ. εὐκόλα τὸ πιστοποιοῦν, ἐὰν ζητηθῇ ἀπὸ αὐτοὺς νὰ εὗρουν ποῖα εἶναι «τὰ αὐτὰ» γνωρίσματα τῶν δύο παραστάσεων. Δὲν εὐρίσκεται σχεδὸν κανένα, τοῦναντίον δὲ παρουσιάζονται τὰ ἐξῆς σπουδαῖα διάφορα: α) τὰ ἄστρο σβήνουν κάθε αὐγή, λίγα-λίγα καὶ σιγὰ-σιγὰ, πρὶν φανῇ εἰς τὸν ὀρίζοντα ὁ ἥλιος καὶ ἐκτοξεύσῃ τὰς ἀκτῖνας του· β) καὶ ἐδῶ τὰ ἄστρο δὲν κάμνουν ἐπίθεσιν ἐναντίον τοῦ ἡλίου· λείπει ἐπομένως ἡ ἐννοια τῆς πάλης, τῆς μάχης, τῆς ἀντιστάσεως ἔστω, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔχομεν ἔντασιν δυνάμεων πρὸς ἄμυναν, καὶ τέλος τὴν συντριβὴν, τὴν ἄτακτον φυγὴν πρὸς σωτη-

ρίαν. Παραμένει λοιπόν ὡς μόνον γνώρισμα «τὸ αὐτὸ» ἡ ἀόριστος ἔννοια ἐξαφάνισις, ἡ ὁποία ὅμως καὶ αὐτή, ὅπως ἐλέχθη, δὲν προέρχεται εἰς τὰ ἄστρα κυρίως ἀπὸ τὸν ἥλιον. Θὰ ἤμποροῦσε βέβαια νὰ εἰπῇ κανεὶς ὅτι τὸ ρῆμα ἐξαπλώνεται, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖ ὁ ποιητής, μᾶς ὠθεῖ εἰς τὴν ἰδέαν νὰ θεωρήσωμεν τὴν λ. ἥλιος ὡς τεθεῖσαν μὲ τὴν σημασίαν τῆς λ. φῶς. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ πρέπει νὰ ἀπορριφθῇ. Διότι ὅπως ὁ π. συνεκέντρωσε προηγουμένως τὴν δύναμιν τοῦ ἐξαφανίζοντος εἰς μίαν ἔννοιαν εὐσύνοπτον καὶ ἰσχυράν, τὸν λέοντα, τὸ νερόν τοῦ χειμάρρου, ἔτσι καὶ ἐδῶ ἡ φαντασία μας ἔχει ἀνάγκη νὰ ὀλιγώρῃ τοῦ ἡλίου, ἀλλὰ τοῦ Ἡλίου, ὁ ὁποῖος συγκεντρώνει τὰς δυνάμεις ὅλας τοῦ φωτός καὶ κυριαρχεῖ μὲ αὐτὰς εἰς τὴν πλάσιν κατὰ τὴν αὐγὴν.

Εἰς τὴν παράθεσιν τῆς γ' ταύτης παρομοίωσης παρέσυρε, φαίνεται, τὸν Κ. ἡ ἐπομένη ἀτέχνως διατυπωθεῖσα στροφὴ (ἡ 11η). Εἰς ταύτην τὴν μὲν Περσίαν ὠνόμασεν ὁ Ἀράξης, τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Περσῶν παρουσιάζει μὲ τὴν φράσιν ὁ Ἀράξης ἔχυσεν κατὰ τῆς Ἑλλάδος τὰ μύρια τάγματα, τοὺς δὲ ὑπερασπίσαντας τὴν χώραν κατὰ συνεκδοχὴν ἀσπίδα τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία ἄστραψε ἐπὶ τοὺς Πέρσας κ' ἔγινον κόνις. Ἔτσι ἐδημιούργησε μὲ τὰς λέξεις ἔνωσιν μεταξὺ τῆς 10ης στροφῆς καὶ τῆς 11ης: ὅπως ὁ Ἥλιος μὲ τὴν λάμψιν του ἐξαλείφει τὰ ἀναρίθμητα ἄστρα, ἔτσι καὶ ἡ ἀσπίς τῆς Ἑλλάδος, λάμπασα (ἀπὸ δάνειον φῶς αὐτῇ, τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου), ἔσβησε, μετέβαλε εἰς κόνιν τοὺς ἀναριθμήτους ἐχθρούς. Ὅτι αἱ ἐκφράσεις αὗται εἶναι ἐξεζητημέναι, εὗρίσκει κανεὶς ἀμέσως, ἐὰν θελήσῃ νὰ ζωντανεύσῃ τὰς λ. μὲ τὰς εἰκόνας ποὺ θέλουν νὰ δημιουργήσουν. Ἡμποροῦμεν βέβαια νὰ εἴπωμεν, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι, ἡ ἀσπίς τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅπως τὰ δημοτ. τραγούδια λέγουν ἄλογο καὶ πεζοῦρα, ἀλλὰ δὲν βλέπομεν μὲ τὴν φαντασίαν μας μίαν ἀσπίδα ἢ ἓνα ἄλογο, ἀλλὰ νοοῦμεν πλῆθος ἰππέων ἢ ἀσπιδοφόρων ὀπλιτῶν. Καὶ πάλιν, εἶναι δυνατόν νὰ φαντασθῶμεν ὅτι αἱ ἀσπίδες αὗται ἀστράπτουν ἀπὸ τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου, ἀλλ' ὅτι μὲ τὴν λάμψιν αὐτὴν ἔχουν τὴν δύναμιν νὰ μεταβάλουν «εἰς κόνιν»⁽¹²⁾ τοὺς ἐχθρούς, δὲν εἶναι νοητόν.

Αἱ ὑπόλοιποι στροφαὶ (12—14) τοῦ τμήματος εἶναι καλαί.

Ὁ ποιητής, μετὰ τὴν ὑπόμνησιν τῶν μεγάλων κατορθωμάτων

των, τὰ ὁποῖα ἐπετέλεσεν ἡ ἀρχαία Ἑλλάς καὶ ἐδοξάσθη, ἔρχεται τώρα εἰς τὰ σημερινὰ χρόνια. Δόξα τῷ θεῷ, λέγει, καὶ οἱ νέοι Ἕλληνες βαδίζουν ἐπάνω εἰς τὰ ἴχνη τῶν ἀρχαίων προγόνων των. Ὁ πόθος τῆς δόξης πλημμυρίζει ὅλων τὰ στήθη. Καὶ ἐγὼ ὁ νεώτερος, ὁ ἀπόγονος, λέγει, ζητῶ νὰ συμμετάσχω εἰς τὴν δόξαν αὐτὴν, ζητῶ νὰ πολεμήσω (15ῃ στροφῇ⁽¹³⁾). Καὶ μὲ τὴν βεβαιότητα περὶ τῆς νίκης, βεβαιότητα, τὴν ὁποίαν τοῦ παρέχει ἡ ὁμόθυμος συμμετοχὴ ὅλων εἰς τὸν ἀγῶνα, ὁ π. ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Τοῦρκο δυνάστην μὲ δύο στροφάς (τὴν 16ην καὶ 17ην), τὰς ὁποίας καθιστῶσι ζωηροτάτας αἱ μικροὶ ἀσύνδετοι προτάσεις, καὶ αἱ ἀλλεπάλληλοι ἐρωτήσεις, προλέγει εἰς αὐτὸν τὴν ἀφρευκτον καταστροφὴν του, ἐὰν δὲν ἀναβῇ ταχέως ἐπὶ τοὺς ἵππους καὶ τραπῇ εἰς φυγὴν. Διότι, προσθέτει, (στρ. 18ῃ καὶ 19ῃ).

Ἐπὶ τὸν Ὑμηττόν
ἐβλάστησεν ἡ δάφνη·
φύλλον ἱερὸν στολίζει
τὰ ἡρειπωμένα λείψανα
τοῦ Παρθενῶνος.

Νέοι, γυναῖκες, γέροντες,
ἑλληνικὰ θηρία,
φιλοῦσιν, ἀποσπάουσι
τοὺς κλάδους, στεφανώνουσι
τὰς κεφαλὰς των.

Αἱ δύο αὐταὶ στροφαὶ εἶναι πολὺ ἐπιτυχημέναι, παρουσιάζουσαι ἔμπρὸς μας λαμπρὰν εἰκόνα. Ὁ ποιητής, ἀντὶ νὰ εἰπῇ ὅτι ὅλους τοὺς Ἕλληνας κινεῖ καὶ ἐμπνέει ὁ πόθος νὰ φανοῦν ἀντάξιοι τῆς παλαιᾶς δόξης τοῦ ἔθνους των, συμπεριλαμβάνει τὴν Ἑλλάδα ὅλην εἰς τὰς Ἀθήνας (ἡ δάφνη ἐβλάστησεν ἐπὶ τὸν Ὑμηττόν), τὴν πνευματικὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἑλλάδος, καὶ μέσα ἀπὸ αὐτὰς ὑψώνει ἔμπρὸς εἰς τὸν νοῦν μας τὸν Παρθενῶνα, τὸ μνημεῖον, τὸ ὁποῖον ἐμφανίζει τὴν ὑψίστην ἐπιτυχίαν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ περισσότερον ἀπὸ κάθε τι ἄλλο συμβολίζει ὅλην τὴν δύναμιν τοῦ ἀρχαίου ἑλλ. πνεύματος καὶ τὴν δόξαν ἐν γένει τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος⁽¹⁴⁾. Ὁλος ὁ σημερινὸς ἑλληνικὸς κόσμος ἔχει ἀναβῇ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, διὰ νὰ προσκυνήσῃ καὶ ἀντλήσῃ δυνάμεις ἀπὸ τὸν κατὰ θεῖαν τινὰ κατάνευσιν

δαφνοστόλιστον σήμερον Παρθενῶνα· ἐμπνεόμενος δὲ ἀπὸ τὸ μεγαλειῶδες αὐτὸ μνημεῖον τῶν μεγίστων ἐπιτευγμάτων τῆς φυλῆς του, ὀρκίζεται ν' ἀγωνισθῇ μέχρι θανάτου, ν' ἀπελευθερώσῃ αὐτὸ ἀπὸ τοὺς βαρβάρους· ὁ καθεὶς ποθεῖ νὰ συμμετάσχη καὶ αὐτὸς εἰς τὴν δόξαν ὅτι τὸ ἀπέσπασεν ἀπὸ τοὺς ρύπους τῆς δουλείας καὶ τὸ ἀπέδωκεν ἑλεύθερον, καθαρὸν καὶ λάμπον εἰς τὴν λατρείαν τῆς ἀνθρωπότητος⁽¹⁵⁾. Ὁ πόθος αὐτὸς τοὺς ἠλεκτρίζει ὅλους, νέους καὶ γέροντας, ἄνδρας καὶ γυναῖκας, ἡ ἕως χθὲς φοβισμένη ψυχὴ των ἔγινε τώρα ψυχὴ λέοντος (= ἑλλη ν ι κ ἂ θ η ρ ῖ α)⁽¹⁶⁾ καί, ἀποφασισμένοι νὰ πολεμήσουν ὅλοι γενναϊότατα καὶ νὰ φανώσιν ἀντάξιοι ἀπόγονοι τῶν παλαιῶν Μαραθωνομάχων, Σαλαμινομάχων καὶ Πλαταιομάχων, οἱ ὅποιοι μὲ τὰς νίκας των ἔθεσαν τὰς βάσεις διὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ θαύματος τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, προεξοφλοῦν τὴν κατατρόπωσιν τοῦ ἐχθροῦ καὶ στεφανώνουν ἀπὸ τώρα τὰς κεφαλὰς των μὲ τὴν δάφνην, τὴν σφραγίδα τῆς νίκης των. Ἡ διατύπωσις τῆς 19ης στροφῆς (τρία ὑποκείμενα ἀσύνδετα, τρία ῥήματα ἐπίσης ἀσύνδετα, εἰς ἱστορικὸν ἔνεστιῶτα), μᾶς δεικνύει ἀνάγλυφον τὸν ἑξαλλοῦν τοῦτον ἐνθουσιασμόν, μὲ τὸν ὅποιον ἀποδύονται εἰς τὸν ἀγῶνα ὅλοι οἱ Ἕλληνες.

Καὶ ὁ ποιητής, πλήρης καὶ αὐτὸς ἀγαλλιάσεως, ἀλλὰ καὶ βεβαίωτος, ὅτι ἐμπρὸς εἰς τὴν τοιαύτην φιλοτιμίαν τῶν συμπολιτῶν του δὲν εἶναι δυνατόν πλέον νὰ σταθοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ Τοῦρκοι, ἐπαναλαμβάνει πρὸς αὐτοὺς (στρ. 20ῇ) ἔντονον τὴν σύστασίν του περὶ ταχείας φυγῆς των. Εὐθὺς κατόπιν, μὲ τὰς ἐπομένας στροφὰς μᾶς παρουσιάζει εἰς ὥραιās ὀπτικάς καὶ ἀκουστικάς ἐντυπώσεις τὴν εἰκόνα τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων, τὰ ὅποια, ἀκάθεκτα, μὲ τὴν ἀπόφασιν νὰ νικήσουν ἢ ν' ἀποθάνουν, προχωροῦν ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, ἐν ᾧ τὰ ὅπλα των ἀστροάπτουν ὑπὸ τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου (στρ. 21ῇ), ἐν ᾧ τὰ στήθη των ψάλλουν μὲ θέρμην τὰ θούρια ἐκεῖνα, μὲ τὰ ὅποια οἱ νεώτεροι Τυρταῖοι εἶχον ἀναπτερῶσει πρὶν ἀπὸ ὀλίγα χρόνια τὸ φρόνημα τῶν σκλάβων καὶ εἶχον προετοιμάσει τὴν πολυπόθητον αὐτὴν στιγμήν τῆς γενικῆς ἐξεγέρσεως κατὰ τῆς τυραννίας (στρ. 21ῇ καὶ 22α). Ἴσως νὰ εἶναι ὀλιγάριθμοι, ἀφήνει νὰ ὑπονοηθῇ ὁ ποιητής. Ἀλλὰ τὰ ἕξιφη πού κρατοῦν, λέγει, δὲν εἶναι συνήθη ὅπλα, εἶναι ρομφαῖαι ἀρχαγγέλων, εἶναι κεραυνοὶ τοῦ Διός, διότι τὰ ἔχει ἀκονίσει αὐτὴ αὐτὴ ἡ Δόξα· καὶ αἱ ψυχαὶ των, ἀπὸ τὸν πόθον

τῆς δόξης θερμαινόμεναι καὶ αὐταί, εἶναι ψυχαί, ὅχι ἀνθρώπων, ἀλλ' ἡμιθέων ἀνικήτων (στρ. 23η). Καὶ ἡ 24η στροφή ἐπαναλαμβάνει πρὸς τοὺς ἀναβάντας ἤδη ἐπὶ τοὺς ἵτιπους ἐχθροὺς ἐντονώτερον (ἐρωτήσεις, μικραὶ προτάσεις, προστακτικά, ἡ λ. θ ἡ- ρία ἐπαναλαμβάνεται τρίτην ἤδη φοράν), τὴν προτροπὴν πρὸς ἐκκίνησιν, ὡς τὴν μόνην σωτηρίαν.

Ὁ Τοῦρκος θὰ φύγῃ. Καὶ ὁ ποιητής, μὲ ἀκράδαντον περὶ τούτου πεποίθησιν, κλείνει τὴν ᾠδὴν του ὅπως ἔπρεπε : μὲ τὸ ἐγκώμιον τῆς θεᾶς, ἡ ὁποία θὰ κάμῃ αὐτὸ τὸ θαῦμα, τῆς θεᾶς Δόξης. Μὲ αὐτῆς τὴν λατρείαν οἱ λαοί, καὶ ὅσοι ἀκόμῃ ἐξουθενώθησαν ἀπὸ μακρὰν, αἰώνων δουλείαν, ἠμποροῦν νὰ ἀποκτήσουν πατρίδα, καὶ τιμὴν, καὶ ἐλευθερίαν, καὶ νὰ γίνουν ἄξιοι ὕμνων. Μὲ αὐτῆς τὴν λατρείαν καὶ οἱ Ἕλληνες θ' ἀποκτήσουν ὅλα τὰ θεία αὐτὰ δῶρα (17).

Οὕτω ἡ ὅλη ᾠδὴ ἀποτελεῖ ἓνα λαμπρὸν ὕμνον πρὸς τὴν δόξαν καὶ τὴν δύναμιν αὐτῆς. Προσωποποιημένη κατὰ τὸ πλεῖστον ἡ ἔννοια, ἐπανέρχεται κάθε τόσον εἰς τὸ ποίημα, γεμίζει τὸν ἀκροατὴν μὲ ἐνθουσιασμόν καὶ κεντρίζει αὐτὸν εἰς ἐκτέλεσιν ἔργων ἐνδόξων (18).

5. Ἡ ἀκουστικὴ ἐντύπωσις.

Οἱ στίχοι τῆς ᾠδῆς παρουσιάζουν πολλὴν ποικιλίαν, διότι ἄφθονοι εἶναι εἰς αὐτὴν οἱ ἀναπαιστικοί : 23 ἐν συνόλῳ εἰς 100 στίχους, ἐπομένως κάθε τρεῖς ἱαμβικοὺς στίχους ἔχομεν ἓνα ἀναπαιστικόν. Ἀπὸ τοὺς ἀναπαιστικοὺς στίχους ὡραίαν ἐντύπωσιν προξενοῦν ὁ 1ος τῆς 2ας στροφῆς : Δίδει αὐτὴ τὰ πτερά, ὁ τῆς 8ης, το λ μ η ρ ὦ ν κυ ν η γ ὦ ν (τὸ εὐτόλμων π.χ. δὲν θὰ παρουσίαζε τόσον παραστατικὸν τὸν στίχον), ὁ τῆς 15ης, τὰς β ρ ο ν τὰς τοῦ πολέμου, ὁ τῆς 20ῆς τὴν φυγὴν κατεγκρήμνισον, καὶ εἴ τις ἄλλος.

Παρατονισμοὶ εἰς ὅλην τὴν ᾠδὴν ὑπάρχουν δύο· α) εἰς τὸν πεντασύλλαβον τῆς 5ης στροφῆς, σημαντικός, τῆς πικρᾶς τύχης καὶ β) εἰς τὸν 1ον στίχον τῆς 22ας στροφῆς Νοεῖς ; Τρέξατε, δεῦτε, ὅπου περᾶ ἀπαρατήρητος, διότι στεκόμεθα ἔπειτα ἀπὸ τὸ νοεῖς.

Ὅπως καὶ εἰς τὰς προηγουμένας ᾠδάς, καὶ εἰς αὐτὴν αἱ

στροφαι κατὰ τὸ πλεῖστον περικλείουν πλήρες νόημα. Διασκελισμοὶ παρατηροῦνται μόνον μεταξὺ τῆς 5ης (ἥτις ὅμως περιλαμβάνει καὶ αὐτὴ πλήρες δευτερεῦον νόημα) καὶ τῆς 6ης, καὶ μεταξὺ τῆς 12ης (ἡ ὁποία περιέχει πάλιν καὶ αὐτὴ πλήρη τὴν ἀναφώνησιν) καὶ τῆς 13ης. Εὐρίσκει κανεὶς καὶ στροφὰς χωρὶς διασκελισμοὺς μεταξὺ τῶν στίχων, ὡς π.χ. τὴν 10ην, 11ην, 22αν, κἄ.

Δεκαπεντασύλλαβοι σχηματίζονται μὲ τὴν ἔνωση τῶν μικρῶν στίχων τῶν στροφῶν δέκα περίπου εἰς ὅλην τὴν ᾠδὴν (ὅπως π.χ. εἰς τὴν 3ην στροφὴν, τὴν 4ην, τὴν 8ην).

Ὁραίαν ἐντύπωσιν προξενοῦν μερικαὶ στροφαί, εἰς τὰς ὁποίας τὸ κυριώτερον νόημα περιλαμβάνει συμπυκνωμένον ὁ τελικὸς πεντασύλλαβος. Τοιαῦται εἶναι ἡ 2α, ἡ 3η, ἡ 7η, ἡ 10η, ἡ 11η, καὶ εἴ τις ἄλλη.

6. Ἡ ἀνάγνωσις τῆς ᾠδῆς.

Ἡ ᾠδὴ ἐν τῷ συνόλῳ τῆς πρέπει ν' ἀπαγγέλλεται μὲ ἐνθουσιασμόν. Ὁ ποιητής, ἐκτὸς ἀπὸ τὰς στροφὰς 3—6, τὰς ὁποίας λέγει μὲ περιφρόνησιν καὶ ἀποτροπιασμόν διὰ τὴν πόρωσιν τοῦ ἀφιλοδόξου, καθ' ὅλον τὸ ἄλλο ποίημα εἶναι γεμάτος ἀπὸ εὐχαρίστησιν, ὑπερηφάνειαν, ἀγαλλίασιν, διότι τὸ ἔθνος του, ὅπως κατὰ τὰ παλαιὰ χρόνια, ἔτσι καὶ τώρα ἐμπνέεται ἀπὸ τὸν πόθον τῆς δόξης· καὶ εἶναι ἐπίσης γεμάτος ἀπὸ θαυμασμόν πρὸς τὴν ὑπέροχον θεάν, ἡ ὁποία ἡρωοποιεῖ καὶ τοὺς δευιοτέρους καὶ χαρίζει εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὰ πολυτιμότερα δῶρα ποὺ ὑπάρχουν εἰς τὸν κόσμον : τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν τιμὴν.

Λεπτομερέστερον, τὰ *συναισθήματα*, τὰ ὁποία πρέπει ν' ἀποδώσουν αἱ στροφαὶ τῆς ᾠδῆς, εἶναι τὰ ἑξῆς :

Ἡ 1η στροφή θ' ἀναγνωσθῇ μὲ σὺστηρότητα, μὲ ἀγανάκτησιν. Ὁ ποιητὴς διαμαρτύρεται.

Ἡ 2α μὲ θαυμασμόν.

Αἱ ἐπόμεναι 3—6 μὲ ἀποτροπιασμόν.

Ἡ 7η μὲ ὑπερηφάνειαν.

Αἱ ἐπόμεναι 8—10 μ' εὐχαρίστησιν καὶ θαυμασμόν.

Οἱ 3 τελευταῖοι στίχοι τῆς 11ης μὲ ἀγαλλίασιν.

Αἱ ἐπόμεναι 12—14 μὲ ὑπερηφάνειαν.

Αἱ 15—17 μὲ ἐνθουσιασμόν.

Ἡ 18η μὲ ἀγαλλίασιν, ἡ ὁποία ἐπιτείνεται κατὰ τὴν 19ην.

Αἱ ἐπόμεναι 20—24 μὲ ἀκράτητον ἐνθουσιασμόν, διότι βλέπει ὁ π. τὴν θέρμην τῶν ἐπελαυνόντων κατὰ τοῦ ἐχθροῦ συμπολιτῶν του.

Τέλος ἡ τελευταία, ἡ ὁποία περιλαμβάνει καὶ τὸ *ὑψιστον σημεῖον* τῆς *συνκινήσεως*, θὰ ἀναγνωσθῇ χωρὶς φωνές, μὲ ἡρεμίαν καὶ πίστιν, καὶ θὰ ἐκφράσῃ ὅλον τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ ποιητοῦ πρὸς τὴν μεγαλειώδη θεάν.

Ἦς πρὸς τὸν χρόνον, ἡ ἀνάγνωσις πρέπει νὰ γίνεται μὲ ρυθμὸν ὁλοκρινέστερον. Ὁ ἐνθουσιασμός, ἡ βεβαιότης τοῦ ποιητοῦ περὶ τῆς συντριβῆς τοῦ ἐχθροῦ διαρκῶς αὐξάνει. Φυσικὸν εἶναι νὰ ἀποδώσωμεν τοῦτο μὲ τὴν ἐπιτάχυνσιν τῆς ἀπαγγελίας. Μόνον ἡ τελευταία στροφή θὰ ἀναγνωσθῇ ἄργα· ἄργα, διὰ νὰ δειξῇ ἐντονώτερον τὴν πίστιν πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ περιεχομένου της.

7. Γενικὴ κρίσις περὶ τῆς ᾠδῆς.

Ἡ ᾠδὴ παρουσιάζει, ὅπως εἶδομεν, μερικὰς ἀδυνάτους στροφάς. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ σημείου αὐτοῦ μέχρι τῆς ἀποφάνσεως νὰ θεωρηθῇ ἡ ᾠδὴ ὡς ἀναξία λόγου καὶ μάλιστα νὰ χλευάζεται δι' αὐτὴν ὁ ποιητής, ὅπως ἔκαμαν μερικοὶ κριτικοί, ὑπάρχει μεγάλη ἀπόστασις.

Διὰ νὰ ἐκτιμήσωμεν μὲ δικαιοσύνην τὴν ἀξίαν τῆς ᾠδῆς πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν α) τότε ἐγράφη β) ποία ὑπῆρξε ἡ ἀφορμὴ τοῦ ποιήματος καὶ ποῖος ὁ σκοπὸς τοῦ ποιητοῦ.

Διὰ τὸ πρῶτον γνωρίζομεν ὅτι ἐγράφη πρὶν ἀπὸ τὸ 1824, ἀφοῦ περιελήφθη εἰς τὸ α' τεῦχος τῶν ᾠδῶν. Ἐὰν προσέξωμεν ὅμως εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ Κ. τὴν ᾠδὴν αὐτὴν τοποθετεῖ δευτέραν, εὐθὺς ἔπειτα ἀπὸ τὸν Φιλόπατριν, ἥτοι πρῶτην, προμετωπίδα τῶν ᾠδῶν, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐπανάστασιν, συνάγομεν ὅτι ἡ ᾠδὴ θὰ ἐγράφη κατὰ τὸ πρῶτον αὐτῆς ἔτος, τὸ 21. Αὕτη ἡ εἰκασία, καθὼς καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς ᾠδῆς, διευκρινίζουν καὶ τὸ δεύτερον ζήτημα. Ὁ ποιητής, λαμβάνων ἀφορμὴν ἀπὸ τὰς λαμπράς, ἀξιοθαυμάστους νίκας τοῦ α' ἔτους τῆς ἐπανάστασεως (Χάνι τῆς Γραβιάς, Βαλτέτσι, Βασιλικά, Τρίπολις, Ἐρεσσός) ἠθέλησε μὲ τὸ ποίημά του α) νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἀπόλυτον βεβαιότητα, τὴν ὁποίαν εἶχε σχηματίσει περὶ τῆς νίκης, καὶ β) νὰ μεταδώσῃ μὲ τὰ λεγόμενά του τὴν βεβαιότητα ταύτην εἰς τοὺς ἀκροατάς του, καὶ δὴ τοὺς πολεμιστάς.

Ἐπιτυγχάνει τὴν πρόθεσιν του ταύτην;

Ἀσφαλῶς ναί.

Συνθέτει ἓνα ὕμνον πρὸς τὴν δόξαν, τὸν πόθον τῆς ὁποίας παρουσιάζει ὡς τὴν αἰτίαν ὅλων τῶν μεγαλουργημάτων τοῦ ἀγῶνος, καὶ εἰς τῆς ὁποίας τὸ κέντρισμα στηρίζει τὴν νικηφόρον λῆξιν αὐτοῦ.

Τὸ κεντρικὸν του νόημα εἶναι αὐτό: Οἱ Ἕλληνες, ὅπως ἐφάνη ἀπὸ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἐπανάστασεως (Χάνι τῆς Γραβιάς,

Βαλτέται, Βασιλικά, κτλ.), διαπνέονται ἀπὸ τὸν πόθον νὰ δείξουν εἰς τὸν κόσμον ὅτι δὲν ἐντροπιάζουν τοὺς προγόνους των (ὅπως εἶχαν εἶπει περιφρονητικῶς οἱ περιηγηταί, ὁ Βύρων, καὶ τόσοι ἄλλοι). Τὸ σπουδαῖον ἦτο νὰ ἐνστερνισθοῦν ὅλοι τὴν ἰδέαν αὐτήν. Τὴν ἐδέχθησαν: "Ἐ, ἐτελείωσε, Τοῦρκε, ἡ βασιλεία σου. "Ο,τι καὶ νὰ κάμῃς, δὲν κερδίζεις. Ἡ ὥρα σου ἤλθε. Τὸ καλύτερον εἶναι νὰ φύγῃς τὸ ταχύτερον.

Αἱ μερικαὶ ἰδέαι, μὲ τὰς ὁποίας ἀνέπτυξε τὸ γενικὸν αὐτὸ νόημα ὁ ποιητής, εἶναι ὠραῖαι καὶ πειστικαί, λογικώτατα δὲ συνδεδεμέναι ἀναμεταξύ των (ἴδε τὴν λογικὴν διάρθρωσιν τῆς ὥδης), ὥστε ἡ προσδοκία τῆς συντριπτικῆς ἥτις τοῦ ἐχθροῦ καὶ τῆς τελικῆς φυγῆς του νὰ μεταδίδεται εἰς τὸ τέλος καὶ εἰς ἡμᾶς ὡς ἀπόλυτος βεβαιότης.

Ἡ ἔναρξις τῆς ὥδης, γίνεται ἀποτόμως, καὶ ἔτσι προσελκύει ἀμέσως τὸ ἐνδιαφέρον. "Εσφαλὲν ἐκεῖνος, κτλ. "Ἰσα-ἴσα, ἡ Δόξα εἶναι θεοτῆς θαυματουργός. "Απόδειξις: ἡ ἀρχαία Ἑλλάς, ἀπὸ τὴν λατρείαν αὐτῆς ἐλαυνομένη, συνέτριψε, διεσκόρπισεν ἑκατομμύρια εἰσβολέων. "Αναλόγως πράττει τώρα καὶ ἡ νέα. Μὴ φοβεῖσθε, νέοι Ἕλληνες! Ἐνθυμηθῆτε τοὺς προγόνους! Ὁ ἐχθρὸς θὰ φύγῃ! Δὲν ἡμπορεῖ νὰ σταθῇ. Καὶ ὁ ποιητής εἰς τὴν τελευταίαν στροφὴν ὥσάν εἰς ὄραμα βλέπει ἤδη τὴν Ἑλλάδα ἐλευθέραν καὶ τονίζει εὐχαριστήριον ὕμνον πρὸς τὴν Θεότητα, ἡ ὁποία ἔφερεν αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα. Ὁραιότατον ἐπιστέγασμα τῆς ὅλης συνθέσεώς του.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἰς τὴν ἐμπύχωσιν τῶν ἰδεῶν του τούτων ὁ ποιητής ἡστόχησεν εἰς μερικὰ σημεῖα. Ποτισμένος ἀπὸ τὴν ἀναστροφὴν του μὲ τοὺς κλασσικοὺς ἠθέλησε νὰ περιβάλλῃ μὲ ἀρχαϊκὸν ἔνδυμα τὰς ἐννοίας του καὶ εἶσι ἀρχαιομόρφους μᾶς παρουσίασε τὴν 13ην καὶ 14ην στροφὴν καὶ τὴν ἀτυχή ἐκείνην μὲ τὰς ἐξεζητημένας ἐκφράσεις 11ην (ὁ "Αραξῆς ἔχυσε τὰ μύρια τάγματα, ἀλλὰ, ὦ ἄσπις Ἑλλάδος, κτλ.). Ἐξ ἄλλου ἡ μὴ τελεία κατοχὴ τῆς ἑλλην. γλώσσης τὸν ἔκαμε νὰ γράψῃ ἐκεῖνο τὸ παραπενοῦντα, τὸ κατεγκρήμισον, τὸ ἔγινον κόνις καὶ εἴ τι ἄλλο. Τέλος τοῦ διέφυγε καὶ μία ἀνεπιτυχὴς παρομοίωσις εἰς τὴν 10ην στροφὴν.

Ἀλλά, ἐπειδὴ ἠτύχησεν εἰς 3-4 στροφάς, θὰ καταδικάσωμεν ἐν συνόλῳ τὴν ὥδην; Θὰ λησμονήσωμεν τὴν λαμπρὰν διατύπωσιν τῶν ἄλλων εἰκοσι καὶ πλέον στροφῶν καὶ τὸ ὠραῖον σύνολο;

λον; Πολὺ ἄδικος καὶ μεροληπτικὴ θὰ ἦτο ἡ κριτικὴ, ἡ ὁποία θὰ ὑπεστήριζε τοῦτο.

Ὁ ἀπροκατάληπτος ἀναγνώστης, ἀναγινώσκων τὴν φῶδην, παραβλέπει τὰς ὀλίγας αὐτὰς ἐλλείψεις, καί, ἐπικροτῶν τὴν κεντρικὴν ἰδέαν, τὴν τόσον σύμφωνον μὲ τὰ πράγματα, παρουροόμενος δὲ βαθμηδὸν ἀπὸ τὰ ὥραία μερικὰ νοήματα καὶ τὰς ὥραιάς ἐκφράσεις, συμμερίζεται τὴν πεποίθησιν τοῦ ποιητοῦ, ἐνθουσιάζεται μαζί μὲ αὐτὸν καὶ ὁμολογεῖ ἐν τέλει μὲ συγκίνησιν τὴν ἀλήθειαν τῆς τελευταίας στροφῆς. Ὅταν δὲ φθάσῃ εἰς τὸ τέλος αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς ὥραιότερας ἐκ τῶν στροφῶν μίαν καὶ δύο φορές καὶ νὰ τὰς ἀποστηθίσῃ, ἔτσι πού εἶναι μάλιστα διατυπωμένοι ὡς γνωμικά, τὰ ὁποῖα περιέχουν αἰώνως ἰσχυοῦσας ἀληθείας. Καὶ αὐταὶ αἱ στροφαὶ δὲν εἶναι ὀλίγαι (τοιαῦται εἶναι ἡ 1—7, ἡ 23η, ἡ 25η, ἡ ἀνταξία τῆς ὅλης φῶδης κατακλείς).

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ συνωφρυνόμενοι κριτικοί, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, κατηγοροῦσαν μεγάλως καὶ τὰς συχνὰς προτροπὰς πρὸς φυγὴν, τὰς ὁποίας ἀπευθύνει πρὸς τὸν Τοῦρκον δυνάστην ὁ ποιητῆς (στρ. 16η καὶ 17η, 20ή, 24η) καὶ τὰς ὁποίας μάλιστα ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς ὠνόμασε «*ἥρωικὲς βροσιὲς πρὸς φέρουνε στὸ τέλος τὸ χαμόγελο στὸ στόμα τοῦ ἀνθρώπου· θυμᾶται κανεὶς φράσεις τῶν ψευτοπαλληκαράδων· φεύγα νὰ μὴ ἐγκληματήσω, κτλ.*»⁽¹⁹⁾.

Ἄλλ' ἡ τοιαύτη ἀντίληψις προέρχεται διότι δὲν κατενόησαν τὴν λογικὴν ἀκολουθίαν τῶν νοημάτων τῆς φῶδης. Ὁ ποιητής, ὅταν ἔρχεται εἰς τὰ σημερινὰ χρόνια καὶ βλέπει τὸν ἐνθουσιασμόν ὅλων ὑπὲρ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὸν ἀγῶνα (στρ. 15η), γεμᾶτος ἀπὸ χαρὰν ἐκφράζει τὴν γνώμην ὅτι, ἔπειτα ἀπὸ τὴν ὁμόθυμον αὐτὴν ἐξέγερσιν ὁ Τοῦρκος δὲν ἠμπορεῖ πλέον νὰ μείνῃ (στρ. 16η καὶ 17η). Ὁ θωμανέ, τί μένεις; τί νοεῖς; Τί δὲν φεύγεις τὸν θάνατόν σου; Ἐφθασ' ἡ ὥρα· φύγε, ἀνέβα τὴν ἀγρίαν, ἀραβικὴν φορὰδα, κτλ.. Βλέπει μετ' ὀλίγον τὴν μεγαλειώδη εἰκόνα τοῦ προσκυνήματος τοῦ Παρθενῶνος, τὸν ἐνθουσιασμόν, ὁ ὁποῖος κατέλαβε καιότιν τοῦ προσκυνήματος τούτου ὅλους τοὺς συμπολίτας του. Τότε ἀπευθύνει πρὸς τὸν ἐχθρὸν μὲ περισσοτέραν βεβαιότητα περὶ τῆς νίκης τὴν 20ὴν στροφήν: Ἀνέβα τὴν ἀράβιον, Ὁ θωμανέ, φορὰδα. . . . Οἱ Ἕλληνες μὲ ψυχὴν λεόντων (= θηρία) σὲ κατατρέχουν. Ἀκολουθεῖ νέα εἰκὼν, τὴν ὁποίαν βλέπει καὶ ἀκούει

ὁ ποιητής: τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα ὁρμῶν ἀκάθεκτα (στρ. 21—23), τὰ ὅπλα ἀπαστρέπτουν, τὰ θούρια ἀντηχοῦν βροντώδη. Ὁ πόθος τῆς δόξης ἔχει ἀποδιώξει ἀπὸ τοὺς σκλάβους τὸν φόβον, ἔχει ἀναπτερώσει ὅλων τὰς καρδίας. Καὶ ὁ ποιητής μὲ ἀπόλυτον τῶρα βεβαιότητα διὰ τὴν νίκην, ἐπαναλαμβάνει ἐκ τρίτου (στρ. 24). Τί τρέμεις; Τὴν φοράδα κτύπα, κέντησον, φύγε, Ὁ θωμανέ, κτλ.

Αἱ ἀλλεπάλληλοι λοιπὸν αὐταὶ παρορμήσεις πρὸς τὸν Τοῦρκον νὰ φύγῃ ὅχι μόνον δὲν εἶναι «*ἥρωικὲς βραιοίς*», οὔτε «*καταστρέφουν τὴν αὐστηρότητα τῆς λογικῆς προχωρήσεως τῆς ᾧδης*», ὅπως ὑποστηρίζει ἓνας ἄλλος κριτικός⁽²⁰⁾, ἀλλ' ἴσα-ἴσα δεικνύουν τὴν ἔνεκα τῶν μεσολαβούντων γεγονότων-εἰκόνων ὁλοκλήρως αὐξανόμενην πεποίθησιν τοῦ ποιητοῦ περὶ τῆς ἀφεύκτου ἡττῆς τοῦ ἔχθρου, τὴν ὁποίαν πεποίθησιν μὲ τὰς παρακελεύσεις του, αἱ ὁποῖαι διατυπώνονται διαρκῶς ἐντονώτερον, μεταδίδει καὶ εἰς τοὺς ἀκροατάς του.

Ἐν συμπεράσματι λοιπὸν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ἡ ᾧδή, παρὰ τὰς μικρὰς ἐλλείψεις της, εἶναι πολὺ καλὴ. Ὡραία ἡ γενικὴ ἰδέα, ἡ ὁποία ἐξαίρει τὴν πρὸς τὴν Δοξαν λατρείαν τῶν Ἑλλήνων καθ' ὅλην τὴν τρισημιετῆ ἱστορίαν μας. Ὡραία δὲ κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ ἡ ἀνάπτυξις καὶ διατύπωσις αὐτῆς, ἡ ὁποία γεννᾷ τὸν ἐνθουσιασμόν εἰς τὸν ἀναγνώστην. Μολονότι δὲ τὸ ποίημα ἐγγράφη δι' ὠρισμένην ἐποχὴν, δι' ὠρισμένον σκοπόν, νὰ ἐμφυχώσῃ τοὺς μαχομένους κατὰ τὸ 21, μένει αἰώνιον. (Μερικαὶ στροφαὶ τοῦ ἡμποροῦν νὰ χρησιμοποιοῦνται πάντοτε, ὅσας ἡ πατρις εὐρίσκειται εἰς κίνδυνον.). Καὶ σήμερον, ὅταν τὸ διαβάζωμεν, ἀναγνωρίζομεν τὴν ἀλήθειαν τῶν λεγομένων τοῦ ποιητοῦ, ὑφίστάμεθα τὴν γοητείαν τῶν λόγων του, καὶ αἰσθανόμεθα νὰ πλημμυρίζῃ τὰ στήθη μας ἡ ὑπερηφάνεια διότι ἀνήκομεν εἰς ἔθνος, τὸ ὁποῖον πάντοτε κατὰ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων ὑπὸ τοῦ πόθου τῆς δόξης ἐλαυνόμενον ἐμεγαλουργεῖ καὶ ἐγένετο ἄξιον ὕμνων ἀπὸ ὅλον τὸν πολιτισμένον κόσμον⁽²¹⁾. Αὐτοί, οἱ ὁποῖοι κατακρίνουν τὴν ᾧδήν, ἀσφαλῶς δὲν θὰ τὴν ἐδιάβασαν δυνατά, ἢ, ἂν τὴν ἐδιάβασαν, δὲν εἶχαν, φαίνεται, κατάλληλον φωνὴν διὰ νὰ τὴν ἀκούσουν καὶ νὰ τοὺς συγκινήσῃ ὅπως πρέπει.

8. Συγκρίσεις.

Ὁ τουρκομάχος Ἕλλην.

Κωνσταντίνου Κοκκινάκη. (22)

1

ὦ λυγερὸν καὶ κοπερὸν σπαθί μου,
καὶ σύ, τουφέκι, φλογερὸν πουλί μου!
Ἐσεῖς τὸν Τοῦρκον σφυξατε,
τὸν τύραννον σπαράξατε.
Ν' ἀναστηθ' ἡ πατρίς μου,
νὰ ζήσῃ τὸ σπαθί μου!

2

Σπαθί μου, σὰν σ' ἀκούω νὰ γλιγγλίζῃς,
καὶ σύ, μαῦρον τουφέκι, νὰ βομβίζῃς·
νὰ στερώνονται Τουρκῶν κορμιὰ,
Ἀλλάχ! νὰ σκοῦζουν τὰ σκυλιά,
αὐτ' εἶν' ἡ μουσική μου,
ποὺ τέρπει τὴν ψυχὴ μου!

3

Στὸν οὐρανὸν ἀστράπτει καὶ βροντᾷ,
βροχή, κατακλυσμός, βοριᾶς, φυσάει·
κι' ἐγὼ γυρίζω στὰ στενὰ,
καὶ ἀναβαίνω τὰ βουνά.
Ν' ἀναστηθ' ἡ πατρίς μου,
νὰ ζήσῃ τὸ σπαθί μου!

4

Γιὰ τῆς πατρίδος τὴν ἐλευθερίαν
γιὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν πίστιν τὴν ἀγίαν,
γι' αὐτὰ τὰ δύο πολεμῶ,
μ' οὐδ' ἓν νὰ ζήσω ἐπιθυμῶ·
κι' ἂν δὲν τὰ ἀποκτήσω,
τί μ' ὠφελεῖ νὰ ζήσω;

5

Ἡ ὦρα ἔφθασεν, ἡ σάλπιγξ κράζει·
ἀπὸ χαρὰν σκιρτῶν, τὸ αἶμα βράζει!
Τὸ μπάμ, τὸ μπούμ, τὸ γλίν, γλίν, γλί,
ἀρχίζει νὰ βροντοβολῇ.
Κι' ἐγὼ τοὺς Τοῦρκους σφάζω,
• Ζήτω Ἑλλάς! » φωνάζω.

1825;

Ὁ ὑπὲρ πατρίδος μαχόμενος στρατιώτης.

Κωνσταντίνου Κοκκινάκη.

1

Λαμπρός ποτε φωσφόρος τῶν νυκτῶν
ἐφώτιζε σκηνάς τὰς ἑλληνίδας.
Ἐκεῖ πλησίον τὴν λόγχην του κρατῶν
ἐτραγωδοῦσεν ὁ νέος Πελοπίδας :
«ὦ ξέφυροι τερπνοί ! Πειτᾶτ' εὐθύς,
μηνύσατ' εἰς τὴν φίλην μου Ἑλλάδα,
διὰ τὴν δόξαν σου, Πατρίς,
φρουρῶ ἐδῶ εἰς τὴν κοιλάδα».

2

Τηρεῖ τὴν λάμπιν τοῦ ἐχθρικοῦ πυρός,
καὶ σιωπᾷ στὸν τόπον του θεμένος.
Ἡ νύκτα χρόνος, ὁ Ἕλλην ζωηρός,
καὶ τραγωδεῖ στὴν λόγχην στηριγμένος :
»ὦ ξέφυροι τερπνοί ! Πειτᾶτ' εὐθύς,
μηνύσατ' εἰς τὴν φίλην μου Ἑλλάδα,
διὰ τὴν δόξαν σου, Πατρίς,
φρουρῶ ἐδῶ εἰς τὴν κοιλάδα.»

3

Ὁ ἥλιος τὸν πόλεμον κινᾷ,
αὔριον εἶν' ἡμέρα τῆς ἀνδρείας.
Ἄν ἀποθάνω στὴν λόγχην μου σιμά,
ὑπὲρ πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας,
πειτᾶτε πάλιν, ὦ ξέφυροι τερπνοί !
Εἰπέτε εἰς τὴν φίλην μου Ἑλλάδα :
«διὰ τὴν δόξαν σου, Πατρίς,
ἀπέθανα εἰς τὴν κοιλάδα».

1825 ;

Ἀπὸ τὴν τραγωδίαν «Ρήγας Θεσσαλός».

Ἰωάννου Ζαμπελίου (23).

Πρᾶξις δευτέρα, σκηνὴ πρώτη.

(Κατὰ τὸν ποιητὴν, ὁ Ρήγας, ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρός του Μαυρογένης, καὶ τρεῖς ἄλλοι ὁπαδοὶ του, ὁ Σέργιος, ὁ Περραιβὸς καὶ ὁ Φιλιππῆς, συλληφθέντες ἀπὸ τὴν οὐστριακὴν ἀστυνομίαν, παρεδόθησαν εἰς τὸν Τοῦρκον στρατάρχην Χουσεΐμην, ὁ ὁποῖος ἐστρατοπέδευε κοντὰ εἰς τὸ Βιδίνιον, καὶ εὐρίσκονται τῶρα εἰς τὴν φυλακὴν).

Ρήγας : "Ἄνδρες ἐταῖροι, θαρρεῖτε, εὐψυχεῖτε.
Τῆς νίκης ἡ ἡμέρα ἔφθασεν ἤδη
καὶ σὰς προσμένει ὁ στέφανος τῆς δόξης.

Εἰς τοῦ θανάτου τὴν τελευταίαν ὥραν
στερροί, ἄνδρεῖοι, Ἕλληνες εὐρεθῆτε.
Μὴ σᾶς ὠχρώσῃ τὸ πρόσωπον ὁ φόβος.
Ἦ ὕπνις τῶν βασάνων μὴ σᾶς τρομάξῃ.
Ἀλλὰ ὁ πόθος τῆς φίλης μας πατρίδος
ἄς δυναμώσῃ, ἄς θρέψῃ τὴν ψυχὴν σας.
Εἰς τὸ μέγαλον καὶ θεῖον ὄνομά της
πρὸ πολλοῦ ἤδη ὠρκίσθημεν συμφώνως.
Πρὸ πολλοῦ ταύτην, τὴν δουρικτὴν ζωὴν μας
πρὸς οὐτὴν ὅλοι ἐτάξαμεν ὡς δῶρον.
Ἐλευθερία ἡ θάνατος, ὑπάρχει
παντὸς ἐταίρου τὸ ὄπλον κι' ἡ σημαία.
Ἐλευθερία, θεὰ Ἐλευθερία,
σφιγκτὰ βοῶσι τὰ ὄρη, τὰ πελάγη,
ἡ χέρσος ὄλη, κι' αἱ νῆσοι τῆς Ἑλλάδος.
Κι' εἰς τὴν βοήν των, Αὐτὴ ἀπὸ τὰ Ἄλπη,
ὡς ἡ Σελήνη ἀπὸ βουνόν, προβαίνει,
«κι' ἔρχομαι» ἀντιβοάει. Ἀ, ναί, τὸ φῶς της
ἤρχισεν ν' ἀνατέλλῃ, κι' ἐδῶ ἀκόμη
κι' ἐδῶ νὰ λύῃ τοῦ Ἑλλήνος τὸν ὕπνον,
καὶ νὰ θαμβώνῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ Τούρκου.
Εὐφρανθῆτε, χαρῆτε· ὁ θάνατός μας
τὴν ὥραν τοῦ ἀγῶνος ἤχει, ἀνοίγει
τὴν ποθουμένην ἀνάστασιν τοῦ Γένους,
καὶ τῶν βαρβάρων τὴν ἔξωσιν καὶ πτώσιν.
Ἐλευθερία, χαρὰς μετὰ χαρὰν πίπτω,
ἂν δὲν προαποθάνῃς, θέλει γνωρίσεις.
Ὅμως, ἀφ' οὗ σφαγῶμεν, τίς τελειώνει
τὸ ἔργον τότε;

Μαυρογένης.

Ρήγας.

Ἦ Ἐταιρεία (24).
Αὐτὴ ἡ ποθητὴ μου, πιστὴ θυγάτηρ,
καὶ τὴν ὁποῖαν ἀφήνω κληρονόμον.—
Ἦμιν ἀκόμη ἀγένειον παιδίον,
ὅτε, ὡς ἀπ' ἀνέμου ροπὴν σπρωγμένος,
ἔσκυψα, προσηλώθην εἰς τῶν ἐνδόξων
προγόνων μας τὰς βίβλους. Καὶ εἶδον τότε,
πόσῃν φωτοχυσίαν ἀνῆψαν δόξης·
καὶ εἰς ἐκείνην ἠϋξήσα, κι' ἐπυρῶθην.
Ἀλλ' ὅτε ἀναβλέψας, ὡς ἀπὸ ὕπνου,
εἶδον ποίῳν πιτέρων εἰμεθα τέκνα,
πόσον τὸν τράχηλόν μου ὁ ζυγὸς σφίγγει,
καὶ πόσον σκότειος τὸ Γένος μας σκεπάζει,
ἶ, Μαυρογένη, ἔνθεν τὰ ὄμματά μου
ἔχουν θάμβος καὶ δάκρυα καὶ θρήνους,
κι' ἔνθεν τὸ στήθος ἔβραζε κι' ἔτι βράζει,

ὥσπερ τὴν Αἴταν, ἀπὸ θυμὸν καὶ λύσσαν.
Καὶ πάραυτα νὰ γράψω ἤρχισα πρῶτον·
νὰ σχεδιάσω τὴν γῆν μας, τὴν Ἑλλάδα·
τοὺς Ἑλληνας ν' ἀνάψω μ' ὦδ' γενναίας.
Κι' ἔπειτα νὰ συστήσω, εὖλημα μέγα,
δύσκολον, κινδυνῶδες, ἀλλ' ἀναγκαῖον,
καὶ ἔνδοξον ἀκόμη, τὴν Ἑταιρείαν.
Πάραυτα εἶδον παντόθεν νὰ δεθῶσι
μ' ἄδαμαντίνους καὶ μυστικὰς ἀλύσεις
ὅλων τῶν ἐλευθέρων ψυχῶν αἱ ψῆφοι.
Τοῦ Γένους μας τὸ πνεῦμα εὐθὺς ν' ἀλλάξῃ.
Ξένοι γενναῖοι τὰς χεῖρας νὰ κροτῶσι.
Νὰ μᾶς θαρρύνῃ ἐκείθεν ἡ Γαλλία,
καὶ ὁ Πασβάνος ἐδῶθεν νὰ στρατεύῃ.
Ἡ πυρὰ ἤδη εὐρέθη καὶ συνήχθη.
Δὲν μένει πᾶρεξ νὰ σωρευθῇ, ν' ἀνάψῃ.
Ἄς πέσωμεν γενναίως· θέλει ἀνάψῃ.
Καὶ νὰ μ' ἀνοίξῃ ἡ μάχαιρα τοῦ Τούρκου
πρώμον μῆμα, χωρὶς νὰ χαιρείσω
τὴν πρώτην λάμψιν τῆς Ἀναστάσεώς μας ;
Καὶ ν' ἀποθάνω δοῦλος ;

Σέργιος.

Ρήγας.

Καὶ τί ἐθάρρεις ;

Νὰ ἐπιζήσης ἴσως ; Νὰ ἀποφύγῃς
τοὺς πρώτους τοῦ ἀγῶνος σεισμοὺς καὶ βρόντους ;
Ἡ τρυπωμένος ἐσκόπευες νὰ μείνης ;
Τῶν δουλωμένων λαῶν οἱ ἀναστᾶται
ἀνοίγουσι τὴν πάλην, πίπτοντες πρῶτοι·
ἢ μᾶλλον πίπτει ἡ ἐνεστῶσα πλάσις,
ἵνα λυτρώσῃ καὶ λάμψῃ τὰς μελλούσας.
Οὕτω γεννῶνται κι' ὑψώνονται τὰ ἔθνη,
καὶ χύνουσ' εἰς τὸ μέγα τοῦ κόσμου πλάτος
σημεῖα ζῶντα, φωτὸς ἀσβέστου ἰχνη.
Εὐτυχεῖς ὅσοι, εἰς τῆς ὑψώσεώς των
τὴν σκιὰν ζῶντες, κοίτοντ' ἀναπαυμένοι.
Ἄλλ' ὅσοι τὰ γεννῶσιν, εὐτυχεῖς πλέον.
Τρυγῶσι γέρας ἀμάραντον, τὴν δόξαν.
Ἡ φήμη τοὺς σαλπίζει σωτήρας πάντα.
Ἀνδριζέσθε. Τοιοῦτοι θέλει γραφθῇτε
εἰς τῶν Ἑλλήνων τὰς φωτεινὰς σελίδας.

Φιλητᾶς.

Ναί, ἂν ἡ τύχη μ' ἡξίωνε νὰ πέσω
εἰς ἀναμμένον ἑλληνικὸν ἀγῶνα,
τρανῶς κτυποῦντα, βίφοντα τὸ σπαθίον
εἰς τῶν ἐχθρῶν τὸ αἷμα. Ἄ, νὰ ἐμπόρουν
πρὶν ἢ τοὺς ὀφθαλμούς μου εἰς τὸ φῶς κλείσω,
δέκα, κἂν δέκα, νὰ σχωβροντήσω Τούρκους,

κι' ἔπειτα ν' ἀποθάνω.

Ρήγας.

Κι' ἐγὼ ὁμοίως
ἤλπιζον ν' ἀποθάνω σφίγγων τὰ ὄπλα.
"Ὅμως ἡ Μοῖρα ἐναντιοῦται, βλέπεις. —
"Αδίκος 'Αουστρία' φίλη τοῦ Τούρκου
ἐγκάρδιος ὁμόφρων, πιστὴ τοῦ Τούρκου,
καὶ τῆς 'Ελλάδος ἄσπονδος ἐχθρὸς πάντα.
Τὸ κρῖμα πέντε τοῦ μίσους σου σφαγίων
νὰ γραφθῇ πρῶτον εἰς τῶν Γραικῶν τὴν μνήμην
καὶ ἔπειτα νὰ πέσῃ ἐπάνωθέν σου. —
Θορρεῖτε ὅμως. Τὸ χρέος τῆς Πατρίδος
μὲ σὰς ἐντάμα ἐξώφλησα τελείως.
Μήτε διότι ἄσπλος καταβαίνω,
σὰς σύρω ἀστεφάνους εἰς τὰς ἐνδόξους
σκηνὰς τῶν ἀθανάτων. Θορρεῖτε, μένει
τὴν φλόγα νὰ ἀνάψῃ ὅμιλος ἄλλος·
καὶ ἄλλος νὰ κροτήσῃ δεινούς πολέμους.
Μένουσιν οἱ Σουλῳῖται, τοῦ ψυχροῦ Πίνδου
οἱ ἀετοί· τ' 'Ολύμπου οἱ λευκοὶ κύκνοι·
οἱ γίγαντες τοῦ 'Ιδα, καὶ τόσων ἄλλων
παλληκαρίων πλήθος· αἱ τοῦ Αἰγαίου
εὐπτεροὶ ἀλκυόνες μένουσιν ἔτι,
'Υδραῖοι καὶ Ψαροῖοι καὶ Σπετσιῶται,
θαλασσοφάγοι, μάχιμοι, φλογοβόλοι.
Νὰ κινηθῶσι συγχρόνως, φωνὴ λείπει
καὶ αὐτὴ μόνον περιστάσιν προομένει.
Περραιβός. Μὲ σὲ τίς πλέον δὲν ἀποδνήσκει χαίρων ;
Ρήγας. 'Α, ἡ ἰδέα τῆς εὐτυχοῦς κι' ἐνδόξου
ἐγέρσεώς μας γεμίζει τὴν ψυχὴν μου.
'Ορθὸς εἰς τοῦ 'Ολύμπου τὰ ὕψη στέκω,
καὶ κάτω βλέπω τὸν ἐνδοξὸν ἀγῶνα.
Τὰ πέριξ ὄρη φαίνονται σκεπασμένα
ἀπὸ γυναικας, καὶ γέροντας, καὶ τέκνα
ὠχρά, κλασμένα, σκουζόντα, πεινασμένα.
Κατὰ γῆς ὅμως ἀνάκατα κινεῖται
στιβακτὸν πλήθος ἀνθρώπων πολεμούντων.
'Η συμπλοκὴ τινάσσει τὸν τόπον ὅλον.
Γεμίζει τὸν ἀέρα θόρυβος μέγας
φωνῶν καὶ βροντῶν καὶ κρότων καὶ σκουσμάτων,
ὅστις, τὰ ὄρη κτυπῶν, ἀντιλαλάει.
Τῆς γῆς ἡ κόνις καὶ ὁ καπνὸς τῆς μάχης
ὕψωνουσι παντόθεν σύννεφα μαῦρα,
ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων φαίνονται μόλις
στράπτοντα ξίφη, σπινθοβολοῦντα ὄπλα,
καὶ ὕψηλαί, στρημμένα, ἀπλωταὶ φλόγες.

Μακρόθεν τοῦ Αἰγαίου τὸ λευκὸν κύμα
 φουσκώνει καὶ ἀφρίζει· καὶ μικρὰ σκάφη
 βροντῶσιν. ἔξερῶσι, ρίπτουσι φλόγας.
 Ἄλλ' ἰδοὺ βλέπω καὶ ἀφανίζοντ' ὅλα.
 Καὶ μόνον ἡ σωθεῖσα Ἑλλάς νὰ μείνῃ,
 ὡς μένει πλοῖον μετὰ βιαίαν ζά'ην.
 Αἱ ρεῖπται πόλεις καπνίζουσιν ἀκόμη.
 Οἱ ποταμοὶ κινουσι κόκκινον ρεῦμα.
 Κι' ἡ γῆ, κατεσκαμμένη, σκεπάζεται ὅλη
 μὲ σκόρπια δένδρα, καὶ μὲ νεκρὰ κορμιά.
 Ἄλλ' ἐν τῷ μέσῳ ὑψοῦται, ἀερίζει
 λαμπρὰ σημαία, μὲ τὸν Σταυρόν, καὶ φέρει
 γράμματα χαραγμένα ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ.
 Εἰς τὸ πλευρὸν ἡ Θέμις δέλτους προσφέρει.
 Ἐδῶ ἡ Νίκη μὲ δάφνας στεφανώνει·
 κι' ἐκεῖ ἡ Φήμη τὴν ἔγερσιν κηρύττει.
 Εὐτυχεῖς ὅσοι τὰ ἴδωσιν ἐμπράκτως·
 Ἐμπλεως τούτων, αἱ ἀποθάνω τώρα.

Περραιβός.
 Σέργιος.

1832.

Χορὸς πολεμιστῶν.

Ἀλεξάνδρου Παγκαβῆ.

1

Τί κλονεῖται ἡ γῆ, τί γογγύζουν τὰ ὄρη,
 τί σκιρτοῦν τῆς Ἑλλάδος οἱ ἰάφοι ;
 Ἐκ νεφέλης φωτὸς ἀργυρόπερος κόρη
 εἰς τ' ἀρχαῖα κατέρχεται ἑδάφη.
 Φέρει δόρυ πυρὸς καὶ ἡχοῦσαν φαρέτραν
 καὶ τὸ θεῖον της ἔχνος εἰς πᾶσαν μας πέτραν
 τὴν ἀρχαίαν μας δόξαν ἐγγράφει.

2

Ἡ Ἑλλάς δὲν ἐσβέσθ' εἰς τὴν βίβλον τοῦ βίου,
 ζῇ ἀκόμ' εἰς ψυχὰς ἐλευθέρων·
 οὐδ' ὁ Ἕλλην, τοῦ πρὶν ἐκπεσὼν μεγαλείου,
 λησμονεῖ ποίους εἶχε πατέρας.
 Εἰς ὀρέων κρημνοὺς καὶ εἰς σκότη σπηλαίων
 σείει χαίτην ὀργίλην, βρυχάται ὁ λέων,
 κι' ὠχρίᾳ τῆς Ἀσίας τὸ τέρας.

3

Ἄν τὴν γῆν μας δουλείας ἐκάλυψε ζόφος,
 πλὴν ἡ γῆ μας φωτὸς εἶν' ἐστία.
 Πᾶν τῆς ὁρὸς μνημεῖον, βωμὸς πᾶς τῆς λόφου,
 πᾶς τῆς λίθου λαμπρὰ ἱστορία.
 Ὅπου τάφον Περσῶν μυριάδες εὐρίσκουν
 καὶ οἱ ἄνδρες νικοῦν, ἢ, νικώμενοι, θνήσκουν,
 δὲν ριζοῦται εὐκόλως δουλεία.

Κόμην ἔχον λυτὴν τῆς Ἑλλάδος τὸ φάσμα
μᾶς φωνάζει : « Ἐμπρός ! πᾶς γενναῖος ! »
Καὶ ἐντὸς τῶν ψυχῶν μας τὸ θούριον ἄσμα
ψάλλει ἄγνωστος, ἐνθους Τυρταῖος.
"Οστις πέσ' εἰς τὴν μάχην, ἡ μνήμ' ἱερά του !
Γενναϊότης κι' ἐμπρός ! Ἡ ὁδὸς τοῦ θανάτου
ὁδηγεῖ πρὸς ἀθάνατον κλέος.

Ἀπὸ τὸ δρᾶμα *Ἡ παραμονή*, 1840.

Ἀπὸ τὴν τραγωδίαν « Ἰω. Καποδίστριας ».

Ἰωάννου Ζαμπελίου.

Πρᾶξις Γ', σκηνὴ Δ'. Χορὸς Ἑλληνοπαίδων :

Στροφὴ πρώτη :

Σκοτεινὸς θνήσκει, ὅστις, τὸ στήθος κλείσας,
τὰς ἱεράς σου ἐδίωξεν ἐμπνεύσεις,
Θεὰ φωσφόρος, Δόξα.
Παλάμης χῶμα τὰ κόκκαλά του θάπτει
εἰς πτωχὸν τάφον,
ὅπου ἡ τοῦ θανάτου φούξτα ριπίζει
σκοτάδια καὶ λήθην.
Εἶναι τοιούτων
λησμονημένων τάφων
καὶ σκεπασμένων μ' ἀκάνθας καὶ μὲ κνίδας
ἢ γῆ στρωμένη
κι' εἰς τὰς πληθούσας ὁδοὺς καὶ πάνηγυρες
φορτίζεται ἐπίσης
μ' ἀναριθμήτων, σκοτεινῶν ζώντων βάρους.
Ἀνακαινοῦνται αἱ γενεαὶ μὲ τούτους.

** Στροφὴ δευτέρα :*

"Οποῖος ὅμως ἀνοίξῃ τὴν ψυχὴν του
εἰς τὰς ἀκτῖνας τοῦ φλέγοντος φωτός σου,
πρὸς σὲ ἀφοσιοῦται.
Τινάσσων τὴν ὁμίχλην τῆς γῆς, προβαίνει,
κι' εἰς σὲ στηλώνων
τὸν νοῦν, ἵνα σὲ φθάσῃ, αἰετοῦ πτῆσιν
καὶ ἔπαρσιν λαμβάνει.
Καὶ σὺ γελῶσα
τὸν δέχῃσαι· κι' ἐλαύνεις
πρὸς λαμπρὰ ἔργα· καὶ στεφανώνεις ὅπως
καὶ εὖζωος ζήσῃ,
κι' εὐθάνατος εἰς μνήμα εὐλαβὲς πέσῃ.
Αὐτοῦ δὲ τὸν βραβεύεις :
τὴν ἀδελφὴν σου Ἀθανασίαν κράξεις,
καὶ λέγεις : « λάβε, κι' εἰς τοὺς αἰῶνας γράψον ».

Ἐπὶ δὲ πρῶτη :

Ἄλλ' εἰς ὀλίγους ἐδόθη νὰ γευθῶσι
τ' ἀθάνατά σου κάλλη. Τὸ μέγα πέπλον
τοῦ οὐρανοῦ σκεπάζει
γηγενῶν πλήθος. Φέγγουσι μὲ τὸ φῶς σου,
σπάνιοι ὅμως, κι' ἔρημοι' τοὺς εὐρύσκεις
σὲ μελετώντας, τὴν νύκτα, ὅταν σκούζη
ὁ νυκτιλάλος κοῦκκος,
ὅπου τοὺς τάφους ὁ Ἑσπερος φωτίζει.

Στροφὴ τρίτη :

Ἐν ᾧ δέ, ἐπ' ἀστράφου θρόνου ἐστῶσα,
εἰς τοῦ Ὀλύμπου τὰς κορυφὰς ὑψοῦσαι,
ἔδῳ ἢ ψευδοδόξῃ,
ἐνδυσσμένη στήλην λαμπρᾶς παρθένου,
τρέχει πλανῶσα.
Ὅθεν, ἐκείθεν, κατακτητὴς μεγάλος
τὰ ἔθνη καταστρέφει,
κι' ἐδῶθεν ἄρπᾶξ
στέγας λαμπρᾶς ὑψώνει.
Ἐκεῖ ὠμὸς δυνάστης τὸ κράτος δράζει,
κι' ἐδῶ ἀγύρτης
σοφοῦ ἢ ἐναρέτου ὄνομα κλέπτει.
Ἄοι ! Ἡ δολιότης
κι' ὑπόκρισις, λαβοῦσαι ἀρετῆς σχῆμα,
μὲ πλαστὴν κλῆσιν, πολιτικὴ καλοῦνται.

Στροφὴ τετάρτη :

Δὲν πλανᾷ ὅμως, ὅποιος σ' ἀγαπήσῃ
ὅποιος τὰ γενναῖα αἰσθανθῇ πάθη,
ἅπερ πρὸς σὲ ὠθοῦσιν.
Ὅθεν τὸν βλέπεις καὶ ἀπαντᾷ ἀφόβως
περσικὰ σίφη,
ἢ τῆς πατρίδος τὸν τύραννον κρημνίζει.
Τῆς φύσεως τὸ πέπλον
κάποτ' ἐγείρει,
κι' ἰδὼν τὰ κρύφια τῆς,
ἐκπλαγείς, «εὖρον», τρέχων γυμνὸς φωνάζει.
Πότε τὰ ἦθη
κοσμῶν ἐξευγενίζει, καὶ κατατίνει
τὸ κώνειον ὥς πταίστης.
Χωρὶς σοῦ, ποῖος νὰ δοξασθῇ ἐλπίζει ;
Σὺ μήτηρ τῶν ἐνδόξων καὶ τροφὸς εἶσαι.

Ἐπὶ δὲ δευτέρα :

Ἄλλοτε, ὑπὸ οὐτρου πληχθεὶς, πετάει,
ἐνθα διατηροῦσι σκιερὰ δάση
τοῦ Παργασσοῦ αἱ δάφναι

ἔνθα τῆς Κασταλίας ἡ πηγὴ ῥεεῖ
 διαυγὲς νᾶμα, κι' εὐθαλῇ χλόῃν φύει.
 Κι' ἐκεῖ ἀναπαυμένος, τῆς Μνημοσύνης
 τὰς θείας θυγατέρας
 καὶ σὲ καὶ τῶν πιστῶν σου τὰ ἄθλα ψάλλει.

Στροφή πέμπτη :

Ἄλλοι ἐνβῆκαν διὰ λαμπρᾶς εὐρέσεις,
 τῆς ἀνθρωπίνου ἀγέλης εὐεργέται,
 ἢ ὑψωσαν τὴν πόλιν,
 ἢ καὶ ἀκόμη, ἐπέκεινα ὁρμῶντες,
 ἔστησαν γένη.
 Καὶ ἄλλοι τολητεῖαι ἐδιαβῆκαν
 ἀπέραντα πελάγη, ἢ ψυχρὰ ὄρη,
 κι' εὗρον ἀγνώστους κόσμους.
 Ποῦ δὲν ἐλαύνει, ἢ διὰ σὲ ἀγάπη ;
 Ἄλλ' ἂν τῆς γῆς μας
 εἶναι λαμπροὶ κομῆται, θνητοὶ εἶν' ὅμως,
 καὶ φωταυγοῦσιν ὥστε (=ἕως ὅτου)
 ὁ τάφος νὰ τοὺς δώσῃ παῦσιν τῶν πόνων
 καὶ τὴν ὁποῖαν τοὺς ἐτοιμάζεις δόξαν.

Στροφή ἕκτη :

Καὶ ἂν ἀφῆνης νὰ λάμπωσι τὰ τέκνα
 μὲ τῶν γονέων τὴν εὐκλειαν καὶ φήμην,
 πρὸς αὐιλλαν ἀφήνεις.
 Ἄλλ' ὥς καὶ τοῦτο παρσμοροῦσιν' ὅθεν
 βλέπομεν ἔξω
 τὸ φέγγος τῶν πατέρων νὰ φανερώνῃ
 τῶν τέκνων τὴν αἰσχύνην' καὶ συχνὰ τάφον
 λαμπροῦ πατρὸς νὰ κλείῃ
 ὅσα νιόυ ἀσήμεν' καὶ διὰ πάππων
 ἀνθοῦσαν δόξαν
 νὰ ἀνιψῶσιν ὑπερηφάνους οἴκους
 κι' εἰκόνας εὐμενείας.
 Κίβδηλος δόξα, ἢ μὴ ἀποκτηθεῖσα
 μὲ ἰδικούς μας, ἔνεκα σοῦ, ἀγῶνας.

Ἐπὶ δὲς τρίτη :

Θεά, τὸ πρόσωπόν σου στρέψον κι' ἐδῶθεν.
 Τὴν ποθητὴν σου Ἑλλάδα μὴ παρίδης·
 τὴν γῆν σου, ὅπου εἶχες
 θεράποντας καὶ λάτρεις. Τὸ μαρτυροῦσι
 τὰ κρημνισμένα ἐρείπιά μας ταῦτα,
 καὶ τῶν ἐνδόξων πατέρων μας τὰ ἔργα.
 Ὁρθώθημεν, καὶ στρέψον.
 Μία ὁμματιά σου, κι' ὑψοῦται πάλιν. 1842.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Α'. ΕΙΣ ΤΗΝ ΩΔΗΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΕΡΟΝ ΛΟΧΟΝ.

1. Ἡ πρώτη συλλογὴ τοῦ Κάλβου, ὑπὸ τὸν τίτλον *Ἡ λύρα, ᾧ δαί* *Ἀ. Κάλβου Ἰωαννίδου τοῦ Ζακυνθίου*, ἐξεδόθη εἰς τὴν Γενεύην κατὰ τὸ 1824. Περιέχει :

α) Μικρὰν ἐπὶ κλησὶν πρὸς τὰς Μούσας (εἰς 21 στίχους ἰαμβικούς 11 συλλαβούς καὶ 12 συλλαβούς).

β) Τὰς ἐξῆς κατὰ σειρὰν ᾠδὰς : Α'. Ὁ φιλόπατρις. — Β'. Εἰς Δόξαν. — Γ'. Εἰς Θάνατον. — Δ'. Εἰς τὸν Ἱερὸν Λόχον. — Ε'. Εἰς Μούσας. — Ϛ'. Εἰς Χίον. — Ζ'. Εἰς Πάργαν. — Η'. Εἰς Ἀγαρηνούς. — Θ'. Εἰς Ἑλευθερίαν. — Ι'. Ὁ Ὀκεανός.

(Εἰς τὴν γ' ᾠδὴν «Εἰς Θάνατον» ἐμφανίζεται εἰς τὸν π. ἀπὸ τὸν τάφον τῆς ἡ ὀπτασία τῆς μητέρας του, ἡ ὁποία τὸν συμφιλιώνει μὲ τὴν ιδέαν τοῦ θανάτου καὶ ἔτσι τὸν ἐμπνεύσκει εἰς τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἐν γένει ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς).

γ) Δεξιλόγιον, εἰς τὸ ὅποιον ἐρμηνεύονται γαλλιστί ἀπὸ τὸν ποιητὴν αἱ δυσκολώτεραι λέξεις καὶ φράσεις τῶν ποιημάτων του.

δ) Ἐπισημεῖωσιν περὶ τῆς μετρικῆς του.

Τῶν ᾠδῶν τούτων ἐξεδόθη κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος ὥραϊα μετάφρασις γαλλιστί εἰς τὸ Παρίσι, ὑπὸ τοῦ διασήμου σινολόγου Stanislas Julien.

Ἡ δευτέρα συλλογὴ ἐξεδόθη εἰς τὸ Παρίσι τὸ 1826, ὑπὸ τὸν τίτλον : *Κάλβου καὶ Χριστοπούλου Δυρικὰ μετὰ γαλλ. μεταφράσεως*. Περιέχει :

α) Πρόλογον.

β) Ἐπιστολὴν τοῦ Κάλβου, γαλλιστί, πρὸς τὸν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν ἀγωνισθέντα ἄλλοτε στρατηγὸν Lafayette, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκθέτει τὴν ἱερότητα καὶ τὰς φοβεράς δυσχερείας τοῦ Ἀγῶνος, ἀλλὰ καὶ τὴν πεποιθήσιν του ὅτι, χάρις εἰς τὴν ἀνδρείαν τῶν Ἑλλήνων, οὗτος θὰ εὐδωθῇ, εἰς πείσμα τῶν φιλοτοῦρκων χριστιανικῶν κυβερνήσεων.

γ) Τὰς ἐξῆς κατὰ σειρὰν ᾠδὰς : Α'. Ἡ βρετανικὴ Μοῦσα (=εἰς τὸν θάνατον τοῦ λόγδου Βύρωνος). — Β'. Εἰς Ψαρά. — Γ'. Τὰ Ἑφαίστεια. — Δ'. Εἰς Σάμον. — Ε'. Εἰς Σούλι. — Ϛ'. Αἱ εὐχαὶ (ὑπὲρ τῆς τελείας ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐναντίον πάσης ξένης προστασίας). — Ζ'. Τὸ φάσμα (=τῆς διχονοίας). — Η'. Εἰς τὴν Νίκην. — Θ'. Εἰς τὸν προδότην. — Ι'. Ὁ βωμὸς τῆς πατρίδος.

δ) Ἀκολουθοῦν μερικὰ ποιήματα τοῦ Ἀθαν. Χριστοπούλου.

Ἡ μετάφρασις, πολὺ ἐπιτυχὴς καὶ αὐτῇ, ἔγινε ἀπὸ ἄλλον σινολόγον, τὸν Pauthier de Cency.

2 Κατὰ τὸν ἔλεγχον τῆς μελέτης τῶν μαθητῶν περὶ τοῦ θηβαϊκοῦ Ἱεροῦ Λόγου ἃς μὴ παραλειφθῇ ὅτι :

α) μὲ τὸ παραδείγμα τῶν οἱ Ἱερολογῆται ἐφρονημάτιζον καὶ τὸν ἄλλον στρατὸν τῶν Θ. καὶ παρῶρων αὐτὸν διαρκῶς πρὸς μίμησιν τῆς πειθαρχίας καὶ τῆς ἀνδρείας αὐτῶν.

β) ὅτι ἔπασαν ὅλοι, καὶ οἱ 300, εἰς τὴν Χαϊρώνειαν, πιστοὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ τὸ καθήκον, «ἐναντίοι ἀπηντηκότες ἅπαντες ταῖς σαρίσσαις» (καθὼς λέγει ὁ *Πλούταρχος* εἰς τὸν βίον τοῦ *Πελοπίδου*, κεφ. 18ον), ὥστε νὰ κινήσωσι τὸν θαυμασμόν καὶ αὐτοῦ τοῦ Φιλίππου, ὅταν ἐπεθεώρησε κατόπιν τὸ πεδῖον τῆς μάχης.

γ) ὅτι ἡ πατρίς τῶν τοὺς ἔθαψε κατόπιν ἐπὶ τοῦ τόπου τῆς μάχης τὸν ἕνα πλησίον τοῦ ἄλλου εἰς κοινὸν πολυάνδριον, ὅπου, ὅτε τὸ 1880 ἔγιναν ἀνασκαφαί, εὐρέθησαν 254 σκελετοί, κατὰ σειρὰς τεταγμένοι (μερικὰ ἀπὸ τὰ ἀνευρεθέντα κρανία, φέροντα τραύματα, εἶναι ἐκτεθειμένα εἰς τὸ Ἔθν. Ἀρχ. Μουσεῖον εἰς τὴν Γ' αἰθούσαν ἀγγείων, εἰς τὴν ὑπ' ἀρ. 93 προθήκην).

δ) ὅτι ἐπάνω εἰς τὸν τάφον τῶν ἐστήθη λέων κολοσσιαῖος, ὁ ὁποῖος κατέπεσε μὲ τὴν πόροδον τοῦ χρόνου καὶ ἀνεστηλώθη σήμερον. «Ἄγνωστος εἶναι ὁ γλύπτῃς, εἰς ὃν ἀνετέθη ἡ συμβολικὴ ἐκείνη παράστασις τῆς ἀνδρείας τῶν ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας πεσόντων λεοντοθύμων, μεθ' ὧν ταφέντων συνεθάπτετο καὶ ἡ πατρίς. Διὰ τοῦτο οὐδενὸς τῶν γενναίων τὸ ὄνομα ἐπέγραψεν ἐπὶ τοῦ μνημείου ἢ πόλις τῶν Θηβαίων, ἅφ' οὗ δὲν ἠθέλησεν ὁ Θεὸς ν' ἀναδείξῃ καὶ τὴν τύχην αὐτῶν ἴσῃ πρὸς τὴν τόλμην. Καὶ ὁ μαρμάρινος λέων ἐπεκαίρησε φύλαξ βωβὸς ἐπὶ τοῦ τάφου ἀνωνύμων ἡρώων». (*Σπυρίδ. Λάμπρου, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος*, τόμ. Β' σ. 327). «Καὶ ἐπίγραμμα δὲ ἄπεστιν, λέγει ὁ *Πανσανίας* (IX, 40, 5), ἐμοὶ δοκεῖν, ὅτι οὐκ ἔοικότα τῇ τόλμῃ σφίσι τὰ ἐκ τοῦ δαίμονος ἤκούθησε».

3. Καθὼς εἶναι γνωστόν, καὶ τρίτος Ἱερὸς Λόγος, ἀναδειχθεὶς οὐχὶ κατώτερος κατὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν αὐτοθυσίαν ἀπὸ τοὺς παλαιούς, εὐτυχέστερος δὲ ἀπὸ ἐκείνους κατὰ τὰ ἀποτελέσματα, συνεκράτηθη καὶ ἔδρασε κατὰ τὴν πρόσφατον ἱστορικὴν περίοδον τοῦ ἔθνους μας.

Οὗτος ἰδρύθη τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1942 ἀπὸ 160 κατ' ἀρχὰς ἀξιωματικούς, πολεμιστὰς ὅλους τοῦ ἀλβανικοῦ μετώπου, οἱ ὁποῖοι εἶχον κατορθώσει, μὲ μυρίους κινδύνους, νὰ διαφύγουν εἰς τὴν Αἴγυπτον, καὶ ἐκεῖ εἶχον τὴν ἰδέαν νὰ καταρτίσουν ἐν ἐθελοντικῶν σῶμα, εἰς τὸ ὁποῖον νὰ συμμετάσχουν ὡς ἀπλοὶ στρατιῶται, καὶ τὸ ὁποῖον νὰ ἀναλαμβάνῃ τὰς μᾶλλον ἐπικινδύνους ἐκάστοτε ἀποστολάς. Οὗτοι ἔφερον ἐπὶ τοῦ στήθους σῆμα ἐπίχρυσον ἀπὸ στέφανον δάφνης, τὸν ὁποῖον ἐχώριζεν εἰς δύο πλατεῖα γυμνή-σπάθη ἀμφίστομος μὲ τὴν αἰχμὴν πρὸς τὰ ἄνω· ταινία δὲ ἐκ τοῦ ἰδίου μετάλλου ὀρίζοντως ἔφερε τὰς λέξεις : ἡ τὰ ν ἡ ἐ π ἰ τ ᾱ ς.

Ἀφοῦ ἐξεπαιδύθησαν ἐπὶ τρεῖς μῆνας εἰς τὰς εἰδικὰς ἀγγλικὰς σχολὰς τῶν καταδρομῶν (κομάντος), ἤρχισαν εὐθὺς τὰς ἐπιδρομὰς τῶν εἰς τὰ μετόπισθεν τῶν γραμμῶν τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὴν Λιβυκὴν ἔρημον, ἐν συνεχείᾳ δὲ ἔδρασαν ἡρωικώτατα κατὰ τὰς μάχας, αἱ ὁποῖαι μετ' ὀλίγον ἀπόβησαν

τούς Γερμανούς· και τούς Ἱταλοὺς ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον καὶ κατεδίωξαν αὐτούς ἕως τὴν Τυνησίαν.

Κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1943 ἀπεφασίσθη ἀπὸ τὸ συμμαχικὸν στρατηγεῖον ἡ ἐπ'ἀνόδου τοῦ Ἱεροῦ Λόχου εἰς τὸ Κάιρον, καὶ ἡ ἐγκατάστασις του κατόπιν εἰς τὴν Παλαιστίνην (εἰς τὴν περιοχὴν Ἐλ-Μπάσα). Κατόπιν δὲ τῆς θαυμαστῆς εἰς τὴν Ἀφρικὴν δρασεώς του ἐπετράπη νὰ αὐξηθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀποτελούντων αὐτὸν καὶ ἔγιναν δεκτοὶ τῶρα εἰς αὐτὸν καὶ ἀπλοὶ στρατιῶται, ἔθελονταί ὅμως ὅλοι, οὕτω δὲ ἡ δύναμις του ἐφθασε μέχρι 1600 ἀνδρῶν· τὸ πέμπτον ὅμως ἀπὸ αὐτοὺς ἦσαν πάντοτε ἀξιωματικοί.

Νέα ἐντατικὴ καὶ σκληρὰ ἐκπαίδευσις ἐπηκολούθησε, διὰ καταδρομὰς τῶρα εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀπὸ τὸ φθινόπωρον δὲ ἤρχισεν ἡ Διοίκησις τοῦ Λόχου νὰ ἐκπέμπῃ ἀπὸ τὴν βάσιν τῆς διαρκὸς ὁμάδος καταδρομῶν εἰς τὰς κατεχομένας ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ νήσους τοῦ Αἰγαίου, οἱ ὅποιοι μεγίστας ζημίας ἐπέφερον εἰς αὐτόν, συλλέγοντες πληροφορίας, ἀποκόπτοντες καλώδια, καταστρέφοντες ἀσυνήτους καὶ ἐπακτίους πυροβολαρχίας, συλλαμβάνοντες αἰχμαλώτους, πολλάκις δέ, κατόπιν ναυμαχίας, κυριεύοντες καὶ δολόκληρα ἐχθρικά πλοία, τὰ ὅποια θριαμβευτικῶς ὠδήγουν εἰς τοὺς λιμένας τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Αἰγύπτου.

Οὕτω οἱ νέοι Ἱερολογῆται μὲ τὰς ἀδιακόπους αὐτὰς τολμηροτάτας καταδρομὰς τῶν προσέφεραν σημαντικὴν βοήθειαν εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν Συμμάχων, καθιστώντες ἀφόρητον τὴν εἰς τὸ Αἶγαιον ζῶν τῶν Γερμανῶν, καὶ ἀναγκάζοντες αὐτοὺς νὰ διατηρῶσιν ἐκεῖ δυνάμεις μεγάλας, ἀναγκαστικάς διὰ τὰ ἄλλα μέτωπα τοῦ πολέμου, συνετέλεσαν δὲ ἐν τέλει εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν νήτων ἀπὸ τοὺς βαρβάρους κατακτητάς.

Ὅτε μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου ἀπεφασίσθη κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1945 ἡ διάλυσις τῶν «καταδρομικῶν δυνάμεων τῆς Μέσης Ἀνατολῆς», εἰς τὰς ὁποίας ὑπῆγετο καὶ ὁ νέος (ὑπὸς ἐλληνικὸς Ἱερὸς Λόχος, ὁ διοικητὴς τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων τῆς Μέσης Ἀνατολῆς στρατηγὸς Πάτζετ, προσφω-νῶν εἰς τὸ Κάιρον, ἔπειτα ἀπὸ ἐπιθεώρησιν, τοὺς ἀπερχομένους, εἶπε με-ταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς :

«Εἰς σὰς, ἀξιωματικοὶ καὶ ὀπλίται τοῦ ἐλληνικοῦ Ἱεροῦ Λόχου, λέγω : . . . Ἐλάχισται συμμαχικαὶ μονάδες, οὐδεμία ἴσως, ἐπέφερον τόσας ἀπώλειας, τόσας ζημίας εἰς τὸν ἐχθρόν, ὥσας αἱ καταδρομικαὶ δυνάμεις . . . Ἐχετε μίαν ὑπερήφανον παράδοσιν καὶ ἀνεδείχθητε ἄξιοι τοῦ ρητοῦ σας ἡ τὰν ἡ ἐπὶ τὰς. Τὸ ρητὸν τοῦτο ἐπληθύευσεν πρὸ δύο καὶ πλέον χιλιάδων ἐτῶν, ὅταν ὁ πρῶτος Ἱερὸς Λόχος ἐθυσιάσθη ζητῶν νὰ σώσῃ τὰς Θήβας ἀπὸ τὸν ἐχθρόν. Πρὸ 120 ἐτῶν ὁ δεῦτερος Ἱερὸς Λόχος παρόμοιον ἐπετέλεσεν ἔργον, προτιμήσας νὰ θυσιασθῇ καὶ ὄχι νὰ παραδοθῇ. Σεῖς οἱ ἀποτελοῦντες τὸν τρίτον Ἱερὸν Λόχον, τὸν σχηματισθέντα τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1942, ἐπιστρέφετε εἰς τὰ σπῆτια σας νικηταί. Καὶ ἐλπίζω ὅτι θὰ ἐνθυμεῖσθε πάντοτε καὶ θὰ διατηρεῖτε ὕψηλὰ τὴν μεγάλην παράδοσιν, τὴν ὁποίαν ἐκληρονομήσατε ὡς μέλη τοῦ Ἱεροῦ Λόχου, τὴν παράδοσιν τῆς ἀτρομότητος καὶ

ἀνιδιοτελοῦς ἀφοσιώσεως εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος σας».

Καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας δὲ οἱ νέοι Ἱερολοχίται, προκειμένου νὰ διαλυθῇ τὸ σῶμα, συνεκεντρώθησαν τὴν 7ην Αὐγούστου 1945 εἰς ἐπίσημον τελετὴν πλησίον τοῦ μνημείου τῶν Ἱερολοχιτῶν τοῦ Δραγατσανίου εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἀρεῶς, καί, ἀφοῦ ἔσπεψιν εὐλαβῶς τὸ μνημεῖον, εἶδον νὰ ἀπονέμεται ὁ πολεμικὸς σταυρὸς α' τάξεως εἰς τὴν σημαίαν των, καὶ ἤκουσαν κατόπιν ἡμερησίαν διαταγὴν τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν, ἡ ὁποία ἀνεγνώριζεν ὅτι «ὁ νέος Ἱερὸς Λόχος δὲν ὑστέρησεν εἰς δάφνας καὶ δόξαν τῶν δύο προγενεστέρων».

4. Ὁ *Γιάννης Ἀποστολάκης* ὀνομάζει «χοντρά καὶ χτυπητὰ παινετικά λόγια τοῦ ρήτορα γιὰ τὴν πράξιν τῶν Ἱερολοχιτῶν» τὰς στροφὰς 3—5 τῆς ᾠδῆς. (*Τὰ τραγοῦδια μας*, σελ. 309).

5. Οὗτος ἐγεννήθη εἰς τὴν Μυτιλήνην, ἐσπούδασεν εἰς τὴν σχολὴν Βουκουρεστίου, ἀργότερα δὲ ἔπαιξε καὶ ὡς ἡθοποιὸς εἰς τὸ ἐκεῖ λειτουργήσαν ἑλλ. θέατρον (ὡς Θησεὺς εἰς τὴν Φαίδραν τοῦ Ρακίνα, ὡς Ὀδυσσεὺς εἰς τὸν Θάνατον τοῦ Πατρόκλου τοῦ Χριστοπούλου, κτλ.). Κατὰ τὸ 21 κατῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ προσελήφθη ὡς γραμματεὺς τοῦ ναυάρχου τῶν Ψαριανῶν Ἀποστόλη, τοῦ ὁποίου παρηκολούθησε τὰς ναυμαχίας, κατὰ δὲ τὴν καταστροφὴν τῶν Ψαρῶν ἐπολέμησε γενναίως, ἐπληρώθη, καὶ μόλις ἐσώθη κολυμβῶν. Τὰ τῆς παραστάσεως τοῦ πατριωτικοῦ αὐτοῦ δράματος τὸ 1810 εἰς τὸ Βουκουρέστιον καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν, τὸν ὅποιον τοῦτο διήγειρε, διηγεῖται λεπτομερῶς ὁ γραμματεὺς τοῦ τότε ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Ἰω. Καρατζᾶ Γ. Ἀργυροπούλου εἰς ἐπιστολὴν του. (Ἴδε ἄρθρον τοῦ *Στεφ. Δάφνη* Θεόδωρος Μυτιληναῖος εἰς τὴν ἐφημερίδα *Τύπος* τῆς 10-7-38).

6. Οὗτος ἐγεννήθη εἰς τὴν Κοζάνην τὸ 1796. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ ἔπειτα ἐδίδαξεν εἰς τὴν Μόσχαν καὶ τὴν Ὁδησσόν. Συνέθεσε καὶ ποιήματα, δραματικά ἔργα, καὶ ἔπαιξε καὶ ὡς ἡθοποιός. Εἶχεν ἀκολουθήσει ἐξ ἀρχῆς τὸν Ὑψηλάντην, ὡς γραμματεὺς του κατ' ἀρχάς καὶ ἔπειτα ὡς χιλιάρχος καὶ πρῶτος ὑπασπιστής του, τὸν συνόδενσε κατόπιν εἰς τὴν Αὐστρίαν, ἐφυλακίσθη μαζί του καὶ παρέμεινε πλησίον του μέχρι τοῦ θανάτου του (1828). Τότε κατῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔλαβε μέρος ὡς ἀνώτερος ἀξιωματικὸς εἰς τὰς τελευταίας μάχας τοῦ Ἀγῶνος. Ἐπὶ Ὀθωνος κατέλαβεν ἀνωτέρας στρατιωτικὰς καὶ πολιτικὰς θέσεις καὶ ὑπηρετήσεν ὡς νομάρχης καὶ ὑπουργός. Ἀπέθανεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 1870.

7. Τὰ ἴδια, μὲ μικράς τινας παραλλαγάς, διηγεῖται ὁ *Ραγκαβῆς* καὶ εἰς τὰ *Ἀπομνημονεύματά του* (τόμ. Α', 1894, σελ. 79).

8. Κατὰ τὸν *Κ. Ράδον*, εἰς τὸν μνημονευθέντα *Λόγον* του, σελ. 4.

9. Μία σολὴ Ἱερολοχίτου ὑπάρχει εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας εἰς τὰς Ἀθήνας. Αὕτη ἀνήκεν εἰς τὸν Ἱερολοχίτην Κ. Ξενοκράτην, ὅστις ἀποθανὼν γέρον καὶ πλούσιος εἰς τὸ Βουκουρέστιον ἐκληροδότησε τὴν περιουσίαν του εἰς τὸ ἑλλ. κράτος. (*Ράδον*, σ. 3).

10. Οἱ Φιλικοὶ καὶ ὁ Ἀλέξ. Ὑψηλάντης ἄφηνον πάντοτε νὰ ὑπονοεῖται ὅτι ἡ ἐπαγρύπτησις γίνεται μὲ ὑποκίνησιν τῆς Ρωσίας, τῆς ὁποίας θὰ

ἔχη καὶ τὴν ὑποστήριξιν. Φυσικὸν ἐπομένως ἦτο ὁ Ὑψ. νὰ ἐμφανισθῇ κατὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ κινήματος μὲ τὴν στολὴν του ὡς Ρώσου στρατηγοῦ καὶ ὑποσιτιστοῦ τοῦ Αὐτοκράτορος. Τοῦτο λέγει ρητῶς ὁ Σπυρ. Τρικούπης (*Ἱστορία Ἑλλ. Ἐπ.* 3, 1888, Α' σ. 28). Ὁ Ἰω. Φιλῆμων, μολονότι ἐγνώριζε βεβαίως, διότι ἦτο φίλιτος τῆς οἰκογενείας Ὑψηλάντου, ὅταν περιγράφει τὴν εἰσόδον τοῦ Ὑψ. μὲ τὴν συνοδείαν του εἰς τὸ Ἰάσιον, καὶ εἰς τὸ *Δοκίμιον περὶ τῆς Φιλ. Ἐταιρείας* (ἐν Ναυπλίῳ, 1834, σ. 302) καὶ εἰς τὸ *Δοκίμιον περὶ τῆς ἑλλ. ἑπαναστάσεως* (Ἀθῆναι, 1859, Β', σ. 76 κ.ἑ.) σιωπᾷ περὶ τοῦ ζητήματος.

11. Διαπρεπὴς ζωγράφος (1792—1871), τὸν ὁποῖον ὁ φίλελλην βασιλεὺς τῆς Βασιλείας καὶ πατὴρ τοῦ Ὁθωνος Λουδοβίκου Α' ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν καθοδὸν τοῦ υἱοῦ του. Οὗτος ἀπεικόνισε τὰ μᾶλλον ἀξιοσημειωτά γεγονότα, ὅπως τὴν εἰσόδον τοῦ Ὁθωνος εἰς τὸ Νούπλιον τὴν 6ην Φεβρ. 1833, τὸν Ὁθῶνα ἐρχόμενον εἰς τὰς Ἀθῆνας, κ.ἄ. Ὄταν δὲ ὁ Λουδοβίκος ἤγειρεν εἰς μνήμην τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος τῶν Ἑλλήνων τὰς Στοιὰς, αἱ ὁποῖαι περιβάλλουν ἀπὸ δύο μέρη τὸν ἀνακτορικὸν κήπον τοῦ Μονάχου, ὁ Ἔς, ὁ ὁποῖος εἶχε γνωρίσει καλὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς ἥρωάς της, διεκόσμησε τὰς Στοιὰς μὲ τοιχογραφίας, οἱ ὁποῖαι παριστάνουν σκηνὰς τοῦ Ἀγῶνος. Τὰς εἰκόνας τοῦ Ἔς ἐξέδωκε τὸ 1910 ἡ Ἑλλην. Ἐκδοτικὴ Ἐταιρεία.

12. Ἰδε τοῦτον εἰς τὸν *Φιλῆμονα, Δοκ. περὶ τῆς ἑλλην. ἑπαν.* Β' τόμος, σ. 294—5.

13. Κατὰ τὸν Σπυρ. Τρικούπην ἔνθ. ἀν. ἔκδ. γ', τόμ. Α', σ. 34. Βραδύτερον, ὅτε ἀνεχώρησεν ὁ Καντακουζηνός, ἀναφέρεται ὡς γυμναστής καὶ ὁ Χατοόπουλος (*Φιλῆμονος* ἔνθ. ἀν. σ. 358).

14. Ἡ ὑπερηφάνεια αὐτῆ ἠΰξησεν εἰς τοὺς ἐπιζησαντας μετὰ τὴν καταστροφὴν. Ὁ Λασσάνης, ὁ ὁποῖος ὑπηρέτησεν εἰς τὸν Ἱερὸν Λόχον καὶ ἐπολέμησεν εἰς τὸ Δρυματσάνι, μολονότι ἔγινε κατόπιν καὶ ὑπουργός, ὑπέγραψε μέχρι τέλους τοῦ βίου του: Γεώργιος Λασσάνης, Ἱερολοχίτης.

15. Ταύτην παραθέτει ὁ *Ράδος*, ἔνθ. ἀν. σ. 5, παραλαβὼν, ὅπως ὑποθέτω, ἀπὸ τὸ ἀρχεῖον τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἐταιρείας καὶ μεταβιβάζων ὀλίγον τὴν γλῶσσαν.

16. Οὗτος εἶχε γεννηθῇ εἰς τὴν Ἰθάκην τὸ 1773. Συναναστρέφετο τοὺς ἐκ τῆς Στερεᾶς ἀνθρώπους τῶν ἀρμάτων, ὅσοι φεύγοντες τὸν διωγμὸν τοῦ Ἀλῆ ἤρχοντο εἰς τὴν Ἰθάκην, καὶ οὕτω ἔλαβε στρατιωτικὴν ἀνατροφὴν. Ὅτε οἱ Ρῶσοι ἤθελον νὰ ἱδρῦσουν τὸ 1798 αὐτόνομον Ἰονικὴν πολιτείαν καὶ συνεκρότησαν ἐκεῖ τάγματα ἀπὸ Ἑλλήνων, ὁ Κ. κατετάχθη εἰς αὐτά, ἔπειτα δὲ μετέβη εἰς τὴν Ρωσίαν, ὅπου ὑπηρέτησε μέχρι τοῦ 1812, προαχθεὶς εἰς ταγματάρχην. Κατόπιν ἀνέλαβεν ὑπηρεσίαν εἰς τὴν Μολδοβίαν, ὡς ἀρχηγὸς σώματος ἐντοπίων. Ἀργότερον ἐμνηθῇ εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν. Τὴν 21ην Φεβρουαρίου 1821 συνέλαβεν ἀνυπόπτους μικρὰν ἀπὸ Τούρκους φρουρὰν εἰς τὸ Γαλάτσι καὶ μερικὸς Τούρκους ἐκεῖ ἐμπόρους, τοὺς ὁποῖους ὅλους κατέσφαξε. Δυστυχῶς δὲ ὁ Ὑψηλ. ἐνέκρινε καὶ ἐπήνεσε τὴν ἀθέμιτον ταύτην, τὴν προτετραίαν τῆς εἰσόδου του καὶ ἄνευ διαταγῆς, πρᾶξιν ταύτην τοῦ Κ. καὶ ὠνόμασεν αὐτὸν χιλιάρχον (Η. Δ. τῆς 25

Φεβρ. 1831). Ὅτε βραδύτερον ὁ Ὑψ. εἰσήχθητο εἰς τὴν Φωξάνην, ὁ Κ. παρῆκε πρὸς ὑποδοχὴν του πολλούς, τοὺς ὁποίους εἶχε προχειρῶς ὀπλίσει, καὶ ἐφείλκυσε περισσότερον τὴν εὐνοίαν αὐτοῦ.

Ἐπειτα ἀπὸ τὴν καταστροφὴν εἰς τὸ Δραγατσάνι εἰσηλθὼν εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ ἀπ' ἐκεῖ κατῴρθωσε νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Σῦρον, ὅπου ἀπέθανε τὸ 1830.

17. Ἦτο ὁ τέταρτος ἀπὸ 5 ἀδελφούς, καὶ ἦτο τότε 25—6 ἐτῶν.

18. Τοῦτο εἶχε συνθέσει ὁ Κοραΐς διὰ τοὺς Ἕλληνας, οἱ ὁποῖοι ἐπολέμουν ὑπὸ τὸν Ναπολέοντα εἰς τὴν Αἴγυπτον, εἶχε δὲ ἐκδοθῇ ἀνωνύμως εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν τὸ 1801. Διεσώθη καὶ ἡ μουσικὴ αὐτοῦ. (Ἰδε τὸν Κατάλογον τοῦ Μουσείου τῆς Ἰστ. καὶ Ἐθνολ. Ἐταιρείας, 1927, σελ. 61, ἀριθ. 7). Ἰδοὺ ἡ πρώτη στροφὴ οὗτοῦ:

Φίλοι μου συμπατριῶται,
δουλοὶ νῆμεθα ὡς πότε
τῶν ἀρχαίων Μουσουλμάνων,
τῆς Ἑλλάδος τῶν τυράννων;
Ἐκδικήσεως ἡ ὥρα
ἔφθασεν, ὦ φίλοι, τώρα.
Ἡ κοινὴ πατρίς φωνάζει,
μὲ τὰ δάκρυα μᾶς κραζει:

«Τέκνα μου, Γραικοὶ γενναῖοι,
δράμετ' ἄνδρες τε καὶ νέοι,
καὶ εἶπατε μεγαλοφώνως,
εἶπατέ τ' ὅλοι συμφώνως,
ἀσποζόμεν' εἰς τὸν ἄλλον
μ' ἐνθουσιασμόν μεγάλον:
Ἔως πότ' ἡ τυραννία;
Ζήτω ἡ Ἐλευθερία».

19. Καὶ τῆς ἐλλειψέως ταύτης ἔνοχος ἦτο κατὰ τὸν *Φωτεινὸν* (ἐνθ' ἀνωτ. σ. 155) «ὁ πρότερον ἀρχηγὸς τοῦ Ἱεροῦ Λόχου καὶ φροντιστὴς περὶ τῶν ἀναγκαίων Καραβιᾶς, ὅστις, λαβὼν εἰς Τυργόβιστον παρὰ τοῦ Ὑψ. 200.000 γροσίων, διὰ νὰ προμηθεύσῃ ἐν καιρῷ τὰ ἀναγκαῖα πολεμεφρόδια ὅλου τοῦ στρατοῦ, καταχρᾶσθεις ἄλλην σχεδὸν αὐτὴν τὴν ποσότητα, ἐπρόβλεψε πολλὰ ὀλίγα».

20. Κατὰ τὸν *Ράδον* ἐνθ. ἀνωτ. σ. 7, ὁ ὁποῖος ἀντλεῖ τὴν πληροφορίαν ἀπὸ τὸ ποίημα τοῦ Φινίτου. Ὁ Ἰακωβάκης Ῥίξος ἀναφέρει (*Ἱ. Φιλήμονος* ἐνθ. ἀν. σ. 377) ὅτι ἔπεσεν εἰς τὴν μάχην ἄλλος σηματοφόρος, ὁ Ἀνδρουλῆς Παπιολάκης, Σφακιανός.

21. Ὁ Φινίτης αὐτὸς ἦτο ἄλλοτε ἀρχηγὸς τοῦ ἱππικοῦ τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων τῆς Μολδοβλαχίας (πρωτοσπαρταριος). Μολονότι παλαιὸς ἀξιωματικός, ἐθεώρησε τιμὴν του νὰ καταταχθῇ εἰς τὸν Ἱερὸν Λόχον. Ἀπέθανε βραδύτερον εἰς τὴν Βεσσαβίαν. Ἀφήκεν ἐπιστολάς, ποιήματα, καὶ ἄλλα σημειώματα περὶ τοῦ Ἱεροῦ Λόχου, τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται τώρα εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῆς Ἰστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἐταιρείας (κατὰ *Ράδον* ἐνθ. ἀν. σ. 6).

22. Ὁ *Φωτεινός*, (ἐνθ. ἀν. σ. 155, γράφει: «Οἱ Τοῦρκοι ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ὀπίσω μὲ μίαν σημαίαν, μὲ τὰ δύο τηλεβόλα τοῦ Ἱεροῦ Λόχου καὶ μὲ 37 αἰχμαλώτους Ἱερολοχίτας καὶ μουσικοὺς κατσιβέλους, ἐκ τῶν ὁποίων εἰς ἐδραπέτευσεν βοηθούμενος ἀπὸ τὸ σκότος τῆς νυκτὸς ἔσωθεν τῆς μονῆς Σερμπανεστίου καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον, οἱ δὲ λοιποὶ, συλληφθέντες αἰχμάλωτοι, ἐστάλησαν εἰς Κ)πολιν». Κατωτέρω δὲ εἰς τὴν σελ. 157. «Οἱ ἐν τῷ δάσει Ἱερολοχίται, βιασθέντες ὑπὸ τῆς πείνας, ἐξῆλθον μετὰ μίαν ἐβδομάδα καὶ ὑπῆγαν μὲ μίαν σημαίαν των εἰς τὴν μονὴν

τῆς Κόζιας, ὅπου ἦτο ὁ Ἀλέξ. Ὑψηλάντης.»—Ὁ Γάλλος *Πουνεβίλ*, τοῦ ὁποίου ἡ *Ἱστορία τῆς Ἀναγεννησεως τῆς Ἑλλάδος* ἐξεδόθη εἰς τὸ Παρίσι τὸ 1824, γράφει (τόμ. Β', σελ. 259 τῆς ἑλλην. μεταφρ.) «Ὁ ἀτρόμητος ἐξ Ὀλύμπου Γεώργιος, ἀστραπηδὸν ἐπιπίπτει κατὰ τῶν Τούρκων, τοὺς διασκορπίζει, καταλαμβάνει τὸ πυροβολικὸν τῶν Χριστιανῶν, ἀνακτᾷ τὴν σημαίαν καὶ ἐπανερχεται μετὰ τῶν τροπαίων τούτων εἰς Ρίμνικον, κεκαλυμμένος δι' αἵματος καὶ τραυμάτων».—Ὁ *Σπηλιάδης* (σελ. 190) λέγει ὅτι οἱ Τούρκοι ἐκυρίευσαν μόνον τὰς ἀποσκευὰς καὶ τὰ πυροβόλα τοῦ Ἰ. Α.—Ὁ *Σπυρ. Τρικούπης* (τόμ. Α', σελ. 99) ἀναφέρει ὅτι ὁ Γ. Ὀλύμπιος ἐλύτρωσε τῆς σφαγῆς καὶ τῆς αἰχμαλωσίας πολλοὺς Ἱερολοχίτας, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ τοὺς ἀδελφοὺς τοῦ Ἀρχιστρατήγου, ἀλλὰ δὲν λέγει τίποτε περὶ σημαίας.

23. Κατὰ τὸν *Φωτεινον*.—Κατὰ τὸν *Σπηλιάδην* (σελ. 189) οἱ Τούρκοι ἐξώγησαν 73, ἐν οἷς καὶ τινες τραυματισμένους.—Ὁ *Φιλήμων* (σελὶς 183) γράφει: «συνεληφθῆσαν 37 αἰχμάλωτοι, οἱ πλείους Ἱερολοχίται».

24. Κατὰ τὸν *Σπηλιάδην* (σ. 195) οἱ Τούρκοι ἔστειλαν εἰς τὴν Κ)πολιν 250 περίπου ἐπαναστάτας, οἵτινες εἶχον συλληφθῆ αἰχμάλωτοι εἰς τὰς Ἡγεμονίας, καὶ πρὸς τούτοις τοὺς Ἱερολοχίτας, καὶ ἐξ αὐτῶν ἄλλους μὲν ἐκρέμασαν εἰς διάφορα μέρη τῆς Κ)πόλεως μετὰ τῶν ἀρχηγῶν των, ἄλλους δὲ ἔρριψαν εἰς τὰς φυλακάς καὶ εἰς τὰ κάτεργα, ὅπου οἱ περισσότεροι ἀπέθανον ἀπὸ τὴν πανώλη καὶ τὴν κακοπάθειαν.—Ὁ δὲ *Φιλήμων* (σελ. 183) ἀναγράφει ὅτι οἱ Ἱερολοχίται ἐπέμφθησαν δέσμοι εἰς τὸ Βουκουρέστιον καὶ ἀπ' ἐκεῖ εἰς τὴν Κ)πολιν, ὅπου ἀπεκεφαλίσθησαν.

25. Ἴδε προχείρως εἰς τὴν *Ἠλέκτραν* τοῦ *Εὐριπίδου*. Ἡ Ἠλ., διηγουμένη εἰς τὸν Ὀρέστην τὴν ἐλευσινὴν διαγωγὴν τῆς μητέρας τῆς καὶ τοῦ Αἰγίσθου, λέγει (στ. 323—5):

Ἀγαμέμνωνος δὲ τύμβος ἠτιμασμένος
οὐπω χοάς ποτ' οὐδὲ κλῶνα μυρσίνης
ἔλαβε, πυρὰ δὲ χέρσος ἀγλαϊσμάτων.

Καὶ κατωτέρω (στ. 509—12) ὁ πρέσβυς (= ὁ γέρον παιδαγωγός, πού εἶχε σώσει μικρὸν τὸν Ὀρέστην), τὸν ὁποῖον ἡ Ἠλέκτρα παρηγγεῖλει νὰ ἔλθῃ ἀπὸ τὸ ποιμνιστάσιόν του στὸ σπίτι τῆς, φέρων μερικὰ τρόφιμα διὰ νὰ περιποιηθῶν εὐπρεπῶς τοὺς ξένους, οἱ ὁποῖοι τῆς ἔφεραν εἰδήσεις ἀπὸ τὸν ἀδελφὸν τῆς, διηγεῖται πρὸς αὐτὴν ὅτι, ἐρχόμενος, ἐπέρσσε ἀπὸ τὸ μέρος, ὅπου ἦτο θαμμένος ὁ παλαιὸς του κύριος:

ἦλθον αὐτοῦ πρὸς τάφον πάρεργ' ὁδοῦ,
καὶ προσπεσὼν ἔκλαυσ' ἐρημίας τυχῶν,
σπονδὰς τε, λύσας ἀσκόν, ὃν φέρω ξένοις,
ἔσπεισα, τύμβῳ δ' ἀμφέθηκα μυρσίνας.

Μυρρινῶνας (= ἄλση μυρσινῶν) ἀναφέρει ὁ *Δριστοφάνης* εἰς τὸν *Ἄδην* (*Βάτρ.* 156).

Διὰ νὰ μὴ ἀποροῦν οἱ μαθηταί, διότι ὁ Κάλβος χρησιμοποιεῖ συχνότατα στοιχεῖα ἀπὸ τὰς ἀρχαίας συνηθείας καὶ τὴν ἀρχαίαν μυθολογίαν καὶ τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν εἰς τὰς ψδὰς του, φροντίζομεν ὥστε, κατὰ τὴν βιογραφίαν του, ἡ ὁποία πρέπει νὰ προταχθῇ τῆς ἐρμηνείας τῶν

φδών, νά τονίσωμεν ὅτι εἶχε φύγει ἀπὸ τὴν Ζακύνθον 10—11 ἐτῶν μὲ τὸν πατέρα του καὶ τὸν νεώτερον ἀδελφόν του εἰς τὸ Λιβόρνον τῆς Ἰταλίας, καὶ ὅτι ἐμορφώθη ἐκεῖ, εἰς τὸ ἰταλικὸν περιβάλλον, μελετῶν τοὺς κλασσικοὺς καὶ τὴν ἰταλικὴν λογοτεχνίαν. Ἐσώθησαν ἐπιστολαὶ (μὲ ἡμερ. 1 Ὀκτ. 1813) τοῦ φίλου καὶ προστάτου τοῦ Κ. Οὐγου Φωσκόλου πρὸς τοὺς φίλους του Μιχ. Τσιτσιλιάνην καὶ Διονύσιον Βουβλήσον, εἰς τοὺς ὁποίους, ἐκθειάζων τὴν εὐφυΐαν τοῦ Κ., συνίστα νά ἐνεργήσουν ὥστε ὁ δῆμος τῆς Ζακύνθου νά ὀρίσῃ ὑποτροφίαν διὰ νά ἡμπορέσῃ νά σπουδάσῃ κάπως ἀνέτως ὁ Κ., ἀργότερα δὲ νά χρησιμοποιηθῇ ὡς διδάσκαλος εἰς τὴν πατρίδα του. Εἰς αὐτὰς ὁ Φ. γράφει ὅτι ὁ Κ. κατέχει τὴν μὲν ἰταλικὴν γλῶσσαν ὥσάν Τοσκᾶνος, γνωρίζει δὲ ὀλίγα γαλλικὰ καὶ ἑλληνικὰ.

26. Ὁ Πάιδεως, ἐγκωμιάζων ἐν Ὀλ. 8 73 κέ. τὸν Αἰγινίτην Ἀλκιμέδοντα, παῖδα παλαιστῆν, λέγει περὶ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ :

Ἄλλ' ἐμὲ χρὴ μναμοσύναν
ἀνεγείροντα φράσαι
χειρῶν ἄωτον Βλεψιάδαις ἐπίνικον,
ἔκτος οἷς ἤδη στέφανος περικείται
φ ο υ λ λ ο φ ὁ ρ ω ν ἀπ' ἀγώνων.

«Ἄλλ' ἐγὼ πρέπει, ἀναζωπυρῶν τὴν παλαιὰν δόξαν, ποῦ ἐκέρδισαν χάρις εἰς τὴν θαυμαστὴν δύναμιν τῶν χειρῶν των, νά ψάλω ἐπινίκιον ὕμνον εἰς τοὺς Βλεψιάδας, εἰς τοὺς ὁποίους κτλ.»

27. Τὴν λ. χρησιμοποιεῖ ὁ Διοχύλος, περὶ τοῦ Δαναοῦ (Ἰκέτ. 969). Ὁμοία μὲ τὴν ἐδῶ χρῆσιν ὑπάρχει εἰς τὸν Ὁράτιον, *Μῦδων* βιβλ. Γ', φῶδ. 29η, στρ. 8η: *Prudens futuri temporis exitum caliginosa nocte premit Deus*. Ὁ Κάλβος γράφει ἐπίσης πρόνοιος χεῖρες εἰς τὴν φῶδην *Εἰς Πάργον* (στρ. 17η),

28. Τὴν λ. χρησιμοποιεῖ ὁ Κάλβος καὶ εἰς τὴν φῶδην *Εἰς Μούσας* (στροφὴ 5η).

29. Ὁ Πίνδαρος π. χ. Ὀλ. 8, 79 κέ. λέγει, συνεχίζων τὸ προηγούμενον ἀπόσπασμα :

Ἔστι δὲ καὶ τι θανόντεσσιν μέρος
κάν νόμον ἐρδομένων (ἐρδόμενον οἱ κώδικες)
κατακρύπτει δ' οὐ κό ν ι ς
συγγόνων κεδνὰν χάριν.

«Ὑπάρχει καὶ εἰς τοὺς ἀποθανόντας μέρος τι ἐκ τῶν ἐπαίνων (τιμῶν) οἱ ὅποιοι ἀποδίδονται κατὰ τὸν νόμον. Τὸ χῶμα τοῦ τάφου δὲν παρεμποδίζει νά φθάσῃ ἕως ἐκεῖ μέσα τῶν ἀπογόνων ἢ πολῦτιμος (ἡ ὁποία φέρει μεγάλην τιμὴν) δόξα».

Ἴδε καὶ Σοφ. *Οἶ. Κ.* 406.

30. Πρβλ. *Δουκὺργον κατὰ Δεωκράτους*, § 48—49 (Οἱ ἐν Χαιρωνεῖα πεσόντες χίλιοι Ἀθηναῖοι) «τοιαύταις γνώμαις χρησάμενοι, καὶ τοῖς ἀρίστοις ἀνδράσιν ἐξ ἴσου τῶν κινδύνων μετασχόντες, οὐχ ὁμοίως τῆς τύχης ἐκοινώνησαν· τῆς γὰρ ἀρετῆς οὐ ζῶντες ἀπολαύουσιν, ἀλλὰ τελευτήσαντες τὴν δόξαν καταλελοίπασιν, οὐχ

ἡττηθέντες, ἀλλ' ἀποθανόντες ἔνθαπερ ἐτάχθησαν ὑπὲρ τῆς ἑλευθερίας ἀμύνοντες. Εἰ δὲ δεῖ καὶ παραδοξότατον μὲν εἰπεῖν, ἀληθές δέ, ἐκεῖνοι νικῶντες ἀπέθανον. Τὰ γὰρ ἄθλα τοῦ πολέμου τοῖς ἀγαθοῖς ἀνδράσιν ἐστὶν ἑλευθερία καὶ ἀρετή· ταῦτα γὰρ ἀμφοτέρω τοῖς τελευτήσασιν ὑπάρχει. "Επειτα δὲ οὐδ' οἷόν τε ἐστὶν εἰπεῖν ἡττηθῆσαι τοὺς ταῖς διανοαῖς μὴ πηξάντας τὸν τῶν ἐπιόντων φόβον. Μόνους γὰρ τοὺς ἐν τοῖς πολέμοις καλῶς ἀποθνήσκοντας οὐδ' ἂν εἰς ἡττηθῆσαι δικαίως φήσει· τὴν γὰρ δουλείαν φεύγοντες εὐκλεᾶ θάνατον αἰροῦνται. Τὸ χωρίον, ἔχει, ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, τὸ ἴδιο νόημα μὲ τὴν 4ην — 5ην στροφὴν. Πόσον ὁμως ἐναργέστερος, ἀληθὺς ἐπιγραμματικός, εἶναι ὁ Κάλβος, ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν Λυκούργον!

31. Τὸ ἐπιθ. ἐχρησιμοποίησεν ἡδη διὰ τὴν Αὐγὴν ὁ ἐπικός **Κόιντος** ὁ **Σμυρναῖος** (Λόγος 3ος, στ. 608).

32. Παρομοίας παρακλήσεις πρὸς ἄψυχα, τὴν Γ' ἡν π.χ. καὶ τὸ Χῶμα, εὐρίσκομεν καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους.

"Ιδε π.χ. τὸ εἰς τὴν **Μαλακ.** **Ἀνθολ.** VII, 222 ἐπίγραμμα τοῦ **Φιλόδημου** **Εἰς τὴν Τρυγονίον**, στ. 7—8.

Φῦε κατὰ στήλης, ἱερὴ κόνη, τῇ φιλοβάκχῳ
μὴ βάτον, ἀλλ' ἀπαλὰς λευκοῖων κάλυκας.
καὶ τὸ ὥραϊον **Εἰς γεωργόν** ὑπ' ἀριθ. 321 ἐπίγραμμα, ἀγνώστου ποιητοῦ:
Γαῖα φίλη, τὸν πρέσβυν Ἀμύντιχον ἔνθεο κόλποις,
πολλῶν μνησάμενη τῶν ἐπὶ σοὶ καμάτων.
Καὶ γὰρ αἰεὶ πρέμνον σοὶ ἀνεστήριξεν ἐλαῖης,
πολλάκι καὶ Βρομίου κλήμασί σ' ἠγλαίσει
καὶ Δημοῦς ἐπλησε, καὶ ὕδατος αὐλάκας ἔλκων
θῆκε μὲν εὐλάχανον, θῆκε δ' ὀπωροφόρον.
Ἀνθ' ὧν σὺ πρηεῖα κατὰ κροτάφου πολιοῖο
κεῖσο, καὶ εἰαρινὰς ἀνθοκόμει βοτάνας.

Πρβλ. καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ εἰς τὸν **Παῦλον Μελά** ἐπιγράμματος τοῦ **Ἑωσπῆ Μαλαμᾶ**:

Σὲ κλαίει λαός. Πάντα χλωρὸ νὰ σειέται τὸ χορτάρι,
στὸν τόπο ποῦ σὲ πλάγιασε τὸ βόλι, ᾧ παλληκάρι.

33. Ἡ Τύχη ἦτο εἰς τοὺς ἀρχαίους θεά, ἀδελφὴ τῶν Μοιρῶν, κόρη τοῦ Ὁκεανοῦ ἢ τοῦ Διός, εἶχε δὲ ἰδικούς της ναοὺς εἰς πολλὰς πόλεις. Αὐτὴ διευθύνει τοὺς πολέμους κατὰ τὸν **Πίνδαρον**, **Ὀλυμπ.** 12ος, στ. 1—6:

Λίσσομαι, παῖ Ζηνὸς Ἑλευθερίου,
Ἰμέραν εὐρυσθενέ' ἀμφιπόλει, σώ-
τειρα Τύχα.

Τιν γὰρ ἐν πόντῳ κυβερνῶνται θοαὶ
νᾶες, ἐν χέρσῳ τε λαιψηροὶ πόλεμοι
κάγοραὶ βουλαφόροι.

Σχετικῶς καὶ ὁ **Δημοσθένης**, εἰς τὸν **Περὶ στεφάνου** λόγον του, 308, ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Αἰσχίνην, ὁ ὁποῖος κατηγορεῖ αὐτὸν ὡς αἷλιον

τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ ἡττης, λέγει: «Οὐκ αἰσχύνηι, ἀξίῳ ἐμέ, ἔνα ὄντα, τῆς Φιλίππου δυνάμεως κρείττω γενέσθαι; Καί ταῦτα τοῖς λόγοις; Τίνος γάρ ἄλλου κύριος ἦν ἐγώ; Οὐ γάρ τῆς γ' ἐκάστου ψυχῆς, οὐδὲ τῆς τύχης τῶν παραταξαμένων, οὐδὲ τῆς στρατηγίας, ἥς ἔμ' ἀπαιτεῖς εὐθύνας».

Ὁ ἴδιος, εἰς τὸν *Ἐπιτάφιον* τῶν ἐν Χαιρωνείᾳ πεσόντων Ἀθηναίων (ὁ ὁποῖος ὁμοῦ θεωρεῖται ἀπὸ πολλοὺς νόθος), γράφει (§ 19): «Ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει, ὅταν μάχη γίνηται, τοῖς μὲν ἡττᾶσθαι, τοῖς δὲ νικᾶν. Οὐκ ἂν ὀκνήσοιμι δ' εἰπεῖν ὅτι μοι δοκοῦσιν οἱ τελευτῶντες ἐκατέρων ἐν τάξει τῆς μὲν ἡττης οὐ μετέχειν, νικᾶν δ' ὁμοίως ἀμφοτέρω. Τὸ μὲν γὰρ κρατεῖν ἐν τοῖς ζῶσιν, ὡς ἂν ὁ δαίμων παραδῶ, κρίνεται· ὁ δ' εἰς τοῦτο ἕκαστον ἔδει παρασχέσθαι, πᾶς ὁ μένων ἐν τῇ τάξει πεποίηκεν. Εἰ δὲ θνητὸς ὢν τὴν εἰμαρμένην ἔσχε, τῇ τύχῃ πέπονθε τὸ συμβαῖνον, οὐχὶ τὴν ψυχὴν ἡττηται τῶν ἐναντίων».

Πρβλ. καὶ *Ξενοφῶντος Ἑλληνικά* VII, V, 8:

«Εὐτυχὴ οὐκ ἂν ἔγωγε φῆσαιμι τὴν στρατηγίαν ταύτην (=κατὰ τὴν εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐκστρατείαν τοῦ Ἐπαμεινώνδου τὸ 362 π.Χ., καθ' ἣν συνεκροτήθη ἡ ἐν Μαντινείᾳ μάχη) αὐτῷ γενέσθαι· ὅσα μέντοι προνοίας ἔργα καὶ τόλμης ἐστίν, οὐδέν μοι δοκεῖ ἀνὴρ ἔλλιπειν».

Διὰ τὸν σημαντικὸν ρόλον, ποῦ παίζει ἡ Τύχη κατὰ τοὺς πολέμους, ἐνθυμήσου καὶ τὸ λεγόμενον κατὰ τὸν προπαρελθόντα πόλεμον ἀπὸ τοῦς Γερμανοῦς ὅτι διὰ τὴν νικῆσιν κανεῖς χρειάζονται τέσσαρα G: *Geld, General, Geduld* καὶ *Glück*.

34. Πρβλ. *Ὀρατίου Ῥόδων* βιβλ. Α', ῥῆδῃ 34η (*Palinodia*) στρ. 4η: *Hinc apicem rapax Fortuna cum stridore acuto sustulit, hic posuisse gaudet*.

35. Πρβλ. *Ὀρατίου Ῥόδων* βιβλ. Β', ῥῆδῃ 10η (*Ad Licinium*) στρ. 4η: *Sperat infestis, meluit secundis alteram sortem bene preparatum pectus*.

36. Τὴν ἐλπίδα χρυσεῖν εἶχεν ἤδη εἶπει ὁ *Σοφοκλῆς Οἰδ. Τ'* στ. 158: Εἰπέ μοι, ὦ χρυσέας τέκνον Ἐλπίδος, ἄμβροτε Φάμα.

37. Ἡ περιφρασις εἶναι συχνὴ εἰς τοὺς ἀρχαίους: Πρβλ. ὅμμα αὐγάς, ὄλιος, *Εὐε. Ἰφ. ἐν Τ.* 193, ἡμέρας βλέφαρον, *Σοφ. Ἀντιγ.* 103, λαμπάδος ἱερὸν ὄμμα *Σοφ. Ἀντ.* 879, ὄμμα αἰθέρος *Ἀριστοφ. Νεφ.* 236, *oculus mundi, Οβιδίου Μεταμορφ.* III 531, κἀ.

38. Τὸ ἐπίθετον ὑπάρχει εἰς τὸν *Εὐδοκίον*, 1624, 10.

39. Τὴν λέξιν χρησιμοποιεῖ ὁ *Ανκόφρων*, 1097.

40. Εἰς τὸ λάθος τοῦτο παρέσυρε πιθανῶς τὸν Κάλβον ἡ ἑλλειψὶς γνώσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἴδε καὶ τὴν σημ. 62. Ἄς σημειωθῇ ὅτι εἰς τὴν στροφὴν αὐτήν, τὴν μόνην τῆς ῥῆδης, ὁ τελευταῖος στίχος εἶναι ἑξασύλλαβος καὶ τελειώνει μὲ λ. προπαροξύτονον. Τοῦτο δὲν ἐπιτρέπεται, καθὼς θεωρεῖται ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς εἰς τὴν Ἐπισημείωσιν περὶ τῆς μετρικῆς του· ἐκεῖ γράφει ὅτι «ἡ πεντασύλλαβος πρόσθεσις (= ὁ τελευταῖος στίχος τῶν στροφῶν του) δὲν τελειώνει ποτὲ παρὰ μὲ λέξιν ἔχουσαν

τὸν τόνον εἰς τὴν παραλήγουσαν». Παρέβη ὅμως τὸν κανόνα τοῦ ὅχι ὀλίγας φορὰς, ἐν συνόλῳ 14. Ἴδε προχειρῶς τὴν ᾠδὴν *Εἰς τὸν προδότην*, ὅπου τέσσαρες φορὰς (εἰς τὴν 5ην, 9ην, 12ην, καὶ 13ην στροφὴν) ὁ τελευταῖος στίχος εἶναι ἐξασύλλαβος, τελειῶνων μὲ λ. προπαροξύτονον, καὶ τὴν ᾠδὴν *Τὸ φάσμα*, ὅπου εἰς τὴν 21ην στροφὴν ὁ τελευταῖος στίχος εἶναι ἔργα καὶ ἡ δύναμις.

41. Παρομοίαν σκέψιν ἐξέφρασεν ὡς ἑξῆς ὁ δραματικός *Ἰωάννης Ζαμπέλιος* (1787—1856) εἰς τὴν τραγωδίαν τοῦ *Μάρκος Βόσσαρις* (1842), εἰς τὴν α' σκηνὴν τῆς γ' πράξεως:

Βλέπεις, σκεπάζει σκοτεινὴ νύξ τὴν πλάκα
τόσων ἀνθρώπων, ὅσους κόπτει ἀόκνως
τὸ δρέπανον τοῦ Χρόνου. Ἄλλ' εἰς τὸ σκότος
λάμπουσιν ὡς κομήται, φωτεινοὶ πάντα,
ὅσοι ὀλίγοι, εἰς τὸν βραχύν των βίον
ἔπραξαν κοπιῶντες μεγάλα ἔργα.
Ὅθεν χειροκρατοῦνται⁽¹⁾ τόσοι αἰῶνες
ἀπὸ τοὺς πάλαι μέχρι τῶν τώρα χρόνων,
ἀλλ' ὅμως μένει ἀθάνατον τὸ κλέος
ἐνὸς Θεμιστοκλέους, καὶ τόσων ἄλλων,
διὰ νὰ φέγγῃ εἰς τοὺς αἰῶνας πάντα.

42. Διὰ τὴν ἔννοιαν πρβλ. *Πινδ.* *Ὀλυμπ.* Α', στ. 129 κέ.

Ὅ μέγας δὲ κίν-
δυνος ἀναλκιν οὐ φῶτα λαμβάνει
θανεῖν δ' οἷσιν ἀνάγ-
κα, τί κε τις ἀνώνυμον
γῆρας ἐν σκότῳ καθ-
ήμενος ἔψοι μάταν,
ἀπάντων καλῶν ἄμμορος;

καὶ κατὰ τὴν μετέφρασιν τοῦ Παναγῆ Λεκατοῦ:

Ἀλλὰ κίνδυνος τρανὸς
ποτὲ τὸν ἀνάντρο δὲν βρίσκει ὅμως
γιά κεῖνα ποὺ εἶν' ἀνάγκη,
ἔτοιμος πρέπει γιὰ τὸ θάνατο
νᾶναι κανεῖς· καὶ τί σ' ἀδόξαστα
γεράματα ἂν γυρτός, καθήμενος
στὰ σκοτεινά,
τρῶει τὸν βίον τοῦ μάται', ἀπ' ὅλα στερημένος
τ' ἄξια καὶ τὰ ὠραῖα;

Ἐὰν χρειασθῇ παράδειγμα διὰ τὴν ἑρμηνείαν τῶν δύο τελευταίων στίχων τῆς 8ης στροφῆς, ἃς ὑπομνησθῇ τὸ τοῦ Ἀχιλλέως. Οὗτος εἶχε δύο μοῖρας: ἢ ν' ἀπόσχη τοῦ τρωικοῦ πολέμου ἐπιστρέφων εἰς τὴν πατρίδα του, ὅπου θὰ ἔζη μακρόβιος, ἀλλ' ἄδοξος· ἢ νὰ παραμείνῃ εἰς τὴν

(1). Περνοῦν χειροκρατούμενοι καὶ χάνονται, διαδέχονται ἀλλήλους μέσα στὸ σκοτάδι.

Τροίαν, ὅτε ὁ βίος αὐτοῦ θὰ ἦτο βραχύς, ἀλλ' ἔνδοξος. Ἐκεῖνος ἐξέλεξε τὸ δεύτερον. Ἴδε *Ἰλιάδος* I, 410—416.

Περὶ καὶ *Ἰσοκράτους Εὐαγόραν*, § 3: «Εὐρήσομεν τοὺς φιλοτίμους καὶ μεγαλοψύχους τῶν ἀνδρῶν... ἀντὶ τοῦ ζῆν, ἀποθνήσκειν εὐκλεῶς αἰρουμένους, καὶ μάλλον περὶ τῆς δόξης, ἢ τοῦ βίου σπουδάζοντας, καὶ πάντα ποιοῦντας, ὅπως ἀθάνατον τὴν περὶ αὐτῶν μνήμην καταλείψουσιν».

43. Εἰς πραγματείαν τοῦ «*Μελετήματα στὸν Ἀνδρέα Κάλβου*», ἡ ὁποία ἐδημοσιεύθη τὸν Ὀκτ. 1945 εἰς τὸ περιοδ. *Γράμματα* (σελ. 194 κέ) ὁ *Ἐ. Κριαρᾶς* ὑποστηρίζει ὅτι ὠρισμένα ἰταλικά ποιήματα ἔδωσαν ἀφορμὴν εἰς τὸν Κ. νὰ ἐμπνευσθῇ μερικὰς ᾠδὰς τοῦ ἢ τοῦ ἔδωσαν ὕλικόν πρὸς ἀπομίμησιν εἰς ὠρισμένας στροφὰς τῶν. Διὰ τὴν ᾠδὴν αὐτὴν Εἰς τὸν Ἱερὸν Λόχον γράφει ὅτι «τὴν παρόρμηση νὰ πλάσῃ τὴν ᾠδὴν τοῦ Κ. τὴν πῆρε βέβαια ἀπὸ τὸ γεγονός τοῦ ἡρωικοῦ θανάτου τῶν Ἱερολοχιτῶν, ἀλλὰ τὰ τεχνικά, τὰ καλλιτεχνικά, καλύτερα, πλαίσια τὰ ἀντλήσῃ ἀπὸ περίφημο ἔργο τῶν χρόνων τοῦ, τοὺς *Τάφους* τοῦ *Φωσκόλου*».

Τὸ ποίημα αὐτὸ τοῦ φίλου καὶ προστάτου ἐπὶ τινα χρόνον τοῦ Κ. Φωσκόλου περιλαμβάνει 300 περίπου στίχους καὶ ἐδημοσιεύθη τὸ 1807, ἀφιερωμένον εἰς τὸν ποιητὴν Ἰππόλυτον Πινδεμοντην, ὁ ὁποῖος ἀπήντησεν εἰς αὐτὸ μὲ ἄλλους 400 περίπου στίχους, μὲ τὸν ἴδιον τίτλον. Καὶ τῶν δύο π. ἔκαμε μεταφράσιν ὁ Κερκυραῖος λόγιος *Ι. Καλοσγούρος*, τὴν ὁποίαν, μὲ βιογραφίαν τοῦ Φ. ὑπὸ τοῦ Μ. Σιγούρου, προηγόμενα καὶ σχόλια εἰς τὸ π. τοῦ Φ. ὑπὸ τοῦ μεταφραστοῦ καὶ μελέτην διὰ τὴν ἑλληνικότητα τοῦ Φ. ὑπὸ τοῦ Σ. Μινώτου ἐξέδωκεν ὁ Ἐλευθερουδάκης τὸ 1927 καὶ ὁ ἀναγνώστης εὐκόλως δύναται νὰ προμηθευθῇ τὸ βιβλίον.

Τὸ π. τοῦ Φ. εἶναι σκοτεινὸν εἰς ἀρκετὰ μέρη καὶ μὲ ἀρκετὰ λογικά πηδήματα ἔδω κι' ἐκεῖ. Τὸ δὲ «νοῆμα» του κατὰ τὸν Ἰταλὸν κριτικὸν Δὲ Σάνκτις εἶναι τὸ ἐξῆς: (Ἴδε τὸ ἀν. βιβλίον, σελ. 131). «Ἄν εἶναι ἀλήθεια ποὺ ὁ Καιρὸς ἀλλάζει τὰ πάντα, καὶ μοναχὴ ἡ ὕλη εἶναι ἀθάνατη, καὶ οἱ μορφὲς πεθαίνουν, δὲν εἶναι ὅμως ἀληθινὸ πὼς ὁ θάνατος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ μηδενισμὸς τοῦ. Ὁ ποιητὴς τοῦ οικοδομεῖ μία νέαν ἀθανασία. Μένουν τὰ συγγράμματα του, οἱ στοχασμοὶ του, τὰ ἔργα του, ἡ μνήμη του» ἢ Μοῦσα ἐμψυχώνει τὴ σιωπὴ τῶν τάφων, καὶ οἱ ζωντανοὶ ζητοῦν σ' αὐτοὺς φωτισμοὺς καὶ παρηγορίες».

Εἰς τὸ γενικώτατον αὐτὸ περιεχόμενον τοῦ π. τοῦ Φ. ἡμπορεῖ βέβαια νὰ ὑπαχθῇ καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς ᾠδῆς τοῦ Κ. Πὼς ὁμως «ἀντλήσῃ ἀπὸ αὐτοῦ ὁ Κ. τὰ τεχνικά, τὰ καλλιτεχνικά καλύτερα πλαίσια» τῆς ᾠδῆς του, ὁμολογῶ ὅτι δὲν ἔννοω.

Εἰδικῶς δὲ διὰ τὰς στροφὰς ταύτας, 6—9, τῆς ᾠδῆς τοῦ Κάλβου, ὁ *Ἐ. Κριαρᾶς* εὗρσκει ὅτι ἀντιστοιχοῦν πρὸς τοὺς ἐξῆς στίχους τῶν *Τάφων*:
Μόνο γι' αὐτὸν ποὺ κλῆρα δὲν ἀφήνει ἀγάπης
λίγη χαρὰ ἔχει ὁ τάφος, κι' ἂν ποτὲ καὶ πέρα
ἀπ' τὴ θανὴ κοιτᾷ, νὰ παραδέρνῃ βλέπει

τὸ πνεῦμα του στοὺς θρήνους τοῦ Ἀχερούσιου κόσμου
ἢ κάτω ἀπ' τὴν τρανὲς φτεροῦγες νὰ προσφεύγῃ
τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ· τὰ λείψανά του ὅμως
στ' ἀγριόχορτ' ἀφήνει γῆς πανέρμης, ὅπου
οὔτε προσεύχεται γυναῖκα ἐρωτευμένη,
οὔτε τὸ στεναγμὸ μοναχικὸς διαβάτης
ἀκούει, ποῦ ἀπ' τὸ μνήμα σ' ἐμᾶς στέλν' ἡ Φύση⁽¹⁾.
(στ. 41—50, κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Γ. Καλοσγούρου) καὶ
'Ορμὴ σ' ἔργα λαμπρὰ στ' ἀνδρεῖα στήθη ἀνάφτου
τῶν ἀνδρείων οἱ τάφοι, 'Ιππόλυτε· καὶ ὠραῖο
κατασταίνουν στὸν ξένο καὶ ἱερὸ τὸ χῶμα
ποῦ τοὺς ἐδέχθη. (στ. 150—3).

44. Τὰς ὑπ' ἀρ. 6—8 στροφὰς τῆς ὥδης παρέλειψεν ὁ Ν. Μέρτος
εἰς τὰ ἐγκριθέντα ἀπὸ τὸ 1913 Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματά του τῆς Γ'
'Ελλην. Σχολείου. Ἐπίσης δὲ καὶ ἐγὼ εἶχον παραλείψει εἰς τὴν ὑποβληθεῖ-
σαν τὸ 1913 καὶ ἀπορριφθεῖσαν τότε συλλογὴν μου Νεοελλην. Ἀναγνω-
σμάτων, ὡς καὶ εἰς τὴν ἐγκριθεῖσαν ἀπὸ τὸ 1923, τῆς ἰδίας τάξεως.

Διὰ τὴν παράλειψιν ταύτην ἔψεξεν ἡμᾶς ὁ Κ. Θ. Δημαρᾶς εἰς με-
λέτην του «Τὸ ἐπίθετο, τὸ οὐσιαστικὸν καὶ οἱ νέοι», ἡ ὁποία ἐδημοσιεύ-
θη εἰς τὸ περιοδικὸν «Νέα Ἑστία» τῆς 15ης Φεβρ. 1933 (σελ. 224), λέγων
ὅτι «ὅλη αὐτὴ ἡ περίοδος, βαλμένη... σὰν ἐμβόλιμη μέσα στοῦ
ποιήμα, ἀποτελεῖ κατ' οὐσίαν τὸν ἄξονά του, δίνοντάς τὸ πέρα-
σμα ἀπὸ τὸ πρῶτο μέρος τοῦ ποιήματος στοῦ δευτέρου...»

Ὅτι τὸ τμήμα αὐτὸ τοῦ ποιήματος δὲν ἀποτελεῖ τὸν ἄξονα τῆς ὥδης
καὶ ὅτι χωρὶς πολλὴν ζημίαν ἠμποροῦσε νὰ παραλειφθῇ, φαίνεται καθαρὰ
ἀπὸ τὴν λογικὴν διάνθρωσιν τοῦ ποιήματος εἰς τὴν σελ. 29-30. Ἄλλ' ἐκτὸς
αὐτοῦ, ὁ ἐπικριτὴς δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν του καὶ τὰ ἑξῆς: 1) ὅτι κατὰ τοὺς
χρόνους ἐκείνους (1913), ἡγωνιζόμεθα νὰ εἰσαγάγωμεν τὸν Κάλβον εἰς τὰ
σχολικὰ βιβλία. Ὁ Ν. Πολίτης, ὁ ὁποῖος εἶχεν εἰσηγηθῇ καὶ ἐπιβάλει τὸ
1884 ὡς τμηματάρχης τότε τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως τὴν διδασκαλίαν τῆς
Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας εἰς τὰ Ἑλληνικὰ Σχολεῖα καὶ εἶχε καταρτίσει
καὶ τὸν πίνακα τῶν διδασκτέων ἐξ αὐτῆς λογοτεχνημάτων, (ὁ ὁποῖος ση-
μειωτέον παρέμεινεν ἀμετάβλητος ἐπὶ μίαν ὀλόκληρον εἰκοσιπενταετίαν),
δὲν ἐτόλμησε νὰ περιλάβῃ εἰς τὰς συλλογὰς του, λόγῳ ἀσφαλῶς τῆς πιθα-
νῆς ἀντιδράσεως τῶν ἀντιφρονούντων κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, οὔτε ἄλ-
λην τινὰ ὥδην τοῦ Κάλβου, οὔτε αὐτήν, τὴν εὐνοητοτέραν ὅλων, μολονότι

(1) Δηλαδή, καὶ ἂν ὑποθέσουμε πῶς ὁ κακὸς ἄνθρωπος στοχάζεται
ποτέ τὰ κατόπι τοῦ ἀνθρώπου, (μπορεῖ νὰ συμβῇ αὐτό, ἂν κάποτε ξυπνᾷ
μέσα του ἡ συνείδηση), ὁ στοχασμὸς τρέχει ἢ στὴν ιδέα τῆς παντοτινῆς
τιμωρίας (Κόλαση), ἢ στὴν ἐλπίδα τῆς θείας εὐσπλαχνίας (Καθατήριο),
ἀλλὰ τῇ χαρᾷ τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἀγάπης τῶν ζωντανῶν, ποῦ εἶναι ἡ ἀλη-
θινὴ ἀθανασία, δὲν τὴν ἔχει.—Σημείωσις Γ. Καλοσγούρου.

ὁ Κάλβος θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ καὶ εἶναι πράγματι καθαρεύων(!). 2) ὅτι κατὰ τὴν παιδαγωγικὴν ἀρχὴν τῆς συγκεντρώσεως ἡ ψὶδὴ ἔπρεπε νὰ τεθῇ εἰς τὸ βιβλίον τῆς Γ' τοῦ Ἑλλ. Σχολείου ἢ τῆς Δ' (τελευταίως) τάξεως τοῦ Γυμνασίου, εἰς τὰς ὁποίας ἐδιδάσκετο ἡ ἱστορία τῆς ἑλλην. ἐπαναστάσεως. Καὶ εἰς μὲν τὴν Δ' Γυμνασίου, ὅπου θὰ ἡμποροῦσε νὰ τεθῇ ἴσως ἀκινδύνως ἀκεραία ἡ ψὶδὴ, οὔτε βιβλίον ὑπῆρχε, οὔτε ἡ Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία ἐδιδάσκετο τότε· κατ' ἀνάγκην λοιπὸν ἡ ψὶδὴ, προοριζομένη νὰ διδασθῇ εἰς τοὺς μαθητὰς τῆς Γ' τάξεως τοῦ Ἑλλ. Σχολείου (παιδιὰ 12—13 ἐτῶν) ἔπρεπε ν' ἀπλοποιηθῇ. Διότι ἄλλως, ἐὰν ἔμενον αἱ ἀτυχεῖς καὶ δυσνόητοι αὐταὶ στροφαί, ὑπῆρχε κίνδυνος ὁ εἰσηγητὴς ἢ ἄλλος κανεὶς ἀπὸ τοὺς κριτὰς (πρόεδρος τῆς ἐπιτροπείας διὰ τὰ ὑποβληθέντα πρὸς κρίσιν βιβλία κατὰ τὸ 1913 ὑπῆρξεν ὁ Γ. Μιστριώτης), ἀναγινώσκων τὸν ἄγνωστον ἄλλως καὶ μόνον ἀπὸ τοὺς ἐναντίον του στίχους τοῦ Σούτσου γνωστὸν Κάλβον καὶ μὴ ἐννοῶν ἀμέσως, μὲ τὸ πρῶτον βλέμμα, τὴν σημασίαν τῶν παραλειφθεῶν στροφῶν, ὑπῆρχε, λέγω, κίνδυνος διὰ συνοπτικῆς διαδικασίας νὰ ἐξοβελίσῃ ἐκ τῆς συλλογῆς ὅλον τὸ ποίημα καὶ τὸν ποιητὴν μετ' αὐτοῦ. 3) Καὶ ἐὰν ὁ ποιητὴς ἐτύχαινε νὰ εὔρῃ μὲν εἰσηγητὴν μορφωμένον αἰσθητικῶς, νὰ διαλάβῃ δὲ τὴν προσοχὴν τῶν ἄλλων συντηρητικῶν κριτῶν καὶ ἐνεκρίντο ἀκεραία ἡ ψὶδὴ, θὰ ἐκινδύνευε νὰ βλέπῃ νὰ μὴ διδάσκεται τὸ ποίημά του· διότι οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς σχολάρχας, ὅπως ἐλέγοντο οἱ διευθύνοντες τὰ ἑλλ. σχολεῖα καὶ διδάσκοντες τὰ φιλολογικὰ μαθήματα εἰς τὴν γ' τάξιν των, ἦσαν τότε ἀκατάρτιστοι εἰς τὸ νὰ διδάσκουν τὴν Νεοελλ. Λογοτεχνίαν, (μέγας ἀριθμὸς αὐτῶν διέκειτο καὶ δυσμενῶς πρὸς τὸ μάθημα καὶ τὸ παρέλειπε τελείως· ἴδε περὶ τούτου Ἑκπαιδευτικὰ Χρονικά, 1934, σελὶς 174 κέ)· ἀσφαλῶς δέ, ἀναγινώσκοντες ἐκ περιεργείας τὴν ψὶδὴν καὶ προσκρούοντες εἰς τὰς δυσνοήτους αὐτὰς στρο-

(!) Ὁ Π. Ματαράγκας, καθὼς εἶπον εἰς τὸν Πρόλογον, πρῶτος ἐσημείωσεν εἰς τὴν ἀνθολογίαν του *Παργασοὺς* (1880), ὅτι οὐχὶ σπανίως ἀνεύρισκε τις πινδαρικός καλλονὰς εἰς τὰς ψῆδας τοῦ Κ, καί, ἀντικρούων τὸν Ἀλέξ. Σοῦτσον πού ἐπροφῆτευsen ὅτι αὐταὶ δὲν εἶναι δι' αἰώνιον ζωὴν προωρισμέναι, ἔγραψεν ὅτι καὶ ὁμοῦς ἔζησαν, καὶ θὰ ζήσωσιν, ἐν ὅσῳ ὑπάρχει αἴσθησις τοῦ καλοῦ. Ἐν τούτοις, παραθέτων πέντε ψῆδας τοῦ Κ. (δυστυχῶς ὄχι πλήρεις) εἰς τὸν Παργασόν του, βιβλίον προοριζόμενον διὰ μεγάλους, φοβεῖται καὶ αὐτὸς τὸ ἀναγνωστικόν του κοινὸν καὶ παραλείπει τὰς στροφὰς 6—8 τῆς ψῆδης αὐτῆς, διορθῶναι δὲ καὶ τὴν γλῶσσαν τοῦ Κ. (τὸ ἀπεθάνῃ εἰς ἀποθάνῃ, τὸ προκριθῇ εἰς προκριθῇ, τὸ ἀλλάξῃ εἰς ἀλλάξει, τὸ μίμησατε εἰς μιμήθητε).

Ἐς σημειωθῇ ἐδῶ ὅτι κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 1880 ἐδημοσιεύετο ἐν μεταφράσει καὶ εἰς τὸν *Παργασόν*, περιοδικὸν τοῦ Φιλολ. Συλλόγου Παργασοῦς (σελ. 392—7) μία πολὺ ἐπαινετικὴ ἀλλὰ καὶ σοβαρὰ μελέτη διὰ τὸν Κάλβον τῆς γαλλίδος λογίας *Ἰουλιέττας Λαμπέρ*, (γραμμένη μὲ τὴν βοήθειαν, καθὼς λέγεται, τοῦ Δημ. Βικέλα), εἰς τὴν ὁποίαν ἐσημειώνετο ὅτι ὁ Κ. ἐνθυμεῖται περισσότερο τὸν Πίνδαρον, παρὰ τὰ δημοτικὰ τραγούδια.

φάς, θά ἀπέφευγον νά διδάξουν, ἔστω καί ἀναγνωστικῶς, τήν ψῆν εἰς τοὺς μαθητάς των. Θά ἦτο δέ κρῖμα, τόσα παιδιά νά φεύγουν ἀπὸ τὸ σχολεῖον, χωρὶς νὰ ἔχουν ἀκούσει οὐτε τὸ ὄνομα κἂν τοῦ Κάλβου. Διότι σημειωτέον ὅτι εἰς τὰ τότε καλούμενα Ἑλλην. Σχολεῖα ἐφοιτοῦσαν (ἔπειτα ἀπὸ τεσσάρων ἐτῶν φοίτησιν εἰς τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον) κατὰ μερίστην ἀναλογίαν παιδιά τοῦ λαοῦ καὶ τῆς μέσης τάξεως, τὰ ὅποια ἔβγαιναν, ἔπειτα ἀπὸ τριετῆ φοίτησιν, ἀμέσως στὴ ζωὴ, ὀλίγιστα δὲ ἀπὸ αὐτὰ ἐξακολουθοῦσαν τὰς σπουδὰς των εἰς τὸ Γυμνάσιον, ὅπου θά ἠμποροῦσαν νὰ διδαχθοῦν ἄλλας ψδὰς τοῦ Κάλβου. Διὰ τοὺς ἀνωτέρω ἐκτεθέντας λόγους αἱ στροφαὶ αὗται δικαίως παρελείφθησαν ἀπὸ τὸν Ν. Μπέρτον καὶ ἀπὸ ἐμὲ εἰς τὰ βιβλία τοῦ Ἑλλην. Σχολείου, καὶ ἔτσι ἐσώθη ἡ ἄλλη ψδὴ, ἡ ὅποια ἐδιδάχθη καὶ κατενοήθη εὐκόλως, καί, καθὼς εἶμαι βέβαιος, συνέκίνησε καὶ ηὐχαρίστησε μυριάδας παιδιῶν.

Ἀλλὰ τὸ μᾶλλον περιέργον εἶναι ὅτι ὁ Κ. Δημαρᾶς, γράψας τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν μελέτην του διὰ τὰ ἐπικρίνη τοῦ νέου ἐπιστήμονας καὶ λογοτέχνης, οἱ ὅποιοι εἰς τὰ γραφόμενά των κάμνουν κατάχρησιν ἐπιθέτων, κοσμητικῶν κατὰ τὸ πλεῖστον, τὰ ὅποια λαμβάνονται τυχαίως καὶ ἄνευ λόγου καὶ σημασίας διὰ νὰ προσδώσουν μόνον κόμπον εἰς τὸ ὕψος των, καὶ ὑποστηρίζων πολὺ ὁρθῶς ὅτι τὸ ἐπίθετον εἰς τὸν πεζὸν λόγον ἰδίᾳ πρέπει ὅχι ἀπλῶς νὰ στολίζῃ ἢ νὰ μπαίνει μονάχα γιὰ ἐνίσχυσιν τοῦ λόγου, ἀλλὰ νὰ προσδιορίζῃ ἀκριβέστερα τὸ οὐσιαστικόν («σὲ μιὰ τέτοια τέχνη, προσθετέι μάλιστα ὁ Κ. Δ., τὸ ἐπίθετο γίνεται ἀναπόσπαστο ἀπὸ τὸ οὐσιαστικόν, δὲν εἶναι ἐπίθετο, παρὰ, ὅπως θά ἔλεγαν οἱ λογικοὶ, εἰδοποιὸς διαφορὰ, φτιάχνει δηλαδὴ μὲ τὸ οὐσιαστικόν μιὰ τρίτη καινούργια ἔννοια»), ἐπαινῶν δὲ τὸν Κάλβον διὰ τὴν σοφὴν ἐκλογὴν, καὶ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν δύναμιν τῶν ἐπιθέτων του, φέρει ὡς παραδείγμα, διὰ τὴν ἐπιβεβαίωσιν τῶν λόγων του, τὴν 6ην καὶ 7ην στροφὴν τῆς ψδῆς ταύτης, καὶ προσθέτει: «Ἐχομε ἐδῶ, σὲ δέκα μικροὺς στίχους, ὀκτὼ ἐπίθετα· καὶ ὅμως ὁ φόρτος αὐτὸς τῶν ἐπιθέτων δὲν καταπλήσσει τὸν ἀναγνώστη, ὅπως στὰ παραδείγματα ποὺ ἀνέφερα παραπάνω (τῶν νέων λογίων). Ἡ λιτότης τῆς σκέψεως καὶ ἡ κανονικὴ πορεία τῆς δὲν ἐπιβαρύνονται καὶ δὲν διασπῶνται ἀπὸ τὰ ἐπίθετα· ὅπως ἔλεγα πρὶν, τὰ ἐπίθετα ἔχουν γίνεῖ ἔνα μὲ τὰ οὐσιαστικά, ἔχουν οὐσιαστικοποιηθῇ».

Τί νὰ εἰπῇ κανεὶς; Ἀστοχώτερον παραδειγμα διὰ τὴν ὑποστηρίξειν ὁρθῆς ιδέας ἀλλὰ καὶ ἀκαταλλήλοτερον διὰ τὴν ἔξαρσιν τῆς τέχνης τοῦ Κάλβου δὲν ἠμποροῦσε νὰ εὑρεθῇ. Ἀπὸ τὰ ὀκτὼ ἐπίθετα τῶν στροφῶν αὐτῶν τέσσαρα μόνον εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τὸ νόημα, καὶ αὐτὰ ὅχι ἄξια λόγου ἢ ποιητικά: τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, ἐπὶ τὸ μέγα πρόσωπον τῆς γῆς, τὸ οὐράνιον βλέμμα, μύριμα μνήματα. Ἀπὸ τὰ ἄλλα τὸ ἓνα εἶναι σύνηδες κοσμητικόν, τὰς χρυσὰς ἐλπίδας· τὸ ἄλλο ἀπαιτεῖ ἄρκετὴν σκέψιν διὰ νὰ καταλάβωμεν τὸν ῥόλον του, ἡ πρόνοος φύσις· τὰ δὲ ἄλλα δύο, ὅπως εἶδομεν, ἀπορεῖ κανεὶς πῶς ὁ Κάλβος τὰ συνέδεσεν ἐδῶ μὲ τὰ οὐσιαστικά των: πολυβοτάνου γῆς, βαθυσαφῆ μνήματα.

Ἀφοῦ ὁ Κ. Δ. ἤθελε δι' ἐνίσχυσιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ του καὶ ἔπαινον τοῦ Κάλβου παράδειγμα, δὲν ἔπαιρνε τὰς δύο πρώτας στροφάς τῆς ᾠδῆς ; Εἶναι ὀλιγώτερα βέβαια ἐδῶ τὰ ἐπίθετα, πέντε μόνον, ἀλλὰ πόσον σοφὰ διαλεγμένα, πότον σημαντικά ! Ἀπὸ αὐτά, τὰ τέσσαρα, ἀπαραιρέτητα, ζωντανεύοντα ἢ εἰδικεύοντα ἢ τροποποιούντα τὸ οὐσιαστικόν, ὁ ἄνεμος σ κ λ η ρ ός, τὸ χῶμα μα κ ά ρ ι ο ν, ἡ ρ ο δ ό π ε π λ ος κόρη, α ι ώ ν ι α τάνθη Τὸ δὲ ἄλλο, τὰ δάκρυα τῆς Αὐγῆς ά ρ γ υ ρ ά, μὲ πόσῃ ἐπιτυχίαν εὐρημένον, καὶ πόσον ἐκφραστικόν ! (Πολύτιμα πετράδια εἶν' αὐτά, ποὺ λάμπουν στὸν ἥλιο, ὅχι δάκρυα!).

45. Ὁ Χρόνος ἐθεωρεῖτο ἤδη θεὸς ἀπὸ τοὺς Ὀρφικούς, ὅχι σπανίως δὲ προσωποποιεῖται καὶ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους ποιητάς.

Οὔτω ὁ Σοφοκλῆς εἰς τὴν *Ἠλέκτραν*, στ. 179, λέγει : Χρόνος εὐμαρῆς θεός (=ἐπιδέξιος τεχνίτης εἰς τὸ νὰ διορθῶν τὰ κακῶς ἔχοντα, Βερν.) καὶ κατωτέρω, στ. 781, ἡ Κλυταίμηστρα, δικαιολογούμενη, λέγει : ὁ προστατῶν Χρόνος διηγέ μ' αἰὲν ὡς θανουμένην' (=ὁ ἰστάμενος πρὸ ἐμοῦ Χρόνος καὶ οἷον προπορευόμενος, μὲ ὠδήγει διὰ μέσου τοῦ βίου οὕτως, ὡς νὰ ἔμελλον νὰ φονευθῶ ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν. Οὔτω ὁ Χρόνος παρουσιάζεται ὑπὸ τοῦ Σοφ. ὡς ὁ σύντροφος καὶ συνοδοιπόρος τοῦ ἀνθρώπου ἅμα γεννηθέντος, καὶ ὠδηγῶν αὐτὸν εἰς τὰς διαφόρους τοῦ βίου ὁδοὺς. Ταῦτα κατὰ τὸν Γρ. Βερναρδάκη εἰς τὴν Ἑπετηρίδα τοῦ Παρνασσοῦ, 1898, σ. 43, καὶ εἰς τὸ Λεξικόν του. Ἄλλοι ὅμως θεωροῦν νοσοῦν τὸ χωρίον καὶ τὸ διορθοῦν.

Ὁ *Εὐριπίδης* ἐπίσης, προσωποποιῶν τὸν Χρόνον, εἶπεν εἰς τὸ ἀπολεσθῆν δρυῖά του *Ἀλεξάνδραν* : Χρόνου προὔβαινε πούς, φράσιν, τὴν ὁποίαν σκόπτει δύο φορὲς ὁ *Ἀριστοφάνης* εἰς τοὺς *Βατράχους* (στίχος 100 καὶ 311).

Καὶ ὁ *Πίνδαρος* εἰς *Ὀλ. ι'*, στ. 64-7, εἶπε : Ταύτα δ' ἐν πρωτογόνῳ τελετᾷ (=κατὰ τὴν καθιέρωσιν δηλ. τῆς Ὀλυμπίας ὡς τόπου ἱεροῦ διὰ τὴν τέλει τῶν ὀλυμπιακῶν ἀγώνων ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους) παρέστησαν μὲν ἄρα Μοῖραι σχεδόν, δ' τ' ἐξελέγχων μόνος ἀλάθειαν ἐτήτυμον Χρόνος. Τὸ δὲ σαφανὲς ἰὼν πόρσω κατέφρασεν, κτλ.

Καὶ εἰς τὸν *Πανσανίαν* (IV, 22, 4) φέρεται ἐπίγραμμα ἐπάνω εἰς τὴν στήλην τοῦ προδότου Ἀριστοκράτους, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει τὸν Χρόνον ὡς θεόν :

Πάντως ὁ Χρόνος εὖρε δίκην ἀδίκῳ βασιλῆϊ,
εὖρε δὲ Μεσσήνης σὺν Διὶ τὸν προδότην
ρηϊδίως· χαλεπὸν δὲ λαθεῖν θεὸν ἄνδρ' ἐπίορκον.

Πυθλ καὶ τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ *Γαιτουλικοῦ* φερόμενον εἰς τὴν *Παλ. Ἀνθολ.* VII, 245, ἐπίγραμμα :

ᾧ Χρόνε, παντοίων θνητοῖς πανεπίσκοπε δαῖμον,
ἄγγελος ἡμετέρων πᾶσι γενοῦ παθέων
ὡς ἱερὰν σφῆζειν πειρώμενοι Ἑλλάδα χώρην
Βοιωτῶν κλεινοῖς θνήσκομεν ἐν δαπέδοις.

Τοῦτο πιθανῶς ἦτο ἐπιτύμβιον τῶν Ἀθηναίων ποὺ ἔπесαν εἰς τὴν Χαϊράνειαν. Τμήματα τῶν δύο πρώτων στίχων (.νε παντοίων θνήτο...

καὶ ...ος ἡμετέρων πᾶσ...) φέροι μαρμαρίνη πλάξ τοῦ Δ' π. Χ. αἰῶνος, ἢ ὅποια εὗρέθη εἰς τὸ Ὀλυμπιεῖον τῶν Ἀθηνῶν (I. G. ² II, 1680=Kaibel, 27) Ἄλλο, φαίνεται, εἶναι τὸ μνημονευόμενον ἀπὸ τὸν Δημοσθένην καὶ εἰς τὴν σελ. 51 παρατεθὲν ἐπίγραμμα.

46. Φθονεὸν εἶχεν ἤδη εἴτει τὸν Χρόνον ὁ Βύρων. ('*Η' Αποδημία τοῦ Τσαίλδ Χάρολδ*, ἔκτα β', στρ. 13). Ἐν πάσῃ περιπτώσει, τὸ ἐπίθετον εἶναι πολὺ ὠραῖον. Ἀποδίδει εἰς τὸν προσωποποιημένον Χρόνον μίαν ιδιότητα τοῦ κακοῦ ἀνθρώπου, ἢ ὅποια προέρχεται ἀπὸ ἓνα ἐλλεινὸν συναίσθημα, τὸν φθόνον τοῦ πρὸς τὰς ἐπιτυχίας τῶν ἄλλων.

47. Ὁ Ἑ. Κοιρανῆς (ἐνθ. ἀν. σελ. 206) ὑποστηρίζει ὅτι αἱ τρεῖς αὐταὶ στροφαὶ τοῦ Κάλβου περὶ τοῦ Χρόνου δεικνύουν φανεράν τὴν ἐπίδρασιν τῶν στίχων 16—29 τῶν *Τάφων* τοῦ *Φωσκόλου* :

Πικρὴ ἔναι ἀλήθεια, ὦ Πινδεμόντη! καὶ ἡ Ἑλπίδα,
στερνὴ θεά, φεύγει τοὺς τάφους, καὶ τυλίζει
τὰ πάντα ἢ Λησμονιὰ στὴ σκοτεινὴ τῆς νύχτα,
καὶ μία δύναμη δουλεύτρα τὰ κουράζει
μ' ἄκοπο κίνημα, κι' ἀνθρώπους καὶ μνημεῖα
καὶ τίς ὑστερινὲς θωριές κι' ἀπομεινάρια
τ' οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅλα ὁ Καιρὸς τ' ἀλλάζει.¹
Ἀλλὰ γιατί ὁ θνητός, πρὶν τοῦ Καιροῦ,² θά διώξῃ
τὴν ἀπάτη³, πού, ἄς εἶναι πεθαμένος, ὅμως
τὸν σταματᾷ στοῦ Ἄδου τὸ κατώφλι; Μήπως
δὲν ἔχει αὐτὸς ζωὴ καὶ μέσ' τὸν τάφον, ὅταν
βουβὴ θά τοῦναι τῆς ἡμέρας ἢ ἁρμονία,
ἀνίσως μὲ γλυκὲς φροντίδες τῶν δικῶν του
μπορεῖ σ' αὐτοὺς νὰ τὴν ξυπνήσῃ; (κατὰ τὴν μετάφρ. Γ. Κ.).
Ὁ ἀναγνώστης ἂν κρίνῃ.

48. Ὁραῖον θέμα διὰ ζωγράφον. Οἱ ἀγωνισταὶ βέβαια πρέπει νὰ εἶναι τριγύρο.

49. Καὶ τοῦτο θαυμάσιον θέμα διὰ νὰ ἐμπνεύσῃ ζωγράφον.

50. Ὁ Ἑ. Κοιρανῆς εὗρηκεν (ἐνθ. ἀν. σελ. 207α) ὅτι τὴν τελευταίαν αὐτὴν εἰκόνα ὁ Κάλβος ἐπῆρε ἀπὸ τὴν *Ῥοδὴν εἰς τὴν Ἰταλίαν* τοῦ *Δεοπάρεδ*, ἢ ὅποια εἶχε γραφῇ τὸ 1818. Εἰς τὴν ᾧδὴν οὗ ἦν ὁ Λ. κλαίει τὴν μοῖραν τῆς πατρίδος του καὶ προσπαθεῖ νὰ φιλοτιμήσῃ τοὺς Ἰταλοὺς νὰ λάβουν τὰ ὅπλα διὰ νὰ τὴν ἀπελευθερώσουν ἀπὸ τοὺς ξένους δυνάστας τῆς. Πρὸς παραδειγματισμὸν ἐνθυμίζει εἰς τὸ τέλος (στ. 61—140) τὸν λαμ-

(¹) Ἡ ἔννοια κατὰ τὸν μεταφραστὴν εἶναι : Κάθε τελευταία μορφὴ, πού προέρχεται ἀπὸ μιὰ μεταμόρφωση (ὑστερινὲς θωριές), ὁ Καιρὸς τὴν ἀλλάζει πάλι μ' ἄλλῃ μεταμόρφωση, καὶ παρόμοια ἀλλάζει ὅ,τι μένει κάθε φορὰ ἀπὸ τοὺς διάφορους κόσμους (=τ' ἀπομεινάρια τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ).

(²) Πρὶν ἀφανίσῃ ὁ Καιρὸς τὸν τάφον ἢ τὸ μνημεῖον. Σημ. Γ. Κ.

(³) Illusione. Ἐκεῖνην πού μᾶς κάνει νὰ θαυροῦμε πῶς ὁ νεκρὸς ὑπάρχει ἀκόμη καὶ ξῆ, στερημένος μοναχὰ ἀπὸ τὸ σῶμα, μὲ συνείδηση ὅμως τοῦ Ἐγὼ καὶ μὲ ὅλες τίς πνευματικὰς δυνάμεις του. Σημ. Γ. Κ.

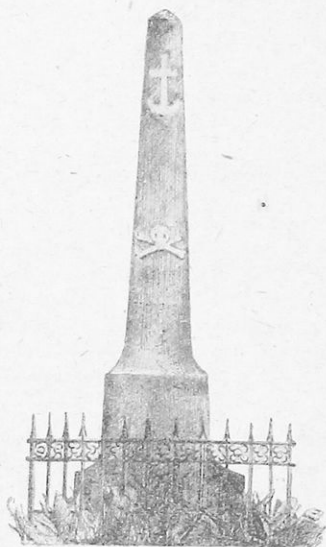
πρὸν ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰς Θερμοπύλας καὶ εἰσάγει τὸν Σιμωνίδην (στ. 84—140) νὰ ψάλλῃ τὴν δόξαν ἐκείνων ποῦ ἔπεσαν ἐκεῖ ὑπὲρ τῆς πατρίδος τῶν. Οὗτος εἰς τοὺς στ. 125—130 λέγει :

«Ὁ τάφος σας εἶναι βωμός. (Ὁ Λ. ἐγνώριζε, φαίνεται, τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Διοδώρου)· καὶ ἐδῶ θὰ ἔρχωνται αἱ μητέρες δείχνοντάς εἰς τὰ παιδιά τῶν τὰ ὠραῖα ἵχνη τοῦ αἵματός σας. Ἰδοὺ, ἐγὼ γονατίζω, ὦ εὐλογημένοι, εἰς τὸ ἔδαφος, καὶ φιλῶ αὐτὰ τὰ λιθάρια καὶ αὐτὰ τὰ χῶματα».

Ἡ μίμησις εἶναι προφανής. Ἄλλ' ὁ μορφωμένος ἀναγνώστης ἀντιλαμβάνεται ἀμέσως πόσον παράλογος καὶ ἀποκρουστικὴ εἶναι ἡ φράσις τοῦ Λ. δείχνοντάς τὰ ὠραῖα ἵχνη τοῦ αἵματός σας καὶ πόσον ἐπιδεικτικὸν ἐκεῖνο τὸ ἰδοὺ, (κοιτάξετέ με), ἐγὼ γονατίζω, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν λιτὴν καὶ τόσο ἐυγενικὴν ἔκφρασιν τοῦ Κάλβου.

51. Ὁ ποιητὴς ἔχει μεταχειρισθῇ τὴν λέξιν καὶ πρῖν, εἰς τὴν 3ην στροφὴν, συνοδευσμένην μάλιστα ἐκεῖ μὲ τὸ ἐπίθετον ἐκλεκτῶν : τ ἄ γ μ α ἐ κ λ ε κ τ ῶ ν ἡ ρ ῶ ν. Ἄλλ' ἐὰν προσέξῃ κανεὶς, θὰ ἰδῇ ὅτι ἐδῶ, μολονότι εἶναι μόνη, χωρὶς συνοδείαν, λόγῳ τῶν συμφραζομένων ἔχει πολὺ περισσότεραν δύναμιν.

52. Οἱ μαθηταὶ ἐρωτοῦν πολλὰς φορὰς ἐὰν ἰδρῦθῃ πράγματι μνημεῖον τῶν Ἱερολογιτῶν εἰς τὸ Δραγατσάνι.



Ἄς λεχθῇ εἰς αὐτοὺς ὅτι ὁ τάφος τῶν ἡρώων ἦτο λησμονημένος καὶ ἄγνωστος ἕως τοῦ 1888, ὅτε ἀνεῦρε τυχαίως τὰ ὀστᾶ τῶν πεσόντων κοντὰ εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς πολίχνης τοῦ Δραγ. ὁ Ἕλλην τὴν καταγωγὴν Ρουμᾶνος ἀξιωματικὸς Παπάζογλου. Ταῦτα μετεφέρθησαν καὶ ἐτάφησαν εἰς τὸ νεκροταφεῖον, ἐπάνω δὲ εἰς τὸν τάφον διὰ συνεισφορᾶς τῶν Ἑλλήνων τῆς Ρουμανίας ἐστήθη ὕψηλὴ στήλη. Εἰς αὐτὴν δὲν ὑπάρχει καμμία ἐπιγραφή· μόνον μία ἀγκυρὰ ἐπάνω, εἰς σχῆμα σταυροῦ, καὶ εἰς τὸ μέσον τὰ σύμβολα τῶν Ἱερολογιτῶν. (Ἴδε *Τὸ ἑλλήν. θέατρον καὶ ἡ ἑλλ. ἐπαναστάσις*, Νικ. Ι. Δάσκαρη, εἰς τὸ περιοδ. *Ἀδῆναι* τῆς ἐφημερίδος *Ἑλλήν. Μέλλον*, Μαρτ. 1935, σελ. 9· ἀπ' ἐκεῖ ἐλήφθη καὶ ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν.—Κατὰ τὸν *Δημ. Χρονόπου-*

λον, (ἐφ.μ. *Τύπος* τῆς 26·7·38), τὸ μνημεῖον ἀνηγέρθη τὸ 1875 μὲ τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ εἰς τὸ Βουκουρέστιον δημοσιογράφου Σαρδέλλη.—Κατὰ

τὸν **Κ. Ράδον** ὅμως (ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 16—7) ὁ Παπάζογλου ἦτο ἀδελφὸς ἀξιωματικοῦ Ἱερολοχίτου καὶ αὐτὸς ἔστησε καὶ τὴν ἀναμνηστικὴν στήλην).

Οἱ Ἕλληνες τῆς Ρουμανίας ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ὁργανώνουν κατὰ τὴν ἐπέτειον τῆς μάχης προσκυνήματα εἰς τὸ Δραγατσάνι, ὅπου τελοῦν μνημόσυνον ὑπὲρ τῶν πεσόντων.

Τὸ κλίμα τῆς πολίχνης εἶναι ὑγρὸν, ὁ τύμβος ὑψίσταται καθιζήσεις καὶ τὸ μνημεῖον ἔχει ἐκάστοτε ἀνάγκην στερεώσεως.

Ἄς προστεθῇ ἐδῶ ὅτι εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ Γυμνασίου τοῦ Δραγατσανίου ὑπάρχει ἀνηρτημένη εἰκὼν τῆς μάχης, σχεδιασθεῖσα εἰς τὴν Βιέννην τὸ 1822. (Ἐφημ. *Ἐλεύθερον Βῆμα*, 29·6·38).

53. Αὕτῃ ἡμπορεῖ νὰ γίνεταί καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὸ μάθημα διὰ τὴν ὥραιαν ἀνάγνωσιν.

54. Ὅτι ἡ ἔναρξις τοῦ κινήματος ἀπὸ τὴν Μολδοβλαχίαν δὲν ἦτο παράλογος, καὶ παρέσχε ἀρκετὰς ὑπηρεσίας εἰς τὴν ἐπανάστασιν, θὰ παρεῖχε δὲ πολὺ μεγαλυτέρας, ἐὰν καλῶς διηθύνετο, ἀναπτύσσει ὁ *Παπαρηγόπουλος* εἰς τὴν *Ἱστορίαν* του (ἐκδ. 6η. τόμ. 6ος, σ. 13 κέ).

55. Ἄν καλοεξετάσῃ κανεῖς, οἱ Ἱερολοχίται τοῦ 21 εἶναι ἀνώτεροι καὶ ἀπὸ τοὺς 300 τοῦ Λεωνίδα καὶ ἀπὸ τοὺς Ἱερολοχίτας τῶν Θηβῶν. Διότι ἐκεῖνοι εἶχον γεννηθῇ μέσα εἰς τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ὁποίαν ἐχάιροντο καὶ ἠγωνίζοντο νὰ διαφυλάξουν. Τὰ ρωμαλεὰ σώματα, οἱ ἀλκιμοὶ ψυχαὶ τῶν ἥσαν κληρονομία αἰώνων ἐλευθερίας. Αὐτοὶ ποὺ εἶχαν γεννηθῇ μέσα εἰς τὴν μαύρην δουλείαν ἀπὸ πατέρας δούλους, καὶ ἠγωνίζοντο νὰ φέρουν εἰς μίαν πατρίδα ποὺ δὲν ὑπῆρχε τὸ ὠραῖον ἱνδαλμὰ τῆς Ἐλευθερίας, αὐτοὶ, οἱ ὁποῖοι ὀλίγους μόνον μῆνας προχείρως εἶχον ἀσκηθῇ, ποὺ εὐρῆκαν, ἀπὸ ποῦ ἤντλησαν τὸ μεγαλειῶδες θάρρος ποὺ ἔδειξαν;

Καὶ ἀπὸ τὸν Ἀθανάσιον Διάκον ἀκόμη, ὁ ὁποῖος πρὸ ὀλίγων ἐβδομάδων εἶχε δεῖξαι τὴν ἰδίαν τόλμην καὶ οὐτοθυσίαν, φαίνονται ἀνώτεροι. Βέβαια ὁ ὀδυνηρότατος θάνατος τοῦ μάρτυρος, τὸ δίστιχον, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν παράδοσιν εἶπε, τὸν κατέστησαν θρυλικώτατον καὶ συμπαθέστατον εἰς τὸν λόν. Ἀλλὰ ἐκεῖνος ἦταν μέγας, σκληραγωγημένος, παλαιὸς στρατιώτης, ἀρχηγός, εἶχε γυροῦ τοῦ γνώριμα ἑλληνικὰ ἐδάφη, καὶ μπροστά του τὸς Θεορμόπυλος. (Οἱ σύντροφοί του, ὅπως εἶναι γνωστόν, κατὰ τὴν κρίσιμον ὥραν τὸν ἐγκατέλειψαν, ἐκτὸς ὀλιγίστων).

56. Τὸ μνημεῖον (μία στήλη, ἡ ὁποία φέρει εἰς τὸ ἐπάνω μέρος ἀρχαῖκον κράνος) ἐστὶν ἀπὸ τὸν ποιητὴν Ἀλέξανδρον Σούτσον, κατ' ἀρχὰς ἐμπρός ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον, ἔπειτα δὲ μετεκομίσθη εἰς τὸ Πεδίον τοῦ Ἄρεως, ὅπου εὐρίσκεται καὶ σήμερον. Τὸ μνημεῖον δὲν παρουσιάζει τίποτε τὸ ἄξιον λόγου, φαίνεται δὲ ὅτι ἰδρύθη διὰ νὰ διαιωνίσῃ μᾶλλον τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου, ἀδελφοῦ τοῦ πεσόντος ἐκοντοντάρχου Δημ. Σούτσου. Διότι εἰς μὲν τὴν Δ. πλευρὰν φέρει χαραγμένα με κεφαλαῖα γράμματα τὰ ἐξῆς: «Σούτσος, Δρακούλης, ἅπαντες οἱ ἐν τῷ Ἱερῷ Λόχῳ καλῶς κατὰ Δραγατσάνιον πεσόντες, χαίρετε». Εἰς δὲ τὴν ἄλλην: «Τῷ Ἱερῷ Λόχῳ καὶ τοῖς ἐκατοντάρχοις Δημητρίῳ Σούτῳ τῷ Βυζαντίῳ καὶ Σπυρίδωνι Δρακούλῃ τῷ Ἰθακησίῳ γενναίως ἐν Δραγατσανίῳ τῆς Δακίας ὑπὲρ Ἑλλάδος ἀγωνισαμένοις Ἀλέ-

ξανθρος Σοῦττος ὁ ποιητὴς ἐκ τῶν ἰδίων ἀνέθηκεν, ὅπως ἡ πα-
τρὶς ἐλευθέρα φίλα μὲν ὅσα (:) θάλη, καλὸν δ' ἥρων τοῖς Ἑλ-
λησιν ἐπιδεικνύη. Ἡ μάχη ἐγένετο ἐν ἔτει ᾠκα', ἰδρυται δὲ τὸ
σῆμα ᾠμυ'.

Αἱ λέξεις Ἀλέξανδρος Σοῦττος εἶναι μὲ μεγαλότερα γράμματα.

57. Ἐάν ἡ καλλολογικὴ ἀνάλυσις γίνεται εἰς μεγάλην τάξιν, πρέπει
εἰς ταῦτα νὰ προστεθῇ καὶ ἡ ἐξαιρετικὴ εὐχαρίστησις, τὴν ὁποίαν προξέ-
νει ἡ ἀκουστικὴ ἐντύπωσις ἀπὸ τὴν ἀπαγγελίαν τῆς ᾠδῆς. Ὁ τύπος τῆς
στροφῆς, τὴν ὁποῖον υἱοθέτησεν ὁ Κάλβος διὰ τὰς ᾠδὰς του, ἡγεῖ ἐξαιρε-
τικῶς ὥρατα. Ἡ χρῆσις μικρῶν στίχων, οἱ ὅποιοι περιλαμβάνουν πολλά-
κις τμήμα πληρῆς προτάσεως, ἡ ἀνισοσυλλαβία τῶν στίχων, καὶ ἡ ἀνά-
μειξις δύο ρυθμῶν εἰς αὐτοὺς διώκουν ἐντελῶς τὴν μονοτονίαν. Περὶ τοῦ
μέτρου τῆς ᾠδῆς καὶ εἰς τὰς μικρὰς τάξεις οἱ καλοὶ μαθηταὶ ζητοῦν πλη-
ροφორίας. Ἀλλ' ἔκριναν πάντοτε καλὸν νὰ ἀναβίλλω τὴν ἔρευναν διὰ τὸ
ζήτημα τοῦτο, ἀφοῦ διδαχθῇ καὶ δευτέρα ᾠδή. Ἴδε τὸ σχετικὸν κεφάλαιον
εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ᾠδῆς Ὁ φιλόπατρις (σελ. 84 κέ).

58. Αὐτὸ τὸ συναίσθημα ἀκριβῶς μᾶς γεννᾷ καὶ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ
ἀποστηθίσωμεν τὸ ποίημα.

59. Πόσον ἐπιπολαιῶς πολλάκις ἐκρίθη καὶ κρίνεται ὁ Κάλβος δει-
κνύει καὶ ἡ ἐπομένη ἀνάλυσις τῆς ᾠδῆς ὑπὸ τοῦ Π. Σπανδωνίδου, ἡ
ὁποία ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ περιοδικὸν *Μακεδονικὴς Ἡμέρες* (1935, σελ. 51).

«Ἐπειτα ἀπὸ ἑνα εὐγενικὸ λυρικὸ προοίμιο (1—5) ποὺ ξε-
πέφτει ὅμως ὅσο πηγαίνει γιὰ νὰ κλεισθῇ τέλος μετὰ στοχασμὸ
γενικὸ, ἀκολουθεῖ τὸ θέμα (6—12) εἰσαγόμενον μετὰ μιὰ φυσικὴ εἰ-
κόνα. Τὸ θέμα ἔχει λογικὴ κανονικότητα στὴν πορεία του, ἀνα-
πτύσσει μιὰν ὀρισμένην κεντρικὴν ἰδέαν. Ἡ κανονικότητα ὁμῶς εἶ-
ναι τάξις χωρὶς ζωή. Τὸ ποίημα ἐξ ἄλλου δὲν κερδίζει τίποτε ἀπὸ
τὴ μυθολογικὴ παράστασις τῆς κεντρικῆς ἰδέας. Τὸ τέλος τῆς
ᾠδῆς μᾶς ἀποζημιώνει μὲ τὴν ἀπλὴ καὶ εἰλικρινῆ ἔκφραση τῆς
εὐγνωμοσύνης ποὺ εἰκονίζει. Ὅμως πάλι αὕτη ἡ λατρεία τῶν
νεκρῶν ἂν θερμαίνεται ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της δὲν ἐξαντλεῖται μέσα
της, ἀλλὰ ὁδηγεῖ στὸν ἠθικὸ παραδειγματισμὸ.

Ὁ ποιητὴς αὐτὸς εἶναι ἕνας συγκινημένος γυμνασιάρχης».

60. Ὅτι οἱ μεγάλοι ποιηταὶ ἀπαθανατίζουν γεγονότα καὶ ἥρωας, εἴ-
πεν ὁ Πίνδαρος (*Ἰσθμ. Δ'*, στ. 40 κέ).

Τοῦτο γὰρ ἀθάνατον φωνᾶν ἔρπει,

εἴ τις εὖ εἴπῃ τι· καὶ πάγ-

καρπον ἐπὶ χθόνα καὶ διὰ πόντον βέβακεν

ἐργμάτων ἀκτὶς καλῶν ἄσβεστος αἶελ.

Περβλ. καὶ τὸ ἀρχαῖον ἐπίγραμμα τῆς Παλατ. *Ἀνθολ. VII*, 225 :

Εἰς τὸν τάφον τοῦ Λαέρτου.

Ἀγνώστου ποιητοῦ.

Ψήχει καὶ πέτρην ὁ πολὺς χρόνος, οὐδὲ σιδήρου
φείδεται, ἀλλὰ μὴ πάντ' ὀλέκει δρεπάνη·

ὥς καὶ Λαέρταο τόδ' ἥριον, ὃ σχεδὸν ἄκτᾶς,
βαῖδὸν ἄπο ψυχρῶν λείβεται ἐξ ὕετων.
Οὐνομα μὴν ἥρωος ἀεὶ νέον' οὐ γὰρ ἀοιδᾶς
ἀμβλύνειν αἰῶν, κῆν ἐθέλη, δύναται.

Τρώει καὶ τὴν πέτρα ὁ Καιρός, καὶ δὲν λυπάται
οὔτε τὸ σκληρὸ σίδερο, μὰ ὅμοια θερίζει
μ' ἓνα δρεπάνι κοφτερὸ ὅλα τὰ πάντα.
Ἔτσι καὶ τοῦ Λαέρτη αὐτὸ ἐδῶ τὸ μνῆμα,
ὅπου τὸ δέρνουν οἱ βροχῆς στὸ περιγιάλι,
καὶ λίγο-λίγο θὰ τὸ φᾶν μὲ τὸ καιροῦ τὸ διάβα.
Ὅμως τοῦ γέρο βασιλιᾶ καινούργιο πάντα
θὰ λάμπη τ' ὄνομα' τῶν τραγουδιῶν τῇ δόξᾳ
ὁ Χρόνος δὲν μπορεῖ νὰ σβήσῃ, ὅσο κι' ἂν θέλει.

(Μετάφρασις Ἀλεξ. Γ. Σαρῆ).

Ἐνθυμήσου καὶ τοὺς περιφήμους στίχους τοῦ Théophile Gautier :

*Les dieux eux-mêmes meurent,
mais les vers souverains
demeurent
plus forts que les airs.*

(L'art, 1852).

61. Σχετικῶς προβάλλεται ἐνίοτε ἀπὸ τοὺς μοθητὰς (ἢ, ἐὰν δὲν προβληθῇ ἀπὸ αὐτοῦς, ἃ τὸ προβάλλῃ ὁ διδάσκαλος) τὸ ἐρώτημα : ὁ σκοπὸς τοῦ Κ. ἐπετεύχθη ; Ὁ λαὸς ἀνέγνωσε τὰ ποιήματά του, τὰ ἐκατάλαβε, συνεκινήθη ἀπὸ αὐτά ;

Εἰς οὗτὸ ἀπαντῶμεν ὅτι τὰ π. τοῦ Κ. δὲν εἶχαν καμμίαν σχεδὸν ἀπήχσιν εἰς τοὺς συγχρόνους του Ἑλληνας, οὔτε εἰς τὸν λαόν, οὔτε εἰς τοὺς περισσοτέρους ἐγγραμμάτους τῆς ἰδικῆς του καὶ τῆς ἐπομένης γενεᾶς. Οἱ ξένοι, σύμφωνα μὲ μερικὰς πληροφορίας πού ἔχομεν, τὸν ἐδιάβασαν, ἐνεθουσιάσθησαν καὶ ἀνεγνώρισαν ὅτι ἡ Ἑλλάς, ὅπως παρουσίωσεν ἑξαφνα πολεμιστὰς καὶ πολεμικοὺς ἡγέτας πρῶτης ὀλκῆς, ἔτσι εὐρέθη νὰ ἔχη καὶ ποιητὰς πρῶτης τάξεως. Εἰς τὴν Ἑλλάδα μόνις ἀπὸ τὸ 1880 δίδεται κάποια προσοχὴ εἰς αὐτὸν καὶ σιγὰ σιγὰ ἡ πρὸς αὐτὸν ἐκτίμησις στερεώνεται καὶ μεγαλώνει.

Πῶς ἐξηγοῦνται ὅλα αὐτά ; Τοῦτο εἶναι ἓνα θέμα, εἰς τὸ ὅποιον ἡμποροῦν νὰ ἀπαντήσουν μόνον τῶν τὰ παιδιὰ, ἀφοῦ ἀναγνώσουν τέσσαρας πέντε ᾠδὰς τοῦ ποιητοῦ.

62. Κοίταξε π. χ. Στρ. 2α, 1. Ἄς τὸ δροσίση πάντοτε, ἀντὶ δροσίση.—Στρ. 5η, 1. Ἀλλ' ἄν τις ἀπεθάνῃ, ἀντὶ ἀποθάνῃ.—Στρ. 7η, 6. μνήματα μύρια.—Στρ. 14η, 4. μιμήσατε, ἀντὶ μιμήθητε ἢ μιμήσαθε.

Αὐτὰ δὲν ἡμποροῦν νὰ θεωρηθοῦν λάθη τυπογραφικά, διότι ὁ ἴδιος ὁ Κάλβος ἐπεμελήθη τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ βιβλίου του, ἀναγράφει δὲ εἰς τὸ τέλος τοῦ πρὸς διόρθωσιν ἄλλα πραγματικὰ τυπογραφικὰ λάθη.

63. Εἰς τὴν προκειμένην π.χ. περίπτωσιν πολὺ στερεωτέρα καὶ πεισι-
κωτέρα ἐξάγεται ἡ τελικὴ καλολογικὴ κρίσις, ἐὰν προηγηθοῦν αἱ συγκρίσεις
τῆς ᾧδης μὲ τὰ παρατιθέμενα ὅμοια ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον ἀρχαῖα καὶ
νέωτερα ποιήματα.

64. Ὁ Γουλ. Μύλλερ ἐγεννήθη εἰς τὸ Δεσσάου τῆς Β. Γερμανίας
τὸ 1794. Τὴν ἐγκύκλιον παιδευσίν του ἔκαμεν εἰς τὴν πατρίδα του, τὸ
δὲ 1812 ἐνεγράφη εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Βερολίνου, ὅπου ἠκολού-
θησε φιλολογικὰ καὶ ἱστορικὰ μαθήματα. Εἰκοσαετῆς ἐπολέμησεν ὡς
ἐθελοντὴς ἐναντίον τοῦ Ναπολέοντος. Ἐπειτα ἀπεφάσισε νὰ ἔλθῃ εἰς
τὴν Ἀνατολὴν δι' ἀρχαιολογικὰς ἐρεῦνας. Διὰ νὰ μάθῃ τὴν ἑλληνικὴν
γλῶσσαν μετέβη εἰς τὴν Βιέννην· ἐκεῖ ἐσχετίσθη μὲ πολλοὺς Ἕλληνας,
ἀπὸ τούς ὁποίους ἐπληροφόρηθη τὰ δεινοπαθήματα τῶν Χριστιανῶν εἰς
τὴν τουρκοκρατουμένην Ἑλλάδα καὶ ὅτι παρεσκευάζετο ἐξέγερσις διὰ
τὴν ἀπελευθέρωσίν της. Τὸ ταξίδιον του ὅμως εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐμα-
ταιώθη, καὶ, ἐπιστρέψας εἰς τὴν πατρίδα του, διωρίσθη διευθυντὴς τῆς
ἐκεῖ βιβλιοθήκης. Τὸ 1820 ἐξέδωκε συλλογὴν ὠραίων μικρῶν ποιημά-
των. Πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ τὴν Ἑλλάδα ἠσθάνετο μεγάλην ἀγάπην,
καὶ ὅταν σὲ λίγο ἐξεργάγῃ ἡ Ἐπανάστασις, μὲ ἀγωνίαν καὶ ἐνθουσιασμὸν
κατόπιν παρηκολούθει τὴν ἐξέλιξιν αὐτῆς. Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1821
ἐδημοσίευσεν τὰ *Πρῶτα τραγούδια τῶν Ἑλλήνων*, τεῦχος μὲ δέκα ποιή-
ματα, ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα, τὰ ὁποῖα ἐθμελιώσαν τὴν
φήμην του ὡς λυρικοῦ ποιητοῦ. Τὸ τεῦχος τοῦτο ἠκολούθησε δευτέρον
τὸ 1822 μὲ ὀκτὼ ποιήματα, ἄλλα τρία τεύχη τὸ 1823 μὲ εἰκοσιδύο νέα
ποιήματα (εἰς τὸ α' τεῦχος ἀπὸ αὐτὰ τρία ποιήματα: Ἡ συμμαχία μὲ
τὸν Θεόν, Οἱ διακόσιοι καὶ ὁ ἓνας, καὶ Ὁ Χῖος εἶναι ἐμπνευσμένα ἀπὸ
τὴν καταστροφὴν τῆς Χίου καὶ τὴν ἐκδίκησιν τοῦ Κανάρη) καὶ τὸ 1824
ἄλλο τεῦχος μὲ ἑπτὰ ποιήματα. Ἡ τραγωδία τοῦ Μεσολογγίου τοῦ ἐνέ-
πνευσεν ἄλλα τέσσαρα ποιήματα. Μετέφρασιν ἐπίσης εἰς τὴν γερμανικὴν
γλῶσσαν τὰ δημοτικὰ μας τραγούδια, τὰ ὁποῖα ἐξέδωκε τὸ 1824 ὁ Φωριέλ
εἰς τὸ Παρίσι. Μὲ τὰ ποιήματά του ὁ Μύλλερ ἐκίνησε μεγάλως τὴν
συμπάθειαν τῶν Γερμανῶν ὑπὲρ τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἡμῶν ἀγώνος.
Δυστυχῶς ἀπέθανε νέωτατος, τὸ 1827.

65. Σούτσος *Δημήτριος* (1795-1821)· πρωτότοκος ἀδελφὸς τῶν ποιη-
τῶν Ἀλεξάνδρου Σούτσου (1803-1863) καὶ Παναγιώτου Σούτσου (1806-
1868). Ἦσαν ἀνεψιοὶ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μολδαβίας Μιχαὴλ Σούτσου,
(Μιχαὴλ Βόδα), ὅστις προσεχώρησεν ἀμέσως εἰς τὸ κίνημα τοῦ Ὑψη-
λάντου. Ὁ Δ Σούτσος κατετάχθη ἐκ τῶν πρώτων εἰς τὸν Ἱερὸν Λόχον,
ὠνομάσθη ἐκατόνταρχος αὐτοῦ, κατὰ δὲ τὰ *Ἀπομνημονεύματα* τοῦ συγ-
γενοῦς του *Ἀλεξ. Παγκαβῆ* (Α', σ. 99) «κατὰ τὴν μάχην τοῦ Δραγατσα-
νίου, σηματοφόρος ὢν, ἀφοῦ πολλοὺς ἐχθροὺς ἐφόρνευσε, εὐρέθη μεταξὺ
τῶν νεκρῶν, φέρων 7 πληγὰς εἰς τὸ σῶμα, καὶ τὴν σημαίαν σφίγγων ἐπὶ
τοῦ στήθους του». Ὁ *Φινιτης* κατὰ τὸν *Ράδο* (ἐκθ. ἀν. σ. 14) ἐκφράζει
εἰς τὸ ποίημά του τὴν χαρὰν του, διότι τὸν εἶδε νὰ μάχεται ὡς μυθι-
κὸς ἦρωας.

Ὁ ἀδελφός του Ἀλέξανδρος Σούτσος ἐσπούδασεν εἰς Παρισίους καὶ τὴν Ἰταλίαν, κατῆλθε δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ 1825, ὅπου ἤρχισε νὰ δημοσιεῇ σατίρας πολιτικὰς κατ' ἀρχάς, ἐναντίον τῆς ἀπολυταρχίας τοῦ Καποδιστρίου καὶ τοῦ Ὁθωνος, διὰ τὰς ὁποίας καὶ ὑπέστη πολλὰς καταδιώξεις. Ἀργότερα διεκρίθη καὶ ὡς λυρικός καὶ ἐπικός ποιητής μετὰ τὸν *Περικλεώμενον* (1838-9) καὶ τὴν *Τουρκομάχον Ἑλλάδα* του (1850). Ἀπέθανεν εἰς τὴν Σμύρνην τὸ 1863.—Εἰς ἓνα ποίημά του, ἐπιγραφόμενον *Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἑλλάδος Ὁθωνα*, τὸ ὅποιον ἔγραψε κατὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Ὁθωνος καὶ εἰς τὸ ὅποιον περιέγραφε τὴν τότε κατάστασιν τῆς παιδείας καὶ τὰς ἐλπίδας, τὰς ὁποίας ἐστήριζεν αὐτὴ εἰς τὴν δικαίαν ὑποστήριξιν αὐτοῦ, ὑπῆρχον καὶ οἱ ἑξῆς στίχοι :

Ὁ Κάλβος καὶ ὁ Σολωμός, ὠδοποιοὶ μεγάλοι,
κι' οἱ δύο παρημέλησαν τῆς γλώσσης μας τὰ κάλλη·
ἰδέαι ὅμως πλούσιαι, πτωχὰ ἐνδεδυμένοι,
δὲν εἶναι δι' αἰώνιον ζῶν προωρισμένοι.

Β'. Εἰς τὸν φιλοπατρίν.

1. Ἡ ἔκφρασις εἶναι ἀρχαία. Τὴν χρησιμοποιεῖ ὁ Σόλων εἰς μίαν ἐλεγίαν του : (Bergk, Poetae lyrici graeci, ἐκδ Δ', Β', σ. 425, 13(4) στ. 51). Ἄλλος (ξυλλέγεται βίοντον) Ὀλυμπιάδων Μουσέων πάρα δῶρα διδασθεῖς, ὁ Ἀρχίλοχος (ἐνθ. ἀν. σ. 683, 1 (52): Εἰμί δ' ἐγὼ θεράπων μὲν Ἐνυαλίοιο ἄνακτος καὶ Μουσέων ἑρατὸν δῶρον ἐπιστάμενος, ὁ Ὁράτιος (*Ῥόδων* βιβλ. Δ', ᾠδὴ δ' In Apollinem et Dianam, στρ. 8η: *Spiritus Phoebus mihi, Phoebus artem carminis, nomenque dedit poetae*), καὶ.

2. Πρβλ. προχείρως Σοφ. Ἀντ. 129, Ἡλ. 823-5.

3. Ὁ Σπύρος Μελάς, ὁ ὅποιος ἐκτιμᾷ ἑξαιρετικὰ τὸν Κάλβον, καὶ συχνὰ παραθέτει στίχους του εἰς τὰ ἔργα του, ἐξαιρεῖ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἔκφρασεως αὐτῆς εἰς ἓνα χρονολογούμενον του εἰς τὴν Καθημερινὴν τῆς 18-1-38 ὑπὸ τὸν τίτλον Διακάδες. Εἰς ἄλλο δὲ (Χελιδόνια, εἰς τὴν Ἑστίαν, 12-4-40) γράφει : «Ἡ μέρα εἶναι σ' ὅλη τὴ δόξα της, τὸ ἀνοιξιᾶτικο φῶς πλουτίζει τὴς ὁμορφίης τοῦ τοπίου μετὰ καινούργια αἶγλη».

4. Τὸ χρησιμοποιεῖ ὁ Πίνδαρος, Ἀπόσπ. 124, οἱ Ὀρφικοί Ὑμνοι, 49, 2, ὁ Πλούταρχος, 2 613c καὶ.

Τῆς 7ης αὐτῆς στροφῆς ὅπως καὶ τῆς 4ης καὶ 5ης περιέργους ἐρμηνείας δίδει ὁ Γ. Σωτηριάδης (*Ἀνδρέας Κάλβος*, διαλέξεις Φιλ. Συλλ. Παιδαγωγ. 1916, σελ. 32-3).

5. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας ἐχρησιμοποίησε τὸ ῥῆμα καὶ ὁ Καλοσογῆρος εἰς τὴν μετάφρασιν του τῆς *Ἑλληνίδας μητέρας* τοῦ Σολωμοῦ, στ. 8 :

«Ἡ Μοῖρα βρέχει (=ρίπτει ἄφθονα, ὥσάν βροχὴν) τὰ βέλη της στὰ ὕψη τῶν ἀνδρείων». Περβλ. καὶ Σπύρου Μελά «Χιόνια», Καθημερινὴ 3-1-42). «Ἀπὸ τὸν οὐράνιο θόλο, ποῦ τέντωσε τὸ γαλαζιο ἀτλάζι του, ὁλόστιλπνο, πάνω ἀπὸ τὸν πίνακα τῆς χιονισμένης πολιτείας, ὁ ἥλιος ἄρχισε νὰ βρέχῃ τὰ χρυσάφια του ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους».

6. Καὶ αὐτὸς ὁ Τέλλος Ἄγρας, ὁ τόσον συνήθως προσεκτικός, ἔγραψε (ΠερIOD. Νεοελλ. Λογοτεχνία, Δεκ. 1937, σελ. 76-7). «Ἄν ἠθέλαμε ἀναλύσει τὴν πρώτην ἀπὸ τὶς ῥῥδες τῆς Λύρας, θὰ εὐρίσκαμε σφαλερὴ καὶ τὴν λογικὴν ἀκόμη διάρθρωσὴ τῆς κι' ἀκολουθία. Τὸ ὅτι λέγει—συνεχῶς μὲ περιφράσεις, μὲ εἰκόνες καὶ παρομοιώσεις—σὲ πολὺ πενιχρὴ οὐσία θὰ ἤμποροῦσε ν' ἀποσκελετωθῇ». Καὶ ἀφοῦ διατυπώσῃ συντόμως τὸ περιεχόμενον τῆς ῥῥδης, προσθέτει: Ἰδοὺ ὅλες-ὅλες—εἰλικρινεῖς, μὰ καθόλου προσωπικέες—οἱ ἰδέες ποῦ διαρθρώνουν τὶς 23 στροφές τῆς πρώτης ῥῥδης, 115 ἑπτασυλλάβους καὶ πεντασυλλάβους στίχους. Ὅσο γιὰ τὴ λογικὴ τους ἀκολουθία, δὲν ξέρω τί θάπρεπε νὰ πῆς, ὅταν διαβάζῃς τοῦτο τὸ «ἐνθώμημα» τῆς 2ας στροφῆς: «Δέξου τὸν ὕμνον μου, διότι ἄλλως θὰ τιμωρηθῶ ἀπὸ τοὺς θεοὺς ὡς ἀχάριστος (κύρως ἐξωτερικῇ) ἢ ὅταν, ἀπὸ τὴν 3η στροφῇ καὶ ἐξῆς, ὁ Κάλβος αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ δικαιολογήσῃ ὅτι «ῥαία καὶ μόνη ἡ Ζάκυνθος τὸν κυριεύει», σχεδὸν μόνο γιατί τὴν ἐξωραΐζει στὴ φαντασία του ἡ ἐνδοξὴ τῆς, ἡ ἐλληνικὴ τῆς μυθολογίας».

7. Ἐὰν ἤμποροῦσε νὰ υπερηθῇ ἢ τὴν δαπάνη, χρησιμώτατον θὰ ἦτο νὰ ἀναγερθῶν εἰς κάθε αἰθουσαν διδουκαλίας ὠρολόγια τοῦ τοῖχου ἀτέναντι ἀκριβῶς τῆς ἔδρας, οὕτως ὥστε ὁ διδάσκων νὰ ἔχῃ πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ μαθήματος τὴν παρελευσιν τῆς ὥρας, καὶ νὰ κανονίζῃ ἀναλόγως τὴν πορείαν τοῦ μαθήματος του, ἐπισπεύδων ἐν ἀνάγκῃ τὸν ρυθμὸν, ὥστε μὲ τὸ τέλος τῆς ὥρας νὰ ἔχῃ φθάσει καὶ αὐτὸς εἰς τὸ τέλος τῆς ἐργασίας του. Ἀφοῦ ὅμως αὐτὸ εἶναι ἀδύνατον, ἀπαραίτητον εἶναι νὰ ἔχῃ πάντοτε δικό του ρολόγι, τὸ ὁποῖον κάθε τόσο νὰ παρακολουθῇ.

Εἰς κάθε μάθημα ὁ διδάσκων πρέπει νὰ ἔχῃ καθωρισμένον ἀπὸ πρὶν ὅτι θὰ διδάξῃ τόσον ποσὸν ὕλης, ὅσον ἤμπορεῖ νὰ διδαχθῇ μέσα εἰς μίαν ἢ δύο ἢ καὶ τρεῖς ἐν ἀνάγκῃ ἀλλεπαλήλους ὥρας (εἰς τὰ φιλολογικὰ μαθήματα). Ἀναλόγως δὲ τῶν δυσκολιῶν, τὰς ὁποίας παρουσιάζει ἡ ὕλη αὐτῇ, θὰ βαίνει τοχυτέρον ἢ θὰ βραδευοῦν, πάντοτε ὅμως προσέχων τὸ ρολόγι του, ὥστε νὰ φθάσῃ εἰς τὸ τέρμα πρὶν κυπήσῃ τὸ κουδούνι. Νὰ κρατῶμεν τοὺς μαθητὰς καὶ ἀφοῦ κυπήσῃ τὸ κουδούνι, δὲν ἐπιτρέπεται ἄλλ' οὔτε καὶ ἐπιτρέπεται νὰ κόπῳμεν τὸ μάθημα, οἷονδῃποτε καὶ ἂν εἶναι, ἀποτόμως στὴ μέση, μὲ τὴν συνήθη φράσιν: «τὰ ἄλλα εἰς τὸ ἐπόμενον»:

Ταῦτα λέγω διότι μὲ τὴν εἰσαγωγὴν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ Σχολίου Ἐργασίας συνέβαινε εἰς τὸ σχολεῖόν μας οἱ μαθηταί, ἐπωφελοῦμενοι πολλὰς φορὰς τῆς δυσχεροῦς θέσεως ὡς καὶ τῆς ἀπειρίας τῶν φοι-

τώντων εἰς τὸ Διδ. Μ. Ἐκπ. συναδέλφων (οἱ ὅποιοι κατὰ τὰς δοκιμαστικὰς διδασκαλίας αὐτῶν εἰς τὰ πρότυπα ἀντίκρουσαν διὰ μίαν πολλὰκις μόνον ὥραν παιδιὰ ξένα κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ ἀγνωστα εἰς αὐτοὺς) συνέβαινε νὰ ἀνοίγουν συζητήσεις ἀτελειώτους, εἴτε διότι πράγματι κάποιον χωρίον ἦτο δύσκολον, εἴτε καὶ ἐπίτηδες, διὰ νὰ περάσῃ ἡ ὥρα χωρὶς δουλειά, καί, ἐπειδὴ ὁ διδάσκων δὲν εἶχε τὴν ἐτοιμότητα ἢ τὴν δύναμιν νὰ διακόπτῃ τὴν συζήτησιν, συνέβαινε ἐνίοτε νὰ κυλῇ τὸ κουδούνι χωρὶς νὰ ἔχη φθάσει οὕτε στὰ μισὰ ἢ ἐργασία.

Εἰς τὴν ἀντίρρῳιν οἱ πρέπει νὰ βαίνωμεν βραδέως, ὥστε καὶ οἱ ἀδυνατώτεροι ἀπὸ τοὺς μαθητὰς νὰ ἀντιληφθῶν τὰ δύσκολα μέρη, ἀπαντῶν οἱ, ὅσον ἀναλυτικὴ καὶ ἂν γίνῃ οἰαδήποτε διδασκαλία, ἐὰν τὴν ἐπομένην ὥραν ζητήσωμεν ἀπὸ τοὺς μ. νὰ ἐκθέσουν ὅλοι γραπτῶς τί ἀντελήφθησαν· θὰ ἴδωμεν οἱ πάντοτε θὰ ὑπάρχῃ ἓνα ποσοστὸν μαθητῶν, οἱ ὅποιοι, εἴτε ἐνεκα ἀπροσεξίας, εἴτε ἐνεκα ἀδυναμίας, παρουσιάζονται οἱ δὲν ἔχουν ἐννοήσοι ἀρκετὰ σημεῖα τοῦ μαθήματος. Διὰ τοῦτο ὁ διδάσκων πρέπει νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν του τὸ μέσον ἐπίπεδον τῆς τάξεως καὶ νὰ προχωρῇ.

Ρυθμιστὴς τοῦ ἔργου του θὰ εἶναι μὲν καὶ ἡ ποιότης τῆς ὅλης πού ἐπεξεργάζεται, ἀλλὰ καὶ τὸ ρολόγι του, τὸ ὁποῖον θὰ τοῦ ὑπενθυμίζῃ οἱ ἡ ὥρα περνᾷ καὶ οἱ τὸ Κράτος, ἡ Κοινωνία καὶ ἡ Οἰκονομία τοῦ μαθητοῦ ζητοῦν λόγον δι' ἐκάστην παρερχομένην ὥραν μαθήματος, πῶς ἐχρησιμοποίηθ. Πρέπει καθε μαθητῆς, ἐὰν ἐρωτηθῇ μετὰ τὸ τέλος τῆς ὥρας τί ἔκαμαν, ν' ἀπαντᾷ ὅχι ἀφελῶς καὶ ἀορίστως «ἐπρωχώρησαμεν παρακάτω», ἀλλὰ σφῶς καὶ ὀρισμένως : «ἐτελειώσαμεν αὐτὸ τὸ κεφάλαιον, ἐπραγματεύθημεν αὐτὸ τὸ θέμα». Ἔτσι ἴσως θὰ συνηθίσῃ ὁ μαθητὴς καὶ εἰς τὴν κατοπινὴν ζωὴν του νὰ τελειῶνῃ ἐντὸς ὀρισμένου χρόνου ὀρισμένην ἐργασίαν του, νὰ κάμνῃ δὲ τὸ βράδυ καὶ ἀπολογισμὸν τοῦ καθημερινοῦ του ἔργου, καὶ νὰ μὴ ἀρήνῃ νὰ περνᾷ ἀσκόπως ὁ χρόνος.

8. Τοῦτο, εἰς τὰς γενικὰς του γραμμάς, ἐδιδάχθη τὴν 3ην Ἀπριλίου 1925 εἰς τὴν μεγάλῃν αἴθουσαν τοῦ Βαμβακείου, ἐνώπιον τῶν καθηγητῶν, οἱ ὅποιοι συνεπλήρωνον τότε τὴν παιδαγωγικὴν αὐτῶν μόρφωσιν εἰς τὸ Διδασκαλεῖον τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, καθὼς καὶ ἄλλων συναδέλφων, σπουδαστῶν τῆς τότε λειτουργούσης εἰς τὰς Ἀθήνας Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας (τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως).

9. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους, ἡ ἀχαριστία, μολοντοὶ δὲν συνηθίζομεν, οὕτε ἄλλως τε εἶναι δυνατόν, νὰ ἐγκαλῶμεν εἰς τὰ δικαστήρια τοὺς ἀχαρίστους, οὕτε ἔχει θεσπισθῇ εἰδικὴ τις ποινὴ ἐναντίον των, ἐθεωρεῖτο ἡ μισητοτάτη ἀπὸ ὅλας τὰς κακίας. Ἰδε *Σενοφώντος Κύρ. Παιδ.* Α' 2 § 7.

10. Τοῦτο ἐξεδόθη τὸ 1805. Ἀλλ' ὁ πατὴρ Κάλβος μὲ τοὺς δύο του υἱοὺς εἶχε φύγῃ εἰς τὸ Λιβόρνον τῆς Ἰταλίας ἤδη ἀπὸ τὸ 1803.

11. Εἶπε καὶ ὁ *Σοφοκλῆς*, *Ἀντιγ.* 1125 κέ. Σὲ δὲ (δηλαδὴ τὸν Διόνυσον) ὑπὲρ διλόφοιο πέτρας στέροφ' ὅπως λιγνὺς ... Κασταλίας τε νῶμα». Ἀλλὰ προσωποποιῶνται πράγματα συγκεκριμένα, ὁ καπνὸς καὶ τὰ νερά, ἡ πηγὴ. Ἐδῶ ὅμως ἀφηρημένη ἔννοια, καὶ δὴ κλάσμα αὐτῆς, τὸ $\frac{1}{8}$.—Ἄς σημειωθῇ οἱ καὶ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς φράσεως δυσκολευόμεθα διότι, χωρὶς νὰ τὸ θέλωμεν, τονίζομεν τὴν λέξιν πέμπτον, ἐνῶ ἴσα-ἴσα

ὁ ποιητὴς θέλει νὰ τονίσῃ ὅτι πολλὰ, πάρα πολλὰ ἔτη, ἓνα τμήμα αἰῶ-
νος ζῇ μακριὰ ἀπὸ τὴν Ζάκυνθον.

12. Μαθηταὶ μεγαλυτέρων τάξεων παρατηροῦν κατὰ τὴν καλολογικὴν ἀνάλυσιν ὅτι ὁ Κ., διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν μονοτονίαν καὶ νὰ ἔχῃ μεγαλυτέραν ζωνρότητα, ἀλλάζει συχνὰ τὸ πρόσωπον κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ᾠδῆς του. Οὕτω π.χ. εἰς τὴν ἀρχὴν ἀπευθύνεται πρὸς τὴν πατρίδα του σὰν νὰ ὁμιλῇ πρὸς ἄτομον προσφιλές, τὸ ὁποῖον φαντάζεται ὅτι εὐρίσκεται ἔμπρὸς του, τὴν μητέρα του π.χ. (στρ. 1—10). Ἐπειτα, κατὰ τὴν περιγραφὴν τῶν ξένων τόπων, διὰ νὰ ἐξάρῃ τὴν ἐντύπωσιν, ποῦ τοῦ ἔκαμε τὸ Παρίσι, λησμονεῖ τὴν παρουσίαν τῆς Ζακύνθου, καὶ ὁμιλεῖ εἰς β' πρόσωπον πρὸς αὐτὸ (στρ. 11η). Διὰ νὰ δώσῃ κατόπιν μεγαλυτέραν σημασίαν εἰς τοὺς ἀποχαιρέτισμούς του, ὁμιλεῖ ἐπίσης εἰς β' πρόσωπον πρὸς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν (στρ. 12η). Εἰς τὰς στροφὰς 13—17, βυθισμένος εἰς ρέμβην, διηγεῖται ὡς νὰ πρόκειται περὶ τρίτου, ἀπόντος προσώπου, τὴν ἐμορφίαν τῶν δασῶν καὶ τῶν πηγῶν, τῶν ξεφύρων καὶ τῶν κυμάτων, ποῦ περιβάλλουν τὴν ἀγαπητὴν του πατρίδα. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον (στρ. 18 κέ.) συνεχίζει τὸ ἐγκώμιόν της στροφόμενος πρὸς αὐτήν, ἢ ὅποια εἶναι πάλιν ἔμπρὸς του, ἕως τὸ τέλος.

Ἡ ἀλλαγὴ αὐτῇ τῶν προσώπων γίνεται ἀβίαστα καὶ τεχνικώτατα.

13. Ὁ Ὅμηρος ἀποκαλεῖ τὴν Ζ. ὕλησσαν ὁ Βιργίλιος τὴν ἐπαινεῖ διὰ τὴν ὠραιότητα τῶν δασῶν της καὶ τὸν γαλήνιον οὐρανόν της· ὁ Θεόκριτος τὴν ὀνομάζει ὠραίαν ὁ Στράβων τέλος ὕλῳδῃ καὶ εὐκαρπον. Ὁ Πλίνιος δὲ ὁ πρεσβύτερος ἀναφέρει ὅτι ἦτο φημισμένη διὰ τὴν ἔκεί λατρείαν τῆς Ἀρτέμιδος, δύο ἡδὴ οἰῶνας πρὸ τοῦ τρωικοῦ πολέμου.

14. Εἰς τὴν ἰδίαν στιγμὴν τῆς υπερτάτης ἐντάσεως τῶν σωματικῶν καὶ τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, ὀλίγον πρὶν ἐκσφενδονίσῃ τὸν δίσκον, παρουσίασαν καὶ ὁ ἀρχαῖος Μῦρων, καὶ ὁ νεώτερος Κ. Δημητριάδης τὸν Δισκοβόλον αὐτῶν (τοῦ τελευταίου ἀντίγραφον ἔχει στηθῇ ἔμπρὸς εἰς τὸ Στάδιον).

15. Ὁ Ροστὰν εἶπε ὅτι τὰ χορτάρια κλαῖνε τὴ νύχτα καὶ ὁ ἥλιος τὸ πρῶν στεγνώνει τὰ δάκρυά των (*Chantecler*, α' πρᾶξις: «*Toi (=Ἡλιε), qui sèches les pleurs des moindres graminées*»).

16. Ὁ Σπύρος Μελάς εἰς ἓνα χρονογράφημά του *Λορσιές* (*Καθημερινή*, 20-5-12), εἰς τὸ ὁποῖον περιγράφει μιὰ βροχὴ ποῦ ἔπεσε τὸν Μάιον, λέγει: «Ἡ γῆ ἀναμμένη, διψαλέα, ρουφούσε τὴ λίγη δροσιά τῆς νύχτας, γιὰ νὰ τὴν κάμῃ τριαντάφυλλα».

17. Τὴν φράσιν μετεχειρίσθη ὁ Κάλβος καὶ εἰς τὴν ᾠδὴν του Εἰς τὸν Ἱερὸν Λόχον (στρ. 7η). Τὸν παρέσυρε, φαίνεται, ἡ διπλὴ σημασία τῆς λέξεως *face* εἰς τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν (πρόσωπον—ἐπιφάνεια).

18. Πρὸλ. καὶ τὰς ἐξῆς στροφὰς τῆς ᾠδῆς Εἰς Σάμον:

22α

Ἔρχονται, πάλιν ἔρχονται
χαρὰς ἡμέραι, ὦ Σάμος.
Τὸ προμηνύουν οἱ θρίαμβοι
πολλοὶ καὶ θαυμαστοί,
ποῦ σέ δοξάζουν,

23η

Νῆσος λαμπρά, εὐδαιμόνει·
Ὅτε ἡ δουλεία σέ ἀμαύρωνε,
σ' εἶδον· ἄμποτε νάλθω
νὰ φιλήσω τὸ ἐλευθέρον
ἱερὸν σου χῶμα.

19. 'Εκείνο όμως τὸ κοιμώμεθα, μολονότι τόσοι σύνθετες ρήμα, πόσον ὥρατον εἶναι ἐδῶ! 'Ο θάνατος παρίσταται ὅχι ὡς ἐκμηδένις (τότε ποῖαν σημασίαν θὰ εἶχε καὶ τὸ πού θὰ ἀπέθνησκε κανεῖς), ἀλλ' ὡς ἕνας ὕπνος ἥσυχος· μακρὸς, ἀτελεύτητος, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ γίνη μέσα σὲ γνώριμον καὶ ἀγαπητὸν περιβάλλον, ἐκεῖ ὅπου ἐγεννήθη κανεῖς, εἰς τὴν πατρίδα.

Τὴν εὐχὴν τοῦ αὐτοῦ, ν' ἀποθάνῃ εἰς τὴν πατρίδα του, εἶχεν ἐκφράσει ὁ Κ. καὶ εἰς τὴν «*Ῥῶν εἰς τοὺς Ἰονίους*», τὴν ὁποίαν εἶχε γράψῃ εἰς τὴν ἰταλικὴν γλῶσσαν, τὸ 1814, ἀλλὰ δὲν τὴν ἐδημοσίευσεν, εὐρέθη δὲ κατόπιν ἐν χειρογράφῳ. "Ἐλεγε εἰς αὐτὴν (στ. 69—76): «"Ἄν ὁ Ζεὺς εἰσακούσῃ τὸν πόθον μου, ὅταν, ἀφοῦ καταναλώσω τὰς χεῖρας καὶ τὸν νοῦν μου ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ μεγαλείου, ἀπονεκρωθῶσι ταῦτα, ἤθελα εἰς τοὺς πολυφύλλους λόφους σου, ὦ Ζάκυνθε, ὡς τὴν πρώτην, νὰ δώσω καὶ τὴν τελευταίαν μου πνοήν». (Κατὰ τὴν μετάφρ. τοῦ Γ. Ζῶρα, εἰς τὸ περιοδικὸν *Νέα Ἑστία* 1937 Α' σ. 566).

20. Μερικὰς ἰδέας καὶ φράσεις τῆς ψῆξης τοῦ ὁ Κάλβος ἔχει παραλάβει ἀπὸ τὸν συμπολίτην του *Οὔγον Φώσκολον* (1778-1827), ὁ ὁποῖος διεκρίθη εἰς τὴν ἰταλικὴν λογοτεχνίαν, καὶ τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε μερικὰ ἔτη (1812-1817) γραμματεὺς καὶ σύντροφος εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἑλβετίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν. 'Ο Φ. ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐπεξεργάζετο ἕνα ποίημά του, *Αἱ Χάριτες*, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν ἐτελείωσε, ἀλλ' εὐρέθη μετὰ τὸν θάνατόν του εἰς ἀποσπάσματα καὶ ἐξεδόθη πρώτην φορὰν τὸ 1848, ἔπειτα δὲ ἄλλας δύο φορὰς μὲ διάφορον τοποθέτησιν τῶν ἀποσπασμάτων, ἀναλόγως πρὸς τὴν κρίσιν τῶν ἐκδοτῶν του. Τὸ ποίημα τοῦτο τοῦ Φ. γνωρίζομεν ὅτι ἐγνώριζεν ὁ Κάλβος.

Τὴν τελευταίαν ἔκδοσιν, ἡ ὁποία ἔγινε τὸ 1891 ἀπὸ τὸν Φερράρην, μετέφρασεν ἡ *Μαριέττα Γιαννοπούλου Μινώτου* καὶ ἐξέδωκεν ὁ Ζηκάκης τὸ 1927. Εἰς τὸ α' μέρος τοῦ ποιήματος, ἀφιερωμένον εἰς τὴν Ἀφροδίτην, ἡ ὁποία συμβολίζει τὴν ἔμορφιά τοῦ σύμπαντος, λέγει ὁ Φ. τὰ ἑξῆς (κατὰ τὴν μετάφρασιν τῆς Μ. Μ.):

«Περὶ σφόδρα ἀπ' ὅλα τῆς ἀρέσει (τῆς Ἀφροδίτης) ὁ ὕμνος ποὺ τὴν ἀποκαλεῖ ὥραία Κυθέρεια. Γιατὶ εὐσπλαχνικὰ σὲ μᾶς, ποὺ μᾶς εἶδε νὰ κοπιᾶζουμε βασιανισμένοι κι' ἀγαναχτισμένοι, μὴ μέρᾳ ἢ ἱερῇ θεᾷ, καθὼς ἐβγαίνε ἀπὸ τὰ κύματα ποὺ εἶχε βυθιστεῖ γιὰ νὰ δώσῃ ζωὴ στὰ κοπάδια τοῦ Νηρέα (= στὰ ζῖβα τοῦ Ὠκεανοῦ), ἐμφανίστηκε μὲ τὶς Χάριτες. Τὶς δέχτηκε τότε πρῶτο τὸ ἰόνιο κύμα, τὸ ὁποῖο, εὐχαριστημένο ἀπὸ τὴν τερπνὴ ἄκτῃ καὶ τὴ φιλόξενη χλόη, ἔρχεται κάθε μέρα μὲ πόθο ἀπὸ τὰ Κύθηρα στοὺς μητρικοὺς μου λόφους (= στὴ Ζάκυνθο). Ἐκεῖ παιδί λάτρεψα τὴ θεότητα τῆς Ἀφροδίτης.

Χαῖρε, Ζάκυνθο! Θὰ δώσω τὰ τραγούδια μου καὶ τὰ κόκαλά μου στὶς ἀχτὲς τοῦ Ἀντήνορα (= στὴ Βενετία), στὴν τελευταία κατοικία τῶν ἱερῶν ἐφεστίων θεῶν καὶ τῶν προγόνων μου· καὶ σὲ σένα τὴ σκέψη μου. Γιατὶ κανεῖς δὲν μπορεῖ νὰ μιλήσῃ μ' εὐλάβεια γι' αὐτὲς τὶς θεές σὰν λησμονεῖ τὴν πατρίδα του,

Εἶναι ἱερὴ πόλις ἡ Ζάκυνθος! Ἡ σκιά τῶν δασῶν της στοὺς λόφους καὶ οἱ ναοὶ της ἦταν ἱεροὶ ἀπὸ τὶς τελετὲς τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τοὺς ὕμνους. Εἶναι ὠραία ἡ Ζάκυνθος. Σκορποῦν σ' αὐτὴ θησαυροὺς τὰ ἀγγλικά πλοῖα. Τῆς στέλνει ἀπὸ ψηλά, τὶς πιὸ ζωογόνες ἀχτίδες τοῦ ὁ ἀθάνατος ἥλιος. Διάφανα σύννεφα τῆς χαρίζει ὁ Δίας, δάση ἀπέραντα ἐλιῶν καὶ γόνιμες τὶς πεδιάδες τοῦ Λυαίου (= τοῦ Βάικου, δηλ. ὅπου καλλιεργοῦνται τ' ἀμπέλια). Ρόδινη ὑγεία ὑπόσχεται ἡ αὔρα ἡ μυρωμένη ἀπὸ τὰ λουλούδια, ποὺ αὐθόρμητα φυτρώνουν, κι' ἀπὸ τὰ αἰώνια κέδρα. Λαμποκοποῦσε ὅλη κείνη ἡ θάλασσα σὰν κράτησε πάνου της τὶς Χάριτες, ποὺ κάθονταν στὸ κογχύλι καὶ τὶς χάιδευεν ἡ θεά».

Εἰς τὴν Ζάκυνθον εἶχε ἀφιερῶσει καὶ ἓνα σονέτο τοῦ ὁ Φώσκολος, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη τὸ 1803 καὶ θεωρεῖται πολὺ ἐπιτυχημένον, τὸ ἐξῆς :

Πλέον δὲν θὰ ξαναφθάσω στὴν ἅγια ἀκρογιαλιά σου
ποὺ ἐδέχθη τὸ κορμί μου στὴ βρεφικὴ τοῦ κοίτη,
ὦ Ζάκυνθό μου, ποὺ ἔχεις καθρέφτη ὁλόγυρά σου
τὸ κύμα, ποὺ ἐγεννήθη παρθένα ἡ Ἀφροδίτη,

κι' ἔδωκε στὰ νησιά του τὰ καρποφόρα κάλλη,
τὸ πρῶτο μεϊδιάμά της, ποὺ δὲν τῷχει ξεράσει,
τὸ διάφανά σου νέφη καὶ τὰ πυκνά σου δάση
ὁ ξακουσμένος στίχος ἐκείνου ποῦχει ψάλει

τὶς τύχες τῶν κυμάτων, τῆς ξενιτειᾶς τοὺς χρόνους,
ὡς τὴ στιγμὴ ποὺ ὠραῖος στὴ δόξα καὶ στοὺς πόνους
τοὺς βράχους τῆς Ἰθάκης ὁ Ὀδυσσεὺς φιλεῖ...

Σὺ ἂπ' τὸ παιδί σου μόνο τοῦ τραγουδιοῦ τοὺς τόνους,
γῆ μητρικὴ μου, θάχης. Γιὰ μᾶς ἔχει γραφῆ
ἂπ' τὸ γραφτὸ τῆς Μοίρας ἀδάκρυτη ταφή.

(Μετάφρασις Ἀντωνίου Μάτεση, 1923).

Ὡπως βλέπει ὁ ἀναγνώστης, εἰς δύο πράγματι χωρία, τὴν 15ην καὶ τὴν 19ην στροφὴν τῆς ᾠδῆς του, ὁ Κ. ἐμμιμήθη πιστῶς τὸν Φώσκολον. Ἄλλ' ὅλα τὰ ἄλλα εἶναι προσωπικὰ τοῦ παραστάσεως διὰ τὴν πατρίδα του, τὰς ὁποίας εἶχε κοινὰς μὲ τὸν Φ., ἢ πληροφορίαι, τὰς ὁποίας ἐπῆρε ἀπὸ τὸν Φ. ὅπως ἤμπορούσε νὰ τὰς πάρῃ (ἢ ὅπως καὶ ὁ Φ. τὶς ἐπῆρε) ἀπὸ κάποιαν μυθολογίαν ἢ γεωγραφίαν περὶ τῆς Ζακύνθου, αὐτὰς δὲ τὰς παρουσίασεν ὁ Κ. μὲ ἐντελῶς διάφορον, ἰδικόν του, ὥραϊον ἔνδυμα. Διὰ τοῦτο ἡ κρίσις τῆς *Μαρ.* *Μινώτου* (εἰς τὸ περιοδικὸν *Ἑβδομαῖος* 9-3-34 σελ. 889), οἷ *«Ὁ Κ. χρωστᾷ στὸ Φ. καὶ μεγάλο μέρος ἀπὸ τὴν ἐμπνευσή του»* καὶ οἷ *«πολλὰ μέρη τοῦ Πατριώτου του (=τῆς ᾠδῆς Ὁ φιλόπατρις) εἶναι ἀντιγραφὴ τῶν στίχων τοῦ Φ.»* εἶναι, νομίζω, ὑπερβολικὴ.

Εἰς τὴν ἰδίαν κρίσιν ἐπανῆλθε τελευταίως καὶ ὁ *Ἑ. Κριαρᾶς* (εἰς τὸ περιοδ. *Γράμματα*, Ὀκτ. 1945, σελ. 195—201) ὁ ὁποῖος, παραθέτων τὰ χωρία τοῦ Φ., ἀπὸ τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν γνώμην του ἐπηρεάσθη ὁ Κ., (ἴσα

ἀκριβῶς περιέχονται καὶ εἰς τοὺς ἐδῶ δημοσιευμένους στίχους), εὐρίσκει «ἀναμφισβήτητο ὅτι ἡ ὅλη ἰδέα τῆς ᾠδῆς τοῦ Κάλβου πηγάζει ἀπὸ τὸ Φώσκολο, πού μὲ παρόμοιο πνεῦμα ὕμνησε τὴν πατρίδα του», ἀναγκάζεται ὅμως εἰς τὸ τέλος νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι τὸ ποίημα εἶναι «ἀξιόλογο», καὶ ὅτι «ὁ Κ. μᾶς ἔδωσε μιὰ στρογγυλεμένη ᾠδή, ἀπόλυτα ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὸ μειονέκτημα τῆς μονοτονίας, πού θὰ εἶχε ἕνας ὕμνος σὲ κάποια πατρίδα, πού θὰ περιοριζόταν στὴν ἀπαρίθμηση καὶ τὴν ἐξύμνηση τῶν ἀρετῶν τῆς».

21. Τὸ μάθημα τοῦτο εἰς τὰ κυριώτερά του μέρη ἐδιδάχθη εἰς τὴν Γ' τάξιν τοῦ Βαρβακείου Λυκείου τὴν 7ην Δεκ. 1929, ἐνώπιον τῶν συναδελφῶν, οἱ ὅποιοι ἐφοιτοῦσαν τότε εἰς τὸ Διδασκαλεῖον Μέσης Ἐκπαίδευσως. Μερικοὶ λεπτομέρειαι προστετέθησαν ἀπὸ παρατηρήσεις μαθητῶν μεγαλυτέρων τάξεων, ὅταν ἐδιδάχθη εἰς αὐτοὺς ἡ ᾠδή.

22. Τὴν ἀνάμειξιν αὐτὴν εἶχεν ἀντιληφθῇ ὁ Κωστής Παλαμᾶς ἀπὸ τὸ 1889, ἃν καὶ ἀορίστως ὠμίλησε δι' αὐτὴν εἰς τὴν γνωστὴν περὶ τοῦ Κάλβου διάλεξίν του εἰς τὸν Παρνασσόν ("Ἰδε περιόδ. Ἑστία 26-11-1889 κ. ἔ. καὶ τὸ βιβλίον του *Πρῶτα Κριτικά*, σελ. 33—38). Ἀργότερον, τὸ 1897, ἐδημοσίευσεν τὴν ποιητικὴν του συλλογὴν *Γαμβοὶ καὶ ἀνάπαιστοι*, εἰς τὴν ὅποian συστηματικῶς ἀνέμειξε τὰ δύο μέτρα. Ἡ συλλογὴ αὕτη περιλαμβάνει 42 ἐν ὧν ποιήματα, ποικίλου περιεχομένου, ἀλλ' ὁμοιόμορφα. Ὅλα ἀποτελοῦνται ἀπὸ τρία τετράστιχα, καθένα ἀπὸ τὰ ὅποια περιέχει δύο δεκαπεντασυλλάβους μὲ ὁμοιοκαταληξίαν, χωρισμένους ὅμως εἰς 4 στίχους, μὲ τὴν συνήθη τομὴν τῶν δεκαπεντασυλλάβων. Τὸ μέτρον εἶναι συνήθως ἱαμβικόν· εἰς δύο ποιήματα μάλιστα οἱ στίχοι εἶναι ὅλοι ἱαμβικοί· εἰς τὰ ἄλλα ὅμως ὁ Π. ἀναμειγνύει καὶ ἀναπαιστικούς, ὅπου θέλει καὶ ὅσους θέλει (ἕως 8). Μερικοὶ ἀνάπαιστοι φαίνεται ὅτι ἐτέθησαν ἐντελῶς τυχαίως. Πολλοὶ ὅμως δίδουν ἰδιαιτέραν δύναμιν εἰς τοὺς στίχους καὶ ἐξαίρουν τὸ νόημα.

Παραθέτω ὡς δείγμα τὸ ὑπ' ἀρ. 20 ποίημα τῆς συλλογῆς, τὸ ὅποιον ἀναφέρεται εἰς τὸν Κάλβον :

Ζωγράφε λαμπερόχρωμε
νησιῶν, ἡρώων, θαυμάτων,
καὶ τεχνίτη ἀρχαιότροπε
τῶν στίχων τῶν γεμάτων!

Ἀπ' τὰ σύγνεφα ἐλεύθερος
σήμερα πέρα ὡς πέρα
χρυσοπλώνει· ὁ ἥλιος σου
στὸν ἄττικόν αἰθέρα,

καὶ κελαηδεῖ στὰ χεῖλῃ μου
ἡ ᾠδή σου πάντα νέα :
«Φαίνεται εἰς τὸν ὀρίζοντα
ὡσάν χαρὰς ἰδέα!»

Οἱ τελευταῖοι στίχοι εἶναι ἀπὸ τὴν 6ην στροφὴν τῆς 8ης ᾠδῆς τῆς *Δύρας* τοῦ *Κάλβου* «*Εἰς Ἀργεηνούς*», ἡ ὁποία πλήρης εἶναι ἔτσι : (ὁ ἥλιος) φαίνεται εἰς τὸν ὀρίζοντα—ὡσάν χαρὰς ἰδέα, —καὶ φωτίζει τὴν γῆν—καὶ τῶν θνητῶν τὰ ἔργα—τῶν πολυπόνων.

Ἀργότερα ὁ Παλαμᾶς περιέλαβε εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ *Βωμοῖ* (1915) *Νέους ἀναπαύσιτους καὶ ἰάμβους* (43 ἐν ὅλῳ ποιήματα, ὅμοια κατὰ τὴν μορφήν καὶ τὸ μέτρον μετὰ προηγούμενα).

Τὸν τύπον τῶν στροφῶν τοῦ *Κάλβου* ἀπεμιμήθη ὁ *Σωτήρης Σκίπης* εἰς τὴν ποιητικὴν συλλογὴν τοῦ *Κάλβεια μέτρα* (1909), μετὰ 50 ποιήματα ποικίλου μὲν περιεχομένου, ἀλλ' ὁμοιόμορφα, ἀπὸ 4 στροφᾶς τὸ καθένα, εἰς δημοτικὴν γλῶσσαν. Μεταξὺ αὐτῶν ἔχει καὶ ἓνα εἰς τὸν *Κάλβον* (*Στὸ Φορμικτῆ*). Ἀργότερα, τὸ 1928, ἐδημοσίευσεν *Νέα Κάλβεια μέτρα*, 4 ὅμοια μετὰ τὰ προηγούμενα ποιήματα, εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ *Ἀνδρεστήρια*.

Τέλος, ὁ *Κ. Γ. Καρυωτάκης* ἔγραψε ποίημα «*Εἰς Ἀνδρέαν Κάλβον*», ὅμοιον κατὰ τὸν τύπον τῆς στροφῆς, τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ὕψος καὶ τὰ μέτρα τοῦ *Κ.*, ἀπὸ 15 στροφᾶς (*Ἐλεγεία καὶ Σάτιρες*, 1927, σ. 56-9). Εἰς αὐτὸ κατακρίνει τὰ μετὰ τὴν μικρὰς καταστροφὴν στρατ. κινήματα διὰ τὴν κατάληψιν τῆς ἐξουσίας καὶ τὴν ἀνοχὴν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ἐξαίρει δὲ τὰ ὑπὲρ ἐλευθερίας καὶ ἀρετῆς κηρύγματα τοῦ *Κάλβου* κατὰ τὸ 1821.

23. Εἰς αὐτὸ ὁ *Κάλβος* ἀκολουθεῖ τὴν γνώμην τοῦ *Κοραῖ*, ὁ ὁποῖος ἔγραψεν ὅτι εἰς τὴν νεοελληνικὴν ποίησιν τὴν ὁμοιοκαταληξίαν τὴν ἔστειλεν ἡ ὀργὴ τῶν *Μουσῶν*, ὅτι εἶναι βάρβαρος καὶ ἐκόλλησε σάν ψῶρα εἰς τοὺς Ἕλληνας. (**Ιδε* Ἐπιστ. τόμ. Γ', σ. 696, 697.—*Ἀτάκτων τόμ. Β'*, σελ. δ' καὶ 318).

24. Τὴν ἐπαλληλίαν τῶν ἰδίων ἢ ὁμοίων φωνηέντων καὶ πολλοὶ σημερινοὶ ποιηταὶ δὲν κρίνουν ἀναγκαῖον νὰ ἀποφεύγουν. Ἰδοὺ π.χ. ἓνας στίχος τοῦ 1941 μετὰ πέντε διαδοχικὰ α.

Τὶ ἂν τὴν Παλλάδα ἀγάγαμε σὲ ὑποσχηματισμὸ ;

(*Τ. Παπατσώνης*, *Ῥοδὴ εἰς τὴν κατάπαυσιν τῆς Παρθένου*, στ. 24, εἰς τὴν περιόδ. *Νέα Ἑστία* τῆς 1-8-41).

25. Μεγαλύτεραν τάξιν (6ην), ἥτις διεμαρτύρετο διὰ τὰς χασμωδίας καὶ τὰς ἄλλας ἀστόχους λέξεις καὶ ἐκφράσεις τοῦ ποιήματος, ἐκάλεσα νὰ προσπαθῇ μήπως ἡμπορεῖ, μετὰ μικρὰς τινας ἀλλαγὰς, νὰ διορθώσῃ αὐτὰ τὰ μειονεκτήματα τῆς ᾠδῆς. Εἰς ἐπόμενον δὲ μάθημα μερικοὶ μαθηταὶ προσέτιναν τὰ ἑξῆς :

Διὰ μὲν τὰς χασμωδίας, εἶπον, δὲν πρέπει νὰ γίνεταί λόγος, ἀφοῦ ἡ καθαρεύουσα γλῶσσα τὰς ἠνεῖχτο, ἡ δὲ ᾠδὴ (ἐκτὸς ἀπὸ πέντε λέξεις, μακρὰ, πάντοτε, ἡ νύκτα, ὁ ἀέρας, χαϊδεύουν, τὸν ἀσυναίρετον τύπον τῶν ῥημ. βροντάουσι, γελάει, μοσχοβολάει, καὶ τὴν χρῆσιν τρεῖς φορὰς τοῦ οἶ (ὁ *Κάλβος* γράφει ἦ) ὡς ἀρθρου τοῦ πληθυντικοῦ τῶν θηλυκῶν : οἱ Παρνασσιαὶ κόραϊ, κτλ.), εἶναι εἰς ἀγνήν καθαρῆσαν γλῶσσαν γραμμένη. Ἐπειτα πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, ὅπως εἶδομεν, περνοῦν κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἀπαράτητοι.

Τὰ ἄλλα, διορθώνονται εὐκολώτατα ὡς ἑξῆς :

Εἰς τὴν 3ην στροφὴν, ἀντὶ μὲ εἶδε τὸ πέμπτον τοῦ αἰῶνος,

ἡμπορεῖ νὰ γραφῇ δι' ἡλθον ἢ εὐρέθηεν εἰκοσιν ὅλα ἔτη εἰς ξένα ἔθνη. Ἔτσι φεύγει ἡ κακὴ προσωποποιία.

Εἰς τὴν 9ην στροφὴν, ἀντὶ τὸ ἀμαλθεῖον ἀδειάζει ἐπὶ τὰς ὄχθας τοῦ Ταμησοῦ, δύναται νὰ γραφῇ ὁ υἱὸς τῆς Μαΐας (ὁ Ἑρμῆς δηλαδὴ), ἀδειάζει εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Τ. Ὁ προτείνας αὐτὴν τὴν διόρθωσιν ἦτο ἐντριβής, βλέπετε, εἰς τὴν ἀρχαίαν μυθολογίαν, καὶ ἡ διόρθωσις του πολὺ ἐπιτυχής, διότι α) τὴν δυσκόλως συλλαμβανομένην καὶ ἄσχημον συγχρόνως εἰκόνα τοῦ τεραστίου κέρατος τῆς Ἀμαλθείας, τὸ ὁποῖον αἰωρεῖται ὑπεράνω τοῦ Λονδίνου, ἀντικαθιστᾷ μὲ τὴν ὥραιαν εἰκόνα τοῦ Κερδίου Ἑρμοῦ, ὁ ὁποῖος ὁδηγεῖ ἀπὸ πᾶσαν τὴν γῆν τὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα κομίζουν τὰ παντὸς εἶδους ἀγαθὰ εἰς τὸν λιμένα τοῦ Λονδίνου, β) ἡ εἰκὼν ποῦ μᾶς παρουσιάζει εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν πραγματικότητα (ὁ πλοῦτος καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα τοῦ Λονδίνου καὶ τῆς Ἀγγλίας προσέρχονται κυρίως ἀπὸ τὸ ἐμπόριον), καὶ τέλος γ) ἡ μὲ αὐτὴν τὴν περιφρασιν παρουσιάζει τοῦ θεοῦ τοῦ ἐμπορίου εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸ καθόλου πνεῦμα καὶ τὰς ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ἀναμνήσεις, ἀπὸ τὰς ὁποίας εἶναι γεμάτη ἡ ψῆδ.

Εἰς τὴν 11ην στροφὴν, 5ον στίχον, ἀντὶ Ἀφροδίτῃ νὰ τεθῇ ἡ λέξις λεπτότης, ἡ μαγεῖα.

Εἰς τὴν 14ην, διὰ νὰ φύγῃ ἓνα ἀπὸ τὰ τέσσαρα κατὰ σειρὰν τοῦ 5ου στίχου νὰ γραφῇ αἱ Νηρηίδες. (Ὁ ἴδιος μαθητὴς ἐπρότεινε διὰ τὴν εὐρυθμίαν τῆς γλώσσης νὰ γραφῇ καὶ αἱ Παρνάσαι κόραι εἰς τὴν 7ην στροφὴν καὶ αἱ Ἀκτίνες εἰς τὴν 10ην). Ἄλλος ἐπρότεινε, διὰ νὰ διορθωθῇ ριζικῶς ἡ κακοφωνία τῶν ι ι ι, ἀφοῦ μένουν πάλιν τρία, αἱ Νηρηίδες, τὰς λέξεις γ λ υ κ ἐς Νεράιδες. Ἄλλ' αὐτὸ ἀπεκρούσθη ἀπὸ τὴν τάξιν, διότι εἰσήγετο τύπος τῆς δημοτικῆς γλώσσης, ὅπερ παράφωνον πρὸς τὸ σύνολον¹. Τέλος τρίτος παρετήρησεν ὅτι εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους αἱ Νηρηίδες ἦσαν νύμφαι τῆς θαλάσσης, ἐδῶ δὲ πρόκειται διὰ τὰς νύμφας τῶν πηγῶν, καὶ ἐπομένως ὀρθότερον θὰ ἦτο νὰ χρησιμοποιήσῃ ὁ Κάλβος τὴν λέξιν αἱ Ναιάδες, ὅτε μένει μὲν ἡ χασμωδία, φεύγουν ὅμως τὰ ἀλλεπάλληλα κακόφωνα ι ι ι ι.

Εἰς τὴν 21ην στροφὴν τὸ πρόσωπόν σου νὰ μεταβληθῇ εἰς τὸ ἔδαφός σου.

Καὶ τέλος εἰς τὴν ἰδίαν στροφὴν, ἀντὶ τῆς φράσεως ὁ θερμὸς Κύων

¹ Εἰς τὴν βιβλιοθήκην Sainte-Geneviève τῶν Παρισίων εὐρίσκεται χειρόγραφον τῶν δέκα πρώτων ψδῶν, γραμμένον ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Κάλβον, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει εἰς μερικοὺς στίχους λέξεις αἱ ὁποῖαι διαφέρουν ἀπὸ τὸ τυπωθὲν τὸ 1824 κείμενον, καὶ τὰς ὁποίας, φαίνεται, ὁ Κ. διώρθησε κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν. (Εἰς πολλὰ σημεῖα λέξεις μὲ τύπον λαϊκώτερον ἀντικατεστάθησαν μὲ λέξεις τῆς καθαρευούσης). Ἐδῶ τὸ χειρόγραφον ἔχει οἱ Ἀναράϊδα ι. Ἀνεράιδες καὶ Ἀνεράγδες εἶναι λέξεις κοινόταται εἰς τὴν Ζάκυνθον.

Περὶ τοῦ χειρογράφου τούτου ἴδε Pernot, *Études de littérature grecque moderne*, σειρὰ β', 1918, σελ. 129-130, καὶ 4. Ζακυνθοῦ, Ἐνα χειρόγραφο τῶν ψδῶν τοῦ Κ. Ἑμερολ. Μεγάλ., Ἑλλάδος, 1930, σελ. 307 κέ.

δὲν ἐμάρανε ποτὲ τὰ σμάραγδά σου ἐπροτάθῃ νὰ τεθῇ: δὲν ἐμάρανε τὴν βλάβησίν σου, τὸ ὅποιον ἀπομακρύνει τὴν ἀτυχή μεταφορὰν καὶ σβῆνει συγχρόνως τὰ τέσσαρα ἐν συνεχείᾳ α.

Εἶπον εἰς τοὺς πλήρεις ζήλου μαθητὰς ὅτι καλαὶ καὶ ἐπιτυχεῖς πράγματι εἶναι αἱ διορθώσεις των, ἀλλὰ δὲν ἐπιτρέπονται. Προσεκάλεσα καὶ ἐδέχθην τὴν προσπαθειάν των, διὰ νὰ τοὺς δείξω ὅτι καὶ αἱ μεγαλύτεραι δυσκολίαι καὶ ἐλλείψεις εἰς ἓνα ποίημα (καὶ εἰς κάθε ἐν γένει καλλιτέχνημα), καὶ ἐὰν ἀκόμη φαίνονται ἀνυπερβλητοί, εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπερηδγηθοῦν, φθάνει ὁ καλλιτέχνης ἀνεκδότως νὰ ἐπιμείνη μέχρι τέλους, ἕως οὔτου καταστήσῃ ἐντελῶς ἄψογον τὸ ἔργον του.

Ἀλλὰ διατί δὲν ἐπέμενεν ὁ Κάλβος; Μετὰ συζήτησιν κατελήξαμεν εἰς τὸ συμπέρασμα: Διότι πιθανώτατα δὲν ἀντελαμβάνετο τὰς ἐλλείψεις.

Ὁ Κάλβος εἶχε φύγει ἀπὸ τὴν Ζάκυνθον μικρὸς. Ἐκεῖ ὠμιλοῦσαν γλῶσσαν ἀνάμεικτον μὲ πολλὰς ἰταλικὰς λέξεις. Κατόπιν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἤρχισε ν' ἀκούῃ καὶ νὰ ὁμιλῇ ἰταλικά, νὰ σπουδάξῃ συγχρόνως ξένας γλώσσας. Ὁ Φώσκολος, ὅταν ὁ Κάλβος ἦτο 21. ἐτῶν, ἔγραφε δι' αὐτὸν ὅτι ἐγνώριζεν ἄριστα τὰ ἰταλικά, ὀλίγον δὲ τὰ ἑλληνικά καὶ τὰ γαλλικά¹. Ἑλληνικά θὰ ἐδιάβαζεν ἀσφαλῶς ἀρχαῖα καὶ τὴν καθαρῆς γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν ὑπεστήριζεν ὁ Κοραῖς μὲ τὰ βιβλία του.

Ποίησις τεχνικὴ ἑλληνικὴ ἀξία λόγου τότε διὰ νὰ τὴν μιμηθῇ, δὲν ὑπῆρχε. Τὰ δημοτικὰ τραγούδια, τὰ ὁποῖα θὰ ἠμποροῦσαν νὰ τὸν ὀδηγήσουν εἰς τὸν δρόμον τὸν ὅποιον ἠκολούθησεν ὁ Σολωμός, ἀσφαλῶς δὲν τὸ ἐννόριζε. Ἡ πρώτη ἄλλως τε *Συλλογὴ λαϊκῶν τραγουδιῶν* τοῦ Φωριέλ ἐξεδόθη εἰς τὸ Παρίσι τὸ 1824, τὸ ἔτος δηλαδὴ ἀκριβῶς πού ἐτύπωνεν ἐκεῖνος εἰς τὴν Γενεῖν τὰς φῶδας του. Τὸν Ἐρωτόκριτον μόνον φαίνεται εἶχε διαβάσει, τὸν εὗρισκεν ὅμως μονότονον, (ὅπως λέγει εἰς τὴν Ἐπισημείωσιν περὶ τῆς μετρικῆς του), ἰσῶς ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸν *Κοραῖν*, τοῦ ὁποίου τὰς γλωσσικὰς ἀρχὰς ὁ Κάλβος ἀπεδέχετο (πρβλ. θέλει φιλήσειν, θέλει εἰπεῖν. κτλ.) καὶ ὁ ὅποιος ἀπεκάλει τὸν ποιητὴν τοῦ Ἐρωτοκρίτου Ὀμηρον τῆς χυδαϊκῆς φιλολογίας καὶ τὸν Ἐρωτόκριτον ἐξάμβλωμα τῆς ταλαιπώρου Ἑλλάδος. (Ἐπιστ. τόμ. Α' σελ. 531 καὶ 560).

Τὰ ἑλληνικά λοιπὸν τοῦ ἑλλήν. λαοῦ ὁ Κάλβος δὲν τὰ ἐγνώριζε καλά. Ἐγνώριζε μόνον τὴν γλῶσσαν τῶν βιβλίων, τὴν γλῶσσαν τοῦ Κοραῖ καὶ τῶν ὁπαδῶν του, καὶ μὲ αὐτὰ τὰ ἀβέβαια γλωσσικά ἐφόδια ἔπισσε νὰ γράψῃ τὰς φῶδας του, ποτισμένους συγχρόνως ὅπως ἦτο ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους κλασσικοὺς συγγραφεῖς καὶ τὴν γλῶσσάν των, ἣτις καὶ χασμωδίας ἠνείχeto καὶ ὁμοιοκαταληξίαν δὲν εἶχε. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν φυσικὸν εἶναι ἡ γλῶσσά του νὰ παρουσιάζεται ἀκανόνιστος καὶ ἀνώμαλος, καὶ τὰ ποιήματά του νὰ ἔχουν ἐν γένει ἐλλείψεις.

Ἡμεῖς θὰ τὸν ἀφήσωμεν ὅπως εἶναι, χωρὶς νὰ θίξωμεν οὔτε ἓνα γινῶτα,

¹ Εἰς τὸ μνημονευθὲν χειρόγραφον τοῦ Κάλβου ὁ Δ. Ζακυθινός, ὁ ὁποῖος τὸ ἐμελέτησε, γράφει ὅτι ὑπάρχουν ὄχι ὀλίγαι ἀνορθογραφίαι. (Ἐνθ. ἀν. σελ. 208).

καὶ μὲ σεβασμὸν θὰ δεχθῶμεν τὴν ἔμπνευσιν καὶ τὸν μόχθον τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος, φυγὼν ἱετῆς περίπου ἀπὸ τὴν πατρίδα του, ζήσας τόσα ἔτη εἰς ξένους τόπους, ἀκούων συνεχῶς τριγῦρο του καὶ ὁμιλῶν ὁ ἴδιος εἰς ξένας γλώσσας, παρέβλησε τὴν ἀδυναμίαν του καὶ προσεπάθησε νὰ εἰσφέρει, ὅπως ἡμποροῦσε, τὴν συμβολὴν του εἰς τὸν μεγάλον ἀγῶνα τῆς πατρίδος του, ἐμφυχόντων καὶ κεντρίζων εἰς τὴν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀφοσίωσιν τοὺς ὁμοεθνεῖς του.

26. Πράγματι, ὀρθὸν εἶναι, ὅταν ὁ ποιητὴς γράφῃ τὸ ποίημα κατὰ στροφάς, ἐκάστη στροφή νὰ περιλαμβάνῃ οὐλοτελὲς νόημα. Διότι τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος αὐτοπροαιρέτως, χωρὶς κανεῖς νὰ σὲ βιάζῃ, θέτεις εἰς τὸν ἑαυτὸν σου περιορισμοὺς καὶ φραγμοὺς, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὑπόσχεσαι ὅτι θὰ κινηθῇς, τὸ νὰ τοὺς ὑπερπηδῇς ἀμέσως, οὐδὲ δεικνύει ἀδυναμίαν καὶ ἐλαττώει τὴν πρὸς σὲ ἐκτίμησιν τοῦ ἀναγνώστου.

Εἰς τοὺς μεγάλους βέβαια ποιητὰς ἐπιτρέπομεν κάποιαν ἐλευθερίαν. Διότι, ὅταν λέγῃ κανεῖς ὑψηλὰ καὶ μεγάλα, τότε δὲν προσέχομεν εἰς τὰς παρσβάσεις τῶν κανόνων, ἐπειδὴ μᾶς παρσούρει ἡ μεγαλοφυΐα του. Ἐάν δὲ ρίψωμεν δευτέρη ἢ τρίτη ματιὰ καὶ τὰς ἀνακαλύψωμεν, πάλιν τὸν συγχωροῦμεν, ἐπειδὴ μᾶς συνήρπασε καὶ μᾶς ἐνεθουσίασε. Ἐν πάσῃ ὁμως περιπτώσει αὐτὸ δὲν εἶναι λόγος ὥστε καὶ οἱ μεγάλοι ποιηταὶ νὰ παρσβαίνουν συχνὰ τοὺς κανόνας τῆς ποιητικῆς καὶ τῆς στιχοιργίας.

27. Ὁ *Hubert Pernot*, καθηγητῆς ἐπὶ μακρὸν τῆς νεοελλ. λογοτεχνίας εἰς τὴν Σορβόννην, θεωρεῖ τὴν ᾠδὴν αὐτὴν ὡς τὴν ὠραιότεραν ὄλων. (*Études de litt. grecque moderne*, β' σειρά, σελ. 106).

28. Περιέργως ὁ *Τέλλυς* «*Άγρας* (περιοδ. *Νεοελλ. Λογοτεχνία*, Δεκ. 1937, σελ. 76) δὲν εὐρίσκει κανένα γνωμικὸν εἰς τὸν Κάλβον. «Σπανίως, νομίζω, θ' ἀπαντήσῃ κανεῖς σὲ ποιητὴ τῆς περιωπῆς του τόση πτωχεῖα ἰδεῶν, τόσην ἀπουσία σκέψεων μὲ προσωπικὴν ἀπόχρωση. Δὲν θυμοῦμαι ἀπ' ἔξω οὐτ' ἓνα γνωμικὸν «ἀπόσπασμά» του (δὲ λέγω «γνωμικὸν στίχον» του, γιατί, μοιραῖα, ὁ πεντασύλλαβός του (ὁ ἐξασύλλοβος θέλει νὰ εἰπῇ) ὑπόκειται, σχεδὸν ἀνεξαίρετα, σὲ διασκελισμοὺς) τὴ στιγμὴ πού ἡμπορῶ νὰ θυμηθῶ πολλοὺς γνωμικοὺς στίχους ἄλλων ποιητῶν, κατωτέρων του στῆν πνοῇ καὶ τῇ φαντασίᾳ».

Γ'. Εἰς τὰ Ἡφαίστεια.

1. Ὁμοίωμα πυρπολικῶν κατασκευασθὲν μὲ τὰς ὁδηγίας τοῦ *Κ. Ράδου* ἐπεδεικνυνεν ἄλλοτε, ὅταν ἦτο ἀνοικτὸν τὸ Μουσεῖόν τῆς εἰς τὸ Πολυτεχνεῖον, ἢ Ἰστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἐταιρεία τῆς Ἑλλάδος. Ἰδε εἰκόνα του εἰς τὴν «*Ἱστορίαν Παπαρηγοπούλου*» ἐκδ. 6η, τόμ. 6ος, σελ. 99. Λεπτομερῇ περιγραφὴν περὶ τοῦ πῶς παρσκευάζοντο τὰ πυρπολικά, πῶς ἐνήρ-

γουν, καθώς και κάτοψιν τοῦ καταστρώματος, τοῦ ὑποστρώματος καὶ πλαγίαν ὄψιν πυρπολικοῦ ἐδημοσίευσεν ὁ πυρπολητὴς καὶ ἔπειτα ὑποναύαρχος **Κ. Νικόδημος** εἰς τὸ βιβλίον του *Ἀπομνημονεύματα ἐκστρατειῶν καὶ ναυμαχιῶν τοῦ ἑλλην. στόλου*, 1862' (σελ. 93-120). Προχείρως αἱ εἰκόνες εὐρίσκονται εἰς τὸ βιβλίον τοῦ **Κ. Ἀλεξανδρῆ**: *Αἱ ναυτικά ἐπιχειρήσεις τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος*, Ἀθῆναι, 1930, σελ. 22 κέ, καὶ εἰς τὴν *Μεγάλην Ἑγκυκλοπαιδείαν* (ἄρθρον πυρπολικόν).

2. Τὸ θέμα ἀπασχόλησε καὶ τὸν θαλασσογράφον **Κωνστ. Βολανάκην** (τοῦ ὁποίου ὁ πίναξ ὑπάρχει εἰς τὸ Διοικητήριον τοῦ Ἑλλ. Ναυστάθμου), καθώς καὶ τὸν ἐκ Κριμαίας, ἀρμενικῆς καταγωγῆς, **Ἰβάν Ἀιβαζόφσκη**, τὴν λαμπρὰν εἰκόνα τοῦ ὁποίου ἐπεδείκνυν ἄλλοτε ἡ Ἐθνικὴ Πινακοθήκη, ὡραῖον δὲ θέμα διὰ τοὺς μαθητὰς τῆς ἀνωτέρας τάξεως ἦτο ἡ μελέτη αὐτῆς καὶ ἡ σύγκρισις μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ **Αὐτρα**. (Ταύτην, ὡς γνωστόν, κατέχει ἡ οἰκογένεια Σερπιέρη, ὡραῖαν δὲ φωτοτυπίαν αὐτῆς εἶχεν ἐκδώσει τὸ 1907 ἡ Ἑλλ. Καλλιτ. Ἐταιρεία, καὶ ἐπὶ μακρὸν ἀπεικονίζετο ἐν μικρογραφίᾳ εἰς τὰ παλαιὰ λαχεῖα ὑπὲρ τοῦ Στόλου).

Ἡ **Ὁ φὸν Ἔς** ἔχει ἀπεικονίσει εἰς τὸ Μόναχον τὴν πυρπόλησιν τῆς τουρκικῆς φρεγάτας ἀπὸ τὸν Κανάρην πλησίον τῆς Σάμου κατὰ τὸ 1824, ὁ δὲ **Αἰμίλιος Προσαλέντης** τὴν πυρπόλησιν τοῦ δικροῦτος εἰς τὴν Ἑρεσόν, τὸ 1821, ἀπὸ τὸν Παπανικολῆν. (Αὕτη εἶναι ἀνηρητημένη εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν).

3. Τοῦτο ἔγινε τὴν 28ην Μαρτίου 1929 εἰς τὴν Μεγάλην Αἴθουσαν τοῦ Βαρβακείου, ἐνώπιον τῶν κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο φοιτῶντων εἰς τὸ Διδασκαλεῖον καθηγητῶν καὶ ἄλλων συναδέλφων.

4. Τοιαῦται εἰσαγωγαὶ εἶναι, νομίζω, ἀπαραίτητοι εἰς κάθε μάθημα, ἐπεὶδὴ βοηθοῦν τὰ παιδιὰ, ἰδίως ἐκεῖνα ποὺ δὲν ἔχουν μελετήσει διότι ἀπουσίαζαν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα, τὰ ὁποῖα προσέρχονται εἰς τὸ μάθημα ἐνῶ κυριαρχεῖ εἰς τὸν νοῦν τῶν ἄλλος κύκλος ἰδεῶν, νὰ προσανατολιζῶνται ταχέως πρὸς τὸ νέον θέμα καὶ νὰ παρακολουθοῦν εὐκόλως καὶ χωρὶς ἀπώλειαν χρόνου τὰ λεγόμενα. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸ σχολεῖόν μας εἰχομεν σχεδὸν εἰς ὅλα τὰ μαθήματα ἀκροατὰς τοὺς εἰς τὸ Διδασκαλεῖον σπουδάζοντας συναδέλφους, εἴχομεν συμφωνήσει μὲ τοὺς μ. ὅτι καὶ διὰ λόγους φιλοφροσύνης πρὸς αὐτοὺς πρέπει νὰ τοὺς διευκολύνωμεν, ὥστε νὰ εἰσάγωνται ἀμέσως εἰς τὸ νόημα. Διὰ τοῦτο εἴχομεν καθορίσει ὅτι εἰς κάθε μάθημα, ἀμέσως μετὰ τὴν θέσιν τοῦ σκοποῦ, θὰ ἐγίνετο σύντομος εἰσαγωγή εἰς τὸ προκειμενον, εἴτε περὶ ἀρχαίων ἑλληνικῶν ἐπρόκειτο, εἴτε περὶ νέων, εἴτε περὶ ἱστορίας, ἢ φιλοσοφ. μαθημάτων. Αὕτη ἐγίνετο προχείρως, ἀλλ' ἀπὸ ἑνα ἱκανὸν μαθητὴν καὶ ἐπηκολούθει μικρὰ συζήσεις περὶ τῆς ἐπιτυχίας αὐτῆς. Ἀλλὰ πολλάκις, ὅταν τὰ παιδιὰ ἐδιδάσκοντο λόγον τινὰ ρητορικὸν ἢ Ὀμηρον ἢ δράμα, καὶ εἴχομεν προχωρήσει, ἀνέθετα εἰς ὅσους ἤθελαν ὡς γραπτὴν ἐργασίαν στὸ σπίτι τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὸ μάθημα τῆς ἡμέρας. Αὕτη, ἐάν ἐπρόκειτο π. χ. περὶ λόγου τοῦ Λυσίου, θὰ περιελάμβανε τὴν ἀφορμὴν τοῦ λόγου, καὶ τὰς συνθήκας, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐξεφωνήθη, τὴν κατηγορίαν, τὰ ἀνασκευασθέντα κεφάλαια αὐτῆς, κτλ., ὥς ὅτου φθά-

σωμεν εἰς τὸ ἐρμηνευτέον τμήμα. Πόσον χρήσιμος εἶναι ἡ ἀσκῆσις αὐτή, εἶναι περιττὸν νὰ ἀναπτύξω ἐδῶ.

Εἰς τὰ ποιήματα δὲ εἶναι ἀναγκαιοτάτη ἡ εἰσαγωγή. Ὁ τίτλος των πολλάκις δὲν λέγει πολλά πράγματα, χρειάζεται δὲ κάποια προετοιμασία τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀκροατοῦ, πρὶν ἀρχίσῃ τὸ ποίημα, ἀλλέως οὗτος δὲν ἐννοεῖ καθόλου, ἢ, ἕως ὅτου ἐννοήσῃ καὶ προσανατολισθῇ, περὶ πολλὴ ὥρα καὶ πηγαίνουν χαμένοι πολλοὶ στίχοι. Δι' αὐτὸ τὰς εἰσαγωγὰς αὐτὰς εἶχομεν καθιερώσει καὶ εἰς τὰς ἐορτὰς τοῦ σχολείου μας, δασακίς ἀπηγγέλλοντο ποιήματα, τὰ ὅποια εἶχον ἀνάγκην αὐτῶν.

5. Εἰς τὴν τάξιν ἐδίδασκον κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο καὶ τὴν ἱστορίαν. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο εἶχε διδαχθῇ συντόμως πρὸ ἐνὸς περιόπου μηνός.

6. Οἱ στίχοι εἶναι ἡ ἀρχὴ ἀπὸ τοῦ ποίημα τοῦ *Οὐγκώ*, κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ *Κωστή Παλαμά*. Τοῦτο ἐγράφη τὸ 1828, περιλαμβάνεται δὲ εἰς τὴν Συλλογὴν *Les orientales*, μὲ τὸν τίτλον *L' enfant*.

7. Περιγραφὴν λεπτομερεστάτην καὶ δραματικωτάτην τῶν δεινοπαθημάτων τῆς Χίου (εἰς 20 μεγάλας σελίδας τῆς γενομένης τὸ 1890 ὑπὸ *Ξ. Ζύγουρα* καὶ *Γ. Ζαφειροπούλου* ἑλλην. μεταφράσεως) περιεῖχε ἡ τετράτομος *Ἱστορία τῆς Ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος*, ἡ ὁποία ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ Παρίσι τὸ 1824 ἀπὸ τὸν καλὸν φίλον τῆς πατρίδος μας *Φραγκίσκον Πουκεβίλ* (1770-1838), ὁ ὁποῖος εἶχε διατελέσει ἐπὶ δεκαετίαν (1805-1815) πολιτικὸς πράκτωρ τῆς Γαλλίας πλησίον τοῦ Ἀλῆ-Πασά, καὶ κατόπιν πρόξενος εἰς τὰς Πάτρας. Τὸ βιβλίον ἐξητηλήθη ἀμέσως (τὸ 1825 ἔγινε β' ἐκδοσις αὐτοῦ) καί, ὅπως ἦτο γράμμενον μὲ ὠραῖον καὶ ζωηρὸν ὄφρος, συνέντευσεν μεγάλως εἰς τὴν ἀνάπτυξιν συμπαθειῶν διὰ τὸ ἀγωνιζόμενον ἔθνος μας εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν ἄλλην Εὐρώπην.

Τὰς σελίδας αὐτὰς εἶχεν ἀσφαλῶς ὑπ' ὄψιν του ὁ Κάλβος. Σταχυολογῶ ἀπὸ αὐτὰς μερικὰ ἀποσπάσματα (τόμ. Γ' σελ. 287 κέ. τῆς ἑλλ. μεταφρ.).

«Τὴν ἐσπέραν τῆς ἀποβιβάσεώς των (30 Μαρτίου) οἱ Τούρκοι ἔβησαν πῦρ εἰς πολλὰ κτήρια τῆς πόλεως καὶ ἤρχισαν τὰς σφαγὰς. Ἡ μανία των βαθυηδὸν ἐπιτείνεται, καὶ αἱ φλόγες φωτίζουν σκηνὰς ἀσελγείας καὶ βαρβαρότητος, ἀνηκούστους εἰς τὴν ἱστορίαν. Ἐνῶ αἱ γυναῖκες, συρόμεναι ἀπὸ τῆς κόμης, βιάζονται ἐν μέσῳ τῶν νεκρῶν καὶ τῶν θνησκόντων, δερβίσαι οἰνοβαρεῖς ὀρχοῦνται κύκλῳ τοῦ σωροῦ τῶν πτωμάτων, ἅτινα εἶχον ἐπισωρεύσει ὡς δράγματα σταχυῶν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀγροῦ κατὰ τὴν συνοικισμένην. Στρατιῶται, συναχθέντες κύκλῳ τῶν πυρῶν, ἀσχολοῦνται κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, οἱ μὲν ἐγείροντες πυραμίδας ἐκ κεφαλῶν, ἄνωθεν τῶν ὁποίων στήνουσι τὰς ἰσημαίας αὐτῶν, οἱ δὲ σχηματίζοντες ὀρμαθοὺς ὤτων, προωρισμένους νὰ κοσμήσωσι τὴν πρύμνην τῶν ὀθωμανικῶν πλοίων. Οἱ ἐμίραι ἀφ' ἑτέρου βυθίζουσιν ἐν τῷ αἵματι καὶ τῷ βορβόρῳ τὰς εἰκόνας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὰ λείψανα τῶν Ἀγίων, βλασφημοῦντες τὴν θεότητα τοῦ Λυτρωτοῦ καὶ τὰ μυστήρια τοῦ Σταυροῦ. Ἡ Χίος ἀντηχεῖ ἐκ τῶν ἀσεβῶν τῶν Τούρκων ἁσμάτων· ἀτμοὶ αἵματος ἐπλήρουν τὴν ἀτμόσφαιραν αὐτῆς, καὶ ὅμοιοι πρὸς τοὺς προδόμους τοῦ Ταρ-

τάρου, αἱ πυρίφλεκτοι αὐτῆς ὁδοὶ ἀντήχουν μόνον ἐκ τῶν ὠρυγῶν τῶν δημίων, ἢ τῶν οἰμωγῶν τῶν Χριστιανῶν . . .

Ὁ καπετὰν πασᾶς, ὅστις ἔδιδε τὸ παράδειγμα εἰς τὰ ἐγκλήματα, διὰ τὰ ὁποῖα προσεποιεῖτο δημοσίως ὅτι λυπεῖται, λέγων ὅτι μόνον τοὺς ἐνόχους ἤθελε νὰ τιμωρήσῃ, ἐλάμβανε φορτία κεφαλῶν καὶ Ἑλλήνων, οὓς ἀδιακόπως ἔσφαζον. Ἐξ πλοῖα μεγάλα, ἰσάριθμοι φρεγάται καὶ δεκαεῖς ἄλλα πλοῖα, ἅτινα ἀπῆρτιζον τὴν μοῖραν αὐτοῦ, εἶχον μεταβληθῇ εἰς τόπους ἐκτελέσεων, περιέχοντας τόσοις δημίους, ὅσοι ναῦται καὶ στρατιῶται. Ἐκαστος Χριστιανός, ὅστις ἐσύρετο ἐπὶ τῶν πλοίων, εὐθύς ἀπεκεφαλίζετο· καὶ οἱ Ἀσιανοὶ, προσκληθέντες εἰς τὰς πανηγύρεις ταύτας, ἡδυνήθησαν νὰ ἐντυφώσων εἰς τὸ θέαμα τοῦ ρέοντος αἵματος τῶν τέκνων τοῦ Σταυροῦ . . .

Οἱ Τοῦρκοι, οἵτινες ἀπὸ μηνὸς ἤδη ὅλου δὲν ἔπαυον σφάζοντες, ἐπισωρεύσαντες πτώματα εἰκοσακισχιλίων καὶ πλέον Χριστιανῶν ἐν μέσῳ τῶν ἔρειπών τῆς Χίου, ἐπὶ τοσοῦτον λοιμῶδη κατέστησαν τὴν ἀτμόσφαιραν, ὥστε τὰ σηπεδονώδη ἐκεῖνα μιάσματα παρήγαγον βροτολοιγὸν λοιμόν . . . Μάτην ὁ ἀρχηγὸς τῶν δολοφόνων Βεχίπ πασᾶς (¹) διέταξε τότε νὰ σύρῃσι τὰ πτώματα πρὸς τὴν θάλασσαν· ὁ λιμὴν τοσοῦτω εἶχε πληρωθῇ θυμάτων ἐπὶ τοῦ στόλου σφαγέντων, ὥστε ἀδύνατος ἀπέβαινε ἡ διὰ κωπηλασίας κυκλοφορία . . .

Εὐτυχεῖς ἐκεῖνοι, εἰς ὅσους ἐπεφυλάσσετο ἡ τύχη νὰ πωληθῶσιν ὡς δοῦλοι· διότι οὐδέποτε θὰ δυνηθῇ τις νὰ πιστεύσῃ, καὶ θὰ διημφεσβητεῖτο ἴσως ἐν τῷ μέλλοντι πᾶσα αὐθεντία τῶν ἀφηγήσεών μου, ἐὰν δὲν ἐπεκαλούμην τὴν μαρτυρίαν τῶν ἐπιζώντων Χίων, ὅπως βεβαιώσωσιν ὅτι οἱ δουλέμποροι, βλέποντες μὴ ζητουμένην πληθύν νερόντων ἀμφοτέρων τῶν φύλων ὡς καὶ τὰς ἐγκύους γυναῖκας καὶ πλείστα νήπια, διὰ τῶν ὁποίων οὐδεὶς ἤθελε νὰ ἐπιφορτισθῇ ἕνεκα τῆς ἀμηχάνου καταστάσεως τῶν μητέρων καὶ τῶν ἀχωρίστων τῆς νηπιακῆς ἡλικίας ἀσθενειῶν, ἔσυρον τὰ ἀτυχῇ ἐκεῖνα πλάσματα εἰς τὸν λιμένα καὶ πανδημεὶ ἀπέπνιξαν αὐτά . . .

Κατὰ τὰ μέσα Μαΐου ὁ Γάλλος πλοίαρχος Ζουρδαὶν ἐζήτησε τὴν ἄδειαν νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς πλοίων τινῶν ὑδραῖκῶν, ἵνα περισυλλέξῃσι καὶ διασώσωσι πλῆθος δυστυχῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον καταφύγει εἰς τὰ ὄρη, ὅπου μικρὸν κατὰ μικρὸν ἀπέθνησκον. Ἐκ τῆς ἐκθέσεως τοῦ ἀξιωματικοῦ τούτου πρὸς τὸ ναυαρχεῖον τῆς Ὑδρας ἐρανίζομαι τὰς ἀκολούθους λεπτομερείας :

«Οὐδὸλως θὰ ἐπιχειρήσω», λέγει ὁ κ. Ζουρδαὶν, «νὰ παραστήσω τὴν εἰκόνα νήσου χηρευούσης κατοίκων, ὡς καὶ τῶν ἐρημωθέντων αὐτῆς χωρίων. Τὸ ἔργον τοῦτο ὑπερβάλλει πᾶσαν ἀφήγησιν»· τὰ δεινὰ τῆς Χίου εἶναι ἄνευ παραδείγματος ἐν τῇ ἰστο-

¹ Ὁ ἀρχηγὸς τῶν Τοῦρκων, οἱ ὁποῖοι κατεῖχον τὸ φρούριον τῆς πόλεως.

ρία. Εἰς τὰ πρῶτα χωρία, εἰς ᾧ προσωμίσθημεν, εὕρομεν τὰ πτώματα τῶν κατοίκων ἐν τάξει συνεπισωρευμένα καὶ γέροντας ἡκρωτηριασμένους, οἵτινες ἐσύροντο περίξ τῶν μακελλείων ἐκείνων, ἀνατείνοντες τὰς χεῖρας πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ δεόμενοι αὐτοῦ ὅπως ἀφαιρέσῃ τὴν ζωὴν αὐτῶν καὶ συντάμῃ τὰς φρικαλέας αὐτῶν ἀλγυδόνας. Ἀλλαχοῦ παρετήρει τις γυναῖκα σκληρῶς δολοφονηθείσας μετὰ τῶν τέκνων, ἅπτα ἔφερον εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτῶν, ἐν ᾧ ἕτεροι ἐφαίνοντο φονευθεῖσαι καθ' ἣν στιγμήν ὑπερήσπιζον τοὺς πατέρας ἢ συζύγους αὐτῶν, οὓς εἶχον περιβάλλει σφιγκτικῶς διὰ τῶν βραχιόνων αὐτῶν. Ἡ ἀκτὴ ἦτο κεκαλυμμένη, καθ' ὁρμίσκους τινὰς ἐρήμους, ὑπὸ πτωμάτων νέων καὶ τῶν δύο φύλων, οἵτινες εἶχον πνιγὴ θέλοντες νὰ σωθῶσι κολυμβητί. Τὰ οἰκτρὰ ταῦτα θύματα ἔχον ἀνασυρθῆ ἐκ τῆς θαλάσσης ὑπὸ τῶν Τούρκων ἵνα σκυλευθῶσι . . .

Μετ' ὀλίγον ἀφικόμεθα εἰς ἐγγύς τι χωρίον. Ἀγνοῶ τὴν ὀνομασίαν αὐτοῦ, διότι οὐδεμία φωνὴ ἀνθρώπινος ἠκούετο ἵνα ἐρωτήσωμεν. Οἷα εἰκὼν καὶ αὕτη χωριδίου προσφάτως ἐρημωθέντος, περικυκλουμένου ὑπὸ ἀνθούτων κήπων, ὑπὸ δένδρων ὀπωροφόρων, ὑπὸ κατοικιδίων ζώων ἀνευ κυρίων, ὑπὸ ὠρυομένων κυνῶν, ὥσπερ ἔκλειον ἐκείνους, ὧν εἶχον ἀναλάβει τὴν φύλαξιν, καὶ οὓς δὲν ἡδυνήθησαν νὰ σώσωσιν! Οὐδέποτε ἡ ἀνάμνησις αὕτη θέλει ἐξαλειφθῇ τῆς μνήμης μου . . . ».

Ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως ἐκ τοῦ στενοῦ τῆς Χίου τῶν ἑλλήνων πλοίων, οἱ Τούρκοι, ἐν ἐντελεῖ ἀσφαλεῖ νομίζοντες ἑαυτοὺς, διήρχοντο τὰς νύκτας πανηγυρίζοντες τὴν ἑορτὴν τοῦ ραμαζανίου. Τὰ πλοῖα τοῦ στόλου αὐτῶν ἐβριθὸν αἰχμαλώτων γυναικῶν, γελωτοποιῶν ἐκ Σμύρνης προσδραμόντων ἐκεῖ, δερβισῶν διηγουμένων μύθους, καὶ πλανοδίων Ἀρμενίων, οἵτινες διεσκέδαζον τοὺς Τούρκους δι' ἀκολάστων θεσμάτων νευροσπάστων . . .

Εἰς τὸ τέλος ὁ Πουκερὶλ σημειώνει (σελ. 316 τῆς ἑλλ. μετ.) ὅτι τὸ πρωὶ τῆς 6ης Ἰουνίου ἐκομίσθησαν εἰς τὸν Καρὰ-Ἀλὴν, ἀποσταλέντα ἀπὸ τὸν Χασάν, τὸν ἀρχηγὸν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ὁ ὁποῖος πρὸ ὀλίγου εἶχεν ἀποβιβασθῇ εἰς τὴν Κρήτην, διὰ τινος ἱμάμι, ἡ κεφαλὴ καὶ τὰ χεῖρα τοῦ Γαλλοῦ ἀξιωματικοῦ Βαλέστου· οὗτος γενναϊότατα εἶχεν ἀγωνισθῇ ἐπὶ μακρὸν μαζί με τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν Κρήτην, ἀλλὰ κατὰ τὴν μάχην, ἡ ὁποία ἐπικολούθησε τὴν ἀπόρσιν τῶν Τούρκων πλησίον τοῦ Ρεθύμνου, πληγωθεὶς εἶχε συλληφθῇ καὶ ἀκρωτηριασθῇ ἔτσι ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ὁ Καρὰ-Ἀλὴς ἠὲ χαριστήθη μεγάλως διὰ τὸ δῶρον καὶ διέταξε νὰ ριφῇ κανονικῶς ὅλη ἡ μοῖρά του διὰ τὸ χαρμόσυνον ἀγγέλιμα τῆς ἐν Κρήτῃ νίκης, νὰ ἐκθέσωσι δὲ τὸ κεφάλι καὶ τὰ χεῖρα τοῦ Γαλλοῦ ἀξιωματικοῦ εἰς τὴν πρῶτην τῆς ναυαρχίδος του, διὰ νὰ τὰ θαυμάσουν καὶ οἱ προσκεκλημένοι του τῆς βραδιάς ἐκείνης.

Ἀπὸ τὰς περιγραφὰς ταύτας καὶ ἄλλας πιθανῶς ὁμοίας, δημοσιευθεῖσας εἰς τὰς ξένας ἐφημερίδας, ὁ Κάλβος εἶχεν ἐμπνευσθῇ καὶ ἄλλην πρῶτης τάξεως ᾠδὴν, τὴν θην τῆς πρῶτης συλλογῆς, *Εἰς Χίον*.

8. Οἱ Μωαμεθανοὶ πιστεύουν ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς δὲν ἐσταυρώθη, οὔτε ἀπέθανε, ἀλλὰ ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Οἱ Ἑβραῖοι ἐνόμισαν, τυφλωθέντες ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἀνομίᾳ αὐτῶν, ὅτι ἐσταύρωσαν τὸν Χριστόν, ἐν ᾧ ἐσταύρωσαν ἄλλον τινὰ Ἑβραῖον. Δι' αὐτὸ οἱ Μωαμεθανοὶ ὄχι μόνον δὲν σέβονται τὸν Σταυρόν, ἀλλὰ καὶ τὸν βδελύσσονται, διότι τὸν θεωροῦν ὡς σύμβολον ψευδοῦς καὶ ἀσεβοῦς διδασκαλίας περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ. Ὡς γνωστὸν δὲ εἰς τοὺς Μωαμεθανοὺς ἀπαγορεύεται αὐστηρῶς ἡ δι' εἰκόνων παράστασις τοῦ Θεοῦ ἢ τῶν προφητῶν. Δι' αὐτὸ δὲ οὔτε εἰς τοὺς ναοὺς τῶν οὔτε εἰς τὰς οἰκίας τῶν ὑπάρχοντων εἰκόνες. (Ἴδε περὶ τούτων *Καρολίδου, Ἑγκυκλίδιον βυζαντινῆς ἱστορίας*, 1906, σ. 100 καὶ 102).

9. Ἦσαν ἐν συνόλῳ 43. Εἰς μὲν τὸ πυρπολικὸν τοῦ Ὑδραίου Πιπίνου 19, εἰς δὲ τὸ πυρπολικὸν τοῦ Κανάρη 24. (Ἴδε προχείρως *Π. Κοκτογιάννη, Ἡ πυρπόλησις τῆς τουρκικῆς ναυαρχίδος ὑπὸ τοῦ Κανάρη ἐν Χίῳ*, Ἀθῆναι, 1925, σελ. 26).

10. Πρβλ. *Ἑπαμ. Μπαμπούρη, Τὰ ναυτικά γεγονότα τῶν πολέμων 1912—13. Περιοδικὸν Ναυτικῇ Ἑλλάς*, 1939, σελ. 875.

«Μετὰ τὸ τέλος τῆς ναυμαχίας τῆς Λήμνου (5 Ἰανουαρίου 1913) ὁ Ἀβέρωφ, ὅστις εἶχε κυρίως διεξαγάγει αὐτὴν, ἐπροχώρησεν ὀλίγον πρὸς βορρᾶν καὶ διελθὼν περὶ τὴν 2. 50' κατὰ μῆκος τῆς στήλης τῶν τριῶν ἄλλων θωρηκτῶν μας ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῇς τούτων, προκειμένου νὰ ἐπαναπλεύσῃ ὁ στόλος εἰς τὸν Μοῦδρον.

Κατὰ τὴν στιγμήν τῆς συναντήσεώς του μετὰ τῶν τριῶν θωρηκτῶν μας εἶναι ἀπερίγραπτον τὸ τί ἐγένετο. Δὲν εἶχεν εἰσέτι διαταχθῇ διάλυσις τῆς πολεμικῆς ἐγέρσεως, καὶ οἱ ἄνδρες τοῦ Ἀβέρωφ, ἀλλόφρονες ἐκ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἤνοιξαν τὰς θωρηκτὰς καθόδους καὶ ἔσπευσαν νὰ συγκεντρωθοῦν εἰς τὸ πρωραῖον κατὰστρωμα διὰ νὰ ζητωκραυγᾶσιν τὸν ναύαρχον. Μαζὶ μὲ αὐτοὺς ἠνώθησαν καὶ οἱ μουσικοὶ τοῦ πλοίου, οἱ ὅποιοι, ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς γενικῆς χαρᾶς καὶ τοῦ τρελλοῦ ἐνθουσιασμοῦ εἶχον φέρει μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὰ μουσικὰ τῶν ὄργανα καὶ ἤρχισαν νὰ παινίζουσιν ἐμβατήρια.

Ἀπὸ τὰ ἄλλα πολεμικά μας ἠκούοντο ἐπίσης αἱ ἴδιαι ζητωκραυγαὶ καὶ ἐκδηλώσεις, αἱ ὁποῖαι ἐκορυφώθησαν ἰδίως, ὅταν καὶ ὁ τελευταῖος καπνὸς τῶν ἐχθρικῶν σκαφῶν ἐχάθη εἰς τὸ βάθος τῶν Στενῶν».

Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον εἶχον ἀποθεώσει καὶ οἱ ναῦται τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου τὸν Νέλσωνα, διοικητὴν τότε μικρᾶς μοίρας ἐκ τριῶν πλοίων, ὅταν, τὸ ἀπόγευμα τῆς 14ης Φεβρουαρίου 1797, μόλις ἐτελείωσεν ἡ ναυμαχία τοῦ Ἁγίου Βικεντίου, κατὰ τὴν ὁποίαν, χάρις εἰς τὴν εὐθυκρισίαν, τὴν πρωτοβουλίαν καὶ τὸν ἥρωισμόν του, ἠνάγκασε τὸν ἰσπανικὸν στόλον νὰ τραπῇ εἰς φυγὴν, ἀφοῦ ἔχασε αἰχμαλωτισθέντα τέσσαρα πλοῖα τῆς γραμμῆς (δύο ἀπὸ αὐτὰ εἶχε κυριεύσει δι' ἐφόδον ὁ ἴδιος), ἐμβῆκε σὲ μιά βάρκα καὶ κατηνύνη πρὸς συνάντησιν τοῦ ναυάρχου του σὲρ Τζῶν Τζέρβις. Οἱ Ἄγγλοι ναῦται, μαυρισμένοι ἀκόμη ἀπὸ τὸ μαροῦτι καὶ

τοὺς καπνοὺς τῆς μάχης, μόλις τὸν ἀντελήφθησαν, ἐξέσπασαν ἀπὸ τὰ καταιστρώματα τῶν καραβιῶν εἰς βροντερὰς ζητωκραυγὰς ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ τὸ πέλαγος ὅλον ἀντήχησεν ἀπὸ τὰς ἐπευφημίας των.

Ὁ *Πουκεβίλ* εἰς τὴν *Ἱστορίαν* του (σελ. 320 τοῦ Γ' τόμου τῆς ἑλλην. μεταφράσεως) ὡς ἐξῆς ἐκθέτει τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Κανάρη εἰς τὰ Ψαρά :

«Ὅτε κύματα καὶ ἄνεμοι ἐγαληνίασαν, μόλις τὸ σκάφος τοῦ καπετὰν πασοῦ ἀνετινάχθη εἰς τὸν ἄερα, ὁ Κανάρης διηυθύνθη εἰς τὰ Ψαρά ὑπὸ οὐρίου ἀγόμενος ἀνέμου. Ἐκ τῆς νήσου ταύτης ἐφαίνετο πυρέρρυθρος ὁ ὀρίζων· οὐδεὶς ὅμως ἐγίνωσκε ποῦ ν' ἀποδῶσῃ τὸ φαινόμενον τοῦτο : εἰς πυρπόλῃν ἐχθρικοῦ πλοίου, ἢ εἷς τι τῶν φωταυγῶν ἐκείνων μετεώρων, ἅτινα ἐν νυκτὶ σελαγίζουσιν ἐνίοτε ἐν τῷ οὐρανῷ. Μέρος τῶν κατοίκων ἡγρύπνει ὑπὸ τὰ ὄπλα, ἐν ᾧ τὸ ὑπόλοιπον διὰ τῶν διαπυρωτέρων εὐχῶν ἐπεκαλεῖτο τὴν νίκην.

Τὴν τετάρτην πρωينὴν ὥραν οἱ σκοπιωροὶ τῆς ἀκτῆς ἐσήμηναν ἔμφανισιν· μετὰ δὲ παρέλευσιν ἡμισείας ὥρας ἀνήγγειλαν ὅτι διέκρινον τὸ φωσώνιον ἰστίον σκάφους τινός· κατὰ τὰς πρώτας δὲ σκιαυγείας τῆς ἡοῦς ἀνεγνώρισαν τὴν σημαίαν τοῦ Σταυροῦ, τριάκοντα πέντε δὲ λεπτὰ μετὰ ταῦτα ἐρυθρὰ φλόξ ἀναφθεῖσα ἐπὶ τοῦ μεγάλου ἰστοῦ τοῦ πλοιαρίου ἀνήγγειλε τὴν νίκην.

Τότε οἱ κώδωνες καὶ τὰ τηλεβόλα ἀντηχοῦσιν, ἐν ᾧ ὁ στόλος σημαιοστολίζεται. Ὁ Κανάρης κρατῶν τὸν σῆακα τοῦ πλοιαρίου του εἰσέρχεται εἰς τὸν λιμένα ἀναγγέλλων τὴν νίκην καὶ τὴν καταστροφὴν τῆς τουρκικῆς ναυαρχίδος. Οἱ ναῦται ἀνελθόντες ἐπὶ τῶν θωρακίων τῶν πλοίων των χαιρετίζουσιν αὐτὸν δι' ἀτελευτήτων ζητωκραυγῶν, κινοῦντες τὰ καλύμματα τῆς κεφαλῆς των. Ὁ λαὸς σπεύδει εἰς τὸν αἰγιαλόν, καὶ ἀντηχοῦσιν οἱ βράχοι ἐκ τῶν φρενητιδῶν κραυγῶν : Νίκη εἰς τὸν Σταυρόν ! Ἐπιδεικνύουσι τὸν ἀτρόμητον, χαιρετίζουσι τὸν ἥρωα, ἀνακηρύττουσι τὸν νικητὴν Κωνσταντῖνον Κανάρην... »

11. Ἐὰν ὁ *Πουκεβίλ* δὲν ἀνέγραφεν εἰς τὴν *Ἱστορίαν* του, συμφώνως πρὸς πληροφορίαν πού τοῦ ἔδωσεν ὁ πλοίαρχος Φίλιππος Ζουρδαῖν, πῶς ἡτοιμάζοντο καὶ πῶς ἔδρων τὰ πυρπολικά (τόμ. Γ', σελ. 8 τῆς α' ἐκδ. τοῦ 1824, εἰς ὑποσημείωσιν), θὰ ἠμποροῦσε κανεὶς νὰ ὑποσημειῇ σταθερώτερον τὴν γνώμην ὅτι ὁ Κάλβος δὲν εἶχε σχηματίσει σαφεῖς ἰδέαν περὶ τῶν πλοίων τούτων, καὶ ἐνόμιζε πράγματι αὐτὰ, ὅπως τὰ πυρφόρα πλοῖα τῶν Βυζαντινῶν. Διότι ἔχει διαπράξει καὶ ἄλλην σπουδαίαν ἀνακρίβειαν, ἀποδίδων εἰς αὐτὰ τὸ ἐπίθετον κατὰ μαυροὶ (πρῶται, στρ. 30ῇ καὶ 37ῇ). Καθὼς εἶναι γνωστόν, τὰ πυρπολικά δὲν διέφερον καθόλου ἐξωτερικῶς ἀπὸ τὰ ἄλλα πλοῖα, (πολλάκις, παλαιὰ πλοῖα μετεβάλλοντο εἰς πυρπολικά, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα ἠμποροῦσαν νὰ πλησιάζουν τὸν ἐχθρὸν ἐν καιρῷ ἡμέρας, χωρὶς αὐτὸς νὰ ὑποπτεύεται τίποτε. Διὰ νὰ τὸν παραπλανῶσι δέ, ἔφερον πολλάκις ξένην σημαίαν. Εἰς τὴν παρούσαν περὶ

στασιν καὶ τὰ δύο πυρπολικά ἐταξίδευσαν πρὸς τὴν Χίον μὲ αὐστριακὴν σημαίαν (ἡ Αὐστρία ἦτο φίλη τῆς Τουρκίας) καὶ διὰ τοῦτο ἐγενήθη καὶ διπλωματικὸν ζήτημα. (Ἴδε *Π. Κοντογιάννη*, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 28). Εἰς τὴν Τένεδον, ὀλίγους μῆνας ἀργότερον, τὰ πυρπολικά εἰσεχώρησαν μέσα εἰς τὴν παράταξιν τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου φέροντα τουρκικὴν σημαίαν, ὡς τουρκικὰ πλοῖα, καταδικαζόμενα διήθεν ἀπὸ τὰ ἑλληνικά. Ρωσικὴν δὲ σημαίαν ἐχρησιμοποίησεν ὁ Κανάρης τὸ 1825 εἰς τὴν ἐναντίον τοῦ ἑλλημενισμένου εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν αἰγυπτιακοῦ στόλου ἀλόπειράν του, ἡ ὁποία ἀπέτυχε. (Ἴδε περὶ τούτου προχείρως τὴν *Ἱστορίαν* τοῦ *Κ. Παπαρηγοπούλου*, ἐκδ. 6η, τόμ. 6ος, σελ. 178—9).

Καὶ ὁ *Σολωμός*, ὅταν ἔγραφε τὸν Ὕμνον τοῦ τὸν Μάιον τοῦ 1823, φαίνεται ὅτι καὶ αὐτὸς δὲν εἶχε καθαρὰν ἀντίληψιν τῶν πραγμάτων. Τοῦτο ὑποπετυνόμεθα ἀπὸ τὴν διατύπωσιν τῆς 130ῆς στροφῆς, εἰς τὴν ὁποίαν λέγει πρὸς τὴν Ἑλευθερίαν:

Μ' ἐπιθύμια νὰ τηράξης
δυὸ μεγάλα (!) σὲ θωρῶ,
καὶ θανάσιμον τινάζεις
ἐναντίον τοὺς κεραυνό.

Τὸ παραδοξότερον εἶναι ὅτι καὶ ὁ ποιητὴς *Γεώργιος Στρατήγης*, καταγόμενος ἀπὸ τόπον ναυτικόν, τὰς Σπέτσας, μολονότι ἔγραφε 70 καὶ πλέον χρόνια ἔπειτα ἀπὸ τὸ 1821 τὸ ποίημά του *Ματρέζος*, παρουσιάζει εἰς αὐτὸ τὸν Κανάρην, ἀφοῦ κατέκαυσε μὲ τὸ μπουρλότο (=τὸ πυρπολικόν του) τὴν 29ην Ὀκτ. 1822 τὸ δίκροτον τοῦ Τούρκου ὑποναυάρχου, κοντὰ εἰς τὴν Τένεδον, νὰ εὐρίσκειται πάλιν ἐπάνω στὸ μπουρλότο του, καὶ καθισμένος στὸ τιμόνι νὰ διευθύνῃ τὸ μπουρλότο του καταλλήλως, διὰ νὰ διαφύγῃ τὰ σπεύσαντα εἰς δίωξίν του τουρκικὰ πλοῖα.

12. Τὴν ἀπορίαν διέτυψε τὸ 1934 καὶ ὁ *Ἡλίας Βουνιερίδης* εἰς τὴν *Σύντομην Ἱστορίαν τῆς Νεοελλ. Δογοτεχνίας*, σ. 346.

13. Ἴδε π.χ. εἰς τὸ βιβλίον τοῦ *Κ. Νικοδήμου*, *Ὑπόμνημα τῆς νήσου Ψαρῶν*, 1862, τόμ. Α', σ. 546-7. «Ὑπόμνημα τῶν ναυτῶν τοῦ ἡφαιστείου Κωστάντη Καναρίου».—Ὁμ. σ. 559: «Ὁ Ἠφαιστος Κ. Νικόδημος Ψαριανός, γράφει πρὸς τὸ Μινιστέριον τῶν Ναυτικῶν.—Σελ. 579. Τὸ Μινιστέριον τῶν Ναυτικῶν πρὸς τὸν φιλογενέστατον Ἠφαιστίωνα Κ. Κανάριον, κτλ.

14. Ὁ *Ὀδγκῶ* κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἐμφανίζει τὸν Κανάρην εἰς τὴν τελευταίαν μόνον στροφὴν τῆς μακρᾶς ᾠδῆς του. Κάμνει ὁμως τὸ λάθος νὰ ὀνομάσῃ τὴν ᾠδὴν του μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Κανάρη, ὥστε ὁ ἀναγνώστης, μολονότι διαβάσει ἐπὶ πολὺ ἄσχετα πράγματα, γνωρίζει ποῦ θὰ καταλήξῃ ὁ ποιητὴς.—Ὁ *Μύλλερ* οὕτε ἀναφέρει καὶ εἰς τὸ ποίημά του τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος τὸν ἀποκαλεῖ ὁ ἑνας.

15. Ὁ Κανάρης εἶχε γεμίσει μὲ τὸ ὄνομά του ὅλην τὴν Ἑλλάδα, ὅλην τὴν Εὐρώπην, ὅλον τὸν κόσμον. Ὁ εὐρωπαϊκὸς καὶ ὁ ἀμερικανικὸς

(!) = τὰ τουρκικὰ πλοῖα ποὺ ἐπυρπολήθησαν τὸ 1822 εἰς τὴν Χίον καὶ εἰς τὴν Τένεδον ἀπὸ τὸν Κανάρην.

τύπος εἶχον ἀφιερώσει ἄρθρα ἐγκωμιαστικά ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τὸν παρου-
σίαζον ὡς παγκόσμιον ἥρωα. Αἱ εἰκόνες τοῦ ἐκυκλοφόρουν παντοῦ. Ὁ
γνωστότατος Γάλλος ναύαρχος καὶ ἱστορικός συγγραφεὺς καὶ ἀκαδη-
μαϊκὸς *Jurien de la Gravière* γράφει περὶ αὐτοῦ εἰς τὴν *Ἱστορίαν τοῦ*
ὕπὲρ ἀνεξαρτησίας τῶν Ἑλλήνων ἀγῶνος (μετ. Κ. Ράδου, σελ. 104).
«Τὸ ψαριανὸν πυρπολικὸν ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ τοῦ Κ. Κανάρη, ἐνὸς
τῶν σπανιωτάτων παραδειγμάτων εὐτολμίας τῆς νεωτέρας ἱστο-
ρίας» καὶ κατωτέρω (σελ. 116, διὰ τὴν ἐπίθεσιν τῆς Τενέδου): «Τὸ ἄλλο
πυρπολικὸν ὑπῆρξεν ἥττον εὐτυχές. . . Ὁ Κανάρης μόνος ἦτο ἀ-
λάνθαστος ἐν τῷ εἶδει τούτῳ τῆς ἐπιθέσεως. Ἡρως ἄξιος τῶν
παλμῶν τῆς καρδίας τῶν ποιητῶν, ναύτης, ὃν οὐδεὶς θαλασσινὸς
θέλει ἀποκάμει θυμιάζων, ὁ Κανάρης ἐντὸς ἑξ μὲν μηνῶν κα-
τέστρεψε δύο πλοῖα τῆς γραμμῆς καὶ κατεπόντισεν ὑπὲρ τοὺς
τρισχιλίους ἄνδρας. Ἡρκει μόνον ν' ἀκουσθῇ τὸ ὄνομά του ὅπως
ὀλόκληροι στόλοι τραπῶσιν εἰς φυγὴν».

Ὁμιλῶν δὲ ὁ ἴδιος καὶ περὶ τοῦ χαρακτήρος τοῦ Κανάρη γράφει
(ἐνθ. ἀν. σ. 8): «Δυνάμεθα ν' ἀνασκαλεύσωμεν τὰ χρονικά τοῦ πα-
ρελθόντος, καὶ τὴν σύγχρονον ἱστορίαν, δὲν θέλομεν ἀνεύρει φυ-
σιολογίαν εὐγενεστέραν τῆς τοῦ Κανάρη, «τοῦ ἀνδρείου τῶν
ἀνδρείων, τὴν εἰλικρινεστάτην καὶ χρηστοτάτην τῶν ψυχῶν». (Τὸ
τελευταῖον ἀπὸ ἐκθεσιν τοῦ πλοιάρχου Le Ray, ὑπασιπιστοῦ τοῦ ναυάρ-
χου Δερρινῦ, ὑπὸ ἡμερ. 22—9—1825).

16. Ἴδου πῶς κλείει τὸ κεφάλαιον τῆς πυρπολήσεως τῆς ναυαρχίδος
ὁ *Πουκεβίλ* (τομ. Γ', σελ. 319—20 τῆς ἑλλ. μεταφρ.). «Ὁ ναύαρχος
ἐκφρων τρέχει ἀπὸ τῆς πλώρας πρὸς τὴν πρύμνην τοῦ πυρπολου-
μένου σκάφους του· τὸ αἷμα του ρεεῖ ἐκ τινος πλατέος τραύμα-
τος, ὅπερ ἔλαβε κατὰ τὴν κεφαλὴν· ἐπικαλεῖται τὸν Ἀλλάχ καὶ
τὸν προφήτην αὐτοῦ· ἐπικαλεῖται τὸν θάνατον! . . . Δὲν θά ἀπο-
θάνῃ ὅμως ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς τιμῆς ἐπιτελῶν τὸ καθήκον αὐτοῦ.
Τοιοῦτος θάνατος δίδεται εἰς τοὺς ἀνδρείους μόνον. Εἰς δολο-
φόνος ἡδύνατο νὰ κηλιδῶσῃ καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τοιαύτης ἐπιθανα-
τίου κλίνῃς. Σύρεται, ἀναγκάζεται ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν του ὅπως
κατέλθῃ ἐν τῇ λέμβῳ του· ἀπεμακρύνετο ἤδη τοῦ πυρπολουμένου
σκάφους, ὅτε εἰς τῶν ἱστῶν αὐτοῦ θραύεται διαβρωθεὶς ὑπὸ τοῦ
πυρός, καὶ κατασυντρίβει τὸ εὐθραυστον ἐφόλκιον τοῦτο, οὐ ἐπέ-
βαινε· κολυμβηταὶ τινες σώζουσι τὸν ναύαρχον σύροντες αὐτόν,
ἔχοντα συντετριμμένην τὴν ὀσφύν — τοιοῦτο τὸ πεπρωμένον τῶν
ἀνθρωποκτόνων — μέχρι τῶν αἰγιαλῶν τῆς Χίου, ἐφ' ὧν ἐκπνέει
ἐν μέσῳ τῶν πτωμάτων τῶν κατὰ διαταγὴν του δολοφονηθέντων
Χριστιανῶν. *Hic digitus dei*.

Ὁ θάνατος τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν βαρβάρων ἠγγέλθη διὰ τῆς
ἐκρήξεως τῆς πυριτιδαποθήκης τῆς ναυαρχίδος. Οἱ Τοῦρκοι, ὥσει
ὑπὸ κεραυνοῦ πληγέντες, πίπτουσι πρηνεῖς κατὰ γῆς. Ὁ Βαλέ-
στος ἔλαβεν ἐπικηδεῖους τιμὰς ἐπαξίως τῆς ἱκανότητός του· ἡ
κεφαλὴ καὶ αἱ χεῖρες αὐτοῦ οὐδέποτε θέλουν ἀτιμασθῇ ἐκτιθέμε-

ναι πρὸ τῆς πύλης τοῦ σεραγίου τῶν Σουλτάνων... Ὁ ὑπὸ τῶν φλογῶν τῆς πυρκαϊᾶς ἐκείνης καταυγασθεὶς οὐρανὸς τῆς Ἰωνίας ἀνήγγειλε μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν ἀγορῶν τῆς Σμύρνης τὴν τιμωρίαν τοῦ μεγάλου τούτου κακούργου. Ἐλαμψε καὶ ἐξηφανίσθη ὡς ἀπαίσιον μετέωρον. Τὴν δὲ δευτέραν πρωινὴν ὥραν πυκνὸν σκότος ἐκάλυπτε πελάγη καὶ ἀκτὰς, μάρτυρας τῆς πανωλεθρίας ἐκείνης. Ἐν διαστήματι πενήτηντα δύο λεπτῶν ἤρξατο, ἔφθασεν εἰς τὸ ζενίθ αὐτοῦ, καὶ ἔληξε τὸ λαμπρότατον ἐκ τῶν πολεμικῶν ἔργων, ἅτινα ἀνέγραψέ ποτε ἡ ἱστορία. Τριάκοντα τέσσαρες πτωχοὶ ναῦται ἔδρεψαν ἀθανάτους δάφνας, ἐνῶ ἡ Ἑλλάς ἐτάσσετο ἐν τῇ χορείᾳ τῶν ἐθνῶν. «Νίκη, νίκη, νίκη εἰς τὸν Σταυρόν».

Ὅτι ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ Θεοῦ ἀγρυπνοῦσε ἐκείνην τὴν νύκτα καὶ ἐπένευ καὶ ἐνεψύχωνε καὶ ὀδηγοῦσε τὸν ἐκδικητὴν, ἀπεδέχθησαν καὶ αὐτοὶ οἱ Τοῦρκοι. Πράγματι, εὐθὺς μετὰ τὴν πυρπόλησιν, εἰς τὸ μεγάλτερον τζαμί τῆς Σμύρνης, ὁ ἱμάμης ὡς θέμα τοῦ λόγου του ἔλαβε τὴν πυρπόλησιν τῆς ναυαρχίδος. Ἀπεικόνισε μὲ ζωηρότατα χρώματα τὰς φρικαλεότητας ποὺ διεπράχθησαν εἰς τὴν Χίον, ἀνέφερε τὸ αἷμα τῶν ἀθῶων, τὸ ὁποῖον ἀπανθρώπως ἐχύθη, τὸν ἐξανδραποδισμὸν τῶν δυστυχῶν κατοίκων καὶ τὴν πυρπόλησιν τῆς πόλεως, καὶ τέλος προσέθεσε : «Ὁ Θεός, ὀργισθεὶς ἐναντίον μας, αὐτὸς ἐτιμώρησε τὸ ἔθνος μας μὲ τὴν καταστροφὴν τῆς ναυαρχίδος». Ὁ λόγος του ἔκαμε μεγάλην ἐντύπωσιν. (Ἰδε *Π. Κοντογιάννη*, ἐνθ. ἀν., σ. 53).

17. Ἡ μεγαλοπρεπεστάτη αὕτη καὶ πλήρης τόσων συναισθηματικῶν μεταπτώσεων ᾧδὴ συγκινεῖ μεγάλως καὶ ἐνθουσιάζει τὰ παιδιὰ. Διὰ τοῦτο εἶναι καὶ καταλληλοτάτη δι' ἀπαγγελίαν κατὰ τὰς ἐθνικὰς ἐορτάς. Λυπηρὸν μόνον εἶναι ὅτι δὲν εὗρέθη ἓνας ἱκανὸς μουσουργός, ὁ ὁποῖος νὰ συνθέσῃ δι' αὐτὴν καὶ κατάλληλον μουσικὴν ὑπόκρουσιν.

18. Τὸ βαυίζω, ὅπως τὸ γράφει ὁ Κάλβος, εἶναι τὸ ἀρχαῖον βαῦζω, δωριστὶ βαῦσδω = ὑλακῶ, γαυγίζω, οὐρλιάζω.

19. Τὴν λέξιν ἔπλασε, φαίνεται, ὁ Κάλβος ἀπὸ τὴν λ. σφάγιον, κατὰ τὸ κοπάδια.

20. Μόνη ἀλήχσις ἐκ τῆς ἀρχαιότητος φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ 9η στροφή. Οἱ ἀρχαῖοι ἐπίστευον, ὡς γνωστόν, ὅτι οἱ θεοὶ μολύνονται ἐὰν βλέπουν πτώματα καὶ νεκρούς. Ἰδε *Εὐριπ.* "*Αλκ.* στ. 22—3 καὶ *Τιππόλ.* 1437—8. Οἱ νεκροὶ ἔπρεπε νὰ ταφοῦν πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου. Νόμος τοῦ *Σόλωνος*, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ *Δημοσθένης*, (πρὸς Μακάρι. 62) ὥριζε ἐκφέρειν τὸν ἀποθανόντα τῇ ὑστεραίᾳ, ἢ ἢ ἂν προθῶνται, πρὶν ἡλίου ἐξέχειν. Πρβλ. καὶ *Πλάτ.* εἰς *Νόμ.* IB', 960a.

21. Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προστεθῇ ὅτι καθ' ὅλην τὴν ᾧδὴν ὅλα εἶναι μετρημένα, λογικά, πιθανά, χωρὶς καμμίαν ὑπερβολήν, χωρὶς παραλόγους ρομαντισμούς. Ἄς παραβάλλῃ χάριν περιεργείας ὁ ἀναγνώστης τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Κανάρην ποιήματα τοῦ *Παράσχου* καὶ τοῦ *Βαλαωρίτη*.

Καὶ ἡ τελευταία στροφή, ἡ ὁποία ἴσως εἰς μερικοὺς φαίνεται ὑπερβολικὴ, ἐξ αἰτίας ἰδίως τῆς φράσεως : «Καὶ τὰ σπήλαια τῆς γῆς ἐβάδουν Κανάρη», εἶναι φυσικωτάτη. Ἀσφαλῶς ὁ ποιητὴς ἐδῶ

προσωποποιεῖ τὴν ξηράν, ἡ ὁποία συμμετέχει καὶ αὐτὴ εἰς τὴν ἀποθέωσιν τοῦ ἥρωος. Ἀλλὰ μὲ πόσῃν τέχνῃν λέγει τὰ σ π ἡ λ α ι α τῆς γῆς, καὶ ὄχι ἡ γῆ. Ἔτσι παρουσιάζει τὴν ἐπανάληψιν τῆς λ. Κανάρη ὄχι ὡς ὑπερφυσικόν τι καὶ παράλογον (= παρὰ τὴν λογικὴν), ἀλλ' ὡς ἡχώ, ὡς ἀντήχσιν τῆς πρώτης ζητωκραυγῆς, τὴν ὁποίαν πιστὰ ἀποδίδουν τὰ σπῆ-λαια τῆς ξηρᾶς.

22. Ἐνδιαφέρον θὰ ἦτο νὰ γνωρίζωμεν, ἄρᾳ γε ὁ Κανάρης ἀντελαμβάνετο τὴν ἔμορφιὰ καὶ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ὕμνου, τὸν ὁποῖον συνέθεσε δι' αὐτὸν ὁ Κάλβος, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ περὶ αὐτοῦ ποιήματα τῶν ἄλλων ποιητῶν ; Καὶ ἀφοῦ ἔζησε 50 καὶ πλέον χρόνια μετὰ τὴν σύνθεσιν τῆς ᾠδῆς, ἄλλα δὲ 40 ὁ Κάλβος, ἐζήτησε ἄρᾳ γε νὰ γνωρίσῃ καὶ προσωπικῶς τὸν ποιητὴν ; Ἦλθε ποτὲ εἰς συνάφειαν μαζί του ; Ὑπάρχει ἄρᾳ γε τίποτε εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς οἰκογενείας Κανάρη διὰ τὰς σχέσεις τοῦ Κανάρη μὲ τὸν Κάλβον ;

23. Διὰ νὰ ὁλοκληρωθῇ ἡ ὅλη εἰκὼν τῆς διδασκαλίας δὲν κρίνω ἄσκοπον νὰ παραθέσω τὰ πρακτικὰ τῆς κριτικῆς, ἡ ὁποία ἐγένετο ἔπειτα ἀπὸ τὸ μάθημα :

« Μετὰ τὸ πέρασ τῆς διδασκαλίας ὁ κ. Νικ. Βλάχος, Διευθυντὴς τοῦ Διδασκαλείου, ἔδωσε τὸν λόγον εἰς τὸν διδάξαντα καθηγητὴν πρὸς δικαιολογίαν τῆς διδακτικῆς πορείας, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησεν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ.

Ὁ κ. Σαρκῆς λέγει ὅτι ἡ πορεία τῆς διδασκαλίας ἦτο σαφής, ὥστε δὲν εἶναι ἀνάγκη ν' ἀπασχολήσῃ περὶ αὐτῆς τοὺς συναδέλφους. Κατόπιν δὲ τῆς ἐκ τῆς μακρᾶς διδασκαλίας του καταπονήσεως καὶ αὐτοῦ τούτου καὶ τῶν ἀκροατῶν νομίζει ὅτι καλὸν εἶναι νὰ ἀναβληθῇ καὶ ἡ ἀνάγνωσις μιᾶς μελέτης, τὴν ὁποίαν ἔχει παρασκευάσει σχετικῶς μὲ τὴν μεθοδικὴν τῆς διδασκαλίας τῶν Νέων Ἑλληνικῶν, — ἐφ' ὅσον εἴθισται οἱ ἐκάστοτε δημοσίᾳ διδάσκοντες νὰ συντάσσωσι σχετικὰς μελέτας καὶ νὰ ἀναγινώσκωσιν αὐτάς μετὰ τὸ πέρασ τῆς διδασκαλίας των —, ἐκτὸς ἐὰν ὑπάρχῃ ἀντίθετος γνώμη.

Κατόπιν τῆς προτάσεως ταύτης, τῇ εἰσηγήσει τοῦ κ. Διευθυντοῦ, ἀναβάλλεται ἡ ἀνάγνωσις τῆς μνημονευθείσης μελέτης δι' εὐθετώτερον χρόνον καὶ ἐπακολουθεῖ ἡ κριτικὴ περὶ τῆς διδασκαλίας.

Ταύτης ἡ πορεία, καθορισθεῖσα ἐν ἀρχῇ ὑπὸ τῶν ἰδίων τῶν μαθητῶν, εἶχε γραφῇ ἐπὶ τοῦ πίνακος ὑπὸ τοῦ διδάξαντος ὡς ἑξῆς :

1) Εἰσαγωγή.

2) Ἀνάγνωσις τῆς ᾠδῆς.

3) Τὸ περιεχόμενον αὐτῆς (Ἀπόδοσις εἰς πεζὸν λόγον — Ἀύσις ἀπο-οριῶν).

4) Ἐὰν εἶναι ὥραϊον τὸ ποίημα καὶ διατί :

α) αἱ ιδέαι τοῦ ποιητοῦ καὶ ἡ σύνδεσις αὐτῶν.

β) ἡ ἀνάπτυξις αὐτῶν :

1. Ἡ ἐνάργεια.

2. Ἡ ἀκουστικὴ ἐντύπωσις.

δ) Σύγκρισις με ἄλλα ὅμοια ποιήματα :

α) Μὲ τὸν Κανάρην τοῦ Β. Οὐγκώ.

β) Μὲ τὸ ποίημα τοῦ Ἀλεξ. Σούτσου.

ε) Κρίσις περὶ τῆς ἀναγνώσεως.

ζ) Γενικὴ κρίσις περὶ τοῦ ποιήματος.

η) Τελικὴ ἀνάγνωσις (γενομένη ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ διδάξαντος).

‘Ο κ. **Καγιαδάκης**, δόκιμος, ἀφοῦ ἐξέφρασε τὴν μεγάλην του εὐχαρίστησιν διὰ τὴν ὥραίαν διδασκαλίαν, παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἐπὶ τῆς ἀναγνώσεως κριτικὴ ἔπρεπε νὰ ἐπακολουθήσῃ εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν.

‘Ο κ. **Κοντρέλλης**, δόκιμος, ἀντιθέτως πρὸς τὸν κ. Καγιαδάκην, παρατηρεῖ ὅτι ἡ κριτικὴ ἐγένετο ὅτε ἔπρεπε νὰ γίνη, διότι διὰ τῶν προηγηθέντων ἐπετεύχθη ἡ πλήρης ἀναγνώρισις τῶν ἐσφαλμένως ἀναγνωσθέντων σημείων καὶ κατεβλήθη προσπάθεια πρὸς διόρθωσιν αὐτῶν, ἐπιτευχθείσης οὕτω εὐκόλως τῆς καλυτέρας ἀναγνώσεως.

‘Ο κ. **Σιούλας**, δόκιμος, εὐχαριστεῖ καὶ συγκαίρει τὸν διδάξαντα διὰ τὸν τύπον, τὸν ὁποῖον παρουσίασε ἐπεξεργασίας ποιήματος κατὰ βᾶθος καὶ πλάτος, ἀλλ’ ἐρωτᾷ : ἂν ἡ ἀνάγνωσις ἐγένετο εἰς τὴν ἀρχὴν ὑπὸ τοῦ διδάξαντος, δὲν θὰ διηκόλυνεν αὕτη τὴν κατανόησιν τοῦ ποιήματος ; — Μετὰ τοῦτο παρατηρεῖ ὅτι, ἐκτὸς τῶν ἀναλαβόντων τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ ποιήματος κατ’ οἶκον μαθητῶν, οἱ ἄλλοι μ. δὲν εἰργάζοντο.

‘Ο κ. **Ζούκης**, καθηγητὴς τοῦ Προτύπου Κλασσικοῦ Γυμνασίου, παρατηρεῖ ὅτι ἡ διδασκαλία, λόγῳ τοῦ παρατηρηθέντος κατ’ αὐτὴν ἀδιαπύτου ἐνθουσιασμοῦ τοῦ καθηγητοῦ καὶ τῶν μαθητῶν ἦτο πράγματι ἀξία συγχαρητηρίων. Εἰς μερικὰ μόνον σημεῖα καὶ ἰδίως εἰς τὰς παρουσιασθείσας ἀπορίας φρονεῖ ὅτι ἡδύνατο νὰ μὴ ἀπασχοληθῇ ἐπὶ πολὺ ἡ τάξις, ὡς π.χ. συνέβη μὲ τὴν προσπάθειαν πρὸς ἐξεύρεσιν τοῦ ὅτι σκοπὸς τοῦ ποιητοῦ ἦτο ὁ ὕμνος τοῦ Κανάρη, καὶ τὴν προσπάθειαν τὴν ἀφορῶσαν τὰς πρῶρας, αἰτίνας, ἐκτὸς τοῦ ὅτι κατηνάλωσαν πολλὴν ὥραν, ἦσαν καὶ ἐξεζητημέναι, διότι φρονεῖ ὅτι ἀναφορικῶς πρὸς τὸ πρῶτον, σκοπὸς τοῦ ποιητοῦ ἦτο ὁ ὕμνος τῶν πυρπολικῶν, πρὸς δὲ τὸ δεύτερον, ὅτι ὁ ποιητὴς ἤθελε νὰ εἴπῃ ὅτι ἐσώθησαν οἱ πυρπολῆται. Περαιτέρω λέγει ὅτι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀξίον ἰδιαίτερας ἐξάρσεως, εἶναι τὸ ὅτι ὁ διδάξας ἐπέστησε τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν εἰς τὴν μορφὴν τοῦ ποιήματος. Ἐπράξε δὲ ἄριστα μὴ ἐπιμείνειν εἰς τὸ ἡθοπλαστικὸν μέρος, διότι δὲν εἶναι αὐτὸ ὁ σκοπὸς τοῦ ποιήματος, ἀλλὰ ἡ ἀρμονία ἥχων καὶ ἡ ρυθμικὴ ἐναλλαγὴ καλολογικῶν ἐντυπώσεων.

Ἡ **δὲ Κόττου**, καθηγήτρια τοῦ Ε’ Ἑλληνικοῦ Σχολείου Θηλέων, εὐρίσκει τὴν ἀπόδοσιν ἐν πεζῷ ὡς πλαγίαν ὁδὸν ἐσφαλμένην διὰ τὴν διευκόλυνον τῆς ἐπεξεργασίας, καὶ θὰ ἤθελε νὰ γίνη ἡ ἐπεξεργασία εἰς τὴν μορφὴν τοῦ ποιήματος, ἀνευ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ πεζοῦ λόγου.

‘Ο κ. **Σαρχῆς** ἀπαντᾷ ὅτι διὰ τῆς ἀποδόσεως εἰς τὸ πεζὸν παρέχεται ἀφορμὴ, ἰδίως εἰς τὰ μεγάλα ποιήματα, ν’ ἀντιληφθῇ ὁ διδάσκων κατὰ πόσον κατενόηθη τὸ ποίημα ὑπὸ τῶν μαθητῶν. Ἡ ὥδῃ, ὅπως ἐφάνη ἀπὸ τὰς ἀναγνωσθείσας ἐργασίας, εἶχε παρανοηθῇ εἰς ἀρκετὰ σημεῖα, τὰ ὁποῖα παρετήρησαν ἀμέσως οἱ ἄλλοι μαθηταί. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ δι-

δεται ἀφορμή πρὸς πλήρη ἐνδιαφέροντος συζήτησιν, ἐνῷ ἄλλως ἡ ἐπεξεργασία θὰ ἦτο ξηρά καὶ μονότονος.

Ἡ δνὶς Κόττον, δευτερολογούσα, λέγει ὅτι ἡδύνατο ὁ κ. Σ. νὰ ἡρώτα ποῖα τὰ ὠραιότερα σημεῖα τοῦ ποιήματος καὶ ποῖα τὰ ἀσθενέστερα, καὶ ἔτσι ν' ἀρχίσῃ τὴν ἐπεξεργασίαν· διότι ἀδικεῖται τὸ ποίημα εἰς τὸ πεζόν.

Ὁ κ. Σαρῆς ἀπαντῶν λέγει ὅτι ἡ πείρα ἀποδεικνύει ὅτι εἰς ἓνα λογοτέχνημα πολλὰ τμήματα οἱ μαθηταὶ τὰ παρέχονται πολλάκις, χωρὶς νὰ τὰ ἐννοήσουν. Διὰ τῆς γραπτῆς ἀποδόσεως εἰς τὸ πεζὸν τὸ ποίημα ἐξετάζεται μετὰ προσοχῆς καὶ βαθύτητος, ἐρευνᾶται ἡ ἀλληλουχία τῶν νοημάτων, αἱ φράσεις, αἱ ὁποῖαι ἐνίστε παραλείπονται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, συμπληρῶνται ἀπὸ τοὺς μαθητάς, κτλ.

Περαιτέρω τονίζει ἐν σχέσει μὲ τὸ λεχθὲν ὅτι ἡ τάξις ἀπασχολήθη πέραν τοῦ δέοντος μὲ λεπτομερείας, ὅτι πράγματι εἶναι ἀναλυτικὸς καὶ δὲν δέχεται τὸ ὑποστηριζόμενον ὑπὸ τινος σχολῆς ὅτι ἓνα ποίημα ὁμιλεῖ μόνον του καὶ διὰ τὴν ἀπόλαυσιν αὐτοῦ ἀρκεῖ ν' ἀναγνώσῃ αὐτὸ μὲ ἔξαρσιν ὁ διδάσκων μίαν φορὰν καὶ νὰ λέγῃ ἔπειτα εἰς τοὺς μαθητάς «Πηγαίνετε!». Εἰς τὰ περισσότερα ἐκ τῶν ποιημάτων, ἐὰν δὲν γίνῃ ἀνάλυσις, καὶ βαθεῖα μάλιστα ἀνάλυσις, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι τὰ κατενόησαμεν καὶ τὰ ἀπολαύομεν ὅσον πρέπει.

Μόνον ὅταν ἐρμηνεύσωμεν τελείως ἓνα ποίημα, ὅταν τὸ ἐννοήσωμεν εἰς δέξιν του τὰς λεπτομερείας, ἡμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ ἀναδημιουργοῦμεν μαζί μὲ τὸν ποιητὴν, τὸ κάνομεν ἰδικόν μας, καὶ τὸ ζῶμεν καὶ τὸ χαίρομεθα. Ἡ ᾠδὴ αὕτη τοῦ Κάλβου, τὰ Ἑφάιστεια, εἶναι πρᾶγματι ὠραιοτάτη καὶ ἐνθουσιωδεστάτη, ἀλλὰ ἐπιτρέψατέ μου νὰ νομίζω ὅτι ἡ καλλιτεχνικὴ ἀπόλαυσις ἀπὸ αὐτὴν καὶ ὁ θαυμασμὸς πρὸς τὸν ποιητὴν μόνον διὰ τῆς βαθείας ἀπὸ πάσης πλευρᾶς ἀνάλυσεως, ὅπως ἦτο ἡ γενομένη ἀπόψε, δύναται νὰ γεννηθῇ. Ἡ ἀνάλυσις εἰς ἓνα λογοτέχνημα θὰ δείξῃ τὴν ἀξίαν ἢ μηδαμινότητα αὐτοῦ. Φόβος νὰ τὸ καταστρέψῃ ἡ ἀνάλυσις, ὅπως λέγουν οἱ συνθετικοί, δὲν ὑπάρχει ποτέ, ἐὰν εἶναι ἀληθινὸν καλλιτέχνημα. Ἰσα-ἴσα αὕτη θ' ἀναδείξῃ τὰς ἀρετάς του. Ἐὰν δὲν εἶναι, ἔ, τότε ἡ ἀνάλυσις θὰ τὸ ἐκμηδενίσῃ. Οὕτω, ἐπὶ παραδείγματα, τὸ ὁμοίου περιεχομένου μὲ τὰ Ἑφάιστεια τμήμα τῆς Τουρκομάχου Ἑλλάδος τοῦ Ἄλ. Σούτσου, τὸ ὁποῖον ἐδόθη εἰς τοὺς μαθητάς πρὸς σύγκρισιν, ἴσως ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται εἰς τινὰς ὥραιον, διότι ἔχει κάποιαν μεγαλοπρέπειαν, γοργὸν σφικτοδεμένον ρυθμὸν καὶ πλουσίαν ὁμοιοκαταληξίαν, ἀλλὰ, ἐὰν ἀποπειραθῇ κανεὶς νὰ τὸ ἀναλύσῃ, βλέπει ὅτι εἶναι φλύαρος πεζολογία, καταντῶσα ἐνίστε εἰς τὸ παιδαριῶδες.

Ὁ κ. Διευθυντὴς τοῦ Διδασκαλείου συμφωνεῖ μὲ τὸν κ. Σ., διαφωνῶν μόνον διὰ τὴν κατάχρησιν, ἥτις ἐγένετο κατὰ τὴν ἀπόδοσιν εἰς τὸ πεζόν.

Ὁ κ. Σαρῆς συνεχίζων λέγει ὅτι ὁ πρῶτος καὶ ὁ δεύτερος ἐκ τῶν ἀποδοσάντων τὸ ποίημα εἰς τὸ πεζὸν εἶχον σφάλματα, τὰ ὁποῖα προεκάλεσαν συζητήσιν καὶ διωρθώθησαν ὑπὸ τῶν ἄλλων, τὸ τρίτον δὲ ἡ σχετικὴ ἐργασία ἦτο ἀνωτέρα τῶν δυνάμεων μαθητοῦ Πρακτ. Λυκείου. Ἡ ὥρα, ἡ ὁποία ἐπέρασε διὰ νὰ τὴν ἀκούσωμεν, δὲν νομίζει ὅτι κατηναλώθη ἐπὶ ματαίῳ. — Σχετικῶς μὲ τὴν παρατήρησιν τοῦ κ. Καγιαδάκη λέγει ὅτι ὁ κ.

Κουτρέλλης ἀπήντησε καλῶς ἀντ' αὐτοῦ· διότι ἂν ἡ κριτικὴ τῆς ἀναγνώσεως ἐγίνετο εὐθὺς μετ' αὐτήν, καὶ πολὺν χρόνον θὰ κατηνάλισκε, καὶ δὲν θὰ ἐπετύγγανε, ἐν τῷ, μὲ τὴν γενομένην ἐν τῷ μεταξύ διευκρίνισιν τῶν νοημάτων καὶ τὴν διόρθωσιν τῶν ἐσφαλμένων ἀντιλήψεων, φυσικὸν ἐπακολούθημα ἦτο οἱ μαθηταὶ μόνοι τῶν ν' ἀντιλαμβάνονται πῶς ἔπρεπε ν' ἀναγνωσθῶσιν αἱ διάφοροι στροφαί. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ποιήματος ἐν ἀρχῇ ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ διδάσκοντος, ὅπως ὑποστηρίζουν μερικοὶ, δὲν ἀσπάζεται, διότι νομίζει ὅτι ἔτσι παρακωλύεται ἡ αὐτενέργεια τῶν μαθητῶν. Ἡ ὥραία ἀνάγνωσις δὲν εἶναι ἔργον δύσκολον. Ὅταν ἐννοήσῃ τὸ κείμενον ὁ μαθητὴς, εἴτε ἀρχαῖα ἑλληνικὰ εἶναι, εἴτε νέα, εἴτε ξένη γλῶσσα, μόνος του θὰ ἀντιληφθῇ καὶ πῶς πρέπει νὰ ἀναγνώσῃ. Ἀπλὴ καθοδήγησις τοῦ διδασκάλου ἄρκει. Τοῦτο ἐφάνη σαφῶς καὶ ἀπόψε, ὅτε πολλὰ τμήματα τῆς ψῆδης, ἀφοῦ κατενοήθησαν καλῶς, ἀνεγνώσθησαν ἄριστα ὑπὸ τῶν μαθητῶν. Ἐὰν δὲ ἀνέγνωσεν ὁ ἴδιος ἐν τέλει τὸ ὅλον ποίημα, τοῦτο ἔκαμε διότι διὰ τὴν τελείαν ἀνάγνωσιν χρειάζεσθαι μετὰ τὴν ὁλοσχερῇ κατανόσιν ἀσκησις, τὴν ὁποίαν δὲν εἶχον καμὲι οἱ μαθηταί, καὶ ἤθελε νὰ φύγῃ τὸ ἀκροατήριον (καὶ οἱ μαθηταὶ καὶ οἱ συνάδελφοι), ὥστερα ἀπὸ τόσης ὥρας ἀσχολίαν μὲ τὸ ἔργον τοῦ ποιητοῦ, μὲ τὸ ἄκουσμα μιᾶς ὅσον τὸ δυνατόν ἀρίστως ἀναγνώσεως, ἡ ὁποία νὰ παρουσιάσῃ, ὅσον τοῦ ἐστάθῃ δυνατόν, ἀναγλύφους τὰς καλλονὰς τοῦ ποιήματος. — Ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ψῆδης ἐπιμένει ὅτι εἶναι ὕμνος πρὸς τὸν Κανάρην. Ἀπὸ ὅλους τοὺς πυρπολητὰς ὁ γνωστότερος ἦτο ὁ Κανάρης καὶ φυσικὸν ἦτο ὁ Κάλβος αὐτὸν νὰ ὑμνήσῃ. Ἡ πυρπόλησις δὲ ὑπ' αὐτοῦ τῆς ναυαρχίδος τὸ 22 δὲν ἦτο ἀπλὴ καταστροφή ἐνὸς δικρότου, ἀλλὰ, ὡς ἐκ περιστάσεως ἐπετελέσθη, εἶχε πολὺ γενικωτέραν σημασίαν καὶ διὰ τοὺς Ἑλληνας καὶ διὰ τοὺς φίλους καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν. Ἐπειτα τὸ φωνάζει τὸ κείμενον. Ἐὰν ὁ ποιητὴς ἤθελε νὰ ὑμνήσῃ τὰ πυρπολικά ἐν γένει, ἔπρεπε νὰ μὴ ὑπάρχουν αἱ δύο τελευταῖαι στροφαὶ μὲ τὴν μεγαλειώδη ἑξαρσιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Κανάρη, ἔπρεπε νὰ μὴ ὑπάρχῃ τὸ ἔν ας Ἑλληνην, τὸ ἄς ἐκ βῆ αὐτὸς, κτλ. — Τέλος, ἀπαντῶν εἰς τὴν παρατήρησιν ὅτι δὲν εἰργάζοντο ὅλοι οἱ μαθηταὶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν, ὁμολογεῖ ὅτι πράγματι μερικοὶ δὲν ἔλαβον ἐνεργὸν μέρος, διότι ἀσφαλῶς εἶχον καταληφθῇ ὑπὸ δειλίας ἐνώπιον τόσοσιν κόσμον, καὶ ὅχι ἀπὸ ἑλλειψιν προθυμίας. Βέβαια ἡ τάξις δὲν παρουσιάζει ὅλην τὸν ἴδιον ἐνδιαφέρον διὰ τὰ Νέα Ἑλληνικά, ἀλλὰ γενικῶς εἶναι πολὺ εὐχαριστημένος ἀπὸ αὐτῆν. Ἐπειτα πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι εἶναι μαθηταὶ Πρακτικοῦ Λυκείου καὶ ὄχι Κλασσικοῦ Γυμνασίου. Οὗτοι εἰσερχόμενοι εἰς τὸ Λύκειον ἔχουν πολὺ ὀλιγωτέρας ὥρας εἰς τὰ φιλολογικὰ μαθήματα ἀπὸ τοὺς μαθητὰς τῶν ἀντιστοίχων τάξεων τοῦ Κλασσικοῦ Γυμνασίου, ἐπομένως ἡ Δ' τοῦ Λυκείου ἀντιστοιχεῖ κατ' οὐσίαν πρὸς τὴν Β' ἢ Γ' τοῦ Κλασσ. Γυμνασίου ὡς πρὸς τὰ μαθήματα ταῦτα. Ἡ προσοχὴ τῶν παιδιῶν αὐτῶν εἶναι κυρίως ἐστραμμένη πρὸς τὰ Φυσικομαθηματικά. Τὸ Σχέδιον ἐπίσης τοὺς ἀπασχολεῖ πολλὰς ὥρας· διότι ὁ ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῶν πλείστων ἐξ αὐτῶν εἶναι νὰ ἐπιτύχουν εἰς τὰς ἐξετάσεις τοῦ Πολυτεχνείου, καὶ νὰ γίνουν πολιτικοὶ μηχανικοὶ ἢ μηχανολόγοι ἢ ἀρχιτέκτονες. Καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τῶν ἀνωτέρω ὁ κ. Σ. ἐπιδεικνύει

θαυμάσια ἀρχιτεκτονικά καὶ ἄλλα σχέδια, γενόμενα ὑπὸ τῶν μαθητῶν αὐτῶν ἀπὸ τοῦδε. Διὰ τοῦτο, καταλήγει, πρέπει νὰ εἰμεθα πολὺ εὐχαριστημένοι διότι ὑπάρχει ἱκανὸν ποσοστὸν ἐξ αὐτῶν, τὸ ὁποῖον δεικνύει πραγματικῶς ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον εἰς τὸ μάθημα τῶν Νέων Ἑλληνικῶν.

Ὁ κ. Παλαιολόγος, ἐκπαιδευτικὸς σύμβουλος, λέγει ὅτι ἡ ἐργασία τοῦ κ. Σ. ἐπροξένησεν εἰς αὐτὸν μεγίστην ἐντύπωσιν. Ἦτο τόσοσιν πολυμερῆς, πολυσχιδῆς καὶ βαθεῖα, ὥστε μόνον νὰ ἐξαρθῇ εἰς τὸ ἔπακρον εἶναι ἀξία. Ἐχει ἀκούσει, λέγει, πολλὰς διαλέξεις περὶ ποιητῶν, ἀλλὰ ἀπὸ καμμίαν ἐξ αὐτῶν δὲν ἀπέκτησε τοιαύτην εἰκόνα, οἷαν ἀπὸ τὴν τρίωρον αὐτὴν διδασκαλίαν, λόγῳ τῆς λεπτομεροῦς ἀναλύσεως τοῦ πλούτου τῶν ἰδεῶν τοῦ ποιητοῦ, αἵτινες παρουσιάσθησαν ἐν ἀπάσῃ τῇ αἰγλῇ των. — Φυσικὰ διαφωνία δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ νὰ ὑπάρξῃ ὅσον ἀφορᾷ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν μεθοδικήν. Διὰ τὸ ζήτημα τῆς ἀναγνώσεως ἔχει τὴν γνώμην ὅτι εἰς τὰς κατωτάτας τάξεις καλὸν θὰ ἦτο νὰ ἀναγινώσκῃ ὁ ἴδιος ὁ διδάσκαλος, ἀλλ' εἰς τὰς ἀνωτέρας ἡ ἀναγνώσις τοῦ διδασκάλου νὰ τίθεται ὡς ἐπιστέγασμα τοῦ ὅλου. — Ὡς γενικὴν δὲ σύστασιν κάμνει νὰ κρατῶνται ἐνίῳτε τὰ ἡνία τῶν μαθητῶν, διότι δύνανται οὗτοι νὰ συζητοῦν ἐπ' ἅπειρον. Ἀκριβῶς δὲ διὰ τὸν λόγον τοῦτον πρέπει νὰ καθορίζεται ἐκ τῶν προτέρων ἡ σπουδαιότης τῶν συζητητέων σημείων. — Πάντως ἡ γενομένη ἐργασία ἦτο ἐξαιρετικὴ εἰς πρωτοτυπίαν, ἐφευρετικότητα, ὑπομονὴν καὶ ἐπιμονήν. Ἦτο δὲ πραγματικὴ ἐργασία αὐτεργείας. Ἡ τάξις εἰργάσθη εἰς πραγματικὸν Σχολεῖον Ἑργασίας. Δὲν ὑπῆρξαν δὲ αὐτοσχεδισμοί. Ὅλα εἶχον ἀπὸ πρὶν μελετηθῇ μὲ ἐπιμέλειαν καὶ ἀγάπην ἀπὸ τοὺς μαθητάς, καὶ αἱ ἀπορίαι καὶ αἱ ἐξηγήσεις, αἵτινες ἐδόθησαν, ἐδόθησαν ἀπὸ τοὺς ἰδίους τοὺς μαθητάς, κατόπιν ἰδίας ἐρεῦνης καὶ ἐκτιμήσεως τῶν πραγμάτων. — Σχετικῶς μὲ τὸ ζήτημα τῆς ἀποδόσεως εἰς τὸ πᾶν παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς : Βεβαίως, προκειμένου περὶ ποιήματος, προτιμότερον θὰ ἦτο νὰ ἀποδίδεται τοῦτο πάλιν μὲ ποιητικὸν κάπως λόγον, ἂν ὑπῆρχεν ἡ πρὸς τοῦτο δεξιότης. Ἀλλ' ἡ ἐνέργεια τοῦ κ. Σ. ἦτο ἀρκετὰ σκόπιμος, λόγῳ τοῦ πλούτου τῶν ἰδεῶν τοῦ ποιήματος καὶ ἀρκετῶν σκοτεινῶν ἐκ πρώτης ὄψεως σημείων αὐτοῦ. Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα αὐτὸ χρειάζεται ἐπιφυλακτικότης. — Πάντως πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ ἀποτέλεσμα, τοῦτέστιν ὅτι εἰργάσθησαν οἱ μαθηταὶ ἐπὶ τρεῖς καὶ πλέον ὥρας, ἔκαμαν λεπτοτάτας παρατηρήσεις καὶ κριτικὰς καὶ δὲν ἠρθάνθησαν βάρους. Διὰ τοῦτο ἡ ὅλη κρίσις του συνοψίζεται εἰς συγχαρητήρια τόσοσιν πρὸς τὸν διδάξαντα, ὅσον καὶ πρὸς τοὺς μαθητάς.

Ὁ κ. Διευθυντὴς τοῦ Διδασκαλείου εὐχαρίστησεν τὸν κ. Σ., διότι παρέσχε τὴν εὐκαιρίαν μιᾶς καλαισθητικῆς ἀπολαύσεως καὶ διότι ἡ διδασκαλία του ὑπῆρξε πολὺ ἐπιτυχής. Προσθέτει δὲ ὅτι διαφοραὶ ἀντιλήψεις μεθοδικαὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀμαυρώσουν τὴν ἐντύπωσιν, τὴν ἀποκομισθεῖσαν ἐκ τοῦ συνόλου τῆς γενομένης διδασκαλίας».

24. Τσελεπῆς Ἰω., διδάσκ. τῶν μαθηματικῶν εἰς τὸ Γυμνάσιον τῆς Χίου.

25. Τὸ Βουνάκι, καθὼς καὶ τὰ ἄλλα κατόπιν, εἶναι χωρία τῆς Χίου.

26. Ποίημα ἀπὸ 54 δεκαπεντασυλλάβους, ὁμοιοκαταληκτοῦντας ἀνὰ δύο, ἐξ ἀφορμῆς τοῦ θανάτου τοῦ Κανάρη, ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ περιοδικὸν Ἑστία (9 Ὀκτ. 1877) καὶ ὁ Βαλαωρίτης. Τοῦτο περιλαμβάνεται εἰς τὸν

β' τόμον τοῦ *Βίου καὶ τῶν Ἔργων* αὐτοῦ (βιβλιοθ. Μαρασλή) σελ. 229 κ.ε.

Εἰς τὸ ἴδιον περιοδικόν, ὀλίγον προηγουμένως (7 Αὐγ. 1877), εἶχε δημοσιεύσει ποίημα *Πρὸς τὸν Κανάρην*, ἀπὸ 20 ἐξαστίχους στροφάς, ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀναλήψεως ὑπ' αὐτοῦ τῆς πρωθυπουργίας, καὶ ὁ *Ἀλέξανδρος Βυζάντιος*. Εἰς αὐτό, εἰς τὰς στροφάς 7—14, περιγράφεται τὸ κατόρθωμα τῆς Χίου.

Ἄς προστεθῇ ἐδῶ ὅτι καὶ ὁ *Κ. Γ. Καρυωτάκης* ἔγραψε σονέττο *Κανάρης* μὲ πεντασυλλάβους στίχους (*Ἐλεγεία καὶ Σάτιρες*, 1927, σελ. 50). Τοῦτο ἔλαβε τὴν τιμὴν νὰ περιληφθῇ εἰς τὰ Νεοελλ. Ἀναγνώσματα τῆς Κόττου διὰ τὴν Α' τάξιν τῶν ἑξῶν Γυμνασίων (1931).

27. Ὡφέλιμοι καὶ ἀποδοτικαὶ ἐργασίαι συγκρίσεως διὰ τοὺς μαθητὰς εἶναι καὶ αἱ ἑξῆς :

α) Νὰ συγκριθοῦν τὰ Ἠφαίστεια μὲ τὴν ᾠδὴν Εἰς τὸν Ἱερὸν Λόχον (ἧς ἐξετασθῇ ἰδίᾳ, ἐὰν πρόκειται διὰ μαθητὰς μεγάλων τάξεων, ἐὰν ὁ ποιητὴς ἐπέτυχεν νὰ ἑναρμονίσῃ ἰδέαν (περιεχόμενον) καὶ μορφήν εἰς τὸ ἕνα καὶ εἰς τὸ ἄλλο ποίημα).

β) Νὰ ἐξετασθῇ πῶς ἐχειρίσθη τὴν ἱστορικὴν ὕλην εἰς τὴν πρώτην πολιωρικὴν τοῦ Μεσολογγίου ὁ Σολωμός καὶ πῶς ὁ Κάλβος εἰς τὴν ἐκδίκησιν τοῦ Κανάρη.

γ) Νὰ συγκριθῇ ὁ Ἀθανάσιος Διάκος τοῦ Βαλαωρίτη (ἐάν, ἐννοεῖται, ἔχει διδαχθῇ προηγουμένως ὅπως πρέπει τὸ ποίημα) μὲ τὰ Ἠφαίστεια. Ἐπέτυχεν ὁ ἐπιδιωχθεὶς ἀπὸ τὸν Βαλαωρίτην σκοπός :

Δ'. Εἰς ΔΟΞΑΝ.

1. Ὁ ἴδιος ὁμῶς πάλιν εἰς τὴν *Ἀποδημίαν τοῦ Τσαΐλδ Χάρολδ* (δηλ. αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, ἄσμα γ', στρ. 11) εἶπε : « Ποίος ἡμπορεῖ νὰ ἴδῃ τὸ ἄστρον τῆς Δόξης, τὸ ὁποῖον ἀκτινοβολεῖ ἐπάνω ἀπὸ τοὺς κρημνοὺς τῆς φιλοδοξίας, καὶ νὰ μὴ ριφθῇ διὰ νὰ τοὺς ὑπερπηδήσῃ ; »

2. Ὁ Κάλβος ὁμῶς γενικῶς, ἀλλ' ἀσφαλῶς ἔχει ὑπ' ὄψιν του τοὺς ὑποδουλωμένους, οἱ ὁποῖοι σιγὰ-σιγὰ συνηθίζουσιν εἰς τὴν δουλείαν, χάνουν κάθε εὐγενὲς συναίσθημα (!) καὶ οὔτε συλλογίζονται ὅτι πρέπει κάποτε

(!) Πρβλ. *Ὀμήρου* ρ, 324—5.

ἡμῖς γὰρ ἀρετῆς ἀποαῖνυται εὐρύοπα Ζεὺς
ἀνέρος, εὖτ' ἂν μιν κατὰ δούλιον ἡμαρ ἔλῃσιν.
καὶ τὸ τοῦ *Θεόγνιδος* :

Οὔποτε δουλείῃ κεφαλὴ ἰθεῖα πέφυκεν,
ἀλλ' αἰεὶ σκολιὴ καὶ χένα λοξὸν ἔχει.
Οὔτε γὰρ ἐκ σκίλλης ρόδα φύεται οὐδ' ὕακινθος,
οὔτε ποτ' ἐκ δούλης τέκνον ἐλευθέριον.

ν' ἀγωνισθῶν διὰ τὴν ἀνάγκησιν τῆς ἐλευθερίας των. Ἐνδιαφέρονται μόνον νὰ φάγουν, νὰ κοιμηθῶν, νὰ ζήσουν. Ἀγάπην οὔτε πρὸς τοὺς συγγενεῖς αἰσθάνονται, οὔτε πρὸς τοὺς φίλους, οὔτε πρὸς τοὺς συμπολίτας των. Ἄς πᾶνε νὰ πνιγοῦνε ὅλοι, ἄς τοὺς μαστιγώνουν, ἄς τοὺς ἀρπάξουν τὴν περιουσίαν, τὰ τέκνα, τί μὲ νοιάζει ἐμένα; Σκλάβοι εἴμεθα ὅλοι. Ἐγὼ τὸ σαρχίον μου νὰ σώζω, καὶ ἔχει ὁ Θεός. Αἱ ἀτυχίαι τῶν συνανθρώπων των οὔτε τὴν συμπάθειάν των κινοῦν, οὔτε τὸν οἰκτὸν των.

Τοιαύτας ιδέας διὰ τοὺς ὑποδούλους Ἑλλήνας εἶχον διατυπώσει οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς περιηγητάς, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐπισκεφθῇ κατὰ διαφόρους καιροὺς τὰς ἑλληνικὰς χώρας πρὶν ἀπὸ τὸ 1821 (ἐλάχιστοι, ὡς π.χ. ὁ Ἀμβρόσιος Διδότος, ὁ Σουαζέλ Γκουφιέ, καὶ ἓνας δύο ἄλλοι, ἔκαμαν ἐξαίρεσιν), καθὼς καὶ αὐτὸς ὁ Βύρων εἰς τὸ μνημονευθὲν ποίημά του *Ἡ ἀποδημία τοῦ Τσαίλδ Χάρολδ*, τὸ ὁποῖον ἤρχισε νὰ γράφῃ τὸ 1809 εἰς τὰ Ἰωάννινα, καὶ τὰ δύο πρῶτά του ἔσματα ἐδημοσίευσεν τὸ 1811 εἰς τὸ Λονδὶνον. Εἰς τὸ β' ἔσμα γράφει :

Στρ. 73. Ὡραία Ἑλλάς! Ἀξιοθρήνητον λείψανον ἀρχαίας δόξης! Ἀλίμονον! Δὲν ὑπάρχεις πλέον, καὶ ὅμως εἶσαι ἀθάνατος· μολονότι ξεπεσμένη, εἶσαι ὅμως ἀκόμη μεγάλη. Ποῖος θέλει ὀδηγήσῃ τὴν τῶρα τὰ σκορπισμένα παιδιὰ σου, ποῖος θέλει ἐξαλείψῃ τὰς συνηθείας τόσον μακροχρονίου σκλαβιάς; Ἀλίμονον! Δὲν ὑπάρχουσι πλέον ἐκεῖνοι οἱ Ἑλληνες, οἱ ὁποῖοι, βαδίζοντες μετὰ βῆμα στερεὸν εἰς βέβαιον θάνατον ἀπέθανον ἐνδόξως εἰς τὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν! Ὡ Ἑλλάς! Ποῖος πολεμιστὴς θέλει ἐμπνευσθῇ τῶρα μετὰ τὸ ἥρωικόν θάρρος ἐκείνων; Ποῖος θὰ εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος, πηδῶν ἀπὸ τὰς ὄχθας τοῦ Εὐρώτα, θὰ σέ φωνάξῃ νὰ ἔβγῃς ἀπὸ τὴν χώραν τοῦ θανάτου;

Στρ. 74. Ὡ πνεῦμα τῆς Ἐλευθερίας! Ὅτε ἐσυντρόφευες τὸν Θρασύβουλον καὶ τοὺς πιστοὺς του Ἀθηναίους εἰς τὰ ὑψώματα τῆς Φυλῆς, ἤμποροῦσες ποτὲ νὰ προβλέψῃς τὸ ντροπίασμα καὶ τὴν συμφορὰν ποὺ ἀσχημίζουν σήμερα ὅλες τὶς ἐμορφίαι τῶν πρασινόχρωμων κάμπων τῆς Ἀττικῆς; Δὲν ἀλυσσοδένουν πιά τριάκοντα τύραννοι τοὺς ἀπογόνους τοῦ Θρασυβούλου· ἀλλ' ὁ πιὸ ἐλεεινὸς Μουσουλμάνος ἤμπορεῖ νὰ τοὺς ἔχῃ γιὰ δούλους του. Μήπως τολμοῦν νὰ ἐπαναστατήσουν; Ὁχι! Τοὺς φθάνει μονάχα νὰ κατακτιῶνται μάταια τὸ χέρι ποὺ τοὺς παιδεύει. Δειλοὶ δοῦλοι, ποὺ τρέμουν ἀπὸ τὴ γέννησιν των ἕως τὸν τάφο, δὲν εἶναι ἄξιοι νὰ ὀνομάζωνται ἄνθρωποι».

Εὐτυχῶς εἰς τὰς σημειώσεις ποὺ ἀκολουθοῦν τὸ ποίημα, ὁ Βύρων, σὰν νὰ μετανοῇ, δεικνύεται ἐπιεικέστερος πρὸς τοὺς Ἑλλήνας.

Ἐν τούτοις τὰς ἰδίαις σκέψεσι ἐξέφρασε καὶ μετὰ δύο ἔτη, τὸ 1813, εἰς τὸ ποίημά του *Ὁ Γκιαούρ*, τοῦ ὁποίου παραθέτω τὺς σχετικὰς στίχους, (103 κέ.), κατὰ τὴν μετάφρασιν τῆς *Δικατερίνης Δοσίον* (1820—1856), ἡ ὁποία ἐδημοσιεῖθη τὸ 1857. (Νεώτεραι μεταφράσεις εἰς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν δὲν εἶναι τόσον σαφεῖς).

«Τῶν μεγάλων ἀνδρῶν μήτερ, κλεινὴ χώρα τῶν ἀνδρείων!
 Ἀπὸ τῶν βουνῶν τὰ ἄντρα ἦσο μέχρι τῶν πεδίων
 προμαχῶν ἐλευθερίας εἶτε δόξης μαυσωλείων!
 Νεκροθήκη ἡμιθέων! Αὕτη ἡ κατάστασίς σου;
 Ταῦτ' αἰψάνα τὰ μόνα ἐκ τῆς ἄλλοτε ζωῆς σου;
 Πρόσελθε, δειλὲ σὺ δοῦλε, τῶν ἀλύσεών σου φίλε,
 καὶ εἰπέ, δὲν εἶν' ἐκεῖναι αἱ ἀρχαῖαι Θερμοπύλαι;
 Καὶ τὸ κυανοῦν δὲ ὕδωρ, τὸ τὴν γῆν σου πέριξ πληττον,
 γόνε χαῖνε προπατόρων αὐτονόμων, ἀνικῆτων,
 λέγε, τίς ἡ παραλία, τίς ὁ σκόπελος ἐκεῖνος;
 Εἶν' ἡ θάλασσα, ὁ βράχος, ὁ λιμὴν τῆς Σαλαμῖνος!

Ἐγερθῆτε, ἐγερθῆτε! Ἀνακτήσατε γενναίως
 τὴν γῆν ταύτην, τῆς ὁποίας εἶναι ἄφθαρτον τὸ κλέος·
 εἰς τὴν τέφραν τῶν προγόνων εὖρετέ τινας σπινθήρας
 καὶ ἀνάψατ' εἰς τὰ στήθη ἐνθουσιασμοῦ κρατήρας·
 ὁ φιλόπατρις ἂν πέσῃ εἰς τὴν μάχην τῶν αἱμάτων,
 ὄνομα θά ἀποκτήσῃ φοβερὸν ὡς τ' ὄνομά των (=τῶν προγόνων)
 αἰωνίως τῶν τυράννων τὰς ψυχὰς κατασπαράττον·
 εἰς τὰ τέκνα του θ' ἀφήσῃ δόξαν καὶ ἐλπίδα τόσῃν,
 ὥστε ἀντὶ τῆς δουλείας θάνατον νὰ προτιμῶσιν.
 Ἀφοῦ ἡ Ἐλευθερία ἅπαξ πόλεμον κινήσῃ,
 μάχονται τὰ τέκνα, ὅταν ὁ πατὴρ των τελευτήσῃ,
 ὥστ' ἄργα εἶτε ταχέως αὕτῃ πρέπει νὰ νικήσῃ.
 Σὺ, Ἐλλάς, τοῦ λόγου (=τοῦτου) μάρτυς· τῆς λαμπρᾶς σου
 αἱ σελίδες ἀναγγέλλουν τὰς τοιαύτας ἀληθείας! | Ιστορίας
 Βασιλεῖς ἐνῶ ἀγνώστους πυραμίδας ἔχουν μόνον,
 βυθισμένοι εἰς τὸ σκότος κι' εἰς τὴν κόνιν τῶν αἰώνων,
 οἱ μεγάλοι ἥρωές σου, — ἂν καὶ τὸ ἐκ λίθου μνημα,
 ἡ ἀνδρυσθεῖσα στήλη, ἔγινε τοῦ χρόνου τρίμμα, —
 διαρκέστερον μνημεῖον ἔχουσιν οἱ δαφνηφόροι,
 τύμβον ἐνδοξον μέγαν, τῆς πατρίδος των τὰ ὄρη!
 Εἰς τὸν ξένον λέγ' ἡ Μοῦσα, αἱ ἀκρῶρειαι ἐκεῖναι,
 ὅτι ἀφθαρτον μνημεῖον ἀθανάτων ἀνδρῶν εἶναι!...

Τί νὰ εἴπῃ ὅστις ἔλθῃ εἰς αὐτὰς τὰς παραλίας;
 Τῶν ἀρχαίων ἡμερῶν σου δὲν εὕρισκει Ιστορίας,
 οὔτε θέμα ὡς τὸ πάλαι ἀνυψοῦν τὴν φαντασίαν
 καὶ τὴν Μοῦσαν περιφέρειν εἰς ἀψίδα οὐρανίαν,
 ὅτε γενεὰν σὺ εἴχες τοῦ ἐδάφους σου ἀξίαν.
 Καὶ τὴν σήμερον θά τρέφουν αἱ κοιλάδες σου καρδίας
 καὶ ψυχὰς ἐνθουσιῶδεις, πάλιν εἰς μεγαλουργίας
 τοὺς υἱούς σου δυναμένας νὰ κινήσουν· ὅμως τώρα
 αὐτοὶ ζοῦν καὶ ἀποθνήσκουν ὡς ἀνδράποδ' ἀχθοφόρα·
 εἶναι δοῦλοι, — καὶ τί λέγω; δοῦλοι δούλων τῶν ἐσχάτων,
 καὶ ἀναίσθητοι εἰς ὅλα, φίλοι τῶν κακουργημάτων,

Πᾶσα σήμερον κακία τὴν καρδίαν τῶν μολύνει
 ἱκανὴ ν' ἀφομοίωσιν τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὰ κτήνη·
 καὶ τῆς ἀρετῆς ἀκόμη στερημένοι τῶν ἀγρίων,
 κανὲν αἰσθημα δὲν ἔχουν ἢ γενναῖον ἢ ἀνδρείον·
 εἰς τοὺς γείτονας λιμένας πανουργία εἶναι ὅλος,
 κι' ἔγινε παροιμιώδης τοῦ Γραικοῦ παντοῦ ὁ δόλος.
 Κατὰ τοῦτο εἶναι ὀξύνοους, τοὺς ἀρχαίους ὁμοιάζει,
 ἀλλ' εἰς τοῦτο, τοῦτο μόνον, πρέπει τώρα νὰ κομπάζῃ.
 Ἄ φωνὴ ἐπὶ ματαίῳ θέλει τῆς ἐλευθερίας·
 νὰ ἐγείρῃ πνεῦμα φέρον πρό πολλοῦ δεσμὰ δουλείας·
 φεῦ! οἱ δοῦλοι φέρουν ὅλοι τὸν ζυγὸν μετ' ἀπαθείας.

Καὶ ὁ ἴδιος δὲ ὁ Κάλβος εἶχεν ἐκφράσει τὴν ἰδέαν ὅτι ἡ δουλεία
 ἀφαιρεῖ συνήθως κάθε εὐγενὲς αἰσθημα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον. Μία ψῆφός του,
 ἐπιγραφομένη *Εἰς τοὺς Ἰονίους*, τὴν ὁποίαν ἔγραψεν ἰταλιστὶ κατὰ τὸ
 1814, ἀλλὰ δὲν τὴν ἐδημοσίευσεν, ἀνευρέθη δὲ κατόπιν εἰς τὰ χειρόγραφα
 τοῦ Φωσκόλου, εἰς τὸν ὁποῖον τὴν εἶχε στείλει νὰ τὴν ἰδῇ, ἀρχίζει ἔτσι:
 «Δειλοί! Ποῖον ἔργον, ἢ ποῖαν γενναϊόψυχον ἰδέαν· ποῖαν, ὦ
 σκλάβοι, εὐσπλαγχνον πρᾶξιν εἶδε κανεὶς ἀπὸ σῶς; Ποῖαν ἀγάπην
 ἀγνὴν καὶ ἀληθῆ; (στ. 1—5). Καὶ κατωτέρω προσθετεῖ (στ. 121 κ.έ.) Ὁ ἄνθρωπος!
 Περισσότερον ἀπὸ τὸν χρόνον, ὁ ὕπνος μεταβάλλει τὴν καρδίαν!
 Καὶ δύστινος ἡ Ἱταλία αὕτη. . . ἄλλοτε ποτὲ, ὅταν εἶχε τὴν καρ-
 δίαν μεγάλην καὶ τὴν ψυχὴν θείαν, ὑπῆρξεν ὑπερήφανος βασιλίσσα.
 Καὶ τώρα τὴν βλέπεις σκλάβαν ἀπὸ τὸν πολὺν ὕπνον καὶ κατερρα-
 κωμένην. — Ἐπὶ τῶν δοξασμένων σου λειψάνων καθημένους ἀκούεις,
 ὦ Ἱταλία, τοὺς ποιητὰς νὰ τραγουδοῦν τοὺς ὕμνους τῶν παλαιῶν
 νικῶν καὶ νὰ κρούουν δακρυρρέουσας τὴν λύραν. Ἀλλὰ βλέπεις
 μωρὸς ὁ ὄχλος πῶς τοὺς κοιτάζει καὶ γελά· καί, κλίνων τὸ μέτω-
 πον δνειρεύεται ἡσυχίαν καὶ χρυσόν; (κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Γ.
 Ζώρα, Ν. Ἑστία, 1937 Α' σ. 565 κέ).

Περίεργος ὁ μεταφράσας γαλλιστὶ τὰς δέκα πρώτας ψῆδς *Stanislas
 Julien* ἀποδίδει τὴν 5ην καὶ 6ην στροφὴν εἰς τὸν εἰσακούοντα τὴν φωνὴν
 τῆς δόξης: «Sur cette mer profonde et orageuse, où le souffle en-
 nemi de la fortune promène en grondant ses ravages, l'amant de
 la gloire voit tous les jours la plupart des mortels ensevelis sous
 l'abîme, et pourtant l'entendez-vous jamais pousser de lâches gé-
 missements?» Τὸν παρέσυρε, φαίνεται, ἡ λ. παρὰ πονοῦντα. (Πα-
 ράπονον ἐρμηνεύει ὁ Κάλβος εἰς τὸ Λεξιλόγιόν του lamentation, cri
 plaintif, gémissment). — Περίεργότερον δὲ ἀκόμη ὁ *Κ. Παρορίτης*,
 (*Διδακτικὴ ἀνάλυσις εἰς τὰ λογοτεχνήματα τῶν Νεοελλ. Ἀναγνωσμάτων*
τῆς Ε' Γυμν. Παρορίτης - Ἀργυροπούλου, 1931, σ. 34) ἐρμηνεύει τὰς στρ.
 2—6 οὕτως: Ἡ φιλοδοξία δίδει πτερὰ εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν
 στολίζει μὲ τὴν δύναμιν νὰ μὴ κλαίῃ οὔτε ὅταν, κινδυνεύων ἀνὰ
 τοὺς ὠκεανούς χάριν αὐτῆς, ἀδυνατεῖ νὰ κλαύσῃ ἐπάνω εἰς τοὺς
 τάφους τῶν ἀποθνησκόντων συγγενῶν καὶ φίλων του». Καὶ κατω-

τέρω προσθέτει (σ. 35). Δὲν ἔβρεξε . . . δὲν ἐφίλησε = διότι πάντοτε ταξιδεύει.

3. Διὰ τὸν Ἀχιλλέα ἴδε τὴν ὑπ' ἀριθ. 42 σημ. εἰς τὸν Ἱερὸν Λόγον.

Τὸν ἥρωισμὸν τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων ὕμνει ὁ Κ. καὶ εἰς τὴν προμνησθεῖσαν καὶ κατὰ τὸ 1814 γραφεῖσαν ᾠδὴν *Εἰς τοὺς Ἰονίους*, μὲ τοὺς ἐξῆς στίχους (80—86):

Ἡ γῆ ἐκείνη . . . παρήγαγε τοὺς περιφήμους τριακοσσίους καὶ ἐκείνους, οἵτινες εἰς τὰ πεδία τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῶν Πλαταιῶν, μεταξύ τῶν ἀστραπῶν πολέμου, μὲ βοήν καὶ μὲ τὴν σπάθην τὰ πολλὰ περὶκὰ στρατεύματα ἀντιμετωπίζοντες, διέσπειραν, καὶ εἰς τὴν ἐλευθερίαν ἤνοιξαν τὸν δρόμον (μετ. Γ. Ζώρα, ἔνθ. ἀν. σ. 566β).

Καὶ ὁ Λεοπάρδης εἰς τὴν ᾠδὴν του *Εἰς τὴν Ἱταλίαν*, (γραφεῖσαν τὸ 1818, ἴδε περὶ αὐτῆς τὴν ὑπ' ἀριθ. 50 σημ. εἰς τὸν Ἱερὸν Λόγον) θέτει εἰς τὸ στόμα τοῦ Σιμωνίδου τοὺς ἐξῆς (84—87) στίχους:

Πανευτυχεῖς ἐσεῖς (=οἱ μαχηταὶ τῶν Θερμοπυλῶν), οἱ ὅποιοι προσεφέρατε τὰ στήθη σας εἰς τὰς ἐχθρικὰς λόγχας ἀπὸ ἀγάπην πρὸς ἐκείνην, ἡ ὁποία σὰς ἔφερεν εἰς τὸ φῶς, ἐσεῖς ποῦ ἡ Ἑλλάς σέβεται καὶ ὁ κόσμος θαυμάζει.

Ὁ Ἐ. Κριαρᾶς (περιοδ. *Γράμματα*, Ὀκτ. 1945, σελ. 203α) διατείνεται ὅτι τοὺς στίχους αὐτοὺς τοῦ Λεοπάρδη ἀπεμινήθη ὁ Κάλβος εἰς τὴν 12ην στrophὴν τῆς ᾠδῆς του *Εἰς Δόξαν* καὶ γενικώτερον νομίζει ἀναμφισβήτητο ὅτι ὁ Κάλβος γράφων τὴν ᾠδὴν του αὐτὴν ἀντλήσει τὴν ἔμπνευσή του ἀπὸ τὴν περίφημη ᾠδὴ *Εἰς τὴν Ἱταλίαν* τοῦ Λεοπάρδη. Ἀλλὰ τὸ μόνον κοινὸν καὶ εἰς τὰς δύο ᾠδὰς εἶναι ὅτι οἱ ποιηταὶ τῶν θέλουν νὰ παρακινήσουν καὶ οἱ δύο τοὺς συμπολίτας τῶν εἰς ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς πατρίδος τῶν, ἐξάπτοντες τὸν πρὸς τὴν δόξαν πόθον. Ὅλα τὰ ἄλλα, πλην τῆς συμπτώσεως μερικῶν φράσεων, εἶναι ὅλως διάφορα.

4. Καὶ ὁ Φώσκολος, ὁ διδάσκαλος καὶ προστάτης τοῦ Κ., εἶχε γράψει εἰς τὸ ποίημά του *Αἱ Χάριτες* (2, στ. 176—179). Μάταια ὁ Ὑμητός (=ἡ Ἑλλάς ὅλη) ξαναφωνάζει τίς Μοῦσαι ἀπὸ τὴν ἡμέρα, ποῦ, ἀκολουθώντας πάνω στὸ Αἰγαῖο κῆμα τὸ χορὸ τοῦ Ἑλικῶνα, πέταξαν οἱ θεῖες ὑπακούοντας στὸ ἐλεγεῖο (=τὸ λυπητερὸ τραγούδι) τοῦ Ἀπόλλωνα, ποῦφευγε (ἀπὸ τὴν ἡμέραν δηλ. κατὰ τὴν ὁποίαν μετὰ τὴν ἄλωσην τῆς Κων/πόλεως οἱ Ἕλληνες λόγιοι μετέφεραν τὰς Μούσας καὶ τὸν ἑλληνικὸν ἐν γένει πολιτισμὸν εἰς τὴν Ἱταλίαν). (Φωσκόλου *Αἱ χάριτες*, μετάφρ. Μ. Μινώτου, σελ. 109).

5. Κατὰ μίμησιν τῆς Μασσαλιώτιδος εἶχον συντεθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὰ προηγούμενα τῆς ἐπανάστασεως ἔτη πολλὰ θούρια, τὰ ὅποια, διὰ νὰ διαδίδωνται, φαίνεται, εὐκολώτερον, ἀπεδίδοντο εἰς τὸν Ρήγαν τὸν Βελεστινλήν. Ταῦτα, ψαλλόμενα κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ ἐπάνω εἰς τὴν μουσικὴν τοῦ μασσαλιωτικοῦ θουρίου, ἔγιναν ταχέως δημοτικώτατα καὶ ἐνέπνεον μέγιστον ἐνθουσιασμὸν εἰς τοὺς ὑποδούλους.

Ἰδοὺ ἕνα ἀπὸ αὐτὰ (τὸ ἐπῆρα ἀπὸ τὸν Παγρασσόν, ἀπάνθισμα τῶν ἐκλεκτοτέρων ποιημάτων τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ὑπὸ Π. Ματαράγκα, 1880, σελ. 4—5).

1

Δεῦτε, παῖδες τῶν Ἑλλήνων!
"Ἄνδρες, φίλοι τῶν κινδύνων,
ἡ πατρίς σᾶς προσκαλεῖ.
Σάλπιγξ τῆς Ἑλευθερίας
πανταχοῦ διαλαλεῖ:
«Τὰ ὅπλα λάβωμεν,
Ἕλληνες, ἄγωμεν!
Τὸ αἷμα τῶν ἐχθρῶν
ᾧς ρεύσῃ πρὸ ποδῶν.»

2

Ὁ Λυκοῦργος μᾶς φωνάζει
ἐκ τοῦ τάφου καὶ προστάζει:
«Ἦτοι τάν, ἢ ἐπὶ τάν!»
Εἶναι ἴδιον Ἑλλήνων
τὸ ἐνδόξως τελευτᾶν.
«Τὰ ὅπλα λάβωμεν, κτλ.»

3

Τρόπαια τοῦ Μαραθῶνος
δὲν ἠφάνισεν ὁ χρόνος.
Αἰωνίως διαρκοῦν
καὶ τὴν δόξαν τῶν προγόνων
πάντοτε διαλαλοῦν.
«Τὰ ὅπλα λάβωμεν,
κτλ.»

4

Οἱ προπάτορες φωνάζουν:
«Δοῦλοι ἄτιμοι», προστάζουν,
«νὰ μὴ ζῶμεν εἰς τὴν γῆν.
"Ἡ ἐλευθεροὶ στόν κόσμον,
ἢ στόν Ἄδην μὲ τιμὴν!»
«Τὰ ὅπλα λάβωμεν, κτλ.»

Ἴδου ἡ ἀρχὴ ἐνὸς ἄλλου, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τὸ 1796 ἤδη ἀπεδίδετο εἰς
τὸν Ρήγαν. (Ἴδε *N. Πολίτην*, περιοδ. *Ἑστία*, 1877, σελ. 629 κέ.).

1

Δεῦτε, παῖδες τῶν Ἑλλήνων,
ὁ καιρὸς τῆς δόξης ἦλθε.
"Ἄς φανῶμεν ἄξιοι ἐκείνων,
ποῦ μᾶς δῶσαν τὴν ἀρχήν.
"Ἄς πατήσωμεν ἀνδρείως
τὸν ζυγὸν τῆς τυραννίδος.
Ἐκδικήσωμεν πατρίδος
κάθε ὄνειδος αἰσχρόν.
Τὰ ὅπλα ᾧς λάβωμεν,
παῖδες Ἑλλήνων, ἄγωμεν.
Ποταμηδὸν ἐχθρῶν τὸ αἷμα
ᾧς τρέξῃ πρὸ ποδῶν.

2

"Ὅθεν εἴσθε τῶν Ἑλλήνων
κόκκαλα ἀνδρειωμένα,
πνεύματα ἐσκορπισμένα,
τώρα λάβετε πνοήν.
Στὴν φωνὴν τῆς σάλπιγγός μου
συναχθῆτε ὅλα ὁμοῦ
τὴν Ἑπτάλοφον ζητεῖτε
καὶ νικᾶτε πρὸ παντοῦ.
Τὰ ὅπλα ᾧς λάβωμεν,
κ.τ.λ.

Τέλος, ἰδού ἡ ἀρχὴ καὶ ἐνὸς τρίτου, τὸ ὁποῖον ἐγράφη εἰς τὴν λαϊ-
κὴν γλῶσσαν τὸ 1797 ἀπὸ τὸν Ζακύνθιον λόγιον Ἀντώνιον Μαρτελάον,
τὸν διδάσκαλον τοῦ Φωσκόλου καὶ τοῦ Σολωμοῦ. (Ἴδε αὐτὸ ὁλόκληρον εἰς
τὸ περιοδ. *Ἑστία*, 1884, σ. 571).

1

Μπρός, παιδιά! "Ἄς πολεμοῦμε!
Ὁ καιρὸς τῆς δόξης ἦλθε.
"Ἄν τὸ Γένος ἀγαποῦμε,
στὴ φωτιά, μπρός, στὴ φωτιά!
Στὰς Ἀθήνας, μπρός, στὴν Πόλιν!
Μπρός, παιδιά γνήσια Ἑλλήνων!
Μπρός λοιπόν, μπρός, κατ' ἐκείνων,
ποῦ τὸ Γένος μας μισοῦν.

Τὰ ὅπλα ἄς λάβωμεν
ἄγωμεν, πατριῶτες, ἄγωμεν !
Ἄς τρέξῃ καὶ ἀθῶο αἷμα
γιά τὴ Λευτεριά.

Ἡ πρώτη δὲ στροφὴ τῆς Μασσαλιώτιδος, τῆς ὁποίας τὴν ἔννοιαν μιμῶνται οἱ θούριοι αὐτοὶ καὶ τῆς ὁποίας, ὡς γνωστόν, τὰ λόγια καὶ τὴν μουσικὴν συνέθεσε μίαν νύκτα τοῦ θέρους τοῦ 1792 ὁ ἀξιωματικὸς τοῦ μηχανικοῦ Rouget de l'Isle εἰς τὸ Στρασβούργον, καθ' ὃν χρόνον στρατοὶ ἐχθρικοὶ ἐστρατοπέδευον πλησίον τοῦ Ρήνου, ἔτοιμοι νὰ εἰσβάλουν εἰς τὴν Γαλλίαν διὰ νὰ καταπνίξουν τὴν ἐπανάστασιν, εἶναι ἡ ἑξῆς :

Allons, enfants de la patrie !
Le jour de gloire est arrivé.
Contre nous de la tyrannie
l'étendard sanglant est levé (bis).
Entendez-vous dans les campagnes
mugir ces féroces soldats ?
Ils viennent, jusque dans nos bras,
égorger nos fils, nos compagnes ! . . .
Aux armes, citoyens ! Formez vos bataillons !
Marchez (bis), qu'un sang impur abreuve nos sillons.

Ὁ Γιδάνης Ἀποστολάκης νομίζει ὅτι εἰς τὴν 22αν στροφὴν ὁ Κάλβος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ «φωνάζει τοὺς Ἕλληνας νὰ μιμηθοῦν τοὺς εὐκλεεῖς προγόνους» (Τὰ τραγούδια μας, σελ. 297). Εἰς τὸ ἴδιον σφάλμα ὑποπίπτει καὶ ὁ **Ἐ. Κριαρᾶς** (ἐνθ. ἀν. σελ. 202β).

6. Τὸ ἴδιο εἶχε γράψῃ ὁ Κάλβος καὶ εἰς τὴν ᾠδὴν του *Εἰς Ἰονίους*, (στ. 97—101), «Φεῦ ! ἀπαλλαχθῆτε ἀπὸ τὰ ἄλγη, μνήμονες τῆς ἀρχαίας σας αἵγλης· τὸ ξίφος εἶναι οὐράνιος κεραυνός, ὅταν τὸ περιστρέφει ἡ πατριωτικὴ ἀγάπη».

7. Παρὰ τὴν ἀρτίαν αὐτὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῆς ᾠδῆς, ὁ **Ἐ. Κριαρᾶς** γράφει (ἐνθ. ἀ. σ. 203β καὶ 204β). «Ἄν ἀποβλέψωμε στὴν τεχνικὴ τῆς ᾠδῆς αὐτῆς, δὲν μπορούμε παρὰ νὰ διαπιστώσωμε τὴν ἑλλειψὴν κάθε, ἔστω καὶ σὲ μικρὸ βαθμὸ, συνθετικῆς προσπάθειας καὶ ἐπιτυχίας τοῦ ποιητῆ» καὶ «βασικὸ μειονέκτημα τῆς ᾠδῆς εἶναι ἡ ἑλλειψὴ ἐνότητος στὴ συγκρότησίν της».

8. Οἱ ἀρχαῖοι ἐφαντάζοντο ὅτι ἡ Ἀρετὴ κατέκειτο εἰς δυσπροσίτους κορυφὰς ὄρεων. Ἐνθυμήσου τὸ τοῦ *Ἡσιόδου* (*Ἔργα καὶ ἡμέραι*, στ. 289—290).

Τῆς δ' ἀρετῆς ἰδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθικαν,
ἀθάνατοι μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐς αὐτὴν
καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον.

Καὶ τὰ λόγια τοῦ *Σιμωνίδου* :

Ἔστι τις λόγος

τὰν Ἀρετὰν ναῖειν δυσαμβάτοις ἐπὶ πέτραις·

ἀγνάν δέ μιν θεᾶν χῶρον ἀγνόν ἀμφέπειν.
Οὐδέ πάντων βλεφάροις θνατῶν ἔσοπτος,
ᾧ μὴ δακέθυμος ἰδρώς ἔνδοθεν μόλη,
ἵκη τ' ἐς ἄκρον ἀνδρείας.

Πρβλ. καὶ τὸ τοῦ Ἀριστοτέλους (*Παιὰν εἰς Ἑρμείαν* στ. 12).

σοῖς δέ πόθοις, Ἀρετά, Ἀχιλεὺς Αἴας τε Αἰδαο δόμους ἦλθον.

9. Πρβλ. *Πλουτάρχου, Ἀποφθέγματα βασιλέων καὶ στρατηγῶν* (*Ἀντιγόνη*, 16).

Πέμπων Δημήτριον τὸν υἱὸν μετὰ νεῶν πολλῶν καὶ δυνάμεων ἐλευθερώσονται τοὺς Ἑλληνας, ἔλεγε τὴν δόξαν ὥσπερ ἀπὸ σκοπῆς τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν οἰκουμένην πυρσεύεσθαι.

10. Ὁ Ἑ. *Κριταῖς* (ἐνθ. ἀν. σελ. 203α) θεωρεῖ ὅτι εἰς τὴν στροφὴν αὐτὴν ἐμιμήθη πάλιν ὁ Κάλβος τὸν Λεοπάρδην, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν ψῆδὴν τοῦ θέτει εἰς τὸ στόμα τοῦ Σιμωνίδου τοὺς ἐξῆς στίχους (103—108) :

«Ὅπως τὸ λεοντάρει ὁρμᾷ μέσα σ' ἓνα κοπάδι βῶδια, καὶ σὲ τοῦτο πηδᾷ ἐπάνω στὴ ράχη του, σ' ἐκεῖνο στὰ λαγόνια, στὸ ἄλλο στὰ μηριά του, μπήγοντας τὰ σουβλερά του δόντια, ἔτσι μέσα στὸ κοπάδι τῶν Περσῶν ξεσποῦσε ἀπ' τὰ στήθη τὰ ἑλληνικὰ ἢ ὀργὴ καὶ ἡ παλληκαριά».

Δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς τὸν Λεοπάρδην διὰ νὰ εὕρωμεν τὸ πρότυπον. Ἡ παρομοίωσις τῶν μαχομένων πρὸς λέοντας εἶναι πολὺ παλαιότερα, συχνοτάτη εἰς τὸν Ὅμηρον, τὸν ὁποῖον καὶ ὁ Λ. (ἀφοῦ ζητοῦμεν διαρκῶς μιμήσεις) ἐμιμήθη. Ἰδε προχείρως Ἰλ. Κ, 483—8, ὅπου ὁ Διομήδης παρομοιάζεται πρὸς λέοντα, ὁ ὁποῖος ἐπιτίθεται ἐναντίον ἀγέλης αἰγῶν ἢ προβάτων, καὶ φονεύει 12 Θυῆκας τοῦ Ρήσου. — Ὁμοίως Λ, 172—8, ὅπου οἱ Τρῶες ἐμπρὸς εἰς τὸν ἐπερχόμενον Ἀγαμέμνονα

οἱ δ' ἔτι κάμ μέσσον πεδίον φοβέοντο, βόες ὥς,
ἄστε λέων ἐφόβησε μολῶν ἐν νυκτὸς ἀμολγῷ
πάσας· τῇ δὲ τ' ἰὴ ἀναφαίνεται αἰπὺς ὄλεθρος·
τῆς δ' ἐξ αὐχέν' ἔαξε λαβὼν κρατεροῖσιν ὁδοῦσιν
πρῶτον, ἔπειτα δὲ θ' αἶμα καὶ ἔγκατα πάντα λαφύσσει·
ὥς τοὺς Ἀτρείδης ἔφεπε κρείων Ἀγαμέμνων,
αἰὲν ἀποκτείνων τὸν ἐπίστατον, κτλ.

Πρβλ. ὁμ. καὶ Μ. 40—8, ὅπου ὁ Ἑκτωρ, ἐμπρὸς εἰς τὴν τάφρον,

αὐτὰρ ὄγε, ὥς τὸ πρόσθεν ἐμάρνατο ἴσος ἀέλλη·
ὥς δ' ὅτ' ἂν ἐν τε κύνεσσι καὶ ἀνδράσι θηρευτῆσιν
κάπριος ἢ λέων στρέφεται σθένει βλεμεαίνων·
οἱ δὲ τε πυργηδὸν σφέας αὐτοὺς ἀρτύναντες
ἀντίοι ἴστανται καὶ ἀκοντίζουσι θαμειὰς
αἰχμὰς ἐκ χεῖρῶν· τοῦ δ' οὐποτε κυδάλιμον κῆρ
ταρβεῖ οὐδὲ φοβεῖται, ἀγνηνορίη δὲ μιν ἔκτα·
ταρφέα τε στρέφεται στίχας ἀνδρῶν πειρητίζων·
ἔπη τ' ἰθύσῃ, τῇτ' εἴκουσι στίχας ἀνδρῶν, κτλ.

Εἰδικῶς διὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους (καὶ αὐτὸ ὄχι σπάνιον εἰς τὸν Ὅμη-

ρον (1) παρομοιώσεις τῶν στροφῶν 8—10, εἰς τὰς ὁποίας οἱ Ἕλληνες παρομοιάζονται διαδοχικῶς μὲ λέοντα, μὲ χεῖμαρρον, καὶ μὲ τὸν ἥλιον, (ὁ Ἔ. Κριαρῆς παραδόξως νομίζει ὅτι οἱ Πέρσαι εἶναι αὐτοὶ ποῦ παρομοιάζονται, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 202α), νομίζω ὅτι ὁ Κάλβος εἶχε εἰς τὸν νοῦν τοῦ τὴν Ἀριστείδαν τοῦ Διομήδους εἰς τὸ Ε τῆς Ἰλιάδος. Εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτῆς φῶς ἀστραφτερὸ βγαίνει ἀπὸ τὴν περικεφαλαίαν καὶ τὴν ἀσπίδα τοῦ Δ., σάν τοῦ Σειρίου (στ. 4—8).

Δαῖτέ οἱ ἐκ κόρυθός τε καὶ ἀσπίδος ἀκάματον πῦρ,
ἀστέρ' ὀπωρινῷ ἐναλίγκιον, ὅστε μάλιστα
λαμπρὸν παμφαίνῃσι λελουμένος Ὠκεανοῖο·
τοῖόν οἱ πῦρ δαῖεν ἀπὸ κρατός τε καὶ ὤμων,
ᾧρε δέ μιν κατὰ μέσσον, ὅθι πλείστοι κλονέοντο.
Ἔπειτα ὁ Δ. παρομοιάζεται μὲ χεῖμαρρον (στ. 81—94).

Ὡς οἱ μὲν πονέοντο κατὰ κρατερὴν ὑσμήνην·
Τυδείδην δ' οὐκ ἂν γνοίης ποτέροισι μετεῖη,
ἢ μετὰ Τρώεσσιν ὁμιλεῖ ἢ μετ' Ἀχαιοῖς·
θῦνε γὰρ ἄμ πεδίον ποταμῷ πλήθοντι ἐοικῶς
χεῖμαρρῳ, ὅστ' ὦκα ρέων ἐκέδασσε γεφύρας·
τὸν δ' οὔτ' ἄρ τε γέφυραι ἐεργμέναι ἰσχανόωσιν,
οὔτ' ἄρα ἔρκεα ἴσχει ἀλώων ἐριθλέων,
ἐλθόντ' ἐξαπίνης, ὅτ' ἐπιβρίση Διὸς ὄμβρος·
πολλὰ δ' ὑπ' αὐτοῦ ἔργα κατήριπε κάλ' αἰζῶν.
Ὡς ὑπὸ Τυδείδῃ πυκινὰ κλονέοντο φάλαγγες
Τρώων, οὐδ' ἄρα μιν μίμνον, πολέες περ ἐόντες.

Καὶ μετ' ὀλίγον, ὅτε ἐπληγώθη ἀπὸ τὸ βέλος τοῦ Πανδάρου καὶ ἐξή-
τησε τὴν βοήθειαν τῆς Ἀθηνᾶς διὰ τὴν ἡμπορέσῃ νὰ τὸν ἐκδικηθῇ, εἶναι
λέων (στ. 131—143).

Τυδείδης δ' ἐξαυτὶς ἰὼν προμάχοισιν ἐμίχθη·
καί, πρὶν μὲν θυμῷ μεμῶως Τρώεσσι μάχεσθαι,
δὴ τότε μιν τρίς τόσσον ἔλεν μένος, ὥστε λέοντα,
ὃν ῥά τε ποιμὴν ἄγρῳ ἐπ' εἰροπόκοις οἶεσσιν
χραύσῃ μὲν τ' αὐλῆς ὑπεράλμενον οὐδὲ δαμάσῃ·
τοῦ μὲν τε σθένος ὥρσεν, ἔπειτα δὲ τ' οὐ προσαμύνει,
ἀλλὰ κατὰ σταθμούς δύεται, τὰ δ' ἐρῆμα φοβεῖται·

(1) Ἴδε π.χ. Ἰλ. Π 482—491, ὅπου ὁ Σαρπηδὼν κτυπηθεὶς μὲ τὸ κοντάρι τοῦ Πατρόκλου ἔπεσε, ὅπως σωριάζεται ψηλὴ βελανιδιὰ ἢ φουντωμένη λεῦκα, ὅταν οἱ ξυλοκόποι πελεκήσουν γερά τὴ ρίζα τῆς, καὶ ἐμούργχιζε ὥσάν ταῦρος ποῦ τὸν σκότωσε λεοντάρι.

Καὶ Β. 459—477, ὅπου οἱ Ἀχαιοὶ, ἐπερχόμενοι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, παρομοιάζονται α) πρὸς ὀρνίθων πετεηνῶν ἔθνεα, πολλὰ, χηνῶν ἢ γεράνων ἢ κύκνων, β) πρὸς μυιάων ἀδινάων ἔθνεα πολλὰ καὶ γ) πρὸς αἰπόλια πλατέα αἰγῶν.

Καὶ ὁ Κοργάρος εἰς τὸν Ἑρωτόκριτον ὅχι σπανίως χρησιμοποιεῖ ἄλλε-παλλήλους παρομοιώσεις. Ἴδε π.χ. Β, 1107 καὶ, 1893—4, Γ 279—284, κἀ.

αἱ μὲν τ' ἀγχιστῖναι ἐπ' ἀλλήλησι κέχυνται,
αὐτὰρ ὁ ἐμμεμαῶς βαθέης ἐξάλλεται αὐλῆς·
ὧς μεμαῶς Τρώεσσι μίγη κρατερός Διομήδης.

11. Μαθητὴς τις ἐπρότεινε κάποτε τὴν ἀντικατάστασιν τῆς λ. μὲ τὸ ἐπίθετον ἀκατάσχετον, τὸ ὁποῖον πράγματι ταιριάζει.

12. Μὲ τὴν ἔκφρασιν αὐτὴν ἠθέλησε, φαίνεται, ὁ Κ. ν' ἀποδώσῃ εἰς τὴν καθαρῆς αὐτὴν τὸ λαϊκὸν «γενήκαν στάχτη καὶ καπνὸς» ἢ τὰς σχετικὰς γερμανικὰς καὶ γαλλικὰς φράσεις: «sie haben sich auf Staub gemacht» καὶ «les ennemis sont mis en poudre».

13. Ὁ Ἑ. Κριαρᾶς σημειώνει (ἐνθ. ἀν. σελ. 203β) ὅτι ἡ στροφὴ αὐτὴ ὁμοιάζει μὲ τοὺς στίχους 36—8 τῆς ᾠδῆς *Εἰς τὴν Ἰταλίαν* τοῦ Δεσπάρδη.

Ὁ Λ., βλέπων τὸ κατάντημα τῆς τότε Ἰταλίας, λέγει: »Πῶς, πότε ἔπεσες, ὦ θεία, ἀπὸ τὰ ὕψη σου σὲ τέτοια βάθη; Κανένας δὲν μάχεται γιὰ σένα; Δὲν σὲ ὑπερασπίζεται κανένας ἀπὸ τοὺς δικούς σου; Τὰ ὅπλα, ἐδῶ τὰ ὅπλα. Ἐγὼ μόνος γιὰ σὲ θὰ πολέμησω, θὰ πέσω πολέμωντας μόνος ἐγώ».

Πράγματι ἐδῶ ὑπάρχει ὁμοιότης. Ἀλλὰ καὶ πόση καὶ ποία διαφορὰ! Ὁ μὲν Λ. γράφει ὅτι ὅλοι οἱ Ἰταλοὶ ἀδιάφοροῦν, καὶ αὐτὸς, ἐπιδεικνύμενος ἀντιθέτως καὶ ἀνυψῶν τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους, ζητεῖ ὅπλα καὶ δηλώνει ὅτι αὐτὸς μόνος, μόνος αὐτὸς (δύο φορὲς) θὰ ἀγωνισθῇ ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος του. Ἐνῶ ὁ Κ. παρουσιάζει τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὡς ἀντιπρόσωπον τῶν ὁμογενῶν του, τοὺς ὁποίους ὅλους φλέγει ὁ ἴδιος πόθος νὰ ὁμοιάσουν πρὸς τοὺς προγόνους των (στρ. 12—14), καὶ ἐξ ὀνόματος αὐτῶν ὁμιλεῖ, οἱ ὁποῖοι ζητοῦν μόνον ὅπλα καὶ τὸν κατάλληλον ἀρχηγόν.

14. Ἐνθυμήσου τοὺς σχετικούς στίχους ἀπὸ τὸ ἐπικὸν ποίημα τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ *Ἡ φλογέρα τοῦ βασιλιᾶ*, 1910 (λόγος τρίτος, στίχοι 241 κθ).

Σὰς πᾶν πρὸς τὴν Ἀθῆνα.

Ἐσ' εἶσαι ποῦ κορῶνα σου φορεῖς τὸ Βράχο; Ἐσ' εἶσαι, Βράχε, ποῦ τὸ Ναὸ κρατᾷς, κορῶνα τῆς κορώνας;
Ναε', καὶ παιδὶς νὰ σ' ἔχτισε, μέσ' στοὺς ὠραίους ὠραῖο, γιὰ τὴν αἰωνιότητα, μὲ κάθε χάρη, Ἐσένα;
Σ' ἐσὲ ἀποκάλυψη ὁ ρυθμός, κάθε γραμμὴ, καὶ Μοῦσα· λόγος τὸ μάρμαρο ἔγινε, κι' ἡ ἰδέα τέχνη, καὶ ἦρθες στὴ χώρα τῇ θαματοουργῇ ποῦ τὰ στοχάζεται ὅλα μὲ τῇ βοήθειᾳ τῶν Ὁρῶν τῶν καλομετρημένων, ἦρθες ἀπάνου ἀπ' τοὺς λαοὺς κι' ἀπάνου ἀπ' τὴς θρησκείας κυκλώπει, λυγρόκορμε, καὶ σὰ ζωγραφισμένη.
Ὅμοια τὰ πολυτίμητα παντοτινὰ μαγνάδια, ἴδια στὴ στέγνια, στὴ νοτιά, στὸ φῶς καὶ στὸ σκοτάδι, ποῦ χέρι δὲν ξεῦφαινε τα, καὶ χρόνια δὲν τὰ φθείρου, καὶ μάτι δὲν μπορεῖ νὰ βρῇ πῶς ἀπ' ἀρχῆς πλεχτήκαν, κι' ἀνήμερ' εἶναι ἡ μαστοριά νὰ τὰ ξαναρχινήσῃ,

στοιχειά γιατί τάργαστηκαν από δροσσοσταλίδες
καὶ νέραιδοι μὲ τοὺς ἀφροὺς κι' ἀγγέλισσες μὲ ἀχτίδες.
"Εἶσι κι' ἐσύ. Οὐτε δύνουσιν, ἀλλοῦ, Ναέ, νὰ ζήσης
παρὰ ὅπου πρωτοφύτρωσες. Ἀνθός, κι' ἡ Ἀθήνα γάστρα.

Κι' ἀκοῦστε! Πρέπει κι' ὁ ἄνθρωπος, κάθε φορὰ πού θέλει
νὰ ξαναβρῇ τὰ νιάτα του, νάρχεται στὸ ποτάμι
τῆς Ὁμορφιάς νὰ λούζεται. Σ' ὅλα μπροστὰ τὰ ὠραῖα
νὰ στέκεται ἀδιαφόρευτα καὶ γκαρδιακά νὰ σκύβη
προσκυνητῆς, ἐρωτευτῆς, τραγουδιστῆς, διαβάτης.
Κι' ἀφοῦ ὅλων πάη ταξίματα καὶ μεταλάβη ἀπ' ὅλα,
πάλι καὶ πάντα νὰ γυρνᾷ σ' ἐσένα μ' ἓναν ὕμνο.
Μ' ἐσένα τὸ ξανάνιωμα τοῦ κόσμου ν' ἀρχινᾷ,
τοῦ κόσμου τὸ ξανάνιωμα μ' ἐσὲ νὰ παίρνῃ τέλος.

15. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωσιν, ἤρχισεν ἀμέσως, ἐπὶ τοῦ Καπο-
διστρίου ἤδη, καὶ ἔπειτα ἐπὶ τῆς Ἀντιβασιλείας (Δ. τῆς 10ης Μαΐου 1834)
ἡ μέριμνα διὰ τὴν προφύλαξιν ἀπὸ τὴν περαιτέρω φθορὰν καὶ τὴν συντή-
ρησιν τῶν ἔως τότε καταστρεφόμενων ἀρχαιοτήτων.

Ἡ ἀναγεννηθεῖσα Ἑλλάς ἠθοῦνετο λόσιν εὐγνωμοσύνην ἐχρεωστοῦσε
εἰς τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα. Ἐγνώριζεν ὅτι οἱ Εὐρωπαῖοι σοφοί, οἱ ὁποῖοι
εἶχον ἐπισκεφθῇ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τὴν Ἑλλάδα καὶ δὴ τὰς Ἀθήνας,
ὅπου εὕρισκοντο τὰ ἀκρότατα τῆς τέχνης, εἶχον περιγράψει μὲ εὐλάβειαν
τὰ ἀριστουργήματα ταῦτα τῆς σμίκης τοῦ Φειδίου, καὶ μὲ τὰς περιγραφάς
τῶν ταύτας εἶχον κινήσει μεγάλως τὸ ἐνδιαφέρον τῶν συμπολιτῶν τῶν ὑπὲρ
αὐτῶν καὶ ὑπὲρ τῆς χώρας, εἰς τὴν ὁποίαν ἐσώζοντο. "Οτε δὲ μετ' ὀλίγων
ἐξεργάγῃ ὁ ἀγών, τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ ἐξειλίχθη εἰς θανατασμόν πρὸς τοὺς
ἀπογόνους τῶν δημιουργῶν τῶν ἀρχαίων ἐκείνων ἀριστουργημάτων καὶ
συντετέλεσεν εἰς τὴν γένεσιν τοῦ φιλελληνικοῦ ρεύματος, τὸ ὁποῖον ἐν τέλει
ἐπεβλήθη εἰς τὰς Κυβερνήσεις καὶ ἠνάγκασεν αὐτὰς νὰ ἐπέμβουν ἐνεργῶς
καὶ νὰ βοηθήσουν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος.

Διὰ τοῦτο ἐλήφθη ἀμέσως πρόνοια περὶ τοῦ καθαρισμοῦ τῶν σωζο-
μένων ἀρχαιοτήτων καὶ περὶ ἀνορθώσεως καὶ ἀναστήλωσεως αὐτῶν, ὅπου
αὕτη ἦτο δυνατή.

Ὁ διάσημος Γερμανὸς ἀρχιτέκτων *Λέων Κλέντσε*, ὁ ὁποῖος εἶχεν
ἔλθει τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐπεφορτίσθη ἵνα φροντίσῃ ἀμέσως περὶ τῆς
Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν. (Αὕτη εἶχε παραδοθῇ εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν
31ην Μαρτίου 1833· ὁ λαὸς οὐσώσωμος εἶχεν ἀνέλθει εἰς αὐτὴν καὶ παρῆσθη
εἰς τὴν ἐπ' αὐτῆς ἀνύψωσιν τῆς ἐλληνικῆς σημαίας, τὴν ὁποίαν ἐβάστα-
ζον Ἀθηναῖοι πολεμισταὶ καὶ ἠυλόγουν οἱ ἱερεῖς). Ὁ Κλέντσε διετάχθη
νὰ ἀρχίσῃ τὸν καθαρισμόν τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς τὴν ὁποίαν, ὡς γνωστόν,
οἱ Τοῦρκοι εἶχον κτίσει μεταξὺ τῶν ἀρχαίων μνημείων ἀποθήκας διὰ τρό-
φιμα καὶ ἄλλα διάφορα σπιτάκια, ὅπου εἶχον ἐγκατεστημένα καὶ τὰ χαρέ-
μα τῶν, καὶ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν κίωνων τοῦ Παρθενῶνος, ὅπου οὗτοι
ἐσώζοντο κατεργημένοι.

"Οτε δὲ κατὰ τὸν Αὐγούστον τοῦ 1834 ἐπέρασεν ὁ Ὄθων ἀπὸ τὰς

Ἀθήνας διὰ τὴν περιοδεύσιν τὴν Στερεάν (¹), ἔγινε, κατ' εἰσήγησιν τοῦ Κλέντσε, ἐπίσημος τελετὴ πρὸς ἑξαροσίν τῆς φροντίδος, τὴν ὁποίαν ἡ ἐλληνικὴ πολιτεία ἐλάμβανε διὰ τὰ παρὰ τῆς ἀρχαιότητος καταλειφθέντα μνημεῖα. Κατὰ ταύτην, ὁ νεαρὸς βασιλεὺς, ἀνερχόμενος εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, θὰ ἔκαμνε τὴν ἑναρξιν τῆς ἀνορθώσεως τοῦ Παρθενῶνος, στερεῶνων μὲ τρία κτυπήματα σφυρίου ἕνα σπόνδυλον ἐνὸς κίονος, ὁ ὁποῖος πρῶτος ἔμελλε ν' ἀναστηλωθῇ.

Τὸ πρόγραμμα τῆς τελετῆς διεσώθη, καὶ τὸ παραθέτω χάριν τῶν περὶ ἐργων. (Ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ περιοδικὸν *Ἑστία* τῆς 22ας Ἰουλίου 1884 ὑπὸ τοῦ Ἀ. Μηλιαράκη).

*Πρόγραμμα τῆς τελετῆς
τοῦ ναοῦ τοῦ Παρθενῶνος
(28 Αὐγούστου 1834).*

Α') Τὴν Τρίτην εἰς τὰς 4 μ.μ. θέλουν παρευρεθῇ εἰς τὴν βασιλικὴν αὐλὴν τῆς Α.Μ. τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν Μονάρχου ὅλοι αἱ ἐν Ἀθήναις πολιτικαὶ καὶ στρατιωτικαὶ ἀρχαί, ἡ δὲ ἐθνοφυλακὴ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν θέλει εἶσθαι εἰς τὸ προαύλιον, ἐν παρατάξει τοποθετημένη.

Β') Αἱ ὁδοὶ ἀπὸ τῆς πύλης τῆς κατοικίας (²) τῆς Α. Μ. μέχρι τῆς πύλης τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ ἐκεῖθεν μέχρι τοῦ Παρθενῶνος θέλουν εἶσθαι θαφροστόλιστοι.

Γ') Οἱ ἥχοι τῶν χαλκοστομικῶν κωδῶνων θέλουν ἀναγγεῖλει τὴν ἐκπόρευσιν τῆς Α. Μ.

Δ') Ἡ ἐθνοφυλακὴ θέλει ἀνοίξει τὴν ὁδὸν τῆς πομπῆς.

Ε') Θέλουν εἶσθαι εἰς δύο παραλλήλους γραμμάς ἀκόλουθοι :

60 πολῖται Ἀθηναῖοι, φέροντες κλάδους ἐλαίας ἀνὰ χεῖρας.

Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν συντεχνιῶν μὲ τὰ ἐμβλήματα τῶν.

Οἱ πρόκριτοι τῶν Ἀθηνῶν αὐτόχθονες καὶ πάροικοι.

Οἱ διδάσκαλοι, οἱ σύμβουλοι τῆς Δημογεροντίας, καὶ οἱ Δημογέροντες.

Θέλουν παρακολουθεῖ :

Ὁ Μοίραρχος μετὰ τῶν ὑπαξιωματικῶν τῆς Β. Χωροφυλακῆς.

Ὁ Συνταγματάρχης Ἐπιθεωρητὴς τοῦ Νομοῦ μετὰ τῶν στρατιωτικῶν ὑπαξιωματικῶν.

Οἱ εἰς Ἀθήνας Πρόξενοι.

Ὁ Νομάρχης μετὰ τοῦ Διευθυντοῦ καὶ ὅλων τῶν ἐν Ἀθήναις πολιτικῶν ὑπαλλήλων ἀρχῶν.

Οἱ συντροφεύοντες τὴν Α. Μ. Γραμματεῖς τῆς Κυβερνήσεως (³).

(¹) Πρωτεύουσα ἦτο τότε ἀκόμη τὸ Ναύπλιον· τὸ Δ. περὶ μεταθέσεως τῆς πρωτεύουσας εἰς τὰς Ἀθήνας ἐξεδόθη τὴν 18ην Σεπτεμβρίου 1834, ὁ δὲ Ὁθων ἐγκατεστάθη ὀριστικῶς εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν 13ην Δεκεμβρίου τοῦ ἰδίου ἔτους.

(²) Ἀγνωστον ποῦ εἶχε καταλύσει τότε ὁ Ὁθων.

(³) Ἔτσι ὠνομάζοντο τότε οἱ Ὑπουργοί.

Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς ἔφιππος μετὰ τῆς Ὑ. Ἀντιβασιλείας, καὶ περι-
στοιχισμένους παρὰ τῶν αὐλικῶν του, ἐν μέσῳ δύο γυμνασίων ἐκ τῆς Β. Χω-
ροφυλακῆς.

Ἐν ἀπόσπασμα τοῦ πεζικοῦ τῆς γραμμῆς θέλει κλείει τὴν πομπήν.

Ἐπὶ τέλους θέλει ὁ δρόμος ἀφελθῇ εἰς τὰ παρακολουθοῦντα πλήθη.

Τ') Ὁ Φρούραρχος, ἔχων ἀνηκόντως τεταγμένον τὸ πεζικὸν τῆς γραμ-
μῆς, θέλει ὑποδεχθῇ τὴν Α. Μ. εἰς τὴν πύλιν τῆς Ἀκροπόλεως, φέρων
ἀνὰ χεῖρας τὰς κλεῖς τῶν πυλῶν ἐπὶ ἀργυροῦ δίσκου.

Ζ) Μετὰ πεντήκοντα βήματα ἔνδοθεν τῆς Ἀκροπόλεως θέλουν χορο-
στατεῖ ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς ὁδοῦ μέχρι τοῦ Παρθενῶνος αἱ παρθέναι τῶν
Ἀθηνῶν μία ἐξ αὐτῶν θέλει φέρει ὑψωμένην τὴν Ἀθηνᾶν ἐπὶ σημαίας,
καὶ ἑτέρα θέλει φέρει διαφρόνλεκτον στέφανον ἐπὶ κυανοστρώτου δίσκου,
ὅλαι δὲ αἱ παρθέναι μὲ κεφαλὰς ἑστεμμένους καὶ λευκοστόλιστοι θέλουν
φέρει εἰς χεῖρας κλάδους μυρσίνης, καὶ ὁδηγοὶ θέλουν εἶσθαι ἡ Διδασκά-
λισσα αὐτῶν, καὶ αἱ Κυραὶ τῶν Δημογερόντων.

Η') Ὁ Μυστικὸς Σύμβουλος τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῆς Βασιλείας
Κύριος δὲ Κλέντζες, ὡς ἑφορος τῶν ἀρχαιοτήτων, καὶ οἱ ἀρχιτέκτονες θέ-
λουν ὑποδεχθῇ τὴν Α. Μ. εἰς τοὺς πόδας τῶν Προπυλαίων καὶ θέλουν τὸν
συνδοῦσαι εἰς τὸν Παρθενῶνα, ὅπου ἡ στρατιωτικὴ μουσικὴ θέλει παιανί-
ζει ἀναμένονσα ('). Ἡ Α. Μ. θέλει εὐδοκήσῃ νὰ διευθυνθῇ ἐντὸς τοῦ Ναοῦ.

Θ') Ἡ Α. Μ. θέλει ἀναβῇ τὸν ἀπὸ δάφνας, ἑλίας καὶ μυρσίνας κα-
τάπλεκτον θρόνον, ὑψούμενον κατ' ἀντικρὺ τοῦ τζαμίου, ἐντὸς τοῦ βή-
ματος τοῦ ὁποίου ἡ Ὑ. Ἀντιβασιλεία καὶ οἱ λοιποὶ ὑπάλληλοι πολιτικά
καὶ στρατιωτικά ἀρχαὶ θέλουν λάβει θέσιν κατὰ τὴν ὁποίαν προεσημειώ-
θησαν τάξιν.

Ι') Αἱ παρθέναι θέλουν λάβει ἐπίσης θέσιν ἔνδοθεν τοῦ ἀρχιανατολι-
κοῦ περιστοιχίου τοῦ Ναοῦ, καὶ θέλουν σχηματίζει ἐν ἡμικύκλιον.

ΙΑ') Το πεζικὸν τῆς γραμμῆς θέλει εἶσθαι κύκλῳ τοῦ Ναοῦ τεταγμένον.

ΙΒ') Θέλει ἐκφωνηθῇ λόγος, εἰς τὸ τέλος τοῦ ὁποίου ὁ Κύριος δὲ
Κλέντζες θέλει προσκαλέσῃ τὴν Α. Μ. νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν ἐπίσημον
πρᾶξιν τῆς λιθοθεσίας τῆς στήλης. Ὅταν ἡ Α. Μ. ἐκτελέσῃ τὴν πρᾶξιν
ταύτην διὰ τριῶν εἰθισμένων σφυροκοπημάτων, ἡ αὐτὴ πρᾶξις θέλει ἐπα-
ναληφθῇ παρὰ τῶν μελῶν τῆς Ὑ. Ἀντιβασιλείας καὶ τῶν παρόντων
Γραμματέων τῆς Κυβερνήσεως.

ΙΓ') Μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν ὅλων τούτων οἱ παρθενικαὶ χορεῖαι θέ-
λουν πλησιάσῃ ἐν ἡμικυκλίῳ τὸν θρόνον τῆς Α. Μ., ἡ παρθένος, ἡ φέρου-
σα τὴν σημαίαν, θέλει προηγεῖσθαι, ὅλαι αἱ λοιπαὶ θέλουν ψάλλει τὸν
ὕμνον τῆς Α. Μ., δύο δ' ἐξ αὐτῶν θέλουν προσφέρει εἰς τὴν Α. Μ. τὸν στέ-
φανον, φέροντα κύκλῳ τὴν χρυσοκέντητον ἐπιγραφὴν :

ΤΩ ΕΝΔΟΣΩ ΑΝΕΓΕΡΤΕΙ
ΤΟΥ ΠΑΡΘΕΝΩΝΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙ
ΑΙ ΠΑΡΘΕΝΙΚΑΙ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ ΧΟΡΕΙΑΙ

ΙΔ') Μετὰ τὴν ἀπάντησιν τῆς Α. Μ. αἰφνίδιος τῆς στρατιωτικῆς μου-

(') Ἦτο ἡ μουσικὴ τῆς ἀγγλικῆς φρεγάτας Μαδαγασκάρη, ἡ ὁποία
ἐπαίανιζε κομμάτια ἑλληνικά.

σικῆς παιανισμός, καὶ οἱ ἤχοι τῶν χαλκοστόμων κωδῶνων θέλουν ἠχήσει παρευθὺς καὶ ἀναμιχθῇ εἰς τὸν ἄερα.

IE') Ἡ Α.Μ. ὁ Βασιλεὺς ἐξερχόμενος τοῦ Ναοῦ θέλει διευθυνθῇ εἰς τὴν κατοικίαν του διὰ τῆς αὐτῆς παρατάξεως, τῆς εἰς τὰ προηγούμενα ἄρθρα σημειωθείσης.

IS') Τὴν νύκτα θέλουν φωτισθῇ λαμπρῶς ἡ Ἀκρόπολις καὶ ἡ πόλις.

Ἡ τελετὴ διεξήχθη, συμφώνως πρὸς τὸ ἀνωτέρω πρόγραμμα, μὲ πολ- λὴν ἐπιτυχίαν, βοηθοῦντος καὶ τοῦ ὡραίου καιροῦ, καθὼς μανθάνομεν ἀπὸ δημοσιεύματα τῶν τότε χρόνων. Παρηκολούθησαν αὐτὴν μὲ μεγίστην συγκίνησιν οἱ κάτοικοι τῶν Ἀθηναίων, οἱ ὅποιοι ἀνέρχοντο τότε ἐν συνόλῳ εἰς 12000 ψυχάς· οἱ πλείστοι ἐξ αὐτῶν εἶχον ἀνέλθει εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Κρίμα ὅτι δὲν ἀπθάνατισε τὴν τελετὴν κανένας ζωγράφος τῶν χρόνων ἐκείνων. Θὰ ἦτο τὸ ἀντίστοιχον τῆς εἰκόνος, τὴν ὁποίαν μᾶς δίδει ὁ Κάλ- βος μὲ τὰς δύο στορφάς του.

Ὁ Κλέντος εἶχεν ὡραίαν ἔμπνευσιν νὰ ὀργανώσῃ τὴν συμβολικὴν αὐτὴν ἐορτήν. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἀντιπροσωπεύοντες πάλιν ὁλόκληρον τὴν Ἑλλάδα, προσέρχονται μὲ κατάνυξιν εἰς τὸ ἱερὸν μνημεῖον καὶ εἶναι ὥσάν νὰ λέγουν: «Ἡ δόξα σου μᾶς ἐνέπνευσε, μᾶς ἐνεψύχωσε, μᾶς ἐκέν- τρισε, μᾶς κατέστησε τολμηροὺς, ἐνθουσιώδεις, καρτερικοὺς. Ἐκ- κινουντες διὰ τὸ παράτολμον ἐπιχειρήμας, ἀπὸ σένα ἡλθο- μεν νὰ ζητήσωμεν θάρρος καὶ δύναμιν καὶ σθένος διὰ νὰ ἡμπο- ρέσωμεν νὰ φανῶμεν ἀντάξιοι ἐκείνων, οἱ ὅποιοι σέ ὕψωσαν ἀθάνατον εἰς τοὺς αἰῶνας. Μᾶς ἐβοήθησες, πλημμυρίζων τὰ στήθη μας ἀπὸ ὑπερηφάνειαν διότι εἴμεθα ἀπόγονοι τοιούτων προγόνων, καὶ ἐμπνέων συγχρόνως εἰς ὅλον τὸν πολιτισμένον κόσμον τὴν συμπάθειαν δι' ἡμᾶς καὶ τὸν ἀγῶνά μας. Τώρα ὅπου κατωρθώσαμεν, ἔπειτα ἀπὸ δεκαετὴ σχεδὸν ὑπεράνθρωπον πά- λην, νὰ ἐκδιώξωμεν τὸν βάρβαρον κατακτητὴν καὶ νὰ ἐπαναφέ- ρωμεν εἰς τὰ ἱερὰ αὐτὰ ἐδάφη τὴν ἐλευθερίαν, ἐρχόμεθα πάλιν πρὸς σέ νὰ σέ εὐχαριστήσωμεν, καὶ νὰ ὑποσχεθῶμεν ἐπισήμως, μὲ τὴν χειρονομίαν τοῦ ἐκπροσωποῦντος τὴν ἀναστάσαν Ἑλλά- δα ἀνωτάτου της ἄρχοντος, ὅτι ὁ σεβασμός, ἡ εὐγνωμοσύνη, ἡ λα- τρεία τοῦ ἔθνους πρὸς σέ καὶ ὅλα τὰ μνημεῖα τῶν προγόνων του θὰ εἶναι πάντοτε εὐλαβῆς καὶ σταθερὰ καὶ ἀμείωτος».

16. Πρβλ. *Φωτάκον Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπανα- στάσεως*, ἔκδ. 1899, τόμ. Α', σελίς 358: «Ἀφοῦ ἐτοιμάσθησαν τὰ πάντα, καθὼς ἐδιέταξεν ὁ ἀρχηγός (Θεόδ. Κολοκοτρώνης), ἐμοζώχθησαν οἱ στρα- τιῶται καὶ τοὺς ἐξεκίνησεν (εἰς τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν Τούρκων, οἱ ὅποιοι ἀπεπειρώτο νὰ περάσουν τὰ στενὰ τῶν Δερενακίων) μὲ τραγούδια καὶ μὲ χαρὰς. Τοὺς ἔκαμε νὰ χλιμετροῦν ὥσάν βαρβάρτα ἄλογα». Καὶ κα- τωτέρω, σελ. 362. «Αἱ φωναὶ τοῦ ἀρχηγοῦ, «βάρτε τους», ἔκαμαν τοὺς στρατιώτας νὰ κυνηγήσουν τοὺς Τούρκους εἰς ὅλην τὴν ρεματιὰν καὶ τὸ πλάγι διὰ νὰ ὑπάγουν εἰς τὸν Ἅγιον Σῶστην. Δὲν δυνάμεθα νὰ περι- γράψωμεν τὸν θρῆνον καὶ τῆς φωνῆς τῶν Τούρκων. Ὅλοι, Τούρκοι

καὶ Ἕλληνες, ἀνεκατώθησαν καὶ ὅποιος ἐδύνατο ἐσκότῳ τὸν ἄλλον.

Εἰς τὴν στιγμὴν αὐτήν, ὅταν ὁ ἀρχηγὸς ἦτο εἰς τὴν ράχην τοῦ βουνοῦ, βλέπει κοντὰ τοῦ ἑνα νέον τσοπάνην καλοκαωμένον καὶ μὲ μίαν μεγάλην ράβδαν· αὐτὸς ἐβλεπε τοὺς Ἕλληνας, οὔτινες ἐπολεμοῦσαν καὶ ἔλεγε: «Παναγία μου, βοήθα μας». Ἐγύρισε τότε καὶ τὸν ἐκοίταξεν ὁ ἀρχηγὸς καὶ τοῦ εἶπε: «βρέ Ἕλληνα, τί στέκεις ἔτσι; πῆγαινε καὶ σὺ νὰ σκοτώσης Τούρκους. — Δὲν ἔχω, καπετάνιε, ἄρματα», τοῦ ἀπεκρίθη, «πῶς νὰ τοὺς σκοτώσω; — Μὲ τὴ ράβδα», τοῦ λέγει, «βρέ, σκότωσε ἕνα Τούρκον, πάρε τὰ ἄρματά του καὶ ἔπειτα σκότωσε καὶ ἄλλους». Ἐνθουσιώσθη τότε ὁ τσοπάνης, ἔτρεξε πηδῶν τὸν κατήφορον, τὰ χαμόκλαδα, καὶ κάπου κάπου τοῦ ἔλεγεν ὁ ἀρχηγός: «ἐπάνω τους, βρέ! Ἐ, βρέ!». Μετ' ὀλίγον ἐχώθη μέσα εἰς τὸν πόλεμον καὶ τὸν ἔχασεν.

Ἐπειτα ἀπὸ πολλὴν ὥραν βλέπει μπροστά του ἕναν ἄνθρωπον ἄγων-στον ἀρματομένον καὶ ἐστέκετο κοντὰ του. Ἀφοῦ τὸν ἐκοίταξεν μίαν δύο φορές, τοῦ λέγει: «Τί ἄνθρωπος εἶσαι σὺ; — Δὲν με γνωρίζεις, Ἀρχηγέ; Ἐγὼ εἶμαι ὁ τσοπάνης ὅπου μὲ ἔστειλες νὰ σκοτώσω Τούρκους, καὶ νὰ με τώρα. — Εὐγέ σου, Ἕλληνα μου!» τοῦ εἶπεν.

17. Οἱ κριτικοὶ εὐρίσκουν τὸ τέλος τῆς φῶδης ἀσθενές. Ὁ Ἐ. Κριαρᾶς (ἐνθ. ἀν. σελ. 204β') γράφει: «Ἡ τελευταία στροφή, δὲ γίνεται καὶ στὴν φῶδην αὐτὴ ἐξαίρεση, σημειώνει μίαν πτώση ἀπὸ τὴν ἔντασιν τοῦ ποιητῆ μὲ τὴ διαπίστωση ποὺ κάνει μὲ τὴν ἀποστροφή του πρὸς τὴ Δόξα, ὅτι μὲ τὸν πόθο τῆς τὰ ἔθνη γίνονται ἄξια καὶ ἐλευθερίας καὶ ὕμνων».

Ὁ Γιάννης Ἀποστολάκης εἶναι δριμύτερος. (Τὰ τραγούδια μας, σελ. 298—9): «Κλεισμένος πιά τώρα (ὁ ποιητής) γιὰ καλὰ μέσα στὸ κούφιο κλουβὶ τῶν γενικῶν ἐννοιῶν, βγάζει τὰ κούφια συμπεράσματα του ποὺ τὰ τραγουδάει μὲ ἀκόμα πιὸ κούφια φωνὴ εἰς τὴν 25ην στροφήν). Ποιὸς μπορεῖ ἢ ποιὸς ἔχει τώρα ὄρεξη νὰ τεντώσῃ τ' αὐτί του γιὰ ν' ἀκούσῃ;».

18. Ὅλοι σχεδὸν οἱ λόγιοι τοῦ ἔθνους εἰς τὰ συγγράμματα των πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν προσεπάθουν νὰ ὑπεκκαύσουν τὴν φιλοτιμίαν τῶν ὑποδοχῶν συμπολιτῶν των, ὑπομινύσκοντες τὴν προγονικὴν δόξαν. Ἴδε προχέως τὴν ὑπὸ τοῦ Κοραῆ μεταφρασὶν τοῦ βιβλίου τοῦ Ἰταλοῦ Καίσαρος Βεκκαρίου «Περὶ ἀμαρτημάτων καὶ ποιῶν», ἡ ὁποία ἐξεδόθη εἰς τοὺς Παρισίους τὸ 1802: «... μάλιστα δὲ διὰ νὰ διεγείρω τοὺς νέους τοῦ ἑλλήν. γένους εἰς ζῆλον τῆς προγονικῆς αὐτῶν δόξης» (Προλεγόμενα, σελ. ζ') καὶ κατωτέρω, (σελ. ιη'): «Συλλογίσθητε, ὦ τῶν Ἑλλήνων ἀπόγονοι νέοι, ἂν εἴσθε ἄξιοι τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος».

19. Αὐτὰ λέγει ὁ Γιάννης Ἀποστολάκης (ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 296).—Ὁ τελευταῖος δὲ μελετητὴς τοῦ Κάλβου Ἐ. Κριαρᾶς (ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 204) διαπιστώνει σ' ὅλη τὴν φῶδὴ μιὰ ἀδυναμία τοῦ Κ. νὰ βρῇ τὴ φυσικὴ συνέχεια τῶν λόγων του· γι' αὐτὸ καταφεύγει σὲ φόρτο ἀπὸ ἐρωτήσεις καὶ παροτρύνσεις πρὸς τὸν Ὀθωμανό.

20. Ὁ Π. Σπανδωνίδης (Μακεδ. Ἡμέρες, Μάρτ. 1935, σελ. 55).

21. Ποίων ὕμνων ἐκ μέρους ὅλου τοῦ κόσμου ἠξιώθη καὶ πάλιν ἡ Ἑλλάς διότι ἔμεινε πιστὴ εἰς τὸ ἰδανικὸν τῆς ἐλευθερίας καὶ συνεχίζουσα μὲ τιμὴν τὴν τρισημιετῇ ἱστορίαν τῆς ὠρθώθη ἀπτόητος ἐναντίον τοῦ ὄγκου τῶν βαρβάρων κατακτητῶν τῆς τοῦ 1940-41 Ἰδε εἰς τὸ βιβλίον τοῦ *Ἀχιλλ. Κύρου Ἡ Ἑλλάς ἔδωσε τὴν νίκην*, 1945.

22. *Κοκκινάκης Κωνσταντῖνος*. Ἐγεννήθη εἰς τὴν Χίον τὸ 1781. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Κων/πολιν καὶ τὸ Βουκουρέστιον, καὶ ἔπειτα ἐπῆγε πρὸς συμπλήρωσιν τῶν σπουδῶν του εἰς τὴν Βιέννην. Ἐκεῖ μεταφράσας ἐδημοσίευσεν τρία δράματα τοῦ Γερμανοῦ *Αὐγ. Κοτσεβοῦ* (1801), τὸν *Ταρτούφον* τοῦ *Μολιέρου* (1815), τοὺς *Στρελίτσους*, δράμα τοῦ Ἰταλοῦ *Ἰ. Βάβου* (1818), καὶ μερικά ἱστορικά συγγράμματα. Τὸ 1816 ἀνέλαβε τὴν ἔκδοσιν τοῦ φιλολογικοῦ περιοδικοῦ *Δόγιος Ἑρμῆς*, ἡ ὁποία εἶχε πρὸς καιρὸν διακοπῇ. Τὸ 1821 ἐφυλακίσθη ἀπὸ τὴν αὐστριακὴν ἀστυνομίαν ὡς εὐνοῶν τὴν ἐπανάστασιν καὶ μόλις τὸ 1825 ἀπεφυλακίσθη καὶ κατῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἠσχολήθη μὲ τὴν συγγραφὴν διδακτικῶν βιβλίων. Ἀπέθανεν εἰς τὴν Αἴγιναν τὸ 1831. Συνέθεσε καὶ πατριωτικὰ ποιήματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μερικά ἔγιναν δημοτικώτατα καὶ ἐψάλλοντο ἐπὶ μακρὸν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, ὅπως τὸ *ὦ λυγρὸν καὶ κοπερὸν σπαθί μου*, τὸ ὁποῖον ἐξηκολούθησε νὰ διδάσκεται καὶ νὰ ψάλλεται εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα μέχρι πρὸ τριακονταετίας.

23. *Ζαμπέλιος Ἰωάννης* : Ἐγεννήθη εἰς τὴν Λευκάδα τὸ 1787. Ἐσπούδασε νομικὰ καὶ φιλολογίαν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τοὺς Παρισίους. Ἐπαυελῶν ὑπηρετήσεν ὡς δικαστὴς εἰς τὴν Λευκάδα, τὴν Κεφαλληνίαν καὶ τὴν Κέρκυραν. Μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, προσέφερε μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὸν ἀγῶνα. Συνέγραψε δώδεκα τραγωδίας· πρῶτον τὸν *Τιμολέοντα* τὸ 1818, ὁ ὁποῖος παρεστάθη μὲ πολλὴν ἐπιτυχίαν εἰς τὸ Βουκουρέστιον, ἔπειτα δὲ τὰς ἑξῆς κατὰ σειρὰν : *Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον*, *Γεώργιον Καστριώτην*, *Ρήγαν Θεσσαλόν*, *Μάρκον Βόσσαριν*, *Ἰωάννην Καποδίστριαν*, *Γεώργιον Καραϊσκάκην*, *Χριστῖναν Ἀναγνωστόπουλον*, *Ἀθαν. Διάκον*, *Κόδρον*, *Ὀδυσσεά Ἀνδρούτσου*, καὶ *Μήδειαν*. Ἀπέθανεν εἰς τὴν Κέρκυραν τὸ 1856. Εἰς τὰς τραγωδίας του ἐξηρησιμοποίησε δωδεκασύλλαβον στίχον, συγκείμενον συνήθως ἀπὸ δύο ἰαμβικά μέρη : ἐπτασύλλαβον καὶ πενταςύλλαβον, ἢ πενταςύλλαβον εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ ἐπτασύλλαβον κατόπιν. Εἰς αὐτὰς ἔβαλε καὶ χορὸν, συμφώνως πρὸς τὰ ἀρχαῖα πρότυπα.

24. Ὁ ποιητὴς δέχεται ὅτι ὁ Ρήγας εἶχεν ἔλθει εἰς εὐρείας συνεννοήσεις καὶ εἶχεν ὀργανώσει μυστικὴν Ἐταιρείαν διὰ τὴν παρασκευαζομένην ὑπ' αὐτοῦ ἐπανάστασιν.



1250*